

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Науково-дослідна частина
Наукове товариство студентів та аспірантів

ЗБІРНИК

наукових праць студентів,
аспірантів і молодих вчених

«МОЛОДА НАУКА-2014»

Том V

*«Філологічні науки»
Секції Криворізького факультету ЗНУ*

Запоріжжя
2014

УДК: 001 (066)

ББК: Ч215я4

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Фролов М.О. – ректор ЗНУ

Грищак В.З. – проректор з наукової роботи

Меняйло В.І. – начальник науково-дослідної частини

Борисенко О.В. – фахівець I категорії НДЧ, координатор НТСА ЗНУ

Багрійчук О.С. – заступник декана з наукової роботи фізичного факультету

Бондаренко І.С. - заступник декана з наукової роботи факультету журналістики

Гугнін Е.А. – заступник декана з наукової роботи факультету соціології та управління

Ель Гуессаб Карім – відповідальний за наукову роботу кафедри філософії

Ігнатуша О.М. – заступник декана з наукової роботи історичного факультету

Караулова С.І. – заступник декана з наукової роботи факультету фізичного виховання

Копійка В.В. – заступник декана з наукової роботи біологічного факультету

Кучерук В.Т. – голова НТСА ЗНУ

Леонтєва В.В. – заступник декана з наукової роботи математичного факультету

Линенко А.В. – заступник декана з наукової роботи економічного факультету

Лютіков П.С. – заступник декана з наукової роботи юридичного факультету

Махачашвілі Р.К. – заступник декана з наукової роботи факультету іноземної філології

Мацегора І.Л. – заступник декана з наукової роботи філологічного факультету

Надь А.О. – провідний фахівець редакційної служби НДЧ

Носик М.О. – заступник директора Економіко-правничого коледжу з наукової роботи

Олійник О.М. – заступник декана з наукової роботи факультету менеджменту

Пасенко М.В. – голова НТСА факультету менеджменту

Письменна Ю.Ю. – студентка філологічного факультету

Стасик М.А. – керівник редакційної служби НДЧ

Ткалич М.Г. – заступник декана з наукової роботи факультету СПП

Збірник укладено за результатами VII університетської науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2014», що проходила 8-10 квітня 2014 року.

Автори публікацій несуть відповідальність за достовірність фактичних даних, чіткість викладу тексту, цитування, а також мовно-стилістичний рівень написання матеріалів.

Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2014» : у 7 т. / Запорізький національний університет. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – Т.5. – 352 с.

УДК: 001 (066)

ББК: Ч215я4

©Запорізький національний університет, 2014

©Автори публікацій, 2014

Артеменко Діана
студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

ОБРАЗНИЙ СВІТ ДРАМИ МИКОЛИ КУЛІША «МАКЛЕНА ГРАСА» У ШКІЛЬНОМУ ВИВЧЕННІ

Драма «Маклена Граса» Миколи Куліша передбачена для вивчення в 11 класі. Завдання вчителя на уроках вивчення відомого драматурга – сприяти пробудженню інтересу до пізнання його творчого шляху та біографії, визначенню і коментуванню проблем, порушених у творі, характеристиці образів дійових осіб, окремих епізодів.

На думку Н. Кузякіної, “образ Маклени найпривабливіший, найліричніший серед образів підлітків, створених в попередніх п’єсах М. Куліша” [3, 178]. Концептуальна значущість цього образу, як наголошує В. Агеєва, полягає в тому, що в останній – найпохмурішій – Кулішевій п’єсі (цілковито суголосній безпросвітному часові, коли вона писалася, – 1932-1933 рр.) проти потворного й несправедливого світу бунтує лише безпомічна й наївна дитина, нездатна будь-що змінити, навіть до кінця проаналізувати й зрозуміти” [1, с. 56].

Головною героїнею твору є тринадцятирічна дівчина-підліток. Образ дитини, центральний у художньому світі драми, потенційно асоціюється з недосвідченістю, нестриманістю, непостійністю, але водночас символізує чистоту, щирість, невинність, відкритість до нового [15, с.304]. Проте семантику образу дитини М. Куліш доповнює мотивом сирітства: вже в першій дії дізнаємося, що Маклена – напівсирота (її мати померла при народженні другої дитини, сестри Христини). Дослідники обраної для аналізу п’єси неодноразово відзначали трагічність образу головної героїні, властиві їй наївність та ідеалізоване сприйняття соціалістичних ідей [1, 56].

Зауважували також дублювання Макленою долі персонажа Ігнація Падура, музиканта, який, маючи колись світову славу, нині жебракує. Ігнацій, повіривши в те, що можна вбивати за світовий гуманізм і “велику Польщу”, опиняється після війни нікому не потрібним.

Обидва персонажі – Падур та Маклена – в молодому віці стали заручниками своїх переконань: якщо для Ігнатія це була ідея польського месіанізму, то для Маклени – віра у визвольну роль соціалістичного вчення. Суттєвою відмінністю їхніх світів є те, що Музиканта показано як людину, котра розчарувалася у своїх переконаннях і розуміє ефемерність, минуцність будь-якої політичної ілюзії. Натомість героїня через свій юний вік ще не здатна адекватно оцінити суть нового вчення. Образ Маклени – мрійливий, має потягом до правди, свободи.

Мотив сирітства надзвичайно важливий для розкриття образу Маклени. Автор використовує досить класичну схему при трактуванні цієї міфологеми: сирота від початку нещасна. За слушним твердженням Ю. Доманського, мотив

сирітства в літературі розробляється переважно на прикладі жіночих образів [2, 46]. Хоча автор таке спостереження висловлює стосовно російської літератури, його цілком можна віднести й до українських текстів (наприклад, “Сама, зовсім сама” Б. Грінченка). У драмі показано ще одну молоду героїню – доньку заможного маклера Зброжека. У зображенні жіночих образів драматург використовує прийом контрасту, наголошуючи на бідності, злиденному існуванні Маклени, чиї дні минають у пошуках їжі на каналі, та заможності, безтурботності Анелі, яка під час голоду може собі дозволити вибирати для своєї собаки “...до кошечка все найсмачніше” [4, 276]. Уже при першій появі Маклени у I дії ми дізнаємося про складне матеріальне становище її родини, Зброжек дорікає їй за голосну розмову; Анеля, очікуючи на побачення та мріючи про одруження з паном Зарембським, власником будинку та фабрики, пропонує дівчині стати її покоївкою, а на додаток і кошик із недоїдками. Згодом Маклена дізнається від батька про остаточне закриття фабрики, і зрештою їх погрожують виселити з підвалу, якщо родина у триденний строк не сплатить боргу. Вона вирішує заробити гроші, продавши своє тіло. Драматург використовує при зображенні цієї сцени прийом негативного паралелізму, що пов’язує між собою стан психічної розгубленості дівчини, її емоційної нестійкості й мотиви дощу й вітру, вуличної темряви, осіннього холоду. Мотив дощу, як і в інших творах драматурга, вводить до тексту тему “катастрофи”, яка має незабаром статися. Відчай від неможливості допомогти батькові, підсилений невдалою спробою проституції, призвели до рішення Маклени погодитися на вбивство маклера Зброжека.

Сирітство стає характеристикою не тільки Ігнація та Маклени, воно набуває ознак онтологічного, перегукуючись із мотивами самотності, беззахисності, надзвичайно важливих у художньому світі драматургії М. Куліша. Беззахисними, самотніми виявляються зрештою всі дійові особи п’єси.

Герої драм М.Куліша постійно балансують на перетині проекцій добра та зла. Життя штовхає їх то в закут всепоглинаючої ненависті, то тенета сліпої любові. Головний герой кулішевих творів, як і герой барокового театру, – це людина, що знаходиться в постійному протистоянні до Бога та Диявола.

Завдяки яскравим метафорам М.Куліш створює символічні образи, одним із яких є висохле дерево життя, що за М.Кулішем можна трактувати як символ остаточного морального занепаду героя драми "Маклена Граса" Зброжека, що ставши банкрутом, не може знайти смисл у житті: "Та й для чого жити, якщо криза засушила дерево життя, дерево із золотим листям. Нема листя! Облетіло! Один сухий чорний стовбур, на якому скоро повисне трупом світ [4, 214]!

Отже, образний світ, зображений у драмі, є надзвичайно багатогранним. У цій статті світ дитинства постає деформованим, абсурдним, а отже, є знаком-попередженням катастрофічності й непевності існування соціуму.

Література

1. Агеєва В. Екзистенційні мотиви у драматургії Миколи Куліша / Віра Агеєва // Наук. зап. Нац. ун-ту “Києво-Могилянська академія”. – 1998. – Т. 4 :Філологія. –С. 52-59.

2. Доманский Ю. В. Смыслообразующая роль архетипических значений в литературном тексте : [пособие по спецкурсу] / Ю.В. Доманский. - [2-е изд., испр. и доп.] –Тверь: Твер. гос. ун-т, 2001. –94 с. (Литературный текст : проблемы и методы исследования; Приложение).

3. Кузякіна Н. Б. П'єси МиколиКуліша. Літературна і сценічна історія / Н.Б.Кузякіна. – К.: Рад.письменник, 1970. – 454 с.

Бережной Валентин

аспирант филологического факультета

Научн. рук.: д. филол. н., проф. Павленко И. Я.

ЖАНРОВАЯ МОДИФИКАЦИЯ СМЕХОВОГО АНТИМИРА В АНЕКДОТЕ

В основе смеха лежит восприятие мира человеком (хорошего и плохого, привычного и неожиданного, нормы и антинормы).

Анекдот как жанр направлен на то, чтобы вызывать смеховую реакцию. Он является составной частью народной смеховой культуры. Особенности этой культуры обуславливают специфические черты, функции, структуру анекдота.

Масштабные работы, посвященные исследованию смеховой культуры, принадлежат М. М. Бахтину («Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса» [1] – анализ карнавальной культуры) и Д. С. Лихачеву («Смех в Древней Руси» [3] – концепция смехового антимира, «кромешного мира»). Между карнавалом средневековой Европы и смеховым антимиром Древней Руси существует ряд сходных черт (динамичность, амбивалентность смеха и т.д.). Анекдот ближе «кромешному миру», который выступает как определенное мировоззрение и в разных жанрах может проявляться по-разному. Цель работы – определить жанровую модификацию смехового антимира в анекдоте.

Одна из основных черт смеха в концепции Д. С. Лихачева – это амбивалентность, проявляющаяся в двух планах: 1) направленности не только во внешний мир, на осмеиваемые факты, но и на самого смеющегося; 2) соединения в себе одновременно разрушительного и созидательного начала (действующего лишь на уровне сознания). Оба эти положения соответствуют и особенностям анекдота. Так, объект высмеивания в текстах этого жанра далеко не всегда отделен от рассказчика. Нередко анекдот высмеивает черты, типичные качества, ментальные и поведенческие особенности именно той социальной, этнической, профессиональной и т. п. группы, с которой рассказчик идентифицирует и себя.

С одной стороны, как отмечает, смех разрушает догматы серьезной культуры (что соответствует социотерапевтической функции анекдота), с другой – создает свой универсальный мир, противоположный ей. Этот мир чужд любым претензиям на незыблемость, он существует в постоянной динамике. Д. С. Лихачев подчеркивает, что смех разрушает существующую привычную иерархию смыслов, отношений, и при этом строит беспечный мир свободы от условностей, мир нарушенных отношений, т. е. возвращает его

изначальную хаотичность, готовит фундамент для новой культуры. В соответствии с концепцией антимира, человеческий мир делится на: 1) мир культуры, настоящий, упорядоченный, организованный, внешне благополучный; 2) мир антикультуры, ненастоящий, подчеркнуто выдуманый, неорганизованный, внешне неблагополучный (нищета, голод, пьянство, маргинальность), «кромешный», «низовой» мир [3, с. 13].

Антимир всегда динамичен и никогда не соответствует действительности. Когда описываемые в нем события становятся действительностью, они перестают быть смешными [3, с. 38]. В анекдоте так же вызывают смех только события, которые с точки зрения реципиента не могут быть реализованы в реальном мире. В противном случае рассказчик потерпит коммуникативную неудачу, анекдот не будет смешным и вызовет непонимание или, максимум, грустную улыбку.

Основываясь на бинарной оппозиции «мир культуры – мир антикультуры» (или, соответственно, «норма – антинорма»), можно предложить следующую тернарную структуру: «идеал – реальность в субъективном восприятии – утрированный антиидеал». Эта структура реализуется в рамках определенной группы: социальной, этнической и т. п. Под реальностью в субъективном восприятии понимается та часть объективной реальности, с которой индивид сталкивается в своей жизни и/или о которой получает информацию из разных источников (общение, СМИ). Идеал практически никогда не совпадает с реальностью в субъективном восприятии (к тому же, идеал тоже относительно субъективен, а потому варьируется). Если термином «норма» обозначить идеал, то реальность в субъективном восприятии будет антинормой (или антиидеалом), а утрированный антиидеал – преувеличением этой антинормы (напр., в анекдоте), максимальным удалением ее от идеала, заострением несоответствия и приданием черт фантастичности.

При анализе утрированного антиидеала можно с определенной долей вероятности воссоздать представления рассказчика о норме (точнее, об идеале). Так, в рамках когнитивной лингвистики исследователи анализируют комические фреймы в анекдотах, а затем «переворачивают» их и таким образом реконструируют «идеальный» концепт какого-либо явления или представителя определенной социальной, профессиональной, этнической и т. д. группы. Например, Р. Р. Залялова таким способом реконструирует концепты «врач» и «милиционер» [2].

«Мир смеха», по Д. С. Лихачеву, как и смех, амбивалентен: он одновременно завершен (представляет систему, имеющую свои традиции, «код смеха»), и незавершен, открыт (он – часть общественного сознания, зависит от существующих в конкретный период взглядов на действительность, выступает их «тенью») [3, с. 35]. Анекдот так же амбивалентен, как в отношении формы, так и содержания. Непременный элемент формальной организации анекдота – пуанта (неожиданное столкновение двух противоположных смыслов). Остальные особенности формы варьируются в соответствии с целевой установкой, мастерством рассказчика, изменением сфер бытования текстов (напр., преобладание повествования в устном функционировании, диалога – в

письменной фиксации, визуальных элементов и креолизации – в интернет-функционировании). Амбивалентность анекдота проявляется и в том, что, с одной стороны, он оперативно реагирует на изменения в обществе, расширяя и изменяя свой тематический диапазон (в 90–х появляются анекдоты о гипнотизерах, новых русских и др. новых реалиях, но с утратой актуальности эти тексты выходят из активного бытования). С другой стороны, многие мотивы, используемые анекдотом, имеют историю в несколько сотен лет. Например, мотив ошибки в счете, реализуемый в анекдоте о программисте с навыками использования двоичного кода, отмечается и в монографии проф. Н. Ф. Сумцова «Разысканія въ области анекдотической литературы. Анекдоты о глупцахъ», изданной в 1898 г. [4].

Анализ смехового антимира позволил выявить следующие особенности жанровой модификации его в анекдоте: направленность во внешний мир и на самого смеющегося, соединение разрушительного и созидательного начала, одновременная завершенность и незавершенность, наличие социотерапевтической функции (временный выход из официальной системы норм, разрушение догматов серьезной культуры), динамика, утрированное несоответствие действительности, противостояние заостренности.

Литература

1. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин. – М.: Изд-во «Художественная литература», 1965. – 527 с.
2. Залялова Р. Р. Лингвокогнитивный аспект профессионального анекдота : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Р. Р. Залялова. – Казань, 2007. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dslib.net/russkij-jazyk/lingvokognitivnyj-aspekt-professionalnogo-anekdota.html>
3. Лихачев Д. С., Панченко А. М., Поньрко Н. В. Смех в Древней Руси / Д. С. Лихачев, А. М. Панченко, Н. В. Поньрко. – Л: Наука, 1984. – 295 с.
4. Сумцов Н. Ф. Разысканія въ области анекдотической литературы. Анекдоты о глупцахъ / Н. Ф. Сумцов. – Харьков : Тип. Губернскаго Правленія. – 1898, с. 42–44.

Біленко Роксолана

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Стівбур Л.М.

ІННОВАЦІЙНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКОМУ ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

Мова як соціальний феномен та універсальний інструментарій творчого відображення дійсності реагує на всі зміни навколишнього світу й відповідно до національної специфіки інтерпретує їх, що позначається передусім на динаміці лексику сучасної української мови, його кількісних і якісних параметрах. Вивчення неологічної лексики, класифікація її за тематичними групами, граматичними, словотвірними та семантичними ознаками, з'ясування функціонально-стилістичного навантаження інновацій у комунікативно-

інформаційному просторі належить до актуальних проблем сучасного мовознавства. Так, на матеріалі східнослов'янських мов названу проблему опрацьовують російські, українські, білоруські лінгвісти А. Брагіна, О. Ликов, В. Лопатін, О. Земська, О. Дуліченко, Л. Ферм, М. Москвіна, Л. Кудрявцева, К. Тропіна, Р. Намітокова, Л. Пацера, Л. Егліт, Н. Мечковська, О. Лукашанець та інші. Актуальність неологічної тематики в українському мовознавстві засвідчують праці В. Коломієць, Л. Паламарчука, О. Тараненка, Л. Лисиченко, Н. Клименко, Б. Ажнюка, Ж. Колоїз, Г. Вокальчук, Г. Віняр, В. Герман, І. Самойлової, Д. Мазурик, Н. Попової, К. Брітікової, О. Коваль, А. Калетнік, С. Лук'яненко, Н. Стратулат та ін.

Зростання наукового інтересу до мови ЗМІ зумовлює виокремлення проблеми студювання дискурсу електронних засобів масової інформації. Мова українських Інтернет-видань ще не стала предметом ґрунтовних спеціальних студій (за винятком монографії С. Чемеркіна), хоча вона має свої особливості, спричинені передусім певними соціальними та психологічними чинниками (широкий доступ користувачів до мережі Інтернет, обмеження цензури, а звідси – певна вседозволеність у вживанні мовних одиниць і, як наслідок, «розмивання» літературних норм тощо). Зважаючи на значний кількісний обсяг і різноаспектність мови електронних ЗМІ як об'єкта дослідження, зосереджуємо увагу на функціонуванні неологізмів у заголовках україномовних Інтернет-видань, що є дієвими сигналами для сприйняття текстів. Отже, це і визначає актуальність пропонованої студентської розвідки.

Мета роботи: з'ясувати структурно-семантичні та функціонально-стилістичні особливості неологізмів у Інтернет просторі.

Неологізми – це природна реакція мови на динаміку реальної дійсності, а також – прагнення подати з авторських позицій певні важливі позамовні об'єкти, що вже мають свою назву або характеризуються ірреальністю та існуванням лише в авторській уяві. Водночас неологізми — це свідчення функціонування і розвитку мовної системи. Мовні інновації носять переважно індивідуалізований характер, оскільки продукуються в системі мовної компетенції окремого індивіда.

Явища оказіональної природи мають дискурсивний (контекстуальний) характер, вони з'являються в конкретних ситуаціях спілкування для задоволення комунікативних потреб, однак не виходять за їх межі. Формування індивідуально-авторських неологізмів амбівалентне, оскільки вони можуть з'являтися як згідно з дериваційними законами, так і в результаті порушення законів емпіричної продуктивності, коли використовуються нетрадиційні словотвірні зразки. Оказіональність – явище системно-асистемне. Його репрезентанти активно використовуються в художньому, публіцистичному та розмовному стилях.

Важливу роль у розвитку української літературної мови відіграє Інтернет простір. Мова Інтернету характеризується динамічністю й консервативністю, наявністю потужного особистісного чинника, високим індексом експресивності, прагненням здійснити максимальний вплив на адресата. Велика кількість неологізмів з'явилася у зв'язку зі створенням нових, раніше не

існуючих видів Інтернет-ресурсів, Інтернет-посад і технологій (демотиватори (або демотиваційний постор), флуд, модер (модератор) – користувач, гаджет – нестандартне технічне пристосування, інтерфейс – сукупність засобів, методів взаємодії між елементами системи). Залежно від контексту, поняття застосовується до окремого елемента, наприклад, інтерфейс елемента.

В Інтернет просторі виокремлено 3 групи неологізмів: лексичні, семантичні, okazіональні. Більшість лексичних неологізмів і з коренем іншомовного походження (френд від англ. friend – друг; погамать – від англ. game – гра; гаджет – від англ. gadget – пристосування; спам – від англ. spam – масова розсилка комерційної, політичної та іншої реклами або іншого виду повідомлень особам). До семантичних неологізмів належать загальноживані слова з переосмисленим значенням (баян (баян, байа) – повторно опублікований жарт чи інформація на тому ж самому джерелі (сайті, блозі і т.п.); дошка – комп'ютерна клавіатура; камінь – центральний процесор; думати – грати в комп'ютерну гру DOOM). До okazіональних неологізмів належать слова, придумані авторами сайтів (глагне – головна сторінка сайту, Жирчик – лимонад «Живчик», пелякодансе – танець, який танцює користувач уп'ячка, колайдре – великий адронний колайдер, ололо – бойовий клич, а також бойовий сміх «військової команди», означає щось дуже смішне. Комунікативна стратегія автора інновації має вирішальне значення. Розрізнено інновації, які мають номінативне призначення, і ті, що позначені емоційно-експресивними настановами, тобто виконують експресивно-стилістичні функції. Суть номінативної функції полягає в творенні назв-okазіоналізмів, незафіксованих у літературній мові. Часто при цьому діє тенденція до економії мовних засобів: необютівець, лжепорист, едун, моводемократія, прозахідність.

Запозичення припадають в основному на англійську та російську мови: месидж, рейдер, конект, медіабайер, фотошоп, чат, ребрендинг, софт ІІ безпредся, заказуха, пустишки, младореформатор, договорняк, прослушка, розводилівка, кришувати. Іншомовні одиниці можуть функціонувати як варваризми (PR, e-mail, WikiLeaks, security). Виявлено окремі випадки внутрішнього запозичення – виведення на рівень літературної мови деяких діалектних одиниць: кайданки "наручники", шалик "шарф", батяр "відчайдушний бешкетник, гульвіса, міський шалапут".

Серед полілексемних інновацій зафіксовані словосполучення-неологізми, перифрази та фразеологічні трансформації. Найпродуктивніше в формуванні Інтернет-лексики – явище перифразування. Перифрази становлять своєрідну образну текстову квінтесенцію. Функціонуючи в структурі заголовка, перифраз маркує текст, інтригує, спонукає прочитати цей текст. У зв'язку з продуктивністю цього явища можна говорити про феномен okazіонального перифраза. Такі одиниці формуються за кількома структурними моделями (переважають бінарні): 1) "А + N": зірковий колгосп – "зірки української естради – довірені особи"; 2) "N(prp)* + N": гості у погонах – "дільничні інспектори під час проведення профілактичної операції "Візит". Серед полікомпонентних структур виявлено такі: 1) "А + А + N": головний харківський янукович – М. Добкін; 2) "А + N(prp)* + N": вічна опозиціонерка в

законі – Ю. Тимошенко; 3) "N + A + N": тигр української політики – О. Ляшко; 4) "N(prp)* + N(prp)* + N": мер за версією WBC – В. Кличко. Інші становлять різні комбіновані варіанти названих вище: "великий сходняк" мільярдерів і мільйонерів – "з'їзд успішних підприємців", газовий "гоп-стоп" для України і Європи – "зрив поставок газу до Європи".

Таким чином, інноваційна лексика в українському Інтернет-просторі "деавтоматизує" сприйняття: вона розкриває внутрішній глибинний потенціал мови, сигналізує про рівень володіння нею, засвідчує глибокі лінгвістичні знання, уміння знаходити потрібну (часто незвичну й вишукану) форму для позначення оригінального змісту. Функціональність цих лінгвоодиноць закладена в їхній номінативній природі, специфічні вияви якої детермінуються авторськими інтенціями. Їх дослідження має значну наукову перспективу, оскільки ці специфічні одиниці виникають і перебувають в епіцентрі "живих" номінативно-експресивних процесів, що постійно відбуваються в мові. Неологізми, безумовно, необхідні будь-якій мові, але вони повинні свідчити не про занепад, а про розвиток суспільства, яке має не тільки «красти» чужі слова або запозичувати їх з інших мов, а й упроваджувати їх, якщо це необхідно, поширюючи у світі.

Література

1. Бойчук М.В. Лексичні інновації у медіапросторі сучасних періодичних інтернет-видань// Актуальні проблеми сучасної науки : матеріали шостої всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конференції. – 4.7. – К., 2010. – С.20-22.
2. Бойчук М.В. Неологізми-деривати суспільно-політичної сфери у сучасній українській мові // Роль та місце ОВС у розбудові демократичної правової держави: матеріали II Міжнародної наук.-практ. конференції. – Одеса: ОДУВС, 2010. – С.77.
3. Бойчук М.В. Неологізми-перифрази як засоби вторинної номінації у заголовках періодичних інтернет-видань // Наукові записки. – Випуск 104 (I). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 2 ч. – Кіровоград РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – С.428-432.
4. Дудик П. Стилїстика української мови: Навчальний посібник/ Петро Дудик. – К.: Вид. центр "Академія", 2005. – 367 с.
5. Мацько Л. Стилїстика української мови: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів/ Любов Мацько, Олеся Сидоренко, Оксана Мацько; Ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 461 с.
6. Українська мова: енциклопедія/ НАНУ; Ін-т мовознавства ім. О.О.Потебні; Ін-т української мови; Редкол.: В.М. Русанівський (співгол.) та ін. - Вид. 3-тє зі змінами і доп. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім. М.П.Бажана, 2007. – 852 с.

ВЛАСНІ ІМЕНА У ДРАМАТУРГІЇ М. СТАРИЦЬКОГО

Вивчення функціонування власних імен у драматургії має важливе значення для української літературно-художньої ономастики. Це стосується не тільки імен головних дійових осіб, а взагалі всіх найменувань, які використовуються у драматичному творі. Важливим компонентом структури оніма є значення апелятива, від якого утворена власна назва. Призначення ономалексми в мові і мовленні відрізняється від призначення загальної назви. Для розуміння власної назви необхідно знати її енциклопедичне значення, яке допомагає реципієнту зрозуміти типовий образ створений автором у художньому тексті. Онім в літературному творі несе в собі закодовану інформацію про позначувану особу, так само, як і сама характерні особливості персонажа (внутрішній світ, характер, зовнішність, походження та ін.) зумовлює ту назву, яку обирає для нього автор.

Різні способи номінації одного й того ж денотата можуть відображати як різні уявлення про назву, так і еволюцію ставлення до самого названого об'єкта. Драматург намагається не просто назвати того чи іншого героя, але продукувати йому ті якості, які, за уявленнями, склалися в людській свідомості, приховані в об'єкті.

Досліджуючи функції власних імен у драматургії М. Старицького, слід згадати про їх розподіл на розряди залежно від денотата, адже не можна проаналізувати численну кількість імен та назв, виділити їхні закономірності структурування та функціонування, не поділивши на класи або розряди за об'єктом, який вони позначають.

Номінативні літературно-художні антропоніми є основою художнього антропонімікону драматичних творів письменника. Наявність у драматургії таких онімів підтверджує достовірність зображуваних персонажів та подій. Основну частину антропонімів, які виконують номінативну функцію, складають імена, іменування по батькові, прізвища, залучені автором з реального антропонімікону: Оксана [4, II, с. 54], Маруся [4, II, с.54], Катря [4, II, с. 146], Ївга [4, II, с. 54], Тиміш [4, II, с. 54], Наталка [4, II, с. 6], Іван [4, II, с. 6], Михайло [4, II, с. 146], Галя[4, II, с. 363], Настя[4, II, с. 363], Марта[4, II, с. 363], Устя[4, II, с. 363], Одарка[4, II, с. 56], Горпина[4, II, с. 56], Пріська[4, II, с. 56].

Важливого соціального диференціюючого значення в досліджуваних драматичних творах набувають двокомпонентні антропоніми. М. Старицький використовує такі імена для творення персонажів із міського суспільства: Іван Андрійович [4, II, с. 146], Анна Петрівна [4, II, с.146], Николай Степанович [4, II, с. 146], Явдокія Пилипівна[4, II, с.362], Свирид Петрович [4, II, с. 362]. Для творення подібних імен використовуються повні, офіційні імена.

Основною функцією онімів, які зафіксовані у просторі драматичних творів М. Старицького, є характеристична. Ім'я персонажа є ключовим для

декодування його характерних особливостей та ролі у творі, а також розуміння художнього задуму автора.

Іменування, які виконують характеристичну функцію, здатні вказувати на національну чи регіональну належність носія, на його соціальний статус, сімейний стан, вік, можуть увиразнювати певні риси його характеру чи зовнішності, виражати емоційне ставлення до персонажа, а також брати участь у творенні часово-просторового фону твору [2, 15]. Так соціальний статус позначають такі імена як, Степан Андрійович Белохвостов [4, II, с. 146] – прізвище утворене зі слів білий + хвіст. Він відповідає своєму прізвищу – людина з вищих верств населення, що не признає селян, дивиться на все з практичної точки зору, фатуватий. Свирид Петрович Голохвостий [4, II, с. 362] – прізвище подібне до попереднього (голий + хвіст) цирульник, який програвся в карти і намагається розбагатіти, одружившись із забезпеченою міщанкою Пронею Сірко.

Представники нижчих верств населення – селяни, наймити, кріпаки – у п'єсах, як правило, називаються тільки іменами, без іменувань по батькові: Аннушка [4, II, с. 146], Харлампій [4, II, с. 146] – покоївка і лакей, Химка – наймичка у Сірків [4, II, с. 363], Устя – черевичниця [4, II, с. 363], Марта – бублейниця [4, II, с. 363]. Така особливість іменувань вказує на соціальний статус їх носіїв.

Для створення українського колориту у своїх драматичних творах автор використовує імена, імена по батькові та прізвища, взяті із традиційного власне українського антропонімікону. Серед подібних назв маємо такі: Харко Кабиця [4, II, с. 46], Іван Прудкий [4, II, с. 27], Корній Чуб [4, II, с. 54], Павло Чубань [4, II, с. 145], Йоська [4, II, с. 363], Химка [4, II, с. 363].

До національно значущих зараховуємо також андроніми (називання жінки від імені, прізвища або прізвиська чоловіка) які, на відміну від офіційних іменувань, можуть набувати характеристичних чи емоційно-оцінних конотацій: Цвіркуниха [4, II, с. 6], Драбиниха [4, II, с. 6], Шопортуниха [4, II, с. 6], Ткачиха [4, II, с. 54], Дзвонариха [4, II, с. 143].

Внутрішня форма імені часто використовується М. Старицьким для характеристики персонажів. Зв'язок між семантикою імені і характером, зовнішністю чи іншими особливостями персонажа може бути не прямим, а діаметрально протилежним. Наприклад, семантика імені одного з героїв п'єси «Не судилось» – Харлампій [4, II, с. 108] від гр. *chara* – радість, захоплення і *lapro* – блищу, сяю [3, с. 150] вказує на те, що ця людина світла, радісна, позитивна. Але в творі ми бачимо, що його поведінка не відповідає значенню імені.

У літературно-художній антропонімії драматичних творів М. Старицького маємо велике різноманіття прізвиस्क, особливо козацьких за походженням: Пацюк [4, II, с. 5], Голова [4, II, с. 5], Чуб [4, II, с. 82], Тупиця [4, II, с. 5], Кобиця [4, II, с. 5], Очкурня [4, II, с. 82], Свербиніс [4, II, с. 82], Передерипуп [4, II, с. 85].

Щодо творення власних імен, то найпоширенішим способом у досліджуваних драмах М. Старицького є морфологічний, а саме суфіксальний. Продуктивними у творенні імен персонажів виявились такі суфікси, як-от: -івна-

– Кучугурівна [4, II, с. 5], Дзвонарівна [4, II, с. 143], Шопуртунівна [4, II, с. 66], Горбанівна [4, II, с. 153]. Цей суфікс позначає називання дочки за прізвищем, прізвиськом або іменем батька.

Суфікс -ка-: Наталка [4, II, с. 5], Химка [4, II, с. 362], Йоська [4, II, с. 362], використовується для надання літературному антропоніму особливого стилістичного забарвлення – прихильності або не прихильності до персонажа.

Прізвиська у досліджуваних драматичних творах М.Старицького утворені морфолого-синтаксичним способом: Свєрбиніс [4, II, с. 82], Передерипу [4, II, с. 85], Белохвостов [4, II, с. 143], Голохвостий.

Антропоніми репрезентовані письменником, виступають потужним джерелом інформації як для наукового дослідження, так і для художньої реконструкції його світобачення, стають неповторним показником ідіостилю М. Старицького.

Література

1. Дука Л.І. Прагматичний потенціал онімів та особи його актуалізації в тексті : автореферат на здобуття наук. ступеня кандидата філол.наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Л. І. Дука. – Запоріжжя, 2002. – 20 с.
2. Попович Н. Ф. Літературно-художня антропонімія української драматургії ХІХ-ХХ ст. : автореферат на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Ф. Попович. – Ужгород, 2004. – 21 с.
3. Скрипник Л. Г., Дзятківська Н. П. Власні імена людей : Словник- довідник / [за ред.В. М. Русанівського]. – К. : Наукова думка, 2005.
4. Старицький М. П. Твори : у 8 томах / М. П. Старицький : [за ред.Ф. Ф Скляр]. – К. : Дніпро. – Т. 2. : Драматичні твори. – 1964. – 604 с.
5. Усова О. О. Ономастикон художніх творів Миколи Хвильового : автореферат на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. О. Усова. – Донецьк, 2006. – 22 с.

Галько Анастасія

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

ПОВІСТІ ЛЕСІ ВОРОНИНОЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Зміни в усіх сферах нашого життя безпосередньо впливають і на літературну освіту школярів, адже література – це відображення в художньому стилі життя людини та суспільства з усіма складнощами і проблемами. Однак, щоб література здійснювала свою виховну роль, треба виробити у людини вміння читати художні твори, належним чином сприймати дійсність, відображену в художній формі, сформувані прагнення брати приклад з позитивних героїв. Удосконалення навчально-виховного процесу великою мірою залежить від того, як ми будемо підтримувати й розвивати у школяра інтерес до навчання й пізнання навколишнього світу, формувати його пізнавальну активність. Цього можна досягти завдяки читанню та правильній організації роботи з дитячою книжкою [3, с.67].

Короткий огляд творчості письменника, різнобічний підхід до аналізу творів, чітко продумані вчителем-словесником форми й прийоми роботи на уроці літератури допоможуть учням збагнути наскрізну тему художнього твору – вічне протистояння добра і зла, пізнавальну й виховну цінність твору.

Аналіз епічного твору має певну послідовність: вступне слово про творчість письменника; творче прочитання твору й засвоєння його змісту; вивчення системи образів; розгляд особливостей мови; пізнавально-виховне значення твору. Ядром активізації пізнавальної діяльності учнів, засобом формування літературної, у т.ч. культурологічної, компетентності на уроках літератури виступає художній текст, у якому закладена проблема «людина і світ, що її оточує». Моральне, духовне, економічне благополуччя людської цивілізації й, навіть, біологічне виживання буде залежати від того, наскільки гармонійними будуть взаємні стосунки обох факторів – людини й навколишнього середовища[3, с.145].

Леся Воронина належить до найпопулярніших вітчизняних дитячих письменників. Її твори активно видають, транслюють по радіо, друкують у часописах, вони перемагають у рейтингах.

Мета нашої статті – ознайомити з системою роботи вивчення творчості сучасної дитячої письменниці Лесі Ворониної на уроках української літератури.

«Прибулець з Країни нямликів», «Хлюсь та інші», «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9», «Таємниця Пурпурової планети» та інші – книжки дитячої письменниці сучасності Лесі Ворониної відрізняються своєю універсальністю, їх можна читати у будь-якому віці й щоразу відкривати для себе щось нове. Вони не пласкі й одновимірні, а, сказати б, «багатоступеневі», як ракета, що злітає вище й вище. Але для цього обов'язково потрібна співпраця письменника й читача, їхня співтворчість.

Відома українська письменниця Леся Воронина народилася у Києві в письменницькій родині. (Назвали Лесею на честь Лесі Українки, та в паспортному столі не захотіли записувати, сказали: «Такого імені нету», а Леся, мовляв, – похідне від Лариси або Олександри, тож мама записала мене Оленою. Та я все життя – Леся). Дід – Прохор Воронин – був письменником, тато – художником-оформлювачем та реставратором. Мама перекладала книжки з кількох європейських мов. Маленька Леся почувалася білою вороною, бо розмовляла у російськомовному Києві українською. Рано почала читати. І сама дуже швидко почала вигадувати різні історії. (Мені здавалося, що це є в кожній людини. З подивом дізналася, що такі здібності мають не всі, а діти ж люблять різні цікаві історії! Я й стала таким собі неформальним лідером у садку, а потім у школі. Мої однокласники страшенно любили слухати ті кумедні побрехеньки. А ще я вміла досить точно копіювати й пародіювати інших, вигадувала різні сценки. Та хоча зростала в літературному середовищі, письменники здавалися мені якимись особливими, унікальними – куди вже мені до тих небожителів?! Але все одно писати почала рано (для себе, десь у першому класі).

Навчаючись у школі, зацікавилася українським фольклором, співала у хорі «Гомін», а також захопилася східними двобоями та йогою. 1972 р. вступила на заочне відділення філологічного факультету Київського

держуніверситету ім. Т.Г.Шевченка, який закінчила 1979 р. За роки навчання встигла попрацювати кур'єром у Спілці письменників України, лаборантом у школі, електромонтером на деревообробному комбінаті, екскурсоводом у Музеї народної архітектури та побуту в Пирогово та на багатьох інших роботах. Мандрувала Україною (автостопом) та Польщею (на байдарках). 1987-1991 рр. – редактор відділу літератури та мистецтва журналу «Україна». З 1991 року працювала у дитячому журналі «Соняшник» (з 1992 до 2006 – головний редактор часопису). Нині – автор та ведуча програм на радіо Культура. Член Спілки письменників України, член Асоціації Українських письменників. Пише для дітей, бо вважає, «що найкращі люди – це діти й підлітки, вони щирі й безкомпромісні. Вони вірять, що світ можна змінити на краще, вміють дружити й жертвувати собою заради іншого, сприймають життя оголеними нервами. Це вже потім на людині наростає захисний панцир, і вона вчиться йти на компроміси, пристосовуватися й відмовлятися від найцінніших речей заради грошей, слави, посади...»

У нашій розвідці ми познайомимось із новою пригодницькою повістю, що включена до навчальної програми учнів 6-х класів сучасної письменниці Лесі Ворониної «Таємне Товариство боягузів, або засіб від переляку № 9», в якій добро знову дає відсіч злу. І героями-переможцями є не фантастичні супер-кібер істоти, а звичайні люди, що в нормальному житті малопримітні, та ще й боягузи по суті.

У книгах нечасто боягузи є героями – радше за старою звичкою їх шпетять і страмлять і протиставляють їм сміливців, чия рука не здригнеться. А даремно, бо от деякі психологи, що вивчають феномен страхів, твердять, ніби боягузи в житті бувають чесніші в своїх почуттях за сильних духом героїв. Бо всіма фібрами переляканих душечок своїх вони відчувають тонше небезпеку, швидко на неї реагують, вони чутливіші взагалі, вони не покриті товстою корою, як куленепробивні сміливці, до чийх почуттів буває не одразу й докричишся, та й часом їх там, насправді, й нема.

І якби світ складався з суцільних боягузів, то, може б він був м'якший. Це заспокійлива версія психологів, яка дуже втішає негероїв. Принаймні їхній світ не напханий робокопами – в ньому все звично й без подвигу. Отже, давайте поринемо у світ карколомних пригод звичайного хлопчика Климка, який, пройшовши випробування, поборов свій страх і став сміливим.

Хто з нас не уявляв хоч раз себе суперагентом, який рятує Всесвіт від прибульців? Хто з нас не мріяв про подорожі в часі і про розкриття неймовірних таємниць? Хто з нас не хотів би бути членом якогось таємного товариства? Товариства ТТБ! Мріяв про це і Клим Джура, звичайний український хлопчик, який одного чудового ранку опиняється в штабі Таємного Товариства Боягузів. Згодом хлопчик з'ясовує, що Землю от-от мають захопити підступні космічні прибульці, які заразили більшість людей вірусом СТРАХУ. І головне, що порятунок людства залежить тільки від нього! Виявляється, що головне – це вміти здолати свій СТРАХ.

Далі доцільним було б провести бесіду за питаннями:

– Що вразило Кліма, коли він біг вулицею, повертаючись з будмайданчика? (Усі люди мали надзвичайно дивний вигляд. Вони рухалися, ніби у сповільненій зйомці).

– Від кого отримав допомогу Клим? (З неба, від метелика).

– З ким проживав Климко? (З мамою, батьком, бабусею).

– Де в той момент знаходились батьки хлопчика? (На розкопках в Єгипті).

– Де працювала бабуся Климка? (У банку).

– Що найбільше приголомшило хлопчика, коли він повернувся додому? (Наказ бабусі. І те, що бабуся якимось чином пов'язана з ТТБ).

– Що змусило хлопчика вступити в «бій» з прибульцями? (Небезпека за життя бабусі).

– Що нового знає Клим про свою бабуся Соломію? (Пані Соломія – видатний учений, вона винайшла протиотруту від вірусу страху).

– Яке нове завдання отримує Климко? (Урятувати пані Соломію).

– Яку інформацію отримав хлопчик з екрану старої скрині? («Молода бабуся» розповіла Климку про машину часу та про нові завдання – переміститися до Єгипту).

В інформаційній довідці дати визначення понять «папірус» та «Єгипетські піраміди». Також провести роботу з літературознавчим словником.

На наступному етапі можна запропонувати учням проблемно-пошукове завдання.

Доведіть, що твір Лесі Вороніної «Таємне Товариство боягузів, або засіб від переляку №9» є фантастичною, романтичною, багатоепізодною повістю.

Можливі аргументи:

– прозовий розповідний твір;

– за обсягом повість більша, ніж оповідання;

– у повісті розповідається про одну або декілька подій одного чи декількох головних героїв протягом досить тривалого часу;

– це твір, сюжет якого ґрунтується на фантастиці, тобто уявний світ якого не відповідає наявному реальному світу або прийнятому, усталеному поняттю можливого (фантастична);

– кожний новий розділ має свій сюжет (багатоепізодна);

– незвичайна, пригодницька за подіями (романтична).

Як підсумок уроку доцільно провести гру «Займи позицію».

– Що можна сказати про родину Кліма? Які стосунки між членами родини: Климком і бабусею, Климком і батьками?

Родина дуже важлива у житті кожної людини. Це найближчі, найрідніші люди, яких ми дуже любимо, які дарують нам тепло та допомагають у складних ситуаціях. Родина – це наш маленький світ, у якому все зрозуміле, дороге. Справжня родина – це більше, ніж просто бути родичами. Це особливе ставлення одне до одного. Це любов, взаємоповага, допомога і турбота. І саме такою є родина Климка Джури.

Звісно, всі ми добре знаємо, що бути боягузом – ганебно, а брехати не можна, але... Не все так просто в цьому світі, далеко не так просто...

Боятися – ганебно? Але боятися абсолютно всі (природна реакція людини на небезпеку) і сміливець не той, хто не відчуває страху, а той, хто може подолати свій переляк і діяти не зважаючи на нього. Саме це і відбувається з Климом Джурою. Лише за один день неймовірних пригод у товаристві боягузів Клим дуже змінився, він сам себе не впізнає, бо найскладніше зламати в собі боягуза вперше, і якщо ти зміг це зробити, то набудеш досвіду мужності, який допоможе долати твій страх і надалі.

Пригоди тривають, завдання ТТБ не виконане. Отож, вперед – назустріч новим пригодам.

Література

1. Воронина Леся Таємне товариство боягузів, або засіб від переляку №9. – Теза, 2011. –120с.
2. Остапчук К. Боягузи, брехуни та проблема позаземного вторгнення від Лесі Ворониної .[Електронний ресурс] Остапчук Катерина – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/2012/12/121211_book_2012_readers_review_voronuna_ek.shtml
3. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. – К., 2000. –384с.
4. Толокольнікова К. Леся Воронина: „Писати нудні книжки – злочин!”.[Електронний ресурс] Толокольнікова Катерина – Режим доступу:http://gorih.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=485&Itemid=69

Гапоненко Тетяна

студентка 4 курсу філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Стадніченко О.О.

КОМПОЗИЦІЙНІ АСПЕКТИ РОМАНУ ТЕТЯНИ САВЧЕНКО «МАНУАЛ ДО ЧЕРЕПАХИ»

У сучасній літературі композиція твору найчастіше хронологічно порушена, адже митці вважають, що таким чином вони роблять твір цікавішим для реципієнта.

За матеріалами літературознавчого словника-довідника, композиція (лат. compositio — побудова, складання, поєднання, створення) – побудова твору, доцільне поєднання всіх його компонентів у художньо-естетичну цілісність, зумовлену логікою зображеного, представленого читачеві світу, світоглядною позицією, естетичним ідеалом, задумом письменника, каноном, нормами обраного жанру, орієнтацією на адресата [2, с. 361-362].

Саме орієнтуючись на адресата письменник вкладає у свій твір задум, який необхідно буде розгадати читачеві проаналізувавши події, які, на сучасному зрізі літератури, найчастіше, хронологічно роз'єднані. Літературознавчий словник подає чітке тлумачення процесу аналізу: «Аналіз композиції літературно-художнього твору опосередковується інтерпретацією

його тексту, є шляхом до інтерпретації смислу цілісного твору, осягнення задуму письменника» [2, с. 362].

У свій перший прозовий твір, «Мануал до черепахи», Тетяна Савченко вклала одразу кілька концепцій трактування свого задуму. Адже роман не можна назвати лінійним – він багатонаправлений композиційно і, радше, схожий на калейдоскопічний виклад ідеї, з мозаїчною структурою. Тобто твір можна прочитувати, ніби збираючи «пазл»: кожен персонаж у творі важливий, кожна сюжетна лінія невід’ємна і кожна деталь врешті-решт має опинитись на своєму місці.

Ще одним цікавим аспектом композиції є передмови: для довірливих і недовірливих, під час яких авторка вже вступає в уявний діалог із читачем, ніби заграваючи до нього. Адже реципієнт може обрати будь-який шлях прочитання, бо твір написаний у довільній формі.

Хоч як би письменниця не казала в передмові «для недовірливих», що роман можна читати частинами, наприклад: «Скажімо, ви захочете прочитати все про Інну, а потім все про Варварку, а потім усе про Михальку і так далі. Я не заперечуватиму, якщо ви захочете прочитати цю історію в обраному на власний розсуд порядку, а не в такому, як її писано для вас» [3, с. 12]. Все одно краще читати повністю, адже композиція настільки хаотична, що «вийнявши» хоч одного персонажа з твору – Ви можете не зрозуміти й половини тонкощів сприйняття «секретів» роману.

За сюжетом роману, який вправно описує Єлена Марінічева у передмові: «Живе собі забавна сімейка: шестеро дітей (від двох до чотирнадцяти років) і мама з татом» [3, с. 6]. Але раптом батьки зникають і діти залишаються самі вдома, перебираючи на себе всі обов’язки дорослих.

Найцікавішим аспектом для розуміння композиційної цілісності стають листи від батька і матері, «де ті розповідають про далекі дивовижні міста, якими вони начебто мандрують» [3, с. 7]. У листах батьки, ніби бачать, що відбувається з їхніми дітьми і турбуються про них, показуючи, що розуміють своїх дітей краще, ніж будь-хто, навіть перебуваючи на далекій відстані.

Протягом твору реципієнт так і не може зрозуміти хоч якийсь натяк у романі на те, куди ділись батьки сімох дітей, і чи повернуться вони взагалі. Бо часопростір тонко поєднаний із композиційними аспектами твору і найвиднішим тому доказом є ремарки від авторки, у яких вона зазначає вік дітей. Вік весь час різний, тобто хаотичність композиції впливає на бажання розкласти все по полицкам. Але ж герої увесь час змінюються у віці, та й батьки десь далеко, – і ми маємо композиційну картину, яка постійно не є завершеною. У якомусь плані це добре, адже письменниця залишає читачеві простір для власної фантазії і вимислу.

Одним із найцікавіших композиційних аспектів є заховані під різними містами світу – міста України, які Тетяна Савченко вправно маскує в «листах від батька». За насиченням цих розділів, спершу можна подумати, що це звичайний опис міст, де могли знаходитись батьки. Але для того аби розкусити родзинку кожного з одинадцяти міст необхідно прочитати текст, сприймаючи його на власний розсуд, і маючи трохи досвіду подорожей містами України.

Тим паче, що письменниця попереджає у «передмові для недовірливих» про те, що: «Якщо вже ви такі самостійні, почніть із тих оповідей, які найменше пов'язані з рештою сюжетів, а саме з листів від батька» [3, с. 12].

Але залишається найцікавіший композиційний аспект, про який у творі лише даються натяки, це згадки про черепаха. На мій погляд, та черепаха є символом життя і підтримує ілюзорний родинний світ, адже «вона» весь час у стані неспокою, ніби передвіщає психологічний апокаліпсис сім'ї, яка розпадеться, якщо черепаха не «заспокоїти».

Загалом, твір має напрочуд цікаву і складну нелінійну композицію, яка несе в собі багатофункціональні можливості для розвитку уяви кожного реципієнта.

Література

1. Герасименко О. Теарт ляльок з живими серцями. – Режим доступу : http://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/34200/
2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
3. Савченко Т. Мануал до черепахи : повість / Тетяна Савченко ; передм. Є. Марінічевої ; худож. Г. Ерде. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 240 с.
4. Шинкаренко О. Мануал до черепахи, або Враження пристуності чоловіка. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2013/09/19/manual-do-chereraphy-abo-vrazhennja-prysutnosti-cholovika/>

Гончаренко Інна

студентка 6 курсу філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Січка О.М.

БЕСТІАРНІ ОБРАЗИ Й МОТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ І ПРО ДІТЕЙ

Бестиарні образи та мотиви привертають неабияку увагу науковців ХХІ століття. Усе настійніше літературна наука прагне розкрити витоки бестиарних образів, дослідити їх значення, зрозуміти їхню роль у канві твору. У наш час починають активно досліджуватися праці сучасних українських дитячих авторів із погляду звіриної тематики. Та, на жаль, не всі зразки літератури для дітей і про дітей є вивченими належним чином, тому ця проблема набуває особливого сенсу. Вдалі наукові спроби теоретичного осмислення бестиарних образів та мотивів пов'язані з іменами С.Гайдук [2], Н.Пастух [5], Н.Фурист [6] та інших.

Метою статті є розкриття особливостей авторського втілення бестиарних образів та мотивів в українській літературі для дітей і про дітей, подання власного аналізу бестиарію літературних творів.

«Бестиарій (віл лат. *vestia*: звір) – це жанр алегорично-дидактичної прози, своєрідний каталог реальних та вигаданих тварин, поширюваний у літературі середньовічної Європи у ХІ – ХІVст.» [3, с. 124]. Бестиарій поєднує в собі символіку, фантастичні елементи та засади християнської етики. Він бере свій

початок ще з фольклору. Щодо українського бестіарію, бестіарних образів та мотивів, то вони, по-перше, відіграють універсальну роль у кодуванні того чи іншого змісту, а по-друге, характеризуються високою частотністю функціонування в текстах.

Н.Пастух вважає, що у дослідженні тваринної символічної системи українського фольклору можна виділити шість проблем [5, с. 66]: універсальне значення тваринних образів у символічній системі українського фольклору; невідповідний розподіл уваги людини на весь тваринний масив; правильна побудова класифікації, що відображала б опис окремого зоообразу; підпорядкованість схеми загальній меті дослідження; мовна картина; тваринна символічна мова.

Найчастіше тваринні-образи символи зустрічаються у казках та оповіданнях. У цих творах діють відомі нам свійські (корова, коза, вівця, баран) та дикі тварини (вовк, лисиця, ведмідь), птахи (півень, качка, орел, сова, ворона, горобець), комахи, земноводні (жаба, черепаха). Образи-символи тварин віддзеркалюють особливості культури, історію, звичаї та обряди народу.

Бестіарні мотиви, як і бестіарні образи, також є проблемною категорією літератури, адже існують надзвичайно різні думки та критерії для їх виділення. Дослідниця Н.Фурист віддає перевагу дванадцятьом провідним бестіарним мотивам: «життя – смерть», «здоровий – хворий», «цілий – не цілий», «сильний – слабкий», «великий – нерозумний», «чистий нечистий», «щедрий – жадний», «слуга – вельможа», «багатий – бідний», «свій – чужий», «мотив подорожування». Одним із основних, на думку дослідниці, є опозиція «життя – смерть». Серед дитячих творів найбільш поширеним вектором є «життя».

У творах К.Булах «День kota» та Д.Чередниченка «Чого Волошка запишалася» тваринні образи є досить цікавими та індивідуальними. Так, у творі К.Булах «День kota» ми виокремили наступні бестіарні групи: за соціальним статусом, за відношенням до інших тварин, за природою (Сюзана, Мурка, Теодор, Мімі, Тимко, Блек, Марися, Кузьма, Василь (Базилію), Матильда, Настя та Кароліна.). А у повісті Д.Чередниченка «Чого Волошка запишалася» виділили лише одну класифікаційну групу, що характеризує бестіарні образи за віковим аспектом. Така група вміщує в собі наступні підгрупи: дорослі (Волошка) та молоді коти (Біленька). В оповіданнях В.Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі. Загадковий Яшка. Сонячний зайчик і сонячний вовк» ми теж виділили дві класифікаційні пари, що розрізняє звірів за походженням та за віком: природні (Кося Вухань та Колько Колючка) та фантастичні (сонячний зайчик та сонячний вовк), дорослі (Бурмило Михайлович, Пантера Ягуарівна, Лисавета Патрикіївна, Мамонт Африканович, Жирафа Жирафіївна, Макак Макакович та Бегемот Гіпопотамович) та недорослі (Кося Вухань, Колько Колючка, Михайлик Ведмеденко, Вовчик Вовченко, Рудик Лисовенко, Раїска Мняу, Зіна Бебешко та Боря Сук).

Як це і властиво тваринам роду котячих, головні герої творів Д.Чередниченка «Чого Волошка запишалася» та К.Булах «День kota» завжди перебувають у русі, є дієвими та дуже активними. «Волошка гойднула ще й того, і того, й того м'ячика, і ту й ту грушку. І всі кицьки гойдаються. І м'ячики буцаються та дзвенять: дзень-дзень-дзень! І кицьки гойдаються та нявчать: няв-

дзінь-няв! Таке свято, таке свято, справжній Новий рік наближається. Волошка так зраділа, що голосно заспівала: – Ня-а-а-ав!...» [7, с. 36]. Бестиарні образи Волошки з твору Д.Чередниченка «Чого Волошка запишалася», Насті і Кароліні – К.Булах «День kota» є глибоко символічними і дещо ототожнюються, бо є вираженням дитячого чарівного світу пригод, що не покидають ані людину, ані тварину. «І знову сонечко світить і гріє, і очі Волошці прижмурює. А тільки очі зажмурилися, то сонечко й знов осунулось. Волошка хоче зловити сонечко на стіні, а воно все далі й далі пливе. От киця не втрималася та й сплигнула з мийниці» [7, с. 9]. Образи ж Колька Колючки та Косі Вуханя з твору В.Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі. Загадковий Яшка. Сонячний зайчик і сонячний вовк» наділені мрійливістю, добротою, вони охочі до пригод та фантастичних мандрівок. «Тим часом з крижаного палацу вискочили Дюдя, Кося й Колько. І знову-таки за спиною Крижана прошмигнули до лісу і кинулися навтіки» [4, с. 52]. Образи цих персонажів не лише змінюються перед читачем у часі, а й еволюціонують як особистості.

Досить значною є не лише образна система творів К.Булах «День kota», Д.Чередниченка «Чого Волошка запишалася» та В.Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі. Загадковий Яшка. Сонячний зайчик і сонячний вовк», а й мотиваційна. Так, у повісті К.Булах наявними є наступні мотиви: «свій – чужий», «малий – великий», «щастя – нещастя», «мудрий – нерозумний». Ми вважаємо, що слід виокремити ще й такі опозиційні пари: «вуличні – домашні», «добро – зло», «вибагливість – простота», «чулість – взаємодопомога». Наприклад: «Деякі особистості, наприклад, так зажерлися, що хоч і є домашніми, тільки й тямлять, коли їх кличуть із кухні. А бувають розумники, які й котячо-людського словника укласти можуть. Але таких мало...» [1, с. 37] – мотив «мудрий – нерозумний». «Увесь його вигляд вказував на те, що таке його ставлення до людей цілком виправдане – натерпівся він од них, мабуть, добряче. Мені раптом стало його жаль» [1, с. 34] – мотив нещастя.

У творі Д.Чередниченка «Чого Волошка запишалася» теж наявна широка мотиваційна система. Так, для повісті характерними є такі мотиви: «мудрий – нерозумний», «чистий – нечистий». Присутніми у творі є мотив пізнання оточуючого світу, мотив пригодництва, мотив уявної дружби, мотив гордості та пихи, мотив обожнювання природи, мотив охорони власної території, мотив досвідченості, мотив завзяття та поважності. Наприклад: «А їй же так хочеться все понюхати, все роздивитися, лапкою поторкати. Он у кошику такі писанки ловкенькі, наче м'ячики. Оце б викотити хоч одненьку з кошика та – кіть-кіть, кіть-кіть по кухні. Як би то гарно було!...» [7, с. 7] – мотив пізнання оточуючого світу. «Фррр чимчикує у спальню, та ледве вилазить на стілець, як Волошка вже стрибає на відчинені двері, з дверей на телевизор, з телевизора на канапу, з канапи додолу. І вже мчить на кухню. Фррр – за нею» [7, с. 46] – мотив уявної дружби.

У творах В.Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі. Загадковий Яшка. Сонячний зайчик і сонячний вовк» наявними є такі мотиви-опозиції: «щастя – нещастя», «сильний – слабкий», «безкорисливість та готовність прийти на поміч», «свій – чужий», «мудрий – нерозумний», «перемога спокою

над страхом» та «перемога добра над злими силами». Наприклад: «— Тобі ж, мабуть, набридло просто так за мною ганятися... Ти жмурись, а я сховаюся. — А що? Це ідея! Бо й справді нуднувато просто так бігати. Давай! — І Вошило затулив лапами очі. — Раз-два-три-чотири-п'ять! Я іду шукать! Хто не заховався, я не винуватий! І, поки сонячний вовк промовляв лічилку, Терентій зник» [4, с. 106] — мотив «мудрий — нерозумний».

Зображення бестіарних образів та мотивів у творах Д.Чередниченка «Чого Волошка запишалася», К.Булах «День kota» та В.Нестайка «Дивовижні пригоди в лісовій школі. Загадковий Яшка. Сонячний зайчик і сонячний вовк» різняться між собою, та митців поєднує активна участь у процесі творення української літератури для дітей та про дітей.

Думається, що й надалі питання бестіарних образів та мотивів буде розглядатися та вивчатися більшістю вчених, що дасть якісно нову основу для кращого розуміння та трактування цих понять на прикладі конкретних досліджень багатьох літературних творів.

Література

1. Булах К. В. День kota : повість / К. В. Булах. — К. : Грані-Т, 2011. —104 с.
2. Гайдук С. Є. Символічна парадигма романтичного бестіарію / С. Є. Гайдук. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Apsf_lil/2009_21/gajduk.pdf
3. Літературознавча енциклопедія : У 2-х т. / Авт.-укл. Ю. І. Ковалів. — Т. 1. : А — Л. — К. : Академія, 2007. — 608 с.
4. Нестайко В. З. «Дивовижні пригоди в лісовій школі. Загадковий Яшка. Сонячний зайчик і Сонячний вовк» / В. З. Нестайко. — Х. : Школа, 2012. — Серія «Дитячий бестселер». — 128 с.
5. Пастух Н. А. Тваринна образно-символічна система українського фольклору / Н. А. Пастух // Мандрівець. — 2000. — № 3-4. — С. 66-68.
6. Фурист Н. П. Лінгвокультурні особливості інтимізації в англійських та українських фольклорних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. філол. н. : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Н. П. Фурист. — К., 2011. — 19 с.
7. Чередниченко Д. С. «Чого Волошка запишалася» : повість / Д. С. Чередниченко. — К. : Грані-Т, 2012. — Серія «Сучасна дитяча проза». — 60 с.

Гребенюк Марина

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

ПІДГОТОВКА УЧНІВ 5 - 8 КЛАСІВ ДО СПРИЙМАННЯ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Сьогодні одне з найважливіших завдань словесника — представити кожен художній твір як явище культури людства на певному етапі її розвитку, в якому органічно поєднані багатовіковий досвід, особливості творчої індивідуальності митця, його бачення зображуваного, поставлено певні проблеми.

Тому впродовж багатьох років методика літератури як наука накопичила значний досвід вивчення художніх творів у школі. Так у класичній методиці аналізу літературного твору передує його сприйняття і відповідне прочитання. Питаннями вивчення творів та підготовки до їх сприйняття займалися такі методисти та літературознавці, як: В.Я.Неділько, В.А.Нікольський, Є.А.Пасічник, Л.Ф.Мірошніченко та інші. Від першої зустрічі з твором залежить глибина сприйняття і подальша робота з ним, а тому підготовка до неї є вкрай важливою та необхідною.

Мета нашої роботи – визначити як підготувати учнів 5-8 класів до сприйняття творів української літератури.

Отже, процес сприймання художнього твору – явище складне, абсолютно індивідуальне, потребує розвиненого емоційного чуття, мобілізації життєвого й читацького досвіду, вміння відчувати, співпереживати. Кожна особистість має різну динамічність, емоційну розвиненість. Проста практика свідчить: одні сприймають глибинну сутність художнього твору, інші – його поверхню, і тоді духовні заповіді приходять до них у збідненому вигляді. Цей процес супроводжується емоційними переживаннями і є завжди цілісним і безпосереднім. Тому, починаючи роботу з текстом, учителю необхідно ввести школярів у твір, викликати інтерес, збудити читацьку увагу, а потім і активне ставлення до написаного, враховуючи всі етапи вивчення, які тісно пов'язані між собою: підготовка до сприймання твору, читання його, аналіз, підсумкове заняття.

І тут постає одвічне питання всіх учителів-словесників – як залучити учнів до читання художніх творів. Крім визначених педагогікою вікових особливостей сприйняття художніх творів, в наш час треба враховувати ту дуже сумну для шанувальників гарної книги обставину, що діти і підлітки з кожним роком читають все менше і менше. Замість читання діти мають тепер інші розваги. Як зазначається у проекті «Концепції літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі», учитель сьогодні «змушений конкурувати з телевізійними та комп'ютерними програмами».

Проблема ускладнюється ще й тим, що не всі тексти можуть видатися цікавими учням на перший погляд. Але це не означає, що вчителі повинні потурати лише читацьким смакам учнівської аудиторії, вони якраз повинні їх виховувати і формувати засобами художнього слова кращих зразків письменства.

Як би важко не було, але вчитель повинен створити такі умови на уроці, щоб учень захотів прочитати твір. А тому слід максимально підготувати школярів до зустрічі з художнім твором.

Роль вступних занять зводиться до того, щоб викликати інтерес до програмного матеріалу й створити умови для його розуміння. Пізнавальний інтерес – це один з найважливіших мотивів навчання школярів. Його вплив дуже сильний. Тому робота над художнім твором навіть у невстигаючих учнів проходить більш продуктивно. Класична педагогіка минулого стверджувала: «Смертний гріх вчителя - бути нудним» (Герbart).

При роботі над творами підготовка до сприйняття складається з чотирьох етапів:

1 етап — встановлення зв'язку з раніше вивченими і самостійно прочитаними творами;

2 етап — знайомство з біографією митця, епохою, в якій жив письменник чи яка знайшла відображення в творі;

3 етап — повідомлення про історію написання твору, його проблематику, публікацію і постановку на сцені;

4 етап — робота з невідомими поняттями, назвою, підзаголовком, присвятою, епіграфом тощо.

Усі названі етапи пов'язані між собою. Вони можуть існувати як єдине ціле і як окрема частина. Учитель має право використовувати як усі етапи, так і окремі з них, залежно від змісту твору, мети та аналізу. [1, с.235].

Такі форми роботи вчать узагальнювати і виділяти головне.

Роботі по вивченню художнього твору і творчості самого письменника можуть передувати повідомлення історичних, біографічних, лексичних довідок.

Форми цих повідомлень можуть бути різними: лекція вчителя, аналіз письмової роботи, раніше запропонованої учням, робота з картиною, кіноурок, літературна екскурсія, читання монографій, статей, демонстрування зразків наочності, культпохід в театр, музей, місцями бойової слави. Доцільним є також використання нових освітніх технологій: «мозковий штурм», кооперативне навчання, ігрові форми і т.п. [2]. Цікавим є і використання у вступній частині епіграфа. Це найчастіше уривок з поезії, молитви, крилатий вираз чи висловлювання видатної людини, що відображає сутність проблеми, висвітленої у творі.

Також потрібно враховувати індивідуальні можливості учнів, переваги різних видів сприймання: акценти на зорове, аудіальне, кінестетичне. А тому перед одним уроком варто дати прослухати уривок музичного твору, перед іншим – оглянути ілюстративний матеріал; на основі їх зобразити свій емоційний стан. Так само можна опрацьовувати випереджальними запитаннями назву твору та навіть на етапі першого ознайомлення з твором змістову спрямованість. Тобто проводити попереднє емоційне налаштування учнів. Обов'язковою має бути випереджальна словникова робота, не в ході читання твору, а перед цим, адже під час читання вона заважатиме його цілісному сприйманню. А саме від того, як буде сприйнятий учнями твір під час читання, який інтерес він збудить, які емоції викличе, залежить ступінь засвоєння його ідейно-образного змісту, якість аналізу і виховний вплив.

У кожному шкільному віці можна виділити чотири умовні рівні сприйняття художнього твору - низький, середній, вищий та оптимальний. Якщо вчитель, застосовуючи різні форми роботи, досягає того, що більшість його учнів наближається саме до оптимального рівня сприйняття, можна впевнено стверджувати, що його уроки справді ефективні і учні сприйняли художній твір відповідно до авторського задуму.

Отже, як бачимо, підготовка до сприйняття залежить перш за все від учителя, який на свій розсуд та педагогічний досвід обирає ті чи інші форми та

методи, прийоми та способи реалізації мети, які дадуть змогу найяскравіше висвітлити художній твір; а також враховує кількість часу, необхідного для вступного заняття, вік учнів, особливості кожного окремого тексту та характер наявного фактичного матеріалу. І тільки дотримуючись цих критеріїв, учні зрозуміють художній твір та активізують свою розумово-пізнавальну діяльність.

Література

1. Наукові основи методики літератури. Навчально-методичний посібник/За редакцією доктора педагогічних наук, професора, члена-кореспондента АПН України Н.Й.Волошиної. — К.: Ленвіт, 2002. — С. 235.
2. Чухно З. Методика аналізу художнього твору[Електронний ресурс] / З.Чухно. – Режим доступу: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-15b874b8dd4e0>

Гринь Юлія

преподаватель кафедры языковой подготовки
(Запорожский государственный медицинский университет)
Научн. рук.: д. филол. н., проф. Павленко И.Я.

СПЕЦИФИКА ИНТЕРПРЕТАЦИИ ОБРАЗА МАЗЕПЫ В РОМАНЕ Д. МОРДОВЦЕВА «ЦАРЬ И ГЕТМАН»

Личность гетмана Левобережной Украины Ивана Мазепы всегда привлекала внимание как исследователей-историков, так и деятелей культуры – художников, музыкантов, писателей и поэтов. Однако образ Мазепы не имеет однозначной интерпретации в культуре и обществе. Можно выделить 2 подхода к интерпретации образа гетмана, которые нашли своё отражение и в литературе: «Мазепа – предатель» (поэма А. Пушкина «Полтава», повесть Е. Аладьина «Кочубей», роман Ф. Булгарина «Мазепа») и «Мазепа – защитник Украины» (роман М. Старицкого «Молодость Мазепы», трилогия Б. Лепкого «Мазепа», поэма В. Сосюры «Мазепа»). Заметим, что первый подход находит своё отображение в творчестве русских авторов, а второй – в творчестве украинских. Безусловно, на литературу оказала влияние и государственная оценка Мазепы, которая отличалась в России и в Украине. В последние годы в украинском обществе снова была предпринята попытка идеализации Мазепы и актуализации его образа национального защитника. Таким образом, актуальными оказываются исследования интерпретации личности Мазепы в истории и литературе.

Автором исследуемого романа является Д. Мордовцев – фольклорист, историк и романист II пол. XIX века. Образ Мазепы представлен ещё в нескольких романах Мордовцева: «Тень Ирода. Идеалисты и реалисты», «Царь Петр и правительница Софья» и др., однако наиболее полно он раскрыт в романе «Царь и гетман» [5].

Научная новизна статьи заключается в малоисследованности творчества Мордовцева. Несмотря на то, что в современном литературоведении в последнее время стали появляться исследования отдельных аспектов его

романов [2, 6], ещё много вопросов требуют пристального внимания литературоведов.

Цель статьи – исследовать особенности и источники авторской интерпретации образа Мазепы у Мордовцева.

У Мордовцева Мазепа всегда противопоставлен Петру, а потому авторское отношение к гетману в разных романах меняется в зависимости от его оценки деятельности царя. Так, если в романе «Тень Ирода. Идеалисты и реалисты» Петр изображается как Антихрист и угнетатель Украины, то Мазепа предстает в образе героя и защитника своей родины: «не хотел он зла царю, за край родной поднял он свою старую десницу, за землю дорогую боялся, за народ украинский, за пещеры киевские... Он боялся, что осквернят их...» [4, с. 196]. Характерно, что и Пушкин в «Полтаве», давая, в целом, отрицательную оценку деятельности гетмана, отмечает, что он стремился добыть независимость для Украины.

В анализируемом романе «Царь и гетман» кардинально меняется авторское отношение к Петру I. Здесь он уже – Державный плотник, реформатор и завоеватель, благодаря которому Россия выходит на новый экономический и политический уровень. Соответственно, антагонист Петра Мазепа предстаёт коварным предателем, стремящимся, прежде всего, к получению личной выгоды и удовлетворению собственных амбиций.

Авторская интерпретация образа Мазепы основывается на фольклорных произведениях о гетмане. Украинский фольклор, как правило, даёт негативную оценку Мазепе и характеризует его как «проклятого», «хитрого», «коварного» и т.д. Наиболее часто Мазепе противопоставлен Семён Палий – Фастовский полковник, который в народном представлении является истинным казацким лидером [1, 3]. Это противопоставление находит своё отражение и в романе.

Образ Палия воссоздаётся путём множественных отсылок к произведениям устного народного творчества о чудесном рождении, невероятной силе и подвигах старого казака [5, с. 51-52]. Показательно и окружение казацких лидеров. «Хлопцы»-казаки Палия преданы своему «батьке», а казак Охрим даже добровольно отправляется вслед за ним в ссылку в Сибирь. Мазепу же охраняют московские стрельцы [5, с. 66] и «сердюки», из которых, как пишет Мордовцев «Мазепа, воспитавшийся на польский лад, старался искусственно выковать нечто похожее на европейское дворянство и польское шляхетство, положительно несовместимое с глубоко демократическим духом казачества и всего украинского народа» [5, с. 40]. Таким образом, в романе утверждается мысль, что Мазепа чужд Украине с её многовековыми традициями, а потому и не может быть полезен государству.

В поведении Мазепы постоянно подчёркиваются его хитрость и лукавство: «Лукавить, притворяться, лгать – стало его природой, и он <...>сам иногда не сознавал, лукавит он или действует искренно» [5, с. 204]. Мазепа умеет быть таким, каким его хотят видеть: «Петру он казался добрым, умным и преданным стариком, полякам казался своим братом шляхтичем» [5, с. 204]. Единственная, кто видит настоящего Мазепу, – его мать [5, с. 203-205].

Совсем другого Мазепу видит его крестница и возлюбленная Мотря Кочубей. Для Мотри Мазепа – одинокий, всеми брошенный старик, который нуждается в любви и заботе. Следует отметить, что рядом с Мотрей Мазепа, действительно, преображается, становится мягче, добрее, и даже сожалеет обо всех, кто пострадал от его интриг и доносов [5, с. 210].

Однако автор всё же акцентирует внимание на греховности отношений Мазепы и Мотри, давая аллюзивную отсылку к купальскому обряду. Так, повествование о Мазепе и его крестнице Мордовцев начинается с истории болезни гетмана. Мотря, нарвав цветов, идёт проводить Мазепу, а встреченный ею отец, спрашивает, не на Купалу ли собралась девушка [5, с. 39]. Симптоматично, что именно в этот день Мотря, жалея одинокого гетмана, выражает желание жить у него. Спустя годы, Мотря на празднике Ивана Купала слышит песню «Купала на Йвана, // Купався Иван // Та в воду упав...» [5, с. 252-253], которая вызывает у неё воспоминания о её возлюбленном Иване Мазепе накануне его именин и одновременно создаёт контраст между всеобщим весельем, радостным настроением и тоской девушки. Таким образом, дважды в романе возникает аллюзивная отсылка к купальскому фольклору, в котором часто встречаются песни об incestуальных связях брата и сестры, что приводит к трагедии (смерти или превращению в цветок мать-и-мачеха).

После перехода Мазепы на сторону Карла и поражения в Полтавской битве, когда от гетмана все отворачиваются, только Мотря остаётся рядом и уходит вместе с ним в Османскую империю. Девушка сравнивает себя и Мазепу с «бедными невольниками» из услышанной в детстве «Думы о Марусе Богуславке», которые «не будут знать в чужой земле, когда в христианской земле «великдень» настанет» [5, с. 280]. О смерти гетмана, кажется, искренне сожалеют лишь два существа во всём мире: Мотря и боевой конь Мазепы, у которого во время похоронной церемонии из глаз катятся слёзы [5, с. 287].

В анализируемом романе воссоздаётся образ Мазепы – отрицательного персонажа украинской истории. Ему противопоставлены «Державный плотник» Пётр I и «батько» украинских казаков Палий. Автор постоянно акцентирует внимание на хитрости, лживости Мазепы и стремлении к собственной выгоде, которым гетман руководствуется во всех своих поступках. Отношения Мазепы с его крестницей, представляющие собой отдельную сюжетную линию в романе, хотя и положительно влияют на старого гетмана, но они, в понимании автора, невозможны, греховны, преступны и влекут за собой беду.

Література

1. Гончаренко О.М. Проблема героїзації та нівелювання козацьких ватажків в українському фольклорі / О.М. Гончаренко // Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Філологічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2010. – № 2. – С. 54-63.
2. Зайдлер Н.В. Концепція образу козацького ватажка у романі Д. Мордовця «Царь и гетман» / Н.В. Зайдлер // Наукові записки. – Випуск 47 – Серія:

Філологічні науки (літературознавство). – Кіровоград: РВГ ІЦ КДПУ імені Володимира Винниченка, 2002. – С. 41 – 48.

3. Іваннікова Л. Фольклорна інтерпретація історичних постатей Івана Мазепи та Семена Палія / Л. Іваннікова // Гетьман Іван Мазепа: постать, оточення, епоха. Зб. наук. праць / Відп. ред. В. А. Смолій, відп. секр. О. О. Ковалевська. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2008. – С. 276-288.

4. Мордовцев Д.Л. Идеалисты и реалисты / Д.Л. Мордовцев. – М.: Книга, 1989. – 352 с.

5. Мордовцев Д.Л. Царь и гетман / Д.Л. Мордовцев. – К.: Савега, 1992. – 304 с.

Пустовіт В.Ю. Національно-культурний компонент у структурі художнього тексту (на матеріалі роману Д.Л. Мордовця «Сагайдачний»): Автореф. дисс. к. філол. н.: 10.01.01. «Українська література». – Запорізький державний університет. – Запоріжжя, 2001. – 20 с.

Гуріна Олена

студентка 5 курсу філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Хом'як Т.В.

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ІДЕАЛ ГЕРОЇНЬ РОМАНУ Н.ДОЛЯК «ГАСТАРБАЙТЕРКИ»

Тема заробітчанства надзвичайно актуальна, оскільки відбиває реалії сьогодення. Роман Н. Доляк саме про це. Твір з'явився друком у 2012 році, критикою ще не поцінований (як виняток – передмова О. Хвостової).

Метою статті є розкриття морально-етичного ідеалу героїнь роману Н. Доляк «Гастарбайтерки» на основі аналізу твору.

У романі Н. Доляк «Гастарбайтерки» домінують ідеї гуманізму та сильної особистості. Щира віра письменниці в перемогах цих начал над силами зла, розбратом, втілюється через художні образи, внутрішні монологи героїнь. У змалюванні протистояння добра і зла письменниця спирається саме на традиції української класичної літератури.

Композиція роману зумовлена жанровими особливостями: твір складається з чотирьох розділів, які мають інтригуючі назви: «Історія перша. Халла з Грюнвальда»; «Історія друга. Таша з Александерплац»; «Історія третя. Лаура з Марцана» та «Історія четверта. Посиденьки на Александерплац», ряду підрозділів, схожих на оповідання. Волни сповна відображають «ритм» головного героя.

Сюжет кожної частини розгортається з інтригуючої зав'язки, через що жінки вирушають закордон: Галину рідний син з невісткою виганяють з дому. Наташа марить дитиною та добудованим будинком, Лариса мріє про щасливе та забезпечене життя сина.

Це історія про справжніх жінок, які вміють і гарувати, і відпочивати, і любити, і страждати. Які знають і впізнають Вівальді, читають Толстого, захоплюються творчістю Дега. Вони дивують «інтелігентну Європу» і навіть стають їй рівнею, а часом і перевершують цю знатну пані. Ось такі вони – справжні українки.

То ж як живеться заробітчанах там, закордоном? У творі Наталки Доляк будні гастарбайтерок змальовано детально і без прикрас. Як і важкість і рутинність роботи, що їй доводиться виконувати, так і опис ставлення роботодавців, описані у романі, дають нам змогу переконатися, що на працівників, які приїжджають з України, на чужині очікує аж ніяк не райське життя, не Ельдорадо, і що заробітчанах не позаздриш.

Так, у житті героїв твору не бракує негативу, проте у романі є немало цілком позитивних, навіть кумедних епізодів. Загальний настрій, тон оповіді у «Гастарбайтерках» – змінний, наче примхлива мелодія, схожий на кольорову палітру, у якій не бракує жодного відтінку.

Страшні і смішні події, що трапляються з ними, викликають у дійових осіб твору і різні емоції. Наталка Доляк у романі ретельно, «зі знанням справи», зображує всю складну і часом суперечливу гаму почуттів, переживання, позитивні і негативні, описує страхи та надії, що виникають у заробітчанах, які у певний період свого життя опинилися в чужій країні.

Що це за почуття? Це – страх перед невідомістю, тривога через те, що «вони тут ніхто», нелегали; постійний неспокій, через який страшно навіть ходити вулицями міста серед білого дня, боязно перед іноземними правоохоронцями (здається, що ти злочинець, якого вони розшукують). Це – відчуття тотальної беззахисності, усвідомлення, що у разі наруги чи навіть скоєного над тобою насильства у цій країні покаржитися не буде кому. І туга за домом і близькими людьми, особливо за дітьми. Але водночас – певне відчуття захоплення новим життям, що за ним маєш змогу поспостерігати. Іноді, як не дивно, у душі пробуджується любов до незнайомого міста, країни, чужого оточення, у якому з плином часу відкриваєш гарні риси і яке навіть починаєш сприймати як щось рідне і близьке тобі.

А сама книга «Гастарбайтерки» не рідко сприймається як путівник, своєрідна енциклопедія, і водночас розповідь очевидця подій, цікавий репортаж, що докладно перповість читачам і про способи нелегального переїзду через кордон, і про побут у сучасних європейських містах та деталі повсякденного існування їхніх мешканців. У творі належно описано те, як німці святкують Новий рік (який вони називають Сильвестром), про спільне і відмінне між Берліном та Києвом, як люблять одягатися багаті емігранти з Росії, які живуть у Німеччині. Роман Наталки Доляк дає читачеві чудову нагоду «прогулятися» вулицями європейського міста, очима персонажів «подивитися» на його живописні площі, відомі історичні пам'ятники, крамниці і метро...

Але практично неминуче в процесі читання «Гастарбайтерок» повинно виникнути логічне запитання: а як же трапилося так, що розумні, працьовиті люди, нерідко з вищою освітою, не змогли заробити собі на гідне життя (про надмір матеріальних благ, «розкошування» не йдеться) у власній країні? Чому вони, заробітчани, як правило, освічені й сумлінні, не затребувані в себе вдома? Через що цілі родини, навіть покоління українців, їдуть працювати закордон? Чому випускниці вузів працюють прибиральницями у чужих країнах, а матері змушені надовго розлучатися з малими дітьми, щоб заробити на прожиття? Як сталося, що такий звихнений стан справ взагалі перетворився на норму?

Проте самі героїні роману не надто переймаються тим, хто (чи що) саме винен у ситуації, що склалася у їхній країні. З двох сумнозвісних одвічних питань цих жінок незрівнянно більше цікавить не «хто винен», а «що робити». При тому напруженому темпі життя, яке вони провадять, на рефлексії просто не залишається часу. Авторка ж, переповідаючи основні події з життя головних героїнь твору на Батьківщині, вказує лише на безпосередні, видимі причини, що спонукали кожна з трьох жінок до такого радикального кроку – виїзду на заробітки за межі власної держави.

Цікаво, що «Гастарбайтерки» висвітлюють проблему насамперед жіночого заробітчання (хоча у творі принагідно згадуються і чоловіки, що вирушили працювати закордон). Крім того, у романі Наталки Доляк непросто відшукати позитивні чоловічі образи. Зате не бракує у тексті загальних негативних характеристик представників сильної статі. При цьому героїні роману у душі доволі шанобливо ставляться до традиційних родинних цінностей, мріють про сімейний затишок і дітей, вдалий шлюб... Для них уявлення про щастя міцно пов'язані з родиною, а не, скажімо, з кар'єрним успіхом.

Доля кожної із трьох героїнь твору склалася по-різному: Галині так і не судилося повернутися додому, жінка померла – на чужині, майже у цілковитій самотності, підірвавши здоров'я багаторічною виснажливою працею. Наталка залишилася у Німеччині – таким був її свідомий вибір. Несподіваним хеппі-ендом, якщо це можна так назвати, завершилася лише історія гастарбайтерки Лариси – їй вдалося повернутися додому, повернутися з подарованими подругою грошима, що надалі дозволять їй рости дитину на Батьківщині, не переймаючись браком фінансів у родині.

Проте щасливе, нетипове закінчення поневірянь Лариси, яке стає фіналом розповіді про життя трьох українок-заробітченок, не вселяє у читацьку душу особливого оптимізму. Адже добре відомо, що для численних Ларисиних співвітчизників обох статей, громадян України, які не мають змоги працювати і отримувати відповідну до якості роботи зарплатню у власній державі, нескінченні «поїздки на заробітки – повернення додому» давно перетворилися на шалену круговерть, вир, з якого годі вирватися, і який затягує у свої підступні глибини наступні покоління заробітчанин. А самі ці поїздки стали «родинною традицією» для багатьох українських сімей.

Це реальність, яку не обираєш, наче книгу для читання, за власним вподобанням. Це – дійсність, яка є і залишатиметься далі такою ж незмінною, незалежно від того, чи подобається вона нам, чи цікава, чи готові ми сприйняти і осмислити її.

Література

1. Доляк Н. Гастарбайтерки / Наталка Доляк. – Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 256 с.

Данилюк Наталія
студентка 5 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Бойко Л. П.

ЕПІТЕТ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Індивідуальне використання кожним митцем загальноживаних тропів дає великий простір для вивчення і дослідження багатства лексичної семантики творів письменників. Найцікавішим та найрізноманітнішим є вивчення лексики творів із семантичного боку. У зв'язку з цим привертають увагу такі тропи, як епітети.

Епітет як один з вагомих засобів естетизації мови постійно перебуває в колі наукових інтересів дослідників, оскільки в системі епітета відбивається стиль письменника, епохи, літературного напрямку, а тому без вивчення цієї системи неможливо розкрити цілісну картину еволюції художнього стилю взагалі й віршової мови зокрема.

Епітет як засіб вираження індивідуально-авторського стилю письменника активно вивчається у сучасному мовознавстві. Це праці С. П. Бирик, М. Ф. Братусь, О. С. Волковинського, С. Я. Єрмоленко, В. В. Красавіної, А. К. Мойсієнка, О. М. Сидоренко, Н. Г. Сидяченко, Н. М. Сологуб, Л. О. Ставицької, Л. І. Шутової та ін.

Епітети як опорний конструктивний елемент художнього тексту можуть створювати чи увиразнювати загальне тло поетичного вислову, конкретизувати авторське бачення просторових реалій, виступати разом з іншими зображальними засобами важливим засобом суб'єктивізації ліричної оповіді. Епітети засвідчують значні можливості мови у сполучуваності слів, є одним із виявів мовного багатства. Вони допомагають вирізнити певний предмет чи явище з ряду однорідних, точніше передати думку, надають мові образності та емоційності.

Творчість Євгена Маланюка формувалася на традиціях української класичної літератури, він пережив національну катастрофу 1918-1920 років. Для його поезії характерний лейтмотив великої суспільної катастрофи. Традиційні для української поезії ХХ ст. слова епоха, вітер, небо, степ, земля означаються епітетами, в семантиці яких відбиваються особливості авторської мовної картини світу. Поразка національної революції зумовила активізацію трагічних мотивів у поезії: І тяжко стогне раб відвічний. Даремно клекотить весна І віє вітер історичний: він знов не чує і не зна [3, с. 133].

Мотив туги за Україною виразно передається епітетним словосполученням «єдино-неділимий біль»: Державо, ти була як подих піль, В яких весна, і сонце, і буяння Злились в єдино-неділимий біль Народження і умирання [2, с. 290].

Україну Євген Маланюк у багатьох поезіях називає степовою Елладою. Підкреслюючи її древність і красу, він використовує епітет «антично-ясна»: Знаю-медом сонця, ой Ладю, В твоїм древнім тілі – весна. О моя степова Елладю, Ти й тепер антично-ясна [2, с. 57].

До теми історичної долі України Євген Маланюк звертався упродовж усієї творчості, наповнюючи емоційно-оцінним змістом епітет епічно-трагічна доба.

Мова творів Євгена Маланюка свідчить про глибоку народність ідіостилю поета, його зв'язок із живим мовленням. Народну форму відображення дійсності складають постійні епітети: білий світ [4, с. 32], глухий степ [4, с. 31], солодка мука [5, с. 35], чуже небо [5, с. 64], рідна хата [5, с. 80].

Слова-образи вітер, сонце належать до частотних в ідіостилі Є. Маланюка і вживаються в поезіях на історичну тематику та у творах філософського, громадянського змісту. Епітети замерзлий вітер, стрибожий вітер, рідне сонце, байдуже сонце функціонують у контекстах-мріях, контекстах-спогадах, що вербалізують український простір.

Лейтмотив часу життя конкретної людини з відображенням його подій характерний для мовотворчості Є. Маланюка. Поряд із загальноживаними стилістично нейтральними означеннями часу в авторських текстах постають індивідуальні метафоричні образи, навіяні історичними мотивами: Ось затамован тяг життя, Імлистий час землі – розірван [3, с. 245].

У Є. Маланюка час – це співучасник і творець образів. У всіх випадках «образ часу» трактується медитативно, саме на ньому будується важлива думка, концепція. Створені автором складні прикметники, що виступають авторськими художніми означеннями, характеризують час як непізнану категорію, як нестабільний плін життя, що проходить у боротьбі, вперто намагаючись нею розв'язати постійні проблеми буття: Бо незбагненно-темен і душен Цей уперто-тривалий час, Час залізний варягів і римлян, Час сталевий вогня і меча! [2, с.90].

У поезії Євгена Маланюка надзвичайно потужними і експресивними є епітети-оказіоналізми, поетичний вимисел яких ґрунтується на корінні українських ментальних образів. Такі епітети вживаються для характеристики вдачі та рис характеру: жалісно-убогий примітив [2, с.83], трусливо-люте серце [2, с.177]; явищ довкілля: незабутньо-співуча вода [2, с.97], незнано-нова весна [3, с.44], сонцеокий день [2, с.52], широкошумні кедри [3, с.89], безборонно-голий простір [2, с.144], непритомно-пректарсна земля [2, с.110], сизо-молочна тиша [2, с.104], цвинтарно-мертвий спокій [2, с. 43], морозно-білявий день [3, с.70], сліпучо-золотий zenit [3, с. 44], байдуже-біле сонце [2, с.78], сапфірово-безмежний шлях [2, с.104] тощо.

У поезії письменника значне місце посідають колористичні епітети, які використані як в прямому, так і метафоричному значенні, як-от: сірий: На сірім цоколі часу [2, с. 18]; чорний: Там чорним повітрям – мор [2, с. 18]; За шибками – чорний дощ [2, с. 20]; І крапле кров росю з чорних ран [2, с. 26]; білий: Вечеря при білім столі [2, с. 20]; синій: І по синіх степах дикий вітер повіяв примару [2, с. 22]; червоний: І витиска бездушна сталь червоні крапельни муки [2, с. 40]; зелений: Знов зелені очі, знов – мітла [2, с. 42]; золотий: Золоті її очі впивають степовий необмежений день [2, с. 68]. Основне символічне значення чорного кольору як траурного наклало відбиток на сприйняття всього, що має чорний колір. Здавна чорний вважався символом нещастя. У поезії Євгена

Маланюка він є домінуючим, на його основі творяться нові образи з пейоративною семантикою: чорне серце [4, с. 78], чорний крик [4, с. 72].

Євген Маланюк також широко використовує білий колір. Традиційно білий – це символ краси, ніжності, благородних діянь. З цим же значенням він функціонує у поезії митця: білі крила [4, с. 228], біле сонце [4, с. 93]. Білий колір може вживатися у значенні символу туги, холоду. Таке символічне використання лексем із епітетом «білий» трапляється в поета: «І мертвим був той звір. А ранком білий вирій Кризь сонце смерти встав...» [4, с. 88].

Характерною рисою українського фольклору є використання епітета червоний, який був символом жіночності в найширшому розумінні. Недарма на весіллі подавали рушники, на яких червоний колір завжди з'являється в парі з чорним як протистояння життя смерті. Проте у Євгена Маланюка значення цього кольору переосмислюється. У контексті поезій митця він викликає асоціації з кров'ю багатостраждального українського народу, а також виступає символом вогню, який уособлює войовничість українців у боротьбі за свою незалежність: «Червоні від натуги – На втопану й криваву землю Сіли спочити воїни. Ділили ризи [4, с. 221].

Отже, за допомогою епітетів Є. Маланюк передає світ своїх переживань, емоцій, відчуттів, створює неповторні образи.

Література

1. Маланюк Євген: Поезії. Літературознавство. Публіцистика. Щоденники. Листи / Серія «Ad Fontes – До джерел». – Львів: Світ, 2005. – 469 с.
2. Маланюк Євген. Поезії. – Львів, 1992. – 686 с.
3. Маланюк Є. Ф. Поезії / Упоряд. М. Я. Неволий. – К.: Український письменник, 1992. – 318 с.
4. Маланюк Є. Ф. Невичерпальність: Поезії, статті / Упоряд. Куценко Л. – К.: Веселка, 1997. 318 с.

Денисенко Марина

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.пед.н., доц. Слижук О.А.

ВИВЧЕННЯ ПОВІСТІ МАРІЇ ПРИГАРИ «МИХАЙЛИК – ДЖУРА КОЗАЦЬКИЙ» НА УРОЦІ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ В 5 КЛАСІ

Позакласне читання посідає важливе місце у методиці вивчення української літератури. Адже завдяки йому учні мають змогу краще познайомитися з творчістю того чи іншого письменника та розширити свій кругозір, сформувати свої естетичні смаки, погляди, розвинути уяву та мислення, оволодіти мовною культурою.

Вивченням та дослідженням позакласного читання займалося чимало учених та методистів, але у наш час це питання найбільш актуальне, адже вслід за впровадженням інноваційних технологій та технічних засобів навчання, збільшенням кількості художніх творів на самостійне читання, відбуваються зміни у структурі та типах уроків позакласного читання.

Велику увагу дослідженню позакласних уроків приділяли такі вчені-методисти як: В. Острогорський, Т. Бугайко, Є. Пасічник, М. Рибникова, Н. Скрипченко, О.Савченко, В. Неділько та ін.

Так, В.Острогорський розробив послідовну систему позакласного читання за етапами навчання, а М. Рибникова вважала, що основне завдання літератури – підготовка учнів до життя. М.Рибникова вчила йти від життєвих вражень до книжки, до художнього образу і потім, будучи збагаченим образами і почуттями письменника, знову звертатися до життя, бачити його повніше і глибше [4, с.98].

Викликають інтерес і форми проведення позакласного читання, автором яких є Т. Бугайко, а саме: 1) виставка книг; 2) читацькі конференції; 3) літературні диспути; 4) класні та особисті учнівські бібліотеки [4, с.98].

У зв'язку з тим, що у 2013-2014 навчальному році у навчальну програму учнів 5 класу включено ряд нових текстів, серед яких повість М.Пригари «Михайлик – джура козацький», виникає потреба у розробці нових конкретних уроків позакласного читання.

Тому метою даної статті є розробка уроку позакласного читання в 5 класі за темою, яку було введено в програму в 2013 році.

Для ефективного проведення уроку позакласного читання у 5 класі, необхідно правильно, точно і ретельно продумати й організувати підготовку до нього.

Оскільки це перший у 5 класі урок позакласного читання, необхідно звернути увагу на тип уроку, методи та прийоми. Так, доречно було б провести його у формі бесіди з елементами дискусії, включити в структуру уроку різноманітні форми інтерактивного навчання.

Для ефективного проведення уроку, вчитель повинен дати учням випереджальні домашні завдання, які допоможуть розглянути та усвідомити зміст тексту. Для цього необхідно об'єднати клас у групи для виконання різних завдань, а саме: перша група розповідає про життєвий та творчий шлях М.Пригари, друга проводить літературну вікторину, а третя говорить про життя головного героя (і вигляді сценки: два учні у ролі Михайлика та ведучі).

Розпочати урок необхідно зі виступу учнів про письменницю на основі створеної вчителем мультимедійної презентації.

У 5 класі вивчаються лише біографічні епізоди, пов'язані з програмним твором.

Приклад біографічної довідки про Марію Пригару.

Народилася М. Пригара 20 лютого 1908 р. у Москві в родині службовця, а зростала на Криворіжжі в середовищі гірників, що видобувають залізну руду, у краю, де живуть легенди про славетних запорозьких козаків. Названий батько часто водив Марію на тисячолітній курган, на вершині якого стояла кам'яна половецька баба і звідки було видно всі навколишні кургани. А вечорами часто читав доньці «Кобзар» Шевченка, розповідав цікаві події з історії краю.

Коли Марія була ще підлітком, родина переїхала до Білої Церкви, де дівчина закінчила трудову школу. А з 1924 р. Пригари мешкають в Одесі.

Поетичний талант Марії проявився дуже рано, інколи навіть шкільні твори вона писала у віршах.

У 1927 – 1930 рр. вона навчалася в Київському інституті народної освіти, працювала позаштатним репортером у газеті «Пролетарська правда».

Під час Великої Вітчизняної війни працювала в Саратові на радіостанції імені Т. Г. Шевченка.

Писати для дітей Марія Пригара почала ще з кінця 20-х рр. Вже 1929р. друкуються окремими виданнями її віршовані збірки для малюків і школярів «Весна на селі», «Дитячий садок». А згодом «Червона Армія», «Хто швидше» (1930), «Похід комбайнів» (1931) та ін..

Найбільшою творчою перемогою письменниці стала історична повість для дітей «Михайлик – джура козацький» (1972).

Пішла з життя Марія Аркадіївна Пригара 8 вересня 1983 р. На стіні київського будинку «Роліт», що на вулиці Михайла Коцюбинського, на знак вшанування пам'яті встановлено меморіальну дошку.

На уроці – портрети Марії Пригари, виставки її книг, для кращого осмислення та запам'ятовування учнями навчального матеріалу.

Після прослуховування вчитель пропонує літературну вікторину за творчістю М.Пригари.

Наприклад:

Літературна вікторина

1. Де народилася Марія Пригара? (Москва)
2. Який твір читав вечорами батько Марійки? («Кобзар»)
3. Який вірш став літературним дебютом письменниці? («Повстанець»)
4. Для якого віку писала М. Пригара? (для дітей різного віку)
5. Назвіть декілька творів письменниці? («Михайлик – джура козацький», «Козак Голота» та ін.).

Далі увага учнів зосереджується на самому тексті твору. Учні прочитують за ролями перший розділ. Учитель ставить питання до класу «Чому ж Михайлика називали Знайдою?»

Виходить перший учень – Михайлик.

Я – головний герой повісті „Михайлик — джура козацький” — знайда. Коли ординці гнали у Крим ясир (полонених українських селян), охоронець викинув мене у ковилу, а запорожці знайшли і віддали на виховання кобзареві (і одночасно козацькому розвіднику) Мехтоду.

Ведуча. « Ледве дійшов зросту Михайлик – став навчати його всього, що сам знав...І з лука стріляти навчив, і з мушкета, і шаблею орудувати не гірше – виміняв для нього на січовому гасан-базарі в знайомого купця-вірменина хтозна-як добуту невеличку шаблею».

Коли хлопець підріс, Мехтод віддав його на навчання до школи джур.

Виходить другий учень і розповідає про навчання в школі джур.

Ми жили у шкільному курені, у школі й харчувалися – по черзі самі харчувалися. У січовій школі мали своє керівництво, куди входили отаман і кухар. Отаманів вибирали на Новий рік . Навчався в школі до тих пір, поки повністю не осягав шкільну премудрість...

Ведуча. У козаків-запорожців був дуже гарний звичай, щоб біля кожного статечного козака, був один або більше хлопців-підлітків. Ті хлопці з давніх часів звалися джурами або гурами. Джура доглядав коня та зброю свого названого батька-запорожця.

Пройшовши школу джур, хлопець приймався товариством у запорозьке братство.

Далі пропонується словникова робота. Учитель з учнями пояснюють нові слова.

Джу́ра, цюра або чура — в Україні в 16—18 століттях — зброєносець, помічник у козацької старшини. Первісно джура іранське слово, що означає товариш, в українську потрапило як запозичення з татарської.

Після розповідей вчитель організовує дискусію за питаннями:

1. Як Михайлик ставився до такої школи?
2. Чи хотіли б ви навчатися у такій школі? Чому?

Ведуча. Михайлик підріс і став джурую. Хорошим джурую. Та, перш ніж ним стати, довелось хлопчині багато чого пережити, а ще більше навчитись: оволодіти грамотою, зброєю, взяти участь у грандіозній битві під Хотином, де об'єднані війська українських козаків та поляків перемогли армію турецького султана Османа, найбільшу тогочасну армію світу, що загрожувала Європі поневоленням.

Вчитель. У кінці повісті Михайлик розлучається зі своїм дитинством, уже добре усвідомлюючи «...коли на вербі груші ростуть, а на осиці кислиці» (як і обіцяв йому Бородавка).

Далі – учні діляться своїми враженнями від почутого на уроці, а саме: про Марію Пригару, про Михайлика – головного героя повісті.

Після аналізу твору, учням дається час на зображення портрета Михайлика.

Завершується урок бесідою про роль та значення таких творів, як повість «Михайлик – джура козацький» М. Пригари.

Отже, такий урок позакласного читання проводиться з метою всебічного розвитку учнів.

Література

1. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗИН, 1998.
2. Волошина Н. Уроки позакласного читання у старших класах / Волошина Н. Й. – К.: Радянська школа, 1988. – 176 с.
3. Іваненко О. Про Марію Пригару / О. Іваненко // Ми любимо сонце і весну / М.Пригара. – К.: Дитвидав України, 1960. – С. 3 – 6.
4. Слижук О.А. Вивчення повісті М.Пригари «Михайлик – джура козацький» на уроці позакласного читання в 5 класі / О.А. Слижук // Вісник ЗНУ. Філологічні науки. – 2013. – №2. – С.97 – 101.

Денисенко Марина
студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Стівбур Л.М.

ПОЗАНОРМАТИВНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКОМОВНІЙ БЛОГОСФЕРІ

Глобалізація і стрімкий технічний розвиток сучасного суспільства створюють нові можливості та напрямки діяльності, що частково реалізуються в безмежному інформаційному просторі, де особливу увагу привертають сучасні інтернет-щоденники, або блоги. Це самостійні утворення, що ґрунтуються на принципі написання традиційного паперового щоденника.

З початку нового тисячоліття науковці визначають блог найбільш актуальною формою мережевої комунікації. Наголошується, що інтернет-щоденники стали модою, джерелом інформації, субкультурою, соціальною мережею, культурним феноменом, плацдармом випробування піару-технологій «кодовим поняттям», незалежною пресою, маркетинговим простором, гігантською фокусом-групою [2]. Бурхливе зростання кількості блогів тільки підтверджує цю тезу.

Складність дослідження в Інтернеті полягає в постійному його еволюціонуванні. Проте за останні кілька років з'явилася значна кількість праць, присвячених окремим аспектам віртуальної комунікації, результати яких потребують систематизації. М.Сидорова є автором першого монографічного дослідження з міжособистісної комунікації на матеріалі блогів. Лінгвокультурологічному та когнітивно-прагматичному аспектам інтернет-комунікації присвячена дисертаційна праця Л. Компанцевої. Предметом дослідження С. Заборовської став віртуальний дискурс в просторі Інтернет. А. Досенко захищено дисертацію на тему «Медійність і психолінгвістична характеристика моделі блогів людей, які живуть із ВІЛ/СНІД». Значний вклад у лінгвістичні дослідження інтернет-щоденників внесли вітчизняні філологи О. Алексєєв, О.Горошко, Н.Рогачова, а також зарубіжні – Р.Блад, Д.Крістал, С.Херрніг, Р.Кайзер, С.Кришнамурті, Б.Шелл, К.Мартін та ін. Зацікавленість лінгвістів вивченням окремих жанрів інтернету-комунікації дозволила професорові Е.Горошко говорити про появу особливого напрямку в теорії мовних жанрів – віртуального жанроведення [1, с. 372]. Проте у вітчизняній лінгвістиці основне число досліджень присвячене таким жанрам як форум, чат і ІСQ, тоді як блоги залишаються практично не дослідженими.

Особливою сферою активних мовних процесів є лексико-семантична система мови. Саме в лексиці набувають свого відображення ті мовнокультурні трансформації, які відбуваються в суспільному житті. Особливо бурхливо лексичні інновації відбуваються у мові блогів, автори яких шукають нові засоби мовного оформлення для досягнення популярності.

Сьогодні утворився дискурс блогосфери (сукупності інтернет-щоденників) як нового типу тексту, здатного відображати картину світу особистості, зануреної у віртуальну реальність, і саме він потребує всебічного вивчення. Усе це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є аналіз груп позанормативної лексики блогів, написаних українською мовою.

У блогах як засобах комунікації спілкування здійснюється за допомогою писемних текстів. «Усна розмовна мова має тут тільки писемну фіксацію, тобто усність, як одна з характерних ознак розмовного стилю в Інтернеті, «переплавляється» в писемну форму» [3, с. 23]. При цьому заміщенні одиниці писемного тексту перебирають на себе функції компонентів усної мови, серед яких важливе місце займає і позанормативна лексика.

З вибору імені починається життя мовної особистості у віртуальній спільності. Нік, або нікнейм, псевдо, логін є виразником своєрідних механізмів самоідентифікації, його добровільно обирає сам користувач: МаНю-Нічка, ЛьохаТернопіль, odessit, kovbasista. Такі імена, звісно, відрізняються від лексичної норми, насамперед, вони є виразниками психологічної і соціальної характеристики авторів блогів: Кривавий Маньяк, Пес Distortion, Badmather.

Розмовна лексика доволі часто фіксується у мовному матеріалі інтернет-щоденників. Нерідко вона епатує користувача у назві блога: Андрухович в шоці!, «Автономка», Львівські кралі 1920-х. Часто розмовна лексика характеризується поєднанням кількох формантів у межах одного акту віртуальної інтерактивної деривації (як з синонімічним, так і з антонімічним значеннями), що увиразнюється графічними позначками: Причому з цим всім недо-/пере- експонована і перефарбована, кривао дофотошоплена фотка з РАМОЧКОЮ!; Успіх серед (пере/недо)зрілих чоловіків – це ще одна ознака твоєї хорошості і мудрості.

Важливим джерелом збагачення мови є запозичення, які впливають на утворення мовних інновацій в українській мові, насамперед на її лексичному та семантичному рівнях. Аналізуючи слова, якими послуговуються блогери, зауважуємо, що більшість з них є запозиченими з англійської та пройшли адаптацію в українській мові: аплікуха (англ. application), інтюха, інтішка (англ. Windows NT), юзати (англ. to use).

Основною проблемою сьогодні, на наш погляд, є те, що існує повна свобода в мережевих щоденниках. Уседозволеність, на жаль, ніяк не прикрашає мову вульгаризмами: прожектротом в морду; офіцери ненавидять владу за те, що та просірає їх честь і вміння; ми бидло яке кидає сміття під лавку, а потім скиглить, що Київська адміністрація невчасно прибирає сміття. Лайлива лексика також вживається у блогах без обмежень (використовуємо скорочення при позначенні таких лексем): Жодна людина не втрутився, не заступився, коли на їх очі три ох...ій від безкарності пі...ас затоптували людей; Засунула гордість в ж..., подзвонила, запросила, сказав «без проблем»; Я дуже охр..... не розумію адміністративного поділу у Туреччині. Серед нової нецензурної лексики можна назвати такі слова, як забанець – відвідувач блогу, що попав до бан-аркуша унаслідок власної докучливості, ссилкун – блогер, записи якого містять лише посилання на інші сайти, статофіл – людина, заклопотана статистикою свого блогу та інші. Можливо, через декілька років ці слова вийдуть з вузької комп'ютерної лексики та урізноманітнять звичну розмовну мову.

Як і в житті, у блогах люди використовують жаргони, спрощені і «перероблені» слова, так званий найпопулярніший сьогодні «жаргон падонкафф», він же албанська, бобруйська мова – широко поширений в Рунеті та Укрнеті на початку ХХІ ст. стиль вживання російської мови з фонетично майже правильним, але навмисне неправильним написанням слів, частим вживанням нецензурної лексики і певних штампів, характерних для сленгової лексики: в Європу можна буде їздити атдыхать, як в Єгипет; Звісно, в нас прийнято кепкувати з рускай папси, і пресловуті глаза – два бріліанта в трі карата та губкі у нейо – створкі две в воротах стали символом ідіотизму та відсутності мінімального інтелекту. Найчастіше використовується такий жаргон під час написання коментарів до текстів в блогах. Цей сленг породив безліч стереотипних виразів, новий вигляд лайок.

Сленгізми створюються часто з гумористичним трактуванням віртуальних реалій. Саме за допомогою метафорики творяться найяскравіші вислови: посполито – добре; тиць майданчик – тач-пад (сенсорна панель керування, найчастіше використовується в ноутбуках); позирало – монітор. Серед лексем цієї групи спостерігаємо явище синонімії: собака, равлик, комашка, мавпа - @; пичка, рильце – смайл.

Цікавий феномен – творення сленгової лексики на основі ініціальної аббревіації, а саме: розповсюджене ІМХО (англ. In My Humble Opinion або In My Honest Opinion, дослівно «на мою скромну думку») в українському варіанті має відповідники: НМХР - на мій хлопський розум, або НМД - на мою думку; МНБМ - москаль неправий, бо він москаль (іронічно про сумнівні доводи, якими послуговують під час, наприклад, холіварів (безглузких суперечок). Сленгізми такого типу привертають активну увагу не тільки мовознавців, а й рядових користувачів.

Отже, залишаючись основним засобом донесення інформації до певного ряду комунікантів, на відміну від текстів традиційних засобів масової інформації, тексти блогів не проходять фільтрації, тому можуть містити позанормативні одиниці – розмовну лексику, вульгаризми, лайливі слова, жаргонізми, сленгізми, які є індикаторами стану мовної та загальної культури сучасників. Використання такої лексики є науково невиправданим, зазвичай, у такий спосіб автори блогів прагнуть привернути увагу до своїх текстів, епатувати публіку для досягнення більшої популярності.

Література

1. Горошко Е.И. Теоретический анализ Интернет-жанров / Е.И. Горошко // Жанры речи. – Саратов: Наука, 2007. – Выпуск 5. – С. 370-389.
2. Личность и межличностное взаимодействие в сети Internet: сб. научн. статей [Электронный ресурс] / [под ред. В.Л. Волохонского, Ю.Е. Зайцевой, М.М. Соколова]. – Санкт-Петербург: СПбГУ, 2007. – Режим доступа: <http://volokhonsky.ru/internet/>
3. Чемеркін С.Г. Українська мова в Інтернеті: позамовні та внутрішньо-структурні процеси. – К.: ППВФ, 2009. – 240 с.

ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ КОНФІКСАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ

В останні десятиріччя у лінгвістиці спостерігається поживлення інтересу мовознавців до дериваційних процесів. Зміна поглядів на префіксально-суфіксальний словотвір, який став визначатися дериватологами як конфіксація (творення слів за допомогою функціонально єдиної двоелементної морфеми, конфікса, який обрамляє твірну основу в похідному слові і має єдине словотвірне значення), привело до появи нових важливих теоретичних і практичних завдань в галузі конфіксації.

Одним із найпомітніших процесів, що збагачують лексичний склад мови, є процес активного поповнення його, зокрема завдяки появі нових і нових слів, що утворюються кофіксальним способом творення.

Формування конфіксального способу словотвору було викликане різними причинами: зміною словотвірних відношень у певних типах у зв'язку з розвитком дієслівно-іменних і субстантивно-ад'єктивних відношень в українській мові, переорієнтацією словотвірних одиниць, калькуванням іншомовних похідних утворень та становлення конфіксації як формування її на базі суфіксації й префіксації, але утворення дериваційних значень за допомогою комплексних словотворчих засобів має специфічний характер. На відміну від префіксів та суфіксів «комплексні мовні засоби здатні за один прийом реалізувати великі обсяги значень, що відповідає раціональному характеру системи мови [2, с. 14].

Словотвірна морфеміка сучасної української мови визначає конфіксальні парадигми у складі іменників, прикметників, дієслів та прислівників (ви-...-ок вибалок, видолинок; о-...-ок одвірок, осередок; без-...-н безбарвний, за-...-н загірний; у-...-и увиразнити; ви-...-ува вигадувати; ви-...-и витончити; з-...-а здавна; по-...-ому по-українському).

Конфіксальні деривати творяться переважно від іменників або від субстантивованих прикметників. Проте у джерелах сучасної української мови фіксується декілька поодиноких відчислівникових, відзайменникових та відприкметникових утворень (засобок, поєдинок, задвійник, півтемність, півголоска). Віддієслівний словотвір представлений значно меншою кількістю дериватів. Досить велика кількість таких іменників утворена конфіксами з матеріально не вираженим другим компонентом (гудіти – перегуд; молитися – немола; варити – неваря, повар; стріляти – постріл; ходити – похід; черкати – розчерк). Серед віддієслівних похідних багато полімотивованих структур (плескати, оплескувати – оплес; платити, оплатити – оплата; садити, посадити – посадник; помагати, підпомагати – підпомагач; хибити, похибити – похибка) [4, с. 52].

На окрему увагу заслуговує питання про розвиток конфіксації на базі прийменниково-відмінкових форм. У іменників типу подорожник, пригірок, нашійник, запічок, піддашок перший елемент походить від прийменника, який

входить у генетично базові для конфіксів прийменниково-іменникові сполучення: по дорозі, при горі, на шиї, за піччю, під дахом. Власне майже всі перші елементи іменникових конфіксів походять від прийменників. «Прийменник, який за своїм значенням і без того близький до афіксів, а значить і до перших елементів конфікса, абсолютно наближується до них, що передбачає подальше його перетворення у перший елемент конфікса. Так відбувається перебудова моделей конфіксального творення: елементи твірних баз стають елементами твірних засобів. Тут спостерігається саме перехід прийменників у перші елементи конфіксів, а не вираження значення прийменника відповідним префіксом, так як у цьому немає необхідності, прийменники дуже близькі до префіксів за характером свого значення, і всі префікси генетично виходять з прийменників, безпосередньо чи опосередковано» [1, с. 34]. На сучасному етапі розвитку мови деякі прийменниково-іменникові сполучення перестають сприйматися як базові для конфіксальних утворень, і конфіксальні деривати починають словотвірно співвідноситись з іменниками без прийменників (передгрозя – перед грозою – гроза, дообідок – до обіду – обід, надомник – на дому – дім, навірник – на віру – віра) [1, с. 38].

У словнику української мови в 11 томах високою активністю характеризуються конфікси без-...-ник (безсмертник, безлистник, без язичник, безколінник), під-...-ник (підрамник, підшипник, підголівник, підлокітник, підберезник, підлісник, підсніжник), під-...-ок (підсумок, підкрилок, підпилок, підбурок, піддубок, підсливок, підлісок, підколінок), при-...-ок (прилавок, приструнок, прилисток, пригірок), на-...-ник (набедреник, навушник, наколінник, наручник, наякірник), на-...-ок (назубок, напиллок, намулок, наколінок), за-...-ник (затильник, зарукавник, законешник), за-...-ок (зачолок, закрайок), по-...-ник (подорожник, попутник, побережник), по-...-ок (помісок, помірок, поплавок), па-...-ок (патрубок, пажердок, паклинок), без-...-j(a) (безбілля, бездиштя, безголосся, безсилля, безсоння), о-...-ник (оперстник), о-...-ок (опеньок, очашок, озимок, крайок), по-...-ому (по-українському, по-нашому, по-справжньому, по-дружньому) які творять велику кількість дериватів з широким діапазоном словотвірної семантики.

Серед конфіксальних дериватів велика кількість полімотивованих структур. Наприклад: піддашок (дах, під дахом), підзамча (замок, під замком), підворіття (ворота, під воротами), безлюддя (люди, без людей), безмір (міра, без міри), безчестя (честь, без честі), прихатня «прихожа, передпокій» (хата, при хаті, прихатній), прикордоння (кордон, прикордонний), пригрубок (груба, при грубі), міжвузля (вузол, між вузлами), міжклітинник (клітини, між клітинами, міжклітинний), середмістя (місто, серед міста), зарічок (річка, за річкою), залісок (ліс, за лісом), настільник (стіл, настільний, на столі), нарукавок (рукав, на рукаві), передгір'я (гора, перед горою), передрамення (рамено, перед раменом), передмостів'я (міст, перед мостом), надбережжя (берег, над берегом), надхвістя (хвіст, над хвостом) і под. [1, с. 39].

У сучасній системі конфіксального словотворення іменників налічується понад 2000 структур, що творяться за 354 моделями. Таким чином

конфіксальна деривація іменника є природним продовженням давніх процесів творення нових слів: українська мова успадкувала основний масив конфіксальних словотворчих засобів праслов'янського та давньокиївського періодів, значно розвинула продуктивність панівної більшості з них, сформувала в межах наявних словотвірних типів нові лексико-словотвірні підтипи.

Конфіксальні деривати творяться переважно на ґрунті живої народної мови. Значна їх кількість потрапляє в літературну мову, інші похідні продовжують функціонувати на регіональних рівнях. Певна частина конфіксальних іменників уживається в науковій та технічній термінології. Конфіксальна деривація іменників є потужним засобом продукування нових слів із широким діапазоном словотвірних значень, а отже, вона має значний вплив на розвиток усієї афіксальної словотвірної системи іменника. Кожен період розвитку української мови характеризується появою нових префіксів, які разом з суфіксами могли брати участь у конфіксальному творенні прикметників. Так, в XI – XIII ст. нараховується всього 8 таких формантів, у XIV – XVIII ст. їх кількість збільшується до 13, у XIX – XX ст. – 19. [1, с. 40].

За останні два століття конфіксальні деривати значно поповнили лексичний склад мови, зокрема професійно-технічну, зоологічну, ботанічну, та медико-анатомічну термінологічні системи, де їх утворюється найбільше.

Література

1. Грещук В. Деякі теоретичні питання словотвірного значення / Василь Грещук // Мовознавство. – 1991. – № 3. – С. 34-41.
2. Іншакова І. Розвиток іменникової конфіксації в історії української мови (структури з компонентом –ник): автореф. дис. к. філол. наук: спец. 10.02.01 / Ірина Іншакова. – Дніпропетровськ, 1996. – 26 с.
3. Словник української мови, тт. 1—11- [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://sum.in.ua/>
4. Стовбур Л. Еволюція конфіксальної деривації іменників (форманти з матеріально не вираженим другим компонентом): дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Любов Стовбур. – Запоріжжя, 2004. – 206 с.

Дроздова Ілона

студентка 4 курсу філологічного фак-ту

Наук. кер.: к.пед.н., доц. Слижук О.А

ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПІДСУМКОВИХ УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Поняття «гра» розуміється як заняття, яке підпорядковане сукупності правил і прийомів або базується на певних умовах, що розкриває її процесуальний зміст. Багатогранність ігрової діяльності, яка розвиває, виховує, соціалізує та концентрується на конкретній меті, полягає у збагаченні особи знаннями, уміннями, досвідом (що є сутністю поняття «навчання») та є процесом опанування знань, досвіду з урахуванням досягнень і недоліків минулого, набуття навичок, умінь виконувати певні дії, виховувати та

виробляти в собі певні якості, риси, уміння (що відображає сенс поняття «навчатися») [3, с. 76]. Отже, основним завданням застосування ігор у людській діяльності є навчання.

Поняття «гра» та «ігрова технологія» дуже близькі, але водночас вони суттєво відрізняються. Щоб з'ясувати поняття «ігрова технологія», слід звернути увагу на її складники: гру й технологію. Більшість дослідників (С.Гончаренко, М. Кларін, І. Лернер, П. Сікорський та ін.) розглядають технологію як набір процедур, що оновлюють професійну діяльність учителя, а учневі гарантують кінцевий результат. Виходячи із цього, ми розуміємо ігрову технологію як спеціально побудовану систему чітких ефективних дій (ігор), спрямованих на формування, розвиток, розширення, узагальнення знань у процесі навчання.

До поняття «ігрові педагогічні технології» Г. Селевко включає досить велику групу методів і прийомів організації педагогічного процесу у формі різних педагогічних ігор. Г. Селевко та його послідовник ИМ. Буланова-Топоркова, В. Кукушин головну відмінність убачають у тому, що педагогічна гра має чітко поставлену мету навчання і відповідний педагогічний результат, які можна обґрунтувати, виділити в явному вигляді та охарактеризувати навчально-пізнавальною спрямованістю [3, с. 52]. Як бачимо, існує суттєва відмінність між грою й ігровою технологією.

Так, Г. Селевко виділяє структуру гри як діяльності та як процесу. До структури гри як діяльності він включає: постановку мети; планування; реалізацію мети; аналіз результатів. До структури гри як процесу входять: ролі, які взяли на себе гравці; ігрові дії як засіб реалізації цих ролей; ігрове використання предметів, заміщення реальних речей ігровими; реальні відносини між гравцями; сюжет (зміст) – сфера діяльності, умовно відтворена в грі [3, с. 52].

Аналіз науково-теоретичних джерел дає змогу зробити висновок, що ігрова технологія за своїми структурними складовими, на відміну від гри, має чітко поставлене дидактичне завдання, ігровий задум, обов'язково має керівника (наставника), чіткі правила. Головною розбіжністю цих понять є те, що після проведення ігрової технології підсумком є формування, розширення, засвоєння, закріплення, узагальнення навчального матеріалу всіма учнями.

Гра ж здебільшого слугує джерелом отримання позитивних емоцій, задоволення й виконує розважальну функцію.

При систематичному використанні на уроках ігрових технологій спостерігаються певні результати:

- 1) формуються такі якості особистості, як терпіння, наполегливість, відповідальність, цікавість, спрямованість до пізнавальної діяльності;
- 2) виробляється вміння самостійно добувати знання та застосовувати їх на практиці;
- 3) створюється позитивний морально-психологічний клімат в класі для розвитку особистостей учнів;
- 4) підвищується рівень розвитку комунікативних навичок учнів;
- 5) розвивається спостережливість, уміння бачити незвичайне в знайомих речах.

Основна роль на підсумковому уроці відводиться етапові закріплення набутих знань. Підсумковий урок на тему: Григор Тютюнник «Климко» можна провести у вигляді гри за принципом морського бою.

Клас за рядами об'єднано у три команди. Коли “постріл” зроблено у порожню клітку, треба дати відповідь на запитання. При цьому, якщо команда відповідає неправильно, суперники можуть заробити очко. Якщо ж “постріл” влучив у літеру, робиться наступний хід без питання. Якщо команда відповідає неправильно, право відповіді переходить іншій команді. Угадані літери мають скласти ім'я та прізвище письменника Григора Тютюнника.

	А	Б	В	Г	Г	Д	Е
1	Р	1	2	3	4	І	Н
2	5	6	К	7	Ю	8	9
3	Т	Т	10	11	12	13	14
4	15	16	И	17	Г	18	Г
5	19	Ю	20	21	И	22	23
6	Н	24	25	26	27	28	29
7	30	31	32	Р	33	34	35

ЗАПИТАННЯ:

1. Як Григора Тютюнника зовуть по батькові? (Михайлович)
2. Хто після арешту батька взяв Григора до себе (батьків брат Филімон Васильович Тютюнник).
3. У якій школі: російській чи українській - навчався письменник? (у російській)
4. Скільки років було Григору Тютюннику, коли він пішки дійшов з Донбасу до Полтавщини? (11)
5. За що Тютюнника судили і дали 4 місяці колонії? (Через голод і хворобу самовільно залишив роботу на заводі ім. Малишева у Харкові і прийшов у рідне село)
6. На якому факультеті вчився письменник в університеті? (на російській філології)
7. Як називалася перша новела Григора Тютюнника російською мовою? (“В сумерки”)
8. Як називалася перша надрукована новела Тютюнника, написана українською мовою? (“Дивак”)
9. Як звали старшого брата Григора Тютюнника, відомого українського письменника? (Григорій Тютюнник)
10. У яке місто прямував Климко? (Слов'янськ)
11. З якою помилкою написав Климко слово “холодно”? (“хохолодно”)

12. Скільки сухарів дала Бочониха?(6)
13. Хто будив Климка перед школою? (хлібовоз і водовоз)
14. Скільки картоплі накопав Климко? (57)
15. Як звали водовоза? (Семен)
16. Які гроші пропонували італійці за їжу? (марки)
17. Якого кольору була сукня у Наталі Миколаївни? (червона)
18. Як звали дочку вчительки? (Оля)
19. Як звали друга Климка? (Зульфат Гарєєв)
20. Що віддав Климко за врожіння? (галету)
21. Які квіти давала на додачу до хустки дівчина на базарі? (чорнобривці)
22. Яке дерево хотів Климко посадити над Дядьком Кирилом? (вишню)
23. Що приніс у свій висілок Климко у клунку? (сіль, харчі, молоко)
24. Як називався паровоз дядька Кирила? (ФД)
25. Якої національності був солдат німецької армії, який дав Климкові галет? (чех)

Кому належать слова:

26. “Я приготую вам краплі датського короля, мій шановний. Загляньте якось”.(Бочонок)

27. “Вивчимо тебе на помічника машиніста і заживемо: разом на роботу, разом з роботи...” (дядько Кирило)

28. “А ти вобщє можеш тут не стоять. Вобщє не підходь, бо я в тебе й золота не візьму, хоч би воно в тебе й було. Їх пожалій, привези, а вони ще й зубами скреготять.”(бородань-торговець)

29. “Война, война. Плохо...”(солдат чех).

30. “Так хотілося мені тебе zostавити в себе, такий ти мені любий став, як ішли тоді з города, як хворів, - серця б тобі увірвала. Приїжджай...” (тітка Марина)

31. “Шмаркач... Я, щоб тобі тепленько жилося, ноги в шахті zostавив, а ти мене за це – по зубах...” (швець)

32. “Я вб’ю його! Таких треба вбить!” (Зульфат)

33. “Нестандартний сухар. Хліб нестандартний – сухар нестандартний. Вийняв з печі хліб, узяв буханка, верхушка раз – одпала. Без верхушки буханка нестандартний. Брак. Хліб ніколи не брак...”(Муса Шафарович Гарєєв)

34. “Де ти живеш тепер, Климку?... Я знаю, мені розказували про все, що тоді сталося, і... мені дуже хотілося... треба було тебе побачити, та Оля народилася. Саме в той день...”(Наталія Миколаївна).

35. “У Сумщину, дядечку... Я на шахтах була в Донбасі. А тут війна... Тепер до мами добиваюся...” (дівчина на базарі).

Таким чином організований етап систематизації й узагальнення знань сприяє глибокому розумінню життєвого й творчого шляху письменника, урізноманітнює форми роботи на уроці.

Література

1. Ващенко Г. Виховання волі і характеру: підруч. для педагогів / Г. Ващенко. – К.: Школяр, 1999. – 385 с.

2. Лозова В. І. Пізнавальна активність школярів: (спецкурс із дидактики): навч. посіб. для пед. ін.-тів / В. І. Лозова. – Харків, Основа, 1990. – 89 с.
3. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: учеб. пособ. / Г. К. Селевко. – М.: Нар.обр., 1998. – 256 с.

Єльнікова Ганна

студентка 5 курсу філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Проценко О. А.

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА М. СЛАБОШПИЦЬКОГО В РОМАНІ «ПОЕТ ІЗ ПЕКЛА (ТОДОСЬ ОСЬМАЧКА)»

Художньо-біографічна проза – проміжне родо-жанрове утворення, що поєднує в собі риси художності й документальності [4, с. 192]. Помітний вклад у розвиток художньої біографії як жанру зробив відомий український прозаїк, критик, публіцист М. Слабошпицький. Письменник вперше в історії сучасної української літератури створив психобіографічний роман, в основі образної системи якого – реальні мистецькі постаті. Дослідженню творчості прозаїка присвячені наукові розвідки П. Гриценка, І. Савенко, А. Черниш та інших. Роман М. Слабошпицького «Поет із пекла (Тодось Осьмачка)» (2003), що відзначений Національною премією імені Тараса Шевченка заповнює прогалину про трагічні 20-30-ті роки ХХ століття, про долю «розстріляного відродження». У сучасному літературному процесі не існує студії, присвяченої вивченню жанрово-стильової манери прозаїка в романі «Поет із пекла (Тодось Осьмачка)», чим і зумовлена актуальність означеної теми.

Мета статті полягає в окресленні жанрово-стильової специфіки досліджуваного роману-біографії. Завдання полягають у виявленні засобів сюжетно-подієвої організації біографічного матеріалу; дослідженні естетичного та композиційного навантаження документів у відтворенні подій, явищ, характерів.

Роман М. Слабошпицького «Поет із пекла (Тодось Осьмачка)» – ґрунтовне дослідження в якому поєднано біографічні факти з аналізом і оцінкою творчого доробку поета. Із можливих джерел про Т. Осьмачку залишилася суха автобіографія, листи, спогади про поета сучасників та їхні скупі, побудовані більше на здогадах, аніж на прямих свідченнях, характеристики. Душевний і духовний портрет Т. Осьмачки в романі зітканий з художньо-умовних рефлексій і сповідей: «Ось вона, омріяна самотність – захист від переслідувачів і просто надто цікавих, що намагаються влізти в його рукописи, думки і дні» [2, с. 218]. Ця самотність призвела героя до важких психологічних потрясінь, занурення в себе. Зі свідчень українського журналіста й письменника В. Біляйва, що вдало використані М. Слабошпицьким, дізнаємося про те, що Т. Осьмачку переслідували демони жахів, смутку, самотності і відчаю – переживань, які позначилися на його творах: «кошмари Осьмачки – це кошмари нашого національного лихоліття» [2, с. 363].

Не менше значення в романі мають спогади самого Т. Осьмачки. Наприклад, про поета-неокласика П. Филиповича: «... згадуючи цього ...

професора, я завжди переживаю почуття горя за втраченим своїм минулим і за тими можливостями, що могли б бути у нашій культурній житті, але які волею радянської стихії убиті в самому розгоні їхнього розвитку» [2, с. 170]. Тим самим висловлена оцінка тогочасної культурної ситуації в Україні.

Портрет Т. Осьмачки у романі почерпнутий М. Слабошпицьким з «Листів до приятелів» Ю. Стефаніка: «Засмагле вітрами обличчя, сірі очі, що жмуряться в усмішці і несподівано спалахують вогнем, ціла струнка постать 40-літнього уродженця українського степу і одяг «сірої радянської людини» – усе це має свою вимову» [3, с. 110]. Доповнюють образ Т. Осьмачки спогади О. Вітер, Д. Гуменної, М. Кейван, Г. Костюка, В. Покальчука, С. Старова, Ю. Стефаніка, О. Тарнавського, Ю. Шереха й багатьох інших. За спогадами О. Тарнавського, поет був «одержимий ідеєю свободи. Він – стихійний, але послідовний і непримиренний бунтар. А свобода – це вже категорія і політична, і філософська. В ім'я свободи він бунтує проти режиму, проти цензорського диктату, проти обмеження його сім'єю, проти будь-якого регламентованого існування» [2, с. 144].

Але не лише Т. Осьмачку показано очима відомих сучасників, його найближчого літературного та культурного оточення, а й українські письменники та громадські діячі постають у взаємному віддзеркаленні, а звідси – у приязних або конфліктних стосунках. Так, М. Слабошпицький звернувся в романі до спогадів Г. Костюка, який писав про свої візити до Т. Осьмачки і дав неоднозначну оцінку українській громаді Нью-Йорка: «Щоб полегшити тяжкий його стан, просив відвідати його і цим засвідчити своє співчуття, турботу і пошану до самотнього хворого поета. І ось патріотична і «гуманна» українська громада Нью-Йорка та його околиць, а зокрема – інженери людських душ», «брати-письменники», відгукнулись на мій заклик, м'яко кажучи, мовчанням і байдужістю <...> Єдиною особою, що відгукнулася на мій заклик і відвідала Осьмачку, була Ізидора Петрівна Косач-Борисова – молодша сестра Лесі Українки...» [2, с. 359 – 360]. Вдався автор роману і до прямого цитування. Про письменника В. Підмогильного зазначено: «... найбільш інтелектуально заглиблений, душевно тонкий або, по-простому кажучи, найбільш інтелігентний» [2, с. 42]. Цитату залучено з «Розповідей про неспокій» Ю. Смолича.

У романі активно використані факти біографів, зокрема В. Страх: «Серед юрмищ скалічилих протягом сторіч моральних покрутів, котрі вперто не бажали визнавати свого каліцтва, це був правдивий Гуїнплен – палкий, щирий, прекрасний і до юродивості чесний, а надто – як на свою перелякану і позбавлену щонайменшої гідності добу» [2, с. 358]. Тобто, автор органічно поєднує біографічні факти з власними здогадками, вдається до художнього синтезу, в якому, звісно, лівову частку займає достеменність, історизм, життєписні події.

Письменник, дотримуючись історичної правди, вдало «вмонтовує» в художню тканину тексту цитати з художніх творів Т. Осьмачки, зокрема, поезій «Скарга»: «Коли і небо висить у космічній кручі / Вже на останніх змучених зірках?» [2, с. 198], «Труни у гаях»: «Там аж дві труни дубові товсті / на сіні

сухим у чорнім сукні!» [2, с. 19]; фрагменти документів («Прохання До Федерації радянських письменників»: «... назву письменника я ніде свідомо не сплюгавив, хоча життя веду в умовах, не гідних поета, що має сили промовляти за кілька найупосліджених поколінь...» [2, с. 87]); листів до родини Кейванів, І. Костецького, митрополита Іларіона, У. Самчука тощо. Зокрема до останнього поет звертався словами: «... вважайте і пишіть, чи у Вас є суха гілляка для того, щоб учепитися на перших початках!..» [2, с. 191].

Характерною рисою авторського ідіостилю М. Слабошпицького є переконливо сконструйовані внутрішні монологи героя, зокрема міркування про О. Шумського: «Нехай буде мир їх кісткам, вони любили теж Україну, але їх любов була подібна до прокляття...» [2, с. 75]. Діалоги Т. Осьмачки з сучасниками С. Єфремовим, Г. Косинкою, Г. Костюком, П. Филиповичем та іншими зіткані з реальних переживань або реконструйовані з цілком вірогідних роздумів чи життєвих ситуацій. Вказані елементи стилю допомагають відтворити психологічну напругу складної епохи, у якій довелося жити й працювати поетові.

Автор зображає свого відомого героя із суспільного та приватного боків, як живу імпульсивну людину, докладніше зупиняється на його схильностях і слабостях, однак при цьому аж ніяк не робить із поета ікони: «Сказати, що він мав важкий характер, – не сказати нічого. Мабуть, Осьмачка не уник жодного конфлікту там, де його можна було уникнути» [2, с. 195]. Використовуючи загальновідомі біографічні факти, М. Слабошпицький подає водночас власне, обґрунтоване бачення малопомітних раніше штрихів до життєпису свого героя: «Він вірив у те, що хворобу насилають комуністи так свято, як вірив у те, що його звати Тодось Осьмачка» [2, с. 229].

Отже, М. Слабошпицький у романі «Поет із пекла (Тодось Осьмачка)» не лише художньо інтерпретує реальні колізії епохи поета, а створює віртуальну модель психічного стану відомої особистості. Усі умовно-романні спогади й характеристики пронизує тактовний, делікатний і виважений авторський підхід, із глибоким знанням тогочасних суспільно-політичних обставин, літературно-мистецького життя. Попри багатоголосся елітного персонажа, якому автор начебто поступається своїм словом, у творі домінує авторське бачення зображуваного. Усі голоси, творчо розбудовані на основі автентичних текстів (епістолярних, мемуарних, літературознавчих), уніфіковано до єдиного індивідуального стилю М. Слабошпицького і пронизано його цілісним розумінням, чуттям і переживанням.

Література

1. Біляїв В. «На неокраїнім крилі...» / Біляїв Володимир. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2003. – 348 с.
2. Слабошпицький М. Поет із пекла (Тодось Осьмачка) / Михайло Слабошпицький. – К.: Ярославів Вал, 2003. – 367 с.
3. Стефаник Ю. Листи до приятелів / Стефаник Ю. // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ століття. – К.: Рось, 1994. – Кн. 2. – С.108 – 114.

4. Черкашина Т. Художня біографія: термінологічний аспект / Черкашина Т. Ю. // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: зб. наук. пр. – Луганськ: ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2009. – № 1 (164). – С. 191 – 199.

Кардинал Лілія

студентка 3 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер. : к. філол. н., доц. Ніколаєнко В.М.

ФОЛЬКЛОРНА ОСНОВА БАЙОК Л. ГЛІБОВА

Питання взаємин між фольклором та літературою розглядається науковцями починаючи з кінця XVIII ст. і до нашого часу. Вивченню фольклорно-літературної взаємодії присвячені праці О. Вертія, О. Дея, М. Дмитренка, М. Драгоманова, М. Костомарова, М. Максимовича, О. Потебні, С. Росовецького, І. Срезневського, І. Франка, Т. Шевчука, та ін.

Зазвичай, дослідники визначають взаємини фольклору та літератури як двоаспектні: фольклоризм літератури та літературність фольклору. Проте взаємодія фольклору з літературою може мати і складніший характер: наприклад, коли фольклорний елемент (сюжет, герой тощо) потрапляє в літературний твір, а літературний твір осмислюється народом і переходить знов у фольклор (так зване явище «бумерангу») [4, с. 99]

Метою статті є виявлення та систематизація фольклорних елементів в ідіостилі Л. Глібова, на прикладі байок, сюжет яких автор розробив самостійно, а саме: «Вередлива дівчина», «Два кума», «Кундель». Хоча літературознавці і присвятили значну увагу вивченню зв'язку літератури XIX ст. з фольклорною традицією, та байкарська творчість Л.Глібова, у тому числі й аналізовані байки, не були предметом наукового інтересу вчених.

Звернення письменника саме до жанру байки дало йому змогу більшою мірою надати своїм літературним творам фольклорних рис, адже цей жанр передбачає алегоричний зміст, у якому можна інтерпретувати головні засади народної моралі, а також реалізацію цього змісту в образах птахів, тварин, предметів та явищ навколишнього світу, які широко використовуються в усній народній творчості.

Фольклоризм у байках Л. Глібова виявляється одразу на всіх рівнях твору.

Переважна кількість його байкарських сюжетів репрезентує явище «бумерангу» в літературно-фольклорній взаємодії, адже за основу своїх творів письменник брав зазвичай народний анекдот або переказ і обробляв його в літературний твір, який у свою чергу з часом знов повертався у народне русло. Наприклад, у байці «Вередлива дівчина» автор розробляє мандрівний сюжет про горду дівчину, яка через свою непросту вдачу та вередливість ледве не залишилась самотньою. Схожий сюжет зустрічається в народних гуморесках, жартівливих піснях («Хотіла мене мати за першого отдати...», «Не чудуйтеся добрі люди, що я перебираю»), переказах («Вередливиця») та казках. У цьому творі наявна велика кількість фразеологічних сполук, майстерно вплетених у

канву розповіді: «стежку топтати», «тирлич розсипати», «наділяти гарбузами», «витися за вітром», «ряст топтати», – які надають мові твору виразного розмовного характеру та неповторного національного колориту. Близьким до народнопісенного є опис Галі, у якому, з метою підсилення негативної риси характеру, автор спочатку нанизує позитивні риси, а потім подає яскраву антитезу: «Була собі Галя, / Дівчинонька-кряля, / І багата, і вродлива, Тільки дуже вередлива, – / Усякому зась» [1, с. 26]. Використовуючи мотиви народної пісні «Хотіла мене мати за першого отдати» та частково цитуючи її, автор вдається до прийомів українського народного гумору: «Той не до любові, / Не так вуси, брови, / Той носатий, той кирпатий. / Той невдатний, небагатий. – Не треба таких!» [1, с. 26]. Вживає автор також і паремії: «На те, – каже, – шука в морі, / Щоб трусивсь карась», «Щиро правдоньку шануйте / І не дуже вередуйте, – / Будуть люди з вас» [1, с. 26]. До фольклорної традиції тяжіє тропіка твору: епітети («багата доля», «веселая воля»), порівняння («Вона тее знала / І скрізь щебетала, / Як та пташка на просторі...», «Була стежечка горою»).

Поширений анекдотичний сюжет про двох кумів-пияків Л. Глібов бере за основу байки «Два кума», надаючи йому повчального змісту. Велика кількість риторичних фігур надає мові твору виразної емоційності та народності: «Ох, братику!», «Оце бак лихо!», «І, батечку!», «О, бити б вас обох та бити!», «Бодай би й не ходить!», «Бодай би я був не діждав!», «Як милим гостям не радіти?». Зустрічаються у байці, характерні для розмовної мови, неповні або обірвані речення, які Л. Глібов використовує задля підсилення експресивного забарвлення мови та створення враження достовірності описуваного: «Оце бак лихо! Глянь... Коли ж воно і як?», «Та якось тее... Зирк – горить!», «Я й покотивсь... Ще як не вбивсь – не знаю». Порушуючи тему шкоди пияцтва, Л. Глібов, у якості виразника народної моралі, представляє читачеві Трохима: «Погано п'яному і поночі, й з вогнем», «Горілочки не треба вельми пити» [1, с. 47].

Багато народних рис знаходимо у байці «Кундель», в якій автор використовує зооморфні та міфологічні образи, що наближає її до усної народної творчості. Л. Глібов використовує алегоричні образи хом'яка (на позначення запасливості, працьовитості) та куделя (на позначення розбещеності, свавілля, пихатості). Хом'як, як герой народних казок зустрічається рідко і може мати як позитивне значення (запасливість, працьовитість) так і негативне (жадоба). На образ-символ собаки існує також кілька поглядів, за першим він є символом надійності, непідкупності, мудрості та вірного друга [2, с. 139], за другим – «нечистою» твариною, уособленням всього підлого, нешляхетного, брехливого, а також символом негідно прожитого життя [5, с. 206–207], що знаходить підтвердження у ряді стійких висловів та паремій: «собаче життя», «пес поганій», «собача кров», «псом був, псячою смертю пропав» та ін. З'являється у цьому творі також міфологічний образ Правди, що зустрічається у ряді народних творів: казка «Про правду й неправду», «пісня про Правду», легенда «Про Правду і Кривду». Наближають до фольклору байку «Кундель» також і демінутивні форми слів: «маленький

квітничок», «мачок», «серденько», «Правдонька». Мова твору проста, близька до розмовного стилю, широко вживаються риторичні фігури, що значно посилюють емоційний характер висловлюваного: «Чого нема у його?», «Ти думав?!», «Коли в дворі цвіте, / То за двором ніхто цвісти не сміє!», «Нащо ж я вас кохав? / Нащо вас доглядав? / Хто ж розважатиме заплаканую долю?» [1, с. 63–64]. Л. Глібов завершує байку традиційно – мораллю, яку виражає за допомогою приказки: «Аби, як кажуть, лихо тихо» [1, с. 64]. Тісно пов'язані з народною традицією засоби художньої виразності у байці «Кундель»: епітети («тихе поле», «щаслива доля», «висока Правда»), порівняння («Он двір стоїть багатиря гладкого, / Неначе городок», «Бо Кундель, бач, який здоровий, мов скотина»), метафори («нагнав лихо», «унялась собача сила»). Для підсилення негативного характеру образу собаки Л. Глібов використовує прийом ампліфікації: «По квітничку собака поскакав, Усе понівечив і потоптав» [1, с. 63].

Взявши до уваги аналіз байок, можна зробити висновок, що байки Л. Глібова мають виразну фольклорну основу, що відповідає специфіці обраного жанру та літературного періоду, у який їх створено. Художній фольклоризм функціонує на всіх рівнях аналізованих творів (лексичному, стилістичному, морфологічному та ідейно-тематичному), що є визначною рисою ідіостилу Л. Глібова як байкаря.

Література

1. Глібов Л. Твори: у 2 т. – Т. 1.: байки, поезії українською мовою, твори для дітей, поезії російською мовою / Леонід Глібов. – К.: Наукова думка, 1974. – 498 с.
2. Потапенко О. І. Словник символів / Потапенко О. І., Дмитренко М. та ін. – К.: Народознавство, 1997. – 156 с.
3. Росовецький С. Фольклорно-літературні зв'язки: Компаративний аспект / Станіслав Росовецький – К., 2001. – 271 с.
4. Шутенко Ю. Фольклоризм літератури / Юлія Шутенко // Народна творчість та етнографія. – 2004. – № 5. – С. 98–106.
5. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / [сост. К.Королев]. – М.–СПб., 2005. – 608 с.

Кваша Людмила

студентка магистратуры филологического фак-та
Научн. рук.: к.филол.н., доц. Хейлик Т.А.

РУССКАЯ ЛЕКСИКА СОВРЕМЕННОЙ ЖЕНСКОЙ МОДЫ

Слово мода ассоциируется чаще всего с одеждой, хотя это понятие более широкое. Слово мода переводится с латинского как «способ», «манера». По определению В.И. Даля, мода – это временная, изменчивая прихоть в житейском быту, в покрое одежды и в нарядах» [Цит. по: 1, 226].

Лексика моды – один из самых подвижных пластов словарного состава. Обогащение лексики женской моды происходит путем заимствования из

других языков, путем семантических преобразований, путем расширения группы названий родовых понятий.

Лексику моды изучают давно. Разработке темы посвящены работы Я.С. Матосян [3], Д.А. Шевляковой [6], Л.Г. Тригуб [5] и др.

Тем не менее недостаточно изученными, как замечает О.И. Пташникова, остаются вопросы становления, развития и формирования терминологического словаря моды, продуктивные способы терминообразования в этой области, типологические и структурные особенности терминологических единиц сферы моды, их тематическая, а также лексико-семантическая представленность [4].

Задача данной работы – рассмотреть тематические группы русской лексики современной женской моды.

Материалом исследования послужила выборка лексем из специальной и периодической литературы за 2013 год [7].

Названия модной женской одежды включают в себя как названия парадной, так и домашней одежды, верхней и нижней, названий вещей для прогулки, путешествия, спорта и домашнего отдыха.

Тематически в лексику женской моды входят названия головных уборов (кепка-реглан, фуражка, панاما, кепи и др.), обуви (мюли, угги, лодочки, балетки, оксфордетты, пимы, ботфорты), одежды: платьев (платье-кимоно, платье-футляр, платье-рубашка, платье-трампет, платье-пачка, платье-кафтан), брюк (брюки-клетчатые, брюки-сигареты, брюки-паруса, леггинсы, бриджи, брюки-бананы), юбок (юбка-тюльпан, юбка-карандаш, юбка-колокол, юбка-пачка, юбка-шантеклер, юбка-плиссе юбка-годе) и т.д.

Мода развивается согласно циклическим ритмам. Принято считать, что эти циклы определенным образом связаны с циклами развития культуры. Каждый модный цикл подразумевает осмысление прошлого с позиций современности, соответственно, цикл моды, возможно, рассматривать как динамическую структуру [2].

Тенденции современного мира моды обусловлены модой прошлых поколений. Неудивительна в этой связи популярность маленького черного платья, пышных юбок в стиле ретро, кожаных, лаковых и даже джинсовых вещей...

В современной лексике моды большую роль играет заимствование как один из интенсивных источников её пополнения (багги (англ. *vaggy* – *jeans*) – свободные, мешковатого вида, спущенные на ягодицах джинсы [7]; дорсэ (фр. *d'orsay*) – фасон туфель, которые закрывают носок и пятку и открывают изгиб стопы; танкини (англ.) – купальник, состоящий из топа и плавок; слинг (англ.) – сумка-рюкзак с одним ремешком; слипоны – летние кеды без шнуровки на резиновой подошве, создал слипоны как обувь для серфинга Пол Ван Дорен (основатель компании *Vans*, поэтому в Америке такая обувь называется *Vans shoes*) [7].

Так как одним из признаков моды является так называемый ретроспективизм, в лексике моды отмечен большой пласт заимствованных слов, вернувшихся из пассивного запаса, например, ридикюль (от фр. *reticule* – смешной, от лат. *reticulum* – сеточка – женская сумочка мягкой формы в виде

кисета на шелковом шнуре или цепочке, украшенная вышивкой, стразами, бисером и т.п., изначально в виде миниатюрных плетеных мешочков, оттого и получила название «ретикюль», что в переводе с латинского означает «сетка», «плетеная сумка»).

Лексика моды – динамическая область словарного состава русского языка, социально востребованный объект исследования.

Література

1. Алликметс К.П., Метса А.А. Поговорим... Пospорим /К.П. Алликметс, А.А. Метса. – Л.: Просвещение, 1991. – 320 с.
2. Демшина А. Ю. Ретроспективизм в современной моде как симптом динамики образов. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/retrospektivizm-v-sovremennoy-mode-kak-simptom-dinamiki-obrazov>
3. Матосян Я.С. Основные тенденции образования и функционирования терминов моды XX века // Сборник материалов Международной научно-практической конференции. – Нижний Новгород: НГУ, 2001. – С. 284 – 300.
4. Пташникова О.И. Новейшие терминологические поступления в сфере моды. Режим доступа: <http://medconfer.com/node/3031>
5. Тригуб Л.Г. Процесс заимствования в сфере моды и одежды как фактор межкультурной коммуникации // Л.Г. Тригуб. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://science.crimea.edu/zapiski/2011/filologiya/>
6. Шевлякова Д. Универсализм формы в итальянской культуре. Итальянская мода // Вестник Московского университета. – 2011. – № 4. – С. 33 – 42.
7. FASHIONY: найди свою моду. Режим доступа: <http://fashiony.ru>

Кліпіліна Дар'я

студентка 2 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Стівбур Л.М.

ІВАН ІВАНОВИЧ КОВАЛИК ТА ЙОГО ВЧЕННЯ ПРО СЛОВОТВІР

Ім'я Івана Івановича Ковалика в історії українського та й слов'янського мовознавства знане передусім як ім'я вченого-дериватолога, основоположника вчення про словотвір як самостійної лінгвістичної дисципліни, хоча незаперечним є його вагомий внесок і в розвиток інших галузей українського мовознавства – історії української літературної мови, дослідження проблематики загального мовознавства, питань діалектології, лексикографії і лінгвостилістики. Такий широкий спектр наукових інтересів І.І. Ковалика свідчить про велику обізнаність з мовознавчими проблемами, неймовірну працездатність ученого, бажання творчих пошуків, розробки нових підходів для розв'язання теоретичних питань. «Життєвий шлях трудівника наук відзначають насамперед праці, мірилом вартості яких, крім теоретичної глибини і наукової актуальності, є також міцний зв'язок із практичними потребами життя», - так охарактеризували діяльність професора Ковалика у своїй статті М. Демський і М. Паночко [1]. 215 наукових праць із слов'янського та українського мовознавства - спадщина вченого для майбутніх поколінь.

Найбільше зацікавлення у професора Ковалика викликав словотвір, який на той час (50-і роки ХХ ст.) не був виділений в окремий розділ мовознавства. «В міру розвитку мовознавства, – писав І.І. Ковалик, – зокрема порівняльно-історичного методу, збільшується кількість спеціальних мовознавчих дисциплін. Цей ріст і спеціалізація обумовлені передусім самою багатогранністю системи мови. Постає питання, чи можна вважати словотвір цілком самостійним розділом граматики (морфології), лексикології і т.д.» [2, с. 54]. Це питання актуально звучало в наукових колах, і на нього успішно дав відповідь учений, довівши необхідність виділення словотвору в самостійну лінгвістичну дисципліну – дериватологію, визначаючи конкретно предмет і прийоми дослідження.

І.І. Ковалик належав до тих мовознавців, які виділяли рівневий статус словотвору, але мав своє бачення цього питання: розглядав систему структурно однакових одиниць – дериватем, у кожній з яких «виявляється відповідний словотвірний тип залежно від того, за допомогою якого способу словотвору вона утворювалась. Дериватемі, як узагальненому інваріантові, підлягають усі одноструктурні деривати» [3]. Впровадження поняття дериватем як базової субстанціональної одиниці сприяло глибокому пізнанню закономірностей словотвору.

Обґрунтувавши необхідність виокремлення словотвору в системі мови, І.І. Ковалик не оминув питання його співвідношення і взаємозв'язків з граматиною, фонетикою, лексикологією, етимологією, семасіологією, стилістикою, загальним мовознавством і навіть з історією народу. «Словотворча будова мови зв'язана з історією народу не безпосередньо, а через історичні зміни лексичного складу мови» – зазначав професор [2, с. 68].

У складі системи словотвірної будови мови вчений виділяв супідрядні частини, між якими є постійні взаємозв'язки і закономірні співвідношення. Такими частинами І.І. Ковалик вважав системи словотвору окремих частин мови – словотвірні класи, у межах кожного з яких виділяв величини нижчого порядку – словотвірні категорії, у яких в свою чергу виявляються словотвірні типи.

Таким чином, словотвірні величини, розміщені в порядку супідрядності й об'єднані разом, утворюють одну систему, так звану ієрархічну драбину, за допомогою якої вчений і визначав систему словотвору як систему систем.

І.І. Ковалик звертав увагу на те, що новоутворювані слова можуть формуватися за наявними словотвірними моделями або ж можливе утворення нових словотвірних типів.

Важливе місце в наукових міркуваннях ученого посідає осмислення ролі значущих частин слова у процесі словотворення, їхня порівняльна характеристика. Основною словотвірною частиною слова І.І. Ковалик вважав кореневу морфему, яка є обов'язковим елементом побудови слова. Зважаючи на актуальність потреби у визначенні поняття корінь слова, яке трактували по-різному, вчений обґрунтував своє визначення, наводячи ряд прикладів: «у словах типу вітряк, столяр, кравець, швець кореневі частини вітр-, стол-, кра-, шв- аж ніяк не визначають основного семантичного значення цих слів чи

основний зміст лексичного значення слів, а є тільки відправним, смисловим центром, смисловою основою, на якій утворюється і будується семантика цих слів за допомогою афіксальних морфем» [2, с. 17].

Велику увагу в дериватологічній концепції Іван Ковалик зосередив на питанні функціонування та особливостях вживання суфіксів у процесах словотворення. Справедливим є зауваження, що «всі форманти, які служать для оформлення семантики слова, одночасно приносять з собою в слово і якесь граматичне значення» [2, с. 27]. Тому-то вчений визначив граматико-словотвірні функції суфіксів, охарактеризував окремо словотворчі і формотворчі суфікси.

У процесі історичних змін еволюція торкається і словотворчих частин слова, внаслідок чого відбувається відомий перехід суфіксів у розряд флексій або ж якісні фонетичні зміни у складі морфем, що, звичайно, не могло лишитися поза увагою вченого. Зважаючи на можливі варіанти суфіксальних морфем, які є, по суті, однією і тією ж словотворчою морфемною одиницею, І.І. Ковалик для збереження системи словотвірної будови термінів увів поняття суфіксема (аналогічно до фонемі, морфемі, лексемі тощо). А всі звукові різновиди вважав її варіантами [2, с. 48].

Цікавим, з огляду на сучасні інтерпретації, є його трактування способів словотвору. Він виділяє такі 9 позицій:

- 1) морфологічний з його різновидами;
- 2) морфолого-синтаксичний;
- 3) синтаксико-морфологічний;
- 4) синтаксичний;
- 5) лексико-морфологічний;
- 6) семантичний (лексико-семантичний);
- 7) регресивний (зворотний), або фонетико-морфологічний (фонетико-регресивний, безафіксний);
- 8) акцентуаційний (фонетико-акцентуаційний);
- 9) контамінаційний [2, с. 19].

Окремо виділений контамінаційний спосіб словотвору, як пояснював І.І. Ковалик, полягає в тому, що «з морфем або складів двох близьких за значенням або й однозначних слів утворюється третє слово... Наприклад: укр. діал. хилитати < хилити + хитати» [2, с. 27].

Учений неодноразово торкався питання методики словотвірного аналізу слова, стверджуючи, що такий аналіз «робить більш глибоку семантичну, морфологічну і синтаксичну характеристику» [2, с. 32]. У зв'язку з цим він сформулював загальні принципи словотвірної характеристики похідних слів, з'ясував відмінні риси словотвірного та етимологічного аналізу, застерігаючи не ототожнювати і не взаємозамінювати ці поняття.

Заслугою Івана Івановича Ковалика є те, що він, відзначаючи однобічність вивчення словотвору, розробив основні напрямки розвитку дериватології, обґрунтував принципові положення, особливо звертав увагу на суперечливі моменти. Визначальним є формування системи наукових термінів і

понять у дериватології. Велику цінність мають не лише його теоретичні розробки, а й практичні дослідження, які й досі зберігають наукову вартість.

Література

1. Демський М.Т., Паночко М.М. Трудівник науки // Жовтень. – 1987. – №10. – С. 134.
2. Ковалик І.І. Вчення про словотвір. – Львів, 1958. – 78 с.
3. Ковалик І.І. Дериватологія (словотвір) як самостійна лінгвістична дисципліна та її місце в системі науки про мову // Словотвір сучасної української літературної мови. – К., 1979. – С. 35.

Клюкіна Анастасія

студентка 3 курсу філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Січкара О.М.

АВТОБІОГРАФІЧНА ПРОЗА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Ю.АНДРУХОВИЧА «ТАЄМНИЦЯ»)

На сьогоднішній день автобіографія як традиційний жанр художньої літератури значно розширює свої жанрові межі. Вона є особливим видом специфічно побудованих текстів, що підлягають загальним правилам організації. Головною ознакою цих текстів є те, що вони написані від першої особи. Мета будь-якого автобіографічного твору – донести до читача найбільш яскраві життєві враження, допустивши якомога менше неточностей. Серед найвідоміших сучасників, більшість досліджень яких присвячено вивченню автобіографії, можна назвати таких, як О. Галич, Ф. Лежен, Г. Маслюченко, Л. Сердійчук, С. Сіверська, Т. Черкашина, А. Цяпа та ін.

Кращим матеріалом для вивчення специфіки автобіографічної прози на сучасному етапі розвитку є творчість українського письменника Ю. Андруховича. Його проза викликає зацікавлення зі сторони дослідників перш за все притаманними їй ознаками постмодерністського письма. Але чимало питань та проблем, що стосуються автобіографічної прози письменника, потребують глибшого осмислення і дослідження. Саме з цього погляду розглядався творчий доробок нашого сучасника у працях О. Гнатюк, Т. Гундорової, О. Даниліної, М. Павлишина, І. Старовойт, Т. Черкашиної та ін.

Автобіографічним у творчості письменника є роман «Таємниця». Твір оригінальний як за формою, так і за змістом. Роман написаний за принципом «інтерв'ю». Ю. Андрухович розповідає про все своє життя німецькому журналісту Егону Альту, який добре обізнаний з творчістю письменника. Жанрове визначення твору найрізноманітніше – це і «роман в інтерв'ю», «замість-роман» (визначення самого автора), «автобіографічний діалог» та інше. Ю. Андрухович свідомо обирає таке схрещення жанрів через їхню читабельність. Тому головною особливістю роману «Таємниця» є те, що Ю. Андрухович вперше в українській літературі подав автобіографію саме у такому жанрі як «роман-інтерв'ю».

Головний персонаж «Таємниці» Ю. Андруховича максимально відверто сповідається перед уявним слухачем-журналістом і читачем «замість роману». Попри те, чи був у Ю. Андруховича інтерв'юер, чи то автор сам вигадав собі співрозмовника, цей герой книги є надзвичайно важливим. Тому що співрозмовник десь перебиває розповідь або вчасно перепитує, а перепитуючи – апелює не до власного досвіду, а до авторських цитат. Завдяки таким прийомам розкриваються найпотаємніші епізоди з життя письменника.

Діалогічна побудова тексту утворює атмосферу щирої бесіди між автором та журналістом, протягом якої автор поступово відкриває таємниці своєї особистості. Отже, роман будується на запитаннях і відповідях.

Виклад автобіографічного матеріалу у формі діалогу дозволяє авторові епізодично відобразити у творі події власного життя. Роман складається з семи розділів. Кожний розділ – це окремий період життя автора, тому і структура книжки відповідна: дитинство, юність, армія, літературна творчість. Читач бачить автора в його минулому таким, як він насправді був, справжнім.

Одним з найбільш впливових мотивів створення автобіографічного нарративу виступає дитинство. Багато сторінок роману присвячено батькові, взаєминам з ним, ролі й місцю його в житті письменника. Саме у такий спосіб Ю. Андрухович дає зрозуміти читачу, хто саме певним чином сприяв формуванню і становленню його особистості.

Це інтерв'ю могло бути розмовами Ю. Андруховича зі своїм батьком, а не з журналістом Егоном Альтом. Тому що Ю. Андрухович про всі свої життєві ситуації найчастіше розповідав батькові, а коли його не стало, то автор фактично залишився сам на сам зі своїми роздумами.

Ю. Андрухович у «Таємниці» демонструє процес формування свого «я» в українському повсякденні, співвідносячи те, що відбувалося з оповідачем, із реакцією на події інших людей, що його оточували. Актуальні теми автору навіюють суспільні потреби, він загострює на них увагу, оформлюючи власну думку у структуровану художню оповідь.

Чимало сторінок художньої автобіографії відведено темі творчості й творця, його місця і призначення.

Загалом у романі «Таємниця» наявні всі риси притаманні автобіографії. Ю. Андрухович вперше в українській літературі пише автобіографію у формі інтерв'ю. Розповідаючи про все своє життя німецькому журналісту, тому нарративний аспект реалізовується у романі за допомогою діалогічної форми оповіді.

Автобіографізм прози Ю. Андруховича – самобутній і оригінальний, оскільки письменник пише не тільки й не стільки про себе, скільки про історію свого роду в контексті історії своєї країни, про почуття й емоції, настільки сильно пропущені крізь призму свідомості, що сприймаються як сповідь.

Література

1. Андрухович Ю. Таємниця : роман / Юрій Андрухович. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2013. – 352 с.
2. Дроздовський Д. Ловець «Таємниці» Юрій Андрухович, або Сім днів, які змінили світ / Д. Дроздовський – Режим доступу :

http://1576.ua/uploads/files/5460/Dmytro_Drozdovs_kyj._Lovec_Tajemnyci_Jurij_Andruhovych_abo_sim_dniv_jaki_zminyly_svit.txt

3. Черкашина Т. Класична та постмодерна художньо-біографічна проза: спроба порівняльного аналізу / Т.Черкашина // Література. Фольклор. Проблеми поетики: Зб. наук. праць. – Вип.21. – Ч.2: Питання менталітету в українській літературі / Редкол.: А. В. Козлов (відп. ред.) та ін. – К.: Акцент, 2005. – С. 642-648.

Ковальчук Анастасія

студентка магістратури філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Ніколаєнко В.М.

КОНЦЕПТ СТРАЖДАННЯ В РОМАНІ Л. КОНОНОВИЧА «ТЕМА ДЛЯ МЕДИТАЦІЇ»

Поняття концепту широко використовується в сучасних літературознавчих дослідженнях. Проте на початковому етапі існувала думка про те, що це суто філософське поняття. Згодом воно увійшло у філологію і міцно там закріпилося.

До вивчення поняття концепту зверталось чимало науковців: Н. Безпала, А. Глушак, А. Загнітко, В. Іващенко, В. Кононенко, О. Плотникова, А. Сірант, С. Толстая.

Термін «концепт» зародився ще у часи Середньовіччя під час суперечки номіналістів та реалістів, але тоді значення цього поняття дещо різнилося від сучасного. У 1928 р. поняття «концепт» було введено у сучасну філологію. Сутність поняття «концепт», криється «в змістових формах – образі, понятті, символі; поняття виступає наближеним до концепту, це вияв концепту в одній з його змістових форм; концепт – і ментальний генотип, і атом генної пам'яті, і архетип, і первообраз тощо» [1, с. 19-20]. У сучасних наукових дослідженнях існує кілька напрямів вияву концепту: дискурсивний (через поняття, поетапні міркування, де кожен наступний крок – засвідчення ускладнення концепту не лише структурно, але й рівнево) та не дискурсивний (через символ, образ, емоцію та ін.). Тобто, характеристика концепту повинна охоплювати не тільки експліковані (зримі) компоненти, а й імпліковані (глибинні, до яких належать передсвідомі та позасвідомі величини). Доходимо висновку, що концепт – це ментальне утворення, основним виявом його постають збережені в пам'яті людини усвідомлювано-типізовані фрагменти досвіду в тих чи інших стереотипах. Можемо говорити про те, що люди мислять концептами і сукупність цих концептів складає концептосферу свідомості.

Яскравий вияв концепт страждання знайшов у романі Л. Кононовича «Тема для медитації», оскільки у творі широко зображується один із найбільших злочинів проти людства – Голодомор на українських землях у 1932-1933 рр.

Метою статті є аналіз концепту страждання та його виявів у свідомості й ментальності українця на прикладі роману Л. Кононовича «Тема для

медитації». Актуальність розвідки зумовлена тим, що цей твір в сучасному літературознавстві ще не розглядався у зазначеному аспекті.

Страждання – один із головних концептів християнської й української ментальності. У ньому відображені етичні та моральні принципи, світогляд, релігійне та світське знання українців. До тлумачення цього поняття зверталися філософи й богослови багатьох епох, тісно пов'язуючи його з такими концептами як співчуття, гріх, Бог, спокута, покарання.

Поняття страждання є відносно сталим для різних типів ментальності. Людство з давніх-давен цікавилось причинами та суттю цього явища. Особливо широкий вияв ця тема знаходить в Євангеліях та інших богословських текстах. Страждання не випадково є одним з провідних біблійних концептів, оскільки коріння цього поняття сягає ще історії Адама й Єви. Адже за християнським віровченням саме після гріхопадіння перших людей страждання з'явилося у житті людини. Цей факт є визначальною рисою такого розуміння страждання – воно тісно пов'язане з гріховністю людської природи.

Християнство розглядає страждання не лише в контексті земного життя. Важливою складовою для розуміння цього поняття є духовне та вічне буття людини. У цьому віровченні страждання тісно пов'язане з поняттям гріха.

У романі «Тема для медитації» в образах головних та другорядних героїв широко простежується концепт страждання. Керуючись певними основними ознаками, можемо виділити кілька груп персонажів, щодо вияву концепту страждання у творі:

1) за формою вияву: герої, які відчують фізичні (тілесні, фізіологічні); герої, відчують моральні (духовні, душевні);

2) за ставленням до чужого страждання: ті, хто мучительно відчують страждання світу і людей; ті, хто до цього відносно байдужі;

3) за природою страждання: персонажі, що відчують страждання, пов'язане з соціальним устроєм, суспільною несправедливістю; персонажі, що відчують страждання, пов'язане з трагічною основою людського буття й долі;

4) за масштабом та гостротою переживання: герої, що переживають страждання, викликані незначними повсякденними чинниками; герої, що відчують глибокі страждання, спричинені великими моральними або національними катастрофами.

Оскільки класифікація за різновидами вияву концепту страждання є найбільш всеохопною, доцільно послуговуватися саме нею.

Усі герої твору відчують страждання, проте для кожного воно є суто індивідуальним, має різний вияв. Деякі з персонажів страждають суто фізично, інші – морально, оскільки відчують свою провину за скоєні вчинки. Подекуди ці два види страждань поєднуються, оскільки одне з них спричиняє інше.

Директор школи Багрій, який гниє живцем від гангрени і помирає, відчуває постійний нестерпний біль. Ці страждання нагадують йому про знущання над учнями й показові комсомольські «судилиця», які він проводив над незгодними з офіційною ідеологією. Стара Вовчиця карає себе за людодство вигнанням та відмовою від хліба. Жінка тяжко страждає від своєї самотності, відчуває докори совісті, але повністю не розкаюється. Також вона

страждає від нерозділеного кохання до діда Юра і божеволіє від цього. Тобто, моральні й фізичні страждання цих героїв тісно взаємопов'язані, вони є покаранням за скоєні гріхи.

Тяжка доля була в баби Чакунки. Майже усе життя вона бачила видіння про події, які відбуватимуться на українських землях. Чакунка страждає через те, що її односельчан чекають жахіття. Усі жертви, які постраждали за часів Голодомору зазнавали невимовних мук, пов'язаних з нестачею їжі та знущаннями червоних активістів. Увесь час баба переживає через долю свого онука Юра, його страждання не залишають її у спокої навіть після смерті. Фізичні страждання оточуючих спричиняють моральні картання Чакунки. Стара віщунка звинувачує себе в тому, що ніяк не може завадити біді, яка насувається.

Стоян-молодший за життя не співчував іншим і не переймався чужим горем. Саме через це він помирає у страшних стражданнях: «Стоян застряг між кермом та сидінням; він борсався і борсався, намагаючись вирватися з тісної коробки авта, однак кермо впиралося йому в груди, й коли машина почала горіти, він страшенно закричав, обома руками відбиваючись від огню, котрий охопив його з ніг до голови...» [2, с. 222]. Стоян неспроможний страждати морально, оскільки для нього відсутнє поняття духовності.

Леляна повертається з таборів знесиленою як фізично, так і морально: «Усі махнули на нею рукою, вона вмирала...» [2, с. 219]. Її образ має символічне навантаження мучениці, оскільки дівчина приймає муки через свої політичні переконання. Леляна не може бути щасливою, якщо її народ страждає.

Юр також переживає за долю нації, її невизначеність, відчуває тяжку провину через те, що під час Голодомору загинула велика кількість людей: «Кожен з нас несе почуття не спокутної провини перед мертвими. Наша провина в тім, що ми живемо, а вони померли у страшних муках і за це нікого не було покарано» [2, с. 184], страждає через почуття до Леляни, оскільки відчуває себе зрадником. Він підірвав своє здоров'я за кордоном під час воєнних дій. Наприкінці твору він мало не помирає і лише диво рятує йому життя: «...й тоді Юр засміявся, сидячи на дорозі й наглядаючи, як жовте вировисько полум'я з ревом і гудінням вихлюпується крізь вікна, і сміявся дужче й дужче, – аж попід ребрами зненацька щось неначе відірвалося од того сміху, й він захлинувся, почувуючи, як легені заливає щось липке й солоне; а коли авто вибухнуло стовпом сліпуче-білого вогню, то він закашлявся і кров бурхнула йому на груди, й потекла додолу, звиваючись у пилюзі довгими чорними патьоками...» [2, с. 222].

Л. Кононович наголошує на тому, що вся українська нація приречена на страждання, доки не буде покарано винних у кривавих репресіях радянських часів.

Отже, у романі Л. Кононовича «Тема для медитації» широко виявлений біблійний концепт страждання. Автор підкреслює, що кожен з персонажів страждає, але природа страждань є різною. Юр, Леляна, Стоян-молодший, Вовчиця, жертви репресій, Багрій та інші активісти, що загинули від хвороб відчувають фізичні страждання. Велика кількість персонажів страждають й

морально: Юр, Леяна, баба Чакунка, Чумак, дід Юра, оскільки для них власне щастя є невіддільним від долі народу. Обидва види страждань часто поєднуються у творі, один і той самий герой може відчувати як фізичні, так і моральні муки. Цей концепт у романі зображено в контексті української ментальності, у ньому сконцентроване як християнське, так і язичницьке світобачення.

Література

1. Колесов В. Язык и ментальность/В. В. Колесов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2004. – 240 с.
2. Кононович Л. Тема для медитації/Л. Г. Кононович. – Львів : Кальварія, 2003. – 272 с.

Козлова Тетяна

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Денисенко Л.П.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ В.ВИННИЧЕНКА «ЛЕПРОЗОРИЙ»

Роман «Лепрозорій» В.Винниченка в різних аспектах було розглянуто Т.Гундоровою, В.Гуменюком, Л.Мороз, цікаві дисертаційні розробки Н.Гусак, О.Гожик, В.Панченка та ін. Однак спеціальної розвідки, присвяченої дослідженню особливостей функціонування вставлених конструкцій у романі, немає. Тому пропонується стаття є спробою наукового осмислення і оцінки ролі вставлених конструкцій у формуванні ідіостилу письменника на матеріалі роману.

Комунікативно-семантичний аспект синтаксичної науки дає можливість по-новому розглянути вставлені компоненти [3, с. 18]. О.Галайбіда виокремлює два типи вставлених конструкцій – ситуативні та суб'єктивно-оцінні [2, с. 7]. Ситуативні вставлені конструкції розширюють зміст основного речення, вносять у нього пояснення, коментарі, додаткові повідомлення про супровідні дії та стани. Вони є засобом кореляції фонових знань автора й читача без порушення лінійності авторської розповіді: “Я часто після них дивилась у дзеркало і перевіряла, чи дійсно в мене “очі, як морська зеленкувата вода на сірому піску” (так сказав один впійманий на гачок морський офіцер), або чи дійсно “пропорційність мого тіла така, що страшно змінити в ньому найменшу лінію” (так сказав другий впійманий маляр, що літував у Каннах)” [1, с. 7]. Суб'єктивно-оцінні вставлені конструкції марковані суб'єктивною модальністю, безпосередньо та опосередковано виявляють ставлення автора до зображуваних подій, героїв та їхніх вчинків: “– Ах, вибачте, я не представився вам. Професор паризького університету, Жозеф Матур. (Здається, збагнув мою нерішучість по-своєму. Подумаєш: мені страшно було обідати з незнайомою людиною!)” [1, с. 17].

Щодо синтаксичної будови вставлених конструкцій, як показують наші спостереження, функції вставлення у романі виконують як окремі слова (“Але за вхід до “бані” (зали) треба було платити (...)” [1, с. 256]), так і сполучення слів (“Деякі жінки (переважно старі) раптом починали замість відповіді

плакати” [1, с. 71]), а також поширювачі речення, прості речення, складні речення або їхні частини (“Що я не взяла ні олії, ні оцту, ні солі до салати, він це (я бачила) помітив, але нічого не спитав і не здивувався”) [1, с. 25]. Окремий важливий статус слід визнати за вставленим міні-текстом, який порушує лінійність розповіді, репрезентуючи авторські відступи, ретроспективні коментарі і становить окрему самостійну мікротему. Належність вставленого міні-тексту до іншої логічної, часової і комунікативної площини забезпечує багатоплановість художньої оповіді: “Я гадаю, що зможу розпочати мою історію від знайомства з професором Матуром. (Ох, я й забула сказати: мене попереджали, щоб я не подавала справжніх імен тих людей, яких буду описувати, бо вони можуть образитись, потягти мене до суду і за образу вимагати з мене великі гроші. Чого гроші мають їх задовольнити за образу, я не зовсім ще й тепер розумію. Отже, я попереджаю, що всі прізвища дієвих осіб у моїй історії змінені, отже, ображатися й тягти до суду ніхто не має права.)” [1, с. 5].

Серед найбільш вживаних вставлених конструкцій, що наявні у романі, можна виділити уточнення: “Але як тільки вони ввійшли до передпокою (досить велике й високе приміщення, забите пальтами, капелюхами, плащами, пледями), як тільки їх побачили, так одразу серед ближчих до передпокою гостей зчинилися веселі крики (...)” [1, с. 255].

Основною стилістичною функцією вставлених конструкцій у романі В.Винниченка “Лепрозорій” є створення двоплановості розповіді, експресивне “розрихлення” мови, яке полягає у членуванні висловлення. Вставлення вклинюються у речення, порушуючи синтагматичні зв’язки, вимагають відповідного інтонування, а отже, привертають увагу читача. З-поміж інших стилістичних функцій вставлень, зафіксованих у романі, спостерігаємо такі: 1) вираження емоційно-оцінних зауважень, розвиток експресивності висловлення: “І раптом у мене (їй-богу, проти моєї волі!) вирвалось: - Тільки не розумію одного: чому, власне, ви виявляєте до мене таку увагу?” [1, с. 63]; 2) діалогізація художнього нарративу та інтимізація тексту: “А крім того (знов мушу покинути лукавити) — крім того, мені було трошечки досадно: “рибка” не виявляла жодного бажання чіплятися на мій гачок” [1, с. 16]; 3) акцентування певних слів, художніх деталей, яке відбувається завдяки винесенню їх у вставлення і неодноразового повтору в основному контексті та наступних вставлених конструкціях: “Ви трошки знайомі з темою інстинкту? (Знову: “трошки знайома!”)” [1, с. 113]; 4) наведення певної довідки, пояснення: “Бо, справді, лови чоловічих поглядів дуже подібне до ловів риби вудкою, а надто палянгротом. (Палянгрот — це вудка без вудилища, з довгою ниткою, яка доходить часом до кількох десятків метрів. Нитка тримається просто в пальцях і пальці почувають, як риба клює на другому кінці нитки.)” [1, с. 6]; 5) пояснення, конкретизація заповідей конкордизму: “Третя заповідь: ніде, ніколи, ні за яких обставин не вживай жодних наркотиків (себто тютюну, вина, лікерів, одно слово, алкоголю, а також кави, чаю, нічого-нічого)” [1, с. 34]; 6) відвертість з читачем: “Так, я йому обіцяла вернутись раніше, щоб разом дещо прочитати. (Нічого я йому не обіцяла.)” [1, с. 99].

Вживання саме таких вставних конструкцій забезпечує лаконічність стилю, психологізм оповіді та продиктоване жанровою специфікою роману. Пунктуаційне оформлення вставлених конструкцій модифікує інтонування всієї структури речення, сприяє виразності і передає комунікативно-прагматичні наміри автора.

Серед засобів актуалізації вставних конструкцій у художньому тексті роману виокремлено: 1) лексичні (використання у вставленні контекстуальних синонімів, антонімів, омонімів тощо, які створюють ефект живомовності, відбивають спонтанність та лаконічність думки чи повідомлення: “Бо не може ж бути, щоб та сила (хай Бог, хай Природа, хай Світовий Розум, мені однаково!), яка створила людину, щоб вона зробила з неї якийсь безглуздий виїмок (...)” [1, с. 260]; 2) морфологічні (використання у вставленні прислівників, часток, вигуків): “Лице довгасте, вузьке, тьмаво-бронзове (майже як черевики), з глибокими западинами на щоках” [1, с. 10] або “Вони посміхались і навіть (о, диво!) зацікавились” [1, с. 315]; 3) синтаксичні (використання у вставленні безсполучникових, еліптичних, неповних речень, вставних слів та ін.): “Одначе через півроку чи через рік (добре не пам'ятаю) вся хвороба вже зникла” [1, с. 20], “А сказ у Фреда був такий, якого він сам (як потім у благальних листах своїх писав) одвіку не пам'ятав” [1, с. 39].

Отже, роман “Лепрозорій” В. Винниченка буквально насичений вставленими конструкціями. Їх може бути кілька в одному реченні, часто вставлені поєднуються із вставними конструкціями, що репрезентує жанрову специфіку твору та певного ідеостилу письменника. Вжиті автором вставлені конструкції містять додаткове повідомлення, зауваження, пояснюють член речення чи речення в цілому, а також несуть психологічне навантаження, що сприяє встановленню між наратором та наратором певної діалогізації, розуміння та активізує увагу останнього.

Виділяються вставлені конструкції у романі дужками, знаходяться традиційно – у середині чи в кінці речення. Найбільша ж кількість тих вставлених конструкцій, що складаються з речення або міні-текстів. За функціями, що їх виконують вставлені конструкції у творі можна виокремити уточнювальні, пояснювальні, доповнювальні та спрямовані на психологізацію твору.

Література

1. Винниченко В. Лепрозорій: роман / Володимир Винниченко. – К.: Знання, 2011. – 382 с.
2. Галайбіда О. Вставлені конструкції в українському художньому тексті: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 “Українська мова” / Оксана Василівна Галайбіда. – К., 2009. – 20 с.
3. Семотюк О. Структурно-семантична та модальна характеристика вставлених конструкцій в українській мові: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01 “Українська мова” / О.В. Семотюк. – Івано-Франківськ, 2010. – 20 с.

ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО ПОВІСТІ-ТРИПТИХУ Р. ФЕДОРІВА «МІСТЕРІЇ З ІНШИХ СВІТІВ»

Дослідницький інтерес до вивчення фразеологізмів у художніх творах письменників-класиків свідчить, що фразеологія як матеріал для вдосконалення культури береже кращі зразки індивідуально-авторської письменницької майстерності.

У художньому творі зазвичай органічно поєднуються два шляхи використання фразеологічних одиниць:

1. Узуальне використання – вживання в традиційній формі та значенні, що фіксується у фразеологічних словниках. Залишаючись незмінними за формою, компонентним складом, сполучуваністю, конотаціями, закріплені узусом, вони вирізняються специфікою прийомів уведення їх у мовну тканину художніх творів.

2. Оказіональне використання – цілеспрямована заміна, трансформація сполучуваності, семантики, форми, структури ФО. Під оказіональним розуміємо використання фразеологізмів, що не відповідає загальноприйнятому вживанню, має поодинокі рідкісні вживання і значення. Такі ФО не суперечать мовній нормі, а, скоріше всього, відображають мовний розвиток і не виключено, що з часом будуть зафіксовані у фразеографічних працях [1, с. 382].

Мовна палітра повісті Р. Федоріва надзвичайно багата у використанні фразеологізмів, як загальнономовних, так і індивідуально-авторських.

Письменник використовує традиційні ФО, як-от : за порогом [4, с. 2], в соку [4, с. 3], з іншого тіста [4, с. 5], звести зі світу [4, с. 5], роки не беруть [4, с.17], гостра на язик [4, с. 18], око за око [4, с. 24], клітки дурня [5, с. 3], очі горять [5, с. 12], на півпальця [5, с. 12], під хмелем [5, с. 15], до ниточки [5, с. 16] (Котрогось іншого вечора... ні, вже панувала глупа ніч... [4, с. 16]; Нечекана зупинка мене ні на грош не стурбувала, я нікуди не квапився...[5, с. 5]; Очі йому горять, а розуму на півпальця [5, с. 12]).

Загальнономовні ФО, зберігаючи традиційні значення та структуру, оживлюють авторську мову, надаючи їй образності, яскравості, в мові персонажів художніх творів є одним із засобів їх мовностилістичної характеристики. Доцільно та влучно вжиті ФО викликають більше позитивних чи негативних емоцій у читача.

Однією з особливостей фразеологізмів, що функціонують у повісті Р. Федоріва, є їхня образність, яку пов'язують із трансформацією вихідних стійких словосполучень, що призводить до утворення нових ФО, до виникнення додаткових відтінків або зовсім змінює значення фразеологізму.

Під синонімічними термінами оказіональні зміни ФО і трансформація ФО розуміємо індивідуально-авторське вживання та перетворення ФО. Цим перетворенням притаманні всі основні ознаки оказіональних слів: принципова

одноразовість творення, властивість передачі унікальної, конкретної мовленнєвої ситуації. Вони відображають індивідуально-авторське сприйняття дійсності, тобто визначають ідіостиль письменника.

Серед таких ФО знаходимо: як сніг у петрівку [4, с. 19] (замість мороз в петрівку), не вкладається ні в які рамці [5, с. 3] (замість виходити за рамки), стули писок [5, с. 32] (замість закрити рот), не мати зеленого поняття [5, с. 20] (замість не мати поняття), закарбувати в пам'яті [4, с. 15] (замість закарбувати на носі). (Я теж поки що не мав зеленого поняття про кларнет [5, с. 20]. Скажу тобі щиро, твоє писання на цей раз не вкладається в ніякі рамці [5, с. 3]).

Автор змінює словесне оточення стійких висловів, подає з лексемами, з якими нормативно не сполучається. Найчастіше автор розширює, змінює семантику усталених ФО, творячи таким чином свої, індивідуально-авторські фразеологізми.

Найуживаніші різновиди трансформації ФО можна поділити на три основні групи: 1) прийоми, пов'язані зі зміною форми компонентів або компонентного складу ФО; 2) прийоми, пов'язані з контекстним обігруванням ФО чи їх окремих компонентів; 3) прийоми, по-перше, пов'язані з використанням загального образу ФО від структурно-семантичних і стилістичних параметрів ФО, по-друге, від їх жанрової належності та ідейно-художніх настанов і, по-третє, від індивідуальної схильності того чи іншого автора до використання названого прийому [3, с. 229].

Повість Р. Федоріва є своєрідною скарбницею фразеологізмів, за допомогою яких можна відтворити і чаруючі краєвиди лісової місцевості, і незвичайний колорит гуцульського населення, і навіть найпотаємніші куточки з інших світів.

Література

1. Історія української мови: Лексика і фразеологія / Ред. кол. : Русанівський В. М. та ін. – К. : Наукова думка, 1983. – 744 с.
2. Редін П.О. Фразеологічна одиниця в мовній системі / П. О. Редін // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2008. – № 27. – С. 35-37.
3. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. Навчальний посібник. – К.: Знання, 2007. – 494 с.
4. Федорів Р. Містерії з інших світів / Р. Федорів // Дзвін. – 2001. – № 3. – С. 2-29.
5. Федорів Р. Містерії з інших світів / Р. Федорів // Дзвін. – 2001. – № 4. – С. 2-35.

Коровка Дарина
студентка 2 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Стовбур Л. М.

ДОРОБОК ВІТЧИЗНЯНИХ ДЕРИВАТОЛОГІВ У ГАЛУЗІ КОНФІКСАЛЬНОГО СЛОВОТВОРЕННЯ

Протягом останніх десятиліть спостерігається поживлення інтересу українських лінгвістів до вивчення історії формування дериваційних засобів, зокрема до префіксально-суфіксального (конфіксального) способу творення слів. Дослідженням цього способу словотворення займалися І. Ковалик, М. Плющ, М. Чемерисов, К. Городенська, О. Шевчук, З. Сікорська, вказуючи, що дериваційним засобом виступає одночасне приєднання префікса і суфікса.

Еволюція уявлень про конфікс і конфіксальний словотвір висвітлювалась у таких підручниках, як «Коротка граматики української мови» П. Залозного, «Українська граматики для школи» Є. Тимченка, «Украинская граматики» А. Кримського, «Граматики української мови» І.С. Нечуя-Левицького.

Є. Тимченко в «Українській граматиці» (1917), розглядаючи окремі питання словотвору, звертає увагу на слова, утворені шляхом одночасного приєднання до основи префікса й суфікса.

Дослідники конфіксації умовно визначають три періоди у розгляді питання про визначення конфіксів як специфічних двоелементних морфем та відповідного способу словотворення: 1. До 60-х років конфіксацію дослідники визначали як префіксально-суфіксальний спосіб творення слів, коли до твірної основи приєднується комбінація морфем; 2. Кінець 60-х років ХХ ст., коли питання про конфікс як єдину двокомпонентну морфему поставив В. Марков у роботі «Замечание о конфиксальных образованиях в языке произведений М.В. Ломоносова»; 3. З початку 70-х р. ХХ ст., коли питання про конфікс як специфічну двоелементну морфему починають вивчати П. Шуба, Г. Циганенко [3, с. 15-16].

Важлива розробка щодо системи конфіксального словотворення належить С. Воропай. Мовознавець написала дисертацію «Система конфіксального творення іменників в українській мові ХІХ – ХХ ст.», у якій крізь призму словотвірних полів була розглянута дериваційна семантика конфіксальних похідних, також досліджені особливості їхнього функціонування. Науковцем була визначена дистрибуція конфіксів при формуванні та вираженні дериваційних значень, також були з'ясовані тенденції розвитку дериваційної системи. Дослідниця вперше в українському мовознавстві здійснила спробу системного опису конфіксальних іменникових дериватів української мови ХІХ – ХХ століть під кутом зору їхньої дериваційної семантики в словотвірній системі української мови. У своїй дисертації С. Воропай визначила, що конфіксальним похідним притаманні такі три основні дериваційні значення: мутаційні, модифікаційні та транспозиційні. Найбільшою в кількісному відношенні є група дериватів з мутаційними словотвірними значеннями. Також у цій дисертації здійснено комплексне функціонально-семантичне дослідження конфіксальної системи української мови ХІХ – ХХ століть. С. Воропай з'ясувала обсяг дериваційної семантики,

притаманної кожному словотвірному-семантичному полю. У дисертації досліджено специфіку функціонування конфіксів: їх функціональне навантаження, активність використання для вираження того чи іншого значення.

Ґрунтовним доробком у галузі конфіксальної деривації стала дисертація Л. Стовбур «Еволюція конфіксальної деривації іменника (форманти з матеріально не вираженим другим компонентом)». У цій роботі простежена еволюція підсистеми українського іменникового конфіксального словотворення, яка відбувається за допомогою афіксів з матеріально не вираженим другим компонентом протягом писемної історії української мови.

Матеріальну основу дослідження склали мовні факти, здобуті з різноманітних за жанрами і стилями пам'яток давньоруськоукраїнської мови XI-XIII ст., середньоукраїнської мови XIV-XVIII ст., з історичних словників, що відображають лексику зазначеного періоду функціонування української мови. Залучалися до аналізу також основні лексикографічні та лінгвістичні праці українських мовознавців XIV-XVIII ст. (лексикони, граматики, порадики, розмовники). Джерелами дисертаційного матеріалу нової української мови стали твори різних функціональних стилів, дані тлумачних і перекладних словників, діалектні матеріали тощо.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що уперше в україністиці здійснено на широкому історичному матеріалі комплексний діахронічно-синхронічний опис підсистеми конфіксальних іменників, утворених за допомогою морфем з матеріально не вираженим другим компонентом, з'ясовано етимологію та хронологію окремих аналізованих дериватів. До арсеналу дериваційних засобів української мови залучено конфікс з матеріально не вираженим постпозитивним елементом.

Важливий внесок у розробку конфіксальної деривації української мови XI-XVIII століть зробила О. Меркулова, підготувавши дисертаційне дослідження «Динаміка конфіксальної деривації іменника української мови XI-XVIII століть».

Наукова новизна цієї дисертації полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві конфіксальна підсистема українського іменника комплексно проаналізована в діахронічному зрізі. Простежується становлення кожного словотвірного типу, визначається структурно семантичні відношення між конфіксами, з'ясовуються тенденції розвитку іменникової конфіксальної підсистеми української мови XI-XVIII століть. О. Меркулова у своїй дисертації на широкому фактичному матеріалі проаналізувала становлення іменникових конфіксів від праслов'янського періоду до XVIII ст., простежила ступінь їхньої продуктивності, визначила рівень сформованості конфіксальних словотвірних типів.

Важливою віхою у дослідженні конфіксального словотворення стали «Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси)» авторами якої є П.І. Білоусенко, І.О. Іншакова, К.А. Качайло, О.В. Меркулова, Л.М. Стовбур. У цій розвідці з однакових позицій спочатку розглядається історія окремих конфіксальних словотвірних і лексико-словотвірних типів, а

наприкінці роботи зроблено висновки стосовно факторів розвитку всієї підсистеми [2, с. 5].

На сучасному етапі тема конфіксальної деривації є досить актуальною, адже вона стає об'єктом уваги багатьох мовознавців, а цей факт свідчить про перспективи подальшого дослідження.

Література

1. Воропай С. Система конфіксального творення іменників в укр. мові ХІХ – ХХ століть: дис. ...к. філол. н. – Запоріжжя, 2001. – 248 с.
2. Білоусенко П. Нариси з історії українського словотворення (іменникові конфікси): [монографія] / П.І. Білоусенко, І.О. Іншакова, К.А. Качайло, О.В. Меркулова, Л.М. Стовбур. – Запоріжжя – Кривий Ріг: ТОВ “ЛПІС” ЛТД, 2010. – 480 с.
3. Меркулова О. Динаміка конфіксальної деривації іменників української мови ХІ-ХVІІІ ст.: дис. ... к. філол. н. – Запоріжжя, 2005. – 270 с.
4. Стовбур Л. Еволюція конфіксальної деривації іменника (форманти з матеріально не вираженим другим компонентом): дис. ... канд. філол. н. – Запоріжжя, 2004. – 216 с.

Ленок Марія

студентка 1 курсу філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к. філол. н., ст. викладач Процик І.В.

«ЛЮБЛЯТЬ СЛОВА, ЩОБ ПРО НИХ ДУМАЛИ ПИЛЬНО СПІВЦІ...»: ОКАЗІОНАЛІЗМИ М. ОРЕСТА

Творчість М. Ореста – поета-емігранта, перекладача, поступово осмислюється українськими літературознавцями. Літературна спадщина митця досліджувалася в різних аспектах – стилю, образності, символіки, метрики, зовнішніх впливів (філософії Сходу, праць В. Соловйова), внутрішніх (світогляд поета зі свідчень його сучасників; епістолярій). З-поміж дослідників поезії М. Ореста – О. Астаф'єв, О. Бросаліна, В. Державин, І. Качуровський, І. Костецький, О. Мусієнко, С. Павличко, М. Слабошпицький. Унікальна поетична мова М. Ореста стала причиною відзначення такої риси його поезії, як інтелектуалізм. Проте неповторність мови досягається не лише завдяки активному залученню розумового мислення читачів. Естетичність і неповторність ідіостилу поета зумовлена також і творенням okazionalizmiv, про що дослідниками було зауважено лише побіжно [3, с. 287]. І. Заславський зазначав: «Михайло Орест охоче вдається до архаїзмів та лексичних новотворів. Про його неологізми кажуть – «м'які», «обережні», «дуже обережні». Проте найчастіше йде шляхом мовби незначної трансформації звичайних лексем, змінюючи префікси чи суфікси, вдаючись навіть до незвичних форм слововживання (несподіване використання окличної форми або множини) „Душе душі і світло очей!”, „Туги дощами пливуть пао землі”, „І добра їм заберуть і кинуть їм святощі в бруді”» [1, с. 14]. І. Костецький пригадує, що в М. Ореста була папка з написом «кухня», яка містила і нові слова, і забуті, вживані колись [2, с. 48]. Поет дбайливо збирав слова, занотовував їх, замислювався про їхній зміст і способи їх поєднання: «Кожне

гарне слово, що в надто вузькому оточенні давно забулося і раптом виринали в розмові, він негайно собі занотовував. Мабуть, воно мало потрапляти в належні реєстри, щоб пізніше бути вжитим на відповідному місці...» [4, с. 21]. Висловлюючи в поезії з циклу «Ars poetica» тезу про те, що не можна в одному творі змішувати слова «різного породу» [5, с. 135], М. Орест підтверджував те, що він відчував неабияку відповідальність за власну творчість. Ця думка підтверджується ще й тим, що поет вважав творчість особливим видом діяльності, пов'язаним із духовністю і покликаним плекати і формувати духовність окремого читача і глобально – цілого людства. Оказіоналізми роблять думку поета більш виразною, надають їй особливого звучання, більш точно відтворюють думки і почуття, активізують уяву читача і розвивають естетичний смак. Дослідники відзначають, що оказіоналізми вживаються як засіб «увиразнення мовлення» [7, с. 197]. Широкий діапазон мети використання оказіоналізмів наводить О. Пономарів: «надання текстові урочистого, піднесеного звучання» [6, с. 82], «дають негативну характеристику, створюють гумористичні, іронічні, сатиричні ефекти» [6, с. 83], «уживаються як засіб небуденного, опоетизованого зображення картин природи, відтворення почуттів людини» [6, с. 83].

Метою дослідження є виявлення оказіоналізмів у поезії М. Ореста і класифікація їх за групами за частиномовною належністю і способом творення. Оказіоналізми наведено у тій формі, у якій вони вжиті в поезії, у мінімальному контексті. Оказіоналізми, які трапляються у поезії двічі і більше разів, виділено жирним курсивом.

Найчисленнішою групою є оказіоналізми-прикметники, утворені від сполучень прикметників, числівників, дієслів, прислівників, прийменників з іменниками; іменників і прислівників з дієсловами; оказіоналізми-дієприкметники: «Дуби горять, роковані на скін» [5, с. 15], «тиходумний чаклун» [5, с. 15], «передсвітанна тиша» [5, с. 16], «благословлящу тінь» [5, с. 22], «сади / Многоцвітні» [5, с. 25], «всеблагосне літо» [5, с. 26], «Тихосяйні... дні» [5, с. 26], «Просвітлі, ви будете пити свободу...» [5, с. 30], «...над привітаним краєм» [5, с. 31], «...староденної тихої днини» [5, с. 31], «невпійманне таїнство буття» [5, с. 33], «...У синь несмерканну» [5, с. 35], «благоносні гості» [5, с. 36], «благоносний край» [5, с. 37], «ласка животворча» [5, с. 45], «Сади мої стодеревні!..» [5, с. 53], «радість густосока» [5, с. 56], «в світлоносному лоні» [5, с. 58], «п'яжливо-духовиту» [5, с. 59], «поріг... гостелюбний» [5, с. 66], «співолюбний ранок» [5, с. 67], «І літа магію, ясну і ряснодарну...» [5, с. 67], «ясношатрі пальми» [5, с. 69], «чар натхнувший» [5, с. 75], «побачив я неуявленне» [5, с. 76], «пишнобарвне» [5, с. 76], «земнородні» [5, с. 79], «тисячолунний вибух» [5, с. 84], «шумнокрила» [5, с. 84], «Свіжоустий, дзвенючий» [5, с. 85], «Руки лілей прабілих» [5, с. 88], «душі притулок неоцвітний» [5, с. 90], «громозвучне» [5, с. 92], «мисливець хмурозорий» [5, с. 93], «легенди легкозвучні» [5, с. 95], «душе безгіркісна» [5, с. 96], «Стопою тихоплинною» [5, с. 96], «легковіїні долоні» [5, с. 101], «незахитаної повноти» [5, с. 103], «сад тисячосяйвий» [5, с. 104], «всеблагосний ексод» [5, с. 105], «вікодавньому ярму» [5, с. 105], «Всеокрадаючої самоти» [5, с. 105], «лінії спокійні, тихоплинні» [5, с. 109], «шовкострунне листя» [5, с.

110], «Берези і осики, стальнокорі» [5, с. 111], «тиран темнодухий» [5, с. 113], «боговійний спокій» [5, с. 119], «переднішні буття» [5, с. 120], «обвеснілий Буг» [5, с. 121], «солодколипучі грона цвіту» [5, с. 121], «тиховійний» [5, с. 125], «безпровинний» [5, с. 131], «тьмолюбна нещирість» [5, с. 138], «ненаближенне» [5, с. 146], «сторадісні онови» [5, с. 147], «смутнооких збагнень» [5, с. 150], «огнеоких натхнень» [5, с. 154], «погляд безтривожний» [5, с. 156], «безсвітлий уламок» [5, с. 157], «зеленокупчастих мас» [5, с. 164], «жовтоколоських жит» [5, с. 165], «ясномудрий круг» [5, с. 165], «злотоперій» [5, с. 171], «праглибинний слух» [5, с. 172], «стозівний... вир» [5, с. 173], «Тисячоустий хорал» [5, с. 175], «сувороокій... чужині» [5, с. 176], «каштанів яснодумних» [5, с. 177], «тисячостінна замість» [5, с. 191], «Безгромних блискавиць» [5, с. 192], «змісти дивнозвучні» [5, с. 195], «Дерева жовтомитрі» [5, с. 196].

Другу за кількісним показником групу складають okazіоналізми, утворені з порушенням граматичних норм мови (неправильна форма дієслова, іменника, вживання активних дієприкметників, зміна префікса, ненормоване вживання іменників у формі множини тощо): «Украдьте від мене тугу і втому» [5, с. 23], «величать нас мудрощі книг» [5, с. 26], «Напів чуваючи, напів у сні...» [5, с. 32], «...крилИсь і полинь» [5, с. 35], «...на узграниччі / Великих таїн» [5, с. 47], «в передранній млі» [5, с. 57], «І гіркості, незнаной донині...» [5, с. 57], «крил погубних не пойняв» [5, с. 23], «приголов'я» [5, с. 33], «Спокоїти мій біль і злагіднити тугу...» [5, с. 58], «Край миротворних меж» [5, с. 61], «слух каменіючий» [5, с. 62], «у глибокостві віків» [5, с. 69], «звучань колихливих» [5, с. 97], «заколисливих риз» [5, с. 98], «невідлуналих літ» [5, с. 98], «І в дні бездомності» [5, с. 121], «На сніжній білості» [5, с. 122], «Далекості розкриють сині брами» [5, с. 122], «скитальної душі» [5, с. 123], «...непідхильній / Часові» [5, с. 135], «отяжیلій землі» [5, с. 141], «...яскріючій вишині» [5, с. 157], «уламків рознятість» [5, с. 157], «дзвенючу юність» [5, с. 187], «душемертвущим» [5, с. 194], «гудючим скреготом» [5, с. 197].

Не менш вагоме місце посідають okazіоналізми, утворені від архаїчних форм слів: «пломінне золото» [5, с. 27], «многомудрих днів» [5, с. 27], «пломінних квіток» [5, с. 36], «А в далечі полемінно-блактиній...» [5, с. 48], «Без благостині кротко оживної...» [5, с. 48], «многодарна богиня» [5, с. 53], «...Великого, хто ущедряв світи» [5, с. 65], «...По благосних відвідинах...» [5, с. 71], «злotosяйних бань» [5, с. 82], «вісті... білозлотній» [5, с. 91], «злотоокові дні» [5, с. 94], «Хвален мистець» [5, с. 135], «глибин злотоководих» [5, с. 140].

Найменш уживані okazіоналізми-іменники: «Незреченої добрості повні» [5, с. 14], «ласкавості небес» [5, с. 39], «Праніжність квіток» [5, с. 44], «прарадості» [5, с. 165], «Переістотненням» [5, с. 168], «зलोдоля» [5, с. 170], «тишинності гостинній» [5, с. 175], «безвіддям» [5, с. 194].

Дослідження стилістичної функції okazіоналізмів у поетичній спадщині М. Ореста може бути предметом подальшого дослідження.

Література

1. Заславський І. «Мислі й чуття небуденні...» (Поезія Михайла Ореста) / І. Заславський // Слово і час. – 1996. – № 11-12. – С. 13–18.

2. Костецький І. Анатомія піднебесного (До шістдесятиріччя Михайла Ореста) / І. Костецький // Сучасність. – Грудень 1961. – № 12. – С. 44–50.
3. Костецький І. Поет і чернь / І. Костецький // Кур'єр Кривбасу. – Травень-червень 2007. – № 5-6 (210-211). – С. 280–296.
4. Кошелівець І. Подвійний портрет з постскриптумом (Михайло Орест і Володимир Державин) / І. Кошелівець // Березіль. – 1993. – № 3-4. – С. 20–29.
5. Орест М. Держава слова // Держава слова : вірші та переклади / [Упор. та автор передм. С. Павличко] / М. Орест. – К. : Основи, 1995. – С. 14–206.
6. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови : Підручник. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2000. – 248 с.
7. Сучасна українська літературна мова : Підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін.; За ред. А.П. Грищенка. – 3-тє вид., допов. – К. : Вища школа, 2002. – 439 с.

Литвинчук Марина

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Життєвим шляхом великого Кобзаря цікавилася велика кількість науковців і літературознавців. Дослідженням біографії та художніх творів Т.Шевченка займалися І.Айзеншток, Г. Вервес, Є. Кирилук, Т. Масенко, В. Шубравський. Наразі, вивченням життєвого і творчого шляху Тараса Григоровича займаються Ю. Барабаш, О. Боронь, І. Дзюба, В.Кравченко, В.Смілянська, Р.Харчук, І.Хоменко, серед іноземних, зокрема німецьких дослідників, «шевченкознавством» займається фахівець з історичної пам'яті та сучасної української культури, історик, доктор Єнні Альварт. У Києві успішно існує та розвивається Національна академія наук, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка, у якому є спеціальний підрозділ, який займається питаннями «шевченкознавства».

«Останньорічні відзначення Шевченкових роковин на фоні відомих державотворчих процесів промовисто свідчать про нагальну потребу повернення слова і духу Поета і у суспільну, і в культурну свідомість, бо по-особливому увиразнюють те, що сьогодні належить до найгостріших проблем нації: духовну деградацію, культурну відсутність»[2].

Хоча в школі й приділяється достатня увага вивченню життєвого шляху Тараса Шевченка, та виникає потреба заглиблення у саму особистість, постать Кобзаря, роз тлумачення історії написання художніх творів, причин їх виникнення та стосунків поета з тогочасною владою, несприйняття його як особистості і несприйняття самим Шевченком панів, які нещадно знущалися над простими кріпаками. Такий розгляд доповнить розповіді вчителя про Шевченка як духовного лідера й наставника української нації, про генія, про своєрідного Месію, який жив в Україні.

Як зазначає С. Задорожна, у науковій праці «Тарас Шевченко і виклики сучасної доби»: «Після школи згадуються два місяці опитування, а не слово

Шевченка, тому й зостався в пам'яті рекламованим, а не осмисленим. Прикро визнавати, але особисто для мене Шевченко досі не відкрився. Можливо тому, що в школі його твори вивчалися кастровано-однобоко. Потрібно, щоб Шевченкові думи наснажили знекровлений національний організм животворящою силою, Україна потребує нової школи і україноцентричної державної ідеї, а значить – і відповідного рівні популяризації Поета»[2].

Науковці відзначають, що для глибшого розуміння творчого шляху поета, учням потрібно розповідати детально його біографію, основні віхи життя, особисті погляди на оточуючий світ, взаємини з оточуючими. Лише володіючи такою інформацією, учень зможе компетентно оцінювати творчість Т. Шевченка й виступати як повноцінний освічений літературознавець та науковець.

За словами І. Дзюби, «...як можна зрозуміти Шевченка, не розуміючи, чим було кріпацтво того часу? Це по-перше, а по-друге, що він писав же не тільки про лихо кріпацтва, а справа в тому, що за цим стояло відчуття людської гідності, стояло відчуття потреби свободи, вільного життя і людини, і народу, а це вічні цінності, які не можна сказати, що вони колись застаріють»[1]. Отже, перед тим, як ознайомлювати учнів із постаттю Т.Шевченка в українській літературі, необхідно звернутися до історичних джерел, розтлумачити учням політику царської Росії, її вплив на українську інтелігенцію та пояснити роль Шевченка не тільки у культурному, але й політично-суспільному житті того часу.

В. Кизилова вважає, що творчість Т. Шевченка є важливою та актуальною не лише для дорослих чи для читачів старшого шкільного віку, але й для дітей, бо Т. Г. Шевченко є «основоположником не тільки «дорослої» нової української літератури, а й літератури для дітей»[3, с. 26].

Тому, для вивчення біографії поета слід використовувати різноманітні технічні інтерактивні засоби, щоб інформація про письменника сприймалася легко, навіть учнями молодших-середніх класів. Доречним буде використання наочних засобів: фотокартки, книжки, листи поета; підготовка презентації про життєвий шлях Кобзаря; зачитування поезії Шевченка напам'ять; постановка вечора чи концерту, присвяченого біографії Т.Г.Шевченка.

Учитель повинен вміти зацікавити учнів творчим і життєвим шляхом Т.Шевченка, аби діти розуміли передумови створення віршів, їх історію написання, знали біографію письменника і розуміли роль поета у становленні української нації.

Література

1. Булкін К. Академік Іван Дзюба – про значення постаті Тараса Шевченка для України[Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://kbulkin.wordpress.com/>
2. Задорожна С. Тарас Шевченко і виклики сучасної доби[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.univ.kiev.ua/>
3. Кизилова В.В., Пушко В.Ф. Дитяча українська література: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – Луганськ: Знання, 2006. – С.26.

Литвинчук Марина
студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Горбач Н.В.

ТОПОС І ЛОКУС ЯК ПРОСТОРОВІ ОБРАЗИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Серед науковців останнім часом посилюється інтерес до побудови просторових образів, які знаходять своє відображення і вираження у тексті. Усі просторові образи, які наявні у художньому творі, кваліфікують як топоси і локуси. До філології ці два терміни прийшли з філософії. Під топосами і локусами розуміють певні просторові об'єкти, які вводяться автором у простір художнього твору. У літературознавстві дослідженнями просторових особливостей у художніх творах займалися Ю. Лотман, С. Скиба, З. Мінц, О. Щербіна.

Топос є поняттям більш узагальненим і пояснює просторові характеристики усього тексту, а локус – більш обмеженим і співвідноситься із конкретним художнім образом. Але у різних художніх ситуаціях один і той же просторовий образ може виступати як топосом, так і локусом.

Топос, як самостійний термін, відомий науковцям ще з давніх часів. Аристотель, наприклад, визначав топос як науку про загальні місця. Сьогодні топос як окрема категорія сприймається у двох значеннях: риторичному і літературознавчому. Ще до появи в літературознавчій науці, цим терміном широко користувалися у риторичній. До літературознавства цей термін ввів Е. Курціус у 1948 р. Науковець говорив про топос як про своєрідну усталену мовну модель, яка має певні схеми та вираження. Е. Курціус намагався поєднати топос як категорію риторики із літературознавством і вивів розуміння топосу як формули у мові, що бере свій початок із аргументів риторики. Дослідник вважав, що «топос – щось анонімне. Йому притаманна часова і просторова присутність. У цьому позаособистісному стильовому елементі ми торкаємося такого пласта історичного життя, який лежить глибше, ніж рівень індивідуального винаходу» [цит. за: 2, с. 276].

У літературознавстві нині побутує два визначення топосу:

- 1) топос є важливим місцем, у якому розгортаються події, описані у художньому творі;
- 2) топосом є загальне місце, в якому сконцентровані події, проблеми та сюжети, які розглядаються у художньому творі.

М. Бахтін вважав, що «топос – це основний просторовий образ художнього тексту, за яким «просвічують плюси, межі, координати світу» [2, с. 155]. Окрім цього, дослідник говорив, що «сприйняття конкретного цілого передбачає абсолютно конкретне місце, споглядача, його одиничність і втіленість» [1, с. 134].

Наявність топосів у творі пояснює читачам сюжет твору, його образну систему, оскільки той чи інший герой у різних місцях, тобто топосах, може поводити себе по-різному. Топоси займають центральне місце у полотні художнього твору. автор прагне до кожного персонажа свого твору підібрати

власний топос, який би міг пояснити особливості його характеру, звичок чи поведінки. Аналіз художнього твору повинен починатися із визначення основних місць дії у творі, тобто визначення топосних особливостей, а вже потім переходити до аналізу персонажів, сюжету, композиції. Завдяки топосним характеристикам у художньому тексті автор може пояснити зміну місця чи переміщення головного героя, вводячи у текст топоси, які пояснюють де жив раніше герой, що саме спонукало його змінити місце проживання і чому саме для постійного проживання героєм було обрано це місце.

Але не у кожному творі присутній топос, якщо його немає, то слід говорити про художній локус.

Термін locus був уперше використаний у праці С. Неклюдова «К вопросу о связи пространственно-временных отношений с сюжетной структурой в русской былине». У літературознавство термін локус прийшов завдяки дослідженням Ю. Лотмана («Проблема художественного пространства в прозе Гоголя»), який говорив про нерозривний зв'язок між головним героєм художнього і твору і тим простором, у якому герой діє.

Згідно класифікації О. Фролової («Содержательные и методологические интерпретации категории «пространство» при обучении толкованию русского прозаического художественного текста»), локуси розподіляються на: позитивні – негативні, природні – освоєні людиною, свої – чужі, фантастичні – реальні, відкриті – закриті, іменні – безіменні, соціальні, приватні, динамічні, комплексні.

В. Топоров («О поэтическом» комплексе моря и его психофизиологических основах») говорив про «малі» та «великі» локуси, розшифровуючи їх як підлокуси та власне локуси, тобто локус як система складається з підлокусів. Наприклад, Київ – локус, якщо розглядати його з позиції великого міста, мегаполісу, а підлокусом будуть вулиці та проспекти, які знаходяться у столиці України. Т. Петрова («Социальное пространство как процесс») виділила чотири рівні простору соціального: національний, індивідуальний, регіональний та рівень близького оточення.

Здебільшого, художній локус характерний для ліричних творів, де автор не вдається до опису місцевості, де відбуваються події, а детально описується душевний стан героїв. У епічних творах топос наявний частіше, бо такі твори характеризуються емоційною насиченістю та динамічністю. Найточніше топика представлена у драматичних творах. У творах із такими жанровими ознаками, топос є не просто місцевістю, на якій відбуваються події, а активною дійовою особою.

Топос міста займає поважне місце в аналізі літературного твору, оскільки він, здебільшого, визначає характер, внутрішню суть та життєві наміри персонажів. Безумовно, місто впливає також на формування людини як особистості, як індивідуума. Залежно від того, який характер має описуваний у творі персонаж, визначається вплив міста на нього: чи це людина зі слабкою силою волі і піддається зовнішнім впливам, чи це людина, яка має завжди власну думку та чітко йде до поставленої мети. Перший тип людей підпадає під згубний вплив міста, ламається і стає так званою «жертвою урбанізації», другий

же тип – навпаки стає морально і фізично сильнішим, стійкішим до життєвих проблем і негараздів.

Автор твору сам визначає, чи давати назву місцю, де відбуватимуться події твору, чи залишити це місце загадковим і потаємним. Але якщо у творі є назви міст і місцевостей, то вони не випадкові. Аналіз просторових характеристик художнього твору не можливий без врахування семантики власних назв, які присутні у творі.

Автор продумує до найменших дрібниць, у якому саме місці його герой буде перебувати: амбіційна людина, зазвичай, прагне жити у великому мегаполісі і відчайдушно прагне до матеріального забезпечення, людина ж, позбавлена амбіцій, навпаки, прагне до спокійного та тихого життя у невеличкому місті.

Урбаністичні мотиви є провідними та актуальними в сучасній літературі. І. Набитович, який займається дослідженням урбаністичних тенденцій у художніх творах, вважає, що хронотоп зосереджує у собі життя та проблеми головних героїв, визначає сюжет і композицію твору. «Топосні характеристики, – на його думку, – поруч із темпоральними, є первісними архітектонічними елементами в структурі сакрохронотопу. Одним із виражень таких характеристик може стати образ міста. Його хронотопні особливості, вміщення в ньому життя головних героїв художнього твору, розвиток у його перспективі сюжетних ліній зазвичай займають поважне місце в сучасній художній прозі» [3, с. 345].

Отже, топос і локус як просторові характеристики охоплює ряд мотивів і образів, які мають на меті допомогти автору реалістично та правдиво зобразити події у художньому творі. Вони посідають визначальне місце в аналізі художнього твору і мають на меті допомогти читачеві в сприйнятті сюжету, композиції твору, певного вибору дійових осіб.

Література

1. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. / М. Бахтин // Литературно-критические статьи. М. : Искусство, 1986. – С. 34-41.
2. Махов А. Историческая топика : раздел риторики или область компаративистики? / А. Е. Махов // Вопросы литературы. – 2011. – № 4. – С. 275–289.
3. Набитович І. Універсум «sacrum» у в художній прозі (від Модернізму до Постмодернізму) : монографія / Ігор Набитович. – Дрогобич – Люблін : Посвіт, 2008. – 600 с.

ДІЕСЛІВНІ КОНФІКСАЛЬНІ СТРУКТУРИ У ТВОРЧОСТІ П. КУЛІША

Сучасний етап розвитку української дериватології характеризується намаганням систематизувати словотворчі одиниці на нових концептуальних чи методичних засадах, переглянути і уточнити деякі наукові поняття, що сформувалися упродовж кількох десятиліть становлення дериватології як науки [2, с. 10].

Конфіксація, виступаючи явищем пізнішим за суфіксацію та префіксацію, має свій набір формантів, посідає вагоме місце у становленні системи афіксальної деривації дієслова. Уперше виокремлення конфіксів у словотвірній системі давніх індоєвропейських мов здійснили М. Юшманов, І. Мельчук, В. Старинін [2, с. 15].

Сьогодні конфікс розглядається як специфічна двоелементна морфема з препозитивним та постпозитивним елементами, які в процесі словотворення функціонують сумісно, утворюючи рамкову конструкцію, і зовні співвідносні з префіксом та суфіксом. [2, с. 18].

При конфіксальному словотворенні компоненти, тієї частини словотвірного значення, що виражає афікс, розподіляються між елементами конфікса, другий елемент якого передає загальне відношення предмета до поняття, названого мотивувальним словом, а перший конкретизує це загальне відношення, виражаючи різні значеннєві модифікації [2, с. 12].

Прозова, драматична спадщина та літературно-критичні виступи П. Куліша – це документи ХІХ століття в художньому чи публіцистичному обрамленні. У своїх творах образи героїв автор розкриває через діалоги та монологи головних осіб, тому його тексти містять значну кількість дієслівних лексем на позначення мовленнєвих актів, зокрема й тих, що утворилися конфіксальним способом словотворення, що слугують благодатним матеріалом для дослідження.

У доробку Пантелеймона Куліша знаходимо ряд дієслівних похідних, утворених за допомогою конфіксів з-...-ува, роз-...-ува, ви-...-ува, пере-...-ува, од-...-ува, за-...-ува. Наприклад: «Да годі тобі розпитувать! – озвавсь піп» [1, с. 20]. «Весело й тяжко згадувати нам тебе, старий наш діду Києве» [1, с. 41]. «Як уже не перегороджували степові дороги своїми заставами, щоб не пустити нікого з України на Запорожжє» [1, с. 23].

Виявлені у ході дослідження деривати можна поділити на такі семантичні групи:

1) Дієслова недоконаного виду зі значенням тривалої дії, утворені формантом за-...-ува: «А ченці собі любили мирян задовбувати, що нема в світі ворога над католика» [1, с. 49].

2) Значення повторюваної супровідної дії, реалізоване формантом пере-...-ува: «Як зачне переказувати мій побро, то аж душа вгору росте» [1, с. 64].

3) Дієслова з маркованим значенням оцінної ускладнено-інтенсивної дії творяться за допомогою формантів ви-...-ува (-овува): «Щоб наші діти отак вибрикували!» [1, с. 34], а також од-...-овува: «Який гаспед одвойовував наше добре, опріч нас самих» [1, с. 44].

4) Конфікс роз-...-ся творить похідні, що виражають стан людини з вказівкою на вияв великої сили збудження: «Ну, як же нам скінчити?– каже Петро: розгарячивсь і вже забув про мирову» [1, с. 83]. «От як розмямлилась ледача шляхта» [1, с. 46]. «Ось обід на столі, а ти розходився з не знать якими розмовами» [1, с. 119]. «Як сховався, тоді-то вже розщобетались наші дівчата; розписали козака як на папері: які й очі, які й брови, як і говорить, як і всміхається» [1, с. 164]. «А бідна княгиня, бачучи, як він (Гвинтовка) розкричався, аж тремтить уся, що та билина од вітру» [1, с. 86]. «І розговоривсь із нею Петро, як брат із сестрою» [1, с. 18]. «Розмямлився, як дівка перед весіллям» [1, с. 78].

5) Формант до-...-ся деривує лексеми, що позначають спосіб виконання дії: «Неприступний був чоловік старий Ковбаня, – і жінка од його нічого не довідалась, хто він і що він, і звідкіля він, і як він [1, с. 205]. «Як же дочувсь про се пан Іван од Ігната – «се ж, – каже, – наш!» – та й заговорив до його по-нашому в церкві» [1, с. 220].

Варто зазначити, що саме дієслівні конфікси можуть включати не лише два, а й три елементи, наприклад: під-...-ува-...-сь або роз- ...-ува-...-ся(...-сь). У творчості П. Куліша вони фіксуються у великій кількості: «А вдруге, знаті були з того, що підперезувались по жупану, а кунтуші носили наопашки» [1, с. 42]. «То приступали, то одступали; то розмахувались з усе сили, що аж шабля свище; то знов один одного тільки манили, а самі чигали, як би рубонутти да й закінчити зразу» [1, с. 82]. «Розлютувався ж на Катрю за її слова дуже, аж посинів» [1, с. 216]. «Розжартувався, бенкетуючи з ним Кирилом Туром за вечерею» [1, с. 152].

Як свідчить опрацьований фактаж, конфіксальні дієслівні похідні становлять певний лексичний прошарок у творах П. Куліша. Семантична наповненість описаних дериватів доволі строката: тривалість, супровідність, повторюваність, ускладнена інтенсивність дії, маркована процесуальність тощо.

Література

1. Куліш П. Твори: у 2 т. / П. Куліш. – К.: Дніпро, Т. 1: Чорна рада: Хроніка 1663 року. Оповідання. Драматичні твори. Статті та рецензії / упор.
2. М. Л. Гончарук. – К.: Наукова думка, 1989. – 586 с.
3. Меркулова О.В. Динаміка конфіксальної деривації української мови XI –XIII ст.: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – Запоріжжя, 2005. – 229 с.
4. Русанівський В. М. Структура українського дієслова – К.: Наук. думка, 1971.– 174 с.
5. Сидоренко Т. М. Кількісні способи дієслівної дії в українській мові: автореф. дис. канд. філол. наук: нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 20 с.

Лякун Вікторія
студентка магістратури філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к.філол.н, доц. Ніколаєнко В.М.

ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ У ТВОРІ Б. ГРІНЧЕНКА «БРАТ НА БРАТА»

Б. Грінченко належав до видатних літературно-громадських постатей кінця XIX – початку XX століть. У його творчості поєднуються два начала – художньо-реалістичне та ліберально-тенденційне, що легко простежуються в прозі письменника, зокрема в повісті «Брат на брата». Багато уваги митець приділяє проблемі художнього часу. Це пояснюється тим, що час – прояв буття, який пов'язаний з поняттям безперервності. Художній час, до того ж, дозволяє митцеві вільно обходитися з діалектикою речей, тобто прискорювати, зупиняти, повертати час подій назад тощо. Художній час залежить також від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів, впливів і взаємопроникнень – руху, ритму, ліній, площин, обсягів, повторів, контрастів.

Проте слід розрізняти поняття людського часу і художнього часу. Відтак «Час – первинний, споконвічний і нематеріальний. Художній час – вторинний. Він не існує як об'єктивна даність, незалежна від людських можливостей і бажань. Художній час створила людина – автор, особа чи колективний суб'єкт, на основі мімезису, тому він довго сприймався як просте відбиття, потім відтворення реального часу або як вигадка, щось позареальне, а значить, і позачасове. Художній час існує матеріально, він зафіксований, записаний або збережений з передачею від покоління до покоління з часу у суб'єктивну пам'ять» [2, с. 222].

Художній час – найважливіша характеристика художнього образу, яка забезпечує цілісне сприйняття художньої дійсності й організовує композицію твору.

Велику роль у осмисленні природи часу відіграла концепція А. Бергсона [3]. Час він розглядає як послідовність, яка приходить до нас у образах, а отже, становить результат психологічного, емоційного відбору. Як універсальну естетичну категорію тлумачили художній час М. Бахтін, Е. Гуссерль [5].

Аналізу творчості Бориса Грінченка присвячено літературно-критичні праці П. Хропка, І. Пільгука, Н. Левчик, А. Погрібного та інших дослідників. При досить помітній увазі дослідників до творчості письменника, вона все ж належним чином не поцінована.

Мета дослідження полягає у висвітленні поняття «часу» в художньому творі, зокрема в повісті Б. Грінченка «Брат на брата». Часова структура повісті впливає на специфіку формування організації сюжетної канви й композиційну будову твору.

Важливе місце в композиційній структурі твору Б. Грінченка «Брат на брата» посідає часовий вимір існування людини. Складна взаємодія між особистісним часом, індивідуальним світосприйняттям конкретної людини та суспільно-історичною епохою пронизує повість письменника і є одним із рівнів

її проблематики. Глибинна взаємодія минулого та майбутнього часів, на основі яких персонажі вибудовують і намагаються пізнати своє теперішнє життя, постає основним із структурних стрижнів твору. Час у повісті поділяється на два основні види із збереженням зв'язку між ними: час історичний, що характеризує певний етап суспільно-політичного життя, та час побутовий, особистісний, властивий окремим персонажам, який розгортається за індивідуальними закономірностями життя людини.

Письменник вдається до надзвичайно своєрідної з поетичного погляду констатації часу як об'єкта зображення, що виявляється в особливому співвіднесенні пори року та часу доби.

Найголовнішою рисою, яка визначає структуру художнього часу твору «Брат на брата», є його співвіднесення з історичним часом, або ж, іншими словами, міра відкритості в історичний час. Це забезпечує особливо масштабне проникнення в сутність історичних процесів. Плин історичного часу проймає все людське існування, зумовлює навіть специфіку сприйняття персонажами реального протікання часу. Історизм художнього мислення пов'язується з відтворенням реального проживання вагомих періодів становлення людської цивілізації та осмисленням відповідно до артикуляції історичної науки, тобто з великою мірою необхідного в таких випадках узагальнення. Побутовий відлік часу, який поєднується з особистісним, також зазнає суттєвих змін. При цьому використовується засіб контрастно-конфліктного зіставлення двох часових площин – минулого, пов'язаного з повноцінним існуванням, та сучасного, представленого тюремними буднями.

Дія у творі відбувається переважно восени, на що відповідним чином вказується в тексті: «Дощ одноманітно, докучно хлюскав по катразі, дерева жалібно нарікали, мов хлипаючи стиха, і чорна безпросвітня ніч налягала на душу» [1, с. 575]. Використання цієї пори року засвідчує виправдане узгодження часу власне художнього та часу історичного. Час як категорія поезики проектується на рівень його осмислення як філософської проблеми, що відбувається з почуттям належної міри й художнього такту, в ключі поезики Б. Грінченка: «Сила молодих дерев лежала викручена з землі, жалібно виставивши під холод осіннього неба ніжні обірвані корінці, перемішані з землею» [1, с. 567].

Вагоме значення в загальній структурі художнього часу має зображення біографічних часових рядів окремих персонажів, що в повісті «Брат на брата» найперше пов'язано з образом Корецького. Спостерігається вплив нервового часу на внутрішній світ особистості, на риси її душевної організації, що виявляються назовні: «Він мов утратив почуття часу, дні та ночі стояли перед ним нерухомі й тривожні. Він не спав ні вдень, ні вночі» [1, с. 545]. Моменти життя людини співвідносяться з вагомістю історичних та природних реалій: «Сірі будні були як брудні мури – загіджені, заплямані, холодні. Вони стискали його з усіх боків. Тільки там, крізь ґрати невеличкого вікна, високо, мало не під стелею, видно було клаптик блакитно-ясного неба з кінчиком білої хмарки, по краях прозорої, як серпанок» [1, с. 543].

Образ часу забезпечує панорамність зображення дійсності, своєрідне панхронічне піднесення над нею, котре, втім, має вагоме ціннісне навантаження та пов'язується з часовою об'єктивациєю: «Тільки тоді, коли могуче сонце спалило б цю осквернену землю, винищило б кодро вічно похилених рабів і дало б життя новій, не рабській породі – тільки тоді можна було б чогось сподіватися. Але воно, сонце – воно не прийде і не спалить, і все буде, як було: буде раб і пан, кров і погроми і кайдани!..» [1, с. 575].

Письменник вдало використовує часовий бар'єр, особливо суттєвий для творів, масштабно співвіднесених з історичним часом. У разі застосування цього засобу, як відомо, зіставляються різні часові площини: та, про яку говориться, яка була в минулому, хоча й не зовсім віддаленому, що маємо у випадку з художнім зображенням «сучасної» історії; й та, із середовища якої здійснюється виклад подій.

Отже, художній час відіграє вагоме значення для творення концепції людини і світу у повісті «Брат на брата». Твір характеризується співвіднесеністю власне художнього часу з часом історичним – риса, що була характерною загалом для художньої прози Б. Грінченка. Проте більш масштабним таке співвіднесення є, на наш погляд, у повісті «Брат на брата». Це визначається як особливим повістевим континуумом, так і використанням традицій літописного часу, яке пов'язується з органічним співіснуванням двох планів зображення: широкомасштабного, узагальненого та конкретизованого до рівня змалювання життєвих доль окремих персонажів. Динаміка сюжетного часу твору відзначається високою мірою інтенсивності, що зумовлюється співвіднесенням із протіканням реального часу. У повісті спостерігається зрівноваження швидкості динаміки сюжетного часу, яке досягається шляхом поєднання двох планів: місткі історичні узагальнення дещо сповільнюють стрімке розгортання власне подієвого аспекту.

Література

1. Грінченко Б. Брат на брата / Б. Грінченко // Грінченко Б. Твори: в 2 т. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 542-579.
2. Копистянська Н. Час / художній час: до питання про історію поняття і терміна / Н. Копистянська // Вісник Львівського національного університету: зб. наук. ст. Філологічні науки. – Львів: Львівський національний університет, 2008. – Вип. 44. – Ч. 1. – С. 219-229.
3. Бергсон А. Длительность и одновременность / А. Бергсон – М.: Добросвет, 2006. – 160 с.
4. Пільгук І. Класична спадщина Б. Грінченка // Грінченко Б. Твори: В 2 т. – Т.1. – К.: Наукова думка, 1963. – С. 5-20.
5. Гуссерль Э. Феноменология внутреннего сознания времени / Э. Гуссерль – М.: Логос, 1994. – 162 с.
6. Коломієць Н. Своєрідність художнього вираження соціально-психологічних аспектів особистості в поезії та малій прозі Б.Грінченка // Вісник Запорізького державного університету: Зб. наук. ст. – Серія: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2000. – № 1. – С. 10-15.
7. Москаленко А. Борис Грінченко // Освіта України. – 1997. – № 23. – С. 6-7.

Хропко П. Дилогія Бориса Грінченка з життя села // Дивослово. – 1997.– № 2. – С. 33-36.

8. Копистянська Н. Час / художній час: до питання про історію поняття і терміна // Вісник Львівського національного університету: зб. наук. ст. – Серія: Філологічні науки. – Львів: ЛНУ, 2008. – Вип. 44. – Ч. 1. – С. 219-229.

9. Коломієць Н. Своєрідність художнього вираження соціально-психологічних аспектів особистості в поезії та малій прозі Б.Грінченка // Вісник Запорізького державного університету: Зб. наук. ст. – Серія: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2000. – № 1. – С. 10-15.

9. Москаленко А. Борис Грінченко // Освіта України. – 1997. – № 23. – С. 6-7.

Хропко П. Дилогія Бориса Грінченка з життя села // Дивослово. – 1997.– № 2. – С. 33-36.

10. Бахтін М. Форми часу й хронотопу в романі: Нариси з історичної поетики / М. Бахтін // Бахтін М. Питання з літератури й естетики. Дослідження різних років. – М.: Художня література, 1975. – С. 111-198.

Мазур Анна

студентка 4 курсу філологічного фак-ту

Наук. кер.: к. філол. н., доц. Бойко Л. П.

САМОБУТНЯ ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ІДІОСТИЛЮ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

Непрості державотворчі процеси в Україні, утвердження української мови як державної – ці та інші чинники зумовили потребу національно-культурної та мовної самоідентифікації українського етносу. Пануюча за умов тоталітаризму тенденція нівелювання мови, формування збідненого міжмовного стандарту призвели до забуття національно специфічної лексики [5, с.3].

У зв'язку із посиленням наукового інтересу до природи національної мови логічно постає проблема вивчення її самобутності. За визначенням «Великого тлумачного словника сучасної української літературної мови», самобутність (у широкому розумінні) – це властивість, яка відзначається природною своєрідністю, не схожа на інші; самостійна у своєму розвитку, незалежна від будь-яких впливів; неповторна, оригінальна [2, с.958].

Самобутні риси української мови були предметом наукових праць багатьох учених-мовознавців: Л. А. Булаховського, В. С. Ващенко, С. Караванського, А. М. Поповського, П. Штепи та інших. Оскільки самобутність будь-якої мови, у тому числі й української, найяскравіше виявляється на лексичному рівні, то й дослідження названих учених торкаються саме лексики української мови. Їх спостереження та міркування щодо внутрішньої структури самобутньої лексики національної мови є цінним науковим набутком вітчизняного мовознавства.

Самобутні слова – це прототиби, на основі яких поступово визріла своєрідна мовна організація. У них слід вбачати ті первозданні, первообразні реалії, які визначали особливу мову, відмінну від інших аналогічних формацій [3, с.53].

Семантико-стилістичне багатство української самобутньої лексики відзначав А. М. Поповський: «Глибоке семантичне та стилістичне осмислення несуть на собі самобутні слова. Взагалі цей лексичний прошарок стилістично значимий, бо в ньому в основному слова народнорозмовного типу. А деякі з них навантажені, особливо в контекстуальному оточенні, ще й вужчими якостями стилістичного забарвлення. Самобутні слова збагачують мовний процес, поширюють і удосконалюють його можливості в різних обставинах людського життя, ускладненого, високорозвиненого, багатогранного, з його високою матеріальною й духовною культурою, з творчою наснагою, з високими вимогами до засобів спілкування» [4, с.4].

Доволі ціннісним, хоча й дискусійним, підґрунтям для дослідження самобутніх рис української мови є праці С. Караванського «Секрети української мови», «Пошук українського слова, або боротьба за національне «я» та ряд інших розвідок, в яких порушуються питання відновлення національної спадщини – самобутньої української лексики».

Найвиразніше самобутні риси української мови виявляються у творах письменників діаспори, які, зрідши на українській землі, увібрали її мовне багатство, її мовні особливості і зберегли їх від інтерферентних впливів російської мови. Яскравим тому підтвердженням є творчий доробок Євгена Маланюка.

Поезія Євгена Маланюка наснажена ідеєю державності та незнищенності української нації. Єдиним адресатом, героєм і предметом поетичного осмислення у творах письменника виступає Україна. Його називають поетом глибокої думки і вольової напруги, передусім, за те, що він кинув виклик всьому, що йде від Росії, а також всьому м'якому і слабкому в українській психіці [6, с.6].

Творчість Євгена Маланюка, і в першу чергу, та її частина, що максимально заряджена національною ідеєю, є суттєвим духовним чинником для нашого подальшого існування як нації. За словами письменника, поезія – це вірш, наладований національною енергією, подібно до електричності. Коли тієї наладованості немає, тоді вірш, хоч як технічно досконалий, зі всіма римами й алітераціями, залишається лише віршем [6, с.24]. І тому провідна, домінуюча стильова тональність поетичних творів поета складалася із тих явищ, які базуються на самобутніх рисах української мови.

Характерною особливістю поезії Євгена Маланюка, за спостереженням Л. Бойченко, є широке використання тієї самобутньої лексики, яку письменник увібрав із глибинних покладів живої народної мови [1, с.226]. Це такі слова, як стріха [7, с.50], призьба [7, с.51], газда [7, с.183], гречкосій [7, с.138], кавалок [7, с.183], каплиця [7, с.121], серпанок [7, с.271], хата [8, с.249], припічок [6, с.91], лежанка [6, с.91], заполоч [6, с.89], стільчик [6, с.91], бабця [6, с.91].

Поет послуговується самобутніми назвами явищ природи, часових відрізків, рослин, тварин тощо: горовий вітер [7, с.258], розталь [7, с.100], повечір'я [7, 94], літепло [8, с.258], легіт [8, с.273], завірюха [8, с.150], перекотиполе [8, с.61], чебрець [8, с.213], жито [8, с.103], барвінок [6, с.89], рута [6, с.89], отара [8, с.218], череда [7, с.82] та інші.

Окремі з використаних митцем лексем наділені символічним значенням. Здавна відомо, що найулюбленішими квітами українців є рута і барвінок. Рута нагадує сонце. Навіть у її назві ми знаходимо давню назву сонця – Ра. А, можливо, рута означає кров, бо староукраїнською мовою назва крові – руда [9, с.17]. У народних піснях рута означає дівочтво, фізичну і духовну красу дівчини, незнання кохання. Занедбати руту – втратити дівочтво. Символіка барвінку також дуже насичена. Ще з давніх-давен барвінок був символом дівочої честі, любові, шлюбних урочистостей. Завдяки саме таким самобутнім словам поетичні твори Є. Маланюка набувають ознак народності.

У поезії фіксуються назви місяців: січень [8, с.34], квітень [6, с.125], серпень [6, с.125], листопад [6, с.127], використання яких створює самобутню тональність оповіді.

Окрему групу становлять лексеми, що називають почуття, психічні і фізичні стани, причому вони, як правило, вживаються в переносному значенні і служать засобом образності поетичного мовлення: журба [7, с.238], знемога [6, с.163], омана [7, с.78], пестощі [8, с.267], самота [8, с.39], снага [8, с.158], смуток [6, с.163].

Самобутній характер української мови передають дієслова буюти [7, 34], бовваніти [7, 133], вабити [7, 262], гомоніти [7, 238], збагнути [7, 263], пестити [7, 122], пролебедіти [7, 263], пантрувати [6, 196] тощо.

Самобутній колорит характерний не тільки для загальноновживаних слів, але й для новотворів поета: дивно-сяйвне море [8, с.251], звабливо-гола тьма [8, с.59], зеленковий гарт [8, с.105], молодисте місто [8, с.228], нещадно-пізній лист [7, с.28], хмародряпи [7, с.50], молитовно-поважно [8, с.60], спрагнено-радо [7, с.55], журливо-жалібно [7, с.272], богоданно [7, с.37] та ін.

Дослідниця Л. Бойченко зазначає, що самобутній національний колорит у мові поезій Є.Маланюка посилюють численні географічні назви, як-от: Батурин, Дубно, Київ, Крем'янець, Ланівці, Миколаїв, Полтава, Тернопіль, Черкаси, Чигирин, Поділля, Подніпров'я, Сіверщина, Херсонщина, Буг, Горинь, Дніпро, Іква, Синюха [1, с.227]. Значно доповнюють цю групу імена історичних осіб, палітра яких дуже широка: Богдан [7, с.45], Залізник [7, с.45], Мазепа [7, с.36], Орлик [7, с.77], Сковорода [7, с.240], Шевченко [7, с.103], Полуботок [8, с.87], Куліш [7, с.80], Леся, Стефаник, Коцюбинський [7, с.81].

Самобутня лексика сприяє не тільки образності поетичного мовлення, але й має велике пізнавальне значення.

Література

1. Бойченко Л. Самобутні риси української мови в ідіостилі Євгена Маланюка /Л. Бойченко // Вісник Харківського університету. – Харків, 1999. – № 426. – С. 225-233.
2. Великий тлумачний словник сучасної української літературної мови / [уклад. Бусел В.Т.] – К.; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
3. Ващенко В.С. Фрагменти з українського мовознавства : [пропедевтичний посібник для молодого науковця]. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1989. – 80 с.
4. Ващенко В.С. Самобутні тенденції у розвитку мови : [навч. посібник] / В. С. Ващенко, А. М. Поповський. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1995. – 44 с.

5. Ленець К. В. Короткий російсько-український словник контрастивної лексики / К. В. Ленець, Л. О. Ставицька . – К. : Довіра, 2002. – 284 с.
6. Маланюк Є.Ф. Невичерпальність : [Поезії, статті] / Упоряд. Куценко Л. / Є. Ф. Маланюк. – К. : Веселка, 1997. – 318 с.
7. Маланюк Є. Земна мадонна : Вибране / Є. Ф. Маланюк. – Острава, 1991. – 314 с.
8. Маланюк Є.Ф. Поезії / [упоряд. М.Я.Неврлий] / Є. Ф. Маланюк. – К. : Український письменник, 1992. – 318 с.
9. Плівачук К. В. Символіка українського орнаменту / К. В. Плівачук // Початкова школа. – 1996. – №10. – С. 16-18.

Майданюк Денис
аспірант філологічного фак-ту
Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова
Наук. кер.: д.філол.н., проф. Петрова Л.О.

ЛОГОЕПІСТЕМАТИКА ЯК НАПРЯМ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки характеризується посиленням інтересом до мовних одиниць, що відображають складний процес взаємопов'язаного розвитку національної культури та мови.

У руслі позначеної тенденції в лінгвістиці сформувався самостійний напрям – логоепістематика, – в рамках якого зазначені одиниці іменуються логоепістемами і розглядаються в аспекті їх співвіднесення з проблемами і потребами методики викладання російської мови іноземцям.

Про важливу роль логоепістем у викладанні російської мови як іноземної йдеться в дисертаційних дослідженнях Т.Н. Соловйової [5] і Сюе Фуці [6]. Китайський дослідник в перспективі пропонує побудувати на основі сучасної інформаційної технології обширний міжнародний проект – онлайн-ову «базу даних» логоепістем спільно з русистами багатьох інших країн, де викладається російська мова. Передбачається, що база буде оновлюватися в режимі реального часу, куди представники кожної інокультури вноситимуть результати своїх досліджень з тим, щоб кожен, хто вивчає російську мову, міг би в будь-який момент звернутися до сервера, обслуговуючого цю базу даних логоепістем і отримати необхідну інформацію, консультацію і перевірити свою лінгвокультурну компетенцію.

Метою статті є виявлення особливостей логоепістеми як одиниці текстологічного опису, що відображає складний процес взаємопов'язаного розвитку національної культури та мови.

Виділення логоепістеми як суттєвої категорії в парадигмі наукового знання, що функціонує на рівні мови і культури, можна вважати однією з найбільш вдалих термінологічних і методологічних знахідок останніх років. Ця одиниця логоепістемічного рівня дозволяє ввести до лінгвокультурології сполучний ланцюжок мови не тільки з культурою, але і з логікою, психологією і філософією мови.

Автори терміна В.Г. Костомаров та Н.Д. Бурвікова розуміють під логоепістемою «мовне вираження закріпленого громадською пам'яттю сліду відображення дійсності у свідомості носіїв мови в результаті осягнення (або створення) ними духовних цінностей вітчизняної та світової культур» [4, с. 39]. Йдеться про знання, яке несе мовна одиниця з її прихованою «внутрішньою формою», індивідуальною культурною історією і власними зв'язками з національною культурою.

Поява логоепістем як нового терміну і поняття викликало дискусії лінгвістів та методистів. Деякі вважають, що за своєю природою логоепістем – це загальна назва таких мовних одиниць, як слово, словосполучення, фразеологізм, крилатий вислів і прецедентні тексти, що забезпечують культурну та країнознавчу інформацію. Однак, автори цього терміна відзначають, що «логоепістем неможливо звести до відомих лінгвістичних категорій: це не слово або словосполучення, не фразеологізм або кліше, не метафора або алегорія і т.д.; це знання, що «несе слово як таке» з його прихованою внутрішньою формою, його індивідуальною історією, його власними зв'язками з культурою» [1, с. 7].

У статті «Як тексти стають прецедентними» В.Г. Костомаров і Н.Д. Бурвікова пропонують розрізняти слово як одиницю, значення якої є узагальненням прикладів її вживання, та логоепістему як одиницю, значення якої є репрезентацією якогось культурно значущого тексту [3].

Логоепістема має когнітивний сенс, за нею стоїть деяке знання, деяка інформація (найчастіше оформлені як текст). Логоепістема є культурно-ціннісним змістом як знаком освіченості людини. Відзначимо, що в цьому плані лінгвокультурема і логоепістема принципово розходяться: лінгвокультурема являє собою концентрат етнокультури у свідомості людини, а логоепістема – концентрат загальнокультурної грамотності.

В.Г. Костомаров і Н.Д. Бурвікова характеризують логоепістему з різних точок зору. Так, з точки зору лінгвістики логоепістема володіє наступними ознаками:

- має словесне вираження, причому може бути вираженою не тільки в слові, а й у словосполученні та реченні;
- характеризується віднесеністю до конкретної мови;
- є вказівкою на текст або ситуацію, що її породили;
- в процесі комунікації не створюється заново, але поновлюється та може видозмінюватися в межах збереження пізнаваності.

Потрібно зазначити, що пропоновані авторами лінгвістичні характеристики логоепістем відповідають деяким найважливішим ознакам сучасної парадигми наукового пошуку в науці.

З точки зору культурології логоепістема характеризується:

- наповненістю деяким знанням культурного характеру;
- семіотичністю і символічністю, оскільки є елементом системи знаків і символів, що використовуються суспільством;
- герменевтичністю, так як для її розуміння є необхідним співвіднесення з іншими текстами як артефактами культури;

– дидактичність, оволодіння нею можливо в процесі отримання освіти в сенсі «вростання» в культуру.

Ці ознаки логоепістими вказують на те, що вона є матеріальним втіленням знань, думок, традицій, звичаїв, прикмет та уявлень. Логоепістема передає особливості національного характеру та є єдиним способом його найвної експлікації.

В.Г. Костомаров і Н.Д. Бурвікова відзначають, що значення логоепістем освячено соціально-історично і найважливішими джерелами, в яких формується їх семантична потенція є фольклор і народно-поетичні образи; загальноєвропейські античні і християнські біблійні вирази; тексти фільмів, реклами, анекдотів, модних фільмів; гасла, заклики; соціально-історичні міфи.

Дослідники називають логоепістими символами деякого змісту, сигналами, що змушують згадати певне фонове знання, що спирається на текст, сама ж логоепістема представляється як емблема, згортка символіки тексту, одиниця опису тексту у лінгвокультурному аспекті. Однак, назвати логоепістему згорткою тексту можна тільки умовно. Будь-який текст є багатозначним та за змістом багатший, ширший, ніж його згортка, що є словом, словосполученням, коротким реченням, в кращому випадку невеликим уривком – цитатою.

Логоепістими мають широкий асоціативний потенціал і роблять мову експресивною та емоційно забарвленою [2, с. 3]. Вони засвоюються в процесі соціалізації, є засобом пізнання дійсності й відіграють значну роль у побудові комунікативного акту, в структуризації нових текстів, особливо в публіцистиці і художніх творах, так як здатні стисло та яскраво висловити якесь значення, думку, відсилаючи до загальнокультурного знання, що властиве даному народові.

Література

1. Верещагін Є.М., Костомаров В.Г. У пошуках нових шляхів розвитку лінгвокраїнознавства: концепція мовленнєво-поведенкових тактик / Є.М. Верещагін, В.Г. Костомаров. – М.: Інститут російської мови ім. А.С. Пушкіна, 2002. – 84 с.
2. Канаєва О.М. Текстові функції логоепістими (на матеріалі газетних заголовків): Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук / О.М. Канаєва. – М., 2007. – 27 с.
3. Костомаров В.Г., Бурвікова Н.Д. Як тексти стають прецедентними / В.Г. Костомаров, Н.Д. Бурвікова // Російська мова за кордоном, 1994. – № 1. – С. 73-76.
4. Костомаров В.Г., Бурвікова Н.Д. Старі міхи і молоде вино. Із спостережень над російським слововживанням кінця ХХ століття / В.Г. Костомаров, Н.Д. Бурвікова. – СПб.: Златоуст, 2001. – 72 с.
5. Соловійова Т.Н. Роль логоепістем у вдосконаленні методики навчання написання переказів в курсі російської мови 8-9 класів: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук / Т.Н. Соловійова. – Москва, 2007. – 205 с.

б. Фуці Сюе Російська логоепістема як засіб розуміння сучасного тексту: з позиції носія китайської мови: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук / Сюе Фуці. – Москва, 2002. – 133 с.

Матійчук Альона
студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н. доц. Ніколаєнко В. М.

КОНЦЕПТУАЛЬНА БІВАЛЕНТНІСТЬ КНИГИ М. МАТІОС «КУЛІНАРНІ ФІГЛІ»

Останнім часом в українській прозі з'являються художні твори, які свідчать про активний пошук митцями нових тем, засобів виразності, жанрових модифікацій. М. Матіос належить до числа найбільш популярних і яскравих письменниць початку ХХІ ст. Проте її творчість залишається поки ще малодослідженою.

Проза М. Матіос привертала увагу: Я. Голобородька, Н. Заверталюк, К. Ісаєнко, О. Лілик, Т. Ткаченко. Але задекларований аспект не став ознакою їхніх наукових досліджень. Дослідженням аспектів повістей та новел письменниці, лише частково в контексті фемінного дискурсу, займалася Н. Заверталюк.

Метою дослідження є показ специфіки моделювання жіночого та чоловічого образів у книзі М. Матіос «Кулінарні фіглі».

Заявлена тема є актуальною, бо в ній порушуються проблеми становлення жінки-матері, жінки-дружини, жінки-коханки та чоловіка як мисливця і колекціонера.

«Кулінарні фіглі» є оновленим виданням «Фуршету від Марії Матіос». Це здоровий гумор і міні-енциклопедія сімейного життя самодостатньої жінки, яка знає, що сміх і смачна кухня уміють підтримати здоровий дух у тілі людини так само, як нехитрі знання неписаних законів і народних звичаїв, свого і чужого минулого» [4, с. 208].

Книга має незвичайну літературну назву «Кулінарні фіглі», а сама письменниця називає себе «фігляркою» («фіглі-міглі – залицяння, женихання, любовні справи, пригоди; зальоти» [1, с. 1320]). Ця назва об'єднує новели і повісті провідною темою яких є рецепти приготування страв та поради, щодо відкриття «Космосу кохання». М. Матіос говорить: «Ця книжка – як саме наше життя: трагічне, смішне, смачне, кольорове. Але, як на мене, найбільш цікавим у ньому залишається Людина і її Почуття. Решта – вінегрет...» [4, с. 14]. Автор подає розповіді фрагментами, змішуючи прозу з поезією. Усі художні тексти книги «Кулінарні фіглі» утворюють формо-змістову єдність.

М. Матіос порушує проблему пошуку справжнього особистого щастя жінки, таким чином розгортає поширену в сучасній жіночій прозі опозицію Чоловік – Жінка.

Розглянувши жіночий образ, К. Ісаєнко зазначає: «Образ жінки (або його сумарний різновид) у прозі М. Матіос відрізняється своїм складним психологізмом, подекуди навіть трагізмом, в основі якого, майже у всіх аналізованих сюжетах, особиста драма пошуку гармонії. Проза М. Матіос у

буквальному сенсі «проговорює» психологічний досвід жінки, набутий нею або у час великих суспільних перемін, або у моменти особистісних криз чи то зламів» [3, с. 6]. Письменниця возвеличує жіночу постать у книзі, зображує її як сильну, вольову особу водночас слабку у своїй психологічній тонкості: «Бачите, жіноча голова завжди пристосована до носіння чи то корони, чи простого банного рушника у вигляді чалми султанші. Але жіноча спина не завжди здатна носити свою біду і біль» [4, с. 36].

Жінка – це берегиня домашнього вогнища, мати, що завжди піклується про своє дитя. Не даремно у книзі порушено проблему материнства, подано безліч порад жінкам-матерям: «Щоб ти не сміла давати дитині замість цицьки отой цимпак, пипку чи «пустушку». Бо таке ніяке, як із пипкою, буде все життя. Годуй дитину лише із ринки (каструлі). Щоб добре й розумно умів говорити» [4, с. 34], «...коли дитина довго годована цицькою, вона не боїться грому» [4, с. 37] і тощо.

Через еротичну призму, що також є широко розгорнутою в тексті, розкривається образ звабливої, грайливої жінки-коханки: «...не поспішайте у спальню, навіть якщо у Вас хмільна голова, як у вісімнадцятки, навіть, якщо сам від себе тріснув крючок на бюстгалтері й підгинаються ноги самі від себе... легше дати, ніж відказати» [4, с. 67]. Та не лише розпусною звабою, а й тонкими душевними пориваннями приваблює нас цей образ: «...Знаєте, коли на порозі стає «душа моя, душа душі моєї» – найулюбленіший у світі чоловік, я завжди ковтаю слину так, ніби ось-ось маю вкусити щось терпке і солодке. Тоді з'являються відчуття, що ангел босими ногами ходить по моїх грудях і шелестить білими крилами радості» [4, с. 71].

Щастя одруженої жінки, за словами авторки, є дещо іншим, але не менш приємним, хоча й не без гіркої: «Дівка, яка віддається (тобто виходить заміж), – то кладе голову в куц шипшини ... Хтозна – чому, але це правда – в сімейному житті іноді відчуваєш себе і справді ніби серед шипшинового гілля. Здалеку здається, що ти обрамлена рожевими квітами, а насправді чуєш, як колючки впинаються у твоє ніжне тіло, і нікому навіть про це сказати» [4, с. 99]. Та попри всі незгоди, котрі можуть спіткати жіночу долю, жінка повинна бути сильною та непоборною. На те і є жінка, щоб вигадувати, захищати та кохати: «...сімейна фортеця повинна бути міцною, як фортеця у старовинному Хотині... Тож і з-під стін Вашої домашньої цитаделі затишку і любові драпають усі незгоди. Ваш дім – таки правдива ваша фортеця. Це – істина» [4, с. 140]

Жінці протистоїть образ чоловіка, але про особливості характеру сильної статі, ми дізнаємося лише з маленьких епізодів-порад, де тою чи іншою мірою розкривається чоловічо-жіночий еротизм: «Знак оклику – це саме те, що йому сподобається не менше, ніж згодом Ваш гостренький, гарячий язичок у нього на піднебінні» [4, с. 50], «Це одне з двох чоловічих горобчиків в найгарячішому жіночому гніздечку...» [4, с. 50], «Знайте: в такий момент обидва чоловічі серця б'ються в унісон» [4, с. 51]; та мисливський настрій героя: «Повірте, яким би засліпленим не був чоловік, запрошений Вами на вечерю, він, як досвідчений мисливець (а я просто упевнена, що Ви маєте справу саме з таким) відчує присутність чи неприсутність Вашої неповторної аури в кожній

запропонованій страві» [4, с. 45], «Не буду розшифровувати, що чоловік – він мисливець і колекціонер» [4, с. 46].

«Найчастіше герой – чоловік (ім'я якого не завжди названо) перебуває – за кадром, на авансцені образ жінки: вона має привернути до себе чоловіка незвичними стравами, етикетом обіду/вечері. Епізоди приготування страв, накриття столу, оздоблення інтер'єру вибудовуються за правилами урочистого, таємного ритуалу» [2, с. 56].

Хоч чоловічий образ у книзі розкритий менш яскраво, він не є другорядним героєм і досить часто доповнює, а подекуди і творить образ жінки. Адже жінка, готуючи, постійно думає про чоловіках і метикує над шляхами його зваблення. Письменниця також дає характеристику справжнього чоловіка: «...а справжній чоловік – це той, що не може обходитись без авантюри, жінки, політики і футболу...» [4, с. 160].

Отже, письменниця подає не просто рецепти смачних страв, а ділиться стратегією підкорення чоловічого серця. «Порядок переліку страв, приготування котрих описано між літературними творами, відповідає етапам у розвитку стосунків між чоловіком і жінкою (зустріч, заручини, шлюб)... Об'єднавши різні галузі (кулінарну та літературну), письменниця досягає ефекту новизни, що гарантує зацікавленість читача у творах» [5, с. 13].

Припускаємо, що книга порад не є випадково кулінарним домислом. Це ніби певний прорахунок поєднання приємного з корисним. Авторка не лише надихає, але й дає пізнати кожному (переважно жінці) себе.

Зіставляючи чоловічий та жіночий образи, можна говорити про те, що за суттю вони є зовсім різними, хоча об'єднані майже однаковими проблемами, переважно коханням та сім'єю. Не можна сказати, що письменницею жіночому образу приділено більше уваги в тексті, адже образ чоловіка виступає не менш гідно.

М. Матіос робить тонкий натяк на те, що жінка може бути по-чоловічому сильна, а чоловік по-жіночому слабким. Але це не є показником вважати текст фемінним.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004.–1440 с.
2. Заверталюк Н. «Фуршет від Марії Матіос»: феміністичний дискурс / Заверталюк Н. І. // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. ст. – Серія: «Філологічні науки». – Запоріжжя: ЗНУ, 2009. – № 1. – С. 55–58.
3. Ісаєнко К. Особливості презентації жіночого образу у прозі Марії Матіос / Ісаєнко К. П. // Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Літературознавство: зб. наук. ст. – Серія: «Філологічні науки». НДУ, 2011. – С. 6–8.
4. Матіос М. Кулінарні фіглі / Марія Матіос. – Львів: Піраміда, 2011.–208 с.
5. Ткаченко Т. Фемінний дискурс другої половини ХХ – початку ХХІ століття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / Т. І. Ткаченко. – К., 2007. –15 с.

Матвєєва Вікторія
студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Ніколаєнко В.М.

ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДО СЕБЕ (ЗА РОМАНОМ Г.ВДОВИЧЕНКО «ТАМДЕВІН»)

Роман Г. Вдовиченко «Тамдевін» по праву вважається кращим у доробку письменниці. У творі майже відсутні філософські сентенції і мудрування, а проте його аж ніяк не можна назвати «читанням-на-один-раз». Суть роману не в описі розчарувань успішної жінки і навіть не в любовній лінії головних героїв, а в втраті життєвих орієнтирів – і здобутті нового, істинного сенсу життя. Цей твір є своєрідним віддзеркаленням заблуканого в хащах цивілізації людства, яке ніяк не знайде свій шлях, і лише деякі особистості відшуковують своє призначення. Останнім часом знов усе більшої популярності набирають екзистенційні мотиви – так само і серед літературознавців, як серед митців. Екзистенціалізм загалом або окремі його мотиви наразі вивчають А. Супрун, Л. Левчук, О. Семашко, Р. Шульга, С. Копилова тощо.

Стаття має на меті розкрити авторське бачення екзистенції, дослідити психологічні портрети персонажів і визначити основні закономірності процесу самопізнання. Оскільки Г. Вдовиченко є сучасною письменницею, то творчість її практично не досліджена.

Під екзистенцією розуміють буття, пошук свого призначення – і пошук призначення людства взагалі. Екзистенціалізм намагається розкрити одну із найбільших таємниць – таємницю сенсу існування. Кожен письменник-екзистенціаліст намагається зрозуміти, що таке людина, і яке її призначення у світі. Ці питання завжди вважалися найскладнішими, і кожен автор відповідав на них по-своєму, адже в екзистенціальному світобаченні джерелом і мірилом твору може бути тільки митець [2, с. 63]. Мистецтво не можна аналізувати та інтерпретувати, вважають екзистенціалісти, адже це – символ, і людина може його лише переживати. У своєму творі автор виражає тільки себе, а не об'єктивну реальність, а отже і правда, яку цей твір несе, є суб'єктивною та індивідуальною. Екзистенціалісти прагнуть збагнути причини невлаштованості та абсурдності людського існування, проте класичний екзистенціалізм містить у собі значно більше трагічне начало. Наразі ми бачимо у творах дещо інший спосіб екзистенційного осмислення буття – глибокий аналіз відчуттів персонажів без обов'язкового трагічного наповнення, але з ухилом у гедонізм, науку насолоди життям, яким би воно не було.

У романі Г. Вдовиченко «Тамдевін» йдеться про двох людей, у житті яких настав час «взяти тайм-аут». Анна – художниця зі Львова, що аж у Петербурзі досягла успіху у своїй професійній діяльності; Юрій – науковець, дослідник способу життя вовків. Анна приїхала додому, до рідного Львова, щоб перепочити від суєти, якою було наповнене її життя, щоб розібратися в собі. Юрка зрадили одночасно дружина та найкращий друг, і одразу ж (випадковості не випадкові) йому запропонували поїхати в Карпати на два роки. Обоє були втрачені для себе і для звичного життя водночас, у обох – зруйноване особисте життя, і обох рятують гори, природа і вони самі.

У романі «Тамдевін» вплив природи не обмежується тільки даруванням естетичної насолоди. Кожен захід і схід сонця, кожен прекрасний краєвид здатні розбудити у зацькованих містом, забіганих людях жагу жити: «Чому я так рідко тішу себе дрібними радощами? Від них – найбільша втіха. Зупинитися і вийти з машини – така проста, усім доступна насолода. Спостерегти зміни у деревах та траві, відчутти різницю між денним і вечірнім повітрям. Запам'ятати гру кольорів та відтінків на жовтневих пагорбах. Куди я постійно жену?» [1, с. 37]. Для Юрка ж природа стала і вихователем. Проводячи сміливий експеримент – життя у вовчій зграї при якнайменшому контакті з людьми – науковець відкриває у собі ресурси, про які й не здогадувався, навчається відділяти важливе від неістотного – і починає спокійніше ставитись до світу з його абсурдом і поспіхом: «Я не знав, що відбувається у світі. Що б там не коїлось – усе це вже було, і усе з того – марнота марнот» [1, с. 185]

Перший крок, коли все ніби руйнується, і на боротьбу немає сил – втекти. Анна втекла до міста свого дитинства, потім до студентської подруги в село – до джерел, у пошуках тієї точки, де колись втратила себе у гонитві за успіхом: «Щось важливе мене обминуло, не можу сказати, що саме. Лише відчуваю, що й справді чимось обділена, чогось бракує» [1, с. 53]. Юрко втік до осиротілих вовчєнат, з якими мав жити два роки, у яких знайшов братів і друзів: «Тоді здавалося, що мене чекають лише суворі закони виживання, мовчання, самотність, спокій у душі, гармонія навколо та троє безпорадних сиріт-вовчєнат. А виявилось – не лише це. А й почуття, прив'язаність, любов, дружба, слова, зобов'язання... згодом» [1, с. 184]. Тільки на лоні природи, подалі від впливу постійних новин, постійних розмов «ні про що» з потрібними людьми, подалі від зайвих і чужих людей, можна очиститись. І тільки коли проясниться в голові, стихне звична суєта і какофонія міста, тільки тоді людина може почути тихий голос своєї душі, відчутти всю мудрість тиші.

Щоб знайти щось нове, треба відкинути старе. Щоб прийняти щось – хоч свою сутність, хоч справжнє кохання, – необхідно попрощатись з усіма нашаруваннями самообманів, з давніми ілюзіями, з пустими амбіціями. А для того, щоб визначитись зі своїм призначенням, необхідно розібратись, ким ти є, до чого прагнеш. Для Анни після її перебування в Карпатах виявляється неможливим надалі жити з некоханим і некохаючим чоловіком і малювати картини «з конвеєру», руками своїх талановитих підмайстрів: «Те, що дізналась у горах про себе, чого могла б ніколи не дізнатися, а тепер знаю, і на інше не погоджуся, і на менше не пристану» [1, с. 206]. Виявляється, й Олегові – тому самому, некоханому й некохаючому чоловікові, – краще стало без тяжіння над ним Анниного успіху, адже він розкривається як творець, як особистість. А жінка нарешті стає жінкою, стає собою. Кохання, в якому жінка розкривається на сто відсотків, змінює її життя. Анна своїми руками пише три картини, які не підлягають копіюванню. В цих картинах – нова вона, та вона, яка належить єдиному чоловікові: «На звороті третьої картини я написала по-українськи «Тамдевін». Хотіла закреслити. Світлана побачила і запитала:

- Це назва ліків?
- Ліків?.. Хіба від самотності» [1, с. 210].

У Юрія теж цілком змінюється спосіб життя. Після того, як його покинув Дункан, один із вовків (найпідступніший чи наймудріший – Юрко не знає і сам), етолог на півроку втрачає Анну із поля зору, зате дописує свою дисертацію, прощає дружину. Для Юрка прощення – останній щабель на шляху до себе: «Не знав, що це така велика радість – щиро й без жодних умов вибачити людині і попросити подумки вибачення навзаєм» [1, с. 223]. На шляху до себе – і на шляху до Анни, до їхнього співбуття. Він приходить до Анни – знов сильний, очищений від минулого, приходить до жінки, яку вважає своєю, щоб бути її чоловіком, щоб захищати і дарувати тепло, а натомість – отримати вірність і чесні стосунки, настільки близькі, щоб не було місця ні чварам, ні брехні, ні зраді. І Анна приймає. Вона чекає, адже, як говорить Біблія, «сильна, як смерть, любов», і так само, як смерть, любов все перемагає і завжди настає її час.

Г. Вдовиченко по-своєму трактує призначення жінки і чоловіка. Жінка призначена чоловікові, одному своєму чоловікові, а чоловік – своїй, одній-єдиній жінці. Коли вони знаходять одне одного і приймають «як є» – з усіма недоліками і чеснотами, то вони знаходять і себе. Ця, найголовніша в житті, зустріч відбувається тільки тоді, коли і чоловік, і жінка до неї готові, коли їх прагнення знайти себе перевершує всю навколишню суєту і всі негаразди. І коли вона відбувається, ця зустріч, то докорінно змінює все, що було і все, що буде. Найскладніше, за Г. Вдовиченко – це бути готовим, саме заради цієї готовності і проходять герої свій складний і довгий шлях, заради цього мають стати цілісними й гармонійними особистостями.

Екзистенційний пошук свого «Я» і свого призначення виявляється невіддільним від пошуку особистого щастя, адже найважливіше для людини – реалізувати свою здатність любити. Саме в коханні герої роману «Тамдевін» віднаходять себе, і саме в коханні – сенс людського існування, говорить нам Г. Вдовиченко.

Література

1. Вдовиченко Г. Тамдевін / Г. Вдовиченко. – К. : Нора-друк, 2009. – 234 с.
2. Іванишин В. Нариси з теорії літератури : навч. посіб. / В.П. Іванишин. – К. : ВЦ «Академія», 2010. – 256 с.
3. Мачинський О. До проблеми ідентифікації особистості / О.В. Мачинський // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №7. – С. 28-30.

Матрос Анастасія

преподаватель кафедры языковой подготовки
(Запорожский государственный
медицинский университет)

ТРАДИЦИИ И НОВАТОРСТВО В ТВОРЧЕСТВЕ В.Ф. ОДОЕВСКОГО

Князь В.Ф.Одоевский, русский писатель – философ, музыковед и музыкальный критик, общественный деятель, создатель и руководитель общества «Любомудров», литературно-философского кружка, участники которого изучали, главным образом, немецкую классическую философию.

Современниками В.Ф. Одоевский назван «русским Гофманом». Для этого имелся ряд оснований. Князь хорошо знал немецкую словесность и немецкую философию. Э.Т.А. Гофмана он ценил как «истинный талант» и как «человека в своем роде гениального». Одоевскому принадлежит глубокое и во многом точное определение чудесного, которое, по его словам, «изобрел» Э.Т.А. Гофман. Кроме того, оба писателя признают романтическое противоречие между идеалом и действительностью; оба в своих произведениях проявляют интерес к алхимии, мистике и разного рода «тёмным» сторонам человеческой психики; вводят в тексты своих повестей фантастическое и ужасное, которое часто соседствует с реальностью или сливается с ней. Наконец, будучи сами музыкантами, и Гофман и Одоевский в равной мере поклоняются «духу музыки», как высшему из искусств. То есть, можно говорить не только о заимствованиях, но и об определенном типологическом сходстве писателей. В.Ф. Одоевский во многом опирался и наследовал традицию немецкого романтика в творчестве, при этом создавая свой собственный художественный мир.

Проведённый нами анализ группы произведений («Сильфида», «Городок в табакерке», «Игоша», «Сказка о том, как опасно девушкам ходить толпою по Невскому проспекту», «Последний квартет Бетховена») помогает выявить индивидуальные черты, присущие творчеству русского романтика, которые были обусловлены иной национальной принадлежностью, средой и временем.

Создавая художественный мир своей фантастической повести «Сильфида» В.Ф. Одоевский опирается на немецкую романтическую традицию. Произведение содержит в себе массу характерных черт последней: двоемирие, фантастический образ стихийного духа, мотив безумия и поиски художником (в широком смысле слова) своего места в мире.

Однако, восприняв сюжетные особенности произведений Гофмана, русский писатель тщательно их переосмыслил. И потому даже в такой романтической, изобилующей фантастическими деталями новелле как «Сильфида» отчетливо виден чисто научный интерес В.Ф. Одоевского к тайнам человеческой психики. Его духовидец Михаил Платонович, безусловно, характерен для романтической литературы, однако в немалой мере обязан своим появлением обширным познаниям писателя в медицине и психологии, его постоянному интересу к так называемому «животному магнетизму». «Я хочу объяснить все эти страшные явления, подвести их под общие законы природы, содействовать истреблению суеверных страхов»[4, с.308], – писал Одоевский – «Нет ни одного из этих видений, которое бы не могло быть объяснено известными естественными законами, изложенными в любом учебнике физики или физиологии»[4, с.308]. И потому фантастика повести объяснена, мотивирована и ставится под сомнение.

В целом, «Сильфида» – абсолютно гофманианское произведение, и единственное, что отличает ее от немецких новелл, – отсутствие иронии и более прямолинейная философичность.

Сказка «Городок в табакерке» В.Ф.Одоевского, появившись на свет, стала действительно новаторской, по причине того, что представляла собой особый,

новый тип литературной сказки – научно-фантастическую. Она не имеет под собой фольклорной основы.

Часто проводят параллели «Городка в табакерке» со «Щелкунчиком» Э.Т.А. Гофмана: главный герой – ребёнок, как романтическая личность; два мира, волшебное оживание предметов, фантастические механизмы, романтический мотив сна. Однако цель В.Ф. Одоевский преследует иную, нежели немецкий писатель. Своим произведением русский автор хочет вызвать у маленьких читателей интерес к научному знанию. Кроме этого, произведение русского романтика поднимает общефилософскую проблему «связи всего сущего», и обучает сопереживанию, пусть даже в пределах детской фантазии. Так, в сказке «Городок в табакерке» воплощаются педагогические стремления князя Одоевского.

Подобно предыдущей сказке, через детское сознание автор пытается найти ключ к тайнам мироздания в произведении «Игоша». Как и в немецкой романтической традиции этой сказке характерно двоемирие, однако здесь оно абсолютно иное, нежели у немецких романтиков. В произведении В.Ф.Одоевского нет социального и психологического драматизма, и в центре повествования не просто традиционный романтический мечтатель, а маленьким мальчик, который просто напросто ещё пока верит в сказки, духов. Именно в ребёнке В.Ф.Одоевский, состоявший в обществе «любомудров» и интересовавшейся сферой непознанного, видел ту силу человеческого познания, которая могла бы постичь поэтическую мудрость мира.

Данное произведение опирается исключительно на русскую фольклорную традицию: в жанровом плане походит на быличку, а в плане персонажей содержит существо народной демонологии – Игошу.

Художественная система сказки «...о том, как опасно девушкам ходить толпою по Невскому проспекту» опирается на немецкие образцы: переплетение фантастического и реального планов, двоемирие, образ куклы, перекликающийся с «Песочным человеком» Э.Т.А. Гофмана, стеклянный колпак, отсылающий нас к образу замкнутого в стеклянный сосуд Ансельма в «Золотом горшке» Э.Т.А. Гофмана. Тем не менее, В.Ф. Одоевский пользуясь фантастикой и гротескной образностью, источниками которых является немецкая романтическая традиция, поднимает вопросы отвечающие требованиям русской действительности, и изображает национальные проблемы. Писатель наполняет текст патриотическим духом и дидактической аллегорией в целях морализаторства. В произведении он следует традициям Гофмана и Пушкина, предвосхищает Н.В. Гоголя.

Программная немецкая тема поэта-творца, соседствующая с мотивом романтического безумия, отражается даже в произведениях, влияние на которых немецкого романтизма В.Ф.Одоевский отрицал. Тем не менее, отголоски западной романтической традиции присутствуют, например, в «Последнем квартете Бетховена». Безумие и творчество в данном произведении соотносится у В.Ф. Одоевского, так же как и у Э.Т.А. Гофмана. Русский романтик, так же как и немецкий, связывает безумие высокими формами духовной деятельности человека. Трагедия непонятого художника,

воплощённая в страданиях больного музыканта напоминает гофмановского «Кавалера Глюка». А та невозможность преодолеть «бездну, отделяющую мысль от выражения» — причина страданий Бетховена, знакома и гофмановскому Крейслеру. Творческая одержимость в обоих случаях сродни безумию, однако у Гофмана безумие являет собой скорее особое душевное развитие, тогда как Одоевский приводит стареющего Бетховена к настоящему клиническому сумасшествию.

Одоевский выступал за развитие творческих начал в человеке. Отсюда постоянное внимание к искусству, которое в его повестях предстает как сфера борьбы за благородные идеалы. Принадлежность писателя к обществу «Любомудров» во многом повлияла на идеи, выразившиеся в его творчестве, произведения оволакивались дымкой философской эстетики. Гофмановские фантастику, гротеск и аллегория автор использовал для просветительских, морализаторских и дидактических целей. Его сверхъестественное всегда рационально объяснимо. Он стремился выразить в произведениях свой взгляд на целостность жизни, на целостность души, её тайны. Это отличает его от немецких романтиков, которые были сконцентрированы больше на тайнах природы.

Его произведения — образцы романтической прозы, теснейшим образом связанные с общим движением русской литературы пушкинской поры и векторно-направленные в сторону литературы реализма.

Література

1. Одоевский В.Ф. Пёстрые сказки / В.Ф. Одоевский – М.: Наука, 1996. – 206с.
2. Одоевский В. Ф. Русские ночи / В.Ф. Одоевский – М.: Наука, 1975. –229с.
- 3.Одоевский В.Ф. Сказки дедушки Ириней / В.Ф. Одоевский – М.: Худож. лит., 1993. – 194с.
4. Сахаров В.И. О жизни и творениях В.Ф.Одоевского // Одоевский В.Ф. Сочинения: В 2-х томах. – Т. 1. – М.: Художественная литература, –1981. – с.308.

Медвецкая Алена

студентка 4 курса филологического фак-та
Научн. рук.: к.філол.н., доц. Дука Л.И.

ЧАСТОУПОТРЕБИТЕЛЬНЫЕ ГРЕЧЕСКИЕ ИМЕНА В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

В последнее время в России и Украине все чаще детей называют именами греческого происхождения. В данном исследовании сделана попытка выявить, с чем связана заинтересованность к таким именам и какие греческие личные имена являются наиболее частотными.

Исследованием греческих имен занимались Подольская Н.В., Суперанская А.В., Веди́на Т.Ф., Непокупный А.П. и др. [7] В настоящее время изучением греческих имен занимаются и в Западной Европе. Так, адвокат и писатель Никос Бусуленгас из города Салоники на севере страны стал автором исторического справочника под названием «Греческие имена», в котором

опубликовал 5160 оригинальных имен, «использовавшихся на протяжении 3400 лет развития греческого языка» [3]. Исследование данного справочника историком Николаосом Пасхалидисом показало, что в книге идет речь «об именах древних богов, нимф и даже названиях нынешних рек, которые остались подлинными и стали бессмертными» [3]. По его мнению, несмотря на многолетний труд, каталог имен, составленный Бусуленгасом, наверняка так и останется неполным.

Целью статьи является выявление причин частотности греческих личных имен в Шевченковском районе г. Запорожья с привлечением разных социальных и возрастных групп.

«Греческие личные имена и их значения отражают долгую историю и непрерывную линию века в семье, обычно, когда ребенок рождается, ему присваивается имя его бабушки или дедушки. Хотя в последнее время некоторые современные пары, как правило, нарушают традиции и правила именования, выбирая своим детям имена, которые им нравятся.

Имя дается ребенку при крещении в церкви в первые 6-8 месяцев его жизни, хотя это тоже гражданская процедура, которая не связана с церковью» [6,12]

Греческие имена происходят в основном из православных церковных календарей, хотя многие носители несут имена греческих богов и важных личностей и мифологических лиц богатой древнегреческой истории. Особенно сегодня существует тенденция давать греческие имена новорожденным.

Опросив множество людей в Шевченковском районе г. Запорожья удалось выявить наиболее употребительные греческие имена: Агата, Александр, Алексей, Алена, Анастасия, Ангелина, Андрей, Варвара, Денис, Дмитрий, Евгений, Елена, Ирина, Никита и др.

По данным опроса, одним из главных признаков, по которым выбирается имя ребенка, является день, в который он родился. Чаще это День Ангела. Считается, что если человек родился в свой День Ангела, его будет охранять Ангел всю жизнь.

Так, Александром называют мальчиков, родившихся 17 января по имени священномученика Александра, епископа — ученик великого учителя Церкви и писателя, пресвитера Климента Александрийского, которым была собрана в Иерусалиме большая библиотека творений христианских писателей; или 7 февраля по имени мученика Александра Римского — пострадал за Христа в начале IV века, отказался приносить жертву бесам. Убив, Александра бросили в реку, но его извлекли из воды четыре пса и никого не допускали до тех пор, пока не пришла мать святого Александра Пимения. Она взяла останки своего сына-мученика и похоронила их с честью близ реки Еригоны. У гроба святого Александра сразу стали совершаться исцеления; или 8 марта по имени преподобного Александра, обителя Неусыпающих первоначальник, в Константинополе основал обитель и т.д. Всего в году 37 Дней Ангелов Александра.

Имя Алена является вариантом имени Елена, поэтому при крещении девочек с именем Алена часто записывают как Елена. Девочки часто носят

такие имена, когда рождаются 28 января – по имени мученицы Елены, которая пострадала за Христа вместе с братом святым мучеником Аверкием. Он был привязан нагой среди пчел и до смерти изъеденный их жалами. Святая мученица Елена была убита камнями; или 3 июня — по имени равноапостольной царицы Елены, которая расположила своего сына Константина к христианской вере в то время, когда другие юноши благородного вхождения воспитывались в языческом духе и презирали христианство, воздвижение Креста Господня и т.д. Общее число Дней Ангелов Елены – 5. При обилии именин, «День Ангела принято отмечать в ближайший ко дню день памяти святого, в честь которого назван ребенок» [1].

Дни Ангелов, которые отмечаются два-три раза в году, являются менее употребительными именами.

Ангелина появляется на свет 14 июля и 23 декабря по имени праведной Ангелины, правительницы Сербской, которая приняла монашеский постриг в построенном ей неподалеку от Крушедола монастыре Сретенья Господня и полностью предалась молитве, делам милосердия и попечению о храмах и монастырях.

Кроме того, необходимо указать, что если мальчик родился в День Ангела девочки, то часто люди выбирали имена, свойственные как мальчику, так и девочке (Евгений – Евгения, Александр – Александра) или смотрели на ближайшие Дни Ангела и выбирали имена близкие им по духу.

Также часто имя ребенка – это имя родственника, которым дорожит вся семья или родившийся ребенок очень похож на кого-то из родственников, но не на родителей. Но при этом учитываются варианты имени, чтобы новорожденный не повторял судьбу родственника. Таковым, например, является деминутивное имя Слава, которое в паспорте может звучать как Вячеслав, Станислав, Святослав и т.д.

Одним из распространенных выборов имени является и обращение родителей к тайне понравившегося имени, где можно узнать характер ребенка, его увлечения и т.д. Множество родителей считает, что характеристика того или иного имени в дальнейшем повлияет на судьбу ребенка и его характер. Так, в «Словаре личных имен» Вединой Т.Ф. можно узнать тайны греческих имен. Например, Андрей «ласковый сын, верный друг..., отличный студент или работник, любит доставлять людям радость каким угодно образом». А Ирина «внешне холодная, независимая деловая женщина..., но загляните в ее мир поглубже – и вам откроется любвеобильная и ревнивая, ранимая, незащищенная, жаждущая гармонии и покоя»[1].

Таким образом, частотность употребления греческих личных имен зависит от того, в какой день родился ребенок, каким характером родители хотели бы его наделить, а также схожестью новорожденного с родственником, но при этом учитываются варианты этого имени, чтобы ребенок не повторял его судьбу.

Література

1. Вединая Т.Ф. Словарь личных имен. М.: ООО «Фирма Издательство АСТ», 2000. – 608 с.

2. День ангела. [Електронний ресурс: zapodarkami.ua]. Режим доступу: <http://zapodarkami.ua/angelday/>
3. Новый справочник популяризирует греческие имена, использовавшиеся 3400 лет [Електронний ресурс: inpress.ua/]. Режим доступу: <http://inpress.ua/ru/society/24360-novyuy-spravochnik-populyariziruet-grechieskie-imena-ispolzovavshiesya-3400-let>
4. Православный календарь [Електронний ресурс: days.pravoslavie.ru]. Режим доступу: <http://days.pravoslavie.ru/Life/>
5. Русский паломникъ. Именины. [Електронний ресурс: idrp.ru]. Режим доступу: <http://idrp.ru/imeniny-nikity-lib773>
6. Соболевский С. И. Древнегреческий и греческий язык (репринтное издание) - 1987г. 558 с., С. 12.
7. Теория и методика ономастических исследований / Под ред. А. П. Непокупного. М.: Наука, 1986. - 254 с.

Мірошниченко Лілія

студентка 2 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Горбач Н. В.

КОНЦЕПЦІЯ «МЕЧА І МИСЛЬ»

В ПОВІСТІ Р. ІВАНИЧУКА «І ЗЕМЛЯ, І ЗЕЛО, І ПІСНЯ»

У доробку на історичну тему, який складається з близько 20-ти романів та кількох десятків повістей та оповідань, письменник неодноразово намагався з'ясувати чинники внутрішньої опірності нашого народу, що й допомогли йому вистояти, зберегти свої культурно-психічні особливості, традиції. Р. Іваничук дійшов висновку, що не менш важливою за готовність збройно відстоювати свої права була діяльність розуму, мислення. Саме вона забезпечувала єдність нації тоді, коли зброя виявлялася нерезультативною. Наприклад, у повісті “І земля, і зело, і пісня” про це так говорить Данилові Галицькому співець Митуса: «Сам кулак уже не допоможе. Час тяжкий, то й зброю ліпшу треба мати. Не лише меч важитиме віднині – сильніша зброя від меча – мисль» [1, с. 21].

Повість «І земля, і зело, і пісня» Р. Іваничука вийшла друком 2006 р. в збірці, що об'єднувала шість творів письменника. Тематика цих творів була різноманітна. «Я писав про те, що сорока на хвості принесе, – жартував письменник. – Майне якась думка – і я мусив про неї написати» [2]. А окреслити тематичне розмаїття Іваничукової збірки можна як роздуми про стосунки вождя й поета – короля Данила Галицького й співця Митуси, пройняту гірким гумором розповідь про Першу світову війну, спогади про трагічні часи німецької та радянської окупації, романтичну лісова феєрію та поетичну біографію автора. Книга сповнена тривоги за долю українського народу, за його історичну пам'ять, однак при тому пройнята оптимістичною вірою у велике майбутнє нашої Землі.

Саме у повісті «І земля, і зело, і пісня» розкрито історію взаємин князя Данила та співця Митуси, яка уособлює протистояння сили зброї та сили слова.

До теми ролі слова і мислі як потужної зброї в боротьбі Р. Іванчук звернувся не першим. До нього ця тема знаходила художнє вирішення у віршах «Думка», «Думи мої, думи мої» Т. Шевченка, «Слово, чому ти не твердая криця» Лесі Українки, «О слово рідне! Орле скутий» О. Олеся, «Стилет чи стилос» Є. Маланюка та багатьох інших творах різних жанрів і різних авторів.

Тема митця слова є закономірною як для повісті «І земля, і зело, і пісня», так і для усієї творчості Р. Іваничука. По-перше, вона надає авторові історико-біографічний, фактографічний матеріал для розробки його концепції «меча і мислі». А по-друге, вона «запрограмована» сімейною історією письменника. «У моїй родині, – зазначав він, – «бродив» письменник здавна: мій вуйко Онуфрій, мамин брат. Він загинув у польській армії ще за Польщі десь на маневрах, мав збірку поезій. Яків Оренштайн уже готував її до видання – і лише нагла вуйкова смерть перервала цю затію. Батько писав, весь час щось писав, дуже цікаві записи залишив, мав літературний хист. Стрийко Михайло був учений-географ, його розстріляли... Брат мій Євген після виходу з тюрми написав «Записки каторжанина». То знаменита річ! Але реалізувався цей письменник у мені. Бо найкращі були умови для мене ... Попав у такий час, що я «планувався» як письменник» [3].

Митуса в Р. Іваничука є непокореним співцем, який іде проти волі князя, відмовляється співати йому хвалебних пісень, що викликає в Данила незадоволення та гнів. Данило прагне підтримки від співця, який був виразником народної думки. Князь вважав, що коли у своїх піснях його підтримає співець, то підтримає і весь народ. Але Митуса відмовився підтримувати князя та його негідні поваги вчинки. Саме через свою непокореність і помирає співець.

Карою для Данила, який шукав прихистку від татарської навали, мало не стала дружина піснетворця Зореслава. У жінці вирувало бажання помсти, й Данило розумів, що кари йому не оминуть. І хоча спершу здається, що перемогла зброя, але при зустрічі Данила з удовою співця, яка в останню мить змінила свій намір вбити князя, читач переконується в незнищенності енергії слова: «Хвала Господу, – говорить Зореслава князеві, – що разом з Митусою ти не зміг убити його пісні – пам'яті про часи панування могутніх дерев. Без неї народ не зумів би стати й терном, не мав би сили триматися свого ґрунту, міцніти й множитися, всохли б молоді паростки без духовного напою, переданого в пісні. І твої, князю, добрі й лихі діла житимуть у тій тямі – для прикладу і для застереження» [1, с. 32].

І зело, і земля, і пісня – все опинилось проти князя. Але тяжке розкаяння Данила, який вважає себе після вбивства співця новітнім Каїном, і шляхетність вчинку Зореслави дають підстави вірити в те, що «прийде час – і співці сукупно з володарями стануть властителями духу й земель» [1, с. 32].

Повість «І земля, і зело, і пісня» долучається до решти історичних творів Р. Іваничука, що ніби становлять єдиний цикл про вітчизняну історію не тільки близьким історичним матеріалом, а й провідними ідеями, перш за все – ідеєю звеличення думки, що здатна духовно піднести людину над несприятливими обставинами дійсності.

Література

1. Іваничук Р. І зело, і земля, і пісня / Р.Іваничук // І зело, і земля, і пісня. – Львів : Срібне слово, 2006. – С. 6-33.
2. Роман Іваничук – майстер історичного роману. Методичні поради[Електронний ресурс]/Матеріали на допомогу бібліотекам у проведенні культурно-просвітницьких заходів. Вип. VIIБібліотеки Івано-Франківщини на сторінках періодичних видань// ОУНБ імені І. Франка – 2011.- 9 червня. – режим доступу: <http://lib.if.ua/prof/?p=74>
3. Баран Є. Роман Іваничук: “Література – це храм!” [Електронний ресурс] / Є. Баран // Літакцент. – 2009. – 23 червня. – Режим доступу : <http://litakcent.com/2009/06/23/roman-ivanuchuk-literatura-%e2%80%94-ce-hram/>

Мустаф Калтум

студент магістратури філологічного фак-та
Научн. рук.: д. пед. н., проф. Іваненко В. К.

ПОСТРОЕНИЕ МЕЖФРАЗОВЫХ ЕДИНСТВ ПРИ МОРФЕМНО-СМЫСЛОВОМ АНАЛИЗЕ ДЕЕПРИЧАСТИЙ

Осмыслив теорию и практику морфемного анализа слов русского языка, мы убедились в правильности постановки вопроса о том, что и при морфемном анализе следует стремиться к построению межфразовых единств при своих рассуждениях [1]. Помимо этого, при анализе деепричастий целесообразно опираться не на отдельное деепричастие, как это делается при анализе, например, имен прилагательных, причастий, а обязательно брать в качестве исходного деепричастие в составе предложения, так как неизменяемая форма глагола, то есть деепричастие, наполняется определенным обстоятельственным смыслом в конкретном высказывании - предложении[3].

При определении морфемной структуры деепричастий надо найти в нем вначале формообразующий суффикс, а при оценке возвратного деепричастия постфикс, а затем выделить словообразовательную основу, в которой узнается корень слова, возможный глагольный суффикс, возможные приставки, затем же представить графическое оформление морфемного анализа, а также допустимое прочтение его [4].

Для характеристики деепричастия акцентируем внимание на том, что деепричастие называет сопутствующее, дополнительное действие, а вместе с зависимыми словами образует деепричастный оборот, указывающий на определенное обстоятельство. Подводя итог, подчеркиваем двойной смысл деепричастия, выполняющего как атрибутивную функцию по отношению к подлежащему, так и обстоятельственную роль по отношению к глаголу, называемому главным действием. Наконец, подтверждаем правильность наших суждений вопросами, на которые отвечает деепричастие и деепричастный оборот.

Гоготала лебедь белая, созывая деток малых. (С. Есенин).

1. Требуется определить как морфемную структуру выделенного деепричастия, так и его смысл.

2. Оценивая морфемную структуру деепричастия созывая, мы, уважаемые собеседники, отмечаем, что в нем, кроме формообразующего суффикса – я -, приставку со -.

3. В словообразующей основе выделяем корень – зыв -, глагольный суффикс – а -, приставку со -.

4. Значит, графически анализ можно представить так: со – зыв – а – я.

5. Графическое изображение следует, разумеется, читать так: «Деепричастие созывая - слово, включающее приставку со -, корень слова – зыв -, глагольный суффикс – а -, формирующий суффикс – я.»

6. Характеризуя смысл этого деепричастия, мы, уважаемые коллеги, отмечаем следующее: « Созывая – деепричастие, называющее не только сопутствующее, дополнительное действие, но и вместе с зависимыми словами образует деепричастный оборот (созывая деток малых), указывает на обстоятельство цели».

7. Следовательно, мы должны подчеркнуть мысль о том, что деепричастный оборот, кроме называния действия, указывает и на обстоятельство цели, что можно передать придаточным предложением цели (чтобы созывать деток малых).

8. Кстати, правильность наших суждений подтверждаем такими вопросами, как что делаешь?, и когда?, и на которое отвечает деепричастие и деепричастный оборот.

9. Такова морфемная структура деепричастия созывая, таков его смысл.

И журавли, печально пролетая, уж не жалеют больше ни о чем. (С. Есенин).

1. Требуется определить как морфемную структуру выделенного деепричастия, так и его смысл.

2. Оценивая морфемную структуру деепричастия пролетая мы, уважаемые собеседники, отмечаем, что в нем, кроме постфикса съ – и формообразующего суффикса –я -, имеется словообразующая основа – пролета - .

3. В словообразующей основе выделяем корень – лет - , глагольный суффикс – а-, приставку про-.

4. Значит, графически анализ можно представить так: про - лет – а – я.

5. Читать изображенное следует примерно таким образом: «Деепричастие пролетая - слово, включающее приставку про-, корень слова – лет-, глагольный суффикс – а, формирующий суффикс – я».

6. Характеризуя смысл этого же деепричастия, мы, уважаемые коллеги, отмечаем следующее: «Пролетая – деепричастие, называющее не только сопутствующее, но и дополнительное действие, но и вместе с зависимыми словами образует деепричастный оборот (печально пролетая), указывает на обстоятельство времени».

7. Следовательно, мы должны подчеркнуть мысль о том, что деепричастный оборот (печально пролетая), кроме называния действия указывает обстоятельство времени, что можно передать придаточным предложением времени (когда печально пролетают).

8. Кстати, правильность наших суждений подтверждаем такими вопросами, как что делаю?, и когда?, на которые отвечает деепричастие и деепричастный оборот.

9. Такова морфемная структура деепричастия пролетая, таков его смысл.

Пользуясь представленной тут моделью морфемно – смыслового анализа деепричастий, мы убедились в том, что деепричастия имеют не только своеобразную морфемную структуру, но и обладают двойным значением в речи. Деепричастия, называя сопутствующее, дополнительное действие, указывают и на то, или иное обстоятельство. Эти выводы подтверждаются анализом конкретных пятидесяти предложений. Подчеркиваем, что деепричастия в речи, обладая лаконичностью и выразительностью, могут указывать на обстоятельство цели, времени, а также образа действия, условия, причины, следствия, уступки и др. Разумеется, синтаксическое преобразование предложений с деепричастиями можно выполнять с помощью других синтаксических форм, акцентирующих, правда, на иных смыслах [2].

Література

1. Валгина Н. С. Теория текста: Учебное пособие. – М: Логос, 2009. – 280с.
2. Всеволодова М. В. Теория функционально-коммуникативного синтаксиса. – М.: МГУ, 2000. – 502с.
3. Иваненко В. К. К вопросу об освоении неспрягаемых форм глагола. // X Конгресс МАПРЯЛ . Русское слово в мировой культуре. Методика преподавания русского языка. Том 3. – СПб. : 2003. – С. 256 – 260.
4. Иваненко В. К. К вопросу направленности морфемного анализа слов // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Филология». Том 20 (59), № 2, 2007г. – С. 70 – 74.

Ніколенко Ярослава

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

МІФИ ТА ЛЕГЕНДИ УКРАЇНЦІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 5 КЛАСІ

Одним з найважливіших завдань розвитку особистості дитини середнього шкільного віку є освоєння нею духовного багатства, культурно-історичного досвіду народу, що створюється століттями величезною кількістю поколінь.

Можливість використання усної народної творчості в шкільній установі для розвитку творчої активності дітей середнього шкільного віку обумовлена специфікою змісту і форм творів словесної творчості українського народу, характером знайомства з ними й мовленнєвим розвитком школярів. Діти добре сприймають фольклорні твори завдяки їх м'якому гумору, ненав'язливому дидактизму й знайомим життєвим ситуаціям.

У теорії шкільного виховання питання сприйняття фольклору в різних аспектах розглядалися дослідниками й практикаками (К.Д. Ушинський, О.И. Капіца, Г.С. Виноградов, А.П. Усова, Е.А. Флерина, М.Ю. Новицька, Р.П.

Боша, А.Е. Шибицька, Н.Ф. Самсонюк та інші). Дослідники відзначають великий інтерес дітей до творів усної народної творчості.

Мета статті – обмін досвідом проведення уроків вивчення фольклору в 5 класі.

П'ятий клас – особливий етап в розвитку літературної освіти школярів. Звернення до творів усної народної творчості обумовлене потребою в самоствердженні, високою сприйнятливістю молодшими підлітками народної творчості, близькістю фольклору як усного слова до активної мови школяра.

Вивчення легенд та міфів має велике пізнавальне й виховне значення. Вони знайомлять школярів із життям людей певної епохи, з їх звичаями, побутом, мріями, ідеалами, сподіваннями і є могутнім акумулятором морального досвіду, нагромадженого у процесі його багатотисячолітньої історії.

У 5 класі вивчаються міфи «Про зоряний віз», «Чому пес живе коло людини», «Берегиня», «Дажбог», «Неопалима купина» та легенди «Як виникли Карпати», «Чому в морі є перли і мушлі».

Вивчаються ці форми усної народної творчості з дидактичною метою.

У процесі їх вивчення учні дізнаються про зміст вивчених міфів та легенд, головну думку творів, імена головних язичницьких слов'янських богів, засвоюють поняття міф та легенда.

Вони вчитимуться розповідати про виникнення міфів та легенд, переказувати та тлумачити їх зміст, уявляти прочитане, розповідати про роль міфів та легенд, пояснювати місце реального й уявного в житті людей.

На кожному уроці важливо закріплювати вже набуті теоретичні знання школярів про те, що таке усна народна творчість, міф, легенда, різновиди легенд та відмінність міфу та легенди. Перед початком роботи над текстом вчителю варто провести словникову роботу, звертаючи увагу учнів на незнайомі слова та обов'язково пояснити їх значення. Пробудить інтерес п'ятикласників до твору, допоможе провести бесіду за текстом прочитаного перегляд ілюстрацій до міфів та легенд, поданих у підручнику.

Так як ці форми усної народної творчості несуть велике естетичне та пізнавальне значення, то вчитель повинен допомогти учням збагнути виховну роль міфів та легенд. Учням пропонуються питання, на які вони мають дати стислу, лаконічну відповідь і обґрунтувати її. «Про що розповідається у тексті?», «Чого ж навчив вас прочитаний текст?», «На кого б з героїв ви хотіли бути схожі?», «Це міф чи легенда?» – саме ці питання виносяться на обговорення дитячою аудиторією.

Наприкінці уроку, як підсумок, доцільно застосувати вправу «Мікрофон», щоб дати можливість учням висловити своє враження від прочитаного твору та розуміння вивченого. Для обговорення можна винести таке питання «Які ж міфи та легенди вам найбільше запам'ятались? Чим саме?».

Залучення до фольклору розвиває інтерес до народного слова, звичаїв, засад і традицій попередніх поколінь, створюючи тим самим основи їх спадкоємності. Міфи та легенди є надзвичайно багатим матеріалом для усвідомлення дітьми складних соціальних реалій. Різноманіття художніх форм і жанрів усної творчості дозволяє в цікавій і доступній для дитини формі

розкривати нормативно-ціннісні відносини людини і суспільства, людини і природи, людини і людини; таким чином діти не тільки цікаво проводять час, але вчаться співпереживати героям, виділяти цінність того або іншого їх вчинку, дізнаються про загальнолюдські уявлення про добро і зло, справедливість і підступність, честь і красу [3, с.3].

Таким чином, вивчення міфів і легенд українського народу заглиблює п'ятикласників у загадково прекрасну і славу давнину, спонукає до роздумів над вічними проблемами, сприяє вихованню національної самосвідомості.

Література

1. Денисюк І. Національна специфіка українського фольклору // Слово і час. – 2003. – № 10. – С.41 –50.
2. Фольклор і розвиток дитячого мовлення: методичні рекомендації / [уклад. Н.Я. Дзюбишина-Мельник ; відп. за вип. В.В. Усик] ; Міністерство освіти України, Республіканський методичний кабінет дошкільного виховання. – Київ: 1992. – 52 с.
3. Дзюбишина-Мельник Л. Фольклор і українська дитина. Виховання високої духовності // Шкільний світ. – 2001. – № 47. – С. 2-3.
4. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання. – К.: Вид-во імені Олени Теліги, 2003 . – 328 с.
5. Сторожук А.І. Чудові миттєвості дитинства: навчальний посібник. – Вінниця: Континент - Прим, 2003. – 84 с.

Надзельська Ірина

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

ПОВІСТІ ВАЛЕНТИНА ЧЕМЕРИСА НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ У 8 КЛАСІ

Уроки позакласного читання у 8 класі – це підготовчий етап до сприйняття й розуміння систематичного курсу української літератури, що вивчається з 9 класу.

У процесі аналізу художніх творів на цих уроках здійснюється формування високих моральних цінностей, тому необхідно добирати для вивчення твори, які б передбачали глибокий аналіз не тільки поведінки героїв, але й їхніх думок, переживань, міркувань. Вивчення творів, запропонованих на такі уроки, передбачає сформовані в учнів уміння пояснювати внутрішній стан героя, послідовність його вчинків, аналіз і співставлення із своїм баченням і розумінням життєвих цінностей.

Готуючись до уроків, учні проводять дослідницьку роботу, готують повідомлення про життєвий і творчий шлях письменника, про історичні події, описані у творі.

Твори, які пропонуються для вивчення на уроках позакласного читання, передбачають проведення психологічного аналізу вчинків героїв, проведення дискусій, формування в учнів глибоких переконань, власної життєвої позиції та вміння розкрити своє розуміння узагальненого образу.

Учитель допомагає учням визначати проблематику твору, що сприяє розвитку самостійних навичок ідейно-художнього аналізу, розуміння багатозначності художнього образу, різниці між історичною правдою і художнім вимислом. У проведенні уроків позакласного читання одним із пріоритетних напрямків є формування в учнів навичок порівняння вчинків літературних героїв, співставлення їх поведінки загальнолюдським цінностям.

Враховуючи вікові особливості та вимоги сучасної шкільної програми з української літератури, учитель повинен навчити учнів вдумливо й усвідомлено читати запропоновані тексти, словесно відтворювати світ, відображений у творах, висловлювати власні роздуми, навіяні прочитаним, розуміти актуальність проблем, висвітлених у творі, для сучасного життя, дискутувати про духовність, сенс людського буття, необхідність і доцільність самопожертви заради інших [4].

Так, учні 8 класу вивчають на уроках позакласного читання твір Валентина Чемериса «Золотошукач за три кроки від щастя».

Метою вивчення твору буде ознайомлення восьмикласників із оповіданням сучасного українського письменника В.Чемериса «Золотошукач за три кроки від щастя». Також вчитель має розвивати мовленнєві здібності учнів, критичне мислення, поглибити їх знання про Джека Лондона та період «золотої лихоманки» в Америці; виховувати розуміння того, що щастя не дається просто – за нього треба боротися.

Спочатку подається біографія письменника. Учитель знайомить учнів з основними відомостями з життя письменника. Деякі найголовніші факти записуються учнями в зошит.

Далі йде повідомлення учнів про письменника Джека Лондона, яке вони мали підготувати вдома, ознайомитися й коротко розповісти на уроці.

Учитель також розповідає учням про період «золотої лихоманки» в Америці, щоб учням було краще засвоїти та проаналізувати новий матеріал.

Потім на уроці зачитуються уривки й відбувається робота зад змістом оповідання. Використовується вчителем метод бесіди, наприклад, за такими питаннями:

– Хто навідав оселю письменника? (Прибулець із майбутнього Ентоні Мередіт)

– Яку характеристику дає він Джеку Лондону? (У тебе велике і добре серце золотошукача. Гордість американської літератури)

– Ентоні Мередіт живе у майбутньому. Як він розповідає про свою епоху? (це 27 сторіччя, 2700 рік ери вселюдського братерства)

– Зачитайте опис майбутнього. Чи про таке майбутнє мріяв Джек Лондон, перебуваючи у Клондайку? (Так, він мріяв, щоб на Землі не було зла й неправди, гноблення і соціальної нерівності, клятих воєн і крові, а люди різних рас і племен були братами)

Також можна провести міні-дискусію. Наприклад, запитати в учнів:

– А як ви вважаєте, чи нудно жити, коли всі щасливі?

– Чи так потрібно жити? Чи, можливо, у сучасному житті такі цінності не важливі?

- Якого щастя ви б хотіли для себе?
- Як ви вважаєте, чи справді треба докладати зусиль, щоб бути щасливим?
- Як ви розумієте слова «Справжнє золото людської душі»? Чому автор говорить, що того «золота» стає все менше?

Потім учитель підводить підсумки уроку у вигляді асоціативних запитань учням:

- Яке ще одне поняття ви додали б до ключових слів щастя, золото, виходячи останніх слів? (Душа)
- А який математичний знак треба б поставити між цими трьома поняттями? (Знак рівності)

Також на самостійне позакласне вивчення у 8 класах виноситься роман Валентина Чемериса «Ольвія». Історичний роман «Ольвія» – один із найкращих творів нашого сучасника Валентина Лукича Чемериса. Твір був написаний у 1969 р. До появи «Ольвії» В. Чемерис був відомий в українській літературі як гуморист, а тут він пише історичний роман.

Доля роману дуже схожа на долю головної героїні – Ольвії, така ж непередбачена та багатостраждальна, (твір 13 років був заборонений), але все-таки щаслива.

Роман має чітку композицію: складається з чотирьох частин, які об'єднують 58 розділів, та епілогу.

В основі сюжету – дві взаємопов'язані лінії. Перша з них – розповідь про кохання Ольвії. Друга лінія – історична: війна скіфів із армією царя Дарія, перемога в ній над персами, а також зображення побуту та звичаїв скіфів [1].

У романі описується конкретна й важлива історична подія – війна між скіфами та могутнім військом перського царя Дарія, що відбувалася наприкінці VI століття до н.е. На тлі цієї війни розгортається історія короткого і трагічного, повного поневірян'я і пригод життя юної гречанки Ольвії, яку з політичних міркувань, з волі батька – архонта грецької колонії Ольвії – видали заміж за могутнього і владного вождя скіфів Тапура.

Отже, Валентин Чемерис – перший в Україні, хто наважився написати роман на скіфську тему. «Надзвичайно захоплюючий сюжет, пригодницький жанр, в якому написаний роман, вигадливо побудована фабула зробили книжку дуже цікавою, і тому вона блискавично розійшлася серед читачів. І сьогодні погляд на скіфський період історії нашої землі неможливий без «Ольвії» Валентина Чемериса» [2, 140].

«Література, крім пізнавальної та інших, має ще й виховну мету: допомогти людині зрозуміти саму себе, вселити віру в свої можливості, розвинути прагнення до пізнання істини. Історію творять люди, і шедеври мистецтва теж створені людьми. Помилки минулого через глибокий аналіз історично-художніх текстів стануть уроками для дітей, а прийдешнє залежатиме від ставлення до своєї історії» [3, 24]. Саме тому учні мають вивчати цей роман у школі.

Література

1. Антоненко Т.О. Любовний трикутник як основа сюжетобудування у романі В. Чемериса «Ольвія».[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct]
2. Мартинова С. Історія одного роману, чи роман про одну історію / С.Мартинова // Київ. – 2001. – №10. – С. 138-141.
3. Павличко С. Теорія літератури. Проблема дискурсу. – К.: Основи, 2002.
4. Чемерис В. Золотошукач за три кроки від щастя.[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://chtyvo.org.ua/authors/Chemerys/Zolotoshukach_za_try_kroky_vid_schastia/]
5. Чемерис В.Л. Ольвія: Роман/ В.Л. Чемерис – Харків: Фоліо, 2008. – 412 с.

Надзельська Ірина

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Денисенко Л.П.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНОПІСЕННИХ ЗВЕРТАНЬ

Мова усної народної творчості, зокрема мова народної пісні, є національною скарбницею, енциклопедією почуттів народу. Тому дослідження синтаксису у народнопісенній творчості набуває особливого значення не лише в дослідженні категорії звертання, але й має виховний вплив пісенних творів на молоде покоління.

Мова народної пісні – це об'єкт дослідження багатьох мовознавців, літературознавців, фольклористів. Питання народнопісенного слова цікавили І.І.Срезневського, який говорив, що «мова фольклору музична, високопоетична, найбагатший рудник для поетів» [5, с.2]. Досить ґрунтовно досліджували народнопісенну мову О.О.Потебня, О.І.Маленицька, С.Я.Ярмоленко, В.А.Чабаненко, Л.Г.Овчарук.

Категорія звертання як синтаксичне явище привертає до себе увагу багатьох мовознавців. Як відомо, звертання традиційно кваліфікують як слова або сполучення слів, що називають особу чи предмет, до яких апелює мовець. «На тлі різноманітних синтаксичних засобів звертання виділяються експресивним забарвленням і функціонально-стильовим закріпленням за певним різновидом мовлення» [2, с.401].

У народних піснях можна виділити низку звертань, які мають певні семантичні особливості у структурі тексту. Мета нашої роботи – визначити функціонально-стильові особливості народнопісенних звертань.

Як показують наші спостереження, в українських народних піснях звертання найчастіше оформлюються за допомогою іменників, субстантивованих прикметників, займенників у кличному і називному відмінках однини та множини, напр.: «Годі, годі, соколоньку, По полю літати, Прихилися, мій миленький, Щось маю казати» [4, с.2].

Звертання в українській мові поділяють на дві групи: власне звертання (до особи) та риторичні звертання (стосуються тварин, рослин, явищ природи, абстрактних понять і т.д.). У народних піснях переважає перший різновид. У

ліричних піснях звертання найчастіше стосуються дівчини та хлопця: «Ой виходьте, дівчата, Та в сей вечір на вулицю»; «Ой виходьте, парубойки, На високу гірку» [4, с.3].

До дівчини у піснях звертаються: дівчино, дівчинонько, дівчино-дівчинонько, дівча, дівко; ввічливо-звертальні слова: панночко, красная панно, товаришко; традиційні означення: мила, люба, чорнобрива, метафоризовані звертання: серце, голубко, зозулько, комашко та ін.: «Ой ти, дівчино, Ти, сірая вутко! Та сідай же, серце, На човничок хутко!»; «Мандруй, дівча, на мандрівку» [4, с.4]. До парубка звертаються: хлопче, молодче, козаче, чумаче, козаченьку, панонько і т.д. Поетичними синонімами виступають субстантивовані означення: милий (миленький, милесенький), любий, чорнобривий, метафоричні замітники серце (серденько), кохання, соколю, собою, голубку, зелений барвінку і т.д.: «Прибуди, прибуди, мій миленький, з далекого краю»; «Ти, мій прекрасний соколю, Куди ж ми підем з тобою; Ой любку, любку, моє серденько» [4, с.4].

Велику групу становлять звертання — назви осіб за родинними стосунками: матінко, батеньку, свекорко, свекрушенько, братіку, сестрице, діверко, золице, дитиночко, донько, синочку і под. На першому місці за частотою вживання і варіантністю форм — звертання до матері: мамо, моя мамо, рідная матіночко, ненько, матінко-голубонько, матінко-любко, любцю та ін.: «Мати ж моя рідненькая, Мати ж моя рідномила, Нащо ж мене породила?» [4, с.5].

До батька у пісенних текстах звертаються: батечку, батеньку мій, тато, татойко, ненько, мої рідні тато, батеньку-голубоньку тощо: «Батеньку мій та ріднесенький! Снівся мені сон дивнесенький» [4, с.5].

Звертання до дітей, синів, дочок, братів і сестер в усній словесності емоційно забарвлені, переважно супроводжуються голубливістю та ніжністю: люба дитиночко, діти дрібненькі; моя доню, дочки-голубочки, дочки ж мої пави; сини-соловейки, сини-соколи, братику ріднесенький, сестрице-перепілко та ін.: «Ой синопьку-лебединоньку, Бери, синопьку, всю родиноньку, Сестро моя дорогая, Не йди заміж молодая» [4, с.5].

У календарно-обрядових піснях, зокрема в колядках і щедрівках, знаходимо чимало звертань до господаря, господині, виражених за допомогою одиниць: пан господар, хазяїне, господарю, господаренько, господарю-соколю, господар-виноград; красна паня, панонька господиненька, пані бабуня і т.д.

Звертання до Бога, Божої Матері, святих знаходимо у тих текстах пісенного фольклору, в яких ідеться про складні почуття й переживання ліричних героїв, поганий фізичний стан, важкі умови життя: «Святий Боже, святий кріпкий, Ще й святий безсмертний, Заболіла головонька, Мабуть треба вмерти» [4, с.6].

У народнопоетичній творчості звертання не лише називають певний об'єкт адресування, але й передають емоції мовця, створюючи ефект безпосереднього спілкування [3, с.48], напр.: «Та спасибі тобі, моя ненько, Що будила мене раненько!»; «Товаришу, рідний брате, Виклич мені дівча з хати» [4, с.2].

Ми виділили такі різновиди риторичних звертань у фольклорних текстах:

1) світила, явища природи (зоря, місяць, вітер, дощ і под.): «Ой ти, місяцю-зоре, Освіти на все поле: Ой там моя дівчинонька Та й пшениченьку поле» [4, с.7];

2) географічні об'єкти (ліс, гай, луг, байрак, поле, степ, гора, ріка та ін.): «Да не шуми, луже, дібровою дуже. Не завдавай серцю жалю» [4, с.7];

3) рослини (дерево, калина, дуб, тополя, верба і под.): «Ой дубе, дубе кучерявий» [4, с.7];

4) птахи і тварини (голуб, сокіл, ворон, галочка, пташечка, кінь, воли та ін.), напр.: «Бийся ж ти, коню, Та бийся, вороний, Аж до тихого Дунаю» [4, с. 7];

5) предмети побуту (ворота, двері, столи): «Кланяюсь вам, ворота, що стояла хлопців рота...» [1, с.112];

6) частини тіла людини (очі, брови, руки, ноги): «Ручки ж мої біленькі! Чом не робите?» [4, с.7];

7) абстрактні поняття (доля, пісня, думка тощо): «Ой доле ж моя, Доле ж моя злая...» [1, с.169].

Отже, як бачимо, слова та словосполучення-звертання широко представлені в народних піснях. Вони допомагають точно передати думку та мають експресивне забарвлення. Звертання в українській пісні мають яскраву образність, яка створена за допомогою лексичного значення самої конструкції.

Література

1. Весільні пісні / [упоряд., авт. вступ. ст. М.М. Шубравська]. — К. : Дніпро, 1988. — 475 с.
2. Голуб И.Б. Стилистика русского языка: Учеб. Пособие Москва: Рольф; Айрис-пресс, 1997. – 448 с.
3. Данилюк Н.О. Вивчення народнопісенних звертань на уроках української мови (8 клас) / Н.О. Данилюк // Дивослово. — 1997. — № 9. — С. 48–51.
4. Данилюк Н.О. Семантикостилістичні особливості народнопісенних звертань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dSPACE.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/42896/04Danylyuk.pdf?sequence=1>
5. Книш О.І. Кличні модифікації в українських народних алегоричних піснях [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/FilolNauk/2011/100.pdf

Омельченко Вікторія

студентка 4 курсу філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к. пед.н., доц. Слижук О. А.

ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ ОЛЕКСАНДРА ГАВРОША ПРО ІВАНА СИЛУ В ШКОЛІ

Через сучасну дитячу літературу юні школярі фактично «доростають» до класики. Адже вона має своє особливе призначення: комунікація. Читання сьогодні це, фактично, і є соціокомунікація, рефлексія та релаксація. Саме ці

три характеристики забезпечують сучасній дитині мотивацію до прочитання книги.

Одним із авторів найновіших книжок для дітей, які варті уваги, є Олександр Гаврош. Про причину його захоплення дитячою літературою говорить сам митець: «Перейшов на дитячу літературу, бо з'явилися теми, про які вважав конче слід розповісти нашим дітям – карпатське опришківство та історія українського силового атлета і циркача Івана Сили, котрим захоплювався на початку ХХ століття увесь світ. Не тільки ж про Робін Гуда та Термінатора українцям знати! Ось так я став дитячим письменником» [2].

Такий перехід автора від одного читацького кола до іншого, напевно, й спричинив виникнення творів, для яких характерною є злітність жанрів, зокрема, у його доробку виникає повість-казка.

Найпопулярнішим жанром дитячої літератури є саме казка. Слушно зауважує Л. Ф. Дунаєвська: «Чим глибше людство досліджує світ, тим більше загадок постає перед ним. І однією такою загадкою є те, що й малу дитину, й дорослу людину хвилюють... казки» [3, с. 5].

Літературна казка – особливий різновид цього жанру, створений фантазією письменника. У вітчизняному літературознавстві літературна казка стала предметом досліджень Л. Брауде, І. Лупанової, Т. Леонової, М. Липовецького, О. Цалапової, Ю. Ярмиша.

У 2013-2014 навчальному році у навчальну програму з української літератури для 7 класу включено ряд нових текстів, серед яких повість-казка Олександра Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу». У зв'язку з цим виникла необхідність дослідження методики вивчення цього твору на уроках української літератури.

На опрацювання цієї теми для учнів відведено 4 уроки, тому дуже важливим є вдалий розподіл часу, планування подачі матеріалу й засвоєння знань. Учитель повинен знайти такі форми проведення уроку, які захопили б, принесли радість і задоволення, активізували пізнавальну діяльність школярів.

Є. Пасічник зазначав: «Доцільність у побудові уроку означає логічну продуманість усіх навчальних ситуацій, їх сполучуваність в єдине ціле». [4, с. 156].

Є. А. Пасічник пропонує таку послідовність етапів вивчення художнього твору:

- підготовка до сприймання;
- читання тексту;
- текстуальна робота над твором;
- підсумкові заняття.

Перед тим, як розпочати безпосереднє читання й аналіз твору, вчитель має познайомити учнів із біографічними відомостями про письменника, із тими життєвими обставинами, що вплинули на написання твору. Для того, щоб діти не просто слухали монотонну розповідь свого наставника, учитель мусить активізувати учнів, залучити їх до проведення уроку, він може дати їм випереджальні домашні завдання.

Наприклад, провести «Зустріч-інтерв'ю» з письменником (роль митця повинен виконувати учень класу). Матеріал для «Інтерв'ю» учні знайдуть в

мережі Інтернет. Наступна група може зробити ілюстрації до творів, підготувати підбірку фотографій письменника. Для того, щоб діти побачили справжнього Олександра Гавроша, доречно буде підібрати відеоролики із письменником.

Особливу увагу вчитель повинен звернути на епізоди з життя митця, що мають виховне значення, допомагають розкрити його як особистість.

Важливо пам'ятати про те, що біографічна довідка є підступом до читання і аналізу художніх творів, сприяє кращому їх засвоєнню.

Зміст біографічної довідки про Олександра Гавроша може бути таким:

Олександр Гаврош – відомий український письменник і журналіст. Народився 26 березня 1971 року в Ужгороді. Закінчив факультет журналістики Львівського національного університету ім. І. Франка. Має понад тисячу публікацій у пресі. Член Асоціації українських письменників та Національної спілки письменників України. Окремі його твори перекладено німецькою, білоруською, словацькою, сербською, польською мовами. Засновник і співголова журналістського клубу «НеТаємна вечеря».

Автор кількох поетичних збірок, публіцистичних книжок та книжок для дітей, зокрема з-під пера Олександра Гавроша вийшли «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу», «Пригоди тричі славного розбійника», «Галуна-Лалуна, або Іван Сила на острові Щастя», «Олександр Гаврош про Григора Пинтю, Олександра Духновича, Івана Силу, Адальберта Ерделі, Августина Волошина» (серія «Життя видатних дітей»).

Наступний урок буде присвячений текстуальному вивченню твору. На цьому етапі доречно буде звернутися до «Передмови, яку обов'язково треба прочитати», адже у ній певним чином висвітлена реальна основа твору. Передмова скерує учнів на те, що потрібно уміти розмежовувати правду та вигадку.

Потім перевіряємо домашнє завдання: учні показують свої ілюстрації до твору, пояснюють, чому вони саме так зобразили персонажів.

Далі звернемось до тексту. Учні ланцюжком читають третій, четвертий і п'ятий розділи першої частини.

Після цього вчитель проводить бесіду за текстом. Орієнтовні запитання:

– Хто і де вперше розповів про життя українського богатиря Івана Силу?

– Чому в Івана було прізвище Сила?(Школярі дають відповідь на запитання, використовуючи цитати з твору).

– Чи знаєте ви, які реальні події лежать в основі твору?(Якщо діти не зможуть відповісти на поставлене запитання, то вчитель допомагає їм:

В основі сюжету лежать реальні події. Іван Фірцак походить із села Білки, що на Закарпатті. Був силовим атлетом празького «Герцферт-цирку», з яким об'їздив півсвіту, якимось йому навіть аплодувала королева Англії. Повернувшись додому, розважався, часом утримуючи голіруч вантажний автомобіль, щоб той не зрушив із місця. Із дружиною-чешкою мав вісім дітей, тож на сторінках романів Олександра Гавроша Іван Фірцак на прізвище «Сила» показаний не просто казковим богатирем, але й люблячим татком пустотливої та добросердої малечі).

- Із ким у вас асоціюється образ Івана Сили?
- Чи хотіли б ви бути схожими на головного героя?
- Чи є у Івана Сили негативні риси характеру? Якщо так, то поясніть які.

На етапі опрацювання композиційної будови твору можна провести інтерактивну гру «Знайди наступний малюнок». Учні повинні розташувати ілюстрації до твору в хронологічній послідовності. Виконанню завдання може передувати повторення теоретичного матеріалу про композицію. Учні можуть зазирнути до словничків, а також записати до них визначення повісті. Далі учитель проводить опитування у формі гри «Далі! Далі!»:

- Із скількох частин складається твір?
- Скільки розділів у кожній частині?
- З якою метою автор кожному розділу дає свою назву?
- Чи допомогли вам назви розділів зрозуміти зміст твору?
- Чи можна стверджувати той факт, що назви несуть у собі певне ідейне навантаження?

Наступним етапом вивчення повісті-казки може бути робота в малих групах. Завдання для груп:

- Поясніть образ мадам Бухенбах.
- Книга містить тільки біографічні дані про Івана Фірцака? Якщо ні, то які сюжетні лінії є вигадкою?
- Розкажіть про родину Івана Сили.
- Чи можна образи твору поділити на позитивні та негативні? Кого в яку групу ви б зарахували? Відповідь аргументуйте.

Важливо опрацювати проблематику твору. Вчитель дає завдання, об'єднуючи учнів за рядами: перший ряд – добро і зло, другий – справжня дружба і любов, третій – чесність і підступність.

Після декількох хвилин роздумів школярі, використовуючи інтерактивний метод «Мікрофон», по черзі висловлюють власну думку.

Також вчитель може запропонувати учням переглянути деякі фрагменти пригодницького фільму «Іван Сила» (за мотивами твору «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу» Олександра Гавроша).

Після перегляду доречно буде дати завдання учням: Висловіть міркування про необхідність серйозного ставлення до свого здоров'я, до спорту; про чесність у спортивних змаганнях.

Відповідь на нього можна оформити як невеликий твір-роздум або презентувати у формі діалогу.

Як підсумок роботи над повістю-казкою, можна запропонувати учням придумати свою історію з головним героєм – Іваном Силою. Це може бути казка, розповідь у віршах або навіть інсценівка.

Перспективами розробки поставленої проблеми є створення розгорнутого конспекту циклу уроків із вивчення творчості Олександра Гавроша.

Література

1. Баран У., Качак Т. Книжки для сучасних дітей / У. Баран, Т. Качак. – Режим доступу : <http://zbruc.eu/node/18187>

2. Гаврош Олександр в «ГлавРеді» [чат з письменником]: «Україні варто «загубити» совковість мислення» // Закарпаття онлайн. – Новини. – Культура. – Режим доступу : <http://89.162.227.180/News/89021-Oleksandr-Havrosh-v-HlavRedi-Ukraini-varto-zahubity-sovkovist-myslenniao>.
3. Довженок Г. В. Український дитячий фольклор (Віршовані жанри) / Г. В. Довженок. – К.: Наукова думка, 1981. – 295 с.
4. Пасічник Е. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти / Е. А. Пасічник. – К.: Ленвіт, 200, – 384 с.

Омельченко Вікторія

студентка 4 курсу філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Бойко Л.П.

ПЕРИФРАЗИ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ЗАСІБ ЗОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ В ДІАРІУШАХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Твори О. Гончара помітно вирізняються мовним стилем, філософською заглибленістю, естетичною концепцією письменника. Ярема Гоян зауважує, що «Особливість таланту Олеся Гончара саме в тому, що він умів в океані рідної мови знайти таке слово, яке несе в собі код нації, і засвітити його перед народом...» [4, с. 6].

Останнім часом посилюється увага науковців до вивчення манери письма О. Гончара, для якої характерними є індивідуальне словотворення та слововживання, розмаїття образно-художніх засобів, значне місце з-поміж яких посідають перифрази.

В українському мовознавстві перифрази в різних аспектах досліджували такі вчені, як Л. Булаховський, Г. Євсєєва, І. Кобилянський, А. Коваль, М. Коломієць, М. Пилинський, О. Пономарів, Є. Регушевський, Н. Сологуб, О. Юрченко та інші. У дисертаційній роботі О. Копусь описані структурно-семантичні та функціональні особливості перифразів у мові художніх творів Олеся Гончара, проте перифрази в щоденникових записах О. Гончара все ще залишаються поза увагою дослідників.

Метою нашої розвідки є стилістичний аналіз перифразів, зафіксованих у «Щоденниках» О. Гончара.

Г. Євсєєва зазначала, що «сутність перифрази як стилістичного прийому полягає в контекстуальній заміні однослівного найменування описовим виразом» [5, с. 6]. При цьому в перифрастичному звороті на перший план висувається певна якість, сторона об'єкта чи поняття, який описується, і ця якість або риса суттєві в певному контексті чи ситуації. Основне призначення перифрази як стилістичного прийому – посилити виразність тексту, дієвість вислову. Останнє найчастіше розв'язується за допомогою конотативного компонента, який доповнює основний зміст описового виразу, що утворює перифразу.

Перифрастичні одиниці виконують різні функції, що реалізуються за допомогою широкого спектра прийомів, – і є основою прагматичного ефекту.

Ці звороти дозволяють найбільш ефективно відобразити в тексті ставлення автора до позначуваного.

Аналізований фактичний матеріал дозволив визначити кілька функцій, які виконують перифрази, зафіксовані в діаріушах: формують негативне чи позитивне враження у читача, надають додаткову інформацію про описувані предмети, явища, поняття, а також виконують роль евфемізмів, забезпечуючи згадки про небажані факти, явища, події.

Оскільки в щоденникових записах багато місця відводиться характеристиці посадових осіб, партійних та громадських діячів, то за допомогою перифрастичних висловів формується негативне ставлення до них: кривавий сталінський гауляйтер – Постишев [2, с. 7]; жалюгідна патолоч, трусії – редактори центральних газет [2, с. 8]; дніпропетровський юшкоїд №1 – Ватченко [2, с. 11]; обжера, сквернослов, батькопродавець – Ватченко [2, с. 11]; дніпропетровський обжера – Ватченко [2, с. 11]; стріляний лис – Сурков [1, с. 294]; перевертні-відщепенці – зрадники [3, с. 35]; душевний кастрат – Сурков [1, с. 295]; кат – Постишев [1, с. 305] літературний євнух – Сурков [1, с. 306]; трупно-зелений, мертвоокий кат української інтелігенції – Скаба [1, с. 373]; жалюгідна патолоч, трусії – редактори центральних газет [2, с. 8]; навуходоносори – підслухувачі й донощики [1, с. 410].

Олесь Гончар прагнув справедливості, всім серцем вболіваючи за долю свого народу, тому намагався хоч якось вплинути на тих осіб, котрі знущалися над Україною.

Такою ж негативною конотацією характеризуються перифрази на позначення міст, які увійшли в історію як такі, що були центрами німецької агресії: місто найбільших катаклізмів війни – Берлін [1, с. 313]; катівня серед краси Тюрінгії – Бухенвальд [1, с. 314]. Письменник використовує їх для того, щоб у майбутньому українці не повторювали помилок минулого, застерігає від нещастя.

Загалом група перифраз, які формують негативне враження в читача, вирізняється емоційною забарвленістю, виразністю, адже такі перифрази мають викривальний характер. Перифрази цього типу змушують читача замислитися над тим, про що говорить автор, стати співучасником описуваних подій, виховують почуття національної гідності.

Значна увага в «Щоденниках» приділяється характеристиці письменників, винахідників, які зробили вагомий внесок для розвитку культури, науки, мистецтва. За допомогою описових назв на позначення цих осіб формується позитивне враження про них: золотоголосі орфеї України – співаки [2, с. 16]; генії світла – Платон, Гете, Бах [2, с. 59]; людина-орел – Довженко [1, с. 300]; два генії – М. Гоголь і Т. Шевченко [3, с. 15]; син степів України – М. Гоголь [2, с. 257]; майстер з Божої ласки, компаніївський козацький нащадок – Ю. Яновський [2, с. 76]; втілення краси людської – Довженко [1, с. 225]; мавзолей любові, невмируща пісня кохання – Тадж-Махал [1, с. 266]; високорозвинута форма духовної культури людини – література, мистецтво [1, с. 321.]; найвірніший друг – собака [1, с. 351]; український Сократ – Григорій Сковорода [2, с. 202]; символ чистоти і всього

найлюдянішого – Діва Марія [2, с. 73]; гордість нашої культури – Дмитро Гнатюк [3, с. 51].

Позитивне враження формують не лише перифрази на позначення осіб, а й ті, що вживаються на позначення загальних понять, архітектурних споруд та ін.: народ багатой і волелюбної історії – українці [1, с. 346]; милий поетичний край – Словаччина [1, с. 130]; нація поетів – Україна [1, с. 216]; мавзолей любові, невмируща пісня кохання – Тадж-Махал [1, с. 266]; високо розвинута форма духовної культури людини – література, мистецтво [1, с. 321]; найвірніший друг – собака [1, с. 351] трепетне почуття – кохання [1, с. 352].

Перифрази інформативного характеру вирізняються конкретно-змістовим наповненням, їх автор використовує з метою підвищення інформативного рівня читача. Ці описові звороти подають інформацію про певний предмет чи явище дійсності, відтак виконують інформативно-пізнавальну функцію: перший у Східній Європі університет у європейському розумінні – Києво-Могилянська академія [2, с. 20]; лабораторія плазми – природа [1, с. 355]; триада південної ночі – місяць, тополя, цикади [1, с. 358]; мати співучої милозвучної української мови, родомісто красунь-українок – Полтава [1, с. 425]; автор вчення про ноосферу – Вернадський [3, с. 11]; душа реалізму – романтика [3, с. 14]; поет українського малярства – Михайло Гордійович Дерегус [3, с. 39]; голова колгоспу в Нововоронцовці – Дудченко Макар Кузьмич [1, с. 173]; батьківщина Гітлера – Німеччина [1, с. 87]; Дунайська сестра Будапешта – Вена [1, с. 104]; легенда про любов – п'єса «Євшан-зілля» [1, с. 164]; релігійний центр – Делос [1, с. 256]; національне дерево Японії – сакура [1, с. 267]; модерне в бетонах місто – Хіросіма [1, с. 284]; людина-сокіл – Гагарін [2, с. 10]; колишня столиця Парфянського царства, глиняна цивілізація – городище Ніссу [2, с. 110]; батьківщина П. Осипенко, козацька станиця Азовського війська і друга столиця Махна – село Новоспасівка [2, с. 121]; брати із Солуні – Кирило і Мефодій [2, с. 150]; перший президент Української Академії – Грушевський [3, с. 8]; опромінене місто – Чорнобиль [3, с. 91]; Тарасів день – 22 травня [2, с. 89].

Цю групу перифраз вирізняє їхня будова – найчастіше це або багатокомпонентні структури, або такі, що є частинами складнопідрядного речення, наприклад: країна, де негрів лінчують – Америка [1, с. 193]; місце, де тече мед – гора Балкан [2, с. 110].

Надання певних відомостей за допомогою перифраз полегшує процес читацької комунікації, підвищує рівень інформованості читачів. Описові звороти несуть в собі інформацію про предмети та явища дійсності, виконують інтелектуально-комунікативну функцію.

Окрему групу становлять перифрази, що виконують евфемістичну функцію, яка пов'язана з бажанням уникнути згадки про найменування небажаних життєвих реалій. У зафіксованому матеріалі найчастіше це перифрази, у яких йдеться про смерть людини: згасла о другій годині дня [3, с. 60]; не стало Генріха Белля [3, с. 62]; рано пішов Генріх Белль [3, с. 62]; Василь Стус згас у далеких краях [3, с. 67]; розтану, відійду, як хмара дощова [3, с. 74]; Павло Боцу пішов із життя [3, с. 133].

У «Щоденниках» Олесь Гончара перифрази виступають структуротвірним елементом тексту, навколо якого будується композиція, це й

спричинило характер виконуваних ними функцій, найпоширенішими серед яких є формування позитивного та негативного враження у читача.

Література

1. Гончар О. Т. Щоденники: у 3 т. / О. Т. Гончар [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар]. – К. : Веселка, 2002-2004. – Т. 1 (1943-1967). – 2002. – 455 с.
2. Гончар О. Т. Щоденники: у 3 т. / О. Т. Гончар [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар]. – К. : Веселка, 2002-2004. – Т. 2 (1968-1983). – 2003. – 607 с.
3. Гончар О. Т. Щоденники: у 3 т. / О. Т. Гончар [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар]. – К. : Веселка, 2002-2004. – Т. 3 (1984-1995). – 2004. – 606 с.
4. Гоян Я. Слухаймо Олеся Гончара / Я. Гоян // «Україна – моя пектораль». Збірник афоризмів Олеся Гончара. – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2005. – 282 с.
5. Євсєєва Г. П. Перифрази в мові сучасних газет (на матеріалі українських газет 80- 90 років ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. П. Євсєєва. – Дніпропетровськ, 2002. – 21 с.

Осепян Карина

студентка 2 курсу філологічного фак-та
Научн. рук.: к.філол.н., доц. Дука Л.И.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА АСТИОНИМОВ УКРАИНЫ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

Вопрос о структуре и семантике топонимов всегда интересовал лингвистов потому, что строение названия помогает выяснить происхождение и значение топонима. Изучением структуры топонимов занимались многие ученые (В.А. Никонов, А.В. Суперанская, Э.М. Мурзаев, Н.П. Янко и др.) Так, В.А. Никонов, утверждает, что аффиксальное словообразование господствует «на славянской почве» [4, с. 67]. Наиболее распространенным способом образования названий В.А. Никонов считает суффиксацию, кроме того, особого внимания заслуживают префиксы за-, не- и др. А.В. Белошапкина предоставила теоретические сведения об аффиксальном и неаффиксальном словообразовании. «В аффиксальных способах словообразования основным средством выражения деривационного значения производного слова является аффикс» [1, с. 308]. Для выражения словообразовательного значения производного слова в неаффиксальных способах используются «порядок следования частей производного слова, усечение производящей основы (или основ), изменение парадигмы словоизменения, при образовании производного слова на базе словосочетания – единое ударение» [1, с. 309].

Цель данного исследования – определить структурный состав астионимов Украины и выявить частые случаи использования словообразовательных средств и их значения.

Актуальность статьи состоит в попытке типологии и систематизации структуры административных центров Украины.

Наиболее продуктивный в образовании городов Украины суффиксальный способ. Так, суффиксы -ов-; -ев-; -ин- выражают принадлежность чего-либо лицу или существу, которое названо мотивирующим словом; -н- обозначает значение общей характеристики; -ск- – значение отношения чего-то к чему-то. С точки зрения языковой принадлежности, необходимо выделить две группы суффиксов: русского происхождения (-ов-; -евк-; -ск-) и украинского (-ов-е; -н-е).

Часто используются префиксы. Так, приставка по- обозначает расположение на поверхности и в пределах чего-либо; за- – нахождение по ту сторону, позади, дальше чего-л.; при- указывает на расположение вблизи чего-л., примыкание к чему-либо и др.

Анализируя структурный состав астионимов Украины, следует отметить, что наиболее распространено образование названий городов с помощью суффиксов, среди которых самыми продуктивными являются суффиксы -овк- (районный центр Хмельницкой обл. Шепетовка, районный центр Запорожской обл. Якимовка, районный центр Черниговской обл. Носовка и др.) Много городов Украины образованы при помощи суффикса -ов-: г. Львов, районный центр Закарпатской обл. Береговое, районный центр Днепропетровской обл. Апостоловое и др.; -н-: районный центр Ровенской области Дубно, районный центр Черкасской области Умань и др.; -ин-: районный центр Ивано-Франковской обл. Рогатин, районный центр Черниговской обл. Чигирин и др. Следует отметить, что существует двойное написание названий: с суффиксом -н-ый и -н-ое. Например, в русском языке слово город мужского рода, следовательно, есть форма Днепрорудный. Также употребляется калька с украинского языка, в котором місто (русс. город) – существительное среднего рода, и поэтому существует астионим Днепрорудное.

Менее распространенными суффиксами являются следующие: -ск-: районный центр Черниговской обл. Вознесенск, районный центр Луганской обл. Перевальск и др.; -к-: районный центр Киевской обл. Володарка, районный центр Полтавской обл. Диканька и др.; -евк-: районный центр Запорожской обл. Васильевка, районный центр Херсонской обл. Горностаевка и др.; -ец-: районный центр Ровенской обл. Корец, районный центр Тернопольской обл. Кременец и др.; -ивц-: районный центр Хмельницкой обл. Чемеривцы, районный центр Хмельницкой обл. Дунаивцы и др.)

Необходимо также выделить названия, образованные приставочным способом: г. Полтава – к названию реки Лтава прибавляется приставка по- (город расположен на берегу этой реки) и приставочно-суффиксальными способами: г. Запорожье [jэ] – к слову порог присоединяется приставка за- и суффикс -j- (город находится за Днепровскими порогами); районный центр Тернопольской обл. Подволочиск – к слову волок добавляется приставка под- и суффикс -иск.

Многие названия образованы путем сложения основ, а именно: сочетание интерфикса и суффикса (районный центр Днепропетровской обл.

Верхнеднепровск, районный центр Николаевской обл. Первомайск, районный центр Кировоградской обл. Светловодск и др.); чистая интерфиксация: а) интерфикс -о- (г. Севастополь, г. Житомир, г. Кировоград и др.); б) интерфикс -и- встречается в названии районного центра Днепропетровской обл. Пятихатки.

Некоторые астионимы образованы способом сложения слов (районный центр Полтавской обл. Великая Богачка, г. Ивано-Франковск, г. Владимир-Волынский и др.).

Часть названий произошла от чистой основы слова (районный центр Ровенской области Сарны, районный центр Автономной Республики Крым Саки и др.)

Относительно небольшое количество имен административных центров произошли от сокращенной основы слова: районный центр Хмельницкой области Славута (от старославянского славутин – «красивая, живописная местность»), районный центр Одесской области Изюм (от названия реки Изюмец).

Таким образом, рассматривая структурный состав астионимов Украины, следует отметить, что самый продуктивный способ словообразования астионимов Украины – морфологический, а именно: в аффиксальном способе преобладает суффиксация (47%), где наиболее продуктивными являются суффиксы -овк-; -ов-; -н- и -ин-, а в неаффиксальном – сложение основ (21%).

Література

1. Белошাপкова В. А. Современный русский язык. – М.: «Высшая школа», 1989. – 800 с.;
2. Бондалетов В. Д. Русская ономастика. – М.: «Просвещение», 1983. – 224 с.;
3. Мурзаев Э. М. – Топонимика и география. – М.: «Наука», 1995. – 304 с.
4. Никонов В. А. – Введение в топонимику. – М.: «ЛКИ», 2011. – 184 с.;
5. Суперанская А. В. Ономастика. Типология. Стратиграфия. – М.: «Наука», 1988. – 264 с.
6. Янко М. П. – Топонімічний словник України [www.toponymic-dictionary.in.ua]

Острроверхая Анна

студентка 3 курса филологического фак.-та
Научн. рук.: к.филол.н., доц.Хейлик Т.А.

НАЗВАНИЯ РУССКОЯЗЫЧНЫХ ФАНДОМОВ: СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Людам свойственно объединяться в группы по читательским и зрительским пристрастиям, музыкальным и спортивным предпочтениям. Когда-то такие группы назывались клубами по интересам, сейчас их называют более «продвинутым» словом «фандом».

Если язык членов таких фанатских объединений уже был в зоне лингвистического внимания [1, 3, 4], то сами названия фандомов в качестве объекта исследования выступают, насколько нам известно, впервые. Есть материалы об истории возникновения фандомов как культурного явления [2], по жанрам фанфикшена – одного из вида деятельности фандомов. Процесс

формирования новых названий в русском языке сейчас весьма активен, что отражает появление всё новых и новых объединений, что делает тему актуальной. Цель нашей статьи – изучить пути и способы образования названий фандомов.

Фандом – слово, называющее фанатов. Может обозначать так же вымышленные места и всё то, чем фанаты пользуются в своём движении. [6] Термин «фандом» (фэндом) был заимствован из английского языка. Корень слова *fandom* образован от прилагательного *fantastic* – фантастический, а суффикс *-dom* преобразовал прилагательное в абстрактное существительное, которое стало означать человека, который увлекается научной фантастикой. Со временем значение этого термина изменилось: он стал обозначать приверженность не, например, к кинематографу, а к конкретному фильму.

Что касается путей формирования названий фандомов как объединений фанатов, то наиболее продуктивным является заимствование («directioner» – дирекционер – фанат группы «ONE DIRECTION», селенатор – фанат Селены Гомес).

Продуктивен суффиксальный способ образования новых названий фандомов. Как известно, «продуктивность типа – это его способность служить образцом для производства слов. Тип, по которому в современном литературном языке образуются новые слова, является продуктивным, а ряд слов, к нему относящихся, незамкнутым. Тип, по которому не образуются новые слова, является непродуктивным, а ряд слов, к нему относящихся, замкнутым» [5, с. 135]. Наиболее продуктивными являются суффиксы: -ит (кешнаиты – фанаты Кеши) (по типу кришнаиты), -ик (джонаттики – фанаты группы «Джоан Бразерс»), -щик (линейщики – фанаты онлайн-игры «Line Age», яойчики – фанаты жанра аниме яой), -ист (толкинисты – любители творчества Дж. Р. Р. Толкина, депешисты – фанаты группы «Депеш Мод»), -(ш)ник (фифашники – фанаты футбольного симулятора FIFA), -ейц (хеталийцы – любители аниме и манги «Hetalia»). Единичны примеры с суффиксами: -ид (локид – фанат героя комиксов Локи), -ис (свифтисы – фанаты Тейлор Свифт) (ср. актриса)

К активным способом словообразования в этой сфере является сложение основ. Чаще всего это название фильма/сериала/музыкальной группы или имя актера и основа, которая означает принадлежность к фанатскому объединению, например, фан, фандом, фэмили (дословно обозначает «семья»), ман (от слова мания), маниак:

Реборноман — фанат аниме сериала «Репетитор-киллер Реборн».

Моцартофан(ат) – фанат рок-оперы «Моцарт».

Мамфэмили – фанаты «Мамфорд эн Санс».

Шелдоманы, раджоманы (далее по аналогии) – фанаты героев сериала «Теория большого взрыва» (Шелдон Купер, Раджеш Кутрапали и т.д.).

Бумбокс-семья – фандом группы «Бумбокс»

Распространен телескопический способ образования:

Камбербэчнутые – фанаты Бенедикта Камбербэтча (Камбербэтч и чокнутые).

Фаннибал – фанат сериала «Ганнибал» (фан и Ганнибал).

Гламберт – фанат Адама Ламберта (Глитери – блестящий и Ламберт).

В формировании названия фандома используются смешанные способы словообразования, например, сращение или сложение в сочетании с суффиксацией (джоннидепперы – фанаты Джонни Деппа).

Безусловно, рассмотренная классификация путей словообразования названий фандомов не является исчерпывающей, поскольку процесс их образования идет постоянно: с появлением нового телесериала, компьютерной игры или музыкальной группы появляются и поклонники данного культурного явления, которые придумают себе название. Образование фандомных номинаций, как и любое другое явление, которое связано с деятельностью человека, динамично, оно имеет огромный потенциал для развития, тем самым создавая благоприятную почву для научных исследований в этой области.

Література

1. Березовский К.С. Жаргон фанатов как социокультурное явление // Siberia. Lingua: Научный журнал. – Красноярск, 2010. – Вып. 1. – С. 15 – 19.
2. Лукьяненко С. Истории фэндомов, взгляд наискосок. – М.: МГУ, 2009. – 211 с.
3. Никитина Т.Г. Толковый словарь молодежного сленга : Слова, непонятные взрослым. Ок. 2000 слов. – М.: АСТ – Астрель, 2003. – 736 с.
4. Макловски Т., Кляйн М., Щуплов А. Жаргон-энциклопедия музыкальной тусовки: Научное издание. – М.: Издательский центр, 1997. – 66 с.
5. Русская грамматика. В 2 т. – Т. 1: Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Словообразование. Морфология / Под ред. Н. Ю. Шведовой. — М.: Наука, 1982. – 783 с.
6. «Фанциклопедия». [Электронный ресурс]. – режим доступа: http://fanac.org/Fannish_Reference_Works/Fancylopedia/Fancylopedia_I/f1.html#6

Охота Олена

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Сабліна С.В.

ЕВФЕМІЗАЦІЯ НЕЧИСТОЇ СИЛИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ «СЛОВАРЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» ЗА РЕДАКЦІЄЮ Б.ГРІНЧЕНКА)

Як відомо, однією з причин виникнення евфемізмів є лексичне табу, яке завдяки різного роду упередженням, марновірствам, релігійним віруванням накладається на вживання назв певних предметів і явищ навколишнього світу, внаслідок чого людина удається до інших виразів [5]. Сьогодні вчені активно досліджують причини появи евфемізмів, сферу їх функціонування, цілі, мотиви та способи евфемізації мови: «В українстиці вирізняються такі напрями досліджень евфемістичних номінацій: діалектологічний (Й. Дзенделівський, А. Івченко, М. Кравченко, В. Леснова, Л. Скрипник, В. Ужченко), дискурсивний (К. Кантур, І. Решетарова, О. Манютіна, К. Серажим, В. Тхір), лексикографічний (Г. Аркушин, І. Мілева, Л. Ставицька), міфологічний (Н. Тяпкіна, О. Хомік, Н. Хобзей). Найбільшу увагу науковці зосереджували на аналізі евфемізмів розмовно-побутового стилю (Г. Аркушин,

І. Мілева, Л. Ставицька, О. Януш та ін.). Залишається чимало теоретичних і практичних питань, пов'язаних з евфемізацією, нерідко вони потребують ретельного вивчення матеріалів давніших пам'яток, у тому числі й словників, у яких рясно представлені ці явища. Зокрема евфемізми до демонізмів взагалі і поняття «чорт» зокрема не вивчалися на матеріалі «Словаря української мови» за редакцією Б. Грінченка. Тому метою статті є вивчення уявлень українського народу, пов'язаних із чортом та семантичний і функціональний аналіз евфемізмів, що замінюють назви цього типу нечистої сили.

Навіть на перший погляд зібраний у словнику матеріал вказує на те, що поява найбільшої кількості евфемізмів до поняття чорт (біс, диявол) пов'язана із бажанням людини применшити страшний і руйнівний вплив нечистої сили на буденне життя, а через те, що знищити це зло не можна принципово, то людська уява намагалася хоча б обмежити його якоюсь чіткою природною локацією – водоймою, лісом, хатою, болотом і т. ін. Внаслідок цього виникають евфемізми-демоніми, у значенні яких є вказівка на певну локалізацію, тобто сферу впливу цього «локального чорта» і неможливість шкодити його в іншому місці: водяник, домовик, лісовик, болотяник анциболот, очеретяник і т. ін.

Зібраний нами матеріал зі «Словаря української мови» за редакцією Б.Грінченка доводить, що другою за частотою фіксації є група евфемізмів, утворених на основі «слів з іншою мотивацією, іншою внутрішньою формою і нових значень слів на основі асоціацій за суміжністю, подібністю» [12]. У першу чергу ми виділили евфемізми, що мотивовані уявно-міфологічними зовнішніми характеристиками чорта: безп'ятко, куцан, лисий, патлатий, чорнийта інші.

Група евфемізмів нечистої сили, мотивованих внутрішніми властивостями включає такі назви: клятий, лихий, лукавий. В українській мові і в аналізованому словнику на позначення нечистої сили представлений евфемізм перелесник. Напевно, як варіант із тією ж мотивацією функціонує евфемізм обаясник. Як відомо найпоширенішою узагальнюючою назвою злих духів в українській мові є складний евфемізм нечиста сила. Евфемізм нечистий, отже, мотивується на протиставленні позитивного (чистого, білого) і негативного (нечистого, чорного, темного).

Евфемізми, мотивовані виконуваними нечистою силою діями та стани, спричинені нею також доволі численні: біда, враг, вихор, переплат, хапун, явида, морок, щезун.

Отже, у мовознавстві запропоновані різні класифікації евфемістичних замінів: за формальним показником, за морфологічною залежністю, за способами творення. Ми використовували мотиваційну класифікацію евфемізмів, пов'язану із традиційним для українців табуванням нечистої сили. У чотирьох томах словника нам вдалося знайти близько 60 відповідників демоніма «чорт». Із них близько 40 назв нечистої сили можна вважати безсумнівними евфемізмами. Ми з'ясували, що яскравою рисою поняття «нечиста сила» є наявність мотиваційної ознаки в основу якої покладено: а) місце локалізації (водяник); б) зовнішні характеристики (безп'ятко); в) внутрішні властивості (лукавий); г) виконувані дії та стани, спричинені нечистою силою (хапун, явида). Ми також виділили виділили евфемізми, мотивовані уявно-

міфологічними зовнішніми чи внутрішніми характеристиками чорта. Інші обстежені нами джерела доводять, що існують евфемізми на позначення нечистої сили, які не представлені у «Словарі української мови» за редакцією Б. Грінченка: той, той-цей, «той, що греблі рве», «той, що не при хаті згадуючи» тощо.

Література

1. Грінченко Б. Словарь української мови: У 4 т. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1958. – Т. 1: А – Ж. – 539 с.
2. Грінченко Б. Словарь української мови: У 4 т. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1958. – Т. 2: З – Н. – 578 с.
3. Грінченко Б. Словарь української мови: У 4 т. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1959. – Т. 3: О – П. – 511 с.
4. Грінченко Б. Словарь української мови: У 4 т. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1958. – Т. 4: Р – Я. – 568 с.
5. Українська мова : Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К. : Видавництво «Українська енциклопедія ім. М.Бажана», 2000. – 752 с. – Режим доступу [//http://litopys.org.ua/ukrmoiva/um.htm](http://litopys.org.ua/ukrmoiva/um.htm)
6. Дубинець З.О. Евфемізми в українській мові (на матеріалі преси): автореф. дис. канд. філол. наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова / З. О. Дубинець . – Запоріжжя , 2011 . – 19 с.
7. Огієнко І. (Митрополит Іларіон) Дохристиянські вірування українського народу. Київ: Обереги, 1992. - 424 с.
8. Тяпкіна Н.І. Демонологічна лексика української мови. – дис. канд. філол. наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова / Н.І.Тяпкіна. – Запорізький національний університет. – Запоріжжя, - 2006 – 233с.
9. Черникова Е. М. Эвфемизация теонимов и демонимов в некоторых индоевропейских и афразийских языках : диссертация ... кандидата филологических наук : 10.02.20 / Черникова Елена Михайловна. - Челябинск, 2007.- 254 с. – Режим доступу [//http://www.dslib.net/sravnit-jazykoved/jevfevizacija-teonimov-i-demonimov-v-nekotoryh-indoevropejskih-i-afrazijskih-jazykah.html](http://www.dslib.net/sravnit-jazykoved/jevfevizacija-teonimov-i-demonimov-v-nekotoryh-indoevropejskih-i-afrazijskih-jazykah.html)

Панкрашкіна Жанна

студентка 3 курсу філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ПОНЯТТЯ ПРО ОБРАЗ-ПЕРСОНАЖ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НОВЕЛИ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО « Я(РОМАНТИКА)»

Важливим елементом у структурі літературної освіти учнів є знання та вміння, пов'язані з аналізом образів-персонажів художніх творів.

У методиці навчання літератури відомі науковці Г. Я. Беленький, О. М. Бандура, В. С. Вахрушев, О.В. Забарний, В. Г. Маранцман, І. А. Семенчук, Т.Ф.

Курдюмова, Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайко, Є. Н. Ільїн, Є. А. Пасічник та інші детально розробляли це питання.

Як показує огляд наукової літератури, досліджувана проблема завжди залишається актуальною в літературознавстві та методиці навчання. Це пов'язане з конструктивними змінами в науковому світогляді, інтеграцією, гуманізацією та гуманітаризацією навчального процесу.

Мета статті – розглянути особливості формування поняття про головний образ-персонаж новели Миколи Хвильового «Я (Романтика)».

У літературознавстві як синонімічні розглядаються поняття літературного героя, образу-характеру, образу-персонажа. Оскільки емоційне сприйняття художнього образу забезпечує вплив прочитаного на читачів-учнів, то зростає роль аналізу образу-персонажа, що виступає своєрідним «партнером» читача в його спілкуванні з автором та його героями. Поняття «літературний характер» є категорією змісту людської індивідуальності, якості особистості, виражає певну норму людської поведінки. Однак у літературному творі існують не певні риси характеру, а персонажі, наділені тими чи тими характерними властивостями, тому поняття образ-характер вужче від образу-персонажа. Важливо навчити юних читачів «бачити» в образі-персонажі не тільки риси характеру, але й визначати його ідейно-художню роль у контексті, індивідуальну та загальнолюдську сутність.

Новела М. Хвильового «Я (Романтика)» – це помітне явище українського письменства, яка була написана у стилі неоромантизму. У ній письменник зобразив виняткові ситуації та характери. Але найяскравішим, найколеритнішим образом у митця, звичайно, є главоверх чорного трибуналу комуни, перед яким впродовж усієї новели тягнеться складний вибір: боротьба зі звірячими інстинктами за право називатися «людиною».

Головний герой у Хвильового вважає, що служить благородній справі й високій ідеї, але це тільки в його мріях... його кличе загірна комуна... кличе безсмертя, але насправді – це шлях в нікуди, бо коли збирається «чорний трибунал», «з кожного закутка дивиться справжня й воістину жахна смерть», а «обиватель» стверджує, що «тут засідає садизм».

Форма викладу новели – монолог. І справді, впродовж усього твору головний герой оцінює своє життя, навколишнє оточення, дає оцінку вчинкам, не тільки своїм, але й інших героїв новели. І це робить його не тільки центром твору, але й ключовою ланкою у формуванні образу-персонажа твору.

У новелі «Я(Романтика)» автор показує, що людина, яка проміняла справжні цінності життя на фальшиві, приречена на забуття. Головний герой приносить жахливу, неймовірну за гуманістичними поняттями жертву – рідну матір. Як вважають більшість дослідників, за філософським підтекстом, вбивство матері – це розстріл України!

Події, показані в новелі Хвильового, дуже трагічні, бо герой мусить обирати між добром і злом, самотійно знаходити шлях до людяності і гуманізму, обирати між всепрощенням і служінням «абстрактним ідеалам».

Можна вважати, що центром своєї уваги Хвильовий обрав душу ліричного героя, її страждання, безпорадність, розгубленість і невміння обирати

єдиний правильний шлях. М. Хвильовий послідовно створює зовнішній психологічний портрет героя. Але у тексті майже відсутні авторські характеристики.

Внутрішній світ такого великого митця, як Микола Хвильовий, непростий, цей факт накладає відбиток на творчість письменника. Тому знайомство учнів з його літературною спадщиною має пробудити у них непідробний інтерес до вивчення, осмислення та аналізу доробку письменника, через втілення ним настроїв за допомогою образів-персонажів, які несуть у собі світогляд їх творця, тобто автора.

Література

1. Агеєва В. Микола Хвильовий. //Історія української літератури ХХ століття: У 2 кн. Книга перша: Перша половина ХХ ст. Підручник/ За ред. В.Г. Дончика. – К.:Либідь, 1998. – с.284 - 292.
2. Вивчення художнього образу в школі: Метод, реком. / Укл. О. С. Кухар-Онишко, А. Л. Ситченко. — Миколаїв: К: РОВО «Укрвузполіграф», 1991. – 32с.
3. Дзюба І. Не окремо взяте життя // Київ. – 2006. – №1. – С. 15-137.
4. Забарний О.В. До таїни образу: посібник для вчителя / О. В. Забарний ; Ніжинський держ. педагогічний ін-т ім. М.В.Гоголя. – Ніжин, 1997. – 64 с.
5. Козлов А. В., Козлов Р. А. Азбука літературознавства: Навч.-метод, посіб. – Тернопіль, 1997. – 122 с.
6. Марко В. П. Основи аналізу літературного твору: Навч.-метод, посіб. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2003. – 32 с.
7. Ситченко А.Л. Літературознавчі засади осягнення художнього образу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу. <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1955.html>
8. Теорія літератури: Підруч. / За наук. ред. Ол-ра Галича. – К.: Либідь, 2001. – 488 с.
9. Шевчук В. Драма Миколи Хвильового // Слово і час. – 1994. – № 2.

Письменна Юлія

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.пед.н., доц. Слижук О.А.

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ГАЛИНИ МАЛИК У 5 КЛАСІ

«Літературна казка – авторський художній прозаїчний або поетичний твір, заснований або на фольклорних джерелах, або придуманий самим письменником, але у будь-якому випадку підпорядкований його волі; твір, переважно фантастичний, який змальовує чудові пригоди вигаданих або традиційних казкових героїв і в деяких випадках орієнтований на дітей; твір, в якому чарівництво, чудо виконує роль сюжетоутворювального чинника, допомагає охарактеризувати персонажів» [1, с. 224].

Казка була і залишається предметом уваги українських педагогів та методистів. Так, велику увагу казкам як жанрові творчості та засобу виховання школярів приділяли Н. Бібко, Р. Бурова, С. Дорошенко, Н. Ігнатенко, І.

Корнійчук, М. Кубинський, Г. Олійник, В. Пабат, В. Сиротинко, С. Тищенко, Г. Чуйко та ін.

Зокрема, Н. Бібко вивчала методичні особливості опрацювання народних казок і казок змішаного (перехідного) типу; Р. Бутова аналізувала казковий матеріал з точки зору його можливостей для розвитку мовлення молодших школярів; С. Дорошенко визначив загальні методичні особливості опрацювання казки на уроках читання; Н. Ігнатенко наголошував на специфіці матеріалу казок у плані осмислення їх змісту; С. Козоріз описав нестандартні форми роботи над казкою; І. Корнійчук розробив конспекти уроків читання казки у початкових класах; М. Лещенко досліджував вплив казкового матеріалу на формування особистості учнів молодшого шкільного віку; Г.Олійник описав особливості виразного читання народної казки.

Численні дослідження, присвячені темі казки, містять правдиві твердження про те, що, незалежно від того, чи є казка літературною, чи народною, вона несе заряд справедливості, моральності, причетності до краси. Вона розкривається перед читачем у розмаїтті нереальних, фантастичних форм, наповнених глибоким змістом та мудрістю. І в цьому її важливість для формування свідомості людини, як дорослої, так і малої, яку не можна переоцінити [2, с. 234].

У 2013-2014 навчальному році у навчальну програму з української літератури включено ряд нових текстів, серед яких повість-казка Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії». У зв'язку з цим постає необхідність дослідження методики вивчення цього твору на уроках української літератури.

«З метою ефективної організації занять необхідно: раціонально розподілити час, який відводиться на ознайомлення учнів з твором, накреслити систему уроків, якщо твір вивчатиметься на декількох заняттях, намітити ті епізоди, образи, картини, художні деталі, які розглядатимуться в процесі аналізу; продумати завдання для учнів, обрати методи, прийоми, види і форми роботи, які забезпечать високу педагогічну результативність в умовах певного класу і певного складу учнів» [3, с. 202].

Перед безпосереднім читанням твору часто потрібна певна підготовка, щоб повернути твір лицем до учнів, спрямувати їхні думки й почуття, життєві враження, активізувати творчу уяву, викликати такі асоціації, які допоможуть усвідомити образи письменника як щось близьке, а також дати учням необхідну для розуміння твору суму знань. Ця підготовча робота здійснюється на вступних заняттях до вивчення твору, групи творів чи творчості письменника. Завдання вчителя-словесника – зробити вступні заняття вагомими й цікавими для учнів. Тому на першому уроці перед безпосереднім ознайомленням зі змістом повісті-казки доречно було б розповісти про Галину Малик і про обставини написання твору. З метою розвитку у дитини нестандартного мислення можна уже на вступному занятті використати ігрові технології. Скажімо, поділити клас на чотири команди: «Журналісти» (організують

інтерв'ю з письменницею), «Художники» (обирають події повісті, які вони будуть ілюструвати), «Читці» (готують виразне читання за ролями).

Другий урок доречно було б присвятити вивченню морально-етичних проблем казки: добро і зло, відповідальність за свої вчинки, вміння долати перешкоди на шляху до мети. Важливу роль на етапі актуалізації суб'єктного досвіду та опорних знань відіграватиме бесіда. Орієнтовні питання:

- Чи були, а може, є у вас недороблені справи, як і в Алі?
- Що ви переживаєте (відчуваєте, думаєте), коли маєте незавершені справи?
- Чи самі ви завершуєте їх, чи хтось допомагає?
- А як, на вашу думку, краще: доробляти розпочате до кінця чи залишати на потім?
- Що ж необхідно людині для того, щоб усе заплановане виконати?
- Чи вдалося вам відповісти на «вузлик» запитань Недопопелюшки?

Під час опрацювання навчального матеріалу можна використати одну з форм інтерактивного навчання – кооперативне навчання. Наприклад, роботу в малих групах:

Завдання для роботи:

Використовуючи текст, дослідити, чим керувалася у своїх вчинках Аля (до початку пригод і перебуваючи в країні Недоладії).

З'ясувати, якими були жителі Недоладії.

Пояснити, чому Аля не залишилася в Недоладії.

Озвучення результатів роботи в малих групах.

Поміркувати над піднятими у творі проблемами, коментувати їх, обґрунтовувати власну думку допоможе учням бесіда за питаннями:

- Чи зрозуміла б Аля необхідність завершувати розпочаті справи, якби не потрапила до країни Недоладії?
- Чи були у вашому житті ситуації, подібні до описаних у казці?
- Чим ви керуєтесь, зважаючись на той чи інший вчинок?
- Яких справ у вашому житті більше: добрих? недобрих? недороблених?
- Як часто доводиться відповідати за свої вчинки? Чи буває так, що вам усе «сходить з рук»?
- Чи є у творі персонаж, на якого ви чимось схожі? Чим?

На третьому уроці слід розглянути елементи незвичайного в повісті Г.Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії», символіку країни Недоладії та її мешканців, своєрідність композиції твору та особливості його мови.

На етапі опрацювання навчального матеріалу можна провести роботу в парах для розташування подій твору (подані на картках) у хронологічній послідовності. Вчитель повинен ознайомити учнів із поняттям композиції. Надалі варто провести бесіду про композицію і жанрову своєрідність розгляданого твору:

- Із скількох розділів складається твір?
- Навіщо авторка кожному із 29 розділів дала окрему назву? Чи допомогли вам ці назви краще зрозуміти прочитане, викликали бажання читати далі?
- Яка роль у творі останнього розділу, що має назву «Розділ двадцять дев'ятий, останній, і хоча він дуже короткий, його не можна вважати недоробленим, бо такі вони і є, ці останні розділи, які ще звать епілогами»? Що таке, на вашу думку, епілог?

– Що таке літературна казка? Які літературні казки вам відомі?

Далі вчитель наголосить на тому, що твір Г. Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» – не звичайна казка, а повість-казка. Обов'язковим на цьому етапі є запис до літературознавчого словничка поняття «повість». Також учні мають довести, що твір Галини Малик «Незвичайні пригоди Алі в країні Недоладії» – це повість-казка (метод ПРЕС).

Робота в групах як наступний вид роботи може мати такі завдання:

1. Визначити, кому із героїв твору належить та чи інша річ (наприклад, черевик – Недочеревику; кришталева туфелька – Недопопелюшці; стрічка – Алі; тканина у вигляді штанів – Недоштаньку; намальована голова – Першому Недораднику; намальоване вухо – Недоладьку; червоні нитки – не вишитому рушничкові; годинник – годинникарю; корона – Недокоролю Х.).

2. Знайти у тексті й виразно прочитати його портрет.

3. Охарактеризувати персонажа, висловити власне ставлення до нього.

На рефлексивно-оцінювальному етапі можна використати технологію «незакінчені речення» (1. Щоб ніколи не потрапити до Недоладії, потрібно... 2. Повість нас навчає...).

Як підсумок роботи над повістю-казкою, можна запропонувати учням написати вдома невеликий твір на тему «Якось я потрапив до Недоладії...» або власне продовження повісті.

У перспективі можна розробити розгорнутий конспект циклу уроків вивчення творчості Галини Малик.

Література

1. Брауде Л. Ю. К истории понятия “литературная сказка” / Л. Ю. Брауде. – Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – М., 1977. – Т. XXXVI. – № 3.
2. Кінджибала О. Корейська фольклорна та літературна казка як лінгвосемітичний знак у дослідженнях західних учених / Оксана Кінджибала // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2011. – Вип. 54. – с. 225-236.
3. Пасічник Є.А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах. – К., 2000.
4. Шеретько Ю. Галина Малик: «У дитячій літературі немає заборонених тем»: [Інтерв'ю] / Ю. Шеретько // Друг читача. – 2006. – №1, січень. – С. 4.

Письменна Юлія
студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: д.філол.н., проф. Білоусенко П.І.

СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА ЛОКАТИВНИХ НАЙМЕНУВАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XI-XIII СТ. (НУЛЬОВИЙ СУФІКС)

Просторові назви здавна посідають провідне місце серед різних тематичних груп лексики. Утворюючи «одну з найважливіших і найскладніших категорій, що пов'язана зі сприйняттям людиною навколишнього світу, зокрема просторових характеристик, і відображенням його в мовленні» [2, с. 5], вони належать до сфери широко вживаних слів і постійно привертають увагу науковців. До категорії *nomina loci* «зараховують назви, котрі вказують на особливості ландшафту і навколишнього середовища, найменування місця перебігу дій, процесів...номени, пов'язані з рослинним і тваринним світом, а також деривати, що позначають споруди, найменування водоймищ і простору в широкому розумінні цього слова» [3, с. 270].

У працях Т. Сіроштан досліджено шляхи становлення словотвірної структури й особливості формування лексико-словотвірних типів локативів впродовж кінця XVII - початку XXI ст., проаналізовано функціонально-семантичну дистрибуцію дериваційних засобів, визначено продуктивність виявлених формантів і словотвірну активність мотивувальних основ на різних етапах розвитку нової української мови. Історію афіксальної деривації іменників зі значенням місця висвітлено також у працях І. Іншакової, К. Качайло, О. Меркулової, Л. Стовбур, П. Білоусенка, Г. Волинець, В. Німчука. В. Ліпич описала творення композитно-суфіксальних дериватів з цим значенням. Проте ряд проблем, що стосуються історії дериваційної підсистеми назв місця, залишаються нерозв'язаними, зокрема не була об'єктом спеціального вивчення динаміка словотвірних типів *n. loci* з нульовим суфіксом в давній руськоукраїнській мові XI-XIII ст.

Такий стан справ зумовив актуальність теми запропонованої статті та її мету.

Суфікси *-ъ, -ь, -а* в праслов'янській мові мали специфічний характер, вони поєднували в собі дві функції: словотвірну і флексійну, тобто виконували роль дериваційних формантів і одночасно вказували на належність дериватів до певного типу відмінювання. Ця двофункціональність була рисою, яка суттєво відрізняла структури з нульовим суфіксом від дериватів з матеріально вираженим формантом. Тематичний суфікс поступово втрачав своє словотвірне значення і повністю поглинався флексією. Виразником словотвірної похідності між словами стала нульова морфема [1, с. 67].

Пам'ятки давньої руськоукраїнської мови XI-XIII ст. фіксують значну кількість віддієслівних назв місцевостей, у словотвірній структурі яких виділяється матеріально не виражена морфема – нульовий суфікс.

Кілька дериватів іменують місцини за результатом дії людини чи тварини: *гробъ* (XI-XII СлРЯ IV 137) «яма, місце погребіння, могила» співвідносне з *гребти*, давнє чергування *е – о* [6, с. 74], *Вльга* же поимши малы

дружини легько идуци приде къ гробу его (1118/1377 ПВЛ 57), днь живи а заоутра в гробъ (1118/1377 МП 245), Георгии Ростовьскыи и тыс#чкои окова гробъ Феодосьевъ игумена Печерьскаго (к.ХІІ/1425 ЛК 293); садъ (к.ХІІІ/1425 СлРЯ ХХІІІ 12) «засаджена деревами ділянка» співвідносно з садити; ровъ (ХІ ХХІІ 170) «псл. говъ, пов'язане з чергуванням звуків з гуті (*gŭti) «рити» (ЕСУМ V 87), сто"ше Володимеръ ѡбрывс# на Дорожичи межю Дорожичемъ и Капичемъ и есть ровъ и до сего дне (1118/1377 ПВЛ 76); ровъ издры ископаша "ми и впадес# в ню (к.ХІІ/1425 ЛК 553), и тоу быша имъ пророви ^ ѡзера а дроузии исъ Соухоѡ Лыбеди (к.ХІІ/1425 ЛК 326) «промоїна, протока, що з'єднує дві водойми». Серед цих похідних виокремлюється група субстантивів, що називають будівлі, приміщення різного призначення та їхні частини. Мотивувальною основою таких дериватів були дієслова, що позначали дії, у результаті яких виникло певне приміщення: загорода (ХІІ-ХІІІ/ХV СлРЯ V 173) «огорожене місце» (загородити), пор. ц.сл. заграда (ХІІ/ХV V 174); огородъ (1151/1377 ХІІ 250) «огорожа, паркан», (огородити), пор. давніші ц.сл. форми ограда зі значенням 'огорожа, стіна' у Московському літописі (1074 ХІІ 255) і оградъ (ХІІ 255), ц.сл. преграда (ХІ ХVІІІ 169), преградъ (1193/1377 ХVІІІ 169), предграда (1204 ХVІІІ 183) «загородка, перегородка, огорожа», приграда (1096 ХІХ 139) «огорожа»; погребъ (ХІІ-ХІІІ ХV 198) «темниця, тюрма (що знаходиться в землі)», бѣ же тоу готовизьѣ много въ бреть"ничахъ и в погребѣхъ вина и медовѣ (к.ХІІ/1425 ЛК 333), пор. погрѣбати (СлРЯ ХV 200) «ховати, хоронити/ ув'язнювати».

Група дериватів іменує місцини, призначені для певних дій, названих мотивувальною основою: виходъ (ХІ/ХVІ СлРЯ ІІІ 272) «місце виходу (і входу)» (виходити); входъ (1076 ІІІ 168) «місце для проходу всередину»; проходъ (1118/1377 ХХ 277) «місце для проходу або проїзду, шлях»; переходы (к.ХІІ/1425 ХІV 301) «критий хід, що з'єднує будівлі, приміщення»; бродъ (ХІІ І 335), и ^толѣ Гюрги... хот#щимъ внизъ поити къ Витчевському броду (к.ХІІ/1425 ЛК 424), заложи городъ на бротѣ томъ и наре и Пере"славль (1118/1377 ПВЛ 123), співвідносно з бродити; оу Кієва бо б#ше перевозъ тогда с оно" стороны Днѣпр (1118/1377 ПВЛ 10) «місце на річці, де перевозяться з одного берега на інший; пристань, де стоять судна для перевезення», идоша до нихъ... до оустъ" Десны и до перевоза до Києвского (к.ХІІ/1425 ЛК 327); печь (1118/1377 СлРЯ ХV 41) «споруда для обігрівання приміщення, приготування їжі», співвідносно з пекти (*pekŭti > *pektŭ > печи), пор. ст. сл. пещь (пешть) (1057 ХV 43).

У джерелах досліджуваного періоду траплялися поодинокі найменування меблів, утворені за допомогою нульового суфікса: ложе (ХІ СлРЯ VІІІ 273) «ложе, постіль» від ложити.

Значна кількість таких похідних, різноманітність лексико-словотвірних типів свідчить про активність і продуктивність нульового суфікса в давній руськоукраїнській мові при творенні локативних назв.

Література

1. Білоусенко П.І. Нариси з історії українського словотворення (суфіксація): Монографія / Білоусенко П.І., Німчук В.В. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 205 с.

2. Виноградова О. В. Функціонально-семантична категорія локативності в сучасній українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / О. В. Виноградова. – К., 2001. – 19 с.
3. Меркулова О. Конфіксальні поміна іосі в українській мові XI – XVIII століть / О. Меркулова // Вісник Прикарпатського національного університету. – 2006. – № 15–18. – С. 270–274.
4. Німчук В. В. Давньоруська спадщина в лексиці української мови / В. В. Німчук. – К.: Наукова думка, 1992. – 416 с.
5. Сіроштан Т. В. Формування словотвірної структури поміна іосі в новій українській мові кінця XVII - початку XXI ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Т. В. Сіроштан. – Запоріжжя, 2011. – 19 с.
6. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Ю. Шевельов. – Харків: Акта, 2002. – 1066 с.

Список умовних скорочень використаних джерел

- ЕСУМ Етимологічний словник української мови : [в 7 т. / за ред. О. С. Мельничука] – К. : Наук. думка, 1982–1988. – Т. 1–5.
- ЛГВ Галицько-Волинський літопис // Полное собрание русских летописей. Ипатьевская летопись. – М.: Изд-во восточной литературы, 1962. – Т. II. – С. 715-938.
- ЛК Київський літопис // Полное собрание русских летописей. Т.2: Ипатьевская летопись. – М.: Изд-во восточной литературы, 1962.– С. 284-708.
- МП “Поучени~” Володимира Мономаха, поч. XII ст. // Полное собрание русских летописей. Лаврентьевская летопись и Суздальская летопись по академическому списку. – М.: Изд-во восточной лит-ры, 1962. – Т.1. – С. 240-252.
- ПВЛ Повість временних літ за Лаврентіївським списком // Полное собрание русских летописей. Т.1: Лаврентьевская и Суздальская летописи по академическому списку. – М.: Изд-во восточной литературы, 1962.
- СлРЯ Словарь русского языка XI-XVII вв. – М.: Наука, 1975-2008. – Вып. 1-28.

Поліванчук Ірина

студентка 5 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Стовбур Л. М.

КОМПОЗИТНО-СУФІКСАЛЬНА ДЕРИВАЦІЯ ІМЕННИКІВ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА

Композитно-суфіксальна деривація – це спосіб словотворення, при якому нові слова утворюються при складанні кількох слів, основ чи коренів, об’єднаних в одну лексичну одиницю, а також додавання суфікса.

Новизна розвідки полягає в тому, що в ній уперше здійснено аналіз композитно-суфіксального способу деривації іменників, ужитих в поетичному

доробку Василя Семеновича Стуса. Також у роботі дістав подальшого розвитку розгляд лінгвальної природи іменникових композитів. Метою нашого дослідження є розкриття механізму творення композитно-суфіксальних іменників у творчості В. Стуса.

Дослідники творчості В.С. Стуса М. Коцюбинська, Є. Сверстюк, В. Овсієнко, Д. Стус, Р. Веретельник, Т. Гундорова, Е. Соловей відзначали багатогранність і різноплановість творчості поета. Було помічено вживання поетом рідковживаних слів, архаїзмів, використання різних тропів, а також звернення поета до власного словотворення, вживання звичних слів у незвичних фразах, їх деформації тощо [5, с. 299]

Творчий доробок Василя Стуса надзвичайно багатий індивідуально-авторськими прийомами, сповнений своєрідної експресивності. Новотвори В. Стуса збагачують художню образність поезії. Вони притаманні лише конкретному художньому задуму автора і не входять до загальномовної лексики:

Це божевілля пориву, ця рвань
всеперелетів - з пекла і до раю... [1, с. 605]

При дослідженні творчості В. Стуса було виявлено, що найчастотнішими моделями композитно-суфіксального словотвору іменників виявились моделі з суфіксами -анн- (-янн-), -енн-, -н-.

Складання з суфіксом –анн- (-янн-)

Найпоширенішою є модель творення композитів з суфіксом -анн- і його варіантом суфіксом -янн-. При деривації творяться іменники зі значенням абстрактної дії, які функціонують як лексичні деривати, мотивовані словосполученням. Це можна проілюструвати такими прикладами:

Жду день при дні, та, мабуть, не діждусь
благословенного всепереймання —
життя і смерти, щастя і біди... [3, с. 148].

У затишку прожити не судилось:
ударив грім — і зразу шкереберть
усе пішло, що ніби тільки снилось,
як життєіснування й життєсмерть [3, с.132].

Складання з суфіксом –енн–

У результаті словотворення виникають абстрактні іменники з опорним вербальним компонентом зі значенням дії.

Там крила птаства рясно миготіли,
мережилася зелень дивновзором,
а душу вже поймав самоходжень
зухвалий холод і зухвалий жах [4, с. 184].

Ось тут мені не застує самозатемнень
невситуща хмара ні сонця, геть студеного, ні зір [3, с. 237].

Складання с суфіксом -н-

Наступний приклад представляє модель з опорним іменниковим (субстантивним) компонентом, де перша основа складання конкретизує другу. Ця модель чітко простежується у творчості Стуса:

Ми їдемо на схід крізь білопіння гречок,

Незнаним видиться нам плетиво доріг... [2, с. 144].

Також за подібною моделлю і з подібною семантикою, проте з додаванням інших суфіксів, творяться такі композити:

Немов відбиток на воді тремкій,
що не почезне в хвилеводді,
пробудь мені в солоній і гіркій
у богонародженній вроді [3, с. 234].

Червона барка в чорноводді доль
загубиться. І фенікс довгоногий
перенесе тебе в ясні чертоги
від самоволь, покори і сваволь [4, с.109].

Таким чином, можна відзначити, що модель з опорним іменниковим компонентом, де друга основа слова більш детально характеризується першою, і має тотожний до останньої фонемі другої основи суфікс, також є продуктивною у поетичній творчості Василя Семеновича Стуса. Отже, до особливостей поетичної мови В. Стуса відноситься словотворення, результатом якого стають яскраві індивідуально-авторські новотвори. Саме композитно-суфіксальний спосіб виявляється дуже продуктивним.

Література

1. Золотий гомін. Українська література: Хрестоматія для 11 класу середньої школи / [упоряд. О. С. Непорожній]. – К. : Освіта, 1995. – 624 с.
2. Стус В. С. Твори у чотирьох томах шести книгах. Т.1: кн.1. / В. С. Стус – Львів : Просвіта, 1994. – 432 с.
3. Стус В. С. Твори у чотирьох томах шести книгах. Т.1 : кн.2. / В. С. Стус – Львів : Просвіта, 1994. – 302 с.
4. Стус Д. В. «Палімпсести» Василя Стуса: творча історія та проблема тексту // Василь Стус Твори у чотирьох томах шести книгах. Т.3 : кн.1. / В. С. Стус – Львів : Просвіта, 1999. – С. 5-22.
5. Шевельов Ю. Трунок і трутизна. Про «Палімпсести» Василя Стуса / Ю. Шевельов // Українське слово : Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. : у 3 т. – К. : Рось, 1994. – Т.3. – С. 95-366.

Поліщук Єлизавета

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Одним із основних завдань учителя-словесника є вироблення у школярів умінь і навичок користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях, під час сприймання, відтворення й продукування висловлювань, однаково розвивати усі види мовленнєвої діяльності, акцентуючи увагу на розвиткові діалогічного мовлення.

Діалогічне мовлення – це процес взаємодії двох або більше учасників спілкування. Тому «в межах мовленнєвого акту кожен з учасників по черзі виступає як слухач і як мовець»[1]. Правильне розуміння вчителем та учнем сутності діалогу, умов його виникнення та основ діалогічної взаємодії між учителем та учнем (або між учнями) сприяє інтелектуальному та духовному зростанню школярів. Робота з діалогічного мовлення повинна носити неперервний характер.

У сучасному освітньому процесі необхідно знайти оптимальні шляхи формування високорозвиненої мовної особистості, «урахування відповідних теоретичних психолого-педагогічних та лінгводидактичних наукових засад, що сприяли б навчанню українського усного діалогічного мовлення учнів загальноосвітніх шкіл, які після закінчення навчання вступали б у життя мовленнєво підготовленими до розв'язання проблем передусім побутового, а згодом і суспільно важливого, ділового характеру, дотримуючись мовленнєвого такту, толерантності, культури спілкування, ввічливості, інших якостей нової системи взаємних стосунків і успішної співпраці сучасної ділової людини»[2].

Саме технологія інтерактивного навчання забезпечує таку організацію навчального процесу, за якої неможлива відмова від участі у процесі пізнання. Українські педагоги О. І. Пометун та Л. В. Пироженко зазначають, що «...суть інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання в співпраці), де і учень, і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання» [3, с. 9].

Суть застосування інтерактивних технологій полягає у тому, щоб навчити школярів успішно спілкуватися, використовувати навички активного слухання, висловлювати власні думки, переконувати й бути переконливими й толерантними, розуміти інших, ставити запитання й відповідати на них. Існують спеціально розроблені технології, які покликані спонукати в учнів бажання висловитися, довести свою думку, аргументувати її, вислуховуючи при цьому свого опонента. На уроках української літератури школярі можуть розмірковувати над проблемними питаннями, обґрунтовувати власне бачення твору або ж вчинків певного персонажа, дискувати щодо конфліктів порушених у літературному творі. Для цього вчитель повинен створити умови для перебігу діалогу, гарантувати спокійний та невимушений процес обміну думок.

Учителем створюються ситуації, за яких школярі долучаються до обговорення, організовуються дискусії. Передусім це формулювання проблемних питань, відповідь на які школярі мають знайти шляхом спільної взаємодії. Серед них можливі такі: «Українське – то третій сорт? (за комедією «Мина Мазайло» М. Куліша)», «Мудрий лад не насадити кроткими руками» (за драмою І. Кочерги «Ярослав Мудрий»)), «Що ж це виходить? Зрадити в житті державу – злочин, а людину – можна?» (Л. Костенко)», «З усього «користь витягати, хоч би й зубами прийшлося тягнути» (І. Карпенко-Карий. «Хазяїн»)).

Дискусія – це «широке публічне обговорення якомусь спірному питанню»[5]. Вона є важливим засобом пізнавальної діяльності, сприяє розвитку критичного мислення учнів, дає можливість визначити власну позицію, формує навички

аргументації та відстоювання своєї думки, поглиблює знання з обговорюваної проблеми. Дискусії значною мірою сприяють розвитку практичного мислення, дають можливість визначити власну позицію, формують навички відстоювати свою думку, поглиблюють знання з обговорюваної проблеми.

Значного поширення набуває проведення дискусії в стилі телевізійного ток-шоу, яка має на меті зацікавити учнів до вираження власної думки, сформуванню у школярів навички публічного виступу, навчити старшокласників висловлювати та захищати власну позицію, активно брати участь в обговоренні.

У педагогічному досвіді широке розповсюдження одержали ряд особливих форм проведення дискусії. До них відносяться «круглий стіл», «засідання експертної групи», «форум», «симпозіум», «дебати», «судове засідання» та «акваріум», які вчитель може використовувати на уроках літератури в залежності від теми, мети і завдань уроку.

Одним із найбільш складних способів обговорення дискусійних проблем є дебати. Дебати можна проводити лише тоді, тоді коли учні навчилися працювати в групах та засвоїли технології вирішення проблем. Дебати проводяться для того, щоб «поглибити розуміння засвоєної теми, навчити учнів посідати певну позицію зі спірного питання або суперечливої проблеми, підкріплювати свою позицію аргументами, відбивати контраргументи, дискутувати цивілізовано» [4, с.111]. Важливо, щоб учасники дебатів не переносили емоції один на одного, а спілкувалися спокійно. Саме такі навички і потрібні учням для формування мовленнєвої компетентності.

Суть інтерактивної технології «Діалог» полягає в спільному пошуку групами узгодженого рішення. Діалог виключає протистояння, критику позиції тієї чи іншої групи.

Ще одним варіантом навчання діалогічному мовленню є технологія «Два – чотири – всі разом», що є похідною від парної роботи, ефективна для розвитку навичок спілкування в групі, умінь переконувати та вести дискусію.

Також формуванню навичок говорити та слухати сприяють методи «Прес», «Займи позицію», «Зміни позицію», «Нескінченний ланцюжок». Всі ці методи навчають учнів виробляти й оформлювати аргументи на захист власної точки зору, стисло, лаконічно і в той же час доступно висловлювати думки з дискусійного питання. Також учні мають змогу вислухати думки своїх однокласників, погодитися з ними чи ні, поставити питання та досягнути певного спільного рішення, консенсусу.

Важливою рисою навчальної дискусії є діалогічна позиція вчителя. Саме педагог задає тон уроку, слідкує за виконанням учнями всіх правил дискусії, скеровує поривання та думки школярів у потрібне русло. Важливим є заздалегідь продуманий вчителем план дискусії, обрання форми проведення для залучення всіх учнів до обговорення. І.Фомич зазначає, що «вчителі, які свідомо пішли на такий важкий і водночас важливий крок – застосування дискусій як одного з прийомів інноваційного навчання, повинні знати, що це вимагає переорієнтації педагогічної діяльності на творчу, вміння працювати у творчому режимі, створювати творчу лабораторію»[6].

Інтерактивні технології сприяють всебічному розвитку особистості та формування у школярів власної, незалежної думки, яку вони можуть підкріпити доказами, аргументами. Такі вміння є необхідними не тільки у процесі шкільного навчання, а й у повсякденному житті, незважаючи на вік чи ситуацію. Тож формування мовленнєвої компетентності є важливим складником мети освітньої діяльності.

Література

1. Іпатій І., Кузик О. Формування навичок монологічного та діалогічного мовлення // Режим доступу: <http://intkonf.org/ipatiy-i-k-kuzik-o-v-formuvannya-navichok-dialogichnogo-ta-monologichnogo-movlennya/>
2. Палихата Е. Система навчання українського усного діалогічного мовлення учнів основної школи // Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/5842.html>
3. Пометун О.І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. - К.: Видавництво А.С.К., 2004. – 192с.
4. Пометун О. Енциклопедія інтерактивного навчання. – К.: А. С. К., 2007. - 144с.
5. Словник української мови // Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/diskusija>
6. Фомич І. Дискусія в системі інноваційного навчання української літератури в школі // Вісник Запорізького державного університету. – 2000. – № 1. – С. 1-4

Поліщук Єлизавета

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Кушнерюк Ю.Р.

КОНЦЕПТ СВОБОДИ У ПРОЗІ І.КАРПИ ТА Л.ДЕНИСЕНКО

Проблематика людської свободи належить до «вічних» проблем людського буття. Свобода виступає необхідною умовою самовизначення особистості, створення, збереження і трансляції своєї особистісної позиції стосовно цінностей у системі міжособистісної взаємодії.

На сучасному етапі розвитку літератури стає дедалі поширеною жіноча творчість, у якій висвітлюється нова роль та місце жінки у сьогоденні. Про специфіку письма та «кризу жіночності» на українському літературному полі почали говорити наприкінці ХХ століття. Відомі дослідження С.Павличко, Т.Гундорової, В.Агеєвої, Н.Зборовської, О.Карабьової, що присвячені вивченню феномену жіночої творчості.

Мета статті: проаналізувати форми виявлення внутрішньої свободи на рівні проблематики у творах І.Карпи та Л.Денисенко.

У філософському словнику подається таке трактування поняття «свобода»: «Свобода – особливий спосіб детермінації духовної реальності. Оскільки духовність є специфічною властивістю людського існування (екзистенції), свобода безпосередньо виявляє себе у людській життєдіяльності, що становить взаємодію духовних (свідомих і не свідомих) і природних (біологічних чинників). Тому свобода насамперед є усвідомлення можливих меж людської поведінки, які залежать від конкретної ситуації людського існування (індивідуального і суспільного)» [7, с. 570].

Внутрішня свобода реалізується у вияві особистої позиції. До одного з проявів внутрішньої свободи відносимо і природу творчої самореалізації особистості. Акт свободотворчості є результатом взаємодії двох його складових – інтелектуального (ідеального) уявлення про бажану свободу і праксеологічну (практично-діяльнісну) енергію, підпорядковану досягненню мети.

У творах І.Карпи змодельований новий тип жінки. Тип епатажної, нестримної, подекуди агресивної, такої, яка кожною дією «кричить» про свою свободу. Власне розуміння свободи І.Карпа втілює в описі «розкутого» життя одного зі своїх персонажів – Тріші. Основні принципи світогляду героїні Карпа викладає в таких рядках: «Тріша Торнберг без будь-яких моральних спазмів може дозволити собі саботаж чужого життя... і запуск свого летючого коріння в будь-якому місці на землі... Але не можна, в жодному разі не можна прив'язуватися до місць. Як і до людей. Тільки свобода забезпечує справжнє кохання. Справжню дружбу. Справжнє все» [с.4].

У творах герої часто подорожують світом, вбачаючи в цьому життя без обтяження та турбот. Мотив мандрів символізує «безпритульність і невизначеність світоглядної перспективи» «Взагалі — то, ми просто каталися. Що ще я вам можу сказати? Їздили собі туди - сюди Європою... Ми жили, як собі хотіли і де хотіли» [с. 4].

Н.Зборовська зазначає, що тип жінки, який присутній у творах письменниці, «агресивний, нематеринський, істеричний» [3, с. 127]. Це ніби бунт проти власної статевої ролі. Жінка у Карпи не може бути господинею, матір'ю, хранителькою домашнього вогнища. Традиційна родина у розумінні героїнь Карпи відмирає, адже жінка стає самодостатньою. Карпа наводить формулу ідеального чоловіка. На її думку, це «це гібрид банкомату і посудомийної машини». У творчості письменниці має місце «вибух грубого чуттєвого кохання, мстивої сексуальності», «нав'язливе бажання постійно демонструвати статево привабливість жінки та її сексуальну потенцію, що утаємничує якийсь злопам'ятний бунт проти високої чистоти любови» [3, с. 127]. Карпа бунтує проти любові, адже кохати когось, це якоюсь мірою жертвувати своєю свободою заради іншої людини, постійно шукати компроміс та стримувати власні бажання, узгоджуючи їх з бажаннями та потребами коханої людини. Тому легше мати безліч коханців, змінювати їх та із жодним із них не втрачати власної духовної свободи. Людські почуття, на думку героїні Карпи Тріші Торнберг, не можуть бути вічними. І на відміну від інших жінок (адже здебільшого жінки схильні до увічнення почуттів) Тріша усвідомлює, що більш минулим за закоханість не може бути нічого.

Насичення творів Карпи візіями інтимного життя героїв трактується як визволення особистості з-під тиску, адже раніше в суспільстві тема сексу замовчувалася, тоді як у творах письменниці статевий контакт перестає бути табуйованим і утаємниченим актом. «Секс стає одним з наскрізних дискурсів тексту, проте він існує ніби у двох площинах: як фізіологічний акт і як форма тілесної комунікації» [5, с. 77]. Описуючи статеві контакти Карпа широко використовує обценну лексику, яка «випестувана статевими фактурою і реаліями» [1, с. 151].

Хоч героїні твору Карпи понад усе прагнуть бути самостійними та

незалежними М.Крупка висловлює думку, що у творі «Перламутрове порно...» одночасно відбувається процес втечі від світу, індивідуалізації особистості, а також «щемляча туга за Людиною, пошук комунікативного поля» [5, с. 75]. Водночас героїня відчуває дефіцит особистого простору та соціальних контактів. Катакана намагається бути вільною, але свобода ототожнюється нею із самотністю.

Необхідно звернути увагу і на мову творів І.Карпи. Це обценна лексика. Я.Голобородько називає стильову течію, яку представляє І.Карпа «стьобом», тобто «саркастично – іронічним стилем, ...чудовою формою спілкування, коли можна говорити...про все і ні про що» [1, с. 149]. Ці «вербальні екстремалії» [1, с. 153] простежуються у всіх її творах без винятку.

Самобутність стилю Л.Денисенко перш за все не в мовному епатажі, а у своєрідній композиції. Так, композицією майже всіх прозових творів письменниці є поліфонічна оповідь. У романі «Кавовий присмак кориці» головні дійові особи роману – Лесь та Аліса – розповідають по черзі кожен свою історію (вони зливаються у фіналі в єдине сюжетне ціле), і в підсумку твір закінчується, там де й починався. Формально маємо протиставлені жіночу сповідь і чоловічі спостереження.

Вияв свободи у творах Л.Денисенко має хіба що зовнішню схожість з виявами цього феномену в І.Карпи. Так, у творах Л.Денисенко теж присутні подорожі. Аліса, головна героїня твору «Кавовий присмак кориці», зізнається сама собі, що подорожуючи, вона тікає. Спочатку тікає від стереотипного, нецікавого їй життя. Втікає від почуттів Лєся, якому не вистачає чогось, аби стати її «синім птахом», якого вона так прагне знайти в житті. «Йому чогось постійно бракувало, того самого «чогось», що робить із людини синього птаха. Тоді я вперше у зрілому віці плакала... Я вирішила, що мені треба податися з міста, з країни. І це було не порожнє рішення. Так відбулася моя перша втеча» [2]. Потім Аліса тікає від коханців, змінює країни, континенти, професії, ніде не знаходячи чогось особливого, чогось такого, що пасувало б саме їй та змогло її захопити й тримати біля себе.

Аліса знайшла свого «синього птаха» у батькові Лєся. Це було її нещасливе кохання, перша усвідомлена втеча від свободи, її бажання бути з ним перевершувало її бажання бути вільною». Це кохання – втрата Алісою тієї індивідуальності, тієї свободи, яку так цінував Лєсь все життя: «Вона обхопила себе за плечі й повідомила мене, що закохалася. Закохалася вперше у своєму вільному житті...» [2]. Усе життя Лєсь чекав закоханості Аліси. Та понад усе він бажав, щоб ця нестримна дівчина була закоханою в нього. Побачивши Алісу, захоплену його батьком, Лєсь свідомо відмовляється від неї, тікає, не реагує на її прохання залишитися. Саме тут він починає відчувати себе вільним від тієї примарної Аліси, що переслідувала його протягом всього життя.

Л.Денисенко наважується ввести в свій твір незвичайний поворот сюжету. Батько Лєся насправді не цікавиться жінками, у нього стосунки з молодим талановитим студентом. Перетворення літнього, вихованого в радянських реаліях, чоловіка на представника нетрадиційної орієнтації - своєрідний вияв внутрішньої свободи письменниці, звільнення від стереотипів.

Мова творів Л.Денисенко вміщує в собі набагато менше ненормативної

лексики, ніж твори І.Карпи. Лише подекуди в розмовах персонажів зустрічаємо емоційні вигуки, наприклад «Ідіть усі в дупу, лайно» [2], але мовлення героїв не надто насичене подібними виразами. Тобто Л.Денисенко не прагне реалізувати своє розуміння свободи за допомогою обценної лексики, як це робить І.Карпа. Вона не використовує «потенцій мовного епатажу, компенсуючи його на інших рівнях тексту» [6, с. 139].

Л.Денисенко знає читацьку потребу і вміє її задовольняти. Її твори насамперед не мовним стилем, а цікавим сюжетом, несподіваною розв'язкою та поворотами дії. Саме у неймовірних сплетіннях долі, у шляхах пошуку традиційного щастя письменниця втілює своє розуміння концепту свободи. Свобода у творах Карпи – це свобода від зовнішніх обмежень, від канонічних міжособистісних взаємин, від традиційних понять «сім'ї» та «жінки».

Література

1. Голобородько Я. ММП – XXI, або стьоболубіє // Березіль. – 2008. № 3 – 4. - С. 149 - 153
2. Денисенко Л. Кавовий присмак кориці: Роман. – Режим доступу: <http://lib.rus.ec/b/269284/read>
3. Зборовська Н. Криза жіночності на українському порубіжжі (Роздуми з приводу роману Ірени Карпи «50 хвилин трави (Коли помре твоя краса)» // Сучасність. – 2004. - № 3. – С. 126 – 132.
4. Карпа І. BitchesGetEverything. – Режим доступу: http://lib.aldebaran.ru/author/karpa_irena/karpa_irena_bitches_get_everything/karpa_irena_bitches_get_everything__0.html
5. Крупка М. Художні версії любовних драм у сучасному прозовому дискурсі (романи О.Забужко, І.Карпи, С.Пиркало) // Слово і час. – 2007. - № 7. – С. 73 – 79.
6. Кушнерюк Ю. Концепція радянської ментальності в українській молодіжній прозі початку XXI століття // Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. ст.. – Серія: Філологічні науки. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. - № 2. – С. 138 – 141
7. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. Шинкарука. – К.: Абрис, 2002. – 800 с.

Поліщук Єлизавета

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук.кер.: к.філол.н., доц. Денисенко Л.П.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО «ЗАБАВКИ З ПЛОТІ ТА КРОВІ»

Вставленими конструкціями є такі одиниці, що «вживаються для уточнення, доповнення, роз'яснення предметного змісту речення або введення додаткового змісту та інформації до його структури» [2, с. 250]. З семантичного погляду вставлені одиниці зумовлюються прагненням мовця до яскравішого підтвердження висловленої думки новими варіантами особистих сприймань, оцінок, зіставлень, спостережень, уточнень. Питання про вставлені конструкції

з неоднаковою повнотою і чіткістю висвітлили в спеціальних дослідженнях А.Анікін, Є. Артеменко, С. Гостеева, І. Кірюхіна, Є. Седун, Л. Хатіашвілі, І.Щеболева та інші, у вузівських посібниках – Н. Валгіна, О. Галкіна-Федорук, О. Гвоздев, К. Горшкова, Д. Розенталь, А. Руднев, М. Фоміна, В. Цапукевич, М.Шанський, Л. Кадомцева, М. Каранська та інші.

Самобутність стилю Л. Денисенко визначається насамперед синтаксичною будовою її творів. Творчий доробок письменниці на сучасному етапі не є всебічно осмисленим, на сьогодні немає робіт, в яких би розглядався стилістичний потенціал синтаксичних структур, уживаних у романах сучасної письменниці. Метою цієї статті є семантико-стилістичний аналіз вставлених конструкцій, зафіксованих у романі Л.Денисенко «Забавки з плоті та крові».

Як показують наші спостереження, вставлені конструкції в романі «Забавки з плоті та крові» є надзвичайно різноманітними за своїм семантичним значенням. Оскільки однією з основних функцій вставлених конструкцій є власне пояснювальна, то не дивно, що у романі письменниці «Забавки з плоті та крові» знаходимо велику кількість вставлених одиниць, що репрезентують саме цей різновид функціонального навантаження: «Вже там я став власником чудових англійських шпильочок, купив у бабусі, котра спочатку роздивлялася моє довге волосся, приглядалася до шотландського кілту (це така чудернацька спідниця в червону, зелену та чорну клітину; можливо, занадто коротка для порядного чоловіка), а потім назвала мене «дороженькою» та «онукою» [1, с. 16]; «Пако Рабана (є такий чудопал зі світу кутюр'є, завжди щось вигадує: або одяг з консервних бляшанок, або щось ще більш відчайдушне) помер би від заздрощів» [1, с. 16].

Значне місце з-поміж вставлених конструкцій, які вжито Л. Денисенко у романі, займають одиниці, що деталізують або конкретизують попереднє висловлювання, наприклад: «Цікаво, що я, людина далека від архітектури, відразу впізнаю творіння архітектора Растреллі за кольором (практично завжди блакитний) та чудернацькими візерунками» [1, с. 39]; «Спочатку вона обзиває потрібних людей катами, а потім звертається до них же (у цьому випадку — до катів) по допомогу» [1, с. 36]; «Але ж ранкові вистави, мабуть, бувають лише в Театрі юного глядача («Малюк і Карлсон» — в кращому разі) та в Ляльковому театрі («Вінні Пух та усі-усі-усі», мені довелося це бачити, було весело, але я не впевнений, що це буде до вподоби Мірі), а у філармонії в ранковий час можуть виспівуватися дитячі хори, такі як «Сонечко»...» [1, с. 105].

У деяких випадках Л. Денисенко підсилює пояснювально-конкретизаційну функцію вставлених одиниць «суб'єктивно видільними конотаціями прислівникових слів» [3, с. 20], таких як особливо, надто тощо: «Після врочистого декламування цього вірша Еріці було скрутно, її цькували усі: мати, яку терміново викликали до школи, вчителі (особливо обурювалася вчителька російської мови та літератури), директор, одна особа з таємничого «райвно», а також піонерські лідери та комсомольське керівництво школи» [1, с. 97].

У повісті «Забавки з плоті та крові» знайли місце й причиново-пояснювальні вставлені конструкції, що семантично є співвідносними з компонентами підрядних речень причини: «Хоча це я вже занадто

перестраховуюся (з віком ми стаємо безпідставно полохливими), адже в наше рухливе сторіччя дівчата віддають перевагу штаням» [1, с. 62]; «Спочатку мене хотіли наректи Софією (пропозиція батька), але мама сказала, що рудоволоса дівчинка на ім'я Соня – це вже занадто для простої української радянської родини. Потім дебатовалося ім'я Ольга (альтернативна пропозиція батька), яке досі мені подобається, напевне, через те, що мене так не назвали» [1, с. 25].

За класифікацією А. Мойсієнка існують такі варіативні вставлені конструкції, що «вживаються з метою представлення повної парадигми найменування, а також відповідної поняттєвої характеристики того чи того синонімічного ряду» [3, с. 21]. Вживання таких вставлених одиниць у повісті «Забавки з плоті та крові» є особливо вдалим прийомом письменниці, наприклад: «Але голос оживає та басує (баритонує, тенорує): «Пасажири, відпустіть двері!» [1, с. 17]; «Коли в мене був кепський (скигливий) настрій, Рудий обіймав мене і шепотів, що я найкраща у світі дівчина, що я — справжня красуня...» [1, с. 29].

Л. Денисенко особливо уподобала вживання конструкцій емоційно-виражальної семантики (як правило, з вигуківим компонентом), що привертають увагу реципієнта до певних деталей у тексті, наприклад: «Мама тримала в руці величезний плакат, де трьома мовами – українською, російською та англійською (аякже!) було написано таке: «Кати! Заступіться за пересічного громадянина!..» [1, с. 56]; «Моя мати з'їхала з глузду і хоче мене вбити (Пробач, бідна мамо)» [1, с. 44]; «Спочатку чай темний, насиченого кольору, тепер (увага!) стару заварку не викидаємо, а знову заливаємо окропом...» [1, с. 23].

Різновидом вставлених конструкцій з емоційно-виражальною семантикою є пояснювально-оцінні одиниці, до вживання яких часто вдається популярна письменниця: «Мамі було 60 років, і певний запас часу вона мала (два роки – це багато, за два роки юнаки встигають перетворитися на чоловіків, я маю на увазі службу в армії, не знаю, про що ви подумали. А армія, на мій погляд, це як літо, тобто маленьке життя)» [1, с. 37].

Типовим явищем у романі «Забавки з плоті та крові» є один із різновидів оцінних вставлених конструкцій – оцінно-характеристичні одиниці, такі як: «Навіть схибнутий військовик Василь Васильович Склярєнко, який поміж нас називався «здравияжелаютоварищподоконник», казав нам добряче поставленим в армії голосом (консерваторії відпочивають)» [1, с. 40]; «Там усюди вода, живеш у самісінькій воді, вона ліворуч, вона праворуч, вона внизу, вона вгорі (це вже він загнув — «вода вгорі», хоча, може, він мав на увазі дощ), у неї тебе можуть легко зіпхнути, зачепити веслом і втопити... Уяви собі (Рудий розійшовся), як це воно, жити в метрополітені, постійно озиратися, щоб хтось не скинув тебе під потяг (тут Рудий на хвилину заплющив очі, мабуть, переживав мить, коли на нього наїжджав потяг, відчув себе Анною Кареніною, але швидко схаменувся, щоб продовжувати)» [1, с. 47].

Відомо, що функцію вставленого компонента можуть виконувати і знак оклику або ж знак питання, залежно від модальної семантики загального висловлювання. Такий різновид вставлених одиниць є менш поширеним у романі «Забавки з плоті та крові», проте одиничний приклад цієї вставленої

конструкції все ж знаходимо: «В Ернеста є геніальне (!) маленьке оповідання про білих слонів, – замріяно казала мати, поліруючи тонкою шовковою хусткою чергове маленьке слоненя з порцеляни» [1, с. 13].

У романі «Забавки з плоті та крові» вставлені конструкції деталізують умови, причини, за яких була висловлена основна думка, дають експресивну оцінку повідомлюваного мовцем та привертають увагу реципієнта до певних, особливо важливих на думку авторки, місць у тексті. Вставлені конструкції у романі Л. Денисенко не тільки розширюють та збагачують зміст висловлення, а й визначають специфіку індивідуального стилю письменниці.

Література

1. Денисенко Л. Забавки з плоті та крові: Новела з десяти частин. – К.: Кальварія, 2006. – 192 с.
2. Загнітко А. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – С. 250
3. Мойсієнко А. Функціональна семантика вставлених конструкцій // Урок української. – 2005. – № 5-6 (75,76). – С. 19-22

Потоцька Катерина

студентка 3 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Ніколаєнко В.М.

КАТЕРИНА ІІ В ПІСНЯХ ПРО ЗРУЙНУВАННЯ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ

До часу зруйнування Запорозької Січі наші пращури пройшли дорогу державотворення. Українці – це народ, на чолі якого стояли мудрі князі (Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Княгиня Ольга), чи королі (Роман Мстиславович, Лев Данилович), чи гетьмани (Петро Дорошенко, Іван Мазепа, Богдан Хмельницький), являла тодішньому світу героїчний дух за утвердження України як держави.

XVII століття – повстання під проводом Богдана Хмельницького (1648), не тільки засвідчило силу народу – воно «потягло за собою навіть цілковите відпадиння повстанських областей і кілька років пізніше (1654) утворення української республіки, яка в безупинних війнах на три фронти: проти Польщі, Московського царства й Криму зуміла зберегти свою незалежність протягом майже ста років» [2, с. 304].

Після правління Богдана Хмельницького гетьманська республіка стала провінцією Москви. Впродовж 1762–1796 років Катерина ІІ, на відміну від Петра І, проводила політику жорстку, що в кінцевому результаті призвело до зруйнування Січі. Зруйнуванню Січі Катериною ІІ передували такі події: 1765 року – гетьманське правління замінено в Малоросії Колегією і К. Розумовський стає останнім гетьманом України. Катерина ІІ продовжила почату Петром І політику і здійснила все, що він не встиг зробити. Жорстоко й підступно розправлялися з тими, хто не корився московській цариці й не вірив у добро, яке принесе Москва підкореному народу, якого й назвали образливо – «малорос».

Про ліквідацію Січі свідчить «Маніфест про зруйнування Війська Запорозького»: «зруйнувати Січ Запорозьку і ім'я козаків, від якої воно

запозичене. Внаслідок цього, 4 червня нашим генералом-поручиком Текелієм, з довіреними від нас йому військами, зайняти Запорозьку Січ... Сповідуючи нашим вірним... підданим всі ці обставини, ми в той же час можемо оголосити, що немає тепер більше Запорізької Січі в політичній її потворності, відповідно і козаків і цього імені» [2, с. 181].

Пісні про зруйнування Запорозької Січі можна поділити на три цикли: пісні, що оповіли про наближення руйнування московитами Запорозької Січі; пісні, що розповідають про саме руйнування Січі; пісні, що розказують про долю запорізьких січових козаків після зруйнування Січі.

Яскравим прикладом є пісня «Зібралися всі бурлаки». Тут Катерина II – «вража німка» [6, с. 559], «вража мати» [6, с. 559], «вража баба» [6, с. 560], «вража сука» [6, с. 560], якій сиплять докори, на які вона заслужила: «А бідному залишила / Те, де поховують / Бо цариця Катерина / Добре в карти грала / Вона наше все добро / Та й попрограла» [6, с. 559]. В пісні «Зібралися всі бурлаки» козаки просять царицю бути «великодушною», з відчаєм проклинають її: «Катерино, клята бабо, що ти наробила? / Степ широкий, край веселий панам подарила. / Вставай, батьку отамане, годі тобі спати, / Та б підемо до цариці милості прохати. / Катерино, вража бабо, змилуйся над нами, / Верни нашу Україну з першими правами» [6, с. 559].

Замість обіцяної вигоди від вилову риби козаки, у подарованих царицею чотирьох лиманах, отримали «обдаровані» заробили «на ніженьки кайдани» та вимушені були йти на чужину. Тож на лист Катерини та її прохання: «Ой верніться, запорожці, / На цей лиман риби їсти» [6, с. 580] «обдаровані» дають відповідь гідну імені козака: «Ой спасибі, Катерино / А за твою добру ласку, / Що ти спекла на Великдень / Нам гречану паску. / Ой, спасибі, Катерино, / За твою добру волю, / А що ти нам показала / За Дунай дорогу» [6, с. 580]

Інший варіант (назва та ж сама) народної пісні виявляє широту розуміння народом згубної політики часів Катерини II. А подаровані на три літа лимани чужоземка-цариця все ж вирішила забрати: «Дарувала, дарувала ті й звеліла одібрати, / Чорноморців, славних хлопців, да в рекрути забрати» [6, с. 580].

Побожність, віра у справедливість доброго царя оспівана в народних піснях, що складені з елементами прохання до цариці, як до справедливої сили, як до матері. Козаки, прибувши до цариці, звертаються до неї: «Здоров, здоров, Катерино, здоров, наша мати, / Ми приїхали до тебе, – хочем попрохати: / Не йди, не йди, з своїм військом, Січу руйнувати!» [1, с. 323]. З подібним проханням про змилювання козаки звертаються: «Ой царице, наша мати, змилуйся ж над нами! / Віддай же нам наші землі з темними лугами!» [5, с. 360].

З пісні «Ой Боже наш милостивий», яка має форму діалогу, цариця сумнівається в тому, чи правильно вчинила щодо козацької вольності. Образ Катерини змальований з іронічного боку: «Ой пише, пише пан кошовий листи до цариці: / “Віддай, мати, сюю землю, по прежні границі”. / “Ой нащо б я, запорожці, сю Січ руйнувала, / А щоб же я сюю землю назад оддавала”. / “Великий світ, ти, царице, що ж ти наробила, / Що степ добрий, край веселий та й занастила?” [7].

Після наступу Москви на Запорозьку Січ частина козаків пішла просити Катерину не руйнувати Січ, яка в свою чергу не прислухалась до їх прохань.

Прикладом цього є народна пісня «Насіяли, наорали...»: «Пішли наші запорожці / Цариці прохати: / Ой царице, наша мати, / Змилуйся над нами, – / Верни назад степи й луки / З темними лугами / Та бодай же ви, запорожці, / Того не діждали, / А щоб же я степи й луки / Назад повертала [5, с. 425]. Народна пісня свідчить про бездушність цариці як людини і жінки, її намагання завадити економічному і політичному розвитку України як держави.

Після ліквідації Січі основна маса козаків була позбавлена прав незакріпаченого хлібороба або ремісника. На базі зимівників та інших поселень створювалися державні слободи, жителі яких переводилися у стан військових поселенців, пікінерів тощо. Козаки жили вже на казенних землях і мали поставляти певну кількість солдатів до царської кінноти. Потім їх зрівняли з державними селянами, обкладаючи важкими грошовими податками (поземельний «оклад», подушний податок), примушуючи на свої кошти утримувати сільську адміністрацію, волосне правління, а також виконувати підводну, шляхову та інші повинності: «Зразу були добрі пани, легкі на роботу: / Цілий тиждень собі роби, на пана – в суботу. / Як настали лихі пани, тяжкі на роботу: / Цілий тиждень на панщині, толоку – в суботу. / У суботу на толоку, в неділю на варту» [1, с. 199–200].

Частина козаків не примирилася з новим ладом. Почалася еміграція на Очаківський степ і за Дунай. Запорожці-емігранти у степах, які тоді ще належали султанській Туреччині, заснували Задунайську Січ. У листопаді 1776 року на землях від Бендер до Дунаю колишніх запорожців налічувалось близько 10 тисяч чоловік. Життя втікачів було дуже тяжким. Через деякий час їх багато повернулося на Батьківщину. Таким чином, Катерина II зробила все, для того, щоб викоринити козаччину з її етнічного місця.

Отже, образ Катерини II постає в піснях запорозьких козаків, як безжальної особистості в світовій історії, що знищила долю багатьох людей, ліквідувала Запорозьку Січ та чесне ім'я козаків та на багато років забрала в українського народу бажання боротися за волю і справедливість на рідній землі.

Література

1. Джерело про зруйнування Запорозької Січі. Зібрав та упорядкував Василь Сокіл. – Львів: Афіша, 2005. – 128 с.
2. Донцов Д. Вибрані твори: у 10 т. – Т. 2 // Культурологічна та історіософічна есеїстика (1914 – 1939 рр.) / упоряд., передм., комент. О. Баган. – Дрогобич: Відродження, 2012. – 352 с.
3. Історія України в народних думах та піснях / упоряд., іл., А.П.Демиденко. – К.: Веселка, 1993. – 271 с.
4. Історія русів. – К.: Веселка, 2001. – 366 с.
5. Новицький Я. Твори в 5 т. – Т. 3. – Запоріжжя: Тандем, 2003. – 508 с.
6. Українська народна творчість. Історичні пісні / упор. І.П.Березовський, М.С.Родіна, В.Г.Хоменко. – К.: АН УРСР, 1961. – 1067 с.
7. «Ой Боже наш милостивий» [Електронний ресурс]. – <http://dhost.info/newbabilon/forever/apanovch.html>.

Приймак Оксана
студентка 5 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Горбач Н.В.

**МОДИФІКАЦІЯ БІОГРАФІЧНОГО КАНОНУ
В РОМАНІ В. ЄШКІЛЄВА «УСІ КУТИ ТРИКУТНИКА:
АПОКРИФ МАНДРІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»**

Національна ідентифікація народу неможлива без осягнення ролі знакових постатей української історії, життя і діяльність яких були спрямовані на втілення державотворчої ідеї в політиці, науці, культурі. Таке розуміння властиве українській історико-біографічній прозі, блискучі зразки якої, як великих, так і малих жанрів, створені С. Васильченком, П. Загребельним, О. Іваненко, Р. Іваничуком, Ю. Хорунжим та ін.

Різновидом історико-біографічної прози В. Шевчук називає оповідання про митців і відзначає, що, незважаючи на глибоку закоріненість у традиції, воно «з'являлося в нашій літературі спорадично і усталеної культури практично не створило», «твори з життя митців взагалі були рідкісні» і розвивалися в 20-30-х рр. ХХ ст. Дослідник наголосив, що «улюбленими героями такого оповідання стають Тарас Шевченко та Григорій Сковорода – про цих двох митців у нашій літературі фактично створюються цілі цикли, кожен з яких можна видати окремою книжкою»[4, с. 5-6].

До особи Г. Сковороди звертається й В. Єшкілев у романі «Усі кути Трикутника. Апокриф мандрів Григорія Сковороди», розповідаючи нам про маловідомий період життя філософа.

Метою статті є висвітлення постмодерністичних особливостей зображення історії в романі В. Єшкілева "Усі кути трикутника. Апокриф

Постать Г. Сковороди упродовж ХІХ–ХХ ст. неодноразово ставала об'єктом художнього моделювання, але, на відміну від своїх попередників, В. Єшкілев будує твір «не як канонічний життєпис, що строго відповідає документам і фактам життя видатного українського філософа, а як справжній художній пригодницький роман, щедро наповнений пригодами, екзотичними мандрями Австро-Угорщиною та Італією, де є багато недомовленого, містичного, іронічного, езотеричного» [1, с. 59].

У романі В. Єшкілева існують дві часові площини: ХVІІІ ст., коли жив і творив Г. Сковорода, і сучасність. Образ філософа-мандрівника стає центральною ланкою і поєднує обидві часові площини твору.

Якщо в давній добі герой виводиться безпосередньо, то в наші дні він сприймається як знакова особистість – «і прізвище, і звання, і чин, і знак, і криївка посеред пустелі» [2, с. 219]. Г. Сковорода, одержимий бажанням пошуку істини, стає у В. Єшкілева тимчасовим учасником масонської ложі та учасником подій, які розгортаються в Європі. В історико-біографічних дослідженнях цей період традиційно пов'язується з перебуванням Г.Сковороди в складі «токайської місії» – спеціальної комісії, що була споряджена російською імператрицею для закупівлі угорських вин.

Сучасна сюжетна лінія вибудовується навколо детективних пригод вигаданого персонажа Павла Вигилярного – молодого вченого, який, нібито, знайшов у закордонному архіві інформацію про контакти з масонським рухом якогось Сковороди. Інший вигаданий персонаж цієї сюжетної лінії – вчений-сковородинознавець професор Гречик. Саме він аргументує ймовірність таких контактів, адже на той час, за його словами, припадає зацікавлення Г. Сковороди Біблією й гностичною символікою. Автор, задля надання версії професора більшої наукової ваги, вдається до визнаних авторитетів у царині давнього письменства: «Те, що в знайденому повідомленні масонського аноніма йдеться про зацікавлення якогось мандрівного рутена Сковороди містичними символами, підтверджує давні висновки Чижевського про емблематичність сковородинської філософії» [2, с. 13]. Проте далі професор ніби підсумовує: «Сковорода, – сказав він, – був свідомим спадкоємцем древньої традиції. ... Але для загалу нехай собі залишиться блаженним сопілкарем і народним філософом...» [2, с. 20].

Роблячи ставку на маловідомий період життя Г. Сковороди, В. Єшкілев у дусі постмодерністичної традиції, яка передбачає гру з історією, наважується зламати стереотип у сприйнятті образу Г. Сковороди. Письменник нікого не змушує вірити в достовірність власної концепції того періоду історії. Свою позицію щодо ненав'язування читачам власної думки автор вкладає в уста професора Гречика: «– Кожний такий приходиться, натхненно возводить персти і рече: «Істину тщуся яти!». А закінчується черговими замінами слів. Одні хитрі словеси замінює іншими хитрими словесами. Народницькі міфи свого часу замінили марксистськими. Тепер прийшли ви. Чи то, може, вас прислали? Ні? Самі прийшли? Ну, нехай. Не важливо. Важливим є те, що після вас постмодерних істинолюбців, вже ніхто нічого не зрозуміє. Амінь». [2, с. 18].

Основні події роману В. Єшкілева, що безпосередньо пов'язані з постаттю Г. Сковороди, не співпадають з хронологією життя головного героя. У романі В. Єшкілева події відбуваються у Львові в березні, в Трієсті – у квітні, у Венеції та в Мілані – в травні, поблизу Местре – в червні 1751 р.; продовжуються в Україні в Рогатинському повіті в листопаді 1752 р., на Поділлі – 25 листопада та в Чернелицькому замку – на початку грудня 1752 р. Остання дата XVIII ст. – 12 листопада 1794 р., коли дія відбувається в землях Чернігівського намісництва вже після смерті Г. Сковороди. Така хронологічна стрибкоподібність у романі відіграє роль рушія та структурує пересування Г. Сковороди, але замовчує певні фрагменти та події, і без того невеликого проміжку часу в романі, що відбувалися із мислителем.

Попри хронологію подій, що регулює структуру художнього твору, їх часова організація в романі досить складна. Так, події давнього періоду, що в основному зосереджуються навколо перебування Г. Сковороди в Європі 1751–1752 рр., темпорально обрамлюються введенням лаконічних епізодів з 1780 та 1794 рр. У свою чергу, перша зустріч читача з Г. Сковородою, що віднесена до 29 вересня 1780 р., ретроспективно розмикається за допомогою прийому сну, а розповідь під 1794 р. (уже після смерті Г. Сковороди) мотивує введення до роману образу-артефакту вигаданої історичної пам'ятки – масонського знаку,

яка служить засобом зв'язку часових площин і актуалізації проблеми можливих впливів особистості на історію.

У романі дуже мало портретних характеристик головного героя, а є лише окремі штрихи його зовнішності. Уперше вони окреслюються молодою масонкою Констанцією, якій сподобалося «витончене обличчя Григорія, на якому природна блідість і червоні ознаки хвилювання виписували самобутні знаки чутливої натури» [2, с. 90]. Один із шпигунів так характеризує Григорія Сковороду масонові графу Рескі: «Виглядає на поляка, худий. Високий, білошкірий, з темними очима» [2, с. 94]; «...Той хлопець не виглядав на значущу персону. Він був бідно одягненим і... В нього очі такі самісінькі, як у падре Віджіліо, коли той проповідує про маленького Ісусика» [2, с. 95]. Окремими штрихами окреслюються й інтелектуальні можливості героя: «Григорій базується на свої знаннях з латини, зрозумів, що йдеться про якесь «пробудження мертвих» [2, с. 66].

Художній опис життя Г. Сковороди у версії В. Єшкілева – це, за словами І. Корнелюк, одна зі складових його «метароману» – «ланцюга текстів», де автор намагається вибудувати не лише альтернативне бачення окремих постатей української історії, а напевне щось більше: альтернативне бачення історії України – від найдавніших часів аж до наших днів. Ця альтернативна історія опирається на впевненість автора роману в тому, що видимі історію України безупинно рухають невидимі сили, яким завжди вдається залишатись за межами підручників з історії [3, с. 244].

Отже, попри неоднозначність сприйняття роману, думається, що він спроможний стати поштовхом нової хвилі інтересу до Г. Сковороди, адже в актуалізації постмодерного моделювання будь-якої сторінки вітчизняної історії, «вагому роль виконує читач, який завершує моделювання історії власною рецепцією, уявленнями, знаннями і сподіваннями» [5, с. 7].

Література

1. Галич О. Квазі-документальні твори в сучасному літературному процесі / О. Галич // Вісник Запорізького національного університету : Зб. наук. праць. Філологічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2012. – № 3. – С. 55–61
2. Єшкілев В. Усі кути Трикутника : Апокриф мандрів Григорія Сковороди / В. Єшкілев. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 248 с.
3. Корнелюк І. Гра з історією / І. Корнелюк // Єшкілев В. Усі кути Трикутника : Апокриф мандрів Григорія Сковороди / В. Єшкілев. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – С. 241–244.
4. Шевчук В. У світі українського історичного оповідання / В. Шевчук // Дерево пам'яті: У 4-х випусках. – Вип.4: – К.: Веселка, 1995. – С. 5 – 16.
5. Шевчук З. Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі. Автореф. ... канд. філол. н.: 10.01.06 – Теорія літератури / З. Шевчук. – К., 2006. – 19 с.

Притула Ірина
студентка 3 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

ЗОБРАЖЕННЯ ГУМОРУ ЯК ОДНІЄЇ З ПРОВІДНИХ РИС ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ «УСМІШОК» ОСТАПА ВИШНІ У ШКОЛІ

Однією з важливих тем шкільної програми з української літератури в старших класах є вивчення творчості видатного українського гумориста Остапа Вишні (Павла Михайловича Губенка). До вивчення специфіки творчості Остапа Вишні свого часу зверталось чимало літературознавців: Ю. Бурляй, І. Дузь, І. Зуб та ін.

Хоча твори Остапа Вишні досить давно введені до програми, але зміна концепцій вивчення в школі літературного матеріалу вимагає від учителя-словесника пошуку нових моделей уроків.

Тому метою нашої статті є один із варіантів розгляду «Усмішок» Остапа Вишні у школі.

Олесь Гончар писав: «Мабуть, з часів Котляревського не сміялась Україна таким життєрадісним, таким іскрометним сонячним сміхом, яким вона засміялась знову в прекрасній творчості Остапа Вишні»...

Актуальні проблеми життя українського селянства, його біди і кривди, мудрість, самоіронію та гумор, все це О.Вишня висвітлює у своїх збірках[8, с.384]. Він зміг у мудрих і працьовитих, дотепних і кмітливих, щирих і безпосередніх героях своїх творів втілити риси характеру українського народу, передати його ментальність. Тому багатьох струн людської душі торкало і торкає вишнівське мудре, щире, дотепне слово.

Слід наголосити учням, що Остап Вишня став творцем нового гумористичного жанру – веселої, дотепної, саме вишневої усмішки. Письменник розмірковував так: «Що треба, щоб мати право з людини посміятися, покепкувати, навіть насміятися з своєї, рідної людини?.. Треба — любити людину. Більше, ніж самого себе». Показовим для «Вишневих усмішок» є не просто висміювання негативних явищ і людський вад, а й поетичність в осяянні світу людини і природи, любов автора до своїх героїв[8, с.384]. Визначними рисами гумору О. Вишні є багатство відтінків і барв комічного, по-народному оковита мова, своєрідно діалогізований виклад дії, мудрий, іронічно-усміхнений погляд оповідача на порушені проблеми. Дотепні й художньо неповторні діалоги – один із основних засобів характеристики й оцінки персонажів. Діалогам притаманні неоднозначність, життєво-змістова наповненість, колоритність; у них – і безпосередня інформація про людину, обставини дії, комічну ситуацію, й авторська оцінка зображуваного. Власне, вони надають змістово-художньої поліфонічності усмішкам митця.

О.Вишня відтворював ситуаційні й мовні багатства ярмаркових спілкувань, сформовані протягом століть звичаї торговельних перемовин, із неодмінним жартом, комічним словом, веселим ставленням до всіляких гризот-незлагод, автор разом із тим поетизував кмітливість, мудрість українського

люду. Він відчував також і щирю потребу показати невичерпні джерела гумору, його народні витоки.

Розглядаючи образний світ усмішок, слід звернути увагу учнів на те, що героїусмішок Остапа Вишні – це люди, які прагнуть стати кращими. (Зображуючи своїх героїв, автор підкреслює їхнє тяжіння до нового життя, до світла, їхнє намагання удосконалити себе). Вони ніби придивляються до своїх вад і хочуть їх позбутися. Гуморист любить свого героя, яким би той не був, сміх письменника доброзичливий. Автор прагнув, щоб його народ усміхнувся, щоб сумні очі хоч на мить засвітились радістю.

Славу народного письменника Остапові Вишні принесли твори, в яких весняними барвами іскриться викривальний і життєствердний сміх. Але таланту його притаманні також поетичність в осягненні світу, ніжність і лагідність у ставленні до людини, до природи. Наприклад: «Не забудьте тільки, товариші, ось чого: 1) Бережіть пташині гнізда! 2) Винищуйте бродячих собак! 3) Кажіть усім замість «Драстуйте» «Боже тебе борони зруйнувати гніздо дикої качки!» 4) Любіть собак кровних і бережіть їх. І благо вам буде. і довголітні будете на землі...» [3, с.232].

У кожній мисливській усмішці Остапа Вишні обов'язковим персонажем є заповзятий і дотепний мисливець, який уміє побачити красиве в природі, відзначається безпосередністю та простотою і знає безліч веселих пригод та побрехеньок. Наприклад: «Додому ви все-таки зайця привезли... По вечері ви благально дивитесь на вірного товариша, а він, прощаючись, заплітається: « Ти ж не забудь завтра занести двісті, що на зайця позичав» [3, с.64]

Характерною особливістю «Мисливських усмішок» Остапа Вишні є їх м'який гумор («Я, приміром, зустрічав людину, яка прожила півсотні літ на білому світі й кавуна не бачила...» [3, с.99], «...для того, щоб стріляти, треба мати, куди стріляти...» [3, с.109]. Комічного ефекту гуморист досягає багатьма засобами. По-перше, це вміння говорити на повному серйозі про те, що цього аж ніяк не потребує, пояснювати те, що й так усім ясне і зрозуміле («Бекас – невеличкий болотяний птах, сіренький, з біленьким на пупі пір'ячком, дуже меткий, із дуже довгим дзьобом, довгенькими ногами...»)[3, с.91]. По-друге, використання іншомовності та самозаперечень, виняткових сюжетних ходів і ситуацій, тавтологічних виразів, дотепів і народно-розмовної стихії з широким використанням професійно-мисливської термінології, мистецької та побутової лексики («...коли говорять «дикий кабан» – так не страшно, а як – «вепр», так уже й мороз ніби поза спиною, і волосся на голові ворухитись починає»)[3, с.123] тощо.

«Мисливські усмішки» Остапа Вишні сприятимуть вихованню почуття любові до рідного краю і рідної природи, розкриють її чарівну красу.

Література

1. Антипова Л. М. Остап Вишня – великий український оптиміст. Урок в 11 класі / Л. М. Антипова // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2009. – № 32. – С. 19-21.
2. Голобородько Ю. К. Дніпрові усмішки Остапа Вишні / Ю. К. Голобородько // Вивчаємо українську мову та літературу. – 2005. – № 12. – С.16-19.

3. Ігнатенко Г.Г. Остап Вишня «Мисливські усмішки». – К.: Дніпро, 1958. – 234с.
4. Наєнко М. "Дозвольте помилитися" - останній сатиричний спалах : [про О. Вишню] / М. Наєнко // Рідний край. – 2010. – № 1 (22). – С. 211-214.
5. Осипчук Н. Дарував вишневі усмішки: П'ятдесят років від дня смерті Остапа Вишні / Н. Осипчук // Демократична Україна. – 2006. – 13 жовтня (№189). – С. 10.
6. Остап Вишня. – В кн.: Бернадські Н., Задорожна С. Українська література. – К., 1995.
7. Остап Вишня. – В кн.: Історія української літератури ХХ століття. Кн. 2. – К., 1994.
8. Остап Вишня. 1889-1956. Письменник-сатирик і гуморист // Золота книга української еліти : Інформаційно-іміджевий альманах у 6-ти томах. – К., 2001. – Т.1. – С. 384-385.
9. Ребро П. Батько українського гумору. Остап Вишня і Запоріжжя / П. Ребро // Вибрані твори / П.П.Ребро. – Запоріжжя, 2011. – Том сьомий : Критика, літературознавство. – С. 331-346.
10. Фашенко В. Усмішка-новела Остапа Вишні / В. Фашенко // У глибинах людського буття : Літературознавчі студії / В.В.Фашенко. – Одеса, 2005. – С. 397-412.

Пупиніна Катерина

студентка 5 курсу філологічного фак.-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Проценко О. А.

МАРИНІСТИКА Є. ПЛУЖНИКА ТА М. ДРАЙ-ХМАРИ

Витоки літературної мариністики йдуть у глибоку далечінь століть, бо море завжди було важливою складовою життя значної частини людства. У зв'язку з цим важливе місце в історії української літератури займають твори морської тематики. У критичних працях мариністику називають і напрямком, і течією, і навіть жанром, не надаючи при цьому подібним визначенням строго наукового характеру.

«Маринізм (лат. *marinus* – морський) – морська тематика в художній літературі, позначена не тільки естетичним переживанням морських краєвидів та життя моряків, а й часто поривом у незвіданий простір, жагою відкриття нового» [4, с. 444]. В українській літературі тема моря репрезентована у творах Т. Шевченка («Гамалія»), Лесі Українки (цикл «Кримські спогади», «З подорожньої книжки»), П. Карманського (вірші із збірки «Пливемо по морі тьми»), О. Влизька («Іронічна увертюра», «Дев'ятий вал», «Порт», «Туман», «Рейд»), П. Тичини («З кримського циклу»), М. Рильського («Коли полинуть бригагини на гребні пін»), В. Поліщука («Прибій на морі», «Туман») та інших. У творчості видатних представників українського письменства I половини ХХ століття М. Драй-Хмари й Є. Плужника тема моря не лише символізувала долю людини у складних хвилях часу, а стала образом світобудови, лоном усього живому. Звеличуючи морську стихію, вони не тільки милуються морем, а й по-

філософськи осмислюють світ людини й моря, їх конфронтацію і гармонію. Лірика М. Драй-Хмари ставала об'єктом вивчення С. Гординського, І. Дзюби, І. Заславського, Ю. Ковбасенка, І. Родіонової, В. Саєнко та інших. Творчий доробок Є. Плужника поцінований М. Жулинським, Ю. Ковалівим, Л. Новиченком, Л. Скирдою, Г. Токмань, Л. Череватенком, Ю. Шерехом.

Мета статті полягає в дослідженні мариністичної лірики М. Драй-Хмари й Є. Плужника й визначенні місця й ролі поетів «розстріляного відродження» в оновленні української поезії. Тема моря, розбурханої стихії набула неабиякої популярності у вітчизняній поезії початку ХХ століття. Аналізуючи збірку «Проростень» (1926) М. Драй-Хмари В. Саєнко наголошувала: «Значний наголос у символіці поета припадає на явища природи (вітер, дощ, сніг (зокрема заметіль), грім), на пори року (зима, осінь, рідше – літо, весна), часто він звертається до образу моря (рідше – річки), сонця, землі. Все це вказує на органічну спорідненість митця з оточуючим світом природи, який для нього є сенсом життя, його сім'єю» [3, с. 66]. Завдяки образу моря вказується місце і час дії у ліричному творі. Наприклад, у поезії «Лист до Оксани» чітко представлені географічні назви, які допомагають уявити місце відпочинку поета й родини: «на берегах Гурзуфа, Ялти й Сочі» [1, с. 135]. У поезії «Кримські цикади» увагу звернено на півострів Крим та Кримські гори. А в поемі «Поворот» самоусвідомлення ліричного героя подається через визначення обширів рідної землі: «Моя вітчизна – степ / біля морів південних» [1, с. 159].

Саме образ степу в письменника постає синонімом до образу країни-України. Море – це стихія, що завжди надихала поетів на творчість. У поезії «Кримські цикади» спів комах дозволила письменнику уявити малюнок з часів античності. М. Драй-Хмара проводить паралель між піснею цикад та читанням юним поетом Гомерових гекзаметрів:

...У сяйві ранку йшов ще юний грецький віршник.

На море дивлячись, він скандував напам'ять свого Гомера... [1, с. 75].

У поезіях «Черкаси», «Прекрасніший за «Весну» Боттічеллі» образ моря постає як невиразний спогад, ремінісценція: «коли ще моря гомін не затих», «повіяло од споминів моїх», «коли над морем стане Скорпіон, ... я згадую тебе (П. Грабовського – К.П.), як скорбний сон».

Характеризуючи мариністичну лірику М. Драй-Хмари варто згадати про цикл поезій «Море» («Ніде ні човна, ні вітрила», «На пляжі», «Солоний вітер подув із моря»). У мініатюрі «Ніде ні човна, ні вітрила» ліричний герой віддалений від світу, від цивілізації, від землі, його човен у блакитному крузі: далеко в море занесло. Пейзажна замальовка акцентує увагу на відсутності всього (човна, вітрил, людей), що дає можливість ліричному герою самозаглибитися. Рефлексивне сприйняття безмежного морського простору передає ряд епітетів («чаїні гостророгі крила», «білопінні буруни», «у блакитнім крузі», «прозорі медузи») та метафоричні образи («зітхає золоте весло», «очі сонце п'ють і п'ють»). Водночас асоціативний ланцюг сприйняття хмар на небі у підсвідомості поета вимальовує оригінально-авторську метафору «хмар верблюжі табуни», що у заключних рядках постає усіченою метафорою

«вгорі – верблюди». Самовідчуття ліричного героя визначає емоційна домінанта «легко». Але ця, на перший погляд, пейзажна мініатюра набуває філософського забарвлення у підсумкових рядках:

Внизу – чайки, вгорі – верблюди,
а гомону землі не чуть... [1, с. 99].

Тож ліричний герой перебуває між морем («внизу – чайки») та небом («вгорі – верблюди»), у своєрідній духовній субстанції. Цьому медитативному стану не заважає ніщо земне, матеріальне; перебування на морі дає можливість забути всі життєві перипетії та турботи.

Мариністика Є. Плужника представлена вже в збірці «Рання осінь» (1927) («Ракетою піднісся і упав», «Над морем високо, на нерухомій скелі», «Синє море обгорнули тумани», «Ой гудуть, дзвенять міцні вітрила»). У «Рівноазі» (1933) цю тему продовжено – вірші про море об'єднано в цілий цикл («Ніч... а човен – як срібний птах!...», «Блакитний безум! Море піді мною», «Перегорни дві-три сторінки в гіді...», «Вирує море. Кожен дальший вал...»). Ці вірші – поетична реакція на усталений спосіб життя поета в якому немає натяку на гірку самотність або безнадію. Бунтівлива морська стихія стає для поета прообразом неспокоїного людського існування. Деякі з цих віршів («Синє море обгорнули тумани», «Ой гудуть, дзвенять міцні вітрила») написано в дусі романтичних традицій, але більша частина поезій холоднуваті й урочисті.

Море – це образ, що втілює філософську думку митця, передовсім його розуміння часу. Воно то синє, «обгорнуте туманами», тихе, але сповнене «небезпеки і оман» [2, с. 261], то неспокоїне, бурхливе, піднімається «вище й вище кожен вал новий» [2, с. 262]. Водночас морська стихія є втіленням вічності, що підносить душу людини до космічних вершин, до абсолюту світла:

Злітай, душе! І, мов нове світло,
Осяй глибини й простори ці! [2, с. 280].

Є. Плужник висловив свій захват від занурення у простір моря і неба у вірші «Блакитний безум». Автор не залишає місця для землі – море подарувало ілюзію можливої втечі від мирських турбот:

Блакитний безум! Море піді мною
І небеса – куди не подивись!
І вже душа не хоче бути земною,
Закохана у неказану вись! [2, с. 280].

Море з'являється в низці віршів як порівняння або метафора: рідний поетові простір саду, гір, поля в незвичайну мить чимось нагадує морські води, плавбу. У метафориці переважає оживлення моря: «води бурхливо рвуться», «море й самота ідуть на нас», «море обгорнули тумани», «мла стає на морі», «тихіше б'ється хвиля в береги», «вирує хвиля», «зникає море»:

Вирує море. Кожен дальший вал
Усе страшніша підіймає прірва...
Весь хаос вод цей невгавущий шквал
З безодні супокою вирвав! [2, с. 285].

Отже, при творенні образу моря, водної стихії, українські мариністи М. Драй-Хмара й Є. Плужник подають водночас своє оригінально-авторське,

філософськи насичене, суб'єктивне бачення цього образу, який за частотністю і символічним насиченням можна визначити як один із важливих мотивів їх творчості. Море не просто байдужа стихія. Море допомагає людині усвідомити свої почуття, стає мовчазним супутником у самотності. Море, як одна з наймогутніших сил природи, здатне вирішувати долю людини, воно карає або милує, а інколи стає суворим суддею або ж рятівним притулком, морське дно нерідко сприймається як недосяжне місце, де знемагає душа грішника.

Література

1. Драй-Хмара М. Вибране / М. Драй-Хмара [Упор. Д. Паламарчука, Г. Кочура]. – К.: Дніпро, 1989. – 542 с.
2. Плужник Є. Поезії / Євген Плужник. – К.: Радянський письменник, 1998. – 416 с.
3. Саєнко В. Художня планета Михайла Драй-Хмари / В. Саєнко // Саєнко В. Українська модерна поезія 20-х років ХХ ст.: ренесансні параметри: науково-навчальний посібник для студентів філол. спец. вузів. – Одеса: Астропринт, 2004. – С. 61 – 100.
4. Літературознавчих словник-довідник [За ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка]. – К.: Академія, 2007. – 751 с.

Пфайфер Юлія

студентка 3 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.пед.н., доц. Слижук О.А.

ВИВЧЕННЯ ПОВІСТІ ВОЛОДИМИРА МАЛИКА « ФІРМАН СУЛТАНА» В 7-МУ КЛАСІ

У шкільній програмі з української літератури значне місце відведено творам на історичну тематику. Історична проза Володимира Малика представлена вивченням II частини його тетралогії «Таємний посол», що має назву «Фірман султана».

Вчителю-літератору потрібно ретельно підготувати вступне заняття, яке допоможе семикласникам краще зрозуміти історичний мотив у романі. Для цього необхідно донести інформацію про звитяжну боротьбу українського народу проти турецько-татарських поневолювачів у 1677-1683 роках, підкреслити роль запорозького козацтва, розповісти про видатних постатей цього часу, потрібно зацікавити їх історичним колоритом доби. Правильно скомпоноване вступне заняття сприятиме збагаченню учнів новими знаннями, яскравими враженнями, що спонукатимуть їх самостійно прочитати роман повністю.

Наступний етап уроку – коротка біографічна довідка.

Володимир Кирилович Сиченко (Малик – псевдонім) народився 21 лютого 1921 року в с. Новосілках Макарівського району на Київщині. 1938 року закінчив Ясногородську середню школу, потім вступив на філологічний факультет Київського державного університету. На початку Вітчизняної війни пішов у народне ополчення, працював на оборонних роботах, був поранений. Згодом, опинившись на окупованій території, потрапив до рук жандармерії і

був відправлений до Німеччини, понад два роки перебував у фашистських концтаборах. Восени 1945 року повернувся на Батьківщину. До 1953 року вчителював у Ясногородській та Бишівській школах. Заочно закінчив університет [2, с.37].

Доречним буде донесення вчителем інформації про те, що письменникові Володимиру Малику пощастило відшукати в одному з історичних документів досі невідомий епізод (Кошовий отаман Запорозької Січі відправив до Туреччини козака з таємною місією — дізнатися про воєнні приготування султана. Цей козак був справжнім розвідником, бо добре знав турецьку мову та звичаї. Історія не зберегла імені сміливця. У своєму романі письменник подарував йому красиве ім'я — Арсен Звенигора).

Слід зазначити, що Володимир Малик будує свій роман як твір історично-пригодницький, у найкращих традиціях цього жанру літератури. Мабуть, у першу чергу тому, що він дотримувався традицій українського фольклору, в якому «...запорізький козак традиційно фігурує як людина виняткової життєздатності, винахідливості, сили, характеру, якому, на глибоке народне переконання, й сам чорт не брат, бо він завжди і скрізь пошиє нечистого в дурні» [2, с.38].

Епіграфом до цього уроку можуть стати слова Володимира Малика, взяті з його щоденника:

Всі свої найголовніші твори я писав з однією метою - виправити духовний хребет нашого народу.

Учні повинні ознайомитися з визначенням жанру твору, записати його в зошити та вивчити. (Історичний роман — побудований на історичному сюжеті, відтворює у художній формі якусь епоху, певний період історії. В історичному романі історична правда поєднується з правдою художньою, історичний факт — з художнім вимислом, справжні історичні особи — з особами вигаданими, вимисел уміщений в межі зображуваної епохи. Історичний роман започаткували твори про Олександра Македонського, Троянську війну з I ст. н. е., а також французькі псевдоісторичні романи XVII ст. У них історія була лише тлом для змалювання незвичайних пригод персонажів, а історичні факти нерідко підмінювалися фантастикою (звідси назва "псевдоісторичний роман"). Перший справжній історичний роман створив В. Скотт ("Уеверлі", "Роб Рой", "Айвенго", "Квентін Дорвард"), котрий зумів поєднати історичний факт з художнім вимислом, користуючись при цьому як романтичними, так і реалістичними способами зображення. Для сучасного історичного роману характерне зближення з іншими різновидами роману — пригодницьким, сенсаційним, психологічним та ін. Його мова, як правило, певною мірою архаїзована. В українській літературі зразками історичного роману вважаються: "Чорна рада" П. Куліша, "Сагайдачний", "Корнієнко" А. Чайковського та ін.) [1, с.599]

Після ознайомлення з жанром, потрібно перейти до перевірки домашнього завдання (Клас заздалегідь необхідно об'єднати у робочі групи: частина учнів представляє приготовану презентацію II частини тетралогії, а інша виголошує доповіді щодо характеристики персонажів роману).

Після перевірки домашнього завдання необхідно починати роботу з текстом:

1. Запропонувати переказати ті моменти з роману, які найбільше вразили юних читачів.

2. Попросити учнів поділити всіх персонажів на дві групи: позитивних і негативних, а також обґрунтувати цей поділ.

3. Визначити найбільш хвилюючу мить роману.

На закріплення вивченого матеріалу можна провести дискусію, під час якої учні матимуть змогу висловити свою власну думку щодо важливості патріотичних почуттів, поведінки людини в екстремальних ситуаціях, благородство у ставленні до ворога.

Домашнє завдання буде складатися з трьох етапів:

1. Підготуватися до тестів(за текстом роману).

2. Виписати в зошит 2-3 цитати, що характеризували б побут козаків на Січі.

3. Написати твір-роздум на тему « Чи потрібні у сучасному світі такі герої як Арсен Звенигора?»

Поєднання фольклору та літератури через призму історії під час вивчення творів на історичну тематику сприяє вихованню в учнів національної самосвідомості, поваги до історичного минулого України, розумінню українського національного характеру, формуванню їхнього світогляду.

Література

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В. І. Теремка. — К.: ВЦ «Академія», 2007.-752с.

2. Малик В. К. Вибрані твори: В 2 т. – Дніпро, 1986. – Т. 1 – К.: Дніпро, 1986. – 440 с.

3. Слижук О. "Народ мій є!" : Вивчення уривка з роману В.Малика "Фірман султана" 8 клас / О. Слижук // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – № 7. – С.36-38.

Рибак Катерина

студентка 4 курсу філологічного фак-ту

Наук. кер.: к.пед.н., доц. Слижук О.А.

ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ «ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНИНА УКРАЇНИ» НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 6 КЛАСІ ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

«Народ має власну особливу характерну систему виховання...

Тільки народне виховання є живим органом в історичному процесі народного розвитку»

К.Д. Ушинський

Одним з найважливіших завдань розвитку особистості дитини є освоєння нею духовного багатства, культурно-історичного досвіду народу, що створюється століттями величезною кількістю поколінь. Здійснити розвиток країни можуть активні, мислячі, творчі особистості. Потреба у таких

громадянах у країні викликає необхідність пошуку нових підходів до визначення змісту виховання й освіти. Одним з таких засобів виховання є усна народна творчість.

Завдяки м'якому гумору та ненав'язливому дидактизму фольклорні твори сприймаються учнями легко, крім того, знайомлять їх з певними життєвими ситуаціями.

Важливість словесної творчості народу в житті людини підкреслювали ряд педагогів, психологів та фольклористів, серед яких В.Белінський, М. Боголюбська, В. Водовозов, Л. Виготський, А. Запорожець, К. Ушинський, В.Анікін, А. Афанасьєв, П. Шейн та інші.

У теорії шкільного виховання питання сприйняття фольклору в різних аспектах розглядали дослідники й учителі-практики К. Ушинський [11], Л. Кіліченко[5], П. Лещенко [5], І. Проценко[5], І. Іванус[4], М. Стельмахович[3], Н. Дем'яно [3], В. Верховинець[7], М. Азадовський [1], В. Анікін [2], В. Пропп [7], О. Потєбня [6] та інші.

Усна народна творчість впливає на формування різноманітних етичних якостей, понять про норми поведінки в родині чи суспільстві, збагачує духовний світ дитини, пробуджує патріотичні почуття.

Народ надавав вихованню підростаючого покоління першочергового значення, а його поетична творчість була неписаним підручником з педагогіки.

Г.Сковорода, видатний філософ-просвітителі і поет, відстоював твердження про здатність простого народу до самостійної педагогічної творчості, доводячи, що «... правильне виховання криється в природі самого народу, як вогонь і світло в кремені» [11], а за словами К.Ушинського, «... не педагогіка і не педагоги, але сам народ та його великі люди прокладають шлях у майбутнє: виховання тільки йде цим шляхом і, діючи заодно з іншими громадськими силами, допомагає йти ним окремим особам і новим поколінням» [12].

Вивчаючи з шестикласниками розділ «Загадково прекрасна і славна давнина України», учитель літератури має всі можливості для створення власної системи роботи, методичної концепції на основі народознавчих ідей і засобів, орієнтації учнів на освоєння цінностей народної художньої скарбниці в процесі широкого використання фольклору.

Програмою передбачено вивчення у цьому розділі поезій календарно-обрядового циклу. Духовні скарби народного календаря концентрують у собі ідеї, знання з народної філософії, астрономії, астрології, біології, математики, медицини, а також народної кулінарії, землеробської, зокрема, хліборобської справи тощо. Завдання вчителя – глибоко і всебічно вивчати могутній ідейний, моральний, емоційний і естетичний потенціал народного календаря й активно залучати учнів до його невичерпних духовних скарбів.

Фольклорний матеріал, що вивчається у 6 класі охоплює схематично три пори року, при чому межі ці не є чітко вказаними. У ході бесіди доцільно допомогти дітям самостійно визначити, чому немає четвертої пори року і з чим це пов'язано, після чого подати наступну схему:

Календарно – обрядові пісні		
літнього циклу	зимового циклу	весняного циклу
русальні	колядки	веснянки
купальські	щедрівки	пісні - ігри
жниварські	засівні	

До цієї таблиці варто повертатись на початку кожного уроку вивчення тем поезій календарно-обрядових циклів, що дасть змогу не лише засвоїти матеріал, але й вільно орієнтуватись у народному календарі; або запропонувати доповнити його, вказавши свята чи дні, коли виконувались ті чи інші народні жанри, наприклад: «Народно – релігійні свята зими: 7 грудня – святої Катерини; 13 грудня – св. Андрія Первозваного; 19 грудня – св. Миколая; 6 січня – Свят-вечір; 7 січня – Різдво Христове; 13 січня – Щедрий вечір; 14 січня – Новий рік, свято Василя; 18 січня – «Голодна кутя», або другий Свят-вечір; 19 січня – Водохреща і т.д.». З метою активізації навчальної діяльності шестикласникам можна запропонувати до цього ж календаря наклеїти картинки чи фото з сімейних святкувань.

Глибина народної творчості неймовірно велика, а тому вбачаємо необхідність додаткових домашніх завдань різного рівня складності. Наприклад, підготувати повідомлення про русалок з різних країн (при чому слід дати орієнтовний план відповіді та літературу, де учень може знайти відповідь на питання) або ж дати опрацювати конкретну статтю у книжці (як варіант, В.Скуратівський «Дідух» [9]) за якою підготувати доповідь з ілюстраціями.

Теми, що стосуються народних свят, традиції яких ще й досі панують у народі, найкраще подавати у безпосередньому зв'язку з практичним досвідом дітей. Варто починати з бесіди про традиції у родинах, після чого продемонструвати відеоряд чи картини святкування тих чи інших народних гулянь. Найбільший вплив на свідомість учня має його безпосередня участь у тих чи інших видах таких дійств. Учитель літератури, який дійсно прагне виховати свідомого громадянина держави, що любитиме й поважатиме звичай свого народу, може організувати ряд заходів, де діти можуть ще й реалізувати свій творчий потенціал. Наприклад, розіграти сценки народних гулянь з піснями та забавами чи показати справжнє театралізоване дійство «Вертеп».

А ось пісні-ігри весняного циклу «Кривий танець», «Подоланочка», «Просо», «Льон», «Довго лоза» можуть стати у пригоді на перервах чи в позакласний час під час відпочинку між навчанням.

Матеріалу, що пропонує програма вивчити учням, достатньо багато, а тому в оптимально короткий час учителям необхідно викласти велику кількість інформації, що для шестикласника є неприйнятним. Тому важливо не насичувати дітей інформацією, а максимально зацікавити й допомогти усвідомити важливість вивчення творів народної творчості. На уроках з розділу

«Загадково прекрасна і славна давнина України» невід'ємним компонентом є наочність. Лише у найкращих барвах та звуках можливо сприймати фольклор таким, яким він є. Відео- та аудіозаписи, картини, народні предмети побуту, книжки та рушники можуть створити неймовірну атмосферу добра, любові та захищеності.

Роль учителя української літератури суттєва. Саме від того, як він зацікавить дитину, з якого боку покаже непізнаний світ народної творчості залежить ставлення учня до фольклору в майбутньому. Прагнути пізнавати народне слово – це значить відкрити свою душу і всім серцем полюбити традиції своїх предків.

В.Сухомлинський вчив використовувати фольклор як могутню виховну силу, що розкриває перед дитиною народні ідеали і сподівання. Крім того, вивчення усної народної творчості у школі є могутнім засобом морально-естетичного виховання учнів.

Отже, фольклор на уроках літератури – не лише засіб виховання, а й справжній зразок, що увібрав в себе тисячолітній досвід українського народу, який розвиває і підносить, плекає почуття краси, підтримує національну свідомість та історичну традицію.

Література

1. Азадовський М. Статті про літературу і фольклор. – М.-Л., 1960.
2. Анікін В. Фольклор як колективна творчість народу // Російська народна поетична творчість. Хрестоматія по фольклористике / Сост. Круглов Ю. – М., 1986. – С.90-95
3. Дем'янюк Н. Педагогічні ідеї В.Верховинця у сучасній початковій школі // Поч. школа. – 2000 - №2 – с. 56-57.
4. Іванус М. Ну що б, здавалося, слова // Поч. школа. – 2000 - №6 – с.4-5.
5. Кіліченко Л., Лещенко П., Проценко І. Українська дитяча література. – К. : Вища школа, 1979. – С.29-51.
6. Потебня А.Символ і міф в народній культурі. – М.: Лабіринт, 2000. – 475 с.
7. Пропп В.Я. Фольклор і дійсність: вибрані статті. - М., 1976. - 325 с.
8. Руснак І. Український фольклор у школі // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 3. – С.78-80.
9. Скурятівський В. Дідух: Свята українського народу. – К.: Освіта, 2005. – 272 с.
10. Стельмахович М. Т. Народна педагогіка. – К.: Рад. школа, 1985. – 312 с.
11. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. – К. : Рад. школа, 1983. – 348 с.
12. Сковорода. Українська педагогіка. – Режим доступу: <http://uad.exdat.com/docs/index-608055.html?page=6#182465>

КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ УЧНЯМИ У ШКОЛІ

Шкільний курс української мови є комунікативно спрямованим і зорієнтованим передусім на формування в учнів умінь і навичок вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами мови в усіх видах мовленнєвої діяльності.

Важливе місце у цьому процесі належить синтаксису сучасної української мови, оскільки він є організуючим центром граматики, в якому найповніше виявляється функціональна значущість мовних одиниць та їх участь у досягненні комунікативної мети.

Саме тому важливо достатньо уваги приділяти вивченню цього розділу граматики. Вбачаємо за необхідність з традиційного засвоєння і запам'ятовування готових теоретичних знань на процес їх функціонування, переходити на вивчення синтаксису на засадах комунікативно-діяльнісного підходу, який є актуальним і перспективним напрямком, а тому потребує впровадження в практику мовної освіти.

Перевагами такого підходу є те, що він дає змогу вивчати синтаксичну будову мови як динамічну систему й досліджувати функціонування синтаксичних одиниць у різних мовленнєвих актах, що, в свою чергу, сприяє формуванню умінь комунікативно доцільно користуватися синтаксичними засобами мови [1]. Проте, як відомо, комунікативно-діяльнісний підхід базується на системному описі синтаксичних явищ, на усвідомленні системи та внутрішньої структурної організації мовних одиниць, які функціонують у реальних актах комунікації [1].

Вивченню синтаксичної будови мови з погляду її комунікативного призначення присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних лінгвістів: Н.Арутюнової [2], І.Вихованця [3], С.Єрмоленко [4], А.Загнітка [5] та ін.

Дослідники зазначають, що комунікативний аспект вивчення мови є перспективним і дає змогу досліджувати синтаксичну будову мови в широкому контексті комунікативних можливостей людини. Проблемі комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення синтаксису приділено увагу в працях учених-методистів: М.Вашуленка, Л.Давидюк, Т.Донченко, В.Капінос, О.Купалової, Т.Ладиженської, М.Пентилюк, К.Плиско, Г.Шелехової та ін.

У результаті аналізу фундаментальних психологічних праць Л.Виготського, П.Гальперіна, М.Жинкіна, І.Зимньої, О.Леонтьєва, О.Лурія, А.Маркової та інших дослідників С.Омельчук визначає вихідні положення: мовлення як вид діяльності може бути успішним, якщо воно цілеспрямоване, умотивоване, ситуативне; особистісно-діяльнісний підхід до формування мовленнєво-комунікативних умінь вимагає дотримання структури мислительної діяльності людини; пізнавальна активність учнів, пошукова діяльність, застосування взаємопов'язане навчання видів мовленнєвої

діяльності, спрямоване на формування основних мовленнєво-комунікативних умінь [6].

Процес удосконалення мовленнєво-комунікативних умінь залежить від урахування психологічних закономірностей розвитку комунікативної компетенції особистості, в основі якої лежить практична мовленнєво-комунікативна діяльність. Специфічними рисами цієї діяльності є усвідомленість, структурованість, умотивованість, ситуативність, взаємообумовленість репродуктивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності [6]. Першочергове значення мають шляхи стимуляції активного мовлення школярів у процесі продукування мовленнєвого висловлювання, ефективність якого безпосередньо пов'язана з мовленнєво-мислительною діяльністю, пізнавальною активністю і самостійністю школярів.

Так, при вивченні теми «Речення. Види речень» у 6 класі, учням можна запропонувати наступне завдання: визначте на слух види речень за метою висловлювання та емоційним забарвленням: А) Добре слово краще за гроші. – розповідне, неокличне. Б) Умій сказати, умій і помовчати. – спонукальне, неокличне. В) Ой, яка чудова українська мова! (Підсуха) – розповідне, окличне. Г) О рідне слово, хто без тебе я? (Павличко) – питальне, неокличне. Крім основного завдання, можна організувати бесіду за змістом поданих речень. Таким чином, учні не лише проаналізують конкретний синтаксичний матеріал, а й вчитимуться висловлювати свої думки.

Подібним чином, вчитель організовує й письмове завдання. Наприклад: утворіть від пар слів словосполучення, вкажіть головні і залежні слова. Гірський, річка; старанно, учень; вулиця, довгий; добре, урожай; осінь, ліс; летіти, море; іти, поле. Зразок: гірський, річка – гірська річка. Г.сл. річка (яка?) гірська – зал.сл. Після виконання якого, діти можуть скласти речення відповідної тематики.

Підбираючи ті чи інші завдання до уроку, вчителеві варто звертати увагу на тематику відповідних уривків, кожен з яких може слугувати не лише матеріалом для практичного вправлення теоретичних відомостей з синтаксису, але й збагачувати словник школярів, виховувати культуру мовлення.

Творчі завдання типу: «Скласти з поданими словами по 2 речення так, щоб виділене в першому слово виступало підметом, а в другому – звертанням: Україна, зоря, дідусь», сприяють не лише усвідомленню значення синтаксичної ролі тих чи інших членів речення та звертань, що не є членами речення, але й допомагають учням реалізувати на практиці теоретичні знання на основі вправи комунікативного характеру.

Різноманітні види диктантів теж дають змогу попрацювати над мовною компетенцією школярів. Так, при виконанні завдань вибірково-розподільного диктанту: «випишіть у перший стовпчик звертання, а у другий – вставні слова», вчителю варто провести словникову роботу, провести бесіду за змістом уривку: « - Олександрі Максимовичу! Навіщо так точно запам'ятовувати дати? Досить і того, що знаєш, в якому столітті відбулася та чи інша подія! Діти, така точка зору є помилковою. Зрозуміло, наука історія – це не тільки дати. Власне, Олеже, історичні дати так тісно пов'язані з подіями, що розділити їх просто неможливо. Спостерігаючи за даними, мої юні друзі, можна побачити певні

закономірності, які існують в історії. А крім закономірностей – чимало плутанини. Наприклад, чи важливо знати, скільки років тривала Столітня війна? Звичайно, бо треба пам'ятати, що Столітня війна 1337-1453 років тривала зовсім не сто, а цілих 116 років». Орієнтовна бесіда: Чому важливо вивчати історію? Навіщо пам'ятати дати історичних подій? Який цікавий факт про Столітню війну вас здивував? Таким чином, на основі завдання, що має на меті розмежувати такі синтаксичні поняття як «звертання» та «вставні слова», вчителя має простір для розвитку і мовленнєвих навичок учнів. Окрім того, підібрані уривки теж можуть сприяти активізації пізнавальної діяльності.

Також мають місце у навчальному процесі й творчі завдання типу: Прослухайте жарт. У чому помилилася Марійка? Учителька питає п'ятикласників: «Діти, що таке пряма мова?». Марійка підіймає руку і впевнено відповідає: «Це коли говорять усе прямо, нічого не приховуючи». Після чого учні спочатку розмірковують над питанням вчителя, а потім можуть створити свої власні мовні жарти. Ці завдання для високого рівня, адже школярі повинні не лише досконало володіти матеріалом, але й вміти застосовувати його у певних практичних умовах.

Найповніше реалізувати комунікативно-діяльнісний підхід можна при вивченні теми «Діалог», адже тут проявлятиметься вся самостійність учнів. Маючи теоретичні відомості про діалоги, як варіант дітям пропонується завдання: «Скласти усне висловлювання у формі діалогу, вживаючи форми ввічливості. Можливі варіанти початку реплік: «Скажіть, будь ласка, чи є в бібліотеці...», «Вибачте, чи не могли б Ви допомогти...», «Будьте ласкаві, допоможіть мені...», при якому школярі можуть повправлятися будувати зв'язні висловлювання на конкретному синтаксичному матеріалі.

Отже, комунікативно-діяльнісний підхід є перспективним саме тому, що він спрямований на отримання та закріплення учнями мовних знань та вмінь у процесі реальної комунікації. Саме такий підхід дає змогу учням під час вивчення складних теоретичних питань синтаксису вдосконалювати свої мовленнєво-комунікативні навички.

Література

1. Кухарчук Ірина Олексіївна. Комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення синтаксису у мовній освіті вчителів української мови та літератури : дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2006. – 264 с.
2. Арутюнова Н.Д. Синтаксис / Н.Д. Арутюнова // Общее языкознание: Внутренняя структура языка – М., Наука, 1972. — С. 259-343.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К., Либідь, 1993. – 368 с.
4. Єрмоленко С. І. Формування комунікативної компетенції у лінгводидактиці / Світлана Єрмоленко // Українська мова і література в школі. – 2007. – № 3. – С. 42 – 46.
5. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.

6. Омельчук С. Формування мовленнєво-комунікативних умінь учнів основної школи на завершальному етапі вивчення синтаксису: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / С.А. Омельчук. – К., 2003. – 20 с.

Рибак Катерина

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Січкач О.М.

ПСИХОЛОГІЗМ У ТВОРІ Л.КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»

Українська література кінця ХХ – початку ХХІ ст., перебуваючи в ситуації історичного зламу, розвивається в рідчизні художнього експерименту, є багатоголосим та різнобарвним явищем.

На перший план письменницької аналітики виходить людське підсвідоме, емоційна площина, процес іманентного внутрішнього людинотворення. Конститутивною домінантою вибудови ідейно-тематичної тканини тексту стає кристалізація істинного «я» крізь «я» та пошуки способів вираження цього «я». Така абсолютизація емотивно-вольового шару феномену особистості зумовлює вичленування психологізму як провідного прийому в зображально-виражальній способовій структурі художнього твору.

Проблему «художнього психологізму» розробляли зарубіжні та вітчизняні вчені, зокрема Л. Виготський, Л. Гінзбург, А. Єсін, Н. Забабура, Г. Клочек, Н.Жлуктенко, В. Мацапура, О. Січкач та інші.

Метою статті, не претендуючи на всеохопність поставленої проблеми, є спроба виділення засобів психологізму, що використані Л.Костенко у творі, оскільки на даному етапі це питання не вивчалось.

Як зазначає А.Єсін, «психологізм – це достатньо повне, докладне й глибоке зображення почуттів, думок і переживань вигаданої особистості (літературного персонажа) за допомогою специфічних засобів художньої літератури» [1, с. 18].

Психологізм у літературознавстві називають «універсальною, родовою якістю» мистецтва слова [6, с. 57], «його іманентною властивістю сповіщати дещо про «душу», про «внутрішній світ» людини» [2, с. 70].

Існують найрізноманітніші підходи щодо виділення форм психологізму. Об'єднавши думки різних дослідників (зокрема, І.Страхова, А.Єсіна, Л.Каневської) дослідниця О.Січкач подає їх схематично [5]:

Форми втілення психологізму		
Пряма (внутрішня, інвертивна)	Непряма (зовнішня, екстервентна)	Сумарно означаюча

«Записки українського самашедшого» мають специфічну форму виявлення форм, засобів та прийомів психологізму, оскільки сприйняття світу і подій, що відбуваються в творі відбувається крізь призму світобачення головного героя. У періодичних виданнях та у висловлюваннях сучасних літературознавців неважко помітити неоднозначність у трактуванні образу

чоловіка у творі «Записки...». Його називають то депресивним та напруженим, то надто неправдоподібним, романтично-тендітним чоловіком.

Л.Кононович відзначає, що персонаж «Записок...» зовсім не відповідає психології своєї професії, його не цікавлять програми та комп'ютери, головне для нього – це слідкування за буттям, а Г.Гузьо відверто стверджує, що не вірить програмістові і бачить у його зображенні саму Л.Костенко: «Суцільне божевілля! У такому стані живе головний герой роману Ліни Костенко, 35-річний програміст з Києва. Його мозок не витримує перевантаження від негативної інформації, яка щодня ллється на нього зливами зі шпальт газет та екрана телевізора» [7]. Сам герой так характеризує себе: «Я завжди був нормальною людиною. Радше меланхоліком, ніж флегматиком. Рацію в мені явно переважало, поки не зустрів свою майбутню дружину. Тоді на деякий час взяло гору емоцію, а тепер вже не знаю» [3, с.1].

У щоденникових записах багато руху, шукань власних помилок і гріхів, стосунків у родині та причини такого духовного падіння принципів моралі та естетики у суспільстві. Автору щоденника доводиться розплутувати клубок власних спогадів і вражень, що відклалися в пам'яті за багато років. Головну роль в організації матеріалу відіграє емоційна авторська думка. Її коментувальна, порівняльна, й оцінна функції допомагають зрозуміти психологічний стан персонажа.

Пряма форма психологізму виявляється у: внутрішніх монологів (при чому весь текст – розмірковування героя, які він занотовує до свого щоденника), рідше у внутрішньо діалогічних формах (полеміка із самим собою, з уявним опонентом тощо). Також зустрічаємо і діалоги, які автор щоденника не лише занотовує, але й дає їм оцінку. Дуже часто у творі герой цитує інших людей: батька, дружину, тещу, газети, письменників: «Январь того же года, случившийся после февраля», – сказав би гоголівський божевільний. Два місяці майже нічого не читав, не слухав, не записував» [3, с. 263]. Психологічне авторське зображення теж маю специфічний вияв, оскільки твір написаний від імені головного героя, а тому все про що говориться в тексті сприймаємо через думки. Сни, марення, уявлення відсутні, але читаючи всі записи, здається, що автор «Записок...» живе у своєму, окремому світі скорботи, часом, не розуміючи, що відбувається навколо. Всі записи є своєрідною сповіддю, намаганням героя переосмислити своє життя, проаналізувати ті чи інші причини такого стану. Це наче «потоки свідомості», герой пише про події з життя суспільства, ніби й розмірковує над ними, але все ж в купі складає незрозумілу сутність. Вирвані з контексту подій ситуації.

Непряма форма вираження психологізму теж має свої особливості. Зображення певних жестів, рухів, поз, міміки оточуючих людей дає відчуття емоційного поля внутрішнього світу програміста: «А куди ж ви дивилися? Теж мені, мужчины, – зиркнула спідлоба дружина. Ух, як я не люблю цього її погляду! – блисне, мов камінь «тигрове око» [3, с. 17]. Інтонація: крізь увесь твір чуємо збайдужілий мінорний голос чоловіка, який розчарувався, лише іноді вривається інтонація обурення несправедливістю: «Докторську я не написав, і вже не напишу, кому вона тепер потрібна? Сина не зумів виховати. З

дружиною проблеми. Майбутнє щодня стає минулим. Війо» [3, с. 37]. Психологічні портрети майже відсутні, автор подає описи людей порівнюючи зі суспільними процесами, предметами і т.д.: «Моя дружина гарно вписується в дизайн іномарки» [3, с. 7]. Психологічних пейзажів не багато, це лише певні замальовки природи посеред міркувань героя, які дають вповні зрозуміти його стан пригніченості: «Скільки тоді було радості, скільки надій, а тепер що? Мряка, туман, ожеледиця. Настрій на нулі, сезонна депресія» [3, с. 24]. Психологічний інтер'єр, екстер'єр: герой описує все, що бачить, все, що бачив, дуже часто уявляє те, що може бути. Крізь весь твір проходять психологічні символи: «касетний скандал», «таращанське тіло», яке нагадують певні події. Порівняння подій з калейдоскопом має теж певне символічне навантаження.

Більшість записів, що робить програміст залишають враження незадоволення від ситуації в суспільстві, відображають постійний пошук гармонії внутрішнього світу особистості з навколишньою дійсністю. Цьому сприяє постійна змінюваність об'єктивного і суб'єктивного планів оповіді, яка створює в щоденнику своєрідну єдність реалій та почуттів.

Усі вади суспільства, описи інтер'єру та екстер'єру, природи, будь-чого, що зображено в творі спостерігаємо разом з суб'єктивною оцінкою героя. Він глибоко розчарований, сам зазначає й те, що для нього дивно писати щоденник, але саме так може розвантажити психіку. Йому важко, але замість пошуків виходу з ситуації, найкращим вбачає можливість зануритись у записи та читання газет. «Український самашедший» Л.Костенко споглядає, розмірковує, зривається, прагне самогубства, а потім починається відродження його душі, причому не останню роль у такому ренесансі відіграє жінка, дружина Хронікера, значно стійкіша й витриваліша за свого чоловіка, коли йдеться про удари долі.

Неважко помітити головну особливість проявів психологізму у творі: всі форми психологізму виявлені у специфічній формі, крім того можна виділити нову форму психологізму – прийом замовчування, прийом обірваних фраз та вживання символічних назв. Для «Записок...» Л.Костенко характерним є використання найрізноманітніших засобів, які допомагають зрозуміти причини моральної нестабільності головного героя, причини його стурбованості.

Література

1. Есин А.Б. Психологизм русской классической литературы / А.Б.Есин. – М.: Флинта, МПСИ, 2003. 173.
2. Кодак М.П. Поетика як система: літературно-критичний нарис / М.П.Кодак. – К.: Дніпро, 1988. – 157.
3. Костенко Л. Записки українського самашедшого / Л.Костенко. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. – 416 с.
4. Мацапура В. І. Літературний психологізм та його роль у художньому творі. Основні форми і прийоми / В. І. Мацапура // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – № 1. – С. 41–43.
5. Січкара О. М. Форми, прийоми та засоби втілення психологізму в українській літературі (спроба системного аналізу) / О. М. Січкара // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.– К., 2010. – № 4 (191).– С. 35–43.

6. Фащенко В. У глибинах людського буття: літературознавчі студії / В. Фащенко. – Одеса: Маяк, 2005. – 639 с.

7. Буквоїд. – Режим доступу:

<http://bookvoid.com.ua/digest/2011/01/27/102510.html>

Романова Юлія

студентка 4 курсу філологічного фак-ту

Наук. кер.: к.пед.н., доц. Слижук О.А.

ВИВЧЕННЯ РОМАНУ У ВІРШАХ ЛІНИ КОСТЕНКО «МАРУСЯ ЧУРАЙ» НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ

У системі загальної освіти предмет «Українська література» набуває особливої значущості. Сьогодні уже ніхто не заперечує, що українська мова і література є носіями ідентичності нашої нації та її генетичного коду. Тому саме література має стати важливим чинником у вихованні свідомого українця, у його становленні й реалізації в сучасному світі.

Невипадково у «Державному стандарті...» зміст базової та повної середньої школи визначається на засадах загальнолюдських і національних цінностей та реалізується через конкретні завдання:

– сприяння національному самоусвідомленню й стійкому відчуттю приналежності до європейської спільноти;

– розвиток творчих і комунікативних здібностей учнів, їхнього самостійного критичного мислення, культури полеміки, вміння аргументовано доводити власну думку;

– вироблення вміння компетентно і цілеспрямовано орієнтуватися в інформаційному і комунікативному сучасному просторі .

Саме національній самоідентифікації учнів сприяє вивчення творів, створених на фольклорно-історичній основі. І, безперечно, таким твором є історичний роман у віршах Ліни Костенко «Маруся Чурай».

Останні праці з вивчення творчості Ліни Костенко на уроках української літератури здебільшого датуються кінцем ХХ століття і належать Л. Бондаренку, Ю. Бондаренку (Поезія Ліни Костенко у формуванні національної самосвідомості учнів), С. Барабаш, Д. Барабаш (Ліна Костенко//Нові імена в програмі з української літератури), М. Ільницькому (З чого постає неповторність: Штрихи до портрета Ліни Костенко), О. Забужко (Вивчення роману Ліни Костенко “Маруся Чурай”)

Мета статті полягає у визначенні найоптимальніших шляхів вивчення змісту історичного роману у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко у відповідності до фольклорно-історичної основи твору, його жанру та особливостей письменницької манери автора.

Відповідно до чинної програми з української літератури, затвердженої МОН України на вивчення творчості Ліни Костенко виділяється 4 академічних години, перші дві з яких присвячено ознайомленню учнів з життєвим і творчим шляхом письменниці та вивченню ліричних творів письменниці. Після цього учні переходять до вивчення історичного роману у віршах «Маруся Чурай».

Для того, щоб учні на уроці були максимально задіяні, доречно заздалегідь об'єднати їх у групи та задати випереджальні домашні завдання – підготувати міні-проекти: 1 група досліджуватиме історичну основу та історію написання твору, 2 група – композицію, 3,4 – основні образи твору, а 5- історію театральних постановок про Марусю Чурай.

Епіграфом до цього уроку можуть стати слова Богдана Хмельницького з роману, які найяскравіше описують талант Марусі Чурай:

Її пісні — як перло многоцінне,
Як дивен скарб серед земних марнот.

Велике значення при вивченні цієї теми має етап актуалізації опорних знань. У восьмому класі програмою передбачено вивчення пісень напівлегендарної піснярки з Полтавщини Марусі Чурай. Тому доречно на цьому етапі запропонувати учням згадати, що їм відомо про Марусю Чурай, її пісні, її життя та історію взаємин Марусі Чурай з Грицем Бобренком та Іваном Іскрою.

Учні повинні усвідомити, що увагу Ліни Костенко привертає історична тема, яка має неабияке значення в розвитку духовності та національної культури українського народу. Вчитель повинен ознайомити учнів і з історією написання та видання цього твору (Минуло небагато часу від виходу книги, а вона вже стала раритетом, предметом схвильованих виступів майстрів слова, про неї одразу ж з'явилися відгуки у пресі. Так розпочала свій шлях «Маруся Чурай» Ліни Костенко», — писав наприкінці 1980 р. літературознавець Павло Охріменко. Але, як ми вже знаємо, насправді історія цього твору розпочиналася не так легко й радісно. Звинувачення внутрішніх рецензентів, причому закиди навіть політичного характеру, затримали вихід роману не менше як років на шість... Лише після спеціальної ухвали Президії правління Спілки письменників України твір був випущений у 1979 р. «Радянським письменником». І доля його справді виявилася мало не фантастичною. Уписаний у контекст історичних подій, він близький і нашому сьогоденню. Як усі вічні, непроминальні речі, «Маруся Чурай» глибоко вражає нас, хоча за останнє десятиліття через відкриті шлюзи в Україну ринула маса якісної літератури — і своєї (колись забороненої), і чужої. А тоді, у 1979 р., коли роман прорвався до читача, реакція виявилася швидкою й бурхливою. За кілька днів восьмитисячний тираж був розпроданий [2, с.387].

Оскільки цей твір репрезентує рідкісний в українській літературі жанр роману у віршах, то учні повинні ознайомитись з визначенням цього жанру і записати його у зошити. (Роман у віршах — різновид змішаного жанру, що поєднує багатоплановість, епічні принципи розповіді з суб'єктивністю, притаманною ліричним творам. Роман у віршах став популярним у ХІХ-ХХ ст. Межують з ним драматична поема, віршована повість. В Україні помітне поживлення цього жанру спостерігається у 60-70 рр. ХХ ст. (хоча представлений він й у 30-50 рр.: «Марина» М. Рильського, «Червоногвардієць» В. Сосюри) «Поліська трилогія» О. Підсухи, «Молодість брата» Л. Первомайського, «Маруся Чурай» Ліни Костенко. [1, с.598])

Після того, як учні ознайомились зі специфікою нового для них жанру, варто перейти до домашнього завдання – групи учнів озвучують підготовлені доповіді, за допомогою яких загальними зусиллями буде зроблений аналіз цього твору. Основні положення доповідей учні записують до своїх зошитів.

Після виголошення доповідей та запису основних моментів переходимо до роботи з текстом за допомогою бесіди. Для бесіди можна запропонувати такі питання:

1. Визначте кульмінаційні моменти в сюжеті роману.
2. Яка кінцівка роману? Чому, на вашу думку, роман завершується саме так?
3. На які дві основні групи ви поділили б свідків на суді Марусі Чурай? На чому ґрунтуватиметься ваш поділ? Розкрийте різницю в моральності представників цих груп.
4. Як ви гадаєте, чи є актуальним цей твір у наш час і чому?

Етап узагальнення вивченого матеріалу варто провести методом бесіди за такими орієнтовними питаннями:

1. Чому, на вашу думку, Маруся Чурай не може пробачити Грицеві зраду навіть після його щирого каяття?
2. Прокоментуйте слова Чураївни: «Нерівня душ — це гірше, ніж майна».
3. Кому ж належатиме майбутнє, якщо життя таке несправедливе до добрих людей, бо ж «у всіх цих скорботах і печалях, у всіх оцих одвічних колотнечах – і чураївські голови на палях, і вишняківські голови на плечах»? [2, с.402].)

У зв'язку з тим, що твір вивчається протягом 2 уроків, домашнім завданням будуть такі:

- зробити цитатну характеристику Марусі, Гриця Бобренка та Івана Іскри;
- звернути увагу на опис побуту у творі;
- підготуватись до літературного диктанту.

При вивченні історичного роману у віршах «Маруся Чурай» Ліни Костенко доцільно використовувати метод проектів. Це дозволить максимально задіяти учнів на уроці та сприятиме розвитку навичок пошуку та аналізу інформації.

Цей твір, створений на національному ґрунті, продовжує фольклорні й літературні традиції та сприяє усвідомленню ідею невмирущості духовних цінностей народу.

Література

1. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В. І. Теремка. — К.: ВЦ «Академія», 2007.-752с.
2. Усі уроки української літератури в 11 класі. Академічний та рівень стандарту / [Ващенко О. П., Головатюк С. М., Лузан Л. О. та ін.]; під ред. К.Ю. Голобородько — Серія «Усі уроки» — Х.: Основа, 2011. — 604 с.

РІЗНОВИДИ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ О. ГОНЧАРА «СОБОР»

Функціонально-стилістичні особливості антропонімії в художньому тексті – одна з найважливіших проблем не лише сучасної української ономастики, а й один із аспектів вивчення авторської точки зору в художньому тексті, де номінації персонажа «виконують функції, що виходять за межі категоріального граматичного значення цих класів слів і, таким чином, беруть участь у формуванні смислового аспекту тексту» [5, с. 42]. На відміну від імені в реальному житті, оніми в художньому творі семантично наповнені, оскільки окрім номінативної, доповнені характеристичною функцією.

Проте антропонімія в художньому тексті не лише містить смислову інформацію, а й виражає позатекстові параметри образу автора, оскільки «добір антропонімів для митця – це прояв його літературної індивідуальності та художньої майстерності на фоні реальної суспільно-історичної дійсності»

[1, с. 35].

Наукова новизна цієї розвідки полягає в тому, що в ній зроблено спробу проаналізувати літературно-художні антропоніми О. Гончара та виявити їхню специфіку на прикладі роману «Собор».

У творах Олеся Гончара вагоме місце посідають ономастичні мовні засоби, різні за характером творення та експресією [4, с. 42]:

1) антропоніми, утворені лексико-семантичним способом: «Якщо о такій порі повертається з інституту Микола Баглай, студент металургійного, то він, ясна річ, зупиниться на майдані і за звичкою послухає собор, його мовчання, послухає оту не кожному доступну «музику сфер» [6, с. 4]; «Живе за Баглаями, у бік саги, Ягор Катратий, запеклий самолюб» [6, с. 7]; «Отже, до директора радгоспу, до шанованого на всю область Героя Соціалістичної Праці товариша Бублика» [6, с. 30];

2) антропонімні суфіксальні утворення: «Бригадир зауважив, що хлопці після армії тепер більше на шахти йдуть, і Катря Степанишина, в якій щоби завжди горять, сказала, що з осені теж гайне на шахти, годі з неї, мовляв, цього вашого колгоспу, та ще й відсталого – найзанехаяніший, мабуть, в області!» [6, с. 43]; «Одна з вулиць на Колонії названа іменем легендарної такої зв'язкової – студентки Майї Прапірної, яку ще й досі багато хто пам'ятає» [6, с. 91]; «Припни язика хоч ти, – суплячись, кидав йому чорний, як циган, Кашубенко» [6, с. 142];

3) okazіональні антропоніми: «У вашого брата. Крутія Юшкоїдовича...» [6, с. 107]; «Друзяка Ягор і тепер Нечуйвітра не забув, днями провідав» [6, с. 363];

4) найменування, які персонажі отримують від автора та інших персонажів відповідно до ситуації: «Ізот Лобода, було, сокиру як зробить - нічим її не пощериш, бритву треба - він тобі й бритву утне, кращу, ніж золлінгенівська...» [6, с. 28]; «Вважався Лобода-висуванець знавцем

Зачіплянки, її потреб та настроїв, і тому міркування його вислухали з увагою.» [6, с. 77]; «Лобода-син був Володимиром Ізотовичем для цього кабінету, а для Зачіплянки він і досі Володька, може, тому, що товариський, простий, до людей не гордий.» [6, с. 76];

5) вживання хронотопів-прізвищ, відомих у зображуваний історичний період осіб: «Яворницький розвів руками, плечима знизав: не знаю, мовляв, вітри, може, й будуть...» [6, с. 261]; «Спохмурнів Махно, злі тонкі губи стиснулись, стали ще тоншими. » [6, с. 254]; «- Був у нас уже Потьомкін, тобі з ним не рівняти, - посміхнувся Баглай.» [6, с. 289];

б) імена та прізвища реальних осіб, персонажів відомих літературних творів і фольклору: «Після того була Нефертіті, був Парфенон, була Мона Ліза...» [6, с. 103]; «Щось подібне нібито вигукнув колись Юлій Цезар у дні своєї молодості.» [6, с. 102];

7) імена, із застосуванням експресивно забарвлених суфіксів, що в комплексі з особливостями значення твірної основи формують емоційно-чуттєву сферу художнього образу: « Єлька і слів його не чула, їй аж мурашки бігали по тілу від його фальшивих нот» [6, с. 36]; «Якби мене кликав, я б поїхала, – сказала Ганнуся» [6, с. 55]; «...а для Зачіплянки він і досі Володька, може, тому, що товариський, простий, до людей не гордий» [6, с. 76]; «Смуток розлуки в голосі Віруньки, спрага чекання» [6, с. 10];

8) антропоніми-андроніми: «Бо Шпачиха, –це була вона, найгаласливіша на всю Зачіплянку особа» [6, с. 23]; «Після смерті Ягорихи ніхто цієї хати не очепував» [6, с. 25]; «Нашу Ткаченчиху скільки ось мордують за папірець, мабуть, до суду дійде...» [6, с. 31];

9) імена з атрибутом-субстантивом прикладки, що вказують на зовнішні ознаки персонажа, його рід занять, соціальний статус: «...раніше був знаний на селищах як Іван-дикий, чи Іван-рудий, а з певного часу відомий більше як «отой Баглай, що в Індії» [6, с. 6]; «Ми з Ганною-мотористкою саме нагодилися: ану лишень, голубчику, сюди!» [6, с. 12]; «Здружився Микола з Олексою-механіком, захоплюють на цілий день материн стіл, розкладають креслення та все щось метикують...» [6, с. 24]; «Нашвидкуруч приготувала їм сніданок, забігла ще до сусідки, до Лесі-фронтівки, попрохала простежити за ними» [6, с. 208]; «Живуть на Зачіплянці здебільшого праведні люди, або, як Микола-студент сказав би, правильні» [6, с. 3];

10) повні і неповні імена, які передають соціальну, офіційну, неофіційну сферу їх вживання: «Петро Петрович власноручно взявся був тоді набивати опудала з шулік та диких кабанів, він на це мастак...» [6, с. 80]; «–За що. Віро Пилипівно? –жваво схопився на ноги Ромця при згадці про качалку» [6, с. 98]; «Це неподобство обурило й Віруньку, собор і для неї враз якимось ожив» [6, с. 132];

11) прізвиська, що походять від імен історичних осіб та героїв відомих творів мистецтва: «Ловка, ловка пішла Магдалина, – не раз чула вона вслід» [6, с. 54]; «Ті, що піднімали дзвони на дзвіниці, оті наші Бетховени степові, вони знали, що робили, – знову почав Орлянченко» [6, с. 92]; «Особливо пекла поглядом одна якась Сівілла розкудлана, схожа на відьму...» [6, с. 173].

Імена дійових осіб у творчості видатного прозаїка – винятково цінний компонент у системі образотворчих засобів, що доповнює й конкретизує наші уявлення про художній потенціал письменника. Антропонім займає особливе місце в архітектоніці твору. Серед антропонімів О. Гончара в романі «Собор» яскраво представлені традиційні імена, прізвища та прізвиська, що утворені лексико-семантичним способом, трапляються й авторські оказіональні утворення.

Література

1. Белей Л.О. Літературно-художня антропонімія як джерело розвитку національного іменника українців // Мовознавство. – 1993. – №3. – С. 35-40.
2. Белей Л.О. Як «промовляють» імена літературних персонажів: про мовні засоби української літературно-художньої антропонімії // Мовознавство. – 2002. – №1. – С. 23-31.
3. Браїлко Ю. Семантична специфіка онімів //Філологічні науки: Збірник наукових праць. – Полтава, 2009. – Вип. 1. – С. 111-116.
4. Галич В.М. Антропонімія Олеся Гончара: природа, еволюція, стилістика.– Луганськ: Знання, 2002. – 212 с.
5. Галюк Н.С. Основні етапи вивчення імені власного в історії лінгвістики // Вісник ЗНУ. Філолог.науки. – 2002. – №3. – С. 41-45.
6. Гончар О.Т. Роман «Собор» – Режим доступу: <http://www.ukrlib.com.ua/books/printthebook.php?id=32&bookid=9>

Самойленко Олександра

студентка 5 курсу фак-ту іноземних мов
(Криворізький національний університет)
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Мохначова О.В.

КОНЦЕПТ БАТЬКІВЩИНИ У ТВОРАХ В. НАБОВОКА

Сучасне літературознавство виявляє стійкий інтерес до спадку російських письменників так званої «першої хвилі еміграції», змушених залишити Батьківщину, рятуючись від радянської влади, яка перемогла у ході революції та Громадянської війни. Один із найвідоміших письменників у цьому ряду – В.В. Набоков, творчість якого стала віхою у розвитку світової літератури. Сучасник В. Набокова Г. В. Адамович відзначав: «О Владимире Набокове могут возникнуть какие угодно споры. Невозможно отрицать лишь одного: того, что он писатель исключительно талантливый» [1, с. 57]. Критика неодноразово підкреслювала космополітизм письменника, навіть намагалася приклеїти ярлик: «Дитя емиграции, или «певец беспочвенности», или поэт еще чего-либо». В. Набоков був громадянином світу і російським патріотом. Г. В. Адамович у своїх статтях писав: «Удивительно, что такой писатель возник в русской литературе. Все наши традиции в нем обрываются» [1, с. 61]. Критик вважав, що з поняттям еміграції письменника можна співвідносити лише в площині становища, а не в площині теми.

Індивідуальність творчого шляху В. Набокова, а саме перехід письменника на іншу мову і пов'язані з цим питання спадковості тієї чи іншої культурної та літературної традиції в багатьох випадках визначали специфіку освоєння його спадщини. Загальний напрям набоковознавства істотно змінювалось не лише в науково-дослідницькому, але і в «географічному» плані.

Також змінювався і загальний напрям досліджень, присвячених творчій спадщині письменника: від мотивно-тематичного аналізу його творів (фіксація центральних метафор, ідентифікація алюзій, паралелей, пародійних посилок) до виявлення типологічних зв'язків набоковської прози з широким колом художніх явищ. Значні результати були досягнуті у вивченні зв'язків В. Набокова з російською художньою традицією, почали з'являтися праці, присвячені співзвучності творчості письменника з сучасними йому письменниками російської еміграції. У аспекті співвіднесеності художнього світогляду Набокова з російською культурною традицією, його складного і суперечливого почуття Батьківщини, творчість письменника розглядалась такими критиками як В. Сахаров («В.В. Набоков – русский писатель»), З. Шаховська («В поисках Набокова»), Н. Берберова («Курсив мой») та іншими.

Мета даної роботи – виявити складність набоковської оцінки Батьківщини не лише як втраченого раю, але і як спаплюженого раю. В одному із своїх численних інтерв'ю Набоков розповідав, що означає для нього вигнання: «Хорошо известный тип художника, вечного изгнанника, даже если он и не покидал родных мест, — фигура, с которой я ощущаю духовную близость; в более конкретном смысле «изгнание» для художника означает лишь одно — запрет на его книги. Все мои книги, включая самую первую, которую я написал сорок три года назад на изъеденном молью диванчике в немецких мебелирашках, запрещены в стране, где я родился. Это потеря для России, а не для меня» [3].

Сім'я Набокових була змушена емігрувати із Росії у 1919 році. Набоков починає навчатися у Кембриджі і думки про батьківщину коливаються від відчайдушних зусиль зберегти її в собі до повного усвідомлення остаточної неповоротності Росії, що відкриває йому «золотые... копи ностальгии, которых ему хватило на всю жизнь» [5, с. 6]. Дійсно, «по мере того, как свидание с родиной становилось все более невозможным, мифическим, возвращение в отчий Геркуланум разрешалось метафорой», вважає І. Толстой, ставало літературним прийомом. Саме такий вихід із реальної безвихідної ситуації зробив Набокова письменником надзвичайно сильним «своим ностальгическим знанием мира», підкреслює І. Толстой [4, с. 24].

З особливою силою ностальгія виявилася в мемуарній книзі «Другие берега», яка була вперше видана в Нью-Йорку в 1954 р. Основою і почасти оригіналом цієї книги було її американське видання «Conclusive Evidence» («Переконливий доказ», 1951). Метою цієї книги, за словами автора, було «описать прошлое с предельной точностью и отыскать в нем полнзначные очертания» [2, с. 18]. Роман охоплює «період почти в сорок лет — с первых годов века по май 1949 года, когда автор переселился из Европы в Соединенные Штаты» [2, с. 18]. Автобіографічний роман В. Набокова «Другие

берега» — один із доказів уявлення письменником Росії як земного раю, який був втрачений назавжди: «Часто думаю: вот съезжу туда с подложным паспортом, под фамилией Никербокер. Это можно было бы сделать. Но вряд ли я когда-либо сделаю это. Слишком долго, слишком праздно, слишком расточительно я об этом мечтал. Я промотал мечту» [2, с. 124].

Росія для письменника — це пора найщасливішого дитинства, пора чистого сприйняття світу, рай. Не дивлячись на те, що В. Набоков був знайомий із західною культурою з дитинства, він не вклав в себе чужу культуру. Перехід на іншу мову став для письменника не відмовою від мови «спільної», а від «індивідуального, кровного наречія» [2, с. 18].

В еміграції, особливо у Сполучених Штатах, В. Набоков з особливим сумом повертається до спогадів про Росію: «Точно в дурном сне, удалились сани, оставив стоящего на страшном русском снегу моего двойника в американском пальто на викуньевом меху... Домой — за спасительный океан! Однако двойник медлит... Снег — настоящий на ощупь; и, когда наклоняюсь, чтобы набрать его в горсть, полвека жизни рассыпается морозной пылью у меня промеж пальцев» [2, с. 59]. Автор говорить, що справжня історія його перебування в англійському університеті «єсть история моих потуг удержать Россию» [2, с. 127]. Автора не полишало почуття, що Кембридж і його відомі особливості тільки обрамували і підпирали його «невыносимую ностальгию».

Письменник раптом усвідомлює, що «никогда не высказал своей, тогда мало осознанной, любви, которую теперь уже ничем нельзя было разрешить и облегчить»: «Под бременем этой любви я сидел часами у камина, и слезы навертывались на глаза от напора чувств, от разымчивой банальности тлеющих углей, одиночества, отдаленных курантов, — и мучила мысль о том, сколько я пропустил в России, сколько бы я успел рассовать по всем карманам души и увезти с собой, кабы предвидел разлуку» [2, с. 127].

Наскільки сильною була ностальгія Набокова за Росією, настільки ж рішуче ним не приймався тоталітарний режим в СРСР, про що він не забував повторювати як від свого імені, так і від імені своїх героїв. Такими є розповіді «Истребление тиранов» (1936), «Юбилей» (1938), романи «Приглашение на казнь» (1935-36) і «Дар» (1938), до яких пізніше додається англійський роман «Bend Sinister» (1947). У них тоталітаризм розкривається у всіх своїх комуністичних і фашистських рисах.

Таким чином, через свідомість письменника пройшли та знайшли своє відображення в його творчості головні історичні події Росії, безпосереднім свідком яких був В. Набоков.

Література

1. Адамович Г. Одиночество и свобода / Г. Адамович. Вступ. ст., сост. и прим. В. Крейда. — М.: Республика, 1996. — 246с.
2. Набоков В.В. Другие берега: Сборник / В. В. Набоков. Собр. соч. в 4 тт. — Т.4. — М.: Правда, 1990. — 288с.
3. Набоков В.: «Это потеря для России, а не для меня» [Электронный ресурс] / Пер. А. Г. Николаевской // Правда.Ру. — 2003г. — Режим доступа:

<http://www.pravda.ru/culture/culturalhistory/personality/23-04-2003/32155-nabokov-0/#>

4. Толстой И. Предвоенный Набоков и его драматургия / И. Толстой. Курсив эпохи. – СПб., 1993. – С. 23-26.

5. Фёдоров В. О жизни и литературной судьбе Владимира Набокова // Набоков В. Стихотворения и поэмы. – М., 1991. – С. 6

Самуріна Марина

студентка 3 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер. : к. філол. н., доц. Ніколаєнко В.М.

ФОЛЬКЛОРИЗМ БУРЛЕСКНО-РЕАЛІСТИЧНОГО ОПОВІДАННЯ «ОТ ТОБІ І СКАРБ» Г.КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА

Фольклор і література взаємно впливають одне на одного, переходячи у площини поетики, образної системи, стилю, системи символів тощо. Це зумовлено тим, що фольклор є історичною основою усієї світової художньої культури, джерелом національних художніх традицій, виразником народної самосвідомості. Література виросла з фольклору і ввібрала в себе багато його рис, що склалися в народнопоетичній творчості.

Вдалі наукові спроби виокремити та проаналізувати вплив фольклору на творчий доробок Г. Квітки-Основ'яненка здійснили І. Айзеншток, М. Возняк, М. Зеров, О. Гончар, Я. Вільна та ін. Але ґрунтовного дослідження фольклоризму саме реалістично-побутових творів письменника в літературознавстві поки що немає. Тому метою статті є виокремлення, аналіз рис фольклоризму на прикладі бурлескно-реалістичного оповідання «От тобі і скарб» Г. Квітки-Основ'яненка.

Перш за все, можемо говорити про наслідування письменником фольклорних творів за формою, оскільки оповідання «От тобі і скарб» за формою близьке до переказів. Оповідна манера Г. Квітки-Основ'яненка у творі має фольклорний характер. Твір починається словами: «Чому се по нашому селу, Джигунівці, але не видно, щоб хто по вулиці шлявся?» [3, с. 312], отже, автор підкреслює свою причетність до описаних подій та дає зрозуміти читачеві, що він мешкав у селі, в якому відбулися описані події. А наприкінці дізнаємося, хто саме розповів цю історію авторові («Оттак-то сею повість розказовав мені пан Симейон» [3, с. 349]). Оповідач подібний до народного, його оповідь близька до казкової і повністю захоплює читача.

Фольклорним є й мотив пошуку скарбів головним героєм (легенди та перекази «Козацький скарб», «Скарб у скрині», «Таємниця степової балки», «Про скарби»). Г. Квітка-Основ'яненко також вводить до оповідання два перекази про горбатого старця та п'яницю, які знаходили скарб.

В оповіданні автор зміг яскраво відобразити уявлення народу про потойбічне життя та нечисту силу, з якою було легко вступити в контакт, бо вона сама з'являлась там, де були охочі до цього контакту. Чорт в оповіданні називає себе «Юдун» і Хома спочатку думає, що це єврейське ім'я. Той «Юдун» має неабияку силу та може дати людині усе бажане. Автор зображує

«нечисту силу» у вигляді певної соціальної спільноти, порівнюючи її з панством: «За довгими столами, скатертями понакриваними, сидять чорти з чортихами, попарувались. Та що ж то за порозряджувані! У яких то каптанах! У яких ребронтах! Тільки вже ні під квітками, ні під пір'ями, і ні під яким брилем, і ні під якими кучерями не можна було поховати рогів: так і стирчать. Таки усі були, як настояще городське панство» [3, с. 332].

Опис чорта в оповіданні суголосокий з українською демонологією: «Коли ж сеє усе їсть, так він вже не жид, а певно чорт; та чорт і через роги, і через хвіст, і через руки, і через ноги, і через імення, і через ковбасу, і через поросю, і через усе, через усе, чорт та й чорт» [3, с. 327].

Письменником порушується питання цінності людської душі, коли Хома пропонує чортові свою душу в обмін на скарби («Юдуне, Юдуне! батечку рідненький, давай гроші, озми з мене душу!..») [3, с. 348]), зважаючи на те, що в творах М. Гоголя зустрічався схожий мотив, робимо висновок, що у тогочасній народній свідомості склався чіткий образ «нечистого» та його діяльності.

У творі детально зображено традиції підготовки до Великодня, адже в середу потрібно було пекти паски, цей процес автор описує, подаючи навіть народні рекомендації: «бо тільки як вчинили тісто на паску, так піч треба дуже натоплювати,.. а то тісто перекисне і паска не вдасться» [3, с. 314], згадується чистий четвер, коли «надвечір... православні люди збиралися на страсті з свічечками йти та усю ніч молитися богу» [3, с. 320] й великодня субота: «Хазяйки мотнулися лагодити усе на завтра; горшки постановили по печам: ув одним борщ з яловичиною, у другім капуста з свининою, іще юшка з локшиною та з молодією бараниною, печений гусак годований з підлевою та на закуску молошна каша» [3, с. 327].

Щодо великодньої обрядовості зустрічаємо цікаву традицію для закоханих, яку описує автор, і за якою дівчина могла поцілувати свого коханого промовивши слова: «Христос воскрес вельце! Поцілуймося, моє серце» [3, с. 316].

Естетичну функцію в оповіданні виконують фразеологізми, які виступають одним із основних засобів зображення, дозволяють виразніше відчуті описані письменником події. Наведемо кілька прикладів, позначених виразною національною специфікою: «...так та такого поприклада, таку квітку пришпилить, що і через тиждень сорому не збудиш» [3, с. 313]. У словниках знаходимо, що пришити (пришпилити) квітку комусь значить ображати когось в'їдливими репліками, дошкульними словами; обзивати, давати клички, насміхатися над кимсь [4]. Інший цікавий приклад – морква: «...Звичайно, як свекруха, що вже знайде, за що моркву скромадити». Семантика компоненту морква – процесуальна дія «тертя якогось овоча» використовується як метафора (шкребти моркву – дорікати кому-небудь або лаяти, сварити когось [5, с. 819]; терти моркву комусь – «глузувати, кепкувати з кого-небудь, уїдливо дошкуляти комусь» [5, с. 880]).

Порівняння з павою набуває в авторському трактуванні бівалентності. «Підперезались і пішли собі мовчки, як тії павочки» [3, с. 330] говорить автор

про молодих господиць (павичка – самка павича; персоніфікований об'єкт порівняння, символ пихатості, гордині [4], також пава – символ розквіту та молодості). Схиляємось до думки, що в оповіданні це порівняння вжито саме в другому значенні, адже ці птахи завжди зображаються на весільних рушниках, а над ними, як знак Божого благословення, – вінець чи вінок. Пава – це жар-птиця, що несе у собі сонячну енергію розвитку, тому вона є птахом сімейного щастя.

За матеріалами фразеологічних картин світу можна реконструювати стереотипні уявлення народів про сусідів. Найбільш частотними етнонімами-компонентами в українській фразеологічній системі є москаль, жид та циган. Пояснення цих етнонімів бере свої витоки з анекдоту [6, с. 86].

Розглянемо кілька промовистих, з нашого погляду, прикладів українських стереотипних уявлень, які знаходимо у творах Г. Квітки-Основ'яненка: «...а тільки нігде правди діти, як почув, яка є панщина у пеклі на тих, хто то повісті, то усякі ледащі книжки пише, так мене аж циганський піт пройняв» [3, с. 324]. Цигани сприймалися як хитрі, підступні та боязливі люди [див.: 1, с.74], тому і піт саме «циганський». Інший етнос, за яким у народній свідомості закріпилася дурна слава – євреї, від яких селянин не очікував нічого окрім брехні та здирництва, тому і не дивно, що «...чорти ні по-якому більш не говорять, як по-жидівськи» [3, с. 322]. Згадуються в оповіданні і татари, неприязнь до яких пояснюється історично, татарськими набігами на українські землі («...як набіжать гоги та магоги, мов кримська татарва...» [3, с. 326]). Ставлення слов'ян до євреїв, циган та татар пояснюється тим, що у народній свідомості обидва етноси пов'язані з нечистою силою, позначені тавром неприкаяності тощо.

Отже, бурлескно-реалістичне оповідання «От тобі й скарб» Г.Квітки-Основ'яненка зазнало впливу фольклоризму на стильовому, образному, побутовому, мовному рівнях.

Література

1. Белова О.В. «Другие» и «чужие»: представления об этнических соседях в славянской народной культуре / О. В. Белова // Признаковое пространство культуры. – М.: Индрик, 2002. – С. 71–85.
2. Гулак А. М. Фольклористичні і літературні взаємини Г. Ф. Квітки-Основ'яненка і В. І. Даля / А. М. Гулак // Збірник тез доповідей та повідомлень республ. наук. конф., присвяч. 200-річчю з дня народження класика української літератури Г. Ф. Квітки-Основ'яненка. – Харків: Промінь, 1978. – С. 56–57.
3. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Повісті та оповідання, драматичні твори / Г.Ф. Квітка-Основ'яненко. – К.: Наукова думка, 1982. – 546 с.
4. Словники України. Інтегрована лексикографічна система [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ulif.org.ua/>
5. Фразеологічний словник української мови: В 2-х кн. / За ред. Л. С. Паламарчука. – К.: Наук, думка. 1993. — Кн. 2. — 980с.
6. Шмелева Е.Я., Шмелев А.Д. Русский анекдот: текст и речевой жанр / Е. Я. Шмелева, А. Д. Шмелев. – М.: Языки славянской культуры, 2002. – 144 с.

ДІАЛЕКТНА ВЕСІЛЬНА ЛЕКСИКА У ТВОРАХ МАРІЇ МАТІОС (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ «НАЦІЯ», «...МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ», «СОЛОДКА ДАРУСЯ»)

Вміле використання діалектизмів у художньому творі є ознакою майстерності митця, виявом його уміння влучно і колоритно охарактеризувати те чи інше явище, предмет, особу тощо. Цей спосіб увиразнення художнього мовлення є поширеним і в наш час. Такі митці, як-от: Л. Дереш («Архе», «Поклоніння ящірці»), О. Забужко, О. Ірванець («Воццек»), М. Матіос («Майже ніколи не навпаки», «Нація», «Солодка Даруся») – популяризують діалектну та просторічну лексику, вживаючи її у своїх творах задля розкриття живої української мови у всьому розмаїтті.

У передмові до збірки вибраних творів Марії Матіос І. Набитович зазначає: «Мовностильовою особливістю прози М. Матіос є бездоганне і природне володіння словом, поєднання всього конгломерату мовних засобів сучасної мови літературної та усіх можливостей гуцульського діалекту» [1, с.7]. Твори «знахарки троякої ружі» [1, с. 3], продовжувачки експресіоністських традицій Стефаніка й Кобилянської, вирізняються з-поміж інших складними сюжетними перипетіями, синтезом історичних фактів та авторського вимислу, а надто – соковитою живою мовою. Про це пише Н. З. Сварич: «Письменницький талант і хист Марії Матіос виявляються і в стилі твору, який відзначається багатством лексики, використанням живої мови буковинців з яскравими діалектизмами, за допомогою яких вона відтворює місцевий колорит. Уживання чималої кількості діалектизмів не затьмарює і не ускладнює сприйняття та прочитання саги в цілому» [3, с. 216].

Отже, ця стаття є спробою наукового осмислення ролі діалектної та просторічної лексики у творчості Марії Матіос. Використовуючи діалектизми в описах весілля, автор досконало оперує ними. Вона включає їх до канви оповіді або для того, щоб вони ставали ключовими поняттями в описах окремих звичаїв, або щоб розширити синонімічний ряд слів і таким чином розкрити багатство мови. Наприклад, у творах зустрічаються синоніми до слова «весілля»: женіння, женячка, весіле, свадьба, гулянка. Також примітно, що постаті нареченій приділяється більша увага, ніж будь-якій іншій. Письменниця подає приклади:

- а) назви дівчини перед весіллям: відданиця, мицька, одиначка;
- б) назви самої нареченої: молода, [весільна] княгиня, невеста;
- в) назви предметів весільного вбрання: позлітки, колокільця, лелітки, висульки, нитка-волічка.

На позначення інших учасників весілля використовуються як діалектні, так і просторічні слова: молодий, князь, женіх; дружечка, дружби, [весільна] челядь; сторонські гості.

Досить чисельною є група діалектизмів на позначення страв і посуду, що є частими на весільному столі: свіжина – свіже м'ясо [2, т. 4, с. 208], холодці – студень [2, т. 4, с. 408], сповиванці – м'ясна страва, будз – гуцульський сир [2, т. 1, с. 105]; поташ – сода [2, т. 3, с. 376]; гарчик – глечик із ручкою [2, т. 1, с. 275], бербениця – бочка для сиру чи молочних продуктів [2, т. 1, с. 50]; наїдки.

Прикметник «весільний» не є діалектним і часто зустрічається у сталих конструкціях типу весільні батьки, весільні баби, але у поєднанні зі словами на позначення предметів побуту чи одягу він виявляє модифікаційне значення, створюючи нове поняття в контексті певного епізоду: весільна підлога, весільна хата, весільний вінок.

Хоча метою автора не є докладний опис етапів весільного дійства, але за допомогою певних слів можна дізнатися, про який етап іде мова: купив -- засватав; віддаватися – виходити заміж; гопасувати – танцювати. Також для опису використовуються перифрази, побудовані на основі загальноживаної лексики: перше безсоння, перший зачин, розпечатати – шлюбна ніч.

На позначення інших елементів весільної драми використані здебільшого широко відомі слова: деревце – весільне деревце [2, т. 1, с. 369], співанка – пісня [2, т. 4, с. 176], віно – придане [2, т. 1, с. 239], шопа – навіс, тимчасова споруда [2, т. 4, с. 508].

У творах досить помітно виражений ряд фонетичних та морфологічних особливостей гуцульського діалекту. Наприклад, закінчення –ів у іменниках Р.в. множини: гостей, дружбів; використання омонімічного суфікса –ів у прислівнику домів (додому); прогресивна дисиміляція у слові святошний; зникнення подовження у іменниках с.р. одини: весіле – [в е^и с' і л' е]; специфічні наголоси: люба – [л' у б `а], м'яса – [м й а с `а].

Отже, мова творів Марії Матіос не тільки витримана стилістично й емоційно наснажена, а ще й збагачена живомовними засобами – просторічною лексикою, пареміями, приспівками. Але саме завдяки використанню діалектної лексики набуває оригінального звучання й довершеної форми.

Література

1. Матіос. М. Вибране. – Львів : ЛА «Піраміда», 2010. – 424 с.
2. Грінченко – Словарь української мови: у 4 т. / За ред. Б. Грінченка. – К., 1996. – Т. 1-4.
3. Сварич Н. З. Моделювання картини світу через художнє осмислення людського буття та духовних цінностей у творчості Марії Матіос (на прикладі твору «...Майже ніколи не навпаки») // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур, 2012. – Вип. 17. – С. 212-217.

Смьордова Наталя
студентка 2 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Горбач Н. В.

МОРАЛЬНІ КОЛІЗІЇ ПАТРІАРХАЛЬНОГО УСТРОЮ В РОМАНІ М. МАТІОС «...МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»

Українська література, будучи перенасиченою рефлексіями та зітханнями про «золотий вік» України, зараз впевнено крокує нога в ногу із часом. Сучасні митці, очевидно, керуються довженківською тезою «сучасне завжди на дорозі з минулого в майбутнє», старанно виписуючи свята і будні пересічних співвітчизників (П. Вольвач «Хрещатик-Плаза»), новітніх романтиків (Л. Дереш «Архе»), а часом заглядаючи за ширму життя наступних поколінь (Марина та Сергій Дяченки «Армагед-дом»). Але читач не завжди хоче знову поринати в знайомі реалії з хитким економічним, політичним, культурним становищем – він хоче чогось незвіданого, містичного, не відчутого й не баченого раніше. Тому можна сміливо стверджувати, що зірка М. Матіос засяяла в дуже слушний час.

П. Загребельний стверджував, що М. Матіос «сміливо виступила проти панування модних теорій і літературних настроїв, рішуче відкинула приписи всіляких деконструктивізмів, постмодернізмів та інших «-ізмів»...» [цит. за: 2, с. 3]. Художній світ письменниці майже не виходить за межі минулого століття, здебільшого охоплюючи його початок, але проблеми й питання, які проглядаються крізь рядки – складні, досі не вирішені. Величезний спектр моральних перипетій показаний у «сімейній сазі у новелах» «...Майже ніколи не навпаки». Про цей роман у новелах можна говорити і говорити. Він, як «будинок з багатьма прибудовами і надбудовами», в якому щоразу відкриваються нові, не помітні до цього двері. Тому ця стаття є спробою дослідити домінуючі мотиви крізь призму моральних колізій роману.

М. Матіос переносить читача в село, що живе за прадавніми патріархальними звичаями в період Першої світової війни. У центрі роману – не просто історії з життя мешканців Тисової Рівні. Це складне історіософське осмислення ролі «людини в подіях часу». Його можна розглядати у двох основних взаємопов'язаних площинах – любов та гріх. Любов – це щось аморфне за своєю суттю, але потужне настільки, що під його впливом можна «бездумно позбутися голів» [1, с. 16], як майже шекспірівські Петруня і Дмитрик. Любов багатопланова, і авторка не приховує цього: вона наділяє Доцю милосердям до помираючого, Петруню – пристрастю до Дмитрика, Мариньку – щирим, майже дитячим почуттям до Кирила, Олексу – ледве не звіриним потягом до Мариньки.

М. Матіос визначає гріх або як порушення Божих заповідей, або як відсутність відповідальності за наслідки. Порушивши десятую заповідь, три брати Чев'юки стали чужими: «З чужими п'ють – говорять. А між собою німують. Так і розходяться по хатах від церкви, не давши ні писанки, ні пасочки ні за татову, ні за мамину душу» [1, с. 69]. Іван Варварчук, дізнавшись про зраду шлюбної жінки, вбиває Дмитрика, який переступив сьому заповідь:

«Люди добрі... Він вернувся з війни! Його жінка в його хаті любилася з іншим!» [1, с. 110]. Маринька-богодуха намагається вкоротити собі віку, коли Кирило зізнається, що одружується на «Василининих ґрунтах і полонинах, повних овець» [1, с. 134], нібито забувши про дану Мариньці обітницю. Гриць Кейван став співучасником злочину: «Не Дмитрика між дошками гамселили дужі Грицькові ноги. Не Дмитрика. Черкеса умертвляв Кейван... і двох його вилупків з Теофіліної утроби. Лють свою люту і нутрянний вогонь свій непогашений топтав» [1, с. 162]. Зрада, подружня чи братерня, однаково страшна, бо це – найбільший гріх: до такого висновку підводить автор. Але рано чи пізно кожному доведеться його спокутувати. Петруня розплачується за коротку мить щастя бездітним існуванням, Теофіла Кейванова – зневагою чоловіка: «Зроби так, щоб я тебе шукав! – щоранку казав Грицько жінці, лишень розплющивши очі» [1, с. 164].

Життєва ситуація, в яку ставлять себе персонажі твору – розправа над суперником, брак почуттів одне до одного – викликають спроби прочитання їхньої подальшої долі як спокути. Але якщо бездітність Петруні й Івана або вдівство Андрія може сприйматися лише гіпотетично як розплата за гріхи, то у випадку з Грицьком Кейваном цей зв'язок постає очевидним. На його прикладі авторка переконує в тому, що один злочин тягне за собою інший, а уникнення людського суду не може звільнити від мук сумління: «Я, видиш, постарів, а гріхи мої не старіють зо мною. Спати мені не дають. І вмирати не дають» [1, с. 35], – говорить Грицько Доці. Спокута Грицька, що став на злочинну стежку двічі – убивши хрещеного сина і ошукавши Павла зі спадком – набуває символічного змісту: він, падаючи з млина, отримує саме на тому місці й саме таке каліцтво, яке було вигадане для Дмитрика, щоб приховати дійсну причину травм юнака. «То диявол тоді вас попутав, що помогли спровадити людину на той світ. Але вас Бог уже покарав» [1, с. 35], – словами Одокії стверджується метафізичний вимір розуміння цієї ситуації.

На прикладі селян автор показує не тільки буденне життя, але й початок занепаду патріархального устрою, здавна панівного в суспільстві. Його суть найбільш яскраво передана за допомогою образу Гаврила Дячука, батька Петруні: «Несказанна радість розносить Дячукові груди! Він так чекає завтрашнього дня, ніби сам ся сьогодні женить. То й не дивно. Гаврило – чоловік поважний. Він гонор любить понад усе. А вже який йому гонор робить сьогоднішня молода!» [1, с. 87]. Сучасному читачеві не зрозуміти, як п'ятнадцятирічну дівчинку можна віддавати за чоловіка, старшого навіть за її батька. Але пізніше він дізнається, що справа не в шлюбі чоловіка й жінки – а в об'єднанні двох статковитих газд. У цьому пізнається «шлюбна дипломатія» руських князів.

Фізична й моральна наруга чоловіка Петруні над своєю дружиною породжується не стільки його особистісними рисами (хоча цього відкидати повністю не слід), стільки ситуацією вседозволеності, спричиненої тим, що «Іванові мастки жоден газда не проміняв би на чесне ім'я своєї дитини» [1, с. 69]. Це дозволяє Іванові не тільки не визнавати власної чоловічої неспроможності, безсоромно формувати в очах громади образ молодої дружини

як розпусниці, але й прищеплювати Петруні почуття власної неповновартості та гріховності. Вагомим чинником родинного насильства могла виступати й така собі «звичаєвість», про яку розмірковував батько Петруні: «лупив свою невинну жінку, бо так робили інші чоловіки в горах» [1, с. 69]. Тому чужі сімейні трагедії відбувалися за невтручання, байдужого відсторонення оточення, яке насильство не вважало явищем виключним.

Відверта несумісність звичаїв із часом призводить до внутрішнього бунту. В суспільстві, де почуття починають брати гору над повинністю, патріархальному устрою втриматися вкрай складно. І якщо старшому поколінню – Кирилові та Василю Чев'юкам – вдалося і нажити господарство, і щасливо виростити дітей, то з молодшим такого бути вже не могло. Це, звісно, викликало подив і обурення у старших, як-от у Василю: «Свекруха не дуже жалувала старшу невістку. І не через що інше, як через мовчазну, але тверду, мов камінь, любов до Доці свого найстаршого й найдобрішого сина Павла... Те, що Павло й не дихав без Доці – це свекруха знала точно. Не так знала, як чула серцем» [1, с. 10]. Контраст із Варварчуками очевидний: «Отоді згадав Іван своє весілля, як вивертало його нутро, ніби перед смертю. Отоді проклинав свої ґрунти й худобу, задля яких і оженився на робітній та тихій Петруні» [1, с. 112].

Особливістю стилю М. Матіос є віртуозна здатність плавно переносити читача у певний проміжок часу, так, що історичні події не стають окремою сюжетною лінією, а органічно вплітаються у канву розповіді. Так, Перша світова війна в романі здебільшого лише згадується, а от її вплив вкарбовується в долі персонажів. Так, подружньому життю Теофіли Кейван прийшов кінець, коли вона «не вбереглася» від черкеса, народивши по тому близнят. Так само «втратила голову» Петруня Варварчук, в той час як Іван був під канонами. Долі Грицька й Івана дуже схожі: по-перше, це господарі, яких примусово відправлено на війну. По-друге, війна не просто порушила плин їх життя, але зруйнувала єдиний спокійний притулок – родину. По-третє, від безсилої ненависті й образи обидва легко наважилися на помсту. Тільки якщо Іван мстив за своє добре ім'я, то Гриць виміщав усю ненависть до загарбника його країни і, особливо, родини. Так, на прикладі Грицька Кейвана, хрещеного батька і вбивці Дмитрика, М. Матіос показує, на що може бути здатна злютована – а надто зраджена – людина.

Отже, роман М. Матіос «...Майже ніколи не навпаки» – це багатовимірний світ, ядро якого – переплетіння людських доль в умовах тотального розладу суспільства, конфліктів серця і розуму, протистоянь гріха й любові як категорій, що мисляться поза людським існуванням.

Література

1. Матіос М. Майже ніколи не навпаки / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2011. – 176 с.
2. Набитович І. Знахарка троякої ружі (Мистецький світ Марії Матіос) / І. Набитович // Матіос. М. Вибране. – Львів : ЛА «Піраміда», 2010. – 424 с.

АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ В БАНКІВСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Утвердження наукового інтелекту будь-якої держави відбувається саме за допомогою національної наукової мови та термінології, які сприяють активному її входженню в глобальний інтелектуальний та інформаційний простори, дають можливість почерпнути і використати на благо народу міжнародну наукову інформацію та досягнення світової науки в різних сферах суспільного життя. Цим пояснюється велика увага до проблем термінології теоретичного і практичного спрямування, оскільки упорядкування термінологічних систем, їх стандартизація та уніфікація є важливими чинниками всього загальнонаціонального процесу.

Об'єктом лінгвістичного аналізу в роботі є частина фінансової термінології – банківська терміносистема, що досліджується на матеріалі “Фінансового словника” А.Г.Загороднього, Г.Л.Вознюка, Т.С.Смовженка (Львів, 1997) [1]. На сьогодні вивченими є лише окремі аспекти фінансової термінології. Спеціального дослідження термінології банківської справи ще немає. Це засвідчив аналіз лінгвістичної та спеціальної банківської літератури.

Метою дослідження є комплексний лінгвістичний аналіз банківської термінології як органічної частки лексичної системи української мови.

Антонімія – це одне з парадигматичних відношень між словами на основі протилежності їх значень. Антонімічні відношення – це відношення двох значень, що виражені різними термінами й передають істотні ознаки несумісних протилежних або суперечних видових понять стосовно родового, тобто мають спільну семантичну основу, а відмінні семи цих значень замінюють одна одну або одна з них виключає іншу [2, с. 149].

Мовний аналіз свідчить, що антонімічні відношення в банківській термінології не є складними та якісно багатограними.

Для виділення антонімів застосовувався семантичний критерій.

За кількістю відмінних сем серед проаналізованих термінологічних антонімічних пар, усі є семантично простими антонімічними одиницями, що протиставляються за однією семою: аверс – орел (у загальноповживаній лексиці), ажіо – дизажіо, векселедавець – векселетримач, дезінтермедіація – інтермедіація, декотирування – котирування, демонетизація – монетизація, детезаврування – тезаврування, кредитор – дебітор, спроможність – неспроможність, прима-вексель – секунда-вексель, трасант – трасат, акредитив відкличний – акредитив безвідкличний, акредитив кумулятивний – акредитив некумулятивний, акредитив непереказний – акредитив переказний, акредитив подільний – акредитив неподільний, акредитив покритий – акредитив непокритий, банк державний – банк квазідержавний, валюта тверда – валюта м'яка, валюта вільно конвертована – валюта неконвертована (замкнена), валюта тверда – валюта спадна – валюта м'яка.

У банківській термінології наявні терміни-антоніми різнокореневі (їх досить мало): аверс – орел, кредитор – дебітор, вклад безтерміновий – вклад строковий (терміновий), валюта тверда – валюта м'яка, валюта вільно конвертована – валюта неконвертована (замкнена), валюта тверда – валюта спадна – валюта м'яка.

Спільнокореневих термінів-антонімів набагато більше: ажіо – дизажіо, векселедавець – векселетримач, дезінтермедіація – інтермедіація, декотирування – котирування, демонетизація – монетизація, детезаврування – тезаврування, спроможність – неспроможність, прима-вексель – секунда-вексель, трасант – трасат, акредитив відкличний – акредитив безвідкличний, акредитив кумулятивний – акредитив некумулятивний, акредитив непереказний – акредитив переказний, акредитив подільний – акредитив неподільний, акредитив покритий – акредитив непокритий, банк державний – банк квазідержавний.

За будовою банківські термінологічні антонімічні пари можна поділити на:

терміни-слова: аверс – орел (у загальноживаній лексиці), ажіо – дизажіо, векселедавець – векселетримач, дезінтермедіація – інтермедіація, декотирування – котирування, демонетизація – монетизація, детезаврування – тезаврування, кредитор – дебітор, спроможність – неспроможність, прима-вексель – секунда-вексель, трасант – трасат;

терміни-словосполучення: акредитив відкличний – акредитив безвідкличний, акредитив кумулятивний – акредитив некумулятивний, акредитив непереказний – акредитив переказний, акредитив подільний – акредитив неподільний, акредитив покритий – акредитив непокритий, банк державний – банк квазідержавний, валюта тверда – валюта м'яка, валюта вільно конвертована – валюта неконвертована (замкнена), валюта тверда – валюта спадна – валюта м'яка.

Найчастіше антонімічними є означальні словосполучення, що передають видові поняття і складаються з терміна-виразника родового поняття й антонімічних атрибутів. Протиставлювані компоненти цих термінів-словосполучень можна поділити на такі групи:

– такі, що мають антонімічні зв'язки і в загальноживаній мові: /валюта/ тверда - /валюта/ спадна – /валюта/ м'яка;

– такі, що антонімізуються і в інших (небанківських) терміносистемах: /акредитив/ кумулятивний - /акредитив/ некумулятивний, /акредитив/ подільний - /акредитив/ неподільний, /акредитив/ покритий - /акредитив/ непокритий;

– такі, що знаходяться в антонімічних зв'язках лише в банківській термінології: /банк/ державний - /банк/ квазідержавний, /валюта/ вільно конвертована – /валюта/ неконвертована.

Термінологічні антонімічні пари різняться за обсягом спільної тематики.

З-поміж них виділяємо:

повні – члени антонімічних пар антонімізуються в усіх значеннях і є здебільшого однозначними: Аверс – орел, векселедавець – векселетримач, декотирування – котирування, детезаврування – тезаврування, кредитор – дебітор, спроможність – неспроможність, прима-вексель – секунда-вексель, трасант – трасат, акредитив непереказний – акредитив переказний, акредитив подільний – акредитив неподільний, акредитив покритий – акредитив непокритий, банк державний – банк квазідержавний, валюта тверда – валюта м'яка, валюта вільно конвертована – валюта неконвертована (замкнена), валюта тверда – валюта спадна – валюта м'яка, вклад безтерміновий – вклад строковий (терміновий);

неповні – члени антонімічні не в усіх своїх семах: ажіо (3 значення) – дизажіо (1 значення), акредитив відкличний (1 значення) – акредитив безвідкличний (2 значення), дезінтермедіація (4 значення) – інтермедіація (1 значення), демонетизація (3 значення) – монетизація (1 значення).

Як бачимо, переважають повні терміни-антоніми, оскільки антонімів в банківській термінології більше однозначних.

Отже, серед досліджуваних термінів явище антонімічних відношень притаманне 41 одиниці. Це семантично прості антонімічними одиниці, що протиставляються за однією семою.

За будовою антонімічні терміни-слова (22) та терміни словосполучення представлені рівномірно (19).

Найчастіше антонімічними є атрибутивні словосполучення, що передають видові поняття і складаються з терміна-виразника родового поняття й антонімічних атрибутів. Протиставлювані компоненти цих термінів-словосполучень можуть мати антонімічні зв'язки в загальноживаній мові, можуть антонімізуватися як у небанківських, так і в банківських терміносистемах.

У банківській терміносистемі переважають повні терміни-антоніми, оскільки антонімів у банківській термінології більше однозначних.

Література

1. Загородній А. Фінансовий словник / А.Загородній, Г.Вознюк, Т.Смовженко. – Львів : Центр Європи, 1997. – 576 с.
2. Романова О. Антонімічні відношення в українській швацькій термінології / Оксана Романова // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : Серія «Проблеми української термінології». – 2012. – № 733. – С. 149–154.

Тараненко Юлія

студентка 2 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Стовбур Л. М.

ІМЕННИКОВІ КОНФІКСАЛЬНІ СТРУКТУРИ У «СЛОВАРІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» Б. ГРІНЧЕНКА

У словотвірній системі сучасної української мови конфікси посідають важливе місце. Функціонуючи поряд з іншими морфемами, конфіксальні форманти належать до активних словотворчих засобів. У традиції українського

мовознавства терміном конфікс називається «афікс, що має єдине неподільне значення, але складається з двох частин, які розташовані перед коренем і після нього» [1, с. 115]. У такій дефініції конфікс входить до класифікаційної системи морфем за диференційною ознакою: «локалізація у морфемній структурі словоформи» поряд із суфіксом, префіксом, флексією, постфіксом та інтерфіксом [1, с. 116]. Конфіксацію як словотвірне явище, а також окремі види формантів у слов'янському мовознавстві описали А. А. Амінова, В. М. Марков, Г. О. Ніколаєв, В. П. Старинін, П. П. Шуба. В українській мові систему конфіксального словотворення іменників вивчали С. В. Воропай, І. О. Іншакова, Л. М. Стівбур, та інші.

«Словарь української мови» Б. Д. Грінченка – найвизначніша лексикографічна пам'ятка ХХ ст., яка є підсумком роботи кількох поколінь українських лексикографів, починаючи від Л. Зизанія [2, с. 96]. У ньому представлено загалом 68 тис. лексем, серед яких певна частина утворена за допомогою іменникових конфіксів. Серед опрацьованого фактажу виокремлюються такі групи:

1. Іменники з конфіксом без-...-j, що називають стани, явища, які характеризуються відсутністю того, що позначено твірною іменниковою основою: безгріштя [3, т. 1, с. 39], безглуздя [3, т. 1, с. 38], безгоміння [3, т. 1, с. 39], безголов'я [3, т. 1, с. 38], безлісся [3, т. 1, с. 41], безпуття [3, т. 1, с. 44], безриб'я [3, т. 1, с. 45], безробіття [3, т. 1, с. 45], безталання [3, т. 1, с. 46], безхліб'я [3, т. 1, с. 47], безчуття [3, т. 1, с. 48], безвілля [3, т. 1, с. 38].

2. Деривати з конфіксом без-...-к(о), що є назвами живих істот або конкретних предметів, які не мають того, що названо твірною іменниковою основою: безлюдько [3, т. 1, с. 42], безносько [3, т. 1, с. 43], безрукавка [3, т. 1, с. 45], безштанько [3, т. 1, с. 48], безхатько [3, т. 1, с. 47].

3. Лексеми з конфіксом ви-...-ок, які означають місце, подібне до названого твірною іменниковою основою, але не є ним цілковито, тому що неповно виявляє властиві йому ознаки: видолинок [3, т. 1, с. 158], виїдок [3, т. 1, с. 161], вилівок [3, т. 1, с. 167], випиток [3, т. 1, с. 176], виплодок [3, т. 1, с. 177], вишкрібок [3, т. 1, с. 201].

4. Утворення з конфіксом від-...-ок, які означають певну частину того, що названо твірною основою: відвійок [3, т. 1, с. 207], віддарок [3, т. 1, с. 211], відземок [3, т. 1, с. 213], відломок [3, т. 1, с. 217].

5. Похідні з конфіксом за-...-j, які означають простір, місце, територію, розташовані по той бік того, що названо твірною іменниковою основою: загір'я [3, т. 2, с. 26], загребелля [3, т. 2, с. 30], загушення [3, т. 2, с. 31], застілля [3, т. 2, с. 101].

6. Дериватами з конфіксом за-...-ок із значенням простору, місця, які знаходяться позаду того, що названо твірною іменниковою основою: заголовок [3, т. 2, с. 28], загушенок [3, т. 2, с. 31], закрайок [3, т. 2, с. 54], застілок [3, т. 2, с. 101], засторонок [3, т. 2, с. 102], задвірок [3, т. 2, с. 33], зашийок [3, т. 2, с. 118], зап'яток [3, т. 2, с. 87].

7. Похідні з конфіксом за-...-ник, що називають предмет, який повинен знаходитися або зберігатися там, де визначено твірною основою: заколесник [3, т. 2, с. 51], запоясник [3, т. 2, с. 84].

8. Лексеми з конфіксом на-...-ник, які є назвами предметів, що містяться зверху того, що позначено твірною основою: нагрудник [3, т. 2, с. 478], напірник [3, т. 2, с. 509], наральник [3, т. 2, с. 515], нашійник [3, т. 2, с. 535].

9. Утворення з конфіксом під-...-ник із значенням предмета, який призначений знаходитися під тим, на що вказує твірна іменникова основа: підберезник [3, т. 3, с. 158], підрясник [3, т. 3, с. 177].

10. Іменники з конфіксом пере-...-ок із значенням простору, місця, предмета, котрі не повністю виявляють ознаки того, що названо твірною іменниковою основою: перетинок [3, т. 3, с. 140], перегорок [3, т. 3, с. 114], переярок [3, т. 3, с. 145], перехресток [3, т. 3, с. 143], перелісок [3, т. 3, с. 124].

11. Дериватами з конфіксом су-...-ник, що називають особу, яка взаємно пов'язана з іншою особою і має з нею однакове ставлення до того, що позначено твірною іменниковою основою: суголовок [3, т. 4, с. 225], сутісок [3, т. 4, с. 232].

12. Іменники з конфіксом о-...-ок, що називають місце, яке прилягає впритул до позначеного твірною іменниковою основою: острішок [3, т. 3, с. 72], опічок [3, т. 3, с. 57], осередок [3, т. 3, с. 66].

13. Похідні з конфіксом роз-...-ї що передають стани, явища, які характеризуються розходженням, роз'єднанням того, що виражено твірною основою: розбазар'я [3, т. 4, с. 30], роздоріжжя [3, т. 4, с. 43].

Отже, у «Словарі української мови» Б. Грінченка репрезентована чимала кількість похідних іменникових конфіксальних структур. Високою дериваційною активністю характеризуються конфікси без-...-ї, ви-...-ок, за-...-ок, без-...-к(о), які творять численні похідні з широким діапазоном лексико-словотвірних значень.

Література

1. Зубань О. М. Статус конфікса у системі української мови // Слов'янські мови і сучасний світ. – К.: Київський університет, 2000. – С. 115-121.
2. Матвіяс І. Г., Железняк М. Г. Роль словника Б. Грінченка в процесі взаємодії між літературною мовою і народними говорами / Борис Грінченко: Тези доп., респ. наук.-практ. конф., присв. 125-річчю від дня народження видатного українського письменника, вченого, громадського діяча. – Ворошиловград, 1988. – С. 96 – 97.
3. Словарь української мови у: у 4 т. / за ред. Б. Грінченка. – К., 1996. – Т. 1 – 4.

Тараненко Юлія
студентка 2 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Горбач Н. В.

**ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОГО ВІДЧУЖЕННЯ
МІЖ БАТЬКАМИ І ДІТЬМИ В ПОВІСТІ Я. МЕЛЬНИКА
«ТЕЛЕФОНУЙ МЕНІ, ГОВОРИ ЗІ МНОЮ»**

Ярослав Мельник – литовсько-український письменник, літературний критик і філософ. Його ім'я відоме за кордоном більше, ніж в рідній Україні. Закордонна критика називає Я. Мельника неосимволістом та містиком, одним із найбільш таємничих письменників свого покоління. М. Ільницький відзначав перегук між оповіданнями Я. Мельника і М. Яцківа, А. Дрозд звернув увагу на паралель між одним оповіданням митця й фільмом «Загадкова історія Бенджаміна Баттона», знятим за однойменним оповіданням Ф. С. Фітцджеральда, а литовські та французькі критики у своїх рецензіях вказували на спорідненість творчості Я. Мельника з прозою Ф. Кафки, Х. Л. Борхеса, Х. Кортасара. «Ідея, парадокс, філософема – рушії Мельникової прози. Такого в українській надміру ліричній літературі майже не пишуть. Маємо прекрасний зразок того, як інтелектуальний порух перетворюється на сповнений філософічності й водночас не переобтяжений мікросвіт. Завдяки цьому вміню текст Мельника – художня проза, а не філософські трактати. Мельник володіє магією змішування складників у потрібній пропорції: по пучці містицизму, філософськості, детективності, еротики, і жодному з цих інгредієнтів не вдається задомінувати» [3].

Його повість «Телефонуй мені, говори зі мною» – надзвичайно напружена психологічна оповідь. Вона має своєрідний містичний сюжет – розмови з батьком, якого давно вже немає. Винахідник-батько, який ніколи не мав достатньо часу для сина, конструює прилад, що мовби надолужує згаяний за роботою час спілкування.

На сучасному етапі розвитку суспільства існує відчуження між поколіннями. Термін «відчуження» активно використовується філософами, починаючи з Гегеля, а в психології поняття відчуження різні автори використовують на позначення цілого ряду феноменів: незадоволеності життям у цілому або його окремими сферами, переживання безсилля, аномії, нігілізму чи цинізму стосовно суспільних цінностей, переживання ізоляції, почуття втрати сенсу. Відчуженням називають прояв таких життєвих відносин суб'єкта зі світом, при яких продукти своєї діяльності, він сам, а також інші індивіди і соціальні групи, будучи носіями певних норм, установок та цінностей, усвідомлюються як протилежні йому самому – від розбіжності до неприйняття і ворожості. Це виявляється у переживаннях суб'єкта: почуттях відособленості, самотності, відкидання, втрати Я іншого [див.: 1, с. 503].

Проблема поколінь належить до вічних, і проблема ця не біологічна, а соціокультурна. У молодого та старшого покоління часто виникає нерозуміння один одного. Батьки і діти – різні вікові групи і між ними в усі віки траплялись непорозуміння. Скільки існує сім'я сама по собі, стільки часу й існують

проблеми в ній. Сучасне родинне життя вільне в праві вибору, матеріально забезпечене, проте позбавлене справжнього батьківського спілкування, любові, розуміння, традицій, від яких відвернув їх соціальний устрій. Члени сімейного союзу відсторонені одне від одного, відчужені, байдужі до справ та почуттів іншого. Я. Мельник відтворює у своїй повісті справжню кризу зв'язків між батьками та дітьми: «Тато – це було ім'я: ім'я, і більше нічого. Коли він давав мені гроші, коли невміло жалів, а то і сам невміло злився, дратувався мною, він для мене як існував?... Зайвими були всі ті почуття, які я по черзі відчував до нього: то незрозумілу жалість, то роздратування, то примирення, то сором... Але коли у зв'язку з переїздом в інше місто я розлучився з ним (тому що реальної людини вже не було поруч) – я полегшено зітхнув... Батько ніби перестав існувати для мене: і я полегшено зітхнув... Мені не треба було батька...

Мати – це було щось зовсім інше. Вона була іншого виміру, зліплена з іншої стихії. Вона навіть говорила більше, ніж батько: і навіть повчала. Але я тільки посміхався. Я втомлювався від матері, але вона не відбирала мене у себе. Я її не боявся... Як можна було боятися свого батька? Який залишив мене «на самого себе», який не наказував, не засуджував, був вічно доброзичливий... Він любив мене? Любов його була якоюсь мовчазною, неіснуючою. Він ніколи «гаряче не цікавився» моїми справами. Так, вірив мені, вірив у мене. Він був спокійний за мене! І дивився на мене, на моє життя здалеку: зі свого куточка. Мовчки: так що я не відчував того погляду...» [2, с. 4].

Причинами відсутності взаєморозуміння є, звичайно, розбіжності у поглядах на життя, різні цінності, психологічні особливості. Соціально значущим є міжособистісне спілкування. Воно робить можливим накопичення, передачу досвіду, культурних цінностей. Такого у Сергія не було. Його батько постійно працював, майже не звертав уваги на сина. Можливо, й справді він був постійно зайнятий, його не було поруч у найвідповідальніші моменти життя сина, не сварив, не засуджував, але це був саме такий прояв любові. Так, без сумніву, він проявляв себе неправильно по відношенню до Сергія, та, може, він просто не міг інакше? Син просто не знав, як з ним заговорити, щоб пробудити найпотаємніші порухи батькової душі, достукатися до його серця. Коли Сергійко був малим, він хотів бачити в батькові, як і всі інші діти, приклад для наслідування, ділитися з ним своїми «чоловічими» справами, просто розмовляти та бачити віддачу (в емоційному сенсі). Хлопець хотів відчувати цю любов, щоб батько дивився на його життя не здалеку, не зі свого «робочого кабінету», а був тут і зараз: живий і справжній. Ставши підлітком Сергій почав теж віддалятися від батька. Почуття хлопця до нього ставали дедалі незрозумілішими, змінними. Йому стало навіть якось легше, коли він одружився та переїхав до іншого міста. Сергій не бачив батька і йому стало байдуже: більше не було тих дивних відчуттів.

З плином часу Сергій починає усвідомлювати свою особисту унікальність, розуміти те, ким він є насправді. Він визнає необхідність спілкування з рідним батьком, переосмислює його постать в своєму житті: «Раніше не існуюче відчуття якоїсь особливої близькості з ним раз у раз

змінювалося у мене почуттям роздратування: батько був і тим, хто став для мене надто реальним – я тепер витрачав на нього стільки нервів і часу (раніше ми з дружиною взагалі про нього майже не говорили) – і в той же час якоюсь примарною, ворожою мені силою, що загрожувала перекинути мені основу, на якій я стояв...

Коли я втомлювався від життя (не «взагалі», а «від життя») – а з віком я все більше втомлювався, – я раптом змінював гнів по відношенню до батька на милість. Раніше я не знав, що таке самотність. Але тепер усе частіше бували хвилини, коли хотілося відчутти себе не одним: ні, не так, як я відчував себе з Люсею, дітьми. По-іншому. Зачинившись у спальні, я розмовляв зі своїм батьком» [2, с. 22].

Загострення відносин між поколіннями пов'язано з рядом соціальних явищ сучасності. Найперше, це науково-технічний прогрес. У Я. Мельника конфлікт відчуження моделюється своєрідно завдяки винаходу батька. Технічні засоби для спілкування (телефон) можуть як віддаляти людей (як сина від батька), так і поєднувати (сконструйований батьком прилад заради спокою сина). Фінал повісті є своєрідним та може прочитуватися неоднозначно. Чи дійсно його батько був секретним науковцем і створив дивовижний апарат, бо знав, що настане такий момент, коли його син буде самотнім, змінить своє юнацьке ставлення до нього, але його вже не буде поруч? Чи Сергій сам створив уявний образ рідної людини, бо йому не вистачало саме батьківської любові, спілкування та згладжував самотність в уявних розмовах?

З упевненістю можна стверджувати, що в цьому творі проявляється трагічна, але така проста істина: починаєш цінувати, лише втративши. Повість змушує нас замислитися над швидкоплинністю життя, зважити та переоцінити всі свої життєві пріоритети. Я. Мельник надзвичайно гостро впливає на читача, його психіку протягом всього твору, але пік наростаючої болючої тривоги, емоційного напруження виливається у кінцевому діалозі. Потік фраз: «Телефонуй мені, говори зі мною», «Я все життя любив тільки тебе одного», «Ми є один у одного», «Де ти? Навкруги сніг. Мені так самотньо, тату», «Життя – складна штука», «Синку, я є» діє, як контрастний душ, після якого так хочеться підійти до батьків, попросити в них вибачення за всі прикрі негаразди, непорозуміння. Немає в нашому житті нічого ціннішого, дорожчого, ніж посмішка рідної людини, лагідне слово батька чи матері. Тож треба цінувати кожна мить, проведену разом, поки ще не пізно.

Література

1. Головин С. Словарь практического психолога / С. Головин. – Минск : Харвест, 1998. – 800 с.
2. Мельник Я. Телефонуй мені, говори зі мною : повість / Ярослав Мельник // Кур'єр Кривбасу. – 2012. – № 266/267. – С. 3 – 37.
3. Панченко В. Ярослав Мельник: «Я є людина лісу» [Електронний ресурс] / В. Панченко. – Режим доступу: <http://litakcent.com/2012/05/11/rozmova-zbatkom/>

СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ЗВЕРТАНЬ В ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Поетичне мовлення як особливий тип художнього мовлення характеризується образністю, підвищеною емоційністю, антропоцентризмом, естетичною мотивованістю, особливою роллю підтексту. Лінгвостилістичні особливості мови поезії досліджували в тих чи тих аспектах такі провідні вітчизняні й зарубіжні мовознавці: М. Бахтін, І. Бацій, В. Виноградов, І.Ковтунова, Б. Ларін, В. Моренець, В. Чабаненко та ін.

Метою статті є аналіз функціонування семантичних типів звертань у поетичному мовленні Лесі Українки. При з'ясуванні типових для поетичних творів Лесі Українки семантичних різновидів звертань будемо спиратися на класифікацію І. І. Ковтунової [1,с.104].

До першого розряду належать звертання, які поєднують у собі функції адресації й характеристики (звертання, які характеризують адресата). У поетичному мовленні в групі звертання часто є назви ознак. Звертання-характеристики, зафіксовані у творах Лесі Українки, залежно від мовного оформлення поділяємо на:

1. Звертання, виражені прикметниками, які виконують, крім апелятивної, ще функцію кваліфікації адресата, наприклад:

Там, кажуть, з гір усю країну видко, -
нехай востаннє я побачу більше,
ніж бачила за все життя коротке,
хай стану ближче до ясного сонця,
скажу йому: веселеє, прощай! [3, с.190]

2. Звертання, які містять у своєму складі прикладки:

Спіткнувся кінь! Упав...
Ой мрії-мари!

Страшніші ви, ніж сая справжня буря [3,с. 236].

3. Звертання, що містять прикметники-нестандартні означення, які несуть в поетичному тексті нову інформацію, наприклад:

Ти, музо винозора, не сліпи
Мене вогнем твоїх очей безсмертних! [3, с. 92].

4. Звертання, що містять у своєму складі порівняння або метафору, як-от:

Зорі, очі весняної ночі!
Зорі, темряви погляди ясні!
То лагідні, як очі дівочі,
То палкії, мов світла прекрасні.[3, с. 345]

Або:

Гетьте, думи, ви, хмари осінні!
Тож тепера весна золота!
Чи то так у жалю, в голосінні
Проминуть молодії літа? [3, с. 18].

До другого розряду належать звертання-номінації, які суміщають у собі функції адресації й номінації. У конструкціях із звертаннями-номінаціями адресованість має найбільший ступінь умовності. Такі звертання найчастіше використовуються при зверненні до об'єктів навколишнього світу, до абстрактних понять та узагальнених категорій, як-от:

Красо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало! [3, с. 9].

У процесі дослідження фактичного матеріалу встановлено, що поетеса вживає як власне звертання, так і риторичні звертання, різниця між якими полягає у виконуваних ними функції. У мовознавчій літературі зазначається, що власне звертання виступають як назви конкретних адресатів мовлення, як форми вольових виявлень мовця. Вони набувають означених властивостей у зв'язку з тим, що є компонентами безпосереднього звернення однієї особи до іншої. Стаючи формами вольових виявлень мовців, такі звертання повинні викликати реакцію-відповідь [3, с. 225]. Зауважимо, що цих звертань в аналізованих творах порівняно небагато й адресовані вони переважно близьким і рідним поетеси, наприклад:

Як яснее сонце
Закине свій промінь ясний
До тебе в віконце, -
Озвись на привіт весняний.
Олесю, серденько,
Співай веселенько!
Весняного ранку

Співай, моя люба, веснянку! ” [3, с. 46].

Найбільш поширеними в поетичних творах Лесі Українки виявилися риторичні звертання – тобто ті, які «адресуються до тваринного й рослинного світу, до речей, міфологічних істот тощо. У такому разі вони виконують стилістичну функцію художніх засобів»[3, с. 77].

Риторичні звертання, уживані в поезіях Лесі Українки, тематично погрупуємо за об'єктом мовлення:

– явища природи, земля, небо тощо: Зоре моя! в тебе світло повік буде ясне. [3,с. 453]; Ти прекрасна, Вечірня зоре! [3, с. 521]. Частотність використання Лесею Українкою звертань до моря, сонця, зірок свідчить, що ці образи відіграють особливе значення у внутрішньому світі поетеси.

– рідний край: Мій краю прекрасний, розкошний, багатий! [3,с. 163]; До тебе, Україно, наша бездоляна мати, Струна моя перша озветься! [3,с. 96]; Прощай, Волинь! прощай, рідний куточок! Мене від тебе доленька жене. [3,с. 354].

– рослини і тварини: Прощай, гаю милий! І ти, дубе мій високий [3,с. 296]; Кінь скаче вчвал що сили є, що духу. Я чую, як у ньому серце б'ється, от-от розірветься... Ой коню, швидше!... [3,с. 422].

– різні пори року, доби: Нічко дивна! Тобі я корюся, Геть всі темні думи сумні! [3,с. 222]; Весно, весно, - твоя перемога! [3,с. 96].

Таким чином, звертання відіграють центральну роль в організації поетичних текстів. Даючи характеристику адресату мовлення, вони несуть основне смислове навантаження. Усі звертання Л. Українка використовує для вираження різноманітних смислових, функціональних і експресивних відтінків.

Література

1. Ковтунова И. И. Поэтический синтаксис / И. И. Ковтунова. – М.: Высшая школа, 1989. – 367 с.
2. Леся Українка. Вибрані твори: Поезії. Поєми. Драматичні твори. – К.: Дніпро, 1974. – 630 с.
3. Слинько І. Речення із звертаннями, вставними словами, відокремленими другорядними членами // Дивослово. – 1980. – №2. – С. 46-51.
4. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / И.И. Ковтунова. – М.: Высшая школа, 1989. – 367с.

Теодорова Вікторія

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Бойко Л. П.

АФОРИСТИКА «ЩОДЕННИКІВ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СВІТОГЛЯДУ ПИСЬМЕННИКА

Прикметною рисою творчості Олесь Гончара є афористичність мовного ідіостилу. Як одна з характерних особливостей щоденникових текстів, афористика наповнена яскравою індивідуальністю і глибоким філософським змістом, часто вона виступає ключовим засобом виконання естетичних і світоглядних завдань. Функціональне навантаження афоризмів у творах українських письменників розглядалося в роботах І. С. Гнатюк, А. Т. Горохович, С. Я. Єрмоленко, В. С. Калашника, А. О. Ткаченка, Н. М. Шарманової. Водночас афоризми «Щоденників» Олесь Гончара ще не були предметом окремого дослідження.

Метою нашої розвідки є аналіз семантичного поля «людина» в афористиці «Щоденників» Олесь Гончара.

Афоризми «Щоденників» О. Гончара тематично розмаїті. Митець торкається соціальних, морально-етичних, суспільно-політичних та філософських проблем. Центральне місце з-поміж них посідає група афоризмів, що утворюють семантичне поле «людина».

Олесь Гончар визначає різні сторони буття людини: Людина – це процес. Від постання до становлення, до згасання... [2, с. 62], Людина – це розвиток. Шлях від наївності до мудрості [2, с. 69], Людина – це очі, а потім все те, що довкола очей [2, с. 284], Людина – це совість! [2, с. 513], Людина – відблиск Всесвіту [3, с. 13]. Письменник спростовує оманливу примітивність людської істоти: Людина – це більше, ніж сума атомів та молекул, відповідно скомпонованих. Навіть мінеральну воду не можуть штучно відтворити (хоч складники хімічні відомі), а що казати про створіння духовне, яке несе в собі

неосягнений світ... [1, с. 431], Кожна людина – загадка. Чи принаймні напівзагадка [2, с. 276]. Олесь Терентійович розкриває подвійну сутність людини: Людина одного болю: тільки свого. А є люди з болем – за всіх [2, с. 195]. Є люди, як соми, а є, як анчоуси [1, с. 426], Є люди із заячою душею, а є оті рідкісні, в кому живе лицарська душа [3, с. 539], але вірить у перевагу позитивного начала: Природним є для людини бути великодушною [2, с. 26], Доки людина не втратила здатності червоніти, вона ще людина [1, с. 207]. Тим випробуванням, яке показує справжнє обличчя людини, письменник вважає владу: Влада людину псує? Просто вона... скоріш її виявляє [2, с. 130], Якщо хочеш узнати людину – дай їй владу [3, с. 294]. Водночас письменник зазначає, що слава становить безперечну загрозу для цілісної особистості: Слава людині більш небезпечна, ніж невідомість. Випроб славою витримує далеко, далеко не кожен! [2, с. 289].

Художній світ «Щоденників» сповнений ідеєю утвердження цінності людини: Мозок людський – це як галактика! [3, с. 329], Якщо ти людина мисляча, ти не одnodенний, тобі тисяча літ. Тобі 3000 літ! [2, с. 271].

Вартісність людського життя неможливо виміряти, тому того, хто зазіхне на нього, чекає неминуща деградація: Людина, яка вбивала, навряд чи то вже повноцінна буде людина [2, с. 242]. Саме чуйність і готовність виручити ближнього возвеличує людину, тоді як слабкість – навпаки: Я нічого не вартий, якщо не в змозі комусь допомогти [2, с. 238].

Здатність до ефективного функціонування, продуктивної діяльності в різних галузях суспільного життя є показником того, що людина перебуває на своєму місці: Людина, яка напружено працює, викликає в мене пошану як творець, як представник культу [1, с. 149], Художник – це той, хто знає що і для чого робить [2, с. 145].

Праця, за Олесем Гончарем, не є лише фізичним напруженням, це також і робота над самим собою: Кожна людина повинна сама виховати в собі людину [1, с. 328]. Самовідточування особистості повинне ґрунтуватися не стільки на раціональних засадах, скільки на духовному багатстві: Голий розум удосконалює лише егоїзм і нічого більше, гуманність і моральність йому байдужі. Дух – ось сутність життя [2, с. 513].

Духовний бік життя людини постає на сторінках «Щоденника» як один із ключових. Коли вмре душа – отоді людина стає стара [1, с. 351], Тільки думки про вічне неперехідне, несуетне здатні возносити душу, пробуджувати в людині поета [2, с. 329]. Водночас О. Гончар показує матеріальний бік життя, захоплення яким часто справляє негативний вплив на суспільство: Багатство псує людину, руйнує її [2, с. 131], Суть людини – в її духовній унікальності [2, с. 66], Не так страшно було зруйнування Січі, як руйнування душі [2, с. 53].

Митець стверджує роль спілкування в самоідентифікації особистості, важливість комунікації між людьми: Людська особистість виявляє себе по-справжньому лише у спілкуванні з іншими людьми [2, с. 504]. Адаптація людини в суспільстві відбита в афоризмах, присвячених основним інститутам соціалізації. Серед них чільне місце посідає сім'я: тільки у взаєминах рідних людей – найбільша правда життя [3, с. 142], Сім'я – це маленьке людство

[2, с. 221], Щасливий той, в кого добрі діти, ласкаві внуки [2, с. 144]. Значну роль у житті людини відіграє і її найближче оточення: Друзі – це те, що в житті має бути понад усе [3, с. 172], Найвірніші друзі стоять корінцями до тебе [2, с. 246].

Отже, в афоризмах «Щоденників» Олеся Гончара, що відтворюють усі сторони людського існування, відображено ставлення до людини як до вінця Всесвіту, простежується віра в благородність і чистоту людської душі, стверджується перевага духовних цінностей над матеріальними.

Література

1. Гончар О. Т. Щоденники : 1943 – 1967 : у 3 т. / [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар]. – К. : Веселка, 2002. – Т. 1. – 455 с.
2. Гончар О. Т. Щоденники : 1968 – 1983 : у 3 т. / [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар]. – К. : Веселка, 2003. – Т. 2. – 607 с.
3. Гончар О. Т. Щоденники : 1984 – 1995 : у 3 т. / [упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу та передм. В. Д. Гончар]. – К. : Веселка, 2004. – Т. 3. – 606 с.

Теодорова Вікторія

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

ТВОРЧІСТЬ МАРИНИ ПАВЛЕНКО НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ

Згідно з чинною програмою з української літератури для 11-річної школи за рівнем стандарту (академічним рівнем) і профільним рівнем творчість Марини Павленко текстуально вивчається у 7 класі (Павленко М. «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських»), рекомендована до позакласного читання у 5 та 7 класах (Павленко М. «Миколчині історії», «Русалонька із 7-в проти Русалоньки з Білокрилівського лісу», «Русалонька із 7-В. В тенетах лабіринту», «Русалонька із 7-В та загублений у часі»). У контексті вивчення літератури рідного краю та літератури для дітей твори М. Павленко запропоновано розглядати на заняттях предметних гуртків.

Питання вивчення творчості Марини Павленко у школі порушувалося у низці публікацій вітчизняних педагогів, але система уроків ще потребує детальної розробки.

Мета статті – огляд основних методичних розробок уроків з вивчення творчості Марини Павленко в школі.

Наталія Баранова рекомендує розпочати розгляд твору М. Павленко «Бабусині хустки» (урок позакласного читання у 6 класі) із випереджального домашнього завдання з повідомленнями про українську хустку, біографічні відомості про письменницю [1]. У контексті внутрішньопредметних зв'язків педагог пропонує виразно прочитати вірш Т. Шевченка «Хустка». Опрацювання твору передбачає бесіду та тестування за текстом оповідання. У якості домашнього завдання педагог пропонує написати твір на тему «Улюблена хустка моєї бабусі».

Під час розгляду «Миколчиних історій» Любов Гевленко вважає раціональним використати метод «живого» літератора [2]. Повідомлення учнів про письменницю учитель пропонує чергувати з інтерв'ю. Таким чином початок уроку має зацікавити семикласників біографією з перших вуст і подробицями творчої майстерні. Робота над текстом прочитаного твору розпочинається з порівняння героїв М. Твена, Ч. Дікенса, В. Короленка і «нічийного хлопчика» з «Миколчиних історій». Виявити ступінь опрацювання твору допомагає літературний диктант «Чи уважний ти читач?» та «Мікрофон». Любов Гевленко пропонує обговорити перечитаний на уроці розділ «Урок», оцінити дії книжкових героїв, порівняти їх зі своєю поведінкою. Запропонована технологія «Обери позицію» допоможе дітям задуматись над питаннями добра і зла та спрогнозувати подальший розвиток подій. Підсумок уроку підбиває письменник і кореспондент, таким чином циклізуючи всю тканину уроку.

Тетяна Панченко в рамках ознайомлення із творчістю сучасних українських письменників для дітей пропонує розглянути повість «Миколчині історії» у руслі теми протистояння милосердя і добра злу і байдужості [3]. Вона пропонує будувати урок у формі літературної студії з використанням ігрових та комп'ютерних технологій. Під час актуалізації опорних знань педагог просить учнів продовжити речення (повість – це..., я знаю такі повісті..., моя улюблена повість...). Мотиваційний момент забезпечується проблемним запитанням («Що означає почувати себе захищеним і бути милосердним?») та обговоренням епіграфу. Активна робота на уроці стимулюється системою бонусів, кожен з яких в кінці заняття перетворюється на 2 бали. Етап сприйняття й засвоєння нового матеріалу побудований на повідомленні результатів роботи домашніх груп (біографи, літературознавці, критики, фоторепортери, юристи). Кожна група по черзі презентує свої дослідження, після чого проводиться взаємоопитування та експрес-опитування. Самостійно діти складають коротку характеристику образів. Бесіда та «мікрофонні» виступи допомагають розкрити ставлення учнів до поведінки героя. На систематизацію набутих знань орієнтована вправа «Утрачена послідовність» та бесіда. Як підсумок роботи учні складають асоціативний куш до слова «милосердя» і сенкан до слова «доброта». Завершується урок підрахунком бонусів та поясненням домашнього завдання.

Тетяна Костюк вважає, що проводити уроки літератури рідного краю варто не в кінці навчального року, а після вивчення обраних розділів для систематизації набутих знань учнів [4]. Наприклад, у 5 класі після вивчення теми «Літературні казки» пропонує розглянути казку Марини Павленко «Хатка для Нехайка» із збірки «Півтора бажання». Після організаційного моменту і вступного слова Тетяна Володимирівна за допомогою методу «Прес» опитує школярів за основними ознаками казки. Задля структурування отриманих під час аналізу казки знань, педагог пропонує об'єднати п'ятикласників у три групи: 1 – поділ казки на частини, складання плану, 2 – характеристика образу Софійки, 3 – характеристика образу Нехайка. Проведена опісля дослідницька робота спрямована на те, щоб учні знайшли спільні риси в творі М. Павленко та народних казках, а також відзначили індивідуальні особливості казок

М. Павленко. Завершується урок підбиттям підсумків з «мікрофоном» та записом домашнього завдання. Роботу з книгою «Русалонька із 7-В або прокляття роду Кулаківських» Т. Костюк також радить розпочинати з актуалізації опорних знань та «Прес»-перевірки знання змісту твору. Ідейно-художній аналіз тексту педагог рекомендує розпочати із запису характеристики персонажів (робота у групах: 1 – Софія, 2 – Сашко, 3 – Вадим). Наступним етапом визначено складання проекту-генеалогічного дерева Кулаківських із зазначенням негативних рис героїв, яких варто позбутися. Підсумкова бесіда орієнтує учнів на морально-етичні проблеми твору. Т. Костюк пропонує використати варіант уроку-фантазії під час вивчення «Домовичка з палітрою». Вчителю урок із позакласного читання допомагає проводити перевдягнений Домовичок, який заохочує учнів до бесіди, готує завдання (згорточок з літературним диктантом), проводить конкурс на знання прислів'їв з твору. Безпосередність книжкового героя має допомогти дітям відійти від шаблонних відповідей на питання вчителя і заохотити до творчого виконання завдань.

Лариса Щербина пропонує конспект уроку на тему «Марина Павленко. «Чи шкідливо ходити покрівлями гаражів?». Характеристика образів твору»[5]. Розпочати учитель-практик радить з мотиваційної частини і пропозиції поглянути на світ очима митців. Сприйняття та осмислення нового матеріалу заплановане у формі інтерв'ю, яке вчитель бере у перевдягненої старшокласниці в ролі Марини Павленко. Ще одна старшокласниця виконує роль рекламного агента, вона знайомить клас із сучасними дитячими письменниками та їх книгами. Перед бесідою за змістом прочитаного вчитель проводить словникову роботу. Складання характеристики дійових осіб твору відбувається у трьох групах (1 – Ромчик та Ганнуся Сойченки, 2 – Дарина Іванівна – класний керівник, 3 – мама і тато Сойченків). Закріпленню нового матеріалу сприяє вікторина «Чиї це слова?» та «Мікрофон». Закінчити розгляд твору Лариса Щербина пропонує словом вчителя і записом домашнього завдання.

З-поміж проаналізованих праць найбільш вдалою нам видалася публікація Тетяни Панченко. Струнка композиційна єдність компонентів уроку забезпечує неперервність процесу сприймання інформації. Увага учнів підтримується настановою на рахунок балів та самооцінювання. Позитивним моментом є і використання різних форм роботи на уроці: чергування усної інформації, виконанням завдань у групах, самостійною роботою, виконанням творчих завдань (асоціативний куш, сенкан). Отже, проблеми вивчення творчості Марини Павленко у школі цікавить вчителів-практиків новизною питання, але у перспективі ще залишається широке поле для дослідження доробку української письменниці.

Література

1. Баранова Н. Марина Павленко. «Бабусині хустки [Електронний ресурс] / Н. Баранова. – Режим доступу: <http://www.osvita.ua/attach/1919/UMg11332.pdf>
2. Гевленко Л. Марина Павленко «Миколчині історії» [Електронний ресурс] / Л. Гевленко. – Режим доступу: <http://walkiwska.ucoz.ru/load/0-0-0-9-20>

3. Панченко Т. Марина Павленко «Миколчині історії». Протистояння милосердя і добра злу і байдужості [Електронний ресурс] / Т. Панченко . – Режим доступу: http://teacherjournal.com.ua/attachments/9042_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%20%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE.docx
4. Костюк Т. Система уроків з розділу, «Література Уманщини» для 5 – 7 класів [Електронний ресурс] / Т. Костюк. – Режим доступу: <http://osvita.ua/doc/files/news/333/33390/Uman.doc>
5. Щербина Л. Марина Павленко. «Чи шкідливо ходити покрівлями гаражів?». Характеристика образів твору [Електронний ресурс] / Л. Щербина . – Режим доступу: <http://osvita.ua/doc/files/news/344/34438/Proza.doc>

Тетеріна Єлизавета

студентка 5 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Бойко Л. П.

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ-ФАУНОНІМОМ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У фразеології української мови репрезентовані найрізноманітніші сфери буття народу. Загальною рисою фразеологізмів будь-якої мови є те, що вони – знаки антропоцентричні, оскільки кваліфікація означуваного фрагмента дійсності, названого фразеологічною одиницею, завжди співвідноситься з властивостями людини. Досить часто особливості людської моралі, суспільних відносин, виробничої діяльності та інше характеризуються за допомогою зооморфної семантики, що виникає внаслідок спостереження над особливостями поведінки тварин. Цей факт свідчить про те, що зооцентризм займає важливе місце в побудові мовної картини світу. Наявність у фразеологічному масиві значної кількості одиниць з компонентом-фаунонімом свідчить про те, що «людина зооморфно концептуалізує та вербалізує уявлення про іншу людину» [1, с.141].

Численні дослідження, присвячені вивченню фразеологічних одиниць, засвідчують, що переважна більшість останніх пов'язана з характеристикою людини як біологічного, так і соціального виду. У низці сучасних праць аналізуються різні аспекти антропоцентризму фразем; серед авторів, що розглядали фразеологічні одиниці з компонентом-фаунонімом, вирізняються В. Білоноженко, В. Бойко, І. Гнатюк, Т. Гончарові, А. Гребенюк, В. Дятчук, Н. Неровня, Н. Петрова, А. Семотюк, Д. Ужченко, Л. Юрчук та ін.

Такі фразеологізми дослідники називають по-різному: «фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом» (В. Бойко), «фразеологізми з компонентом-фаунонімом» (А. Гребенюк), «фразеологічні одиниці із зоосемічним компонентом, «зоосемічна фразеологія» (А. Семотюк), «стереотипні зооморфні еталони» (Т. Гончарова), «фразеологія живої природи», «зоосемічні фразеологічні одиниці», «фразеологія природи (Н. Петрова), «зоофразеологія» і «зоофразеологізми» (В. Ужченко).

Мета нашої розвідки – проаналізувати семантику зоофразеологізмів української мови.

Тваринний світ завжди був водночас близьким і загадковим для людини, вона збагачувала спектр найменувань власних ознак, якостей, дій, станів за рахунок знакових ресурсів тваринного світу з огляду на свої уявлення, його оцінки, стереотипи цього світу [2, с. 145].

Найчисленнішу групу з-поміж досліджуваних фразеологізмів складають одиниці, що називають певні ознаки, притаманні особі. Значно менше фразем, які називають ознаки, властиві не особі – власне предмету або абстрактному поняттю. Їх можна об'єднати в такі групи:

1) фраземи зі значенням загальної характеристики особи: заблукана вівця [3, с.113]; біла ворона [3, с.145]; стріляний горобець (вовк) [3, с.190]; велика риба [3, с.735]; битий собака [3, с.838]; ні пес ні баран [3, с.624]; і собака не перескочить [3, с.838]; котові (кішці) [вузлом] хвоста зав'язати [3, с.302]; курячий мозок [3, с.501]; сліпа курка [3, с.406]; птах (птиця) низького польоту [3, с.716]; глуха тетеря [3, с.881]; вільний птах [3, с.715]; жовтороте пташеня [3, с.716]; божа пташка [3, с.716]; божа пташка [3, с.716]; знатна птиця [3, с.717]; як собака на сіні [3, с.839];

2) фраземи, що моделюють певні риси характеру: боже теля [3, с.879]; вовк в овечій шкурі [3, с.139]; заяча душа [3, с.281]; горобці цвірінькають у голові [3, с.191]; старий лис [3, с.425]; підбитий псом, підшитий собаками [3, с.631]; потайний собака [3, с.838]; ні риба ні м'ясо [3, с.735]; зайчики в голові стрибають [3, с.306]; підколодна гадюка (гадина) [3, с.167]; як мокра курка [3, с.406];

3) фраземи, що моделюють фізичний та психічний стан людини: вола б з'їв [3, с.336]; коти шкребуть на серці [3, с.391]; кури сміються [3, с.406]; пробігла собака поміж ногами [3, с.838]; як собака в човні [3, с. 839]; собаки виють [3, с.839]; як на сто коней висадив [3, с.102]; гадюка (гадина) ссе коло серця [3, с.167]; як комашки забігали по спині [3, с.388]; як загнаний звір [3, с.326]; холодна жаба сидить під серцем [3, с.288];

4) фраземи, що моделюють поведінку чи характеризують ставлення особи до чогось або когось: дивитися вовком [3, с.236]; вовча думка [3, с.271]; ловити [носом] окунів [3, с.446]; зігнути в баранячий ріг [3, с.334]; як вірний собака [3, с. 838]; як собака на посвист [3, с.839]; носитися як курка з яйцем [3, с.558]; як з гуски вода [3, с.141]; як кіт з собакою [3, с.378];

5) фраземи зі значенням дії, заняття особи: ловити рибку [3, с.447]; волам (бикам) хвосту крутити [3, с.402]; ганяти за двома зайцями [3, с.169]; дражнити собак [3, с.268]; пасти [очима] пташок (ластів'ят) [3, с.609]; розводити химині кури [3, с.746]; морський вовк [3, с.139]; брати бика за роги [3, с.56]; впіймати вовка за вухо [3, с.149]; чорний віл на ногу наступив [3, с.129]; вішати всіх собак [3, с.134]; кіт не валявся [3, с.378].

6) фраземи зі значенням якісної характеристики предмета: на риб'ячому хутрі [3, с.937]; курячі лапи [3, с.416]; козяча ніжка [3, с.551]; на курячій ніжці [3, с.551];

7) фраземи зі значенням кількісної характеристики предметів: кури не клюють [3, с.406]; як бджіл по весні [3, с.21]; як бджіл у вулику [3, с.21]; коняча доза [3, с.258]; як кіт наплакав [3, с.378]; за горобця [3, с.191]; [старій] жабі (горобцеві) по коліна [3, с.386]; із заячий (гороб'ячий, горобиний) скік [3, с.817];

8) фраземи зі значенням побажань: бодай вовки тебе їли/з'їли [3, с.139].

Отже, фразеологізми з компонентом-фаунонімом – це численна фразеотематична група, яка активно функціонує як окрема підсистема загального корпусу української фразеології, виразно підкреслюючи зміщення фразеологічної парадигми в бік антропоцентризму й досить повно репрезентуючи різноманітні сфери матеріального й духовного життя українців, вияви їхньої етнокультури. Зоофразеологізми активно функціонують у галузі української фразеології, відбиваючи ментальність українського народу та його спосіб світосприйняття.

Література

1. Левченко О. Моделі зооморфної метафори у фразеології / О. Левченко // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць]. – Харків, 2005. – Вип. 16. – С. 139-143.
2. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) / О. Селіванова: Монографія. – К.-Черкаси : Брама, 2004. – 276 с.
3. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / [укл. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наук. думка, 1993. – Кн. 1-2. – 984 с.

Ткачук Роксолана

студентка 5 курсу фак-ту журналістики
Наук. керівн.: к. філол. н., доц. Стасик М.В.

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОМИЛОК У ТЕКСТАХ ПРИКЛАДНОЇ ГРАФІКИ

Правопис кожної мови складається з трьох підсистем: графіки (літер, якими позначають найтиповіші звуки та звукосполюки), орфографії (способів поєднання звуків і звукосполук, що забезпечує однотипність написання слів) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають інтонаційне членування тексту) [1, с. 3].

У писемному та усному мовленні доволі часто виникають певні труднощі, пов'язані з написанням слова, його наголошуванням, вимовою, утворенням граматичних форм. Нерідко доводиться уточнювати значення слова, зважати на особливості його сполучуваності з іншими словами; не завжди просто визначати рід окремих іменників, утворити правильну форму відмінка і числа чи особову форму дієслова тощо.

Сучасна наука намагається осмислити складні мовні явища, лексикографічно їх описати та пояснити. Саме поняття «мовні труднощі» надто загальне і є насамперед категорією психолінгвістичною [2, с. 3].

Ми свідомі того, що будь-яка класифікація – це певна умовність для знаходження науково вивірених, об'єктивних критеріїв для зарахування або відбору тих чи інших помилок до певних груп.

Найпоширенішими помилками у текстах прикладної графіки є орфографічні, морфологічні, синтаксичні, пунктуаційні та помилки у слововживанні.

1. Орфографічні помилки.

Найтиповішими помилками є вживання апострофа, написання м'якого знака, подвоєння приголосних, написання и та і, чергування при творенні слів та відмінюванні:

Дистрибутор: компанія «Аква» (Вода газована «БОН БУАССОН» м. Дніпропетровськ).

Правильно: дистриб'ютор.

Віроблено в Туречені на замовлення ПП «АТА» (Пластир на тканинній основі).

Правильно: вироблено в Туреччині.

Залишок на початок періоду (Рахунок ВАТ «Райффайзен Банк Аваль» 01.09.13).

Правильно: періоду.

Солкосерил очний гель прискорює процес загоєння уражень роговки поліпшує якість загоєння (Інструкція для медичного застосування препарату «Солкосерил»).

Правильно: рогівки.

Метаболізується в печінці (Інструкція для медичного застосування димедролу; затверджено 11.04.13).

Правильно: метаболізується у печінці.

Заводській номер (ВАТ «Укрнафта» АЗС-07/119 ,№ 411, 25.04.13).

Правильно: заводський.

Макаронні вироби виготовлено з екологічно чистого борошна вищого гатунку з найкращих сортів пшениці, вирощеної на ланах України.

Правильно: найкращих.

Застосовується як засіб гігієни порожнини рота, як наповнювач дезодорантів, пудри, гігієнічного тальку (Зубний порошок ПП «Дон», м. Дніпропетровськ).

Правильно: гігієнічного.

«Моршинська» - єдина з українських мінеральних вод, визнана Європейським сертифікатом якості природною водою, яка повністю відповідає вимогам Директиви Європейського Союзу 80/777 (Моршинська ВАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар» », м. Моршин Львівської обл.).

Правильно: Європейського.

Дотримуватися способу застосування та доз (Таблетки гомеопатичні «АВІА-МОРЕ»).

Правильно: способу.

Експерсії по Січі та музею сільського побуту. (Рекламний плакат «Козацький хутір Галушківка», с. Гречено, вул. Петровського, 28, Петриківського району, Дніпропетровської області).

Правильно: по Січі.

Можемо припустити, що більшість помилок пов'язані з використанням комп'ютерного перекладу текстів і вони, на жаль, є типовими для продукції іноземного виробництва.

2. Помилки у слововживанні.

Типовими є помилки щодо вживання паронімів, а також слів, що збігаються в значенні (чи є близькими за значенням) але різняться сферою вживання, особливостями сполучуваності:

Засіб приготування (Кава «Петровська слобода»).

Правильно: спосіб.

Строк приданості 12 місяців (Лавровий лист ЗАТ «Екотехніка», м. Київ).

Правильно: термін придатності.

Підставити під лоток та під конус насадки дві ємкості для соку та для відходів (Інструкція з технічного обслуговування соковижималки Сніжнянського машинобудівного заводу Донецької області).

Правильно: ємності.

На протязі доби повністю виводиться з організму (Інструкція для медичного застосування димедролу; затверджено 11.04.09).

Правильно: протягом.

На нашу думку, більшість помилок у слововживанні спричинені наявністю кількох значень слова, тобто багатозначністю, міжмовною омонімією та недостатнім словниковим запасом.

3. Морфологічні помилки.

Допускаються помилки при визначенні граматичного роду деяких іменників українського походження, невідмінюваних слів іншомовного походження та аббревіатур. Типовими є помилки при утворенні родового відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни, форми родового й орудного відмінків однини з основою на -р, форми родового відмінка множини. Доволі часто зустрічаються помилки у написанні відмінкових закінчень прикметників і в утворенні непрямих відмінків числівників. Окремо необхідно наголосити на недоречності при утворенні форм дієприкметників та дієприслівників:

Зошит загальний 48 аркушів в клітинку (ВАТ «Дніпропетровська фабрика»).

Правильно: 48 аркушів у клітинку.

Шпалери виготовлені на німецькому та англійському обладнанні з використанням фарб німецької фірми «Color Chemie» по найновішим технологіям (Шпалери УН АТЗТ «ДНІПРОМАЙН», м. Дніпропетровськ).

Правильно: за найновішими технологіями.

Всього на суму: двісті тридцять гривень 00 копійок (Видаткова накладна №СРР- 2391 ВАТ «Райффайзен Банк Аваль» 01.09.13).

Правильно: двісті тридцять гривень.

В зв'язку з цим просимо Вас своєчасно погашати заборгованість за кредитом (Рахунок ВАТ «Райффайзен Банк Аваль» 01.09.13)

Правильно: у зв'язку.

Морфологічні помилки завдають даним текстам найбільшої шкоди, оскільки їх важко виявити та виправити. Вони уподібнюють українську мову до російської, нівелюють її особливості.

4. Синтаксичні помилки.

Найбільше помилок допускається при складних випадках керування іменників, прикметників, дієслів та при варіантному керуванні; при узгодженні присудка з підметом, який виражений кількісно-іменними сполученнями, невідмінюваними словами іншомовного походження; при узгодженні присудка з підметами – складними словами; при узгодженні прикладок – географічних назв.

5. Пунктуаційні помилки.

Складні випадки вживання розділових знаків викликають певні труднощі у всій друкованій продукції.

На жаль, розмір статті не дозволяє подати ілюстративний матеріал до 4-го та 5-го пунктів – це тема окремого дослідження.

Можемо стверджувати, що тексти прикладної графіки вимагають відповідального ставлення, адже з ними ознайомлюється значна кількість респондентів, та потребують додаткового залучення спеціалістів-лінгвістів.

Література

1. Український правопис. – К. : Наук. думка, 1997. – 240 с.
2. Словник труднощів української мови. – К. : Рад. школа, 1989. – 336 с.

Турик Анна

студентка 2 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Стовбур Л. М.

ПРИСЛІВНИКОВІ КОНФІКСАЛЬНІ СТРУКТУРИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Система творення прислівників сучасної української мови є результатом тривалих та складних історичних процесів, які привертати і продовжують привертати увагу багатьох дослідників. Вагомий внесок у вивчення цих процесів зробили С. Бевзенко, П. Білоусенко, М. Вербовий, Т. Довга, В. Німчук, С. Самійленко та інші науковці.

Помітне місце серед засобів афіксального словотворення прислівників посідають двокомпонентні морфеми – конфікси. Прислівникові конфіксальні структури ми знаходимо у творах відомого українського письменника Олеся Гончара.

У творах Олеся Гончара трапляються структури з конфіксами по-...-у, по-...-ому, по-...-і, по-...-о, на-...-о, на-...-і, в(у)-...-і, нав-...-и, з-...-у, з-...-а, с-...-і.

Прислівники з конфіксом по-...-у представлені відприслівниковими та відприкметниковими похідними: «І раптом справді поблизу почулося легке

шелестіння» [1, с. 174]; «Офіцери, що йшли позаду, перекинулися на своїй мові кількома словами і голосно зареготали» [1, с. 33]; «Попереду солдати, потім Ляля з батьком, потім офіцер з перекладачем» [1, с. 138].

Деривати з конфіксом по-...-ому фіксуємо у таких випадках: «Небо підіймалось над ними чисте, по-весняному високе, захід увесь хвилювався, як золоте море» [1, с. 170]; «Здається, він і тих застиглих край шляху колгоспниць тільки в дні горя по-справжньому зрозумів...» [1, с.63]; «Він звисив на груди голову і злісно, по-солдатському, лаявся, не соромлячись дівчини» [1, с. 149]; «...сказав перекладач по-німецькому» [1, с. 138].

Морфемний комплекс по-...-і вичленовується у прислівниках відіменникового або відприкметникового походження: «Стала вона поволі, з твердим притиском перераховувати» [1, с. 79]. Значно менше виявлено деад'єктивних прислівників із конфіксом по-...-о: «Проте поступово вдихалася, призвичаїлася, глянула на своє житло оком діяльної чепурухи» [1, с. 154].

У творах О. Гончара виявлені моделі, які походять від прийменника на + знахідний або місцевий (зрідка) відмінок іменника [2, с. 392]. До них належать конфікси на-...-о та на-...-і. Конфіксальна модель на-...-о характерна для слова напевно: «Кожен з них якоюсь мірою і сам рятувався від цього пекла, залишався жити напевно» [1, с. 151]. Морфемний комплекс на-...-і виявлено в словотвірній структурі прислівника нарешті: «Так, нарешті, вона витерла все вікно, і в камері посвітлішало» [1, с. 155].

Серед прислівникових утворень з конфіксами найбільшу групу складають адвербативи з морфемою в(у)-...-і [2, с. 393]. Цю модель виявлено у відіменникових, відприкметникових та відприслівникових похідних: «Вранці двадцять шостого жовтня край міського цвинтаря на Огневому полі німці розстрілювали полонених політруків» [1, с. 37]; «В дорозі він знову пригвинтив на груди Червону зірку і, з'явившись вночі під батьківське вікно, міг тепер сказати те, чого не сказав, проходячи тут в колоні» [1, с. 66].

У проаналізованих творах Олеся Гончара конфікс з перепозитивним елементом нав- (нав-...-и) маємо в поодиноких прислівниках: «Вночі на десятки кілометрів було видно навкруги, як горить Полтава» [1, с. 178].

Прислівникові конфіксальні моделі з препозитивним компонентом з-походять від прийменниково-відмінкових конструкцій за(зо), из(ъ), с(ъ) + нечленна форма родового відмінка однини прикметника чоловічого та середнього роду [2, с. 393].

Конфікс з-...-у виявлено в прислівниках, що побутують у таких контекстах: «Листівки наступного дня читала вся Полтава, окупанти та зрадники стругали їх багнетами, добутими з чохлаів, а через два дні листівки забілілися знову на стінах такого самого змісту, як попередні» [1, с. 52]; «Йому зауважували, він на мить отямлювався, а за хвилину, забувшись, уже викручував комусь іншому гудзики, стріляючи знизу вверх потоком слів» [1, с. 38].

Прислівники з конфіксом з-...-а включають похідні, що мають паралельну мотивацію прикметником і прислівником. Так, наприклад, прислівник злегка може мотивуватися прислівником легко або прикметником

легкий: «...відповів Серьожка, злегка гаркавлячи» [1, с. 26]; скоса – косо або косий: «Кінчиться війна, і знайдуться люди, які завжди скоса дивитимуться на таких, як ми» [1, с. 29]; здалека – далеко або далекий: «Тоді й Марко побачить його десь звідти, здалека, і догадається, що це – вона!» [1, с. 131].

Адвербатив із конфіксом с-...-і у слові справді трапляється як виняток: «І коли б на самому заводі «Метал» запитали старих робітників-полтавчан про Івана Пархоменка, то б вони дружно засвідчили, що справді добре знають цього білявого хлопця, сина Марії Василівни Пархоменчихи» [1, с. 31]. Під впливом прислівників способу, що мають у своєму складі з-(с-) сталася заміна префіксів-прийменників у словах поправді, вправді, унаслідок чого виник прислівник справді [2, с. 394].

Досить характерним для української мови є використання прислівникових конфіксальних підсистем. Становлячи порівняно невеликі в кількісному плані групи, включаючи різні частиномовні основи, ці прислівники активно функціонують у мові творів українських письменників, зокрема у доробку Олеся Гончара.

Література

1. Гончар О. Твори в 6-ти т. / Олесь Гончар. – К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1978. – Т. 2. – 536 с.
2. Остряньська О.В. Конфіксальні прислівники з обставинним значенням в українській мові другої половини ХІХ століття / О.В. Остряньська // Вісник ЗНУ. Філологічні науки. – № 1. – Запоріжжя, 2011. – С. 138-142;
3. Путря Н. В. Конфіксальні прислівники з препозитивними компонентами на-, нав- у сучасній українській мові / Н.В.Путря // Запорізький держ. ун-т. Вісник. Філологічні науки. – №1. – Запоріжжя, 1999. – С. 107–110.

Тютерева Юлія

студентка 5 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Проценко О. А.

ТРАНСФОРМАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ В ХУДОЖНІЮ В РОМАНІ Р. ІВАНИЧУКА «ШРАМИ НА СКАЛІ»

Увага до історико-біографічної літератури завжди була особливою не лише в колі літературознавців, а й серед пересічних читачів і це пояснюється тим, що «життєписна» література має як просвітницький, так і виховний характер. Такі твори здатні порушувати глобальні проблеми соціального та філософського змісту, викликати повагу до найвидатніших представників нації, які є яскравим прикладом її ментальної свідомості і духовності.

Художня біографія – це специфічне міжродове метажанрове утворення. Однією з найважливіших її жанрових рис є творче змалювання життєвого шляху конкретно-історичної особи, реалізоване на основі справжніх документів і подій свого часу з глибоким зануренням письменника в її духовність і внутрішній світ, соціальну та психологічну природу історичних діянь [3, с. 337]. Приклад життя відомої особистості сприяє утвердженню загальнолюдських ідеалів, досягненню народних сподівань і прагнень.

Оригінальні зразки художньої біографії створені Р. Гораком, О. Іваненко, Р. Іваничуком, П. Колесником, М. Слабошпицьким, Л. Смілянським, З. Тулуб, Вал. Шевчуком та іншими.

Теоретичні проблеми історико-біографічної прози ставали об'єктом дослідження багатьох літературознавців, як от: І. Акіншина, І. Братусь, О. Галич, Г. Грегуль, І. Данильченко, О. Дацюк, А. Меншій, Л. Мороз, О. Скнаріна, І. Ходорківський.

Роман «Шрами на скалі» Р. Іваничука на сьогодні залишається мало дослідженим, тому назріла потреба в системному, внутрішньо несуперечливому науковому осмисленні трансформаційних процесів історичної правди в художню у творі. Мета статті полягає у з'ясуванні співвідношення «двох правд» у романі Р. Іваничука «Шрами на скалі». Завданнями передбачено дослідити естетичне та композиційне навантаження документів у художньому відтворенні подій, характерів і явищ.

Роман «Шрами на скалі» (1986) Р. Іваничука присвячений І. Франку. Знаковою рисою твору є помітне зниження ролі сюжету, зосередження дії навколо одного героя. Проте поряд із головним персонажем прозаїк розгортає широке історичне тло. У романі відтворено останні роки життя великого Каменяря. Хронологічно твір короткий у часі, але завдяки композиційному прийому, в якому поєднано три часові зрізи (сучасність, епоха І. Франка, доба Д. Галицького), час постає як багатовимірна категорія, в якій «розрізнено фабульно-сюжетний час і оповідально-розповідний (нараційний) час» [2, с. 5]. Твір побудовано як тексти про Д. Галицького, розповідь про І. Франка та розмова автора з потенційним читачем – філологом Адріаною. Особливістю твору є інтелектуалізація свідомості персонажа. Застосований автором прийом – диспут, – зосереджений на діалозі наратора з потенційним читачем. Саме до читача звертається прозаїк за оцінкою свого твору, перевіряє своє бачення історії, дискутує, відстоює свої творчі принципи і прийоми [док. див. 1].

Зовнішній сюжет відтворює хронологію подій через введення текстів, документів, уривків із творів І. Франка, цитат, свідчень, спогадів. Письменник не тільки дотримується біографічної правди, вміло її використовує, а й органічно поєднує справжні факти з авторським домислом: «Чому так скоро здолала мене неміч – у п'ятдесят літ? Чому віднялись руки, наче я ними злочинив?.. Чи то таки вдарив у них грім тоді у Нагуєвичах, коли я був ще малий і, забившись під оборіг, відвертав примару страшної грози, що насувалася з Долю й гомоніла зловісно: «рани-рани-рани!»; і я у тій боротьбі з велетнем, що виростав з обрію на все небо, знесилів і зімлів, а стурбована – де подівся хлопчик? – мати, знайшла мене на оборозі, взяла на руки й понесла до хати...» [4, с. 234]. Завдяки ретроспективним відступам у творі розкриваються попередні етапи життя головного героя, авторська уява сягає дитинства, перебування у тюрмі, творчі успіхи тощо. Такий монтаж ретроспекцій дав змогу цілісно й правдиво відтворити життєвий і творчий шлях відомої особистості.

Художній образ у романі реалізується через темпоральні особливості твору: зображення митця від його молодих років до «зоряного часу Мойсея».

Варто зазначити, що образ І. Франка не завжди чітко вгадується серед інших персонажів тексту, але, все ж таки «його духовна, громадянська велич» відчувається реципієнтом протягом усього роману, що дійсно дає підстави вважати його головним героєм сюжету. Белетризована біографія особи збагачена психологічним портретуванням: «з жахом відчував, як підкрадається до нього приступ душевної хвороби» [4, с. 425], «відчував, як починає обсіпатися з його душі чорний накіп пережитого горя» [4, с. 445], «на дні душі озвався давній страх» [4, с. 235].

Особливо переконливо письменникові вдається передати внутрішні монологи, а також діалоги І. Франка зі своїми сучасниками, оскільки вони взяті із реальних переживань самого героя: «Франка долали сумніви, які ні для Грималюка, ні для Стефаніка сумнівами не могли бути, – тож запитувати він мусив лише в себе самого: чи має право в день сорокаріччя своєї діяльності стати на звіт перед усім народом як його вчитель?» [4, с. 421]; «якби міг, схопив би голову в руки, затулив би вуха і втік безоглядь від нищівного сміху, але куди втечеш від самого себе, від жорстокого усвідомлення марності своєї сорокарічної праці» [4, с. 274 – 275]. На сконі літ І. Франко зізнається в тому, що «вимучує» друковані букви, слова «втікають» з-під олівця. Саме в такі хвилини він боявся божевілля.

Вдало домислені Р. Іваничуком внутрішні душевні переживання поета: «Я марив Ольгою Рошкевич, а народжував дітей з Ольгою Хоружинською – хіба це не була та сама любов, зведена з романтичного п'єдесталу на грішну землю? Ольга Рошкевич зірвалася до польоту і знемогла, Ольга Хоружинська не летіла, а впряглась у повіз і, йдучи по твердому ґрунті, збивала ноги... Я ділився з Ольгою Рошкевич своїми задумами, а Ольга Хоружинська допомагала, як уміла, реалізувати ті задуми...» [4, с. 285]. Завдяки таким внутрішнім монологам душевні порухи І. Франка виводяться назовні.

Діалоги письменник винахідливо доповнює авторською розповіддю, що конкретизує позалінгвістичні засоби їх вираження – інтонацію, жести, міміку персонажів. Це можна проілюструвати на прикладі розмови І. Франка із молодомузівцями після вистави «Украдене щастя»: «... Франко узяв склянку з чаєм лівою рукою, праву заховав під стіл ... Яцків і це запримітив. – Я давно хотів вам порадити, пане Карманський <...> візьміться за переклад Данте «Божественної комедії». – Варто подумати... Карманський протирав окуляри білосніжною хустинкою, підсліпувато нипав очима по залі, ніби шукав когось...» [4, с. 378].

Життєвий шлях поета окреслено в характеристиці цілісної картини епохи І. Франка. Текст включає в себе моделювання низки образів відомих культурних діячів кінця ХІХ – початку ХХ століть. Вірність історичній правді допомогла змалювати переконливі образи Я. Каспровича, С. Пшибишевського, М. Яцківа. Особливу увагу приділено образу В. Стефаніка, який інколи навіть заступає головного героя роману. Епізоди зустрічей, створені уявою Р. Іваничука або взяті з достовірних джерел (мемуарів, документів, спогадів сучасників) вражають глибоким знанням тогочасного літературного життя Львова та суспільно-політичних обставин. У багатьох дискусіях, діалогах

зринають постаті, М. Гулака, М. Костомарова, А. Коцка, П. Куліша, І. Пулюя, Лесі Українки, Т. Шевченка.

Документальності твору сприяє цитування уривків автобіографії, листів, низки художніх творів («Якби ти знав, як багато важить слово...», «Мойсей», «Мій Ізмарагд», «Похорон», «На дні», «Зів'яле листя» тощо). У структурі роману вони виконують різні функції: інформаційну, доказову, порівняльну, естетичну, діалогічну, організаційно-обрамлювану та інші.

Отже, Р. Іваничук зосередив увагу на реалістичному відтворенні біографічної правди про І. Франка. У центрі історико-біографічного роману «Шрами на скалі» – образ поета зі своїм духовним світом, характером, що осмислюється в суспільно значущих діях, конкретних вчинках, напружених конфліктних ситуаціях, у біографічних епізодах. Основним здобутком досліджуваного твору є справжність фактів, відновлення і ствердження дійсних обставин життя, тобто відчуття, пізнання й розуміння І. Франка живого, не віддаленого часом.

Література

1. Андрусів С. Ми не тимчасові на землі / С. Андрусів // Вітчизна. – 1987. – № 3. – С. 173-175.
  2. Бурчєня В. Категорія історизму та стильові пошуки в прозі Романа Іваничука: Автореф. дис... к. філол. н., спеціальності 10.01.01 – українська література / В. Бурчєня. – Одеса: Одеський національний університет імені І. Мечникова, 2010. – 20 с.
  3. Галич О. Теорія літератури : Підручник / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв [за наук. ред. О. Галича]; [3-тє вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2006. – 488 с.
- Іваничук Р. Шрами на скалі / Р. Іваничук. – Харків: Фоліо, 2007. – С. 221-446.

Фісун Олена

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Денисенко Л. П.

ЗВЕРТАННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОДИННИХ СТОСУНКІВ У НАРОДНИХ ПІСНЯХ

Народна пісня презентує традиційне бачення українцем прекрасного, героїчного, високого і низького, трагічного і комічного, відображає стереотипи поведінки етносу, які тісно пов'язані з його світоглядними уявленнями. Дослідники українського менталітету неодноразово зверталися до цього жанру українського фольклору. На пісенний матеріал спиралися у своїх наукових працях М. Костомаров, О. Потебня, М. Драгоманов, В. Антонович, М. Сумцов, І. Франко, М. Грушевський, інші фольклористи, історики, літературознавці, мовознавці.

Лексичний склад української народної пісні вивчали О. О. Потебня, В. С. Ващенко,

В. А. Чабаненко, К. Ф. Шульжук, Л. І. Мацько та інші дослідники. Вони писали про те, що експресивні якості ключових слів у народній поезії

посилюються внаслідок використання їх у складі звертань,прикладкових сполучень, різноманітних повторів, паралельних конструкцій. Звертання як особливу семантико-синтаксичну одиницю досліджував у кандидатській дисертації К.Ф. Шульжук [2, с. 27].

Мета статті – дослідити специфіку звертань, що називають осіб за родинними стосунками, в українських народних піснях.

Як відомо, звертання традиційно кваліфікують як слово або словосполучення в реченні, що називає особу, іноді – предмет, до якого звернена мова.

Предметом нашого дослідження є звертання — назви осіб за родинними стосунками: матінко, батеньку, братіку, сестрице, дитиночко, донько, синочку і подібні.

На першому місці за частотою і варіантністю форм — звертання до матері: мамо, моя мамо, рідная матіночко, ненько, матінко-голубонько, матінко-любка,любцю та інші: «Мати ж моя рідненькая, нащо ж мене породила?» [5, с. 347]. „Ставлення до матері було мірилом людяності. Чи не тому знаходимо таке різнобарв'я варіантів звертань у народнопоетичній традиції українців..., — пише С.К. Богдан. — Скажімо, на Поліссі поширене звертання мати. А ще — матюночко, матюночко... Вважається, що форми матусю, матінко, матусенько часто вживані на Черкащині, Київщині, неня, ненька — на Закарпатті... Звертання „мамко” — одне з найпоширеніших у коломиїках...” [2, с. 124–125]. Високий ступінь наснаги містять своєрідні емоційні вигуки,що виступають у формі звертань до матусі та передають заклик до порятунку, допомоги, особливо у випадках розгубленості, розпачу.

В.В. Жайворонок слушно наголошував, що „в екстремальних ситуаціях вона (людина) до кінця життя звертається до матері (як і до Бога, Господа), наприклад: „ой мамо (nene)!” „мамо (мати, нене,ненечко) моя!” „мамо (мамочко) моя рідна!”, або просто „мамо!”, „nene (ненечко)!” [4, с. 156]: «Ой мамонько моя рідная, Моя доля нещасливая» [5, с. 18].

До батька у пісенних текстах мовлять: батечку, батеньку мій, тато, батеньку-голубоньку тощо: «Батеньку мій та ріднесенький! Снівся мені сон дивнесенький» [5, с. 126]. Треба звернути увагу на властиву українцям форму „множини пошани та ввічливості”(І. Качуровський), як-от: «Нащо ж мене віддаєте, Мої рідні тато?» [5, с. 111]. У пісенних текстах може бути використано займенник ти й дієслівна форма другої особи однини, напевне, передусім для передачі близьких стосунків: «Ти, матінко моя, Що ж ти нам подаруєш?» [5, с. 226].

Звертання до дітей, синів, дочок, братів і сестер в усній словесності емоційно забарвлені, переважно супроводжуються голубливістю та ніжністю: люба дитиночко; моя доню, дочки-голубочки, дочки, мої пави; сини-соловейки, сини-соколи, братіку ріднесенький, сестрице-перепілко та інші: «Доню ж моя молодая, А я тебе заміж віддам» [5, с. 112].

Свекруха зазвичай називає невістку дочкою, молода жінка свою зовицю — сестрою, а дівера — братом, наприклад: Ой одчини ж, невістонько,

Ой одчини ж, донечко [5, с. 60]. Частина цих слів (зовиця, дівер, ятрівка) уже вийшли з активного вжитку. Виявлено інші варіанти на зразок свекрушенько, свекрушино, наприклад: «Ой бодай свекрушенька вік провікувала»; «Прибирайся, свекрушино, прибирайся, молоді невісточки сподівайся» [5, с. 44]. Оскільки в піснях традиційно протиставлено невістку та свекруху, демінутив невісточко в устах чоловікової матері може звучати з негативним забарвленням: «Ой з-за гори вітер повіває, А свекруха невісточку лас: — Ой невісточко, моя невдашечко, Не вдалася спекти, ні зварити, Ні до мого сина говорити» [5, с. 22]. Побутують також згрубілі утворення (свекрушисько, свекрушище), як-от: «Вари, вари, свекрушище, вареники з сиром» [5, с. 70] із контекстуально зумовленим змістом.

Як показало дослідження звертання можуть поширюватись прикметниками. Так, на позначення зовнішньої краси вказує етикетний епітет гожий: «Ой ви, брати, ой ви, молоденькі, та все хлопці гожі» [5, с. 295].

Усна народна творчість яскраво також демонструє етикетні можливості прикметника красний, вказуючи при цьому на зовнішню красу, а відтак на прихильне ставлення мовців один до одного [1, с. 3]. Більшість прикладів відбиває частотність сполучуваності епітета красний з назвами осіб жіночої статі (дівка, дівонця, панянка, паняйка, дружечки і т. д.) : «Ой де ж ми ідеш, красна паняйко?» [5, с. 378]. Зазначений прикметник може також сполучатися зі звертаннями молодче, синку, синочку: «Красний молодче, виведь нас з ліса, виведь нас з ліса і з медобору, то ми тобі станем в великій пригоді» [5, с. 280].

Не менш експресивною є й префіксальна форма прекрасний, яка вказує на найвищий ступінь ознаки й поєднується в піснях зі словами вдовонька, милий, дочка, молодець: «Бувай здоровий, прекрасний молодче, прекрасний молодче, чом Іванько» [5, с. 287].

Епітет гарний набуває етикетної функції у сполученні з назвами осіб чоловічої статі (козак, молодець, хлопець), лише поодинокими є приклади вживання прикметника гарний поряд з назвами осіб жіночої статі: «Розвивайся, сухий дубе! Завтра мороз буде, А вже тобі, гарний хлопець, милий сину, завтра похід буде!» [5, с. 259]. Етикетний епітет файний, як і епітет гарний, вказує на зовнішню красу людини: «Коли хочеш, файна дочко, щоби-м до тя ходив» [5, с. 73].

Символом молодості, дівочої та парубоцької краси в народних піснях є звертальні формули, де обов'язковим постпозиційним етикетним епітетом виступають слова чорнобровий або чорнобривий. Прикметник чорнобривий (чорнобровий) сполучається зі звертаннями, як стосуються дівчат: « Ой чи жива, чи здорова, дочко чорноброва?» [5, с. 336]. Нанизування звертальних формул, використання пестливих форм, постпозиція прикметників – ці стилістичні засоби вживаються для того, щоб передати внутрішній стан ліричного героя – відчай, розчарування, зневіру.

Колористичні епітети – одна з особливостей народнопоетичного тексту. Серед них етикетноспроможними є прикметники білий, світлий, ясний та золотий [1, с. 7]. У народнопісенному мовленні етикетний епітет білий може сполучатися зі словами дівка, молодець та іншими й вказувати на зовнішню

красу людини: «Чорна горо, не курися! Біла дівко, не журися!» [5, с. 208]. Етикетна одиниця білий може бути маркована зменшено-пестливим суфіксом: «Ти, донечко, дівчино біленька, будь для мене миленька» [5, с. 174].

Прикметник молодий, який характеризує людину за віком, як етикетний епітет є частотним у народнопоетичних творах. Етикетна одиниця молодий сполучається з іменниками-назвами осіб жіночої та чоловічої статі, а також з іменниками у формі множини, й використовується в різних за своєю тематикою, композицією, проблематикою піснях: «Ой не шуми, луже, не шуми, луже, зелений байраче, Прошу тебе, да не зрадь мене, молодий сину» [5, с. 190]. Етикетний епітет молодий у мові пісень може мати різні форми: запозичену зі старослов'янської мови неповноголосну форму младиий, коротку форму молод: «Люляй, люляй, сину младиий, пішов отец на розгади» [5, с. 12]. Часто роль етикетного епітета виконує стилістично марковане утворення молоденький: «Дівчинонько моя молоденька, дочко, збудиш мене до коня раненько» [5, с. 203]. Поряд з сучасною унормованою стягнутою формою прикметника в піснях мають місце повні, нестягнені форми жіночого роду та форми називного відмінка множини молодая, молодії, які надають пісні більшого ліризму, протяжності, ніжності, відбивають приязне, ласкаве ставлення до співрозмовника: «А ти, вдово молодая, А що в тебе чути?» [5, с. 193].

Отже, за структурою народнопісенні звертання — це окремі лексеми або групи слів, оформлених у вигляді словосполучення чи вокативного речення. До їх складу можуть входити постійні епітети, поетичні синоніми з метафоричним значенням, займенники, прикладки. Зосереджені у повторях, такі форми отримують більше смислове навантаження і набувають додаткових емоційно-експресивних відтінків. Звертальні конструкції в українській пісні позначені яскравою образністю, створеною, насамперед, за рахунок лексичного значення їхніх компонентів. У мові української народних ліричних пісень вживаються переважно емоційно-оцінні етикетні епітети та значно рідше епітети, які вказують на манеру поведінки та ввічливе ставлення мовців один до одного.

Література

1. Беценко Т. П. Епітет – елементарний універсальний мовно-образний засіб народнопоетичного тексту / Т. П. Беценко // Мовознавство, 2003.—№2. – С. 3 – 9.
2. Богдан С.К. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. — К. : Рідна мова, 1998. — 475 с.
3. Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова. — К. : Наукова думка, 1987. — 247 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. — К.: Довіра, 2006. — 703 с.
5. Закувала зозуленька : антологія української народної творчості. Пісні, прислів'я, загадки, скоромовки / [упоряд., авт. передм. та приміт. Н.С. Шумада]. — К. : Дніпро, 1987. — 392 с.

Черняєва Марія
аспірантка 2 року навчання філологічного фак-ту
Наук. кер.: д. філол.н., проф. Шевченко В.Ф.

ПАРАТЕКСТУАЛЬНІ ВІДНОШЕННЯ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ДО СВОГО ЕПІГРАФА ТА ЗАГОЛОВКА (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИКИ Б.ОЛІЙНИКА)

Типологія інтертекстуальних елементів і міжтекстових зв'язків у художніх творах зараз активно розробляється літературознавцями з метою систематизації.

Відомий французький учений Ж. Женетт у книзі «Палімпсести: література у другому ступені» (1982) запропонував класифікацію різних типів взаємодії текстів: інтертекстуальність (співприсутність в одному тексті двох чи більше текстів у формі цитати, алюзії, ремінісценції тощо), паратекстуальність (відношення тексту до свого заголовка, епіграфа, передмови, вставної новели, післямови тощо), метатекстуальність (текст, який коментує попередньо написаний текст), гіпертекстуальність (пародійне відношення між гіпотекстом (попереднім) і гіпертекстом (пізнішим) та архітекстуальність (відношення тексту до жанрового коду).

У. Гебель визначає алюзію у родовій позиції щодо епіграфа та заголовка у художньому тексті: «Паратекстуальні алюзії... включають алюзії у заголовках, епіграфах, заголовки глав і епіграфи до них, примітки і передмови» [5, с. 146]. Проте проблема відношень «заголовок-текст», «епіграф-текст» не всіма літературознавцями розглядається у межах паратекстуальності.

У проекції інтертекстуальності К. Козицька розглядає епіграфи як експліцитні цитати [1, с. 35], вважаючи цитатою «будь-який елемент поетичної структури (слово або група слів, віршовий розмір, заголовок, фонемний ряд тощо), який у певній ситуації усвідомлюється як той, що одночасно належить і авторському тексту (є «своїм» словом), і тексту попередньому, «чужому», не-авторському тексту, із якого цей елемент попередньо узято («чуже» слово)» [1, с. 31]. Її колега Н. Семенова цитати-заголовки та епіграфи вважає паратекстуальними цитатами, підкреслюючи їх сильну позицію у тексті [3, с. 125]. Підтримуємо цю думку, оскільки форма алюзії, у межах якої паратекстуальні елементи розглядає У. Гебель, на нашу думку, є неточною для такого визначення. Епіграф і заголовок у художньому тексті функціонують на рівні цитати, оскільки вона є «відтворенням двох і більше компонентів тексту-донора із власною предикацією» [4, с. 122], що відповідає змісту аналізованих понять.

Метою статті є аналіз паратекстуальних відношень «заголовок-текст», «епіграф-текст» у ліричних творах Б. Олійника.

Поет-академік, журналіст, публіцист, критик, мораліст, активний громадський діяч Б. Олійник є також неперевершеним майстром слова, чим і зумовлена наша увага до його творчості.

Цитати-заголовки та епіграфи у ліриці поета є паратекстуальними елементами. «Формально виділяючись з основного корпусу тексту, заголовок

може функціонувати як у складі повного тексту, так і незалежно – як його представник і замісник» [4, с. 138]. Зазвичай заголовок у тексті графічно виділяють маркером – лапками, але якщо автор розраховує на інтелектуалізованого читача або заголовок є комеморатом (загальновідомим текстом, за визначенням Н. Семенової), то така цитата має бути впізнаною. Вступаючи у художній твір як «чуже слово», заголовок підключає нові смисли з прототексту, відкриває їх для тлумачення у новому контексті.

Чужі формули-заголовки, які уводять у текст Б. Олійник, конденсують художній потенціал тексту, доповнюють його новими поетичними смислами. Поезія «Батьки і діти! Діти і батьки!» з перших рядків налаштовує читача на вічну проблему поколінь знакового роману російського прозаїка І. Тургенева. Асоціюючи себе з «молодшим поколінням», Б. Олійник прагне досягнути консенсусу, зменшити прірву між протилежностями у сучасному світі: Між нас не ляжуть вирвами роки, / Бо ваша кров пульсує в нашій долі... / Батьки і діти... Діти і батьки... / Нам нічого ділити на спільнім полі [2, с. 63].

Паратекстуальний зв'язок народної пісні «Розпрягайте, хлопці, коней» легко встановлюється із ліричним твором «Пісня», що починається словами: Розпрягайте, хлопці, літаки: / Хай-но спочивають, роботящі [2, с. 210]. Схожість з оригіналом безумовна, проте автор назву фольклорного твору, марковану лапками, все одно подає у тексті: Може, хто б згадав хоч упівтон / Давню: «Розпрягайте, хлопці, коней» [2, с. 210]. Міжтекстуальний зв'язок двох творів поглиблюється порівняннями: ...Паслися, мов коні, літаки. / Наче літаки, летіли коні [2, с. 211].

Експліцитною цитатою є епіграф, який має сильну закріплену позицію над текстом після заголовка. По суті, у художньому творі цей елемент є необов'язковим, але саме цей факт наголошує на його значущості. «Через епіграфи автор відкриває зовнішній кордон тексту для інтертекстуальних зв'язків і літературно-мовних віянь різних напрямів і епох, тим самим наповнюючи і розкриваючи внутрішній світ свого тексту» [4, с. 141]. Як правило, у тексті епіграф виділяється друкарськими способами та містить посилання на джерело із посиланням на автора, назву твору – атрибути класичної цитати.

Типовим для Б. Олійника є використання такого прийому. Поет часто звертається у ліричних творах до текстів Т. Шевченка, не винятком є і поезія «Передчуття», епіграфом до якої взято слова з послання «І мертвим, і живим...»: Німець скаже: «Ви моголи». / «Моголи! моголи!» [2, с. 373]. Кобзар звернув у посланні увагу на відсутність етнічної самовизначеності українців, що попри це намагаються дотримуватись прогресивних суспільно-політичних поглядів. Використовуючи епіграф, Б. Олійник підтверджує актуальність слів Т. Шевченка у сучасному світі, змушує реципієнта сприймати твір у контексті попереднього. Неначе грім, промовляються слова Кобзаря у пам'яті читача, посилюючи емоційну напругу «передчуття» Другого Пришестя, яке пророкує Б. Олійник.

В епіграфі переосмислює Б. Олійник слова М. Зерова «... І з черепа п'яного Святослава / П'є вже вино тверезий печеніг» [2, с. 66] («О ви, з

одвертим поблиском очей...»). Історична тема неокласика дозволяє поету говорити у цьому контексті про славу героїв свого народу, яка, на жаль, іноді п'янить, і це призводить до фатальних наслідків. Часом безглузда смерть героїв – абсолютна норма сучасності: ...Та знов на браннім полі / Сп'янілі часом забувають щит, / Зате тверезі рахівниці – ніколи [2, с. 66]. На основі образу Святослава М. Зерова Б. Олійник створює типовий образ героя своєї доби.

Поезія «Як упав же він...» паратекстуально співвідноситься у площині «заголовок-епіграф-текст» з практично однойменним віршем П. Тичини «Упав же він...». Епіграф «Як упав же він з коня / Та й на білий сніг...» [2, с. 42] стає лейтмотивом нового поетичного слова Б. Олійника, який ніби «дописує» текст попередника: поет змальовує матір революціонера, що бачить сина при смерті, також вводить у текст фольклорні елементи – цитує народну казку «Телесик», повторюючи благання маленького хлопчика про допомогу устами вбитого сина: Гуси, гуси, гусенята, / Візьміть мене... [2, с. 42]. У такий спосіб автор посилює емоційну напругу тексту, показує величезну жагу хлопця до життя. Як бачимо, епіграф створює складний образ, розрахований на сприйняття прототексту – джерела цитати, але образ трансформується в уяві поета.

У результаті доходимо висновку, що у площинах «заголовок-текст», «епіграф-текст» виражається паратекстуальність лірики Б. Олійника. Сильна закріплена позиція епіграфа та заголовка на початку тексту дозволяє відразу асоціювати тему, мотиви, образи, смисли прототексту. Автор розвиває у ліричному творі заданий цитованим джерелом контекст, переосмислює його, трансформує, дописує. І тому внаслідок впливу попереднього літературного твору, більш пізній у часовому просторі лірики Б. Олійника збагачує художню наповненість тексту-джерела, довершує образну систему твору, наповнює його новими смислами. У підсвідомості реципієнт вже змушений розуміти прототекст (первинний текст) у контексті архтексту (створеного на основі попереднього), чим і забезпечується міжтекстова взаємодія художніх творів.

Література

1. Козицкая Е. А. Смыслообразующая функция цитаты в поэтическом тексте: [Пособие по спецкурсу] / Е. А. Козицкая. – Тверь : Тверской государственный университет, 1999. – 141 с.
2. Олійник Б. Вибране : [поезії, поеми] / Борис Олійник / [передм. М. Шевченка]. – К. : Етнос, 2009. – 640 с.
3. Семенова Н. В. Цитата в художественной прозе (На материале произведений В. Набокова) / Н. В. Семенова. – Тверь : Тверской государственный университет, 2001. – 200 с.
4. Фатеева Н. А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов / Н. А. Фатеева. – М. : Агар, 2000. – 280 с.
5. Hebel U. J. Towards a Descriptive Poetics of Allusion / Hebel U. J. // Intertextuality. Research in Text Theory / Untersuchungen zur Texttheorie / Ed. H. F. Plett. Vol. 15. – Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1991. – S. 35-164.

Чорна Катерина
студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук.кер.: к. філол. н., доц. Денисенко Л.П.

РОЗМАЇТТЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ ТА ЗВЕРТАНЬ У ДРАМІ-ФЕЄРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»

Проблема вивчення мовленнєвого етикету належить до актуальних проблем сучасної науки. Незважаючи на розробленість загальних питань «мова і суспільство», «мова і культура» та вивчення і вдосконалення літературної мови, посилюється інтерес лінгвістів до цього питання. Цією проблемою займалися такі вчені, як Б.Н. Головін, Т.О. Винокур, Б.У. Бушелева, Н.І. Формановська та інші [3, с. 405].

Під мовленнєвим етикетом розуміють мікросистему національно специфічних стійких формул спілкування, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування у певній тональності. Такі стійкі формули спілкування, або стереотипи спілкування є типовими, повторюваними конструкціями, що вживаються у високочастотних побутових ситуаціях. Тобто, набір типізованих частотних ситуацій призводить до появи набору мовленнєвих засобів, що обслуговують такі ситуації. Ступінь стандартизації одиниці знаходиться у прямій залежності від частотності її вживання[1].

Систему мовленнєвого етикету нації складає сукупність усіх можливих етикетних формул. Структуру ж його визначають такі основні елементи комунікативних ситуацій: звертання, привітання, прощання, вибачення, подяка, побажання, прохання, знайомство, поздоровлення, запрошення, пропозиція, порада, згода, відмова, співчуття, комплімент, присяга, похвала тощо.

Упродовж віків народ створював лексику для позначення різних родинних стосунків. На сьогоднішній день українська мова має в своєму розпорядженні розвинену систему назв спорідненості та свояцтва, виражених у формі звертань. Яскравим прикладом цьому є драма-феєрія Лесі Українки «Лісова пісня», де вміщено багато таких назв. Наприклад: «Стидайся, дочко! Водяній царівні танки заводити з чужинцем?! Сором!»[2,с. 347]; «Ні, любий тату, я буду слухатись!»[2,с.350]; «Сестрице, пошануй!Краси моєї не руйнуй!»[2,с.390].

Як показують наші спостереження, характерною особливістю назв спорідненості та свояцтва є також численні пестливі форми, утворені за допомогою суфіксів –очк-, -інк-, -ус-, -оньк-, -ичк-, -ечк-, -к-, -ик-, наприклад: «Татусю! не може пара згинути, бо з пари знов зробиться вода»[2,с.348];«Дідусю! Лісовий! біда! Рятуйте!» [2,с.352]; «Я ж, дядечку, його порятувала»; [2,с.379];«Ні, ні, дідуню! Ні, ми не винні! Ми в драговині ягідки брали»;[2,с.380]; «А ти,братуню, вже б не відзивався, коли не зачіпають!»;[2,с.384] Сину! Ой, синоньку! Ой, що ж я набідилась з отою відьмою!»[2,с.404].

У драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня» окрему групу звертань становлять субстантивовані прикметники, які в творі виражають ввічливість,

ласкавість по відношенню до певної людини, наприклад: «Не треба, кажеш? То не треба, милий! Не треба, любий! Я не буду, щастя, не буду прислухатися, хороший!»[2,с.387]; «Не лови! Коханий, не лови! То потерчата вони зведуть на безвість!»[2,с.377].

У «Лісовій пісні» Леся Українка використовувала жіночі антропоніми. Їх у творі поетеса вживала значно більше, ніж чоловічих. Прикладами жіночих антропонімів, що часто вживаються у драмі у формі звертань, є такі: «Ну, то кінчай, а ви ходіть, Килинко!»[2,с.394]; «Слухай, Мавко, давай лише побратаємось?»[2,с.408].

Формули ввічливості як правила мовленнєвої поведінки, закріплені у системі стійких висловів, прийнятих колективом на певному етапі розвитку суспільства в особливих ситуаціях спілкування. Багатий матеріал для дослідження мовленнєвого етикету знаходимо у драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня». Наприклад, більшим ступенем ввічливості характеризуються мовноетикетні одиниці на позначення вибачення. Ситуація вибачення – це перш за все процес усвідомлення своєї провини і намагання виправити помилки, непорозуміння. У драмі Лесі Українки вжиті яскраві приклади формул вибачення і саме такі ситуації: «Пробачай, що я нагримав зопалу»[2,с.379]; «Вибач, кохання! Ще ж я не знала днини такої, щоб була щасна так, як ти, ніченько, так, як ти, ясна!»[2,с.381].

Крім формул вибачення, Леся Українка використовує у творі вдалі формули вдячності, через які передається ввічливе й лагідне ставлення до персонажів драми. Наприклад: «Спасибі. Ти догоджаєш дядькові старому»[2,с.368]; «Дяка щирая тобі, ніченько-чарівниченько, що закрила ти моє личенько!»[2,с.370] .

Застосовуючи у творі формули прощання, Леся Українка використовує такі формули, які вказують на те, що персонажі розлучаються назавжди, наприклад: «Прощай, Русалонько, сповняй коновки!»[2,с.401].

Є в творі формули прощань, які хоч звучать однаково, але вказують на те, що персонажі скоро зустрінуться. Наприклад: «Я бачу, ти про все вже розпиталась. Метка! Та що ж, приходь, Я з вами звик, та й вам до нас прийдеться привикати. Ходімо. Прощавай!»[2,с.381].

Вітання виконує важливу функцію у спілкуванні – з нього починається спілкування, а часто ним же і обмежується. Вибір формули вітання залежить від того, в якому оточенні перебуває людина, від віку співрозмовника та від характеру стосунків між ними. Прикладом стосунків між жінками у драмі «Лісова пісня» Лесі Українки є цитата: «Добрідень, дівонько! Чи добре жнеться?»[2,с.403]. У цьому вітанні виражена насмішка, що ще раз підтверджує стосунки між персонажами.

Отже, можна стверджувати, що в драмі-феєрії Лесі Українки широко використані різноманітні мовленнєві формули етикету, які характеризуються образністю, підвищеною емоційністю, естетичною мотивованістю, особливою роллю підтексту.

Література

1. Мовленнєвий етикет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://5ka.at.ua/load/movoznavstvo/movnij_etiket_referat/41-1-0-6886
2. Українка Л. Твори в 2-х томах / Українка Л. [ред. колегія І.О. Дзевєрін (голова) та ін.]. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1987. – 729 с.
3. Хришко С. Сучасні проблеми вивчення мовленнєвого етикету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Mikks/2011_37/404_409.pdf

Чумак Інєса

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Кушнерюк Ю.Р.

АРХЕТИП ЧАРІВНИЦІ У РОМАНІ ТАНІ МАЛЯРЧУК «БІОГРАФІЯ ВИПАДКОВОГО ЧУДА»

Творчість Т.Малярчук не перестає дивувати. Втім, ще до виходу її дебютного роману критики відзивались позитивно про невеликі твори письменниці: К.Москалець стверджує, що її проза дає суцільну насолоду від письма, а М.Бриних називає Т.Малярчук «екзальтованою казкаркою» за властивий для творчості письменниці магичний реалізм – навіть назви її романів несуть у собі казково-містичний елемент: «Біографія випадкового чуда», «Згори вниз», «Як я стала святою», «Звірослов». Типовими для прози авторки є риси абсурду й театральності, вона не ідеалізує світ і його мешканців, але схиляється перед тими блаженними чарівниками, які віддають себе для інших, люблять людей до такої міри, що забувають і про себе. Образи таких диваків, аж непристойних у своєму реалістичному баченні світу, але водночас вірних своїй нерівній і – зрозуміло кожній розумній людині – програшній боротьбі, – ядро творчості письменниці. У сучасній українській літературі складно знайти відповідники сюрреалістичним персонажам Т.Малярчук.

З початку 80-х років ХХ ст. відновлюється інтерес українських літературознавців до архетипного підґрунтя у літературі. Із числа сучасних дослідників архетипними структурами цікавляться С.Коршунова, П.Донець, В.Маринчак, О.Олеїнікова, Л.Дорошина та інші. Зокрема, архетип чарівниці досліджувала І.Фрис.

Метою статті є аналіз та інтерпретація архетипу чарівниці в романі Т.Малярчук «Біографія випадкового чуда», дослідження життєвого сюрреалізму та невиліковного бажання допомогти – як психічного розладу, так і категорії найвищої святості.

Літературознавчий словник подає таке визначення архетипу: «Архетип (грецьк. arche – початок і typos – образ) – прообраз, первісний образ, ідея. За Платоном, – це "ейдос", образ, що досягається інтелектом, за Блаженим Августином, – споконвічний, наявний в основі пізнання образ. Термін у різних системах духовної діяльності має відмінне понятійне наповнення : у текстології - найдавніше спільне джерело всіх наступних копій, переробок (переважно рукописних списків); у лінгвістиці – вихідна форма слова для пізніших

утворень; у психології – прадавній взірець (абстрагована від конкретних ситуацій ідея) колективної, збірної підсвідомості, який існує одвічно у свідомості людства і, передаючись з роду в рід, від покоління до покоління впродовж тисячоліть, у кінцевому підсумку мотивує вчинки і дії людини. А. актуалізується і виявляється в різних сферах духовного життя і поведінки людини через символи, образи уяви, які мають прихований сенс і потребують відповідного тлумачення» [2, с. 64].

Головна героїня роману, Лена, невинна ідеалістка, вона вірить у чудеса, засуджує несправедливість, більше того, абсолютно не може зрозуміти, як така несправедливість можлива в сучасному світі. Її вчинки цілком умотивовані та зрозумілі для неї, проте здаються божевільними для інших – дехто навіть брався ставити їй діагнози: «Студент В. Чубенко (вік і стать невідомі) за предмет дослідження обрав Ленину історію і дійшов висновку, що її поведінку зумовлює синдром героя-рятівника» [3, с. 196].

Казкове у романі тісно переплітається з реальним. Дівчина, яка раніше лише мріяла зробити життя навколишніх кращим, одного дня дізнається, що з'явилася якась невідома жінка, що її іноді плутали з Божою Матір'ю, але страшенно лайлива, яка втілювала ці мрії у життя: врятувала від самогубства Лениного знайомого професора Теофіла Кролика, молодого зубра від бракон'єрів, Женю Прокопович від її власного онука. Ось як та описувала свою рятівницю: «...це жінка якась, така... в хустці, хустка жовта в червоні квіти, старомодна...» [3, с. 132]. Аби дізнатися правду, Лена починає шукати будь-які докази можливості творення справжніх чудес, заради чого особисто зустрічається з усіма очевидцями, а також із людьми, які, можливо, можуть дати відповіді на її питання. Хоч сама й атеїстка, у своїх пошуках таємничої жінки героїня звернулася до священника, що на питання, чи бачив він сам чудо, відповів «Ти заблукала в темряві, дитино» [3, с. 135], і йога, який стверджував, ніби вміє літати, що виявилось брехнею. Але марні пошуки приводять дівчину не до мети, а лише до бару «Золота рибка»: «А дівці дах знесло по повній програмі. Розбила сім кухлів, перевернула два столи, бармена нашого обізвала імпотентом, хоча це неправда. І постійно при цьому завивала: «Ну, покажися мені один раз! Покажися хоч разо-о-о-очок!» [3, с. 141].

Але на цьому Лена не зупиняється. Вона продовжує намагатися зробити життя навколо кращим. Так, вона спочатку займається допомогою бездомним собакам, через що стає знаменитістю і посміхом для усього свого міста, пізніше перемикається на допомогу інвалідам. Проте вона не розуміє, що це боротьба з вітряками. Зустрічаючись із брехнею, корупцією і тотальною несправедливістю цього світу, намагається говорити з людьми тією мовою, яку розуміє сама, але яку, на жаль, не розуміють інші: мовою совісті, доброти й наївності. Причину такого свого занепокоєння бідами інших Лена написала у своєму щоденнику ще в юні роки, а також пояснила, що насправді була далека від ідеї рятувати світ: «Цей світ навряд чи потребує, щоб хтось його рятував, – стверджувала вона. – Мені байдуже до північних корейців, які не знають, що таке телятина, і навіть слова такого – «телятина» – не знають. Мені байдуже до голодних африканців на берегах Нілу і бідних індонезійських дітей, чю працю експлуатують із

трирічного віку. Мені байдуже до всього того, чого я не бачу і не чую. От тільки ця свиняча голова не йде мені з голови. Пес не йде з голови, Женя Прокопович, безрукий хлопчик із Городенки. Я мусила з цим усім щось зробити, щоб мені самій стало приємніше жити, щоб не з'їхати, як інші, з розуму» [3, с. 50].

Іронія чи ні, але саме ця причина зрештою і довела Лену до божевільні. Можливо, вона таки це і усвідомила, адже напередодні зникнення писала йогові Павлу: «Давно-давно мені сказали, що є добро і є зло. І що порядна людина повинна бути доброю. Це її обов'язок. Я вирішила для себе, що я така. Добра. І чекала, коли нарешті зможу свою добрість довести, показати, використати. Але час минав, і нічого не ставалося. Я нічого доброго не зробила. Навпаки. Прагнути вчинити добре, я скоїла зло. І тепер я думаю, то що таке насправді добро? Ми знаємо, що є зло, але що таке добро, га?» [3, с. 235]. Усвідомлює, але не здається. І тут, можливо, саме ці якості й підносять її до стану найвищої святості – Лена летить у небо і ніхто не в змозі тепер спинити її, затримати високим парканом психіатричної лікарні або скути у кайдани скептицизму. Лена летить, аби робити те, чого вона усе життя прагнула. В останніх абзацах ми розуміємо суть усієї попередньої інтриги твору: «Лена залишила мені на пам'ять дві речі: голубого пластилінового лебедя і жовту хустку в бордові квіти, ту саму, яку її покійна бабця називала американською» [3, с. 237]. Це вона і була тією невідомою, що допомагала людям і тваринам, але нічого не вимагала за це.

Цей образ чарівниці в сучасній українській літературі є доволі оригінальним. Для героїні чари стали і благословенням, і прокляттям. Авторка не вперше звертається до теми незвичайної особистості: у цьому творі образ є менш яскравим, ніж у деяких інших збірках письменниці на кшталт «Згори вниз», проте, без сумніву, визначальною тенденцією образотворення є звернення до казкових архетипів, що увиразнює особливості стилю Т.Малярчук.

Література

1. Бриних М. Як Таня Малярчук не з'їла собаки / М. Бриних // Дзеркало тижня. – 2006. – №47 (626). – С.
2. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р.Т. Гром'яка, Ю.І. Коваліва, В.І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
3. Малярчук Т. Біографія випадкового чуда / Таня Малярчук. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. – 240 с.
4. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період : навч. посіб. / Р.Б. Харчук. – К. : ВЦ «Академія», 2011. – 248 с.

Шевченко Анастасія

студентка 5 курсу фак-ту іноземних мов
(Криворізький національний університет)
Наук. кер: к.філол.н., доц. Мохначева О.В.

ПЕРСОНАЖ ЯК ТОЧКА ЗІТКНЕННЯ В НОВЕЛІСТИЦІ

А.П. ЧЕХОВА І О. ГЕНРІ

В умовах глобалізаційних процесів, характерних для сучасної культури, тісна взаємодія національних літератур особливо актуальною робить проблему компаративізму. Порівняльне вивчення літератур, або компаративістика, – одне з найважливіших напрямків сучасної філології. Воно є одним з ключових у критичному полі сучасності. Компаративний підхід дає підстави для дослідження багатьох аспектів творчості представників різних національних традицій, зокрема дозволяє зіставити своєрідність персонажів і їхніх поглядів, а також дослідити жанрову специфіку двох великих «портретистів» епохи – А.П. Чехова та О. Генрі.

В історії літературознавчого наукового пошуку порівнянням творчості А.П. Чехова та О. Генрі займалася Т.З. Ліхоманова в роботі «Ліричні інтонації у творчості А.П. Чехова та О. Генрі». Ученою була зроблена спроба визначити основні відмінні риси новели як одного з прозових жанрів літератури на основі новел «Будинок з мезоніном» А.П. Чехова і «Дари волхвів» О. Генрі. М.В. Елінка у своїй роботі «Паралелі в російській та американській літературах: О. Генрі і А.П. Чехов, Д.Д. Селлінджер і Л.М. Толстой» зіставляв проблематику творів російських та американських авторів, при цьому акцентуючи увагу на творчості Д.Д. Селлінджера і Л.М. Толстого. А.Ю. Колоскова в роботі «О. Генрі - американський Чехов» аналізує прийоми і способи викладання творчості О. Генрі, спираючись на творчість А.П. Чехова, а також схожість тематики творів американського і російського письменників. Однак питання не можна вважати вичерпаним, а компаративний підхід робить зіставлення особливо актуальним.

Основне завдання роботи – з допомогою компаративного аналізу дослідити втілення концептів «духовність» і «надія» через призму персонажів у новелах А.П. Чехова та О. Генрі.

А.П. Чехов та О. Генрі були тими письменниками, які «вдихнули нове життя» в такий малий жанр, як новела. Слід зазначити, що суперечки про жанрову приналежність творів А.П. Чехова тривають не одне десятиліття. Різні точки зору вкотре демонструють унікальність і неперевершену майстерність автора. За традицією твори А.П. Чехова називають новелами. Дослідник Л.Є. Кройчик пропонує «називати ранні чеховські твори комічними новелами, а пізні – сатиричними оповіданнями» [2, с. 145]. У творчості А.П. Чехова і О. Генрі малі жанри придбали глибоке морально – філософський і соціальний зміст. Письменникам вдалося створити широку панораму російського та американського життя, а також наповнити глибоким психологізмом. Так, у циклі оповідань «Благородні шахраї» О. Генрі можна зустріти легку пародію на діловий роман США, а також зображення згубного впливу американського

способу життя на людей, який односторонньо і потворно розвиває споживчі сторони особистості. Автор висміює лицемірство, фальш, «буржуазну філантропію». Передача атмосфери місця і часу, правдивий опис подій – головні риси О. Генрі як реаліста. Однак не варто забувати, що О. Генрі був послідовником кращих гуманістичних традицій американської літератури. Малюючи реальний портрет сучасного суспільства, письменник «розбавляє» їх виточеною вигадкою. Його новели пронизані легким романтичним пафосом. Тому автор-гуманіст, автор-романтик, у пошуках ідеалу приводить нас до створеного ним «острівця людяності», до доброї, щирої людини з відкритою душею. Такий образ-ідеал намагався знайти і А.П. Чехов в уособленні «маленьких людей» Росії. Автор намагався зобразити глибинні психічні стани героїв, причини їх пасивності і дрімоти. Але, на відміну від американського «казкаря», А.П. Чехов надає особливого значення духовної складової в житті суспільства, яку в Росії втілює християнство. Слід зазначити, що письменник негативно ставився до релігійно-філософських зібрань інтелігенції та духовенства. Він стверджував, що: «интеллигенция только играет в религию и главным образом от нечего делать» [5, с. 274]. Це не означає, що він відкидав Богошукання, а вважав, що воно має бути потаємно-інтимним, але бути: «Нужно веровать в Бога, а если веры нет, то не занимать её места шумихой, а искать, искать, искать одиноко, один на один со своей совестью. <...> Человек или должен быть верующим или ищущим веры, иначе он пустой человек» [5, с. 278]. Так, якщо у російського новеліста віра в Бога і духовне начало було одним з найважливіших завдань, у американського віра в Бога замінювалася, з одного боку, вірою в гроші, з іншого – вірою в людей. Фактично, гроші ставали богами для нью-йоркців. Саме місто Нью-Йорк ставало свого роду божеством. Люди, потрапивши «в руки цьому монстру, перетворювалися на автоматичних виконавців волі міста-чудовиська» [6, с. 54]. Віра в людей часто переплетена з поняттям надії. Інтерпретація концепту «надії» у письменника біполярна: з одного боку персонажі (трудівники, робітники, провінціали, що підкорюють велике місто) мріють про втілення своїх надій в реальність, що тісно пов'язане з почуттям радості, ніжного трепету, благоговінням, любові, а головне – з почуттям оптимізму, з іншого ж боку – надія пов'язана з порожніми ілюзіями, безпорадністю, нездійсненими прагненнями, побоюваннями, песимізмом і зневірою. Відсутність бажання проявляти будь-які зусилля для здійснення мрії – ознака відсутності надії. Людина без надії стає журливою, а головною рисою журливої людини стає покірність, сумирність і апатичність. Зовсім інакше звучить «надія» в новелістичній спадщині російського письменника. У А.П. Чехова вона виступає як категорія минулого. Будні, побут, час розчиняють надії. Письменник розглядав життя як повільне розставання з надією. Одні персонажі, будучи молодими і «живими», будують ілюзії, певні ідеали. Найчастіше буденне життя і побут вбивають їх прагнення, їхні сподівання. Персонажі стають апатичними, механічними. Інші ж все життя проводять з відчуттям очікування, насправді так і не живучи, а існуючи в ілюзорному замку, забуваючи про реальність. І лише перед смертю усвідомлюють, що їх надія не десь попереду, а давно в минулому.

О. Генрі і А.П. Чехова сучасники сприймали як побутописців. Сучасне літературознавство бачить в їх творчості глибокі філософські концепти та ідеї, адже в кожному їх творі можна знайти якесь екзистенціальне ядро – універсальний образ життєвої ситуації. Постановка складних питань шляхом побудови простих побутових ситуацій, введення персонажів, які є звичайними «маленькими людьми», без сумніву споріднює цих письменників, а самі персонажі стають точкою зіткнення. Але вихід з важких життєвих негараздів кожен письменник бачить по-різному.

Література

1. Богаткина М.Г. О формировании новой парадигмы в современной компаративистике / М.Г.Богаткина // Русская и сопоставительная филология: состояние и перспективы: Международная научная конференция: Труды и материалы //Казань.- 2004.– 400 с.
2. Масанов И. Ф. Чеховиана. Систематический указатель литературы о Чехове и его творчестве. - Вып.1. / И. Ф. Масанов. - М.: Государственная Центральная книжная палата РСФСР, 1989. - 821с.
3. О. Генри. Избранное. – М.: Правда, 1991. – 524 с.
4. Чехов А. П. Избранное – М.: Наука, 1982. – 750 с.
5. Чудаков А. П. Мир Чехова: Возникновение и утверждение.— -М.-: Советский-писатель, 1986.— 384 с.
6. Шайтанов И.О. Компаративистика и/или поэтика: Английские сюжеты глазами исторической поэтики. - М.: Правда, 1996. - 438с.

Шилова Людмила

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Бойко Л. П.

НАЗВИ ЇЖІ Й КУХОННОГО НАЧИННЯ В ГОВІРКАХ НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ

Культурна спадщина українського народу яскраво представлена в побутовій сфері. Про це свідчить лексична система української мови, що ввібрала в себе чималий пласт найменувань предметно-побутового характеру, до якого й належить тематична група назв їжі та кухонного начиння.

Тривалий час об'єктом дослідження українських мовознавців виступала лексика на позначення окремих видів страв та продуктів харчування. Серед діалектологічних розвідок власне назвам хліба та його частин присвячено праці Г. Мазур, Є. Турчин, В. Шелемех та ін., назви каш аналізуються в статті З. Козиревої. У праці „До питання про системну організацію давньоруських назв їжі” В. Невоїта [2] досліджено давньоруські назви їжі як складну лексичну мікросистему, в межах якої на основі предметно-логічної класифікації виділено тематичні і лексико-семантичні групи. Детальний лексико-семантичний та словотвірний аналіз назв їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах поданий у дисертації Е. Гоци [1]. Але назви їжі й кухонного начиння, зафіксовані в говірках Нижньої Наддніпрянщини, досі залишаються поза

увагою дослідників. Тому назріла потреба виділити й описати цей прошарок лексики як окрему тематичну групу.

Мета дослідження – на матеріалі „Словника говірок Нижньої Наддніпряниці” В. А. Чабаненка здійснити структурно-семантичний аналіз назв їжі й кухонного начиння.

Лексика на позначення їжі й кухонного начиння в говірках Нижньої Наддніпряниці становить найбільшу групу серед номенів, пов’язаних з побутовою сферою. Вона охоплює лексеми, що позначають хлібні та інші вироби з тіста; назви страв; солодошів; продуктів, необхідних для приготування їжі; страв з продуктів рослинного й тваринного походження; напоїв; назви посуду.

Першу групу складають такі номени: житняк ‘коржик із житнього борошна’ чи ‘пряник із житнього борошна’ [3, I, с. 319], брутики ‘погано спечені /глевкі, дуже тверді, несмачні/ коржики, пампушки, пироги’ [3, I, с. 108], милай ‘хліб із кукурудзяного борошна’ [3, II, с.282], плацинда ‘виріб із тіста й гарбуза у вигляді пирога’ [3, III, с. 128], буреки ‘вареники з вишкварками, варені в смальці’ [3, I, с. 114], катлама ‘прісні коржики, печені на овечому смальці (чабанська їжа)’ [3, II, с. 155], буціка ‘корж, печений на маслі’ [3, I, с. 121], балабуха ‘булочка, пампушка’ [3, I, с. 60].

До другої групи належать назви каші, які мотивуються основним продуктом, з якого вони приготовлені: пшінка та її фонетичний варіант пшонка ‘пшоняна каша’ [3, III, с. 301], просянка ‘просяна каша’ [3, III, с. 290], а також назви інших страв: горючка [3, I, с. 245] і її фонетичний варіант огник ‘підсмажені баклажани з гострою перцевою та часниковою приправою’ [3, III, с.28], опеньки ‘варені фрукти, що вживаються під час обряду хрестин’ [3, III, с.54].

Групу назв солодошів складають номени: вандрўти ‘вафлі’ [3, I, с.127], ланпасейка ‘льодяник монпансьє’ [3, II, с. 242], мимики ‘ласощі, легка й смачна їжа’ [3, II, с. 282], хальва ‘халва’ [3, IV, с. 188], твїйбак ‘велике здобне печиво’ [3, IV, с. 121], орошок ‘горошкоподібні цукерки’ [3, III, с.58].

Назви продуктів, які використовуються для приготування їжі, представлені такими лексемами: кирзянка ‘перлова крупа’ [3, II, с. 166], сахар [3, IV, с. 58] та його синонім солодець [3, IV, с.86] позначають ‘цукор’, совис ‘соус’ [3, IV, с.84], дрозді ‘дрїжджі’ [3, I, с.299], оксус ‘оцет’ [3, III, с.50], опўк ‘особливий вид білої кримської солі’ [3, III, с.56].

Групу лексем на позначення страв з продуктів рослинного і тваринного походження становлять такі найменування: поливка ‘каша з тертим конопляним сім’ям’ [3, III, с.176], тóвчанка та її варіанти товчáнка і товчóнка ‘картопляне пюре’ [3, IV, с.127], потрі́бка ‘начинка’ [3, III, с.251], бринза ‘сир з овечого молока’ [3, I, с.105], бобровина ‘м’ясо бобра’ [3, I, с.92], кїхлі ‘вишкварки’ [3, II, с.168].

Назви напоїв представлені номенами: джумїха ‘неочищене саморобне вино’ [3, I, с.269], мармазія ‘мускатне вино’ [3, II, с.273], варена [‘рїдина з розварених сушених фруктів’ [3, I, с.128], припс ‘кава з домішкою ячменю або цикорїю’ [3, III, с.270] та інші.

Лексико-семантична група номенів на позначення назв посуду й кухонного начиння в говірках Нижньої Наддніпрянщини кількісно менша, ніж назв їжі та напоїв. Вона охоплює такі лексеми: бутирь ‘хатній побутовий дріб’язок (горшки, рогачі та інше)’ [3, I, с.120], боденка ‘невелика дерев’яна посудина для збивання масла’ [3, I, с.93], сажалка ‘дерев’яна лопата, якою садовлять хліб у піч’ [3, IV, с.53], стябл’о ‘видовбане з дерева (звичайно з груші чи верби) коритце, в якому подають на стіл юшку’ [3, IV, с.113], корчага ‘обплетений лозою бутель’ [3, II, с.154], гейша ‘лозяна корзина з двома ручками’ [3, I, с.224], опарат ‘пристрій для виробництва самогону’ [3, III, с.52], кушин ‘глечик’ [3, II, с.238].

Найменування посуду представлені неоднорідним лексичним матеріалом, що дало можливість виділити декілька лексико-семантичних мікрогруп. Наприклад, назви посуду для приготування рідких страв: коструля ‘каструля’ [3, II, с. 205], катілок ‘котелок’ [3, II, с.155]; для випікання: протівень та його фонетичний варіант противень ‘прямокутна з листового заліза сковорода для випікання в печі пиріжків і таке інше’ [3, III, с.290], х’орма ‘череп’яна або жерстяна висока посудина для випікання паски’ [3, IV, с.197] і синонім лист ‘мілка довгаста форма із жерсті для випікання пампушок, пирогів у духовці’ [3, II, с.254]; для жарення: фонетичні варіанти та синонімічні назви сковорідки, наприклад, пет’еля [3, III, с.108], пот’еля [3, III, с. 249], оладниця [3, III, с.50], сковерда [3, IV, с.73], скором’анда [3, IV, с.75], сков’урда [3, IV, с.74]; для подрібнення їжі: кіска ‘ніж із вигнутим лезом у вигляді коси’ [3, II, с.172], колодач [3, II, с.192] і його фонетичний варіант колодій ‘великий ніж із дерев’яною колодочкою’ [3, II, с.193], чепелина ‘короткий ніж’ [3, IV, с.211]; для розмішування, проціджування, насипання страв: поварка [3, III, с.134] і синонім полонник ‘ополонник’ [3, III, с.178], трухляк та його варіант трухляк ‘друшляк’ [3, IV, с.137], чалпа ‘велика ложка для витягування вареників з окропу’ [3, IV, с.208], шумовка ‘ложка-шумівка’ [3, IV, с.250].

Частина номенів на позначення посуду утворюється від назв продуктів, для приготування і переробки яких вони використовуються: часношниця ‘металева посудина, в якій товчуть часник’ [3, IV, с.209], винодавка ‘пристрій для чавлення ягід винограду’ [3, I с.158], квасник ‘діжка для квашенини’ [3, II, с.161]; за особливою формою, розміром та іншими ознаками предметів: лап’ач ‘казанок із дужкою’ [3, II, с.243], весілка ‘копистка’ [3, I, с.136], самовар ‘самовар’ [3, IV, с.55], двояшки ‘два зліплені до купи череп’яні горщечки з великим вухом угорі’ [3, I, с.262], накашничок ‘невеликий рогац, яким виймають із печі горщик-кашник’ [3, II с.326].

Збагачення лексики, пов’язаної з їжею і кухонним начинням, відбувається різними шляхами, а саме: в результаті словотворення, переосмислення значення слова і запозичення з інших мов. Так, основна частина дериватів серед лексем на позначення їжі – суфіксальні утворення: пшонка [3, III, с.301], бурячаник [3, I, с.118], крутеник [3, II, с. 220], морожина [3, II, с. 292], кислиця [3, II, с.167]. Серед назв посуду й іншого кухонного начиння суфіксальні деривати трапляються рідше: витирачка [3, I, с. 170], шумовка [3, IV, с.250], алюмінка [3, I, с.49], пузир’юк [3, III, с.297], сковородник [3, IV, с.74]; наявні також

нульсуфіксальні утворення: ухват [3, IV, с.179], підріз [3, III, с.119]. Найбільше непохідних утворень виявлено серед номенів на позначення посуду й кухонного начиння: битон [3, I, с.80], бутиль [3, I, с. 119], гирун [3, I, с.230], кушіль [3, II, с.238], панер [3, III, с. 73], чашка [3, IV, с. 210].

Морфолого-синтаксичним способом утворено лексеми: солодке ‘весільне печиво, виготовлене із солодкого тіста й нанизане ще до випікання на стебла очерету або на лозини’ [3, IV, с.87], синенький ‘баклажан’ [3, IV, с.63], хторе ‘друге блюдо’ [3, IV, с.200], юшнє ‘рідка страва’ [3, IV, с.255].

Трапляються деривати, що з’явилися внаслідок переосмислення значення наявних у мові слів: барані ‘смажені зерна кукурудзи’ [3, I, с.64], бугай ‘весільна хлібина з головою бика’ [3, I, с.109], вовк ‘середина розрізаного кавуна’ [3, I, с.188], душа ‘м’якоть кавуна’ [3, I, с.305], опеньки ‘варені фрукти, що вживаються під час обряду хрестин’ [3, III, с.54] та інші.

Аналіз словникового складу говірок Нижньої Наддніпрянщини дає можливість зробити висновок, що назви їжі й кухонного начиння становлять самостійну тематичну групу лексем. Основу її складають номени праслов’янського та спільнослов’янського походження. Лексика на позначення назв їжі й кухонного начиння поповнюється за рахунок різних засобів словотворення та запозичень.

Література

1. Гоца Е. Д. Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Е. Д. Гоца . – Ужгород, 2001. – 20с.
2. Невойт В. І. До питання про системну організацію давньоруських назв їжі / В. І. Невойт // Мовознавство. – 1985. – №3. – С. 72-75.
3. Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4-х т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992. – Т.1-4.

Шпильова Анастасія

студентка 5 курсу фак-ту іноземних мов
Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «КНУ»
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Гамалі О. І.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА МАТЕРІАЛІ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ КРИВОРІЗЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ДВНЗ «КНУ»)

Становлення України як незалежної держави пов’язане з формуванням державної мовної політики. Зокрема, у новому ракурсі постає проблема українсько-російської двомовності в Україні, особливо у її південно-східній частині, до якої відносять Дніпропетровську область. Цю проблему досліджували багато як українців (Ю. А. Арешенков, Л. Т. Масенко, В. В. Явір та ін.), так і русистів (Т. А. Космеда, Л. А. Кудрявцева, Н. П. Шумарова та ін.). Постійне повернення до мовного питання в періоди політичних криз свідчить про його гостроту та невирішеність.

Паралельне функціонування мов, особливо споріднених, часто призводить до інтерференції, під якою у роботі маємо на увазі «порушення білінгвом (людиною, що володіє двома мовами) норм та правил співвідношення двох контактуючих мов» [1]. Явище інтерференції описується в працях багатьох вітчизняних та зарубіжних лінгвістів (В. В. Алімов, Е. Бужаровська, У. Вайнрайх, Е. М. Верещагін, В. А. Виноградов, В. В. Клімов, Л. Н. Ковиліна, В. Н. Комісаров, Н. А. Любимова, Н. Б. Мечковська, Э. Хауген, Л. В. Щерба та ін). Розробкою методичних рекомендацій з подолання мовної інтерференції займалися І. Н. Горелов, Н. А. Пашковська, Т. М. Суднік, А. В. Текучев, М. Б. Успенський, Р. И. Хашимов та багато інших.

Інтерференція можлива на всіх рівнях мови: фонетичному, морфологічному, лексичному та ін. [2, с. 47] Українсько-російська інтерференція є зовнішньою, тобто такою, що спричинена взаємовпливом двох мов, явною, тобто з введенням в одну мову елементів іншої, та переважно прямою, тобто з перенесенням норм рідної мови на іншу.

В умовах близькоспорідненої двомовності надзвичайно важливою постає проблема культури української і російської мов, що набуває додаткової значущості, коли йдеться про студентів – майбутніх вчителів, оскільки саме вони навчатимуть та виховуватимуть молодше покоління громадян нашої країни, впливатимуть на мовну ситуацію загалом. Усе вищесказане зумовлює актуальність роботи.

Мета роботи – описати особливості користування мовами в середовищі студентів Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

В опитуванні взяли участь 65 студентів фізико-математичного факультету, 68 студентів природничого факультету та 66 студентів російсько-англійського відділення факультету іноземних форм денної форми навчання. Анкета складалася з соціологічної та власне лінгвістичної частин.

За даними анкетування, національний склад студентів змішаний: на фізико-математичному факультеті 57% студентів – українці, 33,77% – росіяни, 9,23% – представники інших національностей. На природознавчому факультеті українці складають 64,7% опитаних, росіяни – 22%, представники інших національностей – 13,3%. Серед респондентів-студентів факультету іноземних мов українців 74%, росіян – 22%, представників інших національностей – 4%.

Переважає більшість студентів усіх факультетів мешкають у Кривому Розі від народження.

Більшість (37% и 39% відповідно) студентів фізико-математичного та природничого факультетів вважають рідною ту мову, якою вони переважно спілкуються, у той час як більшість (47%) студентів факультету іноземних мов спираються на етнічну ознаку і визначають як рідну мову власної національності. Найменше студентів називають рідною мову, якою навчалися в школі: 6% на фізико-математичному факультеті та лише по 4% на природничому й іноземних мов.

Російську мову вважають рідною 57% фізиків і математиків, 52% природознавців та 53% студентів факультету іноземних мов. Художні тексти,

написані російською, легше сприймають 63% студентів фізико-математичного факультету, 74% – природничого факультету та 70% – факультету іноземних мов. Навчальну літературу 68% студентів фізико-математичного та 71% студентів природничого факультету легше сприймають українською мовою, у той час як 83% студентів факультету іноземних мов віддають перевагу російськомовним виданням. В аудиторний час українською мовою спілкуються 53% студентів фізико-математичного факультету та 66% – природничого; 89% респондентів, що навчаються на факультеті іноземних мов, користуються здебільшого російською мовою, що зумовлено специфікою обраної спеціальності.

Переважна більшість студентів користуються російською мовою у щоденному спілкуванні у сімейному колі та з друзями. 67% студентів фізико-математичного факультету, 55% природничого та 45% студентів факультету іноземних мов відповідають знайомим та незнайомим людям тією ж мовою, на якій до них звернуться. Звертаються до незнайомої людини більшість респондентів (69%, 57% та 83% відповідно) російською мовою.

Усі заняття на фізико-математичному та природничому факультетах проводяться українською мовою. В студентів російсько-англійського відділення факультету іноземних мов заняття зі спеціальності проводяться російською мовою, а дисципліни соціально-економічного та психолого-педагогічного циклів викладаються українською мовою.

Серед студентів фізико-математичного факультету вивчали українську мову більше 5 років 90% опитаних, менше 5 років – 10%; російську мову більше 5 років – 37% опитаних, менше 5 років – 63%. На природничому факультеті українську мову вивчали більше 5 років 96% опитаних, а російську – лише 35%. На факультеті іноземних мов співвідношення є таким: українську мову вивчали більше 5 років 64% опитаних, російську – 87% студентів. Респондентів, що ніколи не вивчали українську або російську мову до вступу до ВНЗ, знайдено не було. Можна припустити, що тривале вивчення російської мови більшістю студентів факультету іноземних мов і зумовило їхній вибір спеціальності.

Основу «суржика» – регіонального міського просторіччя – студенти фізико-математичного факультету визначають так: як російську – 23%, як українську – 33%. Самостійною мовою «суржик» вважають 44% студентів. На природничому факультеті відповідні дані такі: російська основа – 18%, українська основа – 39%, самостійна мова – 43%. На факультеті іноземних мов визначають основу «суржика» так: 22% – російська, 17% – українська; 61% інформантів вважають його самостійною мовою. Більшість студентів (51%, 52% і 51% відповідно) ставляться до міського просторіччя позитивно та усвідомлюють, що використовують його у своєму мовленні. Зазначимо, що філологи не є винятком.

Обробка лінгвістичної частини опитувальника показала наступне.

Із фонетичними завданнями повністю впоралися лише 3% студентів факультету іноземних мов, 4% природничого та жоден студент фізико-математичного; не впоралися – 24%, 22% і 43% опитаних, решта – впоралися

частково. Орфографічні завдання повністю виконали 17% студентів факультету іноземних мов, 18% – природничого факультету та 24% – фізико-математичного; виконали частково 72%, 60% та 70%; решта – не виконали. Граматичні завдання повністю виконали 19% студентів факультету іноземних мов, 26% – природознавчого факультету та 20% – фізико-математичного; частково – 70%, 52% та 67% респондентів відповідно. Лексичні завдання всі студенти виконали лише частково.

Лінгвістичне опитування засвідчило, що більшість помилок спричинена саме інтерференцією, що найбільш частотна у мовленні студентів природничого факультету, найменше – в студентів-філологів.

Отже, анкетування показало:

– більшість студентів, попри українську мову навчання, в побутовому спілкуванні надають перевагу російській мові або просторіччю з елементами обох мов, до якого ставляться не просто нейтрально, а навіть позитивно;

– студенти всіх факультетів демонструють невисоку культуру як російського, так і українського мовлення; причиною більшості помилок є саме інтерференція;

– якість мовлення загалом підвищується від курсу до курсу, особливо у філологів, що, безсумнівно, заслуговує на позитивну оцінку.

Література

1. Алимов В.В. Интерференция в переводе [Электронный ресурс] / Вячеслав Вячеславович Алимов. – М., 2005. – Режим доступа: <http://friends.justbe.com.ua/blog/26308.htm>

2. Пашковская Н.А. Лингводидактические основы обучения русскому языку: [пособие для учителя] / Наталья Арсеньевна Пашковская. – К.: Радянська школа, 1990. – 192

Шугаєва Тетяна

студентка 5 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Сабліна С. В.

СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕНДЕРНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ АДРЕСАНТА (НА МАТЕРІАЛІ ЕПІСТОЛЯРІЇ ІВАНА ФРАНКА)

Активний процес соціальної демократизації сприяє посиленню дослідження гендерної проблематики та переоцінює традиційні погляди на роль чоловіка і жінки у суспільстві. Гендерний чинник визначає особливості спілкування в епістолярії, адже адресат користується індивідуальними стильовими та графічними засобами, продиктованими статевою належністю.

На сьогодні дискутованими є питання про традиційні гендерні стереотипи та передумови їх виникнення (Слінчук В.), лінгвістичні теорії гендеру (Р. Лакофф, Є. Горошко, А. Кирилина, М. Колеснікова, І. Стернін, І. Халєєва). Більшість зарубіжних дослідників зосередили свою увагу на дослідженнях лінгвістики з погляду гендерного асиметрії (А. Дворкін, А. Девіс, Е. Кеслер-Херіс, Р. Колінз, Т. де Лауретіс, М. Меснер, Р. Печерські, Г. Рубін, Дж. Хубер,

Н. Чодороу). Вітчизняні теоретики також не втрачають позицій у дослідженні гендерних стереотипів та канонів соціальної свідомості (В. Бондаровська, Т. Василевська, В. Зленко, І. Голубєва, В. Шилов, І. Доцяк, О. Колісник, К. Левченко, М. Орлик, А. Пашко, М. Пірен, О. Скнар, М. Скорик, Я.Шкурко, Н. Чухим, С. Яшник та ін.).

Опираючись на сформовану парадигму гендерних досліджень, нашою метою є демонстрація синтаксичних конструкцій як актуалізаторів гендерних відносин в приватних листах Івана Франка. Вплив статевої належності на лексико-стилістичні характеристики епістолярних текстів беззаперечний.

Розглянемо синтаксис листів І. Франка до М. Драгоманова: адресант найчастіше використовує складнопідрядні речення та активно користується різними типами присудків. Звертають на себе увагу в таких листах дієслова наказового способу: А з метеликами натепер здежтеся, бодай до свят, хай трохи перемелеться. Не тому я се кажу, щоби-м боявся більш, як того треба, а тому, що від надмірного поспіху користі буде мало, а пізніше і більше і безпечніше мож буде зробити [3, с. 66].

Дієсловом із заперечною часткою “не дивуйте” та вживаючи прислівник “напруго” та іменник “час”, що покликані акцентувати увагу адресата на обставини написання листа й пояснити нагальну потребу. Вставне словосполучення “правду сказавши” виражає сакральність та надає відвертості комунікативним елементам повідомлюваного: Не дивуйте, що після Павликової відповіді на Ваш лист я пишу так напруго друге письмо до Вас, хоч часу, правду сказавши, і в нас часу не купити [3, с.82]. Вставне слово “може”, використане у складнопідрядному реченні двічі та дієслово із заперечною часткою “не” є засобами вираження конотацій великого сумніву та невпевненості у вірогідності повідомлюваного: Не знаю, може, мій суд хибний, і, може, взагалі смішно Вам видається, що я сужу чужі повісті так гостро, а сам і найкоротшу ескізу не втну написати без фальшивого уступу [3, с. 55].

Вставні слова “думаю”, “гадаю” вказують на джерело повідомлення – самого І. Франка і виражають припущення ходу майбутніх подій: Думаю, що в нас вони також дуже здадуться, а ось так, при надходячих святах мож буде дещо трохи межі миром розсіяти [3, с. 55]. Спосіб видавання, гадаю, найвідповідніший випусками, в 2 або й більше листів печатних місячно [3, с. 56]. Таким робом, гадаю, мож би живо виробити собі на провінції хорошу публіку, бо таке видавництво приносило би двояку користь [3, с. 56].

Мовні засоби епістолярію Іван Франка до Ольги Рошкевич і Миколи Драгоманова різняться конотативними складниками та експресивністю синтаксичних структур. Наприклад, Іван Франко несміливо прагне натякнути Ользі Рошкевич на істинну ціль свого листа використовуючи, дієслово умовного способу “міг би-м” та вставну конструкцію, що вказує на джерело повідомлення “правду сказавши”: “Міг би-м говорити про Дрогобич і про новинки тутешній, але не маю, правду сказавши, дару оповідання” [3, с. 12]. Вставна конструкція “осмілюся запитати”, що вказує на тактовність Івана Франка, не приховує трепетного ставлення до Ольги Рошкевич: “По-перше,

осмілюся запитати, як ся пані мають і як живуть тими часами, також що поробляють татко, мамця, панна Михайлина і всі домашні” [3, с. 13].

Гендерні особливості міжособистісної комунікації Івана Франка та Ольги Рошкевич яскраво репрезентовані саме вставними та вставленими конструкціями. Використання таких синтаксичних конструкцій вказує на тісні взаємовідносини чоловіка та жінки і є присутніми маркерами епістолярію Івана Франка. Складна синтаксична конструкція наскрізь пройнята конотаціями вибачення і виправдання. Цьому свідчить використання прислівниково-дієслівної конструкції із заперечною часткою “зовсім не хотів” та прислівника у ролі обмежувальної частки із дієсловом минулого часу “просто ссилався”, що вказують на спробу Івана Франка виправдатися перед коханою. Також автор послуговується великою кількістю вставних та уточнюючих слів: “дійсно”, “значить”, “хоть розуміється”, “отже”, які покликані сконцентрувати увагу Ольги Рошкевич на важливому, довести свою впевненість у сказаному та надати експресивності повідомленню. Вставне речення “я суджу по собі” спонукає адресатку об’єктивно сприймати інформацію. “Я суджу по собі, бо, прочитавши таку Вашу думку, я чувся дуже вражений: я зовсім не хотів уколоти Вас, а просто ссилався на звичайне по більшій часті женщин практичне чуття, котре хватає за найближчим, значить, за найпевнішим, і, дійсно, я не ошибся, полагаючи на Вас таку надію, хоть розуміється, обставини так нас стіснили, що небагато доріг нам осталося, щоб, отже, мож заглянути в будуще, мушу Вас наперед познакомити з настоящим, а відтак познакомити, що дасться зробити в нашім ділі” [3, с. 80].

Наступні листи знову перенасичені вставними словами та словосполученнями. Виразником хвилювання та сумніву є переважно дієслова першої особи однини: “думаю”, “хоть не знаю”, “бачу”. “Думаю, що се письмо дістанеться тоді до рук, хоть не знаю, чи дісталося друге (в книжці “Komuniści”). Я нетерпеливо довгий час ждав твого письма, але бачу, там у вас знову мусило статися щось “polizeiwürdiges ” [3, с. 82].

Отже, Іван Франко використовує вставні конструкції у листах до Ольги Рошкевич і Миколи Драгоманова з різною метою, залежно від особистих стосунків та ставлення до адресата. Якщо в листах до Миколи Драгоманова синтаксичні конструкції, ускладнені уточнюючими та вставними словами, виражають конотації пояснення, невпевненості, припущення, перестороги, то ці засоби у листах до Ольги Рошкевич набувають іншого призначення – ілюструють конотації тривоги, тактовності, делікатності, вибачення і виправдання. Залежно від мотивів та психо-емоційного стану у момент написання приватного листа Іван Франко послуговується специфічними мовними засобами задля акцентуації уваги Ольги Рошкевич. Відповідно і листи до цієї жінки перенасичені експресивними елементами. Враховуючи гендерний чинник, реалізація конотативного потенціалу елементів можлива лише в широкому контексті, адже окремішність вставних конструкцій не містить інформації про стать адресата.

Література

1. Грицяк Н. В. Базові концепції та ідеї гендерної теорії / Н. В. Грицяк // Стратегічні пріоритети: Науково-аналітичний ідеї гендерної теорії щоквартальний збірник . – 11/2006 . – N1 . – С.79 – 87 .
2. Кругова М. С. Гендерная языковая политика в современной Испании / М. С. Кругова // Вестник Московского университета: Сер.9: Филология. – 2007.–№ 2 . – С. 103 – 111 .
3. Франко І.Я. Зібрання творів: В 50 т. / Іван Якович Франко; редкол. Є. П. Кирилюк (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1976 –1986. – Т. 48: Листи (1874 – 1885). – К.: Наукова думка, 1986. – 767 с.
4. Mandal E. W kręgu gender. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. – 2007. – 190 s.
5. Mandal E. Kobięcość i męskość. Popularne opinie a badania naukowe. – Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak, 2003. – s. 101 – 102.
6. Muna Mohammed Abbas. Lexical Analysis of Gender and Language Theories / Journal of Babylon University. – 2010. – p. 501 – 511.

Шум Каріна

студентка 2 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Стовбур Л. М.

КОНФІКСАЛЬНІ СЛОВОТВІРНІ ТИПИ ПРИКМЕТНИКІВ У «ВЕЛИКОМУ ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

У сучасній українській літературній мові конфіксальні прикметники утворюються від прийменниково-іменникових сполучень, сполучень дієслова з часткою не, а також від деяких іменних та дієслівних твірних основ. При утворенні прикметників прийменники та частка не перетворюються в префікси, які в парі з відповідними суфіксами оформлюють іменникові або дієслівні основи [2, с. 299]. Конфіксальні прикметники сучасної української мови утворюють ряд лексико-словотвірних типів.

1. Похідні з препозитивною частиною без- і постпозитивними компонентами -н, -ов, -ев, -ян зі значенням «такий, що не має або позбавлений чогось, названого твірною основою»:

– конфікс без-...-н: безаварійний (який не має аварій), безалкогольний (який не містить алкоголю), безгрішний, бездонний, бездітний [1, с. 41], безсонний, безупинний [1, с. 45];

– форманти без-...-ов, без-...-ев, без-...-ян: безбілковий (який не містить білка) [1, с. 40], безвітряний (тихий, без вітру) [1, с. 44], безстатевий [1, с. 45];

– афікс без-...-ø: безбородий, безбровий, безверхий [1, с. 40], безвусий, безвухий, безголосий [1, с. 41].

2. Прикметникові деривати з конфіксами від-...-н, від-...-ов, які означають:

а) утворений від того, що позначено твірною іменниковою основою (віддієслівний, відіменний) [1, с. 127];

б) зумовлений певною кількістю предметів або назвою твірного іменника (відрядковий) [1, с. 634].

3. Прикметники з конфіксами до-...-ов, до-...-ськ, до-...-н, які виражають значення «такий, що передує в часі певній події, явищу чи епосі»: добуржуазний [1, с. 231], докласовий [1, с. 234], дохристиянський [1, с. 244], дошлюбний [1, с. 243].

4. Деривати з конфіксами за-...-н, за-...-ськ із значенням «такий, що знаходиться, виникає, відбувається там, де визначено твірною основою»: загірний [1, с. 289], заморський [1, с. 311], задністрянський [1, с. 295].

5. Похідні з афіксами між-...-н, між-...-ов, між-...-ев, які означають «такий, що існує, відбувається, знаходиться між предметами, організаціями, подіями, названими твірною іменниковою основою» або «спільний для предметів, організацій, установ, подій, названих твірними іменниками»: міжбібліотечний [1, с. 445], міжзоряний [1, с. 458], міжрічковий [1, с. 461].

6. Дериватами з конфіксом на-...-н, які вживаються із значенням «такий, що знаходиться на чомусь, названому твірною іменниковою основою»: нагірний [1, с. 557], наплічний [1, с. 572], нашкірний [1, с. 588].

7. Похідні з конфіксом над-...-н, які передають такі словотвірні значення: а) «такий, що розташований вище предмета, місця, які названі твірною іменною основою» (надбрівний [1, с. 552], надхмарний [1, с. 565]); б) «розташований уздовж якоїсь території» (надбережний [1, с. 552]); в) «такий, що перевищує норму, виходить за певні межі» (надмірний [1, с. 563]).

8. Прикметники з конфіксами по-...-н, по-...-зьк, які вживаються зі значеннями: а) «такий, що прилягає безпосередньо до того, на що вказує твірний іменник»: побережний, поволзький [1, с. 610]; б) «такий, що настав після певної події або якогось періоду, явища»: повоєнний [1, с. 805]; в) «такий, що відповідає певному часовому відрізку»: помісячний [1, с. 876]; г) «такий, що зумовлений кількістю предметів або їхнім розміром»: поштучний [1, с. 914].

9. Утворення з конфіксами при-...-н, при-...-ськ, які вживаються з двома словотвірними значеннями: а) «такий, що простягається понад чимось або знаходиться поблизу чого-небудь»: прибайкальський [1, с. 925]; б) «такий, який відбувається в чийсь присутності»: прилюдний [1, с. 943].

10. Словоформи з конфіксами поза-...-н, поза-...-ськ, які означають «такий, що перебуває, знаходиться за межами того, що названо твірною основою»: позабюджетний, позаекономічний [1, с. 824], позаєвропейський [1, с. 825], позакласний [1, с. 826].

11. Деривати з афіксами проти-...-н, проти-...-нн, які мають значення «призначений для боротьби з чимось», «скерований проти чогось»: протиалкогольний [1, с. 996], протівірусний, протизаконний [1, с. 999].

12. Прикметники з конфіксами під-...-н, під-...-ов, що мають кілька словотвірних значень: а) «той, що розташований нижче від предмета, названого твірним іменником»: підборідний [1, с. 764], підводний, підземний, підкорінний [1, с. 775]; б) «той, що перебуває близько від предмета, названого

твірним іменником»: підгірний [1, с. 769], підтропічний [1, с. 781]; в) «той, що зазнає дії предмета або явища, названого твірним іменником»: підвладний [1, с. 770], підопічний, підсудний [1, с. 789]; г) «той, що відбувається перед тим, що названо твірним іменником»: підвечірній [1, с. 772], підзимовий [1, с. 776].

13. Лексеми з конфіксами перед-...-н, перед-...-ов, перед-...-ев, перед-...-ян, які виражають два значення: а) «такий, що в часі передує чомусь або відбувається раніше від того, що названо твірною основою»: передвесняний [1, с. 699], передвиборний, передвоєнний, переддошовий, передзимовий, передобідній [1, с. 715]; б) «такий, що знаходиться в просторі перед чимось»: передгірний, передпічний, передсерцевий [1, с. 712].

Від сполучень дієслова з часткою не конфіксальним способом утворюються якісні прикметники, що виражають значення, протилежні семантиці твірних дієслівних основ. Більшість прикметників цього типу вказує на дуже велику міру ознаки.

Серед віддієслівних конфіксальних прикметникових утворень виділяються:

1. Прикметники з конфіксом не-...-н: невгомний, невпинний (який триває або здійснюється постійно, не послаблюючись, з однаковою силою; якого не можна стримати, зупинити) [1, с. 595], незламний, неквапний [1, с. 599];

2. Деривати з конфіксами не-...-анн, не-...-енн: неблаганний, невпізнаний, незбагнений (якого не можна збагнути, зрозуміти, досягнути; незрозумілий) [1, с. 596].

3. Прикметники з формантом не-...-м: невловимий (якого не можна піймати, застати де-небудь) [1, с. 594], незборимий, незцілимий, немислимий [1, с. 597].

4. Лексеми з конфіксом не-...-ущ: невмирущий (який вічно живе, ніколи не вмирає; безсмертний; який завжди зберігається в пам'яті людей, завжди зберігає своє значення; незабутній) [1, с. 594].

5. Похідні з афіксом не-...-лив: незговірливий [1, с. 596], неквапливий (який не квапиться або якому не властива квапливість) [1, с. 597].

Непродуктивну, лексично замкнену групу конфіксальних прикметників становлять утворення з препозитивними елементами о-, об-, су-, спів- і постпозитивними -н, -лив: обачний, обачливий [1, с. 629], обережний, облесливий, обширний [1, с. 630], сукупний, суміжний, сурядний, суцільний, сучасний, співзвучний [1, с. 1215].

У сучасній українській мові у творенні прикметників активну участь беруть такі конфікси: без-...-н- без-...-ов, до-...-н, до-...-ов, до...-ев, за-...-н, за-...-ов, проти-...-н, перед-...-ян, перед-...-івськ тощо. Кожен формант служить для реалізації певного словотвірного значення.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Словотвір сучасної української літературної мови / За загал. ред. М. А. Жовтобрюха. – К.: Наукова думка, 1979. – С. 296-306.

ГАЛЕРЕЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ТВОРАХ В. ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ» ТА З. ЛУЦЕНКО «НЕОБДУМАНА МІЛОВИЦЯ» : СПРОБА ТИПОЛОГІЇ

Дослідження та відтворення психології жіночих характерів є однією з головних проблем творчості письменників ХХІ сторіччя. Цей принцип бере свій початок ще з другої половини ХХ століття, коли відбулася морально-психологічна переорієнтація, перегляд ціннісних концептів – ставлення до держави, влади, релігії, родини. Так з'явилася ціла когорта письменників-історіописців. Буковина має Марію Матіос, Волинь – Володимира Лиса, а у 2012 році твором «Необдумана Міловиця» Зінаїда Луценко заявила про непросте минуле Черкащини.

Наразі актуальним залишається питання пізнання долі української жінки, змалювання жіночої особистості представниками різних статей, адже чоловічий і жіночий погляди на цю проблему є досить різними, що є цілком закономірно, зважаючи на гендерний принцип дослідження концепції особистості.

Яскравими прикладами можуть слугувати твори В.Лиса «Соло для Соломії» та З.Луценко «Необдумана Міловиця», які стали об'єктом нашого дослідження. Маловивченість обраних творів свідчить про новизну наукової розвідки, що може стати спробою дослідження особливостей зображення радянської жінки в українській літературі початку ХХІ століття.

Для ґрунтовного літературознавчого аналізу використано біографічний, інтерпретаційний, психологічний і порівняльно-історичний методи.

Мета наукового дослідження – запропонувати типологію жіночих образів у творах З.Луценко «Необдумана Міловиця» та В.Лиса «Соло для Соломії», взявши за основу їхні прикметні психологічні особливості.

Слід відзначити, що розробкою типології жіночих образів в українській літературі вже займалися деякі дослідники. Зокрема, запорізька дослідниця Н.Санакоева у своїй роботі про українські гендерні риси у творах П.Загребельного справедливо зазначала, що українська література «...лише на рубежі ХІХ-ХХ століть починала переосмислювати кардинальні зміни в традиційному світобаченні...» [4, с. 112].

З.Луценко написала історію життя своєї бабусі – Пистини Прилуцької, – мало в чому відступаючи від родинних оповідок. Твір «Необдумана Міловиця» – це такий собі лист до бабусі. Авторка нагадує головній героїні про її життя. Поступово, у хронологічному порядку (лише час від часу забігаючи наперед), вона розповідає про життя Міловиці. Ця особливість є причиною схожості роману з твором У.Самчука «Марія»: той самий послідовний виклад перипетій страдницького життя героїні, на долю якої випали революція, колективізація, голодомор, війни.

Роман З.Луценко – про тяжку долю жінки, яка кохала одного, а з примусу батьків вийшла за іншого, і зустрілася з неприйняттям з боку його батьків.

Попри батьківські прокльони вона втекла до коханого, але так і не зазнала щастя. На її долю випали ціла низка тяжких випробувань, які вона мала долати заради сімох дітей. Як не дивно, але у творі майже відсутня ідеологічна складова: звертаючись до суперечливих подій, що нівечили людське життя, змальовуючи трагічний вплив бідності та безправності простої людини, авторка не виносить присуду системі, не закликає до помсти «злим людям». Та попри всі страждання Міловиця так і не домоглася щастя своїм дітям. Причиною тому стало те, що Міловиця, втікаючи від чоловіка, скривдила недорікуватого Стаська і цим наклала прокляття на свій рід.

У повісті В.Лиса «Соло для Соломії» можна віднайти подібні з попереднім твором сюжетні колізії, однак слід відзначити динамічність сюжету та часте вживання автором польського діалекту, адже на думку автора «Діалекти збагачують нашу мову. Допоки діалекти існуватимуть, українське слово буде живим» [1, с. 367]. Цікавим є те, що для В.Лиса – це вже не перший досвід змальовання історії життя конкретної людини. Його роман «Століття Якова» про чоловічу долю вже став відомий на весь світ. У той час як твір З.Луценко, вчительки з Черкащині, став її літературним дебютом.

Перейдемо до нашої типології жіночих образів. Міловицю відносимо до типу «жінка-жертва». Вона стала жертвою обставин, часу в якому вона жила. «Міловиця до того ж бідна... вже хоч би брав, то якусь путню дівчину» [2, с. 23], – саме так авторка анонсує негативне ставлення до дівчини, яка стає заручницею свого матеріального та соціального становища, адже «...у всіх бідах ваших була винна тільки одна бідність... та ніде від біди тої не могли сховатися, бо в такий час ви народилися» [2, с. 164].

Доля Соломії («Соло для Соломії») пов'язана з проблемою вибору. Героїня все життя йде за покликом серця, долаючи усі перешкоди. Її також можна віднести «жінки-жертви», але письменник змальовує її з більш рішучою, наполегливою, ніж З.Луценко свою Міловицю. Мабуть, і головна героїня роману-хроніки У.Самчука Марія чимось схожа на цих жінок. Вона також стає жертвою обставин часу, стикається з проблемою вибору та його наслідками.

Ще однією «жінкою-жертвою» є дочка Міловиці – Ганя. Вона була найстаршою донькою, тому коли мати заробляла гроші «на хліб», вона ставала матір'ю для молодших братів і сестер. Міловиця зруйнувала сімейне щастя своєї доньки, не давши їй вийти заміж за коханого: «На кого ж ти мене, Ганю, покинеш?... Як же я лишуся з малими дітьми... Хто ж мені вдома допомагатиме?» [2, с. 229]. Отже, Ганя стала жертвою через власну матір.

Натомість Соломія підтримує своїх дітей у всьому. Це вона успадкувала від своєї матері, яка так само не засуджувала своєї доньки, намагалася допомогти їй і дати слушну пораду. А ось мати Міловиці, Гарпина Гаврилук, була повною протилежністю. Вона виступає «жінкою-диктатором», яка нав'язує дітям свою волю, а за будь-яку провину вони отримують безліч прокльонів: «Щоб вам повік добра не діждатися з таким-от женінням» [2, с. 49].

Ще один яскравий образ у романі «Необдумана Міловиця» – «мовчазна жінка». Він представлений Теклею, матір'ю Ілька, коханого Міловиці, «А ти ж, Теклею, що?... Все мовчиш собі? Мовчи! От як повипихає твій Клим усіх твоїх

дітей по людях ...» [2, с. 43]. Вона є класичним образом покірної, неосвіченої, повністю залежної від чоловіка жінки. Натомість В.Лис у своєму творі пропонує образ «нової» жінки – рішучої та самостійної, яка працює на рівні з чоловіками. Саме такий образ пропагувався тогочасною радянською владою.

У цьому і полягає суттєва різниця між чоловічим і жіночим поглядом на розповідь про жінку ХХ століття. З.Луценко, не прикрашаючи подій, називає свій роман «посібником для дівчат, які хочуть вийти заміж», адже життя не завжди справедливе, тому не обов'язково після весілля починається казка. «У казках усе закінчується весіллям, у житті – із весілля все тільки починається... Можна сказати, що це завершена історія Ромео і Джульєтти, Іванка та Марічки із «Тіней забутих предків» [2, с. 236], – підсумовує письменниця.

Трагічні історичні події ХХ століття зумовили життя людей того часу, вони стали головними «розпорядниками» їхнього життя. Сформувався новий тип жінки, яка у зв'язку з потребою виживати у складних життєвих умовах починає урівнювати власні права з чоловіками, а тогочасна влада тільки сприяла цьому.

Отже, сучасні українські письменники змальовують у своїх творах нові психологічні типи жінок, більш детально зупиняючись на їхньому особистому житті, думках і переживаннях. Жіночі образи в аналізованих творах постають не лише як жертви чоловічого гніту та обставин, а ще й як яскраві особистості, які здатні протистояти життєвим труднощам і виявляти неабияку сміливість і рішучість.

Література

1. Лис В. Соло для Соломії: [роман] / Володимир Лис; передм. Т. Прохаська. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 368 с. – (Першотвір).
2. Луценко З. Необдумана Міловиця: [роман] / Зінаїда Луценко.; передм. Т. Трофименко; худож. Н. Величко. – Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. – 240 с.: іл. – (Першотвір).
3. Самчук У. Марія : [роман] / Улас Самчук. – Буенос-Айрес. – 1952. – 279 с. – (Першотвір).
4. Санакоєва Н. Етнопсихологічна концепція особистості у прозі П. Загребельного : монографія. – Запоріжжя : Просвіта, 2010. – 176 с.

Щербатюк Анна

студентка 5 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Бойко Л. П.

СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «ДІТИ ЧУМАЦЬКОГО ШЛЯХУ»

Речення з одним головним членом здавна привертали увагу дослідників.

Окремий різновид односкладних речень становлять номінативні речення, в яких назва певного предмета чи явища в називному відмінку вживається з метою повідомлення про наявність чи існування цього явища у відповідний

момент (речення екзистенціальні) або з метою найменування чи визначення наявного предмета (речення називні) [2, с. 286].

До проблеми статусу номінативного речення свого часу зверталися Л. Біятенко, Ф. Буженик, Л. Булаховський, І. Вихованець, О. Гаврилюк, К. Гузеєва, Н. Гуйванюк, П. Дудик, О. Єгорова, А. Загнітко, М. Каранська, М. Кобилянська, Б. Кулик, Л. Майорова, О. Пешковський, О. Старикова, А. Солнцева, І. Сушинська, І. Фролова.

Багатофункціональність і частотність використання номінативних утворень наштовхнула деяких мовознавців на думку про тенденцію зростання номінативності. З приводу таких тенденцій у мовних структурах О. Пешковський свого часу зазначив факт зростання кількості іменників за рахунок дієслова, що спричинило заміну в «нехудожніх» (чи «малохудожніх») текстах дієслова віддієслівним іменником [3, с. 129].

Номінативні речення яскраво виявляють свою стилістичну якість на фоні навіть нешироких контекстів. Вони оригінальні як за своєю формою, так і за значеннево-стилістичним колоритом, чим яскраво виділяються серед інших синтаксичних одиниць.

Серед усіх типів односкладних речень, характерних для роману «Діти Чумацького Шляху» Докії Гуменної, найбільш стилістично навантажені безособові та номінативні речення. Нанизування односкладних номінативних речень сприяє створенню динамічних картин оповіді: Тарас згадав отой повсякчасний рефрен батьків до всього: «Грабіжники! Бандити! Жидівські наймити!» і до себе всміхнувся. Батько революціонер! Неймовірна комбінація! [1, с. 211]; Килина й Тамара аж не стямилися з радощів. Казка Шахерезади! Несподіваний скарб! Втілена мрія! [1, с. 115]; Хто він, чий він? Ні пава, ні ворона. Від своїх відстав, до цих не пристав. Ну, скажімо, втече він за кордон, з якими очима? Хто ж він? Сектор ГПУ [1, с. 373].

Окремі номінативні речення вживаються на початку і називають явища, предмети, що створюють зовнішню оболонку, в якій розгортається певна подія, тобто є своєрідними акцентними поштовхами: Новина! Фіма з'явився! Він вистрибнув із невідомості якимось навально й несподівано [1, с. 244]; Щаслива дитина! Воно, дурне, не тямить ще. І не хоч, то заставить сміятися, забутись. Дітям що? [1, с. 361]; Та це ж точнісінькі Дуб'яжичі слова! Колись він розказував йому, Тарасові, про минуле комуни, й ці слова врізалися йому у пам'ять назавжди [1, с. 398]; І справді так було. Влада трудящим! Нетрудовий елемент мусить в інтересах народу змінити свою хижачку природу або звикнути [1, с. 329].

Номінативні речення відіграють також важливу композиційну роль. Використовуючи їх, письменниця вводить у розповідь нових персонажів, нові події: Тарас не звертав на неї уваги, заглиблений у свої думи. Фіма! Хоч вони й приятелювали оці два тижні, але щораз дужче щось не таке відчував у ньому Тарас [1, с. 227]; Навіть не задумувались люди, хто це зробив. Звісно, Дука. Може думав, що поживиться грішми [1, с. 322].

Номінативні речення можуть слугувати засобом характеристики персонажа твору: – Сарголове дурило! Ха-ха-ха! Цей пихатий Муркур із

їжачком на голові! [1, с. 14]; Чи справді це Осташенкова Одарка? Те степове, хутірське тоненьке, скромне запашне стебельце? Чи вона ж це – повновида, квітуча жінка з косами, обведеними круг голови вінком, з сумними й строгими очима? Вона [1, с. 58]; Вона як учепиться, то ні за одну, ні за дві години не можна спекатися і бідолашні жертви тепер просто не ввічливо покидати її на півслові. Брехуха! Що не каже, то бреше! [1, с. 399]; Та й створіння не вітрогон не нічим не цікавилось, крім того, щоб гарно вбратися та когось закокеткувати. Поза тим – лялька лялькою [1, с. 176]; або ж виражати захоплення описуваними картинами: От уже ця Дарочка! Така вразлива! Така недоторкана! Чи що вколе, чи вискрябне, то інше за мить і забуло. А Дарочка довго-довго переживає, пам'ятає – і забути не може. Все до серця бере. І в кого воно таке тендітне вдалося? Таке діткливе? Як паненя? [1, с. 13].

Односкладні номінативні речення письменниці використовує при відтворенні думок, роздумів героїв твору: Хрисанф чув повів великого таланту від цього кострубатого неоковирного парубчачка з їжачком. Якби... Якби не зріс затурканим, занедбаним сиротою в запопадливій мужицькій родині, то хтозна, що з нього вийшло б... Може, композитор, може артист... Хтозна, хтозна... [1, с. 26].

Завдяки своїй семантичній місткості й структурній стислості номінативні речення слугують засобом створення наочно-образних картин життя: – А гарні! Особливо Дарочка. Дівча воно тонке, як патик, струнке [1, с. 9].

Номінативні речення використовуються для зображення певного психічного стану людини: Ой куме, куме... І зостався я з малими дітьми горювати, Муркурові було вісім місяців, а найстаршій Мокринці, п'ять років, як Ганна моя померла. Діти! Писклята! Біда... Що ж вони вині?; особливостей сприйняття навколишнього світу: тоді, коли читач не може встановити зв'язок між розрізненими образами, які виникають у свідомості: Але Неля – це щось від усього відмінне. От, дивна річ! Тамара спочатку приголомшила, здавалась якоюсь такою красунею, що досі й не бачив [1, с.161].

Номінативні речення описового контексту створюють не тільки зорову, але й звукову образність. Головний член у цих реченнях – іменник, що позначає звуки, або шуми, або звукові асоціації: Тиша. І саме сонце здалось самотнім на цім покинутім, замкненім хуторі. Стоять вишні з червоним жаром ягід – і вони самотні. Сум. Сум і тиша. А як же весело тут було колись [1, с. 230].

У романі трапляються номінативні речення з посиленням емоційним забарвленням: Молодий, Хрисанф, ще й хор привіз – ні до чого, власне. Свята наївність [1, с. 23].

З'єднуючись парами, номінативні речення можуть створювати антитезу: Чого ще треба? Мир халупам, і війна палацам! Чого ще людині треба? [1, с. 329].

Буттєві номінативні речення виконують описову функцію і використовуються за умови, коли в усній чи писемній формі необхідно зафіксувати існування наявності певного явища, предмета, факту, події, часу, названих прямим відмінком. Вони стисло передають обстановку: Тарас почував

себе забутим, закинутим, нікому непотрібним. Нема коло нього нікого. Сам. Нелі й Килини також нема [1, с. 179].

Оцінні номінативні речення поєднують номінацію предмета та його емоційну оцінку, наприклад: Робітниця в хаті! Дарочка й Наталка зодягнені точнісінько одно, як друга [1, с. 9]; Цікава людина його батько! Тарас вражений [1, с. 212]; Хазяєчка, пильновата... Так, так!.. Тільки й пам'ятає Меркурій стусани та голод у животі [1, с. 20].

Називний уявлення констатує уявлення про предмет, стверджуючи наявність предмета чи його необхідність. Після нього іде відповідний коментар, наприклад: Так і Дарочка. Все відсилала сватачів ні з чим, не хотіла заміж іти, все чогось ждала [1, с. 59].

Кожен письменник, втілюючи образну інформацію у компонентах тексту, загалом орієнтується на моделі, вироблені в синтаксичній системі. Проте кожен майстер художнього мовлення вносить і своє оригінальне в мовні засоби зображення, про що свідчить творчість Докії Гуменної.

Література

1. Гуменна Докія. Діти Чумацького Шляху : [роман : у 4-х кн.] / Д. Гуменна. – К. : Український центр духовної культури, 1998. – 576 с.
2. Історія української мови : [синтаксис] / Г. Арполенко, А. Грищенко, В. Німчук. – К. : Наукова думка, 1983. – 503 с.
3. Шульжук К. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Шульжук. – К. : Академія, 2004. – 408 с.

Юрченко Наталія

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук. кер.: к. пед. н., доц. Слижук О. А.

ПОВІСТІ НІНИ БІЧУЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ

За новою програмою з української літератури у 8 класі вивчається повість Ніни Бічуї «Шпага Славка Беркути». Особливу увагу учнів зосереджуємо на сюжеті й композиції повісті та розкритті основної проблеми – вихованні особистості. Звертаючись до вивчення жанру повісті у школі, слід звернути увагу на ряд її жанрових рис. Насамперед необхідно розглянути визначення терміна повість як складника жанрової системи творів. Уміння учнів вирізняти повість серед інших жанрів є початковим етапом аналізу художнього твору та формує вміння виділяти композиційні особливості.

Дослідженням жанру повісті займалися вітчизняні літературознавці М. Бахтін, П. Волинський, О. Галич, М. Греч, В. Неділько, О. Сенковський, Т. Тищук та ін.

Метою статті є розгляд системи уроків вивчення повістей Н. Бічуї на уроках української літератури в школі.

П. Волинський зазначає, що «Повість – це розповідний твір, звичайно менший за роман. Проте справа не просто в обсязі твору. У романі життя змальовується широко, життєвий шлях основних героїв зображується в складних взаємозв'язках, характери розкриваються багатогранно. Повість же

вужче охоплює життя. В ній, як правило, широко й багатогранно виводяться тільки одна-дві дійові особи, а інші змальовуються побіжно» [3, с. 280]. Отже, якщо учень зуміє правильно визначити жанр твору, то аналіз композиції буде закономірним кроком на шляху до його інтерпретації.

На вступному уроці зазначимо, що Н. Бічуя у своїй творчості неодноразово зверталася до жанру повісті («Шпага Славка Беркути», «Звичайний шкільний тиждень», «Канікули у Світлогорську» та ін.).

Загалом, необхідно звернути увагу учнів на те, що письменниця намагалася вийти за загальноприйняті канони традиційної повісті. Вчитель повинен наголосити на тому, що повісті письменниці часто мають нетрадиційну композицію. Цікавою є думка Н. Сидоренко, яка підкреслює, що «Повість Н. Бічуї «Шпага Славка Беркути» має нетрадиційну побудову: починається розділом з інтригуючою назвою «Про те, що сталося пізніше». Така хронологічна інверсія характерна для детективу. У першому розділі зображена спроба правопорушення: троє хлопчаків на подвір'ї чужого будинку хотіли розпити пляшку вина, але їх «застукали». Двоє втекли, а третій потрапив до дитячої кімнати міліції. Як потім виявилось, це був Юлько Ващук, якого Славко Беркута вважав своїм другом. Наступний розділ «Чотири портрети» є частково ретроспективним і відіграє роль розгорнутої експозиції та водночас «психологічної студії». Його новелістична структура була новаторською знахідкою, що дозволила лаконічно схарактеризувати підлітків з найближчого оточення Славка, а також окреслити і його деякі риси» [4, с. 56].

На другому уроці передбачається розгляд проблематики твору. Слід відзначити, що твір має широкий спектр проблем: філософські, педагогічні, морально-етичні, але головною є проблема виховання в родині. Прочитавши твір, учні повинні звернути увагу на те, що головний герой Славко знаходиться під позитивним впливом батьків, які дбають про розвиток сина. Отже, вчитель повинен навчити учнів знаходити проблеми, які письменниця порушує у творі, а також навчити їх аналізувати.

Вчителю слід зосередити учнів та характеристики героїв. Прочитавши твір, учні повинні вміти дати детальну порівняльну характеристику героїв. Для цього доцільно використати цитати з твору, які найбільшою мірою розкриють індивідуальний образ кожного героя.

Розгляд на уроках позакласного читання повісті Ніни Бічуї «Звичайний шкільний тиждень», почнемо словами Н. Сидоренко «В анотації до повісті «Звичайний шкільний тиждень» зазначається: «Мабуть, не раз бувало з тобою, читачу: маєш найкращі наміри, хочеш зробити усе якнайліпше – а ті твої наміри чомусь усякий сприймає як звичайний дитячий вибрик. Отаке трапляється і з Мирком Трояном, трохи наче зухвалим, а насправді – добрим, веселим і дотепним хлопцем, котрий може і вміє дуже багато: ловити раків, розмовляти з Сатурном, піклуватися про молодшого брата, по-справжньому товаришувати, не боятися грози і відповідальності за власні вчинки» [2, с. 2]. Така анотація, безумовно, зацікавить юного читача, викличе симпатію до головного героя» [4, с. 58]. Цю повість також слід розглянути шляхом проблемно-композиційного аналізу.

Отже, вивчаючи повісті Н. Бічуї у школі необхідно звернути увагу учнів на жанрову специфіку творів, а також на їх детальний сюжетно-композиційний та проблемно-тематичний аналіз. Учитель повинен виділити широкий спектр проблем, що вперше порушуються в повістях Ніни Бічуї, що засвідчує глибоку індивідуальність світогляду письменниці і її творчості загалом.

Література

1. Бічуя Н. Шпага Славка Беркути / Н. Бічуя // Яблуня і зернятко: повісті – К. : Веселка, 1983. – С.85 – 171
2. Бічуя Н. Звичайний шкільний тиждень: повість, оповідання / Н. Бічуя. – К.: Веселка, 1973. – С. 2 – 96.
3. Волинський П. Основи теорії літератури / П. Волинський. – К.: Радянська школа, 1967. – 365 с.
4. Сидоренко Н. Модифікації «шкільної» повісті у творчості Ніни Бічуї /Н. Сидоренко // Філологічні трактати. – 2013. – Т. 5, – С. 55–61.

Юрченко Наталія

студентка 4 курсу філологічного фак-ту
Наук.кер.: к.філол.н., доц. Денисенко Л.П.

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ У РОМАНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «ТВОЯ ЗОРЯ»

Невід’ємною складовою сучасної української мови є специфіка мовних стосунків між учасниками спілкування. Актуальними у цьому плані виступають форми етикетних висловлювань. З’ясування походження етикетних формул займалися такі відомі науковці, як В. Горпинич, К. Городенська, В. Виноградов, І. Вихованець та ін. Л. Булаховський та І. Попова зараховують мовний етикет до еквівалентів речення. О. Пешковський відносить їх до неповних речень.

Т. Гриценко зазначає, що «Мовленнєвий етикет висуває перед людьми, що спілкуються, певні вимоги. Їх розмова має бути ввічливою, статечною, пристойною, а самі комуніканти мають виявляти один до одного уважність і чемність» [2, с. 65].

Найбільш ґрунтовне дослідження етикету українців зробила С. Богдан. У своїй праці дослідниця зазначає, що «мовний етикет українців є унікальною, універсальною моделлю їх мовної діяльності. Знання цієї системи, а ще більше – повсякденна їх реалізація, гармонія знань і внутрішнього світу людини, без перебільшень, є своєрідним барометром духовної зрілості нації» [1, с. 432].

Мовний етикет має свою власну специфіку. Етикетні формули виражаються у мові за допомогою звертань. Саме звертання є найяскравішим і часто вживаним видом мовленнєвого етикету. Етикетні формули закріплені в мові за допомогою формул вибачення, прохання, вітання та ін. Метою статті є дослідження мовленнєвого етикету у романі Олесь Гончара «Твоя зоря».

У творі «Твоя зоря» застосовуються такі формули вибачення: «Вибачте, будь ласка, Соню...» [3, с. 235]. Стилiстично нейтральною, незалежною від соціальних, вікових характеристик адресатів виступає лексема вибач (те). У таких звертаннях лексема вибач (те) є науживанішою та найпродуктивнішою.

У звертаннях трапляються слова, які вказують на родинні зв'язки й стосунки з різними людьми: « – Ви справді до них знаєте слово, дядьку Романе?» [3, с. 349]; « – Тьотю Соню! – обернувшись, гукнула тоді їй Ліда, і аж вираз болю перебіг дівчинці по обличчю, той болісний вираз так і не сховався, доки вона махала рученям Заболотній, котру гаражне підземелля поволі зашторювало сталлю дверей» [3, с. 318]; « – Дівчата, де тут госпіталь? – чомусь хвилюючись, спитала Софійка» [3, с. 286]. У таких типах звертань виражається відношення мовця до однієї людини або до групи людей. Звертання у таких випадках служать як основний етикетний елемент у структурі речення.

О. Гончар у романі «Твоя зоря» вдається до використання формул прохання: « – Будь ласка, – примирливо каже Заболотний» [3, с. 295]. Лексема будь ласка у даній групі етикетних формул виступає найпродуктивнішою.

Особливо часто письменник апелює до здрібно-пестливої лексики: «По-слабідському – Надька, а для когось Надійка, а то, може й Надієчка...» [3, с. 330]. Використання таких лексем характеризує мовця з позитивного боку і дає змогу говорити про його прихильне ставлення до співбесідника.

Автор застосовує різноманітні жіночі антропоніми: «А це якось беру воду, а він де взявся із-за спини: «дозволь, я поможу тобі, Софійко...» [3, с. 278]; «Ви помітили, Соню, як горе єднає людей? Єднає, звісно, і радість, а от – що горе...» [3, с. 291]; « – Пригадуєш, Оксано, як ми колись, ще дівками будучи, туди на ярмарки їздили, – вже звеселілим голосом зверталась тітка Василина до Софійчиної матері» [3, с. 292]; « – Не хвилюйтесь, Соню-сан, все буде о'кей! – раптом каже він, видно, уявивши залишену вдома дружину» [3, с. 295]; «Настеня. Настуся. А інколи дядько Роман навіть зовсім по-дорослому називав малу: Анастасія» [3, с. 530]; « – О Кет! Золота моя Кет...» [3, с. 530].

Нагромадження різноманітних жіночих антропонімів позитивно впливає на структуру речення.

Не менш різноманітні чоловічі антропоніми, деякі скаладаються від імені з додаванням до нього по батькові: « – Ніколи не бачила вас, Кириле Петровичу» [3, с. 295]; «Вінки для дівчат, а тобі Грицьку, личив би бриль, – розсудливо каже мала Заболотна» [3, с. 402-403].

У творі наявні національно-марковані лексеми: « – Терпи, козаче, терпи, – ласкаво примовить, помітивши, як ти аж зуби стинаєш від болю» [3, с. 337].

Автор застосовує у творі стилістично-знижені звертання: «Г-гах, ви ж, торбешники слобідські! – він аж давився власною люттю» [3, с. 405].

Майстер слова вдається у своєму романі до застосування іншомовних лексем: «Бо тут – у дорозі, в цих швидкостях – ти вільний від умовностей, суєтностей і марнот, ти рівний усім, хто летить, долає простір, ти тут брат людству! – екс'юз мі за високий штиль...» [3, с. 296]; «– Хелло!» « – Пліз!» [3, с. 463]. Іншомовні слова в поданих реченнях відіграють роль ключових лексем, за допомогою яких виражається ставлення мовця до співбесідника. Такі лексеми надають реченням виразності та індивідуальності.

Наявність у тексті розмовно-побутової лексики увиразнює глибоко-індивідуальний стиль письменника, наприклад: «Що за козак, коли він лежить! Не той зараз час, Васильовичу, щоб нездужати!» [3, с. 441]; «Але ж могло біти,

що хтось і врятувався? Як ви гадаєте сер?» [3, с. 525]; « – Ти ж там не жени, Кирику, не жени! Доведи їм, що ти не лихач... Дай мені слово... Обіцяй мені?» [3, с. 423].

На лексичному рівні зустрічаються згрубілі звертання, типу: «Не діждетесь, відьми! Нічого не скажу на владу...» [3, с. 423]; «Та пробував підбивати клина, поганець» [3, с. 278].

Митець використовує субстантивовані лексеми з метою вираження захвату щодо співрозмовника: « – Ніхто твого Заболотного, Сонечко, не посилає він сам зголосився, – уточнює господар» [3, с. 557]; « – Обганяй його, смолокура! – підбадьорює Тамара свого Дударевича – жени сміливіше, серденько!» [3, с. 566]; «Жену, моє золото. Не має собі рівних наш «мустанг» [3, с. 566].

Слід зазначити, що в романі наявні формули прощання: «Хай щастить, – побажала Тамара йому навздогін» [3, с. 566].

Отже, у романі Олеся Гончара «Твоя зоря» яскраво представлені різноманітні етикетні формули, які характеризуються підвищеною емоційністю, образністю, індивідуальністю стилю. Усе це розширює рамки вживання мовного етикету в різних ситуаціях.

Література

1. Богдан С. Мовний етикет українців: традиції і сучасність. – К.: Рідна мова, 1998. – 432 с.
2. Гриценко Т. Українська мова та культура мовлення : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 533 с.
3. Гончар О. Твоя зоря. – К.: «Веселка», 1993. – 384 с.
4. Городенська К. Синтаксична специфіка української наукової мови // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. – Вип. IV.– К.: КНЕУ, 2001.– С.11–14.
5. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. Морозов, Л. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с.

Юрченко Наталія

студентка 4 курсу філологічного фак-ту

Наук. кер.: д. філол.н., проф. Шевченко В.Ф.

ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ ТА ХУДОЖНОГО ДОМИСЛУ В РОМАНАХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «ТАВРІЯ» І «ПЕРЕКОП»

Вивчаючи творчість Олеся Гончара, слід звернути увагу на тему історичної правди та художнього домислу в романах «Таврія» та «Перекоп». Будь-який художній твір має свої особливості і свою специфіку. Специфічними у романах письменника є характеристика історичної достовірності та художнього моделювання.

Теоретичні проблеми історичної прози стали об'єктом дослідження таких науковців, як В. Беляєв, А. Віннічук, О. Проценко, Л. Ромащенко та ін.

Метою статті є розглянути особливості історичної правди та домислу письменника в романах «Таврія» і «Перекоп».

Дослідниця А. Віннічук, зазначає: «Історичні твори українських авторів (особливо епічні) прикметні широтою тематичного діапазону – від доби Київської Русі до переломних подій минулого століття. Осібне місце в нашому письменстві належить творам про державницькі змагання нації, що супроводжували весь бездержавний період її історичного розвитку. Перебіг поворотних моментів національно-визвольних рухів був об'єктом художніх спостережень багатьох письменників» [2, с. 296]. Дійсно, висвітлення історичних фактів відіграє важливу роль в описі подій, які розкриває письменник .

Щодо історичного роману загалом, літературознавець В. Беляєв зазначав, що він «...зовсім не є переказом, викладенням відомих і маловідомих фактів історії, його завданням є творча переробка їх, художня подача в низці драматичних сцен і епізодів, які є сюжетною тканиною твору. Для того, щоб правдиво і широко висвітлити картини життя народу, необхідно одягнути дані історії у високохудожню форму» [1, с. 330]. Це дає підставу стверджувати, що письменники, як талановиті майстри слова, кожний історичний факт доповнюють власним домислом.

Саме в аналізі історичної прози можна говорити про роль художнього домислу, про цей своєрідний здогад, який заснований на припущеннях.

Визначаючи специфіку історичної достовірності в романах О. Гончара, херсонський науковець П. Параскевич зазначає, що «широка географія нашого краю постає із творів О.Гончара: Каховка, Нова Каховка, Чаплинка, Асканія-Нова, Хорли, Берислав, Херсон, Цюрупинськ (Олешки), Гола Пристань (Гопри)... А головне, люди (і які люди!), майстерно відтворені художнім словом справжнього майстра» [6, с. 64]. Цей факт дає змогу стверджувати, що письменник використовує широкий набір географічних назв.

О. Гончар у романі «Таврія» не раз згадує історію сіл, а також, у примітках подає факти історичної достовірності: «Згодом на місці спустошених Трубаїв виросло нове село під назвою Скорбне. Володіли ним нащадки Базилевських...» [3, с. 387]. Саме так говорять історичні джерела.

У творі домінує назва затоки Сиваш. Автор підкреслює, що Сиваш нерозривно пов'язаний із Перекопом: «Коли зніметься вітер з Азова, пожене воду на Сиваші, залле їх до самого, вважай, Перекопу...» [3, с. 391].

Для увиразнення єдності історичної достовірності письменник доповнює історичні дані рисами домислу. Для характеристики людей, які проживають у Каховці, письменник використовує вираз «...в Каховці людина людині – вовк» [3, с. 285].

Порушуючи проблему характеристики історичної правди в романі «Перекоп», слід зазначити, що цей твір став яскравим прикладом висвітлення історичних подій. Л. Коваленко зазначає: «Не дивно, що головні сюжетні вузли в «Перекопі» зав'язуються навколо воєнних дій – тяжкого, але славного бойового походу від Херсона до Києва, знаменитої битви за Перекоп» [5, с. 46]. Але твір вирізняється не лише воєнними подіями, а й відображенням суспільного життя.

У романі перед нами постає ідеалізований образ полководця М. Фрунзе. О. Гончар дає йому кон'юнктурну характеристику, яка описує діяльність «народного лідера»: «Фрунзе був одним із тих нових народних полководців, що їх висунула революція і які, опинившись на найвищих постах, весь час пам'ятали, що передусім кожен із них комуніст, революціонер» [4, с. 369].

Митець неодноразово згадує постать Н. Махна. Щодо його портрета письменник зазначає: «Френч на ньому з нового сукна, карманистий, довгий, мов жупан. Волосся, як у відьми, – до плеч. Обличчя худе, змучене, а очі...о, ці очі, наскрізь проймаючі, повні нестерпного блиску, як вони вмiли колись чарувати дядьків! По клунях, по майданах гіпнотично виблискували перед натовпами, запалювали й вели за собою на смерть тисячі» [4, с. 213].

Плакатно змальовані у романі постаті Будьонного та Ворошилова: «На каховському боці біля самого мосту, оточені командирами, стоять Ворошилов і Будьонний. Обидва в кожухах: холодно. Уважно стежать за безконечним рухом кінних полків, що течуть через Дніпро по вузькій стежці понтонного мосту» [4, с. 347].

Отже, у романі О. Гончара «Таврія» риси історичного факту та художнього домислу письменника поєднуються і складають своєрідну цілісність. Прозаїк згадує назви топонімів, історичні події, які акцентують історичну достовірність. Щодо «Перекопу», то він має досить глибокі історичні джерела та оригінальну історичну основу. Дослідники вказують на те, що письменник добре був знайомий з історією, досконало опрацював історичні джерела, які лягли в основу роману.

У романах О. Гончара «Таврія» і «Перекоп» розмаїто співвідносяться риси історичної правди та художнього домислу. Треба зазначити, що О. Гончару як великому майстру художнього слова вдалося поєднати історичні факти та художній домисел, що засвідчує оригінальність романів та їх художню індивідуальність.

Література

1. Беляєв В. Український радянський історичний роман / В. Беляєв // Питання української радянської літератури: Літературно-критичні статті. – К.: Радянський письменник, 1955. – С. 315 – 342.
2. Віннічук А. Розвиток українського історичного роману. / А. Віннічук // Філологія (збірник наукових праць). – К.: 2009. – С. 296 – 300
3. Гончар О. Таврія / О. Гончар // Твори: В 6 томах. – К.: Дніпро, 1978. – Т.2. – С. 263 – 535.
4. Гончар О. Перекоп / О. Гончар // Твори: В 6 томах. – К.: Дніпро, 1978. – Т.3.– С. 5 – 413.
5. Коваленко Л. Утвердження духовної краси. / Л. Коваленко // Про Олеся Гончара. Літературно-критичні матеріали. – К.: Радянський письменник, 1968. – С. 45 – 51.
6. Параскевич П. Життя як джерело / П. Параскевич // Печатное слово. – 2003. – № 2. – С. 63 – 66.

Ярош Людмила
студентка фак-ту іноземних мов
Криворізького педагогічного інституту
ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Наук. кер.: к.філол.н., доц. Гамалі О. І.

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У СУЧАСНИХ «ГЛЯНЦЕВИХ» ЖУРНАЛАХ

Представники сучасної лінгвістики і лінгвокультурології, звертаючись до явища широкої популярності, частого цитування тексту, оперують поняттям «прецедентний феномен», що було введено до наукового словника порівняно недавно, в 1986 р. (Ю. Н. Карауловим, який визначав прецедентні феномени як «тексти, значущі для тієї чи іншої особистості в пізнавальному і емоційному відношенні, що мають надособовий характер, тобто добре відомі і широкому оточенню цієї особистості, включаючи її попередників і сучасників, і, нарешті, такі, звернення до яких поновлюється неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [2, с. 216]) Але, незважаючи на високий інтерес дослідників як до різних аспектів прецедентності в цілому (О. С. Боярських, Н. П. Вольська, Ю. М. Караулов, П. І. Костомаров, В. В. Червоних, О. В. Лисоченко, Н. Г. Михновець та ін.), так і до різних видів прецедентних феноменів зокрема (В. А. Азарова, О. А. Ворожцова, Д. Б. Гудков, Ю. В. Єрмакова, Е. А. Нахимова, Є. С. Отін, Е. А. Попова, Л. Є. Рогозіна та ін.), явище повною мірою ще не вивчене, що й зумовлює актуальність обраної теми.

«Глянцева» література – це «типовий продукт масової культури, метою якого є формування в читачів певного стилю життя, допомога в досягненні успіху через висвітлення певних життєвих ситуацій з позицій краси, моди, стилю». Основна особливість мови глянцевих журналів – прагнення до виразності, образності і в той же час до стислості, що реалізується через введення в текст публіцистичного твору прецедентних феноменів [1, с. 1].

Мета статті – описати прецедентні феномени, що використовуються в сучасних глянцевих журналах, та визначити особливості їх вживання.

Зроблена нами суцільна вибірка прецедентних феноменів із сучасних глянцевих журналів («MINI», «Glamour», «VOGUE», «Pink», «ELLE» тощо) демонструє, що в сучасній публіцистиці використовуються усі види прецедентних феноменів, зокрема: прецедентні імена (боевая Катюша, Ги де Мопассан, Горький, Красная площадь, Курочка Ряба, Славянский базар, Фея Крестная та ін.), назви прецедентних текстів («Алиса в зазеркальє», «Былое и думы», «Барышня-крестьянка», «Гимн бороде», «Гордость и предубеждение», «Дворянское гнездо», «Каменный гость», «Кому на Руси жить хорошо?», «Красное и черное», «Нагорная проповедь», «Тени исчезают в полдень», «Человек в футляре», «Ярмарка тщеславия» та ін.), прецедентні ситуації (бабье лето, День металлурга, Красный день календаря та ін.) та прецедентні висловлювання («В Африку гуляют», «В белом венчике из роз», «Веселится и ликует», «Недаром помнит вся Россия», «Нет, я не Байрон, я другой», «Не хлебом единым», «Он с именем этим ложится, он с именем этим идет», «Он

уважать себя заставил», «О подвигах, о славе», «По образу и подобию», «Увидеть Париж и умереть», «Ходим парой» тощо).

Зафіксований широкий спектр прецедентних феноменів з різних сфер джерел: психології (защитный механизм, образное мышление та ін.), фізики (элементарная частица, электрический заряд, сменный блок та ін.), історії (боевая Катюша, Красный день календаря, Ледниковый период, «Мир. Труд. Май», Первая мировая война та ін.), релігії («Нагорная проповедь», «По образу и подобию» та ін.), філософії («вещь в себе» та ін.), біології (радужная оболочка та ін.), лінгвістики (шипящие согласные та ін.), військової справи (точечная бомбардировка та ін.), пареміології («Все свое ношу с собой», «Каши не сварить», «Тишь да гладь»), літератури («В Африку гуляют», «Великий имитатор», «Веселится и ликует», «Днем с огнем», «Истина в вине», «Каменный гость», «Кому на Руси жить хорошо?», «Недаром помнит вся Россия», «Необитаемый остров», «Ну, погоди!», «Сон в летнюю ночь» тощо).

Характерною особливістю використання прецедентних феноменів у «глянцевій» публіцистиці, за даними нашої вибірки, є розрив зв'язків феноменів з їхнім прецедентним значенням, актуалізація первісних прямих значень їхніх компонентів.

Наприклад, назва оповідання А. П. Чехова «Человек в футляре» давно стала прецедентною і використовується стосовно людини, що замкнулась у колі вузьких, буденних інтересів та побоюється всього нового. В однойменній статті це словосполучення набуває буквального значення – «чехол, коробка, плащ, куда помещается вещь (человек) для сохранения или защиты от чего-либо (дождя) [3, с. 1412]: «В дождливый день лучшим спутником для вас станет тренч, классический или ультрасовременный» [4, с. 178].

Фрагмент фіналу поеми О. Блока «Дванадцять» «В белом венчике из роз» відкриває таке повідомлення: «Кто сказал, что мужчина не может пахнуть цветами?» [4, с. 10]. Слово роза введено в текст у своєму початковому значенні: роза – «декоративный кустарник с крупными ароматными цветками разнообразной окраски и со стеблями, покрытыми шипами» [3, с. 876].

Стаття з назвою «Барышня-крестьянка» [4, с. 168] (див. однойменну повість О. С. Пушкіна) замість очікуваної історії про перевдягання заможної дівчини-аристократки в простолюдинку для зустрічей з коханим розповідає про різні способи плетіння кіс. Але зберігається натяк на стародавні російські традиційні жіночі зачіски: раніше дівчата-селянки заплітали волосся в косу, заміжні жінки плели дві коси, уклали їх на голові.

У замітці з «політико-історичною» назвою «Освободительное движение» йдеться не про «организацию, которая ведет борьбу за освобождение какого-то народа от иностранного господства» [3, с. 659], а про «езду или ходьбу в разных направлениях» [3, с. 659] для «визволення» від зайвих кілограмів: «Приятная новость от датских ученых: получасовая пробежка на пределе возможностей сжигает больше калорий, чем бесконечный бег трусцой» [4, с. 7].

Інколи прецедентні феномени трансформують для того, наближаючи до змісту статті. Наприклад, оригінальне «Нет, я не Байрон» (О. С. Пушкін) замінюється на «Нет, вы не Байрон»; цим самим адресант мовлення «я», що

служує для позначення мовцем самого себе, змінюється на звернення до адресату «ви», що характерно для публіцистичного стилю взагалі.

Заміна назви статті з «Каменный гость» (п'єса з циклу «Маленькі трагедії» О. С. Пушкіна) на «Каменный гост» («государственный общероссийский стандарт – комплекс норм и правил по отношению к объектам стандартизации» [3, с. 267]) зумовлена темою статті: «Самоцветы и прочие минералы строго обязательны для девушек любого темперамента – что в будни, что в праздники» [4, с. 178].

Заміна лінгвістичного терміна «шипящие согласные» на «шипящие согласны» в статті про актуальний зараз зміїний принт [4, с. 158]) ґрунтується на омонімії: шипящие (лінгвістичне) – «согласные [ж], [ч], [ш], при произнесении которых образуется характерный для них шум» [3, с. 1512] та шипящие – «животные, которые издают легкое шипение» [3, с. 1512].

Набір використаних прецедентних феноменів відображає національну систему цінностей та антицінностей сучасного суспільства: які б теми не піднімались у проаналізованих статтях (мода, здоров'я, їжа), для їх опису залучаються посилання на значні історичні події, назви класичних творів літератури і мистецтва, цитати з відомих текстів – оригінальні або трансформовані.

Отже, у «глянцевій» публіцистиці домінуючою є лише одна функція прецедентних феноменів – атрактивна, сутністю якої є привернення мимовільної уваги читачів. Можна припустити, що автори розраховують на «середньостатистичного» читача «глянцевої» літератури – молоду, активну людину з сучасними поглядами на життя, яка прагне досягти кар'єрного успіху, а значить, освічену, таку, що володіє традиційним набором прецедентних текстів і здатна взяти участь у запропонованій мовній грі – руйнуванні, деактуалізації лінгвокультурного значення, поверненні до «витоків» прецедентного тексту. Додамо, що так чи інакше вивчений прийом стає одним із засобів комічно-іронічного забарвлення публіцистичного тексту.

Література

1. Буряковская В. А. Глянцевый журнал как феномен массовой культуры [Электронный ресурс] / Валерия Анатолиевна Буряковская. – Режим доступа: http://journals.uspu.ru/attachments/article/107/PL_2012_1_25.pdf
2. Караулов Ю. М. Русский язык и языковая личность / Юрий Николаевич Караулов. – М.: Наука, 1987. – 246с.
3. Кузнецов С. А. Большой толковый словарь русского языка [Электронный ресурс] / Сергей Александрович Кузнецов. – Режим доступа: <http://www.alleng.ru/d/rusl/rusl56.htm>
4. Федорова М. Glamour [Электронный ресурс] / Мария Федорова. – Режим доступа: http://jurnal.com.ua/read/glamour_march_december_2013_russia/

Азаренко Наталія
студентка 3 курсу Криворізького фак-ту ЗНУ
Наук. кер. : к.е.н, доц. Барабанова В. В.

ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ

В Україні основна частка національного продукту створюється в окремих галузях та регіонах і актуальними за сучасних умов є завдання зниження територіальних диспропорцій, розширення міжрегіональної взаємодії на ринках товарів, послуг, капіталів і праці. Ефективне регулювання регіонального розвитку забезпечує функціонування національної економіки як цілісної системи на базі оптимального розміщення продуктивних сил з урахуванням місцевих ресурсів, існуючих систем розселення, особливостей історичного розвитку. В сучасних ринкових умовах стає все більш актуальною задача визначення внутрішніх резервів економічного розвитку, рішення якої зв'язується в першу чергу з розробкою нових підходів до визначення суті, структури і методів оцінки соціально-економічного потенціалу регіону.

Теоретико-методологічними проблемами структури і методів оцінки соціально-економічного потенціалу регіону присвячені роботи таких вітчизняних вчених як М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О.О. Смірнова, В.Ф. Семенов. Вивчення представлених у літературі концепцій та підходів дозволило зробити висновок про те, що широке коло питань, які стосуються визначення соціально-економічного потенціалу регіону, розроблене недостатньо і потребує подальшого дослідження.

Метою статті є розробка методичних підходів до дослідження структури і методів оцінки соціально- економічного потенціалу області.

Останнім часом в літературі досить часто зустрічається поняття «економічний потенціал», проте ні в нашій країні, ні за кордоном немає ані загальноприйнятого визначення цього поняття, ані комплексних досліджень з цієї проблеми, хоч по окремим елементам таких як, національне багатство, науково-технічних потенціал тощо, у наявності численна література. [1, с.100]

Зміст економічного потенціалу складають два компоненти: об'єктивний – сукупність різноманітних ресурсів, задіяних і незадіяних з якихось причин у виробництво, таких, що мають можливість брати участь в ньому; суб'єктивний – можливості працівників, колективів до використання ресурсів і створення максимального обсягу матеріальних благ та послуг, а також можливості управлінського апарату підприємства, організації, галузі, господарської системи в цілому до оптимального використання наявних ресурсів.

Для оцінки об'ємів економічного потенціалу доцільно виділяти такі поняття, як використаний і невикористаний економічний потенціал. Перший можна ототожнювати з економічними ресурсами регіону і оцінювати через його об'єм, відбиваний у фінансовому балансі регіону. В цілому коло визначень

економічного потенціалу надзвичайно широке – від досить вузького його розуміння, як річного обсягу виробництва продукції до таких узагальнюючих категорій, як соціально-економічна система.

Так наприклад незважаючи на значну кількість пропонованих методик визначення інвестиційної привабливості регіонів, їх практичне застосування є обмеженим через певні прикладні і методичні проблем: 1) використання показників, дані щодо яких є недоступними для широкого загалу або на які регіональні органи влади практично не мають впливу, що істотно обмежує можливості практичного застосування таких методик у процесі формування регіональної інвестиційної політики; 2) неврахування вітчизняної специфіки або недооцінка факторів ризику (зокрема рівня корупції і екологічної безпеки в регіоні) тощо [2, с. 9].

Інтегральну характеристику регіону дає соціально-економічний потенціал. Його основу становить економічний потенціал, що характеризує валовий регіональний продукт; інвестиції в основний капітал; обсяги роздрібного товарообороту підприємств; зовнішньоторговельний оборот; середньомісячна номінальна заробітна плата одного найманого працівника. Він визначає загальні можливості країни або регіону, їхню економічну спроможність. Все це впливає на стан виконання бюджетів усіх рівнів області. Останні роки стає гостра проблема стан матеріальної бази обласного бюджету, бо саме це впливає на виконання соціально-економічного розвитку регіону.

За розрахунками економічний потенціал Дніпропетровської області посідає 3 місце у рейтингу за економічним виміром, 10 місце за індексом сталого розвитку у 2013 році. Ступінь гармонізації за економічним виміром є найвищим в Україні, хоча індекс сталого розвитку на 10 місці. Такий стан для адміністративно-територіальної одиниці зумовили, насамперед, такі категорії політики: 'Базові потреби' (3 позиція), 'Ринок праці' (3 позиція), 'Інноваційно-інвестиційні можливості' (також 3 позиція). Дещо нижчий рівень у 'Підприємницькій діяльності' – 6 позиція. Зазначимо, що переважна більшість значень за параметрами належить до першої трійки. До того ж ці значення належать до різних категорій політик, що й зумовило такий рівень гармонізації. Область має високі показники за обсягами промислової продукції, обсягами продукції сільського господарства, розвиненістю транспортної інфраструктури, зовнішньоекономічною діяльністю, розвитком підприємницької діяльності населення, інноваційно-інвестиційною діяльністю, досить значний рівень науково-дослідної роботи тощо.

Дніпропетровська область належить до групи областей, які мають параметри екологічної сталості нижчі за середні, та займає передостанню позицію у рейтингу за індексом екологічного виміру, на відміну від попереднього 10 місця. Дніпропетровщина посідає п'яте місце у рейтингу за категорією політики 'Регіональне екологічне керування', але перебуває на дуже низьких позиціях за трьома іншими категоріями (входить у п'ятірки аутсайдерів). Без врахування показників фінансування природоохоронних заходів регіон зайняв би останню позицію за екологічним виміром. Серед

найбільш проблемних сфер області потрібно відзначити надвисоку забрудненість атмосферного повітря, низьку хімічну та екологічну безпеку, значні викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря, зокрема і парникових газів.

Дніпропетровська область займає середнє (15) місце у рейтингу за соціально-інституціональним виміром. Зауважимо, що переважна більшість значень показників, що увійшли до виміру, у цій області відповідають її порядковому місцю. Натомість за показником 'Суспільство, засноване на знаннях' область зайняла одне з лідируючих місць (4). В першу чергу, це пояснюється відносно благополучною ситуацією з працевлаштуванням в регіоні, а також високими показниками області в галузі досліджень та розвитку: зокрема, тут зосереджена значна частка організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, що обумовлює впевнені позиції за показником освоєння нових видів продукції.

Дослідження загальних економічних тенденцій, і особливо в кризовий період, дають можливість зробити досить важливий висновок стосовно стратегічних інноваційних позицій регіонів. Доведено, що позиції регіонів загалом близькі між собою, що кризовий стан проявляє себе не стільки в загальноекономічних показниках окремих регіонів, скільки в негараздах їхнього інноваційного ядра: науки, освіти, інтелектуального капіталу, інфраструктурного середовища, екологічної ситуації. В умовах глобалізації економічне і політичне мислення виходить за вузькорегіональні або національні рамки, тому у цьому процесі виправдано і потрібне використання міждержавних інноваційних форм територіальної організації, характерних для сучасної глобальної економіки, таких як кластери, мережі.

Водночас, досвід країн Заходу показує, що не завжди успіхи країни в глобальній економіці гарантують успішність, комплексність і достатність регіонального розвитку усередині держави [5, с.162].

Нові форми територіальної організації — це, насамперед, регіональні кластери — сукупності підприємств, організацій, науково-освітніх закладів певної виробничої спеціалізації в певному регіоні, де синергія досягається за допомогою конкуренції і кооперації між учасниками. Впровадження кластерних систем, як новітніх організаційних форм господарювання і як самостійних суб'єктів господарювання за різноманітними функціональними напрямками діяльності, надає можливості підвищувати ефективність використання інноваційного потенціалу регіону [4, с. 57].

Оцінка фінансових та інших ресурсних можливостей регіонів, виявлення шляхів і засобів активізації використання їх економічного потенціалу належить до найважливіших вихідних пунктів при вирішенні регіональних соціально-економічних проблем розвитку. На підставі цього чим більшим економічним потенціалом і більш високим інтегральним рівнем його використання характеризується регіон, тим стабільнішим повинно бути соціально-економічне становище даного регіону. Регіональний кластер повинен стати місцем, де безперервно циркулюють людські ресурси, організації і технології.

Література

1. Збарський В. К. Економічний потенціал регіону в умовах становлення малих підприємств/ В. К. Збарський // Економіка АПК. – 2005. – № 11. – С. 99 – 106.
2. Іщук С. О. Теоретико-методичні засади оцінювання інвестиційної привабливості регіону/С. О. Іщук // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Інвестиційна привабливість регіону та механізми її забезпечення : [Зб. наук. пр.] .– Вип. 3 (83) / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. – Львів, 2010. – С. 3–11.
3. Смірнова О. О. Науково-прикладні засади розвитку регіональної інноваційної системи / О. О. Смірнова О.О. // Автореф. канд. дис. — Харків, 2011. — 22 с.
4. Семенов В. Ф. Кластерна політика в управлінні регіональним розвитком туризму / Семенов В.Ф. // Вісник соціально-економічних досліджень. Зб. наук. праць. — Одеса: ОДЕУ, 2010. — № 40. — С. 56—63.
5. Шевчук В. Ю. Розвиток регіону на основі кластерного підходу / В. Ю. Шевчук // Збірник доповідей до міжвузівської науково-практичної конференції «Соціально-економічні наслідки та стратегія реформування економіки України». — Львів: Львівська комерційна академія, 2008. — С. 161—169.

Алпєєва Олена

студентка 4 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук. кер.: Дідіченко Н.Г.

СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ПІДТРИМКИ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

Починаючи з 1970 рр. вчені, які займалися автоматизованими інформаційними системами (АІС) почали усвідомлювати важливу роль інформаційних технологій (ІТ) в підтримці управляючого персоналу, а саме в підтримці процесу прийняття управлінських рішень (УР). Процес прийняття рішень безповоротній і має наслідки, що далеко йдуть, для всієї організації, і його значення не можна недооцінювати, бо прийняття рішень по суті рівнозначне управлінню. Однією з проблем системи підтримки прийняття рішень (СППР) за допомогою АІС є те, що прийняття рішень здійснюється конкретними людьми під впливом практично нескінченного числа зовнішніх і внутрішніх факторів. Рішення приймаються як на основі твердої логіки, так і з урахуванням інтуїції, тому врахувати й реалізувати всі ці аспекти у вигляді інформаційних технологій на даний момент поки що неможливо.

Аналіз досліджень та публікацій показує, що питанням вивчення інформаційних систем та їх використання для підтримки УР займалися: Ситник В.Ф., Береза А. М., Гужва В.М., Грицунов О.В., Клімушин П.С.

Метою статті є визначення сфер застосування інформаційних систем підтримки управлінських рішень, як основного засобу підвищення їх ефективності.

СППР – це інтерактивна комп'ютерна система, яка призначена для підтримки різних видів діяльності при прийнятті рішень із слабоструктурованих або неструктурованих проблем. Інтерес до СППР, як

перспективної галузі використання обчислювальної техніки та інструментарію підвищення ефективності праці в сфері управління економікою, постійно зростає. У багатьох країнах розробка та реалізація СППР перетворилася на дільницю бізнесу, що швидко розвивається.

СППР набули широкого застосування в економіках передових країн світу, при цьому їхня кількість постійно збільшується. На рівні стратегічного керування використовується ряд СППР, окремо для довго-, середнє- і короткострокового, а також для фінансового планування, включаючи систему для розподілу капіталовкладень. Орієнтовані на операційне керування СППР застосовуються в галузях маркетингу (прогнозування й аналіз збуту, дослідження ринку і цін), науково-дослідних і конструкторських робіт, у керуванні кадрами. Операційно-інформаційне застосування пов'язане з виробництвом, придбанням і обліком товарно-матеріальних запасів, їхнім фізичним розподілом і бухгалтерським обліком.

Узагальнені СППР можуть об'єднувати 2 або більше функцій. У США в 2010 році був проаналізований 131 тип СППР і завдяки цьому виявлені пріоритетні галузі використання систем [4].

До них належать такі:

- виробничий сектор;
- гірничорудне виробництво;
- будівництво;
- транспорт;
- фінанси;
- управлінська діяльність.

Комп'ютерна підтримка різних функцій за допомогою СППР має такий розподіл:

- операційне керівництво - 30%;
- довгострокове керівництво - 40%;
- розподіл ресурсів - 15%;
- розрахунок річного бюджету - 12 %.

Перерахування найвідоміших «комерційних» СППР включає сотні назв. Приводимо ряд найбільше типових СППР, які стосуються проблем мікро- і макроекономіки:

- «Симплан»- призначена для корпоративного планування;
- «Прожектор»- призначена для фінансового планування;
- «Доки-план»- призначена для загального планування;
- «Експрес»- призначена для маркетингу, фінансів;
- PMS-керівництво цінними паперами;
- CIS-планування продукції;
- PIMS-маркетинг;
- BIS-керування бюджетом;
- IFPS-інтерактивного фінансового планування;
- FOCUS- призначена для фінансового моделювання;
- ISDS- призначена для формування «портфеля замовлень»;
- MAUD- індивідуального вибору.

СППР підтримує діяльність приймаючих рішення осіб, але не заміщає їх, використовує дані і моделі, вирішує задачі різного ступеня структурованості. Наука управління розробила математичні моделі для використання в СППР і довела очевидність переваг моделювання для розв'язування проблем. СППР складається з двох основних підсистем - це люди, що приймають рішення, і комп'ютерна система. Інтерпретація СППР лише в рамках апаратного і програмного забезпечення є поширеною помилкою. Неструктуровані (або напівструктуровані) рішення не можуть бути запрограмовані - їх суть дуже складна і невловима. Задачею приймаючого рішення особою як компоненту СППР є введення в систему думки (можливо, інтуїтивної) впродовж всього процесу прийняття рішень, а не просто введення даних в базу.

Штучний інтелект (ШІ) — це штучні системи, створені людиною на базі ЕОМ, що імітують розв'язування людиною складаних творчих завдань. Створенню інтелектуальних інформаційних систем сприяла розробка в теорії штучного інтелекту логіко-лінгвістичних моделей. Також штучний інтелект можна трактувати як науковий напрям в рамках якого ставляться і розв'язуються завдання апаратного і програмного моделювання тих видів людської діяльності, які традиційно вважаються інтелектуальними, тобто потребують певних розумових зусиль [3, с. 384].

Розрізняють три види ІАС: інтелектуальні інформаційно-пошукові системи, розрахунково-логічні системи [1, с. 9].

Автоматизовані інформаційні системи як засіб підвищення ефективності внутрішнього контролю підприємства набули актуальності нещодавно. Зараз в Україні жодна з фірм розробників програмних продуктів не займається автоматизацією контролю. Великі підприємства, на яких організована система внутрішнього контролю, самостійно розробляють програми для його автоматизації в межах комплексної системи, або ж використовують зарубіжні корпоративні системи, які мають модуль контролю [5, с. 89].

Підсумовуючи вище сказане треба відмітити, що СППР набули широке застосування в економіках передових країн світу, при цьому їх кількість постійно збільшується. На рівні стратегічного керування використовується ряд СППР, окремо для довго-, середньо- і короткострокового, а також для фінансового планування, включаючи систему для розподілу капіталовкладень. На рівні операційного керування їх застосовують в галузях маркетингу (прогнозування й аналіз збуту, дослідження ринку і цін), науково-дослідних і конструкторських робіт, у керуванні кадрами. На операційно-інформаційному рівні СППР використовуються в напрямках пов'язаних з виробництвом, придбанням і обліком товарно-матеріальних запасів, їхнім фізичним розподілом. Їх застосування дає можливість прискорити прийняття управлінських рішень та підвищити їх ефективність.

Література

1. Береза А. М. Основи створення інформаційних систем: [Навч. посібник]. / А. М. Береза. - К. : КНЕУ, 2000. - 205с.
2. Гужва В.М. Інформаційні системи і технології на підприємствах : [Навч. посібник]. / В. М. Гужва. - К.: КНЕУ, 2001. - 400 с.

3. Ситник В. Ф. Системи підтримки прийняття рішень: [Навч. посібник]. / В. Ф. Ситник - К.: КНЕУ. 2004. - 614с.
4. Чубукова Ольга Ю., Ралле Наталія В. Штучний інтелект як основа когнітивної економіки. // Актуальні проблеми економіки. - 2013.- №9 (147) - С. 14.
5. Яровенко Г. М. Аспекти автоматизації фінансового контролю підприємств. // Вісник Української академії банківської справи. - 2004. - №2 (17) - С. 89.

Барткова Ольга

студентка 6 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук. кер.: к.е.н. Шамрін Р.В.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ РИЗИКУ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

На даному етапі розвитку економіки значно підвищується роль феномену невизначеності системи господарювання як загалом, так і на рівні окремих підприємницьких структур. Це вимагає більш детального дослідження економічних відносин між учасниками ринку та найважливіших економічних закономірностей. Адаптація підприємств до умов, що постійно змінюються, є одним із головних завдань забезпечення стійкого розвитку економіки в цілому. Тому для вітчизняної економічної науки стає дуже актуальною задача вивчення особливостей впливу невизначеності на процес прийняття управлінських рішень, що проявляється на різних рівнях економічної системи та тих аспектів, у яких ці прояви стосуються процесу їх обґрунтування.

Проблемам невизначеності та ризику, їх впливу на діяльність суб'єктів господарювання присвячені праці вітчизняних та іноземних вчених: Ансоффа І.Г., Бабаєвої Ю.А., Бланка І.О., Бреда М.Ф., Вітлинського В.В., Галагана А.М., Геєця В.М., Задоя А.О., Ілляшенка С.М., Ільєнкової Н.Д., Камаліяна А.К., Кузьміна О.Є., Мельника Л.Г., Момота В.Є., Лабскера Л.Г., Найта Ф., Старостиної А.О., Тихомирова М.П., Томпсона А.А., Трухаєва Р.І., Шендела Д., Янкового А.Г., Яновської О.В. та ін.

Проте у цих дослідженнях невизначеність розглядається або як агрегована властивість зовнішнього середовища, або змістовність її аналізу суттєво звужується до вивчення особливостей впливу нестабільності на поведінку підприємств.

Метою статті є дослідження процесу обґрунтування прийняття раціональних управлінських рішень, спрямованих на досягнення стабільного розвитку в умовах неповної визначеності в системі менеджменту підприємства.

Актуальність проблем прийняття рішень в умовах невизначеності та ризику останнім часом все зростає. Узагальнюючи досвід вчених і фахівців-практиків, можна виділити ряд особливостей поведінки осіб, які приймають рішення в умовах неповної, неточної або суперечливої інформації. Характерною рисою їх діяльності є те, що фактори ризику рідко враховуються в явному вигляді, зазвичай вони просто замовчуються. У процесі аналізу інформації варіабельність даних часто ігнорується (свідомо або несвідомо),

враховуються лише узагальнені показники. Аналогічним чином ігнорується і множинність можливих наслідків прийняття рішень. З цієї причини особа, що приймає рішення, робить це лише на підставі “найкращих” оцінок, ігноруючи їх можливу варіабельність. Попередня оцінка, яка відбиває лише порядок величин в процесі підготовки рішення, зовсім невиправдано приймається за строго встановлену істину.

Таким чином, можна зробити висновок, що особи, які приймають рішення, діють за принципом фіктивного зниження невизначеності – чим вище ступінь невизначеності, тим у меншому ступені вони схильні брати до уваги що-небудь, крім однозначної оцінки. Оскільки менеджери не мають у своєму розпорядженні надійних засобів для оцінки ризику, пов'язаного з прийняттям конкретного рішення або реалізацією певних дій, вони, найчастіше, ігнорують можливий ризик. Крім того, особам що, приймають рішення, властиво, як і більшості людей, бажання бути упевненим у своїх діях навіть у непевних ситуаціях, які не можна однозначно описати, а такими є більшість ринкових ситуацій. В умовах неповної визначеності особи, що приймають рішення, підсвідомо ігнорують наявність неповної, неточної та (або) суперечливої інформації. Цим самим вони ігнорують ризик. Ігнорування невизначеності середовища господарювання та викликаного нею ризику дозволяє використовувати звичні стереотипи поведінки, що істотно спрощує процес прийняття рішень, але не підвищує його якість. А іноді приводить до неадекватних ситуацій.

Прийняття рішень в умовах невизначеності має ряд особливостей. Збалансований та ефективний план розвитку підприємства в умовах невизначеності повинен врахувати всі можливі зміни ситуації, їхню вагомість (імовірність), синтезувати в собі поєднання стабільності та адаптивності, передбачати створення необхідних запасів та резервів [1].

Безпосередньо, під рішенням розуміють – 1) процес та результат вибору способу та мети дій з ряду альтернатив в умовах невизначеності; 2) усвідомлення необхідності будь-яких дій; 3) постанова, вирок; 4) заключення, висновок з будь-чого [2].

Рішення – центральний момент всього процесу управління. Можна сказати, що сутністю професії менеджера є прийняття рішень.

У широкому розумінні це поняття включає підготовку рішення (планування), у вузькому розумінні це вибір альтернативи. У рамках перспективного планування приймаються фундаментальні рішення (що робити?), потім у процесі поточного планування, організації, мотивації, координації, регулювання, зміни планів – рішення у вузькому розумінні (як робити?), хоча така різниця є умовною.

Розробка детального процесу вироблення та формування рішень передбачає необхідність оволодіння методологією науково-дослідницької роботи, яка складається з застосування методів наукового сприйняття та матеріалістичного підходу до проблем, використання основних, властивих науці логічних принципів: аналізу (класифікаційного, причинного, діалектичного) та синтезу, індукції і дедукції, аналогії, побудови наукових гіпотез і т.д. Не слід

забувати про такі методи роботи, як спостереження та описування, експерименти, співставлення, математична та статистична обробка інформації, про значення історичного методу та принципу причинності та наслідку в практиці експерименту. Важливого значення набуває також розробка тактики та стратегії, оскільки у науково-дослідницькій та господарській політиці діють одні й ті ж самі принципи. Науковий підхід до прийняття рішень не сумісний з утилітаризмом, рутинною, випадковістю, імпровізацією та суб'єктивізмом. Часто говорять про аналіз та синтез стосовно розумової роботи. В цьому випадку під аналізом розуміють якість виокремлення з даної сукупності її складових частин або виокремлення окремих рис із їх комплексу, властивих даному об'єкту, або виокремлення окремих логічних наслідків, що витікають з даної тези. На цьому останньому розумінні аналізу засновано поняття аналітичного (регресивного) методу в математиці. Цьому способу протистоїть синтетичний (прогресивний) метод, коли, маючи для доказу певну теорему, виходять з якоїсь іншої, вже доведеної теореми і виводять з неї дану теорему як наслідок, доказуючи її таким шляхом. Перший метод вважається способом інтенції дослідження, другий – способом інтерпретації досягнутих результатів.

Вироблення наукового підходу до прийняття рішень передбачає необхідність розробки певного плану у вигляді взаємопов'язаних процесів підготовки, обґрунтування, прийняття, реалізації рішення [3].

На практиці проблема рішення специфічна нехваткою часу, недостатньою кваліфікацією або малою кількістю інформації для рішення, ненадійністю методів, схильністю менеджерів до рутини, розбіжностями між особами, що приймають рішення.

В статті було розкрито зміст процесу прийняття рішень, основні методи моделювання діяльності суб'єктів господарювання в умовах невизначеності економічної системи, оцінки критеріїв прийняття рішень, застосування експертних оцінок у процесі обґрунтування прийняття рішень.

Аналіз процесу прийняття рішень на підприємствах показав, що в цілому він зводиться до постановки мети, аналізу альтернатив та вибору оптимальної з них.

Література

1. Балдин К.В. Риск-менеджмент : учеб. пособие / К.В. Балдин, С.Н. Воробьев. - М. : Гардарики, 2005. - 285 с.
2. Аренков И.А. Бенчмаркинг и маркетинговые решения / И.А. Аренков, Е.Г. Багиев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.marketing.spb.ru/read/m12/2.htm>
3. Жданова О.С. Особливості формування маркетингової політики промислових підприємств / О.С. Жданова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. Т. 3. – С. 65–67.

Борисенко Олександр
студент 1 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук.кер.: к.е.н. Ткаченко О.В.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО - ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ АПК В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ АУТСОРСИНГУ

На сучасному етапі розвитку аграрного сектора української економіки особливу значимість набуває пошук нових напрямків підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників, регіональне об'єднання яких є істотним організаційним чинником підвищення ефективності їх функціонування. Налагодження стійких взаємозв'язків між малим і великим бізнесом АПК в різних формах, а також формування і розвиток галузевих кластерів є важливим моментом формування передумов аграрного аутсорсингу.

Значний внесок у теорію побудови організацій в сільському господарстві внесли такі вітчизняні вчені як Н. Александров, Г. Будилкін, І. Буздалов, Ю.Королев, Р. Кравченко, Г. Лоза, В. Милосердя, Г. Русаков, В. Тихонов, і Ушачев та інші.

Питання управління в аграрній сфері в ув'язці з ринковими умовами досліджені такими вченими як М. Ахохов, Б.Басаев, Л. Гукежева, Х.Дзанайти, К. Кабіс, Б.Кумахов, В. Мазлоу, Х.Рахаев, Х. Сахроков, Т. Тускаев, Н. Фіапшев, Т. Еркенов та інші.

Метою статті є узагальнення найбільш ефективних видів аутсорсингу та виокремлення причин для застосування аутсорсингу підприємствами агропромислового комплексу.

Аутсорсинг в сучасних умовах є однією з найбільш успішних моделей господарювання, що вимагають серйозних структурно-функціональних змін у сфері розподілу праці, які, в свою чергу, сприятимуть бурхливому розвитку аграрного аутсорсингу.

Під аутсорсингом (від англ. Outsourcing : у перекладі out - зовнішній, source - джерело) в агропромисловому комплексі розуміється передача сторонньому підряднику деяких функцій або частин виробничого процесу організації з метою використання організацією АПК зовнішніх ресурсів на всі види діяльності, які не є домінуючими з урахуванням договору субпідряду зі спеціалізуються на них організаціями.

Вищевикладене визначає перспективність використання аграрного аутсорсингу в українській економіці і є актуальним вдосконаленням організаційно-економічного механізму управління регіональним АПК в рамках реалізації концепції аутсорсингу [1].

Аналіз роботи сільськогосподарських організацій показав, що в даний час впровадження інформаційних технологій в аграрному секторі недостатньо, воно сильно відстає від інших галузей, що пов'язано зі слаборозвиненою інфраструктурою у сільській місцевості, великими відстанями, хронічною нестачею кваліфікованого персоналу.

Дослідження показують, що в даний час значна частина ринку

інформаційно-технологічного аутсорсингу стала доступною для сільськогосподарських товаровиробників. Обслуговування систем електронної комерції, таких як послуги хостингу, може бути віддано в аутсорсинг інформаційної компанії, що знаходиться в будь-якому регіоні.

Канал обробки заявок може бути організований у режимі електронної або голосової пошти.

У цей комплекс входять фінанси і бухгалтерія, трудові ресурси, постачання, нарахування та облік заробітної плати, внутрішній аудит, обчислення оподаткування, центри обслуговування споживачів і ряд специфічних процесів, характерних для галузей АПК.

Перед впровадженням аутсорсингу трудових ресурсів необхідно ретельно проаналізувати всі наслідки, перш ніж вжити заходів, які можуть спричинити за собою незворотні зміни (невдоволення персоналу, збільшення навантаження, відсутність компенсацій і т. п.). Однак у найбільш напружені для сільськогосподарських організацій періоди (серпень - вересень), коли спостерігається брак рук на збиранні врожаю, доцільно використовувати сезонний аутсорсинг трудових ресурсів.

Цей напрямок є актуальним для підприємств агропромислового комплексу, які зуміли зберегти і не використовують за призначенням власну виробничу базу цілком або частково.

У даному випадку мається на увазі продаж сільськогосподарської продукції та її переробки під торговою маркою супермаркету, в якому реалізується продукція організації. В даний час велику частину такого виробництва виконують компанії, які не виробляють власні фірмові товари.

Для агропромислового комплексу, виходячи з його специфіки, а також територіальної віддаленості, брак кваліфікованого персоналу, особливо маркетологів, доцільно впровадити аутсорсинг маркетингових функцій. Більша частина робіт з реклами та дослідження ринку виконується зовнішніми фахівцями, і тільки деякі великі організації АПК можуть дозволити собі самостійно виконати дані функції.

Крім цих видів окремо можна виділити стратегічний аутсорсинг і аутсорсинг скорочення розміру організації.

В даний час для організацій сфери АПК актуальний процес передачі непрофільних активів і процесів в управління зовнішнім підрядникам або аутсорсинговим компаніям.

Співпраця між організаціями АПК і аутсорсинговими компаніями в рамках реалізації єдиної виробничої програми дозволяє не тільки збільшувати обсяг вироблених товарів і послуг, а й зменшувати розмір постійних витрат на одиницю продукції. У результаті діяльність кожного з підприємств-аутсорсерів стає економічно вигідною, а вартість вироблених товарів і послуг знижується. У той же час, виключаючи з виробничого ланцюжка ряд виробничих процесів і передаючи їх зовні, підприємства аграрної сфери можуть сконцентрувати зусилля на основній діяльності, спростити структуру управління, скоротити обсяг видатків. Але перш ніж прийняти рішення про використання аутсорсингу сільськогосподарської організації, необхідно визначити, яким чином можливо

максимально врахувати власні інтереси і забезпечити необхідну ефективність діяльності організації в цілому [2] .

До основних причин застосування аутсорсингу організаціями агропромислового комплексу необхідно віднести наступне:

- збільшується швидкість появи більш досконалих технічних комплексів і технологічних розробок;
- підвищується якість виробленої продукції, послуг , виконуваних робіт, особливо в умовах глобалізації і вступу до СОТ, а рівень витрат, в свою чергу, стабілізується або зменшується;
- розробляються методи, що дозволяють виявити періоди високої і низької ефективності роботи організації АПК протягом досліджуваного періоду часу;
- розширюється вибір методів управління, систем програмного забезпечення і консультантів, які мають власні методики, покликаних підвищити конкурентоспроможність організації, наявних в розпорядженні керівників аграрних підприємств;
- керівники уникають прийняття важких рішень;
- збільшується кількість періодично виконуваних робіт: ремонтні роботи сільськогосподарської техніки та тваринницьких комплексів, технічне обслуговування будівель;
- розширюється кількість операцій, що вимагають спеціального обладнання;
- виникає необхідність залучення додаткової техніки і персоналу в умовах сильних коливань попиту, в напружені періоди сільськогосподарських робіт на умовах аутсорсингу [3].

Отже, основними видами аутсорсингу, найбільш ефективними для впровадження в організації АПК , є наступні: аутсорсинг інформаційних технологій; аутсорсинг бізнес-процесів; аутсорсинг трудових ресурсів; аутсорсинг управління потужностями організації; аутсорсинг виробництва за контрактом; аутсорсинг маркетингу.

Крім цих видів, окремо можна виділити стратегічний аутсорсинг і аутсорсинг скорочення розміру організації.

Проведені дослідження дозволяють зробити висновок про можливість та доцільності впровадження аутсорсингу в агропромислову сферу економіки країни.

Література

1. Бакум В.В. Самоорганизация в агропромышленных региональных кластерах / В.В. Бакум // Экономика АПК. – 2009. – № 1 (171). – С. 21-27.
2. Зубец М.В. Инновационно-опережающая модель качественно нового развития агропромышленного производства / М.В. Зубец, П.Т. Саблук, С. О. Тивончук // Экономика АПК. – 2008. – № 12 (170). – С. 3-8.
3. Саблук П.Т. Кластеризация как механизм повышения конкурентоспособности и социальной направленности аграрной экономики / П.Т. Саблук, М.Ф. Крапивка // Экономика АПК. – 2010. – № 1 (183). – С. 3-12.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ РЕІНЖИНІРИНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Становлення ринкових відносин в Україні неможливе без переходу до інноваційної моделі розвитку, тобто потрібні не просто інвестиції, а інвестиції в провадження реінжинірингу на підприємстві. Проблема зумовлена головним чином неготовністю підприємств до нововведень. Саме недостатня наукова розробленість питань удосконалення методичних підходів до застосування реінжинірингу в діяльності підприємств потребує ґрунтовних досліджень.

Зокрема, у науковій літературі в повній мірі не розглянуто питання удосконалення методичних підходів до використання реінжинірингу на підприємстві. Проблема вдосконалення методичних підходів до використання реінжинірингу була в центрі уваги вчених-економістів, починаючи з робіт І. Шумпетера. Фундаментальний аналіз використання реінжинірингу у ринкових умовах проведено у працях Дж. М. Кейнса, Л. Койка, Д. Йоргенсона, Л. Дж. Гітмана, К. Макконнелла. За умов формування ринкових відносин в Україні цю проблему розробляють багато вітчизняних вчених, а саме О. І. Амоша, Л. М. Борщ, Н. П. Гончарова, М. П. Денисенко, Т. Л. Мостенська, О. М. Паламарчук, А. А. Пересада, А. В. Череп, Д. М. Черваньов, М. Г. Чумаченко, Г. А. Швиданенко, В. Я. Шевчук, В. Г. Федоренко, О. М. Ястремська.

Метою статті є розгляд та удосконалення методичних підходів до використання реінжинірингу на підприємстві.

При проведенні революційних змін на підприємствах із впровадженням концепції реінжинірингу бізнес-процесів необхідно звернути увагу на перепроектування як внутрішніх, так і зовнішніх бізнес-процесів. Реінжиніринг – це відмова від сталих процедур, свіжий погляд на роботи зі створенням продукту чи послуги і надання цінності клієнту [1, с. 5].

Слід зазначити, що головна мета реінжинірингу – позбутися зайвих компетенцій та функцій, правильно розподілити повноваження і відповідальність між спеціалістами, які мають для створення вартості відповідні компетенції [2, с. 45].

Методологія Давенпорта дає більш формальне визначення бізнес-процесу, не прив'язане до клієнта. За Давенпортом бізнес-процес – це особливе розміщення робочих операцій у просторі й часі, що має початок, кінець, і зрозуміло, певні входи й виходи – структуру дії [3, с. 69]. Метою проекту реінжинірингу за Давенпортом вважається кардинальне підвищення ефективності бізнес-процесів, а засобом – впровадження новітніх інформаційних технологій, хоча Давенпорт визнає, що організаційні й кадрові проблеми мають велике значення. Розглянемо етапи проведення реінжинірингу бізнес-процесів за методологією Давенпорта в таблиці 1.

Проведення реінжинірингу за Давенпортом [5]

Етапи за Давенпортом	Етап за РМІ	Завдання
1. Створення бачення та постановка мети	Початкова фаза (концепція)	Формулювання бачення й цілей проекту. Визначаючи важливість зниження витрат, Давенпорт радить звернути увагу й на інші цілі: задоволеність співробітників, скорочення часу, поліпшення роботи процесів
2. Ідентифікація бізнес-процесів	Початкова фаза (концепція)	Виявлення бізнес-процесів для реінжинірингу. Давенпорт радить зосередитися на декількох основних (не більше 15)
3. Розуміння і вимір процесів	Початкова фаза (концепція)	Вивчаються точні функції й робота обраних бізнес-процесів (на відміну від Хаммера/Чампі)
4. Інформаційні технології	Фаза розроблення	Конструюються нові бізнес-процеси, вивчається застосовність інструментів і додатків інформаційної технології до оновлених робочих процесів
5. Прототип процесу	Фаза реалізації	Конструюється функціонуючий прототип нового бізнес-процесу. Працівники компанії вивчають цей прототип, пропонують, як його можна поліпшити, й звикають до змінених робочих процесів
6. Реалізація	Фаза реалізації	На останньому етапі випробуваний прототип реалізують у масштабах компанії. Давенпорт вважає цей етап найважливішим для успіху всього заходу, оскільки на його здійснення відводиться вдвічі більше часу, ніж на всі попередні етапи (не менше року)

Фаза завершення проекту також відсутня в явному вигляді, але на відміну від Хаммера Давенпорт розглядає проект реінжинірингу не як разовий захід, а як частину комплексу заходів, спрямованих на вдосконалення компанії, і включає в себе й інші, неревольюційні підходи, такі, як TQM [4, 74]. Із цього погляду аналіз ефективності заходів проводиться постійно. Методологія Давенпорта припускає детальний опис існуючих бізнес-процесів – для досить великої організації опис займає від 6 до 9 місяців.

Розглянемо удосконалену автором процедуру проведення РБП на засадах концепції X-інжинірингу (табл. 2).

Процедура проведення реінжинірингу бізнес процесів на засадах концепції X – інжинірингу

№	Етап	Етап РМІ	Завдання
1.	Бізнес-планування проекту РБП	Початкова фаза	Розроблення критеріїв необхідності проведення РБП внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства за допомогою бенчмаркінгу. Створення та навчання робочої групи проекту. Визначення пріоритетних напрямів проекту з урахуванням ефективної взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем
2.	Запуск проекту	Фаза реалізації	Визначення підходу до проведення РБП з урахуванням концепції X-інжинірингу з використанням методів стратегічного аналізу (LOT5, PIMS, Space, SWOT, GAP).

3.	Перепроєктування процесів	Фаза впровадження	Відбір та перепроєктування бізнес-внутрішніх та зовнішніх процесів, моделювання «як повинно бути». Моніторинг перепроєктованих процесів на підприємстві. Підведення попереднього аналізу на підставі поточного моніторингу перепроєктованих бізнес-процесів
4.	Перевірка результатів реінжинірингу у бізнес процесів	Фаза завершення	Планування результатів оцінки РБП. Аналіз та контроль за отриманими результатами оцінки. Відстеження ступеня змін зовнішнього середовища та їх відхилення від запланованих норм, визначення факторів, які вплинули на відхилення
5.	Прийняття рішення щодо ефективності реінжинірингу у бізнес процесів	Фаза завершення	Розроблення критеріїв щодо ефективності проведення реінжинірингу бізнес процесів на підставі отриманих результатів, при цьому залучаючи бенчмаркінгові дослідження РБП. Розроблення моделі безперервних покращень бізнес-процесів внутрішнього та зовнішнього середовища та її реалізації на підприємстві.

Звичайно, описавши існуючі бізнес-процеси, легше зрозуміти, де перебувають основні проблеми. Але такий підхід мимоволі підштовхує до того, щоб просто виправити існуючі помилки й вирішити існуючі проблеми, а не «придумати» процес заново [4, 82].

Серед відомих методологій реінжинірингу бізнес процесів дуже мало з них приділяють увагу саме ролі зовнішніх бізнес-процесів у діяльності підприємства, а зосереджують свою увагу в основному на внутрішніх бізнес-процесах та їх перепроєктуванні. Тому можуть виникнути проблеми на етапі впровадження реінжинірингу бізнес процесів, коли може бути збалансованою система внутрішніх бізнес-процесів, але дана система не зможе бути адаптована до зовнішнього ринкового середовища внаслідок відриву від реальних ринкових процесів. Тому треба відзначити значну роль моніторингу зовнішніх бізнес-процесів при проведенні їх реінжинірингу. За допомогою методології Х-інжинірингу підприємство може коригувати бізнес-процеси замовників, постачальників, конкурентів, що може призвести до стабільності бізнес-процесів підприємства та інших суб'єктів ринку.

Література

1. Герасимчук В. Г. Стратегічне управління підприємством. Графічне моделювання: навчальний посібник / В. Г. Герасимчук. – К. : КНЕУ, 2000. – 360 с.
2. Хаммер М. Реінжиніринг корпорації: маніфест революції в бізнесі / М. Хаммер, Д. Чампі. – СПб., 2000. – 332 с.
3. Череп А. В. Реінжиніринг – філософія управління підприємством харчової промисловості: монографія / А. В. Череп, К. Л. Потопа, О. В. Ткаченко. – К. : Кондор, 2009. – 368 с.
4. Davenport T. Process Innovation: Reengineering Work through information Technology. 1993, Boston , MA. : Harvard Business School Press.

БЕНЧМАРКІНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ

Одним з найефективніших інструментів, що дає можливість підприємству постійно нарощувати продуктивність, покращувати якість своєї роботи, бути попереду конкурентів, є бенчмаркінг. Разом з тим в науковій літературі недостатньо висвітлено проблему використання методів бенчмаркінгу, що особливо актуально для економіки України, зважаючи на її затратний характер.

В Україні ґрунтовних досліджень на предмет бенчмаркінгу практично не проводиться. Методологія проведення та розкриття сутності бенчмаркінгу частково досліджена в працях деяких вітчизняних авторів Ашуєв А., Дубовик О., Козак Н., Меренюк Т., Михайлова Е., Пахомов С., Прищепя В., у той час як чимало закордонних науковців досліджують цю проблему Bendell T., Boulter I., Burke W., Goodstadt P.

Метою статті є обґрунтування доцільності використання бенчмаркінгу як ефективного методу управління бізнесом та представлення етапів його проведення.

Бенчмаркінг являє собою спосіб вивчення діяльності господарюючих суб'єктів, перш за все своїх конкурентів, з метою використання та позитивного досвіду у своїй роботі. Він включає в себе комплекс засобів, що дозволяють систематично знаходити, оцінювати і організовувати використання всіх позитивних переваг чужого досвіду в роботі своєї компанії [1, с.126]. Фахівці бенчмаркінгу використовують інформацію тільки цілком легально отриману. Існує кілька способів вивчення досвіду, напрацьованого іншою компанією. По-перше, це робиться за домовленістю сторін з дозволу того учасника ринку, діяльність якого береться як зразок. По-друге, це може бути збір аналітиками відкритої інформації, що включає вивчення матеріалів преси, Інтернету, висновків експертів. Саме цим займаються маркетингові та інформаційно-аналітичні служби багатьох компаній, у завдання яких входить пошук інформації про діяльність конкурентів або найбільш успішних учасників ринку, що володіють цінним досвідом роботи.

Є ще один шлях використання бенчмаркінгу: у компанії з допомогою експертів методом мозкового штурму або дослідження виробляють ідеальний зразок, образ, гідний наслідування в даній сфері діяльності. Потім оцінюється, наскільки компанія відстає від змодельованого ідеалу, як близько вона знаходиться на шляху до нього. Це робиться в порівнянні з конкуруючими компаніями, чий досвід роботи знову ж аналізується на предмет запозичення. Нарешті, є четвертий варіант для бенчмаркінгу. У компанії вирішують звести положення справ до певних загальноприйнятих стандартів. Запрошуються фахівці з боку, чіє завдання – провести сертифікацію. Вони роблять ретельну перевірку, дають оцінку діяльності компанії, при цьому виробляють рекомендації, де і наскільки йде відхилення від прийнятих стандартів. В даному випадку запрошені експерти з сертифікації будуть володарями бенчмаркінгових

знань. Від них компанія дізнається накопичений передовий досвід [2, с. 59].

Причини популярності бенчмаркінгу – глобальна конкуренція. В епоху глобалізації бізнесу компанії усвідомлюють необхідність всебічного і детального вивчення кращих досягнень конкурентів і подальшого використання отриманої інформації з метою власного виживання; винагорода за якість.

Однією методики бенчмаркінгу на всі випадки життя не існує [3, с. 174]. І хоча бенчмаркінг є дуже корисним і ефективним інструментом ведення бізнесу та стратегічного планування, яким охоче користуються компанії економічно розвинутих країн, в Україні він ще не розвинувся достатньо, широко не застосовується, а якщо й застосовується, то це не класичний бенчмаркінг, а більше неформальний обмін досвід всередині певної групи осіб – клубу директорів [4, с. 98], чи просто обмін досвіду під час розмов на конференціях та інших заходах.

Основна проблема вітчизняного бенчмаркінгу – це непрозорість бізнес-середовища. Загальна закритість українських компаній іноді просто вражає: навіть такі питання, як обсяги продажів або частка ринку можуть часом викликати обурення, що вже говорити про внутрішні процеси [5, с. 112].

Втім, незважаючи на всі перешкоди, ідея бенчмаркінгу знаходить відклик в українському бізнесі. Кожен з цих керівників знаходить свій підхід для ведення бенчмаркінгу. Ознайомившись з їх досвідом, можна виділити наступні умови впровадження методів бенчмаркінгу [6, с. 165]: переймання зарубіжного досвіду компаній-колег чи підрозділів в інших країнах – це дозволяє оцінити можливі шляхи вдосконалення і розвитку; переймання досвіду локального ринку – дозволяє компанії визначити своє місце на ринку; використання внутрішнього бенчмаркінгу – адже потрібно в першу чергу використати власні резерви, а вже потім звертатися за зовнішньою допомогою; тобто, проводяться опитування менеджерів різних рівнів і підрозділів, успішна практика того чи іншого функціонального підрозділу розповсюджується й на інші; стажування своїх робітників на іноземних фірмах, досвід яких хотіли би перейняти чи взаємний «обмін» працівниками на певний час; консультування й обмін досвідом між компаніями, які працюють в різних галузях чи в різних географічних сегментах, які не можуть конкурувати між собою – в такому випадку компанії швидше та легше обмінюються досвідом; застосування не тільки обмін досвідом, але й обмін засобу впровадження даного досвіду, після чого фірми розказують як хто впровадив методику у себе, що дозволяє розвиватися в два рази швидше.

З означеного, можна зробити висновок, що найбільш активно сьогодні використовують бенчмаркінг ті компанії, які перейшли на процесні підходи, працюють з міжнародними стандартами якості серії ISO 9000 і мають розгалужену мережу регіональних представництв, де накопичується успішний досвід ведення бізнесу всередині однієї структури). Частіше – це не класичний бенчмаркінг, але саме таким чином прийдуть наші компанії до розуміння і використання цього інструменту. Отже, бенчмаркінг допомагає відносно швидко і з меншими витратами вдосконалювати бізнес-процеси. Ефективність

бенчмаркінгу вже оцінили такі компанії, як Xerox, General Electric, DuPont і багато інших. Бенчмаркінг в Україні перебуває навіть не в стані зародження: практично не проводяться дослідження за цією проблемою, абсолютно відсутні центри бенчмаркінгу, підприємства не оприлюднюють жодної інформації з метою відкритого зіставлення та запозичення чужого досвіду. Отже, вітчизняні підприємства повинні стати рушійною силою в організації системи бенчмаркінгу в Україні. Згодом Україна зможе приєднатися до Глобальної мережі бенчмаркінгу з метою підвищення ефективності функціонування вітчизняних підприємств, а саме зменшення їх витрат на виробництво одиниці продукції та підвищення її конкурентоспроможності.

Література

1. Бенчмаркінг [Електронний ресурс] Проект «Інноваційне управління» /А. Ашуєв – Режим доступу: <http://innovation-management.ru/upravlenie-innovacionnym-prozessom/priemu-menedzhmenta/benchmarking>
2. IT-бенчмаркінг. Досвід «Лукойл-Інформа» [Електронний ресурс] CNews аналітика – Режим доступу: <http://www.cnews.ru/reviews/index.shtml>
3. Корелов О. Це нове слово «бенчмаркінг» [Електронний ресурс]/ О. Корелов // ADHARD – Режим доступу: <http://www.adhard.ru/page-al-etonewslobobenchmarking.html>
4. Маслов Д. Бенчмаркінг нова складова успішної стратегії бізнесу в Росії [Електронний ресурс]/ Д. Маслов // Клуб бенчмаркінгу «Ділова досконалість» – Режим доступу: http://www.benchmarkingclub.ru/maslov_ds012006.html
5. Панчук А. С. Особливості використання бенчмаркінгу в Україні [Електронний ресурс]/ А. С. Панчук, А. С. Павлова – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/13_NPN_2010/Economics/65558.doc.htm
6. Хананова Н. Особливості національного бенчмаркінгу [Електронний ресурс] / Н. Хананова // Журнал «Управління компанією»/ – Режим доступу: <http://www.management.web-standart.net/issues/2003/10/827/>

Брутян Катерина

к.е.н., доцент кафедри обліку та менеджменту

Погребець Алла

студентка 5 курсу Криворізького факультету

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Вирішальним фактором ефективності національної економіки будь-якої країни є продуктивні сили, основною складовою яких становлять люди, кадри, трудові ресурси, персонал. Від рівня їхньої підготовки, досвіду, майстерності, підготовки і найважливіше освіти залежить розвиток економіки, а в свою чергу добробут народу і його життєвий рівень. Для аналізу та раціоналізації трудового процесу, розробки норм витрат праці необхідно ретельно вивчити витрати робочого часу виконавця робіт і часу використання обладнання. Раціонально спроектувати трудовий процес, забезпечити обґрунтованість норм праці можна лише на базі вихідної інформації та спеціальних досліджень. Зміст

даної проблеми полягає в теоретичному узагальненні накопиченого вітчизняною та зарубіжною економічною наукою досвіду організації роботи з нормування праці, методичному вирішенні завдань вдосконалення системи нормування праці, які у відповідності до вимог принципово нової економічної політики, що формується, створюють передумови для раціонального використання трудових ресурсів та на цій основі дозволяють зменшити витрати виробництва та підвищити його ефективність.

Питанням управління робочим часом на різних рівнях управління економікою країни присвячені роботи вітчизняних науковців Колот А., Таран Н., Гулевський Є., Белопольський М., Чумаченко М., Амоша О., Прокопенко М., Дзюба С., Семенов Г., Меліхов А., Вітвицький В., Єськов О., Потемкін Л., Блажиевська Г., Криворучко О. та ін. Разом з тим, сучасний етап переходу України на ринкові відносини потребує подальшого дослідження проблеми організації роботи по встановленню та перегляду норм праці на підприємстві.

Метою статті є розробка пропозицій та шляхів підвищення ефективності використання робочого часу робітників підприємства.

Для підвищення ефективності використання робочого часу на підприємстві необхідно удосконалити структуру використання робочого часу.

Необхідно скоротити внутрішньозмінні і цілоденні втрати робочого часу:

- ввести організаційні заходи;
- підвищити трудову дисципліну;
- дотримуватися правил техніки безпеки;
- поліпшити умови праці;
- проводити заходи з охорони праці;
- знизити захворюваність;
- ліквідувати прогули і простої обладнання;
- скоротити невиходи з дозволу адміністрації до запланованого рівня;
- скоротити невиходи, дозволені законом до запланованого рівня.

Всі ці заходи будуть сприяти зниженню втрат робочого часу, а, отже, буде досягнута економія чисельності персоналу підприємства [1, с. 276].

Розрахуємо економічну ефективність від введення даних заходів за даними ТОВ «Аквапласт»:

1. Якщо ми зменшимо цілоденні втрати робочого часу до запланованого рівня, то буде відсутнє збільшення фактичних цілоденних втрат робочого часу.

$$K_d = D_f / D_{пл} = 199,8 / 199,8 = 1, K_d = 1 \quad (1)$$

2. Якщо ми усунемо втрати робочого часу то:

$K_{РФ} = (Фф - Пф) / (Фпл - Ппл) = (1944,7) / (2018,9) = 0,963$, що на 0,002 підвищить ефективність використання робочого часу.

3. Якщо ми зменшимо витрати робочого часу ПЗ, ОП, ОТЛ, ПРО до нормативного рівня, то отримаємо:

$$T_{оп} (ф) + T_{ПЗ} (ф) + T_{об} (ф) + T_{отл} (н) \quad (2)$$

$$K_i = P_{мм} * 100\% = (25 + 427,23 + 14,95 + 12,82) / 480 * 100\% = 100\%,$$

що говорить про повну ефективність використання робочого часу.

4. При усуненні прямих втрат робочого часу приріст продуктивності праці складе:

$$\begin{aligned} & T_{\text{пнт}} + T_{\text{пнд}} + (T_{\text{отл}}(\text{ф}) - T_{\text{отл}}(\text{н})) 30 + 15 + 20 \quad (3) \\ \Delta\Pi &= T_{\text{оп}}(\text{ф}) * 100\% = 360 * 100\% = 14,5\% \end{aligned}$$

5. Приріст продуктивності праці за рахунок усунення нераціональних витрат:

$$\begin{aligned} & (T_{\text{пз}}(\text{ф}) - T_{\text{пз}}(\text{н})) + (T_{\text{об}}(\text{ф}) - T_{\text{об}}(\text{н})) (35-25) + (20-14,95) \quad (4) \\ \Delta\Pi &= T_{\text{оп}}(\text{ф}) * 100\% = 360 * 100\% = 18,05\%, \end{aligned}$$

що на 13,85% підвищить продуктивність праці.

Прийнявши перераховані показники за нормативи, можна здійснювати стимулювання робітників, спрямоване на підвищення їхньої продуктивності, більш раціональне використання робочого дня, скорочення або запобігання втрат часу.

Для полегшення діагностики часу, що втрачається працівниками, можна розподілити за такими функціями:

- обмірковування проблем, виробітку рішень, підготування документів;
- прогнозування і планування діяльності на перспективу;
- підготування нарад, виступів, різноманітних заходів;
- контроль за діяльністю;
- здійснення зовнішніх комунікацій (участь у переговорах, в обміні досвідом, конференціях) [2, с. 239].

Після угруповання робіт їм дається оцінка на предмет їхньої необхідності, доцільності, співвідношення що передбачалися і фактичних затрат часу.

У процесі аналізу визначається, які чинники обумовлюють найбільші втрати часу і є в цьому змісті самими «дорогими»: візити, зустрічі, телефонні розмови, відвідувачі, підпорядковані [3, с. 203].

На базі загального алгоритму комплексних методів оцінки робочого часу правників доцільно розробляти укрупнені алгоритми обґрунтування норм часу для аналітично-розрахункового й аналітично-дослідницького методу нормування, а також алгоритми комплексного обґрунтування нормативів часу, кількості, обслуговування та ін. Укрупнені та часткові алгоритми комплексного обґрунтування норм праці, як правило, розробляються щодо конкретних умов виробництва і завдань нормування трудових процесів персоналу певного підприємства з урахуванням комерційних цілей і соціальних проблем сучасного менеджменту.

Основними напрямками поліпшення використання робочого часу є:

- поліпшення організації та обслуговування робочих місць;
- вивчення і поширення передових прийомів та методів праці;
- підготовка та підвищення кваліфікації кадрів;
- удосконалення методів матеріального і морального стимулювання праці [4, с. 371];
- поліпшення умов праці, впровадження фізіологічно обґрунтованих режимів праці та відпочинку;
- широке застосування методів прямого нормування, що дає змогу визначати трудомісткість робіт і нормованих завдань, установлювати

оптимальне завантаження працівників, ширше використовувати прогресивні форми матеріального стимулювання.

Досягнення високої ефективності використання робочого часу вимагає активної підтримки керівництва, грамотної системи мотивації, відповідного ставлення до техніки безпеки, охорони праці, трудової дисципліни.

Література

1. Адамчук В. В. Організація і нормування праці / В. В. Адамчук. – М.: «Финстатинформ», 2009 р. – 301 с.
2. Адамчук В. В. Економіка і соціологія праці. Уч-к для вузів / В. В. Адамчук, О. В. Ромашов, М. Є. Сорочіна, - М.: ЮНИТИ, 2007 р. – 407 с.
3. Лебедева С. М. Економіка та організація праці: У-к для студентів ВНЗ за спеціальністю «Економіка та управління на підприємстві» / С. М. Лебедева, Л. В. Міснікова - Мн.: Місанта, 2008 р. – 166 с.
4. Сербиновского Б. Ю. Економіка праці і соціологія праці / Б. Ю. Сербиновского, В. А. Чуланова. – Ростов-на-Дону: «Фенікс», 2010 р. – 512 с.

Бужор Дар'я

студентка 5 курсу Криворізького фак-ту ЗНУ

Наук. кер.: к.пед.н., доц. Богатирьова Г. А.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК СПРИЯТЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

У сучасному суспільстві зростає попит на творчий потенціал людини, її здатність до самоорганізації, творчого самовираження. Важливу роль у вирішенні цього завдання відіграє якість організації навчально-виховного процесу, який має бути креативним, творчим, динамічним середовищем, забезпечувати сприятливі умови для підготовки школярів до життя у відкритому суспільстві, самостійної взаємодії зі світом майбутньої професійної праці. Така організації взаємодії педагогів і учнів сприятиме набуттю світоглядних якостей особистості, розвитку їх творчої особистості.

Ідеї педагогічної взаємодії з різних точок зору досліджували вчені: І. Бех, Б. Гершунський, О. Глузман, М. Євтух, О. Рудницька та ін. У роботах дослідників обґрунтовуються ідеї педагогіки толерантності (І. Зязюн); раціонально-психологічного змісту взаємодії (П. Блонський, Л. Рубінштейн та ін.); емоційно-комунікативних складових (М. Седова, Р. Шакуров та ін.). В той же час, потрібно зазначити, що педагогічна взаємодія як складова системи позитивних впливів на процес формування творчої особистості школяра досліджена недостатньо.

Метою статті є аналіз особливостей формування простору педагогічної взаємодії як сприятливого середовища для розвитку творчої особистості.

Важливу роль в житті будь-якої людини відіграють творче мислення, розвинуті можливості цілісного осмислення буття, розуміння інших людей, усвідомлення засобів і способів поведінки і діяльності в соціумі. Ми повністю

погоджуємося з думкою вчених про те, що саме розвинуті й сформовані творчі задатки учнів здатні забезпечити їм в майбутньому соціальних успіх та адекватну комунікацію в соціумі. При цьому, важливим аспектом вирішення проблеми є впровадження як психологічних технологій активізації творчих можливостей (В. Моляко), так і створення сприятливого середовища для розвитку творчої особистості учнів [4].

Основою такого середовища повинна стати педагогічна взаємодія, на основі безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів одне на одного, який породжує причинну зумовленість їхніх дій і взаємозв'язок. Зауважимо, що цей процес потребує активності та взаємної спрямованості дій всіх учасників, які беруть у ньому участь. Важливою складовою є характер стосунків між викладачем і учнями (суб'єкт-суб'єктні стосунки) як рівноправних партнерів за умов закономірної зміни активної й пасивної позицій та одночасного взаємовпливу [3].

Ми вважали за необхідне виділити таку особливість формування простору педагогічної взаємодії як наявність емоційного контакту педагогів і учнів. При цьому важливим є формування й вияв культури почуттів, спрямованих на педагогічну взаємодію, що в кінцевому рахунку сприяє саморегуляції настрою й емоцій. Зауважимо, що будь-яка інформація повинна мати емоційне навантаження (відомості про емоційний і психічний стан учнів і педагога, налаштованість на взаємодію, почуття симпатії тощо). Отже, складовими педагогічної взаємодії є взаємини, що виникають між педагогом та учнями, основу яких становлять емпатія, симпатія, антипатія, індіферентність, амбівалентність – психологічні механізми функціонування педагогічної взаємодії [1, с. 14].

Ще однією особливістю педагогічної взаємодії як сприятливого середовища для формування творчої особистості є конструювання і реалізація моделей спільної діяльності, простір яких формується завдяки оволодінню певними процедурами й схемами поведінки, оцінними характеристиками, позитивним суб'єктивним відображенням ситуації та себе в ній, контролю за поведінкою.

Зауважимо, що не можна нехтувати у створенні простору педагогічної взаємодії наявними ознаками діалектичних суперечностей психолого-педагогічної взаємодії як взаємодії соціальної. Мова йде про психолого-педагогічний дискурс в педагогічній взаємодії, який будується на принципах інформативності (міра зняття невизначеності щодо пізнавального об'єкта), міжпредметних зв'язках (розширення смислових зв'язків пізнавального об'єкта), логічності (відповідність суб'єктно-предикатної структури правилам виводу), доступності (кількісна характеристика суб'єктно-предикатної структури), наочності (чуттєва основа образу пізнавального об'єкта), практичної придатності (сходження від абстрактного до конкретного [2, с. 70].

Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що простір педагогічної взаємодії є багатокомпонентним процесом, що включає в себе елементи взаємопізнання, взаєморозуміння, взаємовідношення, взаємні дії, взаємовплив. Обов'язковою умовою ефективної його реалізації є пізнання

можливостей один одного учасниками педагогічної взаємодії, формування позитивних особистих або ділових відносин; накопиченні, відтворенні та засвоєнні соціального, групового, міжособистісного досвіду спілкування вчителя й учнів.

Література

1. Бех І. Д. Педагогічна культура і розвиток соціальної зрілості особистості вчителя / І. Д. Бех, В. В. Радул // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – Вип. 32. – Ч. I. – С. 12 – 17.
2. Велитченко Л. К. Категорійно-поняттєвий аналіз психологічних основ педагогічної взаємодії / Л. К. Велитченко // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового Центру АПН України. – 2004. – № 8 – 9. – С. 68 – 71.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М. : Политиздат, 1975. – 304 с.
4. Моляко В. Творчий потенціал людини як психологічна проблема // Психологія і суспільство. – 2007. – № 4. – С.6 – 10

Верба Юлія

студентка 6 курсу Криворізького фак-ту ЗНУ
Наук. кер. : к.е.н, доц. Барабанова В. В.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ

У сучасних економічних відносинах головною метою будь-якого підприємства є отримання прибутку в Україні. Отримання прибутку є надійним, якщо підприємству вдалося завоювати ринок, домагатися конкурентоспроможності продукції та забезпечити фінансову стійкість та платоспроможність. Результативність діяльності підприємства може підвищитись як у результаті збільшення темпів зростання прибутку у порівнянні з темпами росту витрат, так і у результаті зниження суми витрат, її можна досягти ефективним податковим менеджментом, за допомогою податкового планування.

Питання податкового планування і прогнозування на рівні державного управління розроблялися в працях українських вчених: О. Башуцької [1], Т. Боголіб [2], Ю. Воробйов [3], та ін. Проблемами податкового менеджменту в тому числі і корпоративного менеджменту досліджували в своїх працях вчених Ю. Іванов, К. Захожай [4], О. Кизима [4], Я. Литвиненко[4].

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів податкового планування та прогнозування на підприємствах.

Податкове планування це планування оптимізації податкових платежів і зборів за допомогою законних способів. Податкове планування не переступає межі законодавства, все здійснюється у рамках закону. Створення системи ефективного і безпечного податкового планування стає можливим за умови врахування норм податкового законодавства і правомірності їх використання.

У розвинених країнах податкове планування займає перше місце у

фінансовому планування діяльності підприємства. Податкове планування повинно бути невід'ємною частиною загального планування діяльності підприємства. Податкове планування на рівні підприємства — це вибір між різними варіантами здійснення фінансово-господарської діяльності і розміщення активів з метою досягнення максимально низького рівня податкових зобов'язань, які при цьому виникають. Податкове планування за умови його правильної організації дає підприємству можливість:

- дотримуватися податкового законодавства шляхом правильності розрахунку податків, зборів та інших платежів податкового характеру;
- звести до мінімуму податкові зобов'язання;
- максимально збільшити прибуток;
- розробити структуру взаємовигідних угод із постачальниками і замовниками;
- ефективно керувати грошовими потоками;
- уникати штрафних санкцій.

Податкове планування доцільне завжди: і коли підприємство процвітає, і коли воно балансує на межі рентабельності або, що значно гірше, на межі банкрутства. За умови грамотного підходу покращення фінансового стану підприємства не буде пов'язане з податковими порушеннями.

Залежно від використовуваних інструментів податкове планування може базуватися на:

- використанні податкових пільг — повне або часткове звільнення суб'єктів підприємництва від сплати певних податків, пов'язане з певною діяльністю або виробництвом певної продукції,
- використанні податкових лазівок — окремих питань підприємницької діяльності, не врегульованих податковим законодавством,
- використанні спеціально розроблених схем, оптимізації податкових платежів, які звичайно і є основним інструментом податкового планування.

Податкове планування може базуватися і на прямих порушеннях податкового законодавства, але тоді воно не відповідатиме основним принципам, покладеним в основу цього планування.

І, нарешті, залежно від дієвості суб'єктів податкового планування стосовно використання можливих інструментів, воно поділяється на пасивне і активне. В основу пасивного податкового планування покладена альтернативна оптимізація. Така оптимізація можлива тоді, коли в податковому законодавстві існують дві і більше альтернативні норми, а доцільність застосування будь-якої з них вирішує фахівець підприємства або фізична особа — платник податків. Прикладом пасивного податкового планування може бути розв'язання питання стосовно доцільності переходу на спрощену систему оподаткування суб'єкта малого підприємництва. До активного податкового планування належать специфічні методи планування діяльності підприємства із застосуванням спеціально розроблених оптимізаційних схем.

Податкова схема діяльності кожного підприємства загалом, як і реалізації кожної окремої угоди зокрема, є індивідуальною і вимагає попереднього планування і розрахунків. Елементи податкового планування, навіть якщо воно

спеціально не організується і не реалізується, наявні в діяльності кожного підприємства і кожного підприємця.

Людина, яка тільки-но стає на шлях підприємницької діяльності і вирішує, в якій формі цю діяльність здійснювати — бути підприємцем без утворення юридичної особи або реєструвати підприємство, — вже займається податковим плануванням, оскільки, прораховуючи витрати, пов'язані із придбанням патенту або реєстрацією підприємства, вона одночасно рахує і податки, які сплачуватиме в першому і в другому випадках.

Податкове планування на підприємствах передбачає декілька рівнів, кожен з яких вимагає певних знань і навичок:

- початковий рівень — вивчити податкові закони і навчитися своєчасно і правильно сплачувати податкові платежі. При ухваленні рішення про здійснення будь-якої господарської операції потрібно уважно вивчити законодавче поле і користуватися лише офіційними нормативними документами;

- основний рівень — навчитися оптимально сплачувати податкові платежі (планувати пропорційність прибутків і витрат в одному податковому періоді, уникати дебіторської заборгованості, тобто не платити зайвого), аналізувати фінансовий стан підприємства;

- професійний рівень — навчитися платити мінімально, застосовуючи законні методи зменшення податкового тиску.

Таким чином, ефективність податкового планування значно підвищується за умови правильної і цілеспрямованої організації, що передбачає формування колективу людей, які виконуватимуть цю роботу, розробку плану, цілей і завдань податкового планування, а також розробку і реалізацію схем мінімізації податкових платежів.

На результативність здійснення планування податкових надходжень, як і на будь-які інші процеси, впливає велика кількість різних чинників, без поглибленої класифікації, вивчення та врахування яких не можна робити висновок про ефективність складеного плану.

З метою подальшого вдосконалення процесу планування податкових надходжень потрібно працювати як над вдосконаленням уже існуючих, так і над розробкою нових підходів до планування податкових надходжень. Перспективи подальших досліджень з цієї проблематики полягають у гармонізації інтересів з наповнення центрального та місцевих бюджетів.

Аналіз сучасної літератури дозволяє зробити висновок, що на сьогодні відомо майже 150 методів планування податкових надходжень. Незважаючи на багатоваріантність способів і методів планування податкових надходжень, вони є, як правило, результатом вдосконалення відомих і досить поширених загальних підходів, у тому числі шляхом обмеженого поєднання декількох методів. Більше того, оцінка результатів багато в чому залежить від використання певного інструментарію та послідовності дій, а також обраної статистичної бази, яка використовується в розрахунках окремим спеціалістом-аналітиком.

Податкове планування це планування оптимізації податкових платежів і зборів за допомогою законних способів. Податкове планування не переступає межі законодавства, все здійснюється у рамках закону. Створення системи ефективного і безпечного податкового планування стає можливим за умови врахування норм податкового законодавства і правомірності їх використання.

Чинники, які мають негативний вплив на якість планування податкових надходжень, можна згрупувати так, рис.1, [5,с.187]:

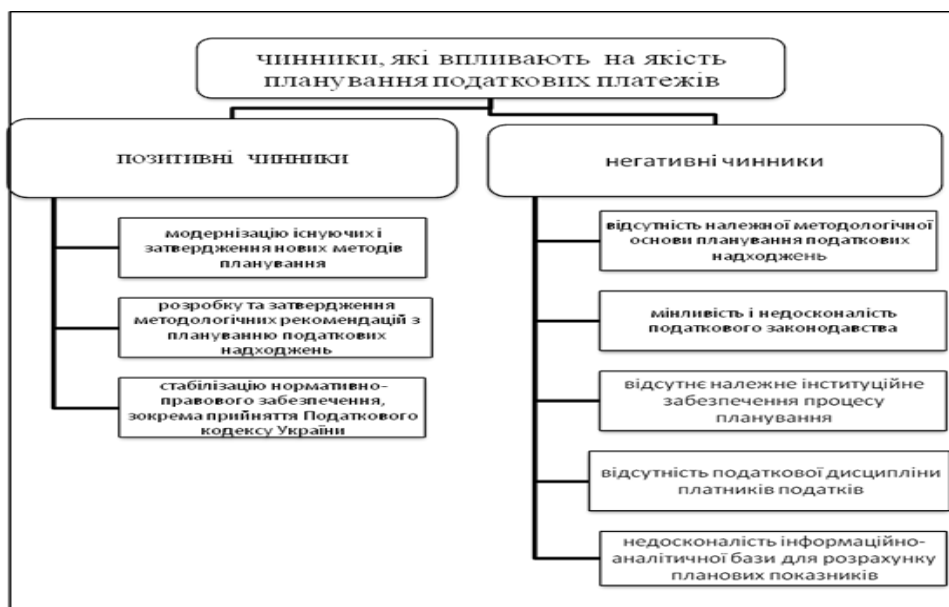

Рис. 1. Чинники впливу на якість планування податків [5,с.187].

У розвинених країнах податкове планування займає перше місце у фінансовому планування діяльності підприємства. На наш погляд податкове планування в сучасних умовах господарювання той важливий інструмент, що може бути невід’ємною частиною загального планування діяльності підприємства, яке надасть можливість передбачити негативні чинники та завчасно приймати управлінські рішення.

Література

1. Башуцька О. С. Податкове планування та прогнозування в системі податково – бюджетного регулювання / О. С. Башуцька // Наука й економіка. – 2010. – №1 (17). – С. 7 – 10.
2. Боголіб Т. М. Середньострокове бюджетне планування як бюджетний механізм стимулювання економічної активності в Україні / Т. М. Боголіб // Інвестиції: практика і досвід. – 2011. – №12. – С. 121 – 125.
3. Воробйов Ю. М. Прогнозування податкових надходжень в контексті Податкового кодексу України / Ю. М. Воробйов // Митна безпека. Серія: Економіка. – 2010. – №8. – С. 13 – 23.
4. Захожай В.Б. Система оподаткування та податкова політика / В.Б. Захожай , Я.В. Литвиненко, К.В. Захожай , Р.Я. Литвиненко /(під аг.ред . В.Б. Захожая та Я.В. Литвиненка). – К.:Центр навчальної літератури, 2006. – 468с.
5. Череп А. В., Олейнікова Л. Г., Барабанова В. В. Податковий менеджмент: теоретично-практичний посібник/ А. В. Череп, Л. Г. Олейнікова, В. В. Барабанова. – Запоріжжя: ДВНЗ ЗНУ, 2013. – 281 с.

ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

Практика функціонування переважної більшості вітчизняних акціонерних товариств засвідчила існування значного переліку проблем у їхньому менеджменті: відсутність науково-обґрунтованих підходів до планування та контролювання діяльності, нераціональність побудови структур управління, неефективність стимулювання управлінських працівників та інших категорій персоналу, існування конфліктів інтересів між засновниками, акціонерами та керівниками, відсутність конкретних місій та цілей. Запорукою нівелювання вищезазначених проблем є формування вихідних положень та засад здійснення і реалізації корпоративного управління, тобто розроблення, чітке дотримання і удосконалення принципів корпоративного управління. Принципи корпоративного управління мають еволюційну природу і тому повинні підлягати ґрунтовному перегляду у зв'язку зі змінами середовища функціонування тієї чи іншої корпоративної структури.

Значний внесок у розвиток теорії управління корпораціями зробили такі українські вчені: В. М. Геєць, В. І. Голіков, П. В. Дем'яненко, В. А. Євтушевський, Г. В. Назарова, Ю. Є. Петруня, А. С. Поважний, М. В. Сірош, Г. В. Козаченко, Н. П. Тарнавська та ін.

Метою статті є систематизація принципів корпоративного управління на основі аналізу науково-економічної літератури, що дасть змогу розглядати корпоративне управління як цілеспрямований вплив керуючих суб'єктів корпорації на керованих з метою досягнення визначених цілей корпорації з урахуванням впливу середовища функціонування.

У 1998 р. в організації економічного співробітництва та розвитку було розроблено загальні принципи корпоративного управління, які полягали ось у чому:

1. Система корпоративного управління повинна захищати права акціонерів.
2. Система корпоративного управління повинна забезпечувати однакове ставлення до акціонерів, а також дрібних та іноземних акціонерів.
3. Система корпоративного управління має визнавати передбачені законом права зацікавлених осіб та заохочувати активне співробітництво між компанією та зацікавленими особами в створенні добробуту, робочих місць та забезпеченні фінансової стабільності підприємства.
4. Система корпоративного управління має забезпечувати своєчасне і точне розкриття інформації про усі найважливіші питання, що стосуються акціонерного товариства, а також його фінансовий стан, продуктивність та управління.
5. Система корпоративного управління має забезпечувати стратегічне

керівництво компанією, ефективний нагляд за діяльністю виконавчих директорів з боку ради, а також звітність цієї ради перед компанією та акціонерами.

Європейський банком Реконструкції та Розвитку виокремлює такі принципи корпоративного управління [1; 2]:

1. Стосунки з клієнтами (висока якість товарів та послуг, помірні ціни, надання правдивої інформації про товари та послуги, належний рівень обслуговування та налагодження довгострокових взаємовідносин із клієнтами).

2. Стосунки з акціонерами (юридична визначеність прав та обов'язків керівників та акціонерів корпорації, гласність правил голосування та складу акціонерів, захист інтересів дрібних акціонерів, дотримання правил проведення зборів акціонерів тощо).

3. Стосунки з працівниками (чітке дотримання трудового законодавства, турбота про добробут працівників загалом).

4. Стосунки з постачальниками (дотримання чітких правил закупівлі, недопущення хабарництва, підтримання з постачальниками лише комерційних відносин, вчасна оплата рахунків постачальників, утримування від закупівлі товарів, торгівля якими заборонена міжнародними екологічними й іншими конвенціями).

5. Стосунки з громадськістю (врахування інтересів місцевого населення, врахування впливу своєї діяльності на стан навколишнього середовища).

6. Стосунки з державними органами та місцевою владою (ретельна сплата податків, дотримання всіх обов'язкових норм чинного законодавства, наявність дозволів та ліцензій, які необхідні для діяльності корпорації).

В основі принципів корпоративного управління, визначених Міжнародною мережею з корпоративного управління, лежить мета діяльності корпорації – постійна оптимізація доходів акціонерів із забезпеченням довгострокової життєздатності компанії шляхом ефективного управління та врахування інтересів зацікавлених осіб [1, с. 9].

О. Сохацька зазначає, що до загальновизнаних міжнародних принципів корпоративного управління належать такі [2, с. 82].

– структура корпоративного управління повинна забезпечувати захист прав акціонерів, виступати основним методом попереднього врегулювання виникаючих конфліктів інтересів;

– режим корпоративного управління повинен забезпечувати рівноцінне ставлення до усіх груп акціонерів, а також дрібних та іноземних, забезпечуючи кожному з них ефективний захист у разі порушення їхніх прав;

– корпоративне управління повинно забезпечувати дотримання встановлених законодавством прав зацікавлених осіб і заохочувати співпрацю всіх суб'єктів корпоративного управління у розвитку корпорації;

– корпоративне управління повинно забезпечувати інформаційну відвертість компанії, своєчасне і повне розкриття інформації щодо усіх істотних питань фінансово-господарської діяльності корпорації;

– структура корпоративного управління повинна забезпечувати

ефективне виконання управлінцями своїх функцій, а також підзвітність органів управління компанії акціонерам [4, с. 89].

Як бачимо, у запропонованих вище принципах корпоративного управління сконцентровано особливу увагу власне на корпоративному управлінні. Такі принципи, як якісна реалізація планування, організування, мотивування, контролювання та регулювання діяльності корпорації; існування розвиненої системи економічних, технологічних, соціально-психологічних та адміністративних методів корпоративного управління; наявність дієвих механізмів, підготовки, прийняття та оптимізації управлінських рішень дозволяють здійснювати корпоративне управління комплексно, ефективно та на високому професійному рівні.

Доцільно зауважити, що на сучасному етапі у розвинених країнах значна увага відводиться спрямуванню зусиль суб'єктів корпоративного управління на забезпечення зростання ринкової вартості корпорацій. А це можливо за рахунок якісного управління корпорацією, оптимізації її витрат на усіх рівнях та ланках, зростання доходності, забезпечення платоспроможності, формування адекватної продуктово-асортиментної політики, наявності конкурентних переваг у споживчих, економічних та організаційних параметрах продукції. Робиться акцент на ефективному управлінні витратами, зокрема із застосуванням сучасних управлінських технологій (бюджетування, контролінг), що дає змогу підвищити прибутковість корпорацій, зменшити необґрунтовані втрати чи ліквідувати завищені витрати.

Уточнений перелік та змістове наповнення принципів корпоративного управління створюють методологічні засади для побудови систем корпоративного управління в корпораціях за функціональною ознакою та якісної взаємодії корпоративних органів управління, таких, як загальні збори акціонерів, правління, ревізійна комісія, спостережна рада та керівники нижчих рівнів управління задля якісного та ефективного процесу управління корпорацією. Базові принципи корпоративного управління допоможуть підвищити якість управлінських процесів у корпоративних структурах та налагодити взаємозв'язки з усіма зацікавленими особами. Подальші дослідження цієї проблеми доцільно здійснювати у сфері удосконалення принципів корпоративного управління, їх формалізації на законодавчому рівні.

Література

1. Задихаймо Д. В. Корпоративне управління: навч. посібник / Д. В. Задихаймо. - Х.: Еспада, 2003. - 688 с.
2. Лапыгин Ю. Н. Основы управленческого консультирования. Учебное пособие/ Ю.Н. Лапыгин. – М.: ГРИФ, 2006. - 352 с.
3. Милана Кубра. Управленческое консультирование. Введение в профессию/ Милана Куба. – М.: Планум, 2004. - 976 с.
4. Черезов А.В. Корпорации. Корпоративное управление/ А.В. Черезов. – М.: Экономика, 2006. - 478 с.
5. Чернобай Л.І. Система корпоративного управління в Україні: принципи формування та тенденції розвитку/ Л.І. Чернобай. – Одеса.: ОДЕУ, 2006. – 365с .

Дідіченко Н.Г.

ст. викладач кафедри обліку та менеджменту

Устенко В. В.

студентка 3 курсу Криворізького факультету ЗНУ

ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ КОНКУРЕНТНИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах функціонування підприємств України підвищуються вимоги до гнучкості та адаптивності їх систем управління. Висока динамічність чинників зовнішнього середовища, швидкі та часто несподівані зміни у соціально-економічних процесах потребують особливої уваги до визначення стратегічних напрямків діяльності та конкурентної стратегії – як основи успішної діяльності. Тому, виникає необхідність у визначення основних конкурентних стратегій підприємства.

Основою стратегічної орієнтації підприємства є базова стратегія конкуренції, яка визначає його поведінку на ринку, досягнення ним переваг у конкурентній боротьбі. Вибір конкурентної стратегії підприємства відповідно до ринкової ситуації пов'язаний з оцінюванням її переваг і ризиків, аналізом її відповідності ситуації на ринку, а також рівня організації виробництва на підприємстві та управління ним. Саме це визначає актуальність даних досліджень.

Основні види конкурентних стратегій розглянуто у працях таких вчених, як А. Томпсон, А.-Дж. Стрікленд, І. Ансофф, Г. Азоев, І. Бланк, М. Круглов, Н. Куденко, Ж. Ламбен, М. Портер, М.Х. Мескон, Н. Ушакова та ін.

Томпсон А. звертає особливу увагу, що конкурентна стратегія ґрунтується на концепції, згідно з якою підприємства, що функціонують на певному ринковому сегменті, поділяють на підприємства-лідери, підприємства з сильною конкурентною позицією, підприємства зі слабкою конкурентною позицією та підприємства-аутсайтери.

Азоев Г. визначає, що стратегія конкуренції займає відповідне становище на ринку і передбачає специфічні підходи до управління підприємством, тому доцільним є зважене її визначення.

Метою даного дослідження є визначення основних конкурентних стратегій підприємства в умовах динамічного розвитку та ринкової конкуренції.

У конкурентній економіці будь-який її суб'єкт намагається здобути вигідніше становище, отримати кращі результати, забезпечити стійкі позиції у певних географічних і часових координатах, максимально подбати про свої перспективи. Досягти цього він зможе завдяки вмілому створенню і використанню своїх конкурентних переваг. Конкурентні переваги — концентрована форма вияву переваг в економічній, організаційній, технічній сферах діяльності підприємства, галузі, національної економіки, які можна виміряти економічними показниками. Такими показниками можуть бути рентабельність, ринкова частка, обсяги продажу та ін. [1].

При виборі базової конкурентної стратегії виходять з того, наскільки вона спроможна стимулювати адаптацію можливостей підприємства до конкретних

ринкових умов. У цьому полягає суть базової стратегії як загальноекономічної основи забезпечення практичних дій підприємства [2].

Кожна стратегія конкуренції займає відповідне становище на ринку і передбачає специфічні підходи до управління підприємством. Основною умовою її є забезпечення необхідних для успішного функціонування підприємства конкурентних переваг. Характеристики основних конкурентних стратегій представлені в табл. 1.

Таблиця 1

Характеристики основних конкурентних стратегій підприємства

Види стратегій / Характеристика	Стратегічна ціль	Основа конкурентної переваги	Підтримка стратегії
Лідерство за витратами	Велика частка ринку	Лідерство у виробництві з низькими витратами	Поєднання низьких цін і гідної якості
Широка диференціація	Велика частка ринку	Здатність пропонувати іншу продукцію, ніж у конкурентів	Концентрація на ключових властивостях товару, пропаганда їх для створення репутації товару
Оптимальні витрати	Обізнаний про споживчі цінності	Більше споживчих цінностей за ту ж саму ціну	Індивідуальне управління зниженням витрат і підвищенням якості товару/послуг
Сфокусовані низькі витрати і диференціація	Вузька ринкова ніша, в якій купівельні потреби і переваги істотно відрізняються від решти ринку	Лідерство у ніші за витратами або надання товару особливих для покупців якостей	Перевага над конкурентами у задоволенні потреб покупців певного сегмента ринку; відмова від освоєння інших сегментів або нових продуктів з метою утримання репутації товарної марки

Кожна характеристика основних конкурентних стратегій, наведених у таблиці, визначає внутрішню орієнтацію менеджменту підприємства (маркетинг, виробництво, товарний асортимент тощо). Як відомо, на стратегічну поведінку підприємства впливають необхідність підвищення якості продукції, зниження собівартості і ціни, розширення програми випуску, поліпшення сервісу товару, скорочення експлуатаційних витрат, освоєння нового ринку тощо, означаються на стратегії умови її формування та особливості поєднання чинників. Вибір її обумовлюється конкурентоспроможністю продукції і персоналу фірми, наявністю ресурсів і засобів. Тому, розробляючи конкурентні стратегії, використовують системний, оптимізаційний та інші підходи.

Для забезпечення конкурентної переваги необхідні комплексні зусилля. Нерідко вони виявляються недостатніми, оскільки потрапляють під дію зовнішніх неконтрольованих факторів, які іноді можуть підсилювати, а дуже часто — послаблювати конкурентну перевагу. Наприклад, сучасні технології сприяють створенню переваг у сфері дизайну, якості, однак можуть спричинити підвищення собівартості виробів через високі витрати на їх придбання. Тому, для моделювання, аналізу конкурентних переваг потрібен системний підхід. Це

забезпечує ідентифікацію, виокремлення найважливіших факторів, які діють на об'єкти, що становлять інтерес [3].

Отже, визначення конкурентної стратегії пов'язане із з'ясуванням особливостей потенційних покупців, їх потреб і життєвих цінностей; головних конкурентів, їх товарів, методів і способів поведінки на ринку; оптимальним вибором товарної і цінової політики; умінням ефективно створювати і використовувати торговельні мережі; здатністю створювати позитивний імідж своєму товару, торговій марці, а також переконанням покупця в особливих вигодах від користування пропонованим товаром і забезпеченням цих вигод.

Література

1. Електронний фонд Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua> . - Назва з екрана.
2. Азоєв Г. С. Стратегічне управління. / Г.С. Азоєв, І.Д. Крижко, А.Й. Ягодзінський. – К. : ІЗМН, 2009. – 243 с.
3. Економіка підприємства: [Навчальний посібник] / О.П. Крайник, Є.С. Барвінська. – Л.: Інтеллект-Захід, 2005. – 296 с.

Іванова Наталя

к.е.н., доц. кафедри економічної кібернетики
Криворізького факультету ЗНУ

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ІНДИКАТОРАМИ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ІНДЕКСОМ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ

Однією з найгостріших соціально-економічних проблем, зумовлених трансформаційними процесами в економіці України, є низький рівень життя населення. Комплексне статистичне оцінювання життєвого рівня населення надасть можливість об'єктивно охарактеризувати та проаналізувати фактори, що впливають на рівень життя, виявити тенденції на майбутнє з метою реалізації програм щодо підвищення та вирівнювання життєвого рівня населення різних регіонів країни.

Значний внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів рівня життя населення в Україні здійснили: А. В. Базилюк, Д. П. Богиня, О. М. Шладун, С. І. Пирожков, Л. М. Черенько, В. І. Шишкін та інші. Практика застосування статистичних методів і моделей для вивчення соціально-економічних явищ та процесів, у тому числі рівня життя населення, знайшла відображення в наукових розробках Е. В. Галицької, І. В. Калачової, Е. М. Лібанової, Р. М. Моторина, О. І. Черняка, В. Г. Швеця та інших.

Метою статті є визначення зв'язків між індикаторами рівня життя населення та індексом регіонального людського розвитку.

Найбільш популярним показником, що характеризує рівень життя населення є інтегральний показник Індекс регіонального людського розвитку (ІРЛР) [1; 3]. Динаміка показника та його складових представлена на рис. 1.

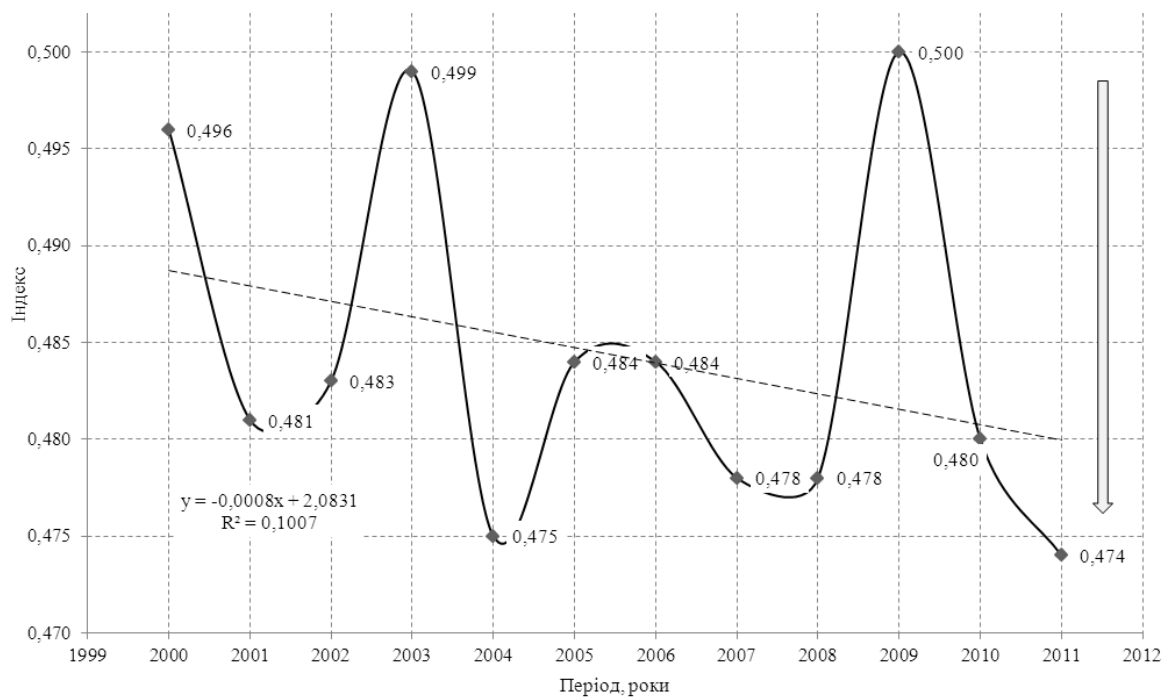

Рис. 1. Динаміка Індексу регіонального людського розвитку Дніпропетровської області, 1999-2011 рр.

Дані рис. 1 свідчать, що станом на кінець 2011 року індекс регіонального людського розвитку сягнув значення на рівні 0,474, що менше попередніх декілька років. За даними рис. 1 можна зробити висновок, що максимальне значення інтегрального показника складає 0,5 за результатами 2009 року та 0,499 за результатами 2003 р. ІРЛР складається із наступних складових: демографічний розвиток, розвиток ринку праці, матеріальний добробут, умови проживання населення, рівень освіти, стан та охорона здоров'я, соціальне середовище, екологічна ситуація та фінансування людського розвитку (рис. 2).

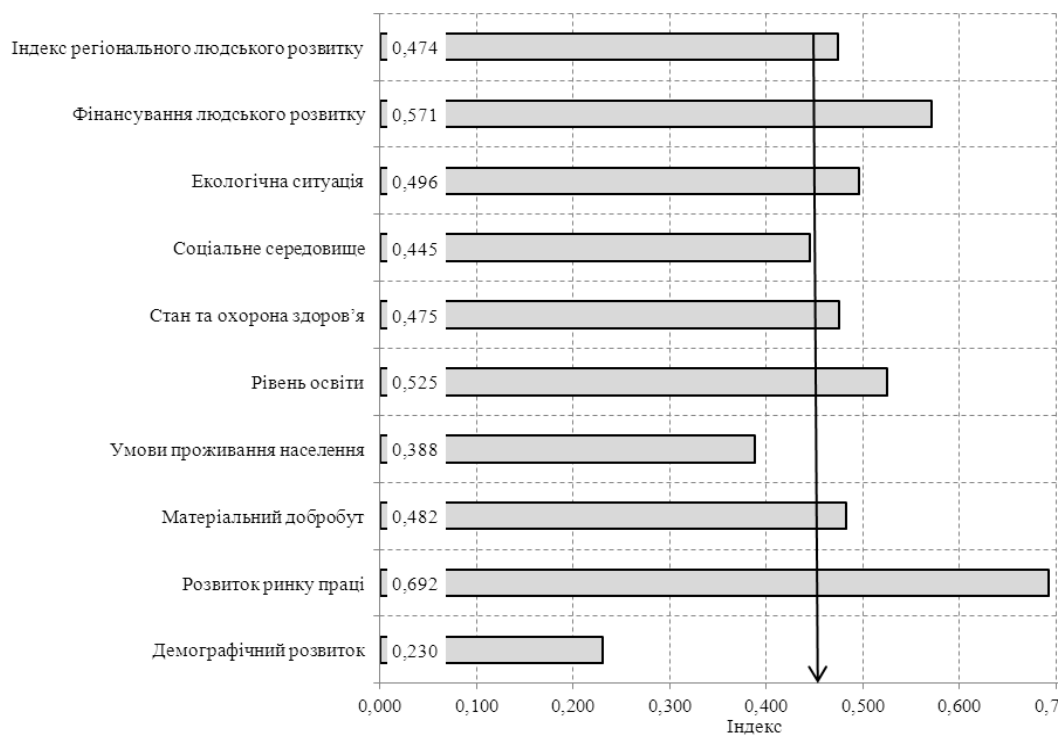

Рис. 2. Складові ІРЛР станом на 2011 р.

Про наявність зв'язку та його щільність між індексом та складовими визначається за коефіцієнтом кореляції [2]. Результати обчислення парної кореляції представлено на рис. 3., за даними якого можна зробити висновок про існування зв'язку між ІРЛР та його складовими, який коливається від -0,28 до 0,54. Отже сильний зв'язок ІРЛР має із показником екологічної ситуації, на рівні 0,54. Зв'язок характеризується як прямий. Тобто при погіршенні значення показника екологічної ситуації зменшується і ІРЛР. Спостерігається прямий зв'язок і з матеріальним добробутом ($\rho=0,47$) та показником демографічного розвитку ($\rho=0,45$).

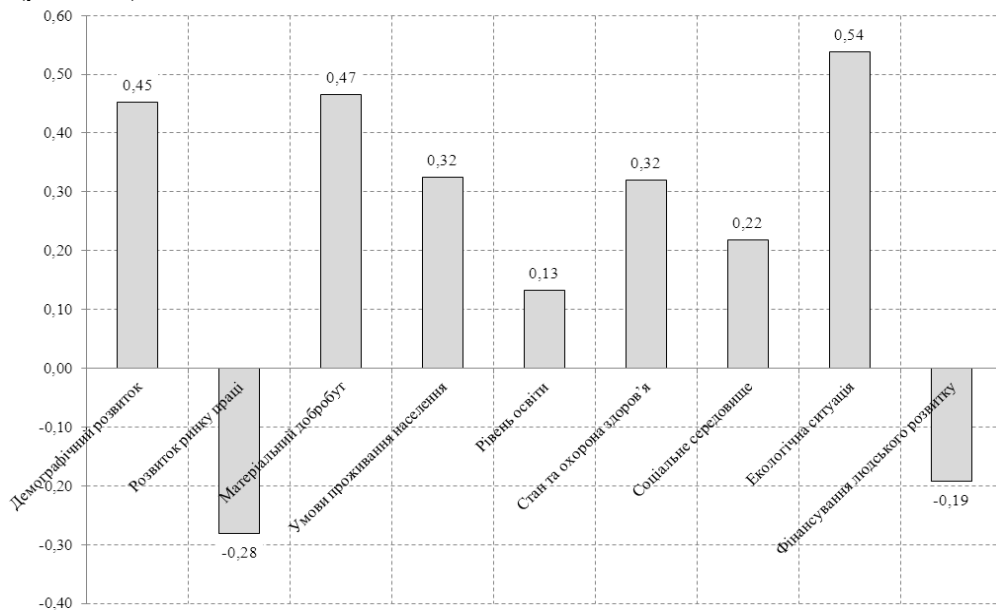

Рис. 3. Характеристика впливу показників на ІРЛР (за коефіцієнтом кореляції)

Доцільно провести кореляційний аналіз на наявність зв'язку із кількісними показниками рівня життя населення Дніпропетровської області (рис. 4).

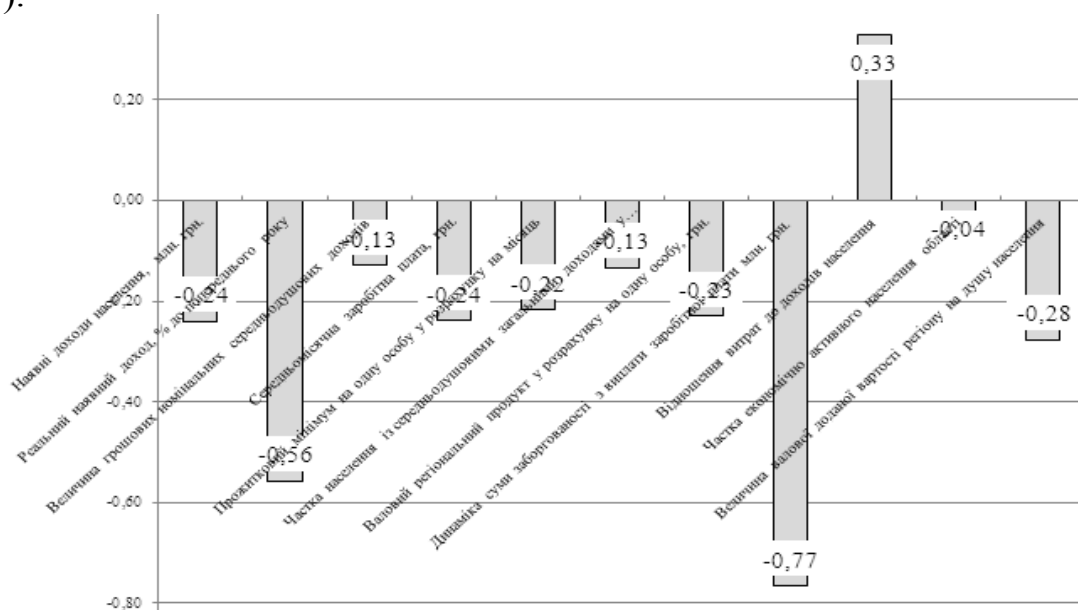

Рис. 4. Характеристика впливу кількісних показників на ІРЛР (за коефіцієнтом кореляції)

За даними рис. 4. можна зробити висновок про існування зв'язку між ІРЛР та кількісними показниками рівня життя населення, який коливається від -0,77 до 0,33.

Отже сильний обернений зв'язок ІРЛР має із показником реального наявного доходу, на рівні 0,56. Спостерігається досить сильний обернений зв'язок із динамікою суми заборгованості з виплати заробітної плати ($\rho=-0,77$).

Таким чином, за результатами проведених розрахунків можна зробити висновок, що в Україні на практиці підвищення рівня і якості життя населення ще не стали головною метою. При цьому, з одного боку, незадовільне матеріальне становище обумовлює ризик втрати здоров'я через неякісне харчування, неможливість отримання кваліфікованої медичної допомоги та ін., а з другого – проблеми зі здоров'ям призводять до зниження працездатності та скорочення доходів.

Результати кореляційного аналізу свідчать про існування зв'язку між ІРЛР та його складовими, який коливається від -0,28 до 0,54. Сильний зв'язок ІРЛР має із показником екологічної ситуації, на рівні 0,54. Зв'язок характеризується як прямий. Тобто при погіршенні значення показника екологічної ситуації зменшується і ІРЛР. Спостерігається не досить сильний прямий зв'язок і з матеріальним добробутом ($\rho=0,47$) та показником демографічного розвитку ($\rho=0,45$). Сильний обернений зв'язок ІРЛР має із показником реального наявного доходу, на рівні 0,56. Спостерігається досить сильний обернений зв'язок із динамікою суми заборгованості з виплати заробітної плати ($\rho=-0,77$).

Література

1. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України. – К. : Державний комітет статистики України, Рада по вивченню продуктивних сил НАН України, 2001. – 32 с.
2. Наконечний С. І. Економетрія : Підручник / С. І. Наконечний, Т. О. Терещенко, Т. П. Романюк. – К. : КНЕУ, 2000. – 296 с.
3. Головне управління статистики у Дніпропетровській області [Електронний ресурс] : офіційний веб-сайт .- Режим доступу: <http://www.dnprstat.gov.ua>

Карпова Марина

студентка 3 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук.кер.: к.е.н. Ткаченко О.В.

ВПЛИВ МАРКЕТИНГОВИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Розвиток ринкової системи в Україні характеризується недосконалістю та постійними змінами нормативно-законодавчих актів, нестабільністю політичної ситуації, економічною кризою, стрімким розвитком науково-технічного прогресу та швидким впровадженням досягнень науки і техніки в діяльності іноземних компаній, зміною свідомості та вподобань кінцевих споживачів, природними катаклізмами тощо. Одна із умов покращення економічної ситуації та формування могутньої держави є забезпечення вітчизняного ринку власними

конкурентоспроможними товарами та вихід на іноземні ринки. Важливим завданням держави при цьому є сприяння розвитку конкурентоспроможних підприємств задля формування конкурентоспроможності економіки країни на світовому ринку.

Питання конкурентоспроможності є надзвичайно актуальним для промислових підприємств, що виготовляють трудо - та наукомістку продукцію, яка вимагає постійного оновлення та удосконалення.

Саме тут необхідно спрямовувати усі зусилля на ефективне використання потенціалу підприємства, зокрема маркетингового, що уможливить підвищити рівень конкурентоспроможності як товарів, так і підприємства загалом.

Конкуренція виконує роль регулятора темпів і обсягів виробництва, спонукаючи виробника запроваджувати науково-технічні досягнення, підвищувати продуктивність праці, вдосконалювати технологію, організацію праці тощо.

Орієнтиром для дослідників-маркетологів є теорія М. Портера, яка ґрунтується на дослідженні п'яти сил конкуренції та визначенні шляхів зниження тиску з боку реальних та потенційних конкурентів [1].

Проведений аналіз з даної теми показав, що залежно від напрямів досліджень, існує кілька підходів до аналізу зазначеної проблеми. В економічній теорії поняття «конкуренція» та «конкурентоспроможність» розглядаються на рівні галузі, регіону або країни як елемент ринкового механізму.

На сьогодні не існує однозначного підходу до визначення структури та складу чинників впливу на формування конкурентоспроможності підприємств, але незаперечним є той факт, що отримання конкурентних переваг залежить від ефективності використання маркетингових чинників, їх ефективного поєднання.

Метою статті є визначення маркетингових чинників впливу на формування конкурентоспроможності підприємств на основі аналізу підходів до визначення поняття та оцінювання складових конкурентоспроможності підприємств.

Поняття конкуренції та конкурентоспроможності широко досліджені, але продовжують активно розглядатися у науковій літературі. Ця обставина відображає визнану складність предмета дослідження та управління ним як економічним явищем [2].

Такі фахівці стратегічного управління як М. Саєнко та О. Ковтун розглядають конкурентоспроможність з точки зору визначення конкурентної позиції підприємства на ринку, його переваг, на основі яких розробляється конкурентна стратегія.

Залежно від об'єктів конкуренції будь-то товари, підприємства, регіони та економіка країни виділяють різні предмети, методи, особливості конкуренції та конкурентні переваги.

Конкурентоспроможність товару або підприємства визначається багатьма чинниками, які здійснюють прямий чи опосередкований вплив і залежать від об'єкта.

На сьогоднішній день не існує однозначного підходу до визначення структури та складу чинників впливу на формування конкурентоспроможності підприємств, але незаперечним є той факт, що отримання конкурентних переваг залежить від ефективності використання маркетингових чинників, їх ефективного поєднання [1].

Конкурентоспроможність підприємства формується з набору різних показників під впливом великої кількості як зовнішніх, так і внутрішніх чинників.

Зовнішні чинники впливу на конкурентоспроможність підприємства поділяють на чинники макросередовища та мікросередовища. До макросередовища належать: політико-правові, економічні, технологічні, демографічні, природно-географічні та соціокультурні чинники. У світовій практиці аналіз цих чинників називається PEST-аналізом. Мікросередовище представлене впливом таких чинників: конкурентне середовище, покупці, маркетингові посередники, постачальники, місцеві органи влади [1].

До внутрішнього середовища підприємства, що формує його конкурентоспроможність, належать: виробництво, фінанси, кадри та маркетинг.

Управління конкурентоспроможністю підприємства відбувається на трьох рівнях: оперативному, тактичному та стратегічному (рис. 1).

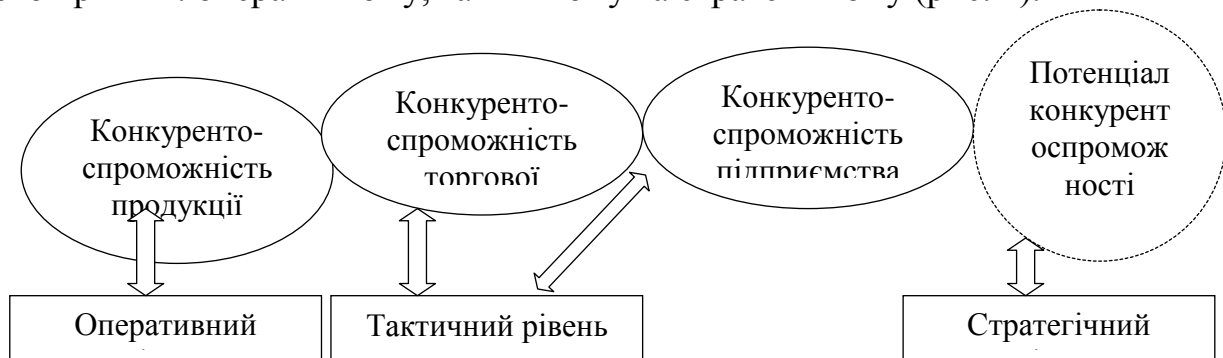

Рис. 1. Структура конкурентоспроможності підприємства

Конкурентоспроможна продукція є передумовою формування конкурентних переваг торгової марки (бренду). Формування такої продукції дає можливість створити лояльного споживача, який є вірним джерелу цінності, що дає змогу підприємству отримувати додатковий прибуток.

Одним з основних напрямів формування конкурентоспроможності промислового підприємства є впровадження в діяльність концепції маркетингу партнерських відносин, сутність якої полягає у формуванні довготривалих відносин співпраці і довіри між суб'єктами ринку з метою отримання двосторонньої вигоди [3].

Конкурентоспроможна продукція є передумовою формування конкурентних переваг торгової марки (бренду). В процесі управління конкурентоспроможністю торгової марки визначальне місце займає саме маркетинг. Маркетингові чинники формують індивідуальність, тобто здатність марки мати власні неповторні ознаки порівняно з марками конкурентів; цінності – позитивні асоціації, важливі з точки зору представників цільового ринку й асоційовані з цією маркою.

Конкурентоспроможність торгової марки – це здатність створювати

емоційну прихильність споживачів, сформовану на основі індивідуальності марки та її цінності для споживачів та інших суб'єктів ринку за допомогою заходів брендингу, краще ніж конкуренти (рис. 2).

Рис. 2. Чинники формування конкурентоспроможності торгової марки та можливі конкурентні переваги

Значною мірою саме партнерські відносини дають змогу повною мірою використовувати та розвивати потенціал конкурентоспроможності, що є одним із завдань стратегічного рівня управління.

Конкурентоспроможність підприємств являє собою одну із найважливіших категорій ринкової економіки, яка характеризує можливість та ефективність адаптації підприємств до умов ринкового середовища. Оцінювання конкурентоспроможності здійснюється з метою визначення потенційних можливостей підприємства та заходів забезпечення високого рівня довгострокових конкурентних переваг, які відповідатимуть стратегічним цілям підприємства.

Література

1. Должанський І. З. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посіб. / І. З. Должанський. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 284 с.
2. Ковтун О.І. Стратегія підприємства: навч. посіб. / О. І. Ковтун. - Львів: «Новий світ-2000», 2007. - 324 с.
3. Дейнега І.О. Маркетингова товарна політика: навч. посіб. / І. О. Дейнега. - 2-ге вид. - Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2008. -276 с.

АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

Дослідження існуючих проблем в нашій державі говорить про те, що Україна будує ринкову економіку. В країні відбулася трансформація командно-адміністративної економіки, яка зачепила усю систему господарювання і привела до незворотних процесів. В державі реалізувалися державні програми направлені на подолання кризових явищ в економіці, шляхом вивчення основних чинників та розробки антикризових заходів щодо їх подолання, з урахуванням сучасного становища. Різні твердження про стан економіки України, фактори впливу, що призвели до кризових явищ потребує подальшого дослідження, та визначення взаємозв'язку між ними, що й визначає актуальність цього питання.

Питанням аналізу, тенденціям розвитку, стану економіки України багато присвячено досліджень науково-дослідних інститутів та центрів, департаменту статистики, аналізу та прогнозування України. Вплив різних кризових явищ на стан економіки в сучасному аспекті присвячено багато досліджень вітчизняних економістів таких як: А. Гальчинській, В. Геєць, З. Луцишин, С. Мочерний та ін.

Метою статті є розробка методичних підходів до дослідження стану економіки України в умовах кризи.

За даними досліджень міжнародних експертів у 2013 році Україну віднесли до групи країн обмеженої економіки, до якої входять Білорусь, Туркменістан та інші. Економіка України у 2013 році розвивалася в умовах повільної динаміки світових товарних ринків, низької схильності економічних агентів до інвестування та надлишку ліквідності у світовій фінансовій системі. Оскільки основним джерелом зростання вітчизняної економіки у 2013 році залишився внутрішній попит, за таких умов можна стверджувати про несприятливі умови для розвитку пропозиції вітчизняних виробників на внутрішньому ринку.

Нові виклики світової економіки в ХХІ столітті поставили Україну перед необхідністю розвитку економіки в умовах глобалізації. Проблеми соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації пов'язані з тим, що Україні треба розв'язувати задачі оптимального включення в глобальну економіку в умовах незавершеної системою соціально-економічної і політичної трансформації. Все це впливає на антикризове управління, яке має труднощі при реформуванні кризових ситуацій в державі, де спочатку були порушені принципи ідеології [1, с.17].

Залежність національної економіки від світового господарства має як негативні фактори так і позитивні наслідки в результаті збільшення зовнішнього попиту.

Так в умовах глобалізації економічна криза 2008 року розпочавшись з банкрутства великих фінансових установ в США, вона швидко розрослась у

глобальну кризу, що призвела до банкрутства декількох європейських банків, падіння різних біржових індексів та значного падіння вартості акцій та товарів по всьому світу. Криза призвела до проблем ліквідності та дерегулювання фінансових установ в США та Європі, що далі посилює кризу ліквідності.

Наслідки світової кризи для України призвели до падіння попиту на імпорт товарів, що призвело до скорочення валютної виручки і ціни на експорт. Позитивним цієї кризи для України стало якраз слаба економіка і незначна її інтеграція на світовий товарний і фінансовий ринок.

Незважаючи на нестабільність зовнішнього попиту та складні процеси адаптації вітчизняних суб'єктів господарювання до підвищених цін на природний газ, модель розвитку економіки, яка сформувалася у посткризовий період, характеризується достатньо потужним потенціалом ендегенного зростання. Він полягає у стабільному збільшенні ємності внутрішнього ринку завдяки постійному зростанню споживчого попиту. Збільшення доходів населення при збереженні існуючих тенденцій щодо схильності домогосподарств до споживання є ключовою економічною передумовою розвитку внутрішнього ринку. За відсутності рішучих заходів щодо радикального покращання бізнес-клімату, сформований потенціал ендегенного зростання залишатиметься нереалізованим та призведе до продовження зростання частки імпорту на вітчизняному внутрішньому ринку[4, с.2].

В Україні причини економічної кризи вітчизняні економісти поділяють на три групи. До першої групи віднесли причини успадковані від СРСР, до другої – невдало проведені економічні реформи, а третьої – причини, пов'язані з трансформацією економіки України до ринку [2, с.45].

На думку економістів та аналітиків в Україні розпочалася нова фаза кризових явищ в економіці. Сучасний стан економіці України залишає бажати кращого: у першому кварталі 2013 року падіння ВВП становило 1,3%, а починаючи з третього кварталу, українська економіка почала знижуватись на всі 2,5%. В цілому, за 2013 рік було зафіксовано саме мінімальне зростання економіки на 0,2%, такого результату за 23 роки незалежності Україна не мала ніколи.

Стратегічною метою розвитку України на протязі двадцяти трьох років є побудова сильної та сучасної європейської демократичної держави з потужною економікою для забезпечення гідного життя кожного громадянина. Але й досі в Україні нерозв'язані проблеми тільки накопичувалися десятиріччями. Не підкріплена економічним розвитком “соціалізація” бюджету тільки тимчасово вирішувала завдання покращення добробуту громадян, оскільки вона не базувалася на адекватному збільшенні обсягів виробництва і підвищенні рівня продуктивності праці. Накопичення як зовнішніх, так і внутрішніх боргових зобов'язань разом з неможливістю розрахуватися за ними без нових запозичень створюють загрозливу ситуацію у короткостроковій та середньостроковій перспективі. Загальна стагнація економіки та дорогі грошові ресурси не дають підстави очікувати зростання кредитного портфелю банківської системи. Відсутність платоспроможних позичальників та збереження жорстких умов отримання кредитів призведуть до продовження тенденції обмеження

інвестиційної активності підприємств. При цьому довгий час не проводилися реформи, спрямовані на усунення структурних диспропорцій.

Для України, як і для інших транзитивних держав, головним питанням буття та розвитку на нинішньому етапі є питання про характер, силу і роль держави та влади. Ми маємо державу і владу, які повинні бути сильною солідарною системою, щоб захистити не лише національну економіку, а й свою націю, її майбутній безпечний розвиток. При формуванні антикризової системи управління треба враховувати невідповідність реальної економічної ситуації і проведення державної політики. Оскільки основним джерелом зростання вітчизняної економіки у прогностному періоді залишатиметься внутрішній попит, за таких умов ключове завдання економічної політики полягає у створенні сприятливих умов для розвитку пропозиції вітчизняних виробників на внутрішньому ринку.

Література

1. Єгорова Н. В. Особливості трансформації національної економіки /Н. В. Єгорова // Інвестиції: практика та досвід.–2013. –№2. – С. 15– 18.
2. Геец В. Макроэкономическая оценка денежно-кредитной и валютно-курсовой политики Украины до и во время финансового кризиса / В. Геец // Экономика Украины. – 2009. –№ 2. – С. 5–24.
3. Кондратчук К.С. Сущность и причины кризисных проявлений в мировой экономической системе / К. С. Кондратчук // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1. – С.57-63.
4. Харазішвілі Ю.М., Махортих Д.О. Щодо тенденцій розвитку економіки України у 2013-2014 роках. Аналітична записка [Електронний ресурс]/ Ю.М. Харазішвілі, Д.О. Махортих // Режим доступу: <http://www-niss.gov.ua>.
5. Харазішвили Ю.М. Инновационность как характеристика качества социально-экономического развития / Ю.М. Харазішвили // Проблемы и перспективы инновационного развития экономики: материалы XVI конференции, Алушта – Симферополь: ИТ “АРИАЛ”, 2012. – С. 175-180.

Коваленко Надія

студентка 6 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук. кер.: к.е.н. Шамрін Р.В.

БАЗОВІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ

Зважаючи на тривалий кризовий період на світових фінансових ринках, який останнім часом перекинувся і на реальний сектор економіки, особливого значення набувають завдання аналізу економічних систем та процесів, побудови достовірних прогнозів для забезпечення ефективного управління ними.

Наше дослідження присвячено розгляду економіко-математичних моделей аналізу і прогнозування розвитку економічних систем із застосуванням апарату штучних нейронних мереж як інструментарію, що надає можливість ефективно виявляти приховані закономірності у вихідних даних та дозволяє уникнути обмежень, що накладаються на поширені класичні методи

моделювання в економіці.

Вагомий внесок у розробку теоретичних основ і методології аналізу та моделювання економічних систем зробили провідні вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: Е. Альтман, В. Бівер, Д. Е. Бестенс, Дж. Бокс, Г. Дебок, Б. Вільямс, В. В. Вітлінський, В. М. Вовк, В. М. Геєць, Е. Гейтлі, Р. М. Лепа, Ю. Г. Лисенко, І. Г. Лук'яненко, А. В. Матвійчук, О. Ю. Мінц, Е. Петерс, С. К. Рамазанов, Л. Н. Сергеева, М. І. Скрипниченко, О. П. Суслов, О. О. Терещенко, В. М. Тимохін, О. І. Черняк, О. Д. Шарапов, У. Шарп та ін.

Метою статті є дослідження математичних моделей аналізу економічних систем і прогнозування фінансових показників із застосуванням штучних нейронних мереж зустрічного розповсюдження.

Дослідження штучних нейронних мереж пов'язані з тим, що спосіб обробки інформації людським мозком в корені відрізняється від методів, якими оперують класичні підходи до побудови моделей. Мозок володіє здатністю організовувати свої структурні компоненти, які називаються нейронами, так, щоб вони могли виконувати конкретні завдання (такі як розпізнавання образів, обробку сигналів органів чуття, моторні функції) у багато разів швидше, ніж можуть дозволити найпотужніші сучасні комп'ютери.

Нервову систему людини можна представити у вигляді триступінчастої системи (рис.1) [1]. Центром є мозок, представлений мережею нейронів (нервів). Він отримує інформацію, аналізує її і видає відповідні рішення.

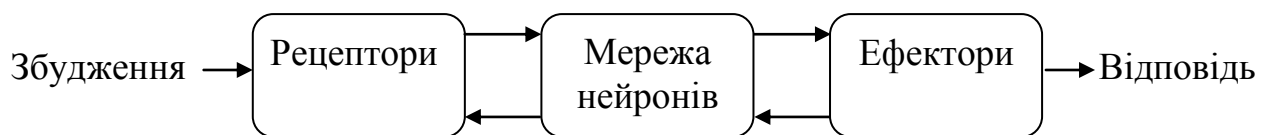

Рис. 1. Блочна діаграма нервової системи

На рис. 1 стрілки, направлені зліва направо, позначають пряму передачу сигналів інформації в систему, а стрілки, направлені справа наліво, у відповідь реакцію системи. Рецептори перетворюють сигнали від тіла та з навколишнього середовища в електричні імпульси, що передаються в нейронну мережу (мозок). Ефектори перетворюють електричні імпульси, згенеровані нею, у вихідні сигнали [2].

У загальному випадку нейронна мережа є машиною, що моделює спосіб обробки мозком конкретного завдання. Вона складається з елементів, функціональні можливості яких аналогічні більшості елементарних функцій біологічного нейрона. Штучні нейронні мережі демонструють дивовижне число властивостей притаманних мозку. Наприклад, вони навчаються на основі досвіду, узагальнюють попередні прецеденти на нові випадки і визначають істотні властивості інформації, що поступає та містить зайві дані.

Штучний нейрон імітує в першому наближенні властивості біологічного нейрона. Хоча мережеві парадигми вельми різноманітні, в основі майже всіх їх лежить конфігурація [3], показана на рис. 2.

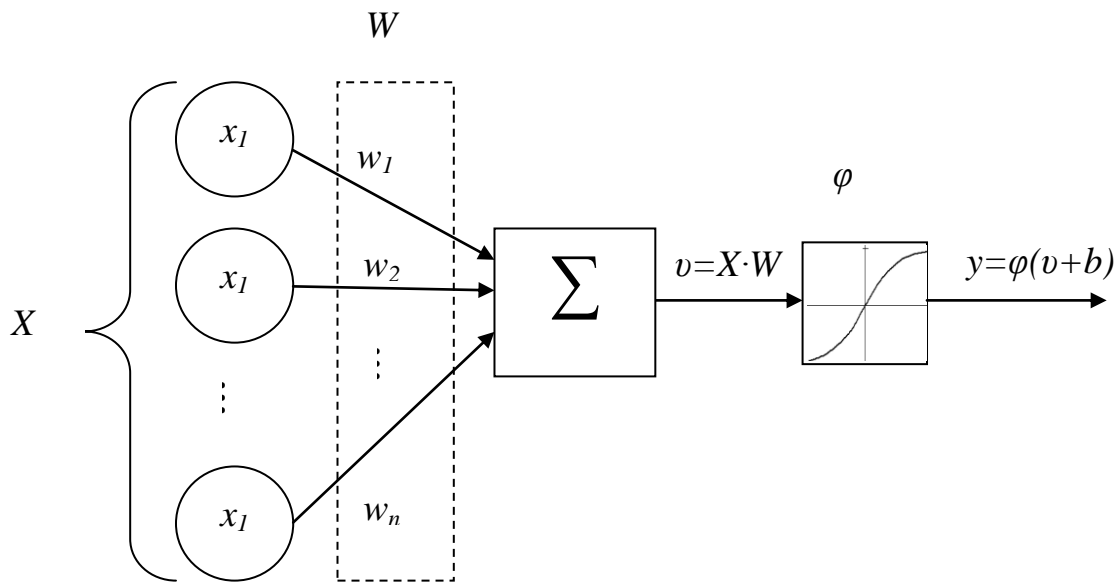

Рис. 2. Штучний нейрон з активаційною функцією

Сигнал v , скоригований на порогове значення b (якщо воно задане), далі, як правило, перетворюється активаційною функцією φ і дає вихідний нейронний сигнал y . Функцію можна вважати підсилювальною характеристикою штучного нейрона, яка може мати як лінійну, так і нелінійну природу. Коефіцієнт посилення обчислюється як відношення приросту величини виходу до невеликого приросту величини v , що його викликав. Функція активації, яка обмежує амплітуду вихідного сигналу нейрона, також називається функцією стиснення. Зазвичай нормалізований діапазон амплітуд виходу нейрона лежить в інтервалі $[0,1]$ або $[-1, 1]$.

Порогова функція Хевісайда описує властивість нейрону, яку називають «все або нічого». При використанні цієї функції активації нейрон або отримує збудження продукує вихід, або результат його функціонування не враховується нейронною мережею. Така властивість притаманна конкурентним шарам нейронів.

Як «стискаюча» функція часто використовує нелінійні функції, такі як сигмоїдальна та гіперболічний тангенс. Гроссберг виявив, що нелінійна характеристика сигмоїдальної функції вирішує поставлену ним дилему шумового насичення. Одна і та ж мережа може обробляти як слабкі, так і сильні сигнали. Слабкі сигнали потребують великого мережевого посилення, щоб дати придатний до використання вихідний сигнал [4].

Гіперболічний тангенс є S-подібною функцією, але він симетричний відносно початку координат, і в точці $v=0$ значення вихідного сигналу рівне нулю. На відміну від логістичної функції гіперболічний тангенс приймає значення різних знаків, що виявляється вигідним для ряду нейронних мереж.

Розпаралелювання обробки інформації та здатність самонавчатися, створювати узагальнення (узагальнення – здатність отримувати обґрунтований результат даних, які не зустрічалися в процесі навчання), дозволяють нейронним мережам вирішувати масштабні завдання, які на сьогоднішній день вважаються складними для реалізації.

В статті було висвітлено переваги нейронних мереж зустрічного

розповсюдження, що дозволяють в процесі дослідження багатовимірних об'єктів здійснювати їх кластеризацію, автоматизовано виділяти ключові характерні особливості та проводити класифікацію, виходячи із цілей поставленої задачі.

Література

1. Вітлінський В.В. Зміна парадигми в сучасній теорії економіко-математичного моделювання / В. В. Вітлінський, А. В. Матвійчук // Моделювання та інформаційні системи в економіці. – К.: КНЕУ, 2006. – № 74. – С. 30-38.
2. Матвійчук А.В. Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка: монографія / А. В. Матвійчук. – К.: КНЕУ, 2011. – 439 с.
3. Галіцин В. К. Інформаційний менеджмент: наука про інформаційні процеси та управління ними, перспективи його розвитку / В. К. Галіцин, С. Ф. Лазарева // Моделювання та інформаційні системи в економіці. – К.: КНЕУ, 2006. – № 74. – с. 30-38.
4. An Introduction to High-Frequency Finance / [Dacorogna M. M., Gençay R., Muller U. A., Olsen R. B., Pictet O.V.]. – San Diego: Academic Press, 2011. – 383 p.

Кулажко Світлана

студентка 2 курсу Криворізького фак-ту
Наук. кер.: к.пед.н., доц. Богатирьова Г.А.

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Сьогодні все людство потерпає від катастроф як екологічних, соціальних, так і духовних. Вирішення цих складних питань потребує не лише суспільних змін, а й внутрішніх у кожній людині незалежно від фаху. Саме зміна самого себе дозволить вплинути на зміни всього суспільства. Мова йде про взаємозв'язок екології душі кожної особистості та екології планети, переосмислення детермінант кризової екологічної ситуації в українському суспільстві.

Питання формування екологічної свідомості розглядали у своїх роботах Л. Б. Лук'янова, Н. Б. Грейда, М. С. Швед, О. І.Салтовський, О. Н. Захлебний, І. Д. Зверев, І. Т. Суравегіна, О. В. Міронов, Е. В. Гірусов, С. Д. Дерябо, В.А. Ясвін та інші.

Вчені визначають екологічну свідомість як внутрішню детермінанту ставлення людини до природи й стверджують, що ця категорія в повній мірі залежить від розвитку таких особистісних рис, як: стурбованість станом навколишнього середовища, почуття відповідальності, моральне ставлення до природи тощо. В той же час залишаються недостатньо визначеними комплекс умов, які сприяли б ефективному формуванню екологічної свідомості особистості, не достатньо чітко окреслені особливості її впливу на сучасний стан суспільства.

Метою статті є розробка та вивчення ефективних шляхів формування екологічної свідомості у контексті розвитку сучасного суспільства.

Сьогодні проблема гармонізації взаємовідносин людини і природного довкілля звучить особливо актуально й досягається сукупністю шляхів - політико-правовим, соціально-економічним, науково-технічним. Це зумовлює об'єктивність протиріч між етично-екологічними нормами, які запроваджуються у державі, і ціннісно-екологічними орієнтаціями майбутніх психологів; між зростаючими вимогами до екологічної культури практичного психолога і реальним рівнем його екологічної свідомості [4].

Для нас важливо була думка щодо відображення свідомістю особливостей індивідуального спілкування особистості із природними екосистемами, яка розвивається на основі пізнання людьми законів, що забезпечують цілісність природи, і тих, що повинні обумовлювати людську діяльність для збереження життєздатного стану природи. Таким чином, екологічну свідомість можна трактувати як внутрішню детермінанту ставлення людини до природи, що зазначено такими дослідниками, як О. Н. Захлебний, І. Д. Зверєв, І. Т. Суравегіна, О.В. Міронов, Е.В. Гірусов та ін.

Екологічна свідомість зумовлена зовнішніми, незалежними від людини екологічними чинниками, що відбиваються крізь призму її внутрішнього світу, реалізуються у ставленні людини до середовища, обумовлює поведінку на основі саморефлексії. Ми розглядаємо екологічну свідомість у найбільш загальному розумінні, як сформовану у вигляді понятійного апарату систему ставлення особистості майбутнього психолога до її зв'язків із зовнішнім світом, до можливостей і наслідків зміни цих зв'язків у інтересах людини або людства, а також поширення існуючих концепцій і уявлень, що мають соціальну природу, на явища і об'єкти природи та на їхні взаємні зв'язки з людиною.

Зауважимо, що екологічній свідомості притаманний динамічний соціокультурний характер, що закріплюється в досвіді людини і засвоюється індивідуально. А отже, вона відображує стан оточуючого середовища, сприяє позитивній взаємодії індивідів у процесі життєдіяльності, виступає передумовою до суттєвих змін у взаємодії людини та природи. Мова йде про психолого-екологічний підхід до формування особистості, який передбачає врахування особистісного чинника.

Науковці-психологи (С. Д. Дерябо, В. А. Ясвін) стверджують, що під екологічною свідомістю слід розуміти сукупність уявлень про взаємозв'язки у системі «людина – природа» і в самій природі, існуючого ставлення до природи, а також відповідних стратегій взаємодії з нею. На думку вчених, екологічна свідомість – це вищий рівень психічного відображення природного, штучного і соціального середовища та свого внутрішнього світу; рефлексія місця та ролі людини в екологічному світі, а також саморегуляція цього відображення [3, с. 54].

Ми повністю погоджуємося з думкою про те, що проблема формування екологічної свідомості на сучасному етапі розвитку суспільства потребує нової парадигми екологічної освіти. Мова йде про суттєву компоненту екологічної свідомості - інтелектуальну діяльність, яка гарантує гуманну і науково-обґрунтовану взаємодію із природою і повинна стати основою сучасної освіти, насамперед психологічної [1, с. 31].

Можна стверджувати, що причини глобальної екологічної кризи і можливі шляхи виходу з неї треба шукати не в зовнішніх, технічних, юридичних заходах. Екологічна криза – це криза світосприйняття людини, антропоцентричної парадигми її мислення, характерними рисами якої є протиставленість людини і природи, пріоритет споживчо-прагматичного ставлення до природи і суспільства в цілому. У даному контексті вчені слушно розглядають людину як складову єдиної екологічної системи, вищою цінністю якої має бути її гармонічний розвиток.

Формування екологічної свідомості проходить, на думку Ф. А. Гісматова, двома шляхами: «стихійно, на основі щоденної практичної діяльності, і свідомо, на основі цілеспрямованого процесу виховання і навчання у кожній сфері людської діяльності». Учений наголошує, що свідоме і стихійне, взаємодіючі, переплітаються одне з одним, і екологічна свідомість також формується через діалектичну взаємодію стихійного і свідомого у пізнавальній, практично перетворювальній, комунікативній та ціннісно-орієнтаційній діяльності особистості» [2, с. 70 - 72].

Зауважимо, що екологічну свідомість часто ототожнюють з поняттям «екологія душі», яке вмщує зміст понять: добро, зло, щедрість, жадібність та інші. Чистота душі людини виявляється в його вчинках, мові: якщо людина ввічлива, спокійна, добра і щаслива, то її душа є чистою. В той же час, ми розуміємо, що є люди, які не поважають інших, лихословлять, не дотримуються суспільних норм, права людини і закони держави. Такі люди не чисті душею. В повній цю категорію можна віднести до психологів, як спеціалістів з душевного стану особистості, для яких ставлення до людини має екологічно-гуманні пріоритетні начала.

Відповідаючи на питання, де бере початок процес екологічного очищення душі, можемо отримати відповідь: від народження людини, від дотримання елементарних правил гігієни, навіть від культури споживання харчових продуктів тощо. З нашої точки зору, важливим етапом формування екологічної свідомості (в першу чергу духовної) повинна стати освіта, яка має значний потенціал щодо впливу на особистість.

Одним з головним шляхом формування екологічної свідомості особистості є намагання змінити негативне мислення особистості на позитивне. В основі цього процесу лежить прагнення досягнути гармонійних стосунків із самим собою, між людьми, всередині людства із навколишнім світом. Слід зазначити, що важливою складовою цього процесу є турбота про власну енергетичну захищеність, підтримку внутрішньої гармонії та душевної рівноваги.

Для успішного формування екологічної свідомості особистості на сучасному етапі розвитку суспільства необхідно формувати систему умінь і навичок взаємодії людини з природою як системою впливів на неї; налагоджувати духовний зв'язок між усіма структурними компонентами системи «людина-природа». При цьому необхідно враховувати психолого-екологічні аспекти кризових явищ, передусім діалогічні мисленнєві процеси.

Література

1. Гагарин А. В. Воспитание природой / А. В. Гагарин. – М. : МГППИ, 2000. – 193 с.
2. Гісматов Ф.А. Екологічна компонента у культурі педагога // Проблеми освіти. – К.: ІЗМН, 1996. – Вип. 4. – С. 70-72.
3. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 480 с.
4. Лисенко Н. В. Еколого-педагогічна культура вихователя дошкільного закладу / Н. В. Лисенко. – Івано-Франківськ: Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту ім. В. Стефаника, 1994. – 243 с.

Лебедюк Ольга

студентка 6 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук. кер.: к.е.н. Іванова Н.С.

КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Належне регулювання процесів економічного та соціального розвитку держави неможливе без урахування регіональних аспектів і територіальних особливостей реалізації державної політики в різних сферах життєдіяльності, адже таке врахування дозволяє визначити сильні та слабкі сторони функціонування регіональних економічних систем, сприятливі й загрозливі тенденції в цій сфері. Кожна область може робити вагомий внесок в економіку країни за рахунок сукупного продукту й національного доходу, що виробляється на її території, та забезпечувати необхідний рівень життя населення в цьому регіоні. Области України відрізняються за рівнем виробництва й національного доходу на душу населення. Між регіонами завжди були й будуть певні відмінності за рівнями соціально-економічного розвитку внаслідок дії об'єктивних чинників (відмінності у природних умовах і ресурсах, чисельності населення, трудових ресурсах, розселенні, історичному розвитку економіки регіонів).

Проблеми соціально-економічного розвитку України та її регіонів досліджуються науковими установами держави і провідними вченими: М. І. Долішнім, В. Дорофієнко, В. І. Павловим, Л. Л. Тарангул, І. О. Горленко, О. П. Кириленко, В. С. Кравченком, І. О. Луніною, Д. М. Стеченком, М. Чумаченко.

Метою статті є дослідження та виявлення факторів впливу на показники соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області.

З метою дослідження та виявлення факторів впливу показники соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області за період 2005-2011 рр. було проведено кореляційний аналіз, тобто розраховано показник кореляції, табл. 1

Вихідні дані розрахунку коефіцієнта кореляції [2].

Рік	Обсяг ВРП, млн. грн.	Вартість основних фондів, млн. грн.	Чисельність зайнятого населення, тис. чол.	Інвестиції в основний капітал, млн.грн.	Прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на одиницю населення	Середньооблікова кількість штатних працівників	Середньомісячна заробітна плата
2000	13163	86131	1534,3	2252	12	1110,5	273,3
2001	16340	96250	1583	2798	14	1070,7	369,5
2002	18059	97930	1577,6	2919	17	1033,8	437,6
2003	21311	101791	1585,1	4246	174,8	1005,4	526,1
2004	30040	128686	1554,7	5906	235,5	990,2	666,6
2005	41227	136776	1573,8	7792	1698,1	1016,9	913,2
2006	44030	159289	1582	10737	1899,7	1036,6	1139,1
2007	71173	194092	1582,4	14874	2082,7	1025,1	1455,3
2008	104867	263677	1580	18063	2019,6	1010,7	1876
2009	118501	152007	1537,1	13254	2098,5	930,5	1962,9
2010	116136	702986	1541,9	12570	2242,2	930	2368,6
2011	140020	720000	1531,3	18118	2407,8	926,9	2790,5

За даними показника кореляції можна визначити наявність зв'язку між категоріями, тип зв'язку та ступінь зв'язку [1]. Результати розрахунків наведено на рис. 1

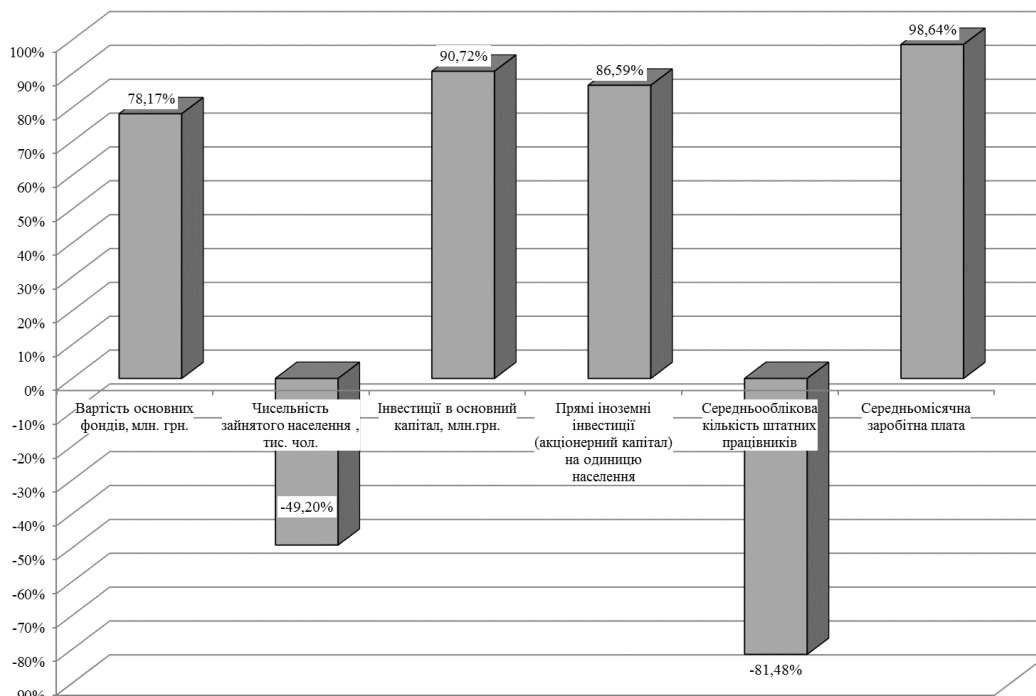

Рис. 1. Кореляційний зв'язок між обсягом ВРП та іншими показниками

За даними розрахунку показників кореляції між обсягом валового регіонального продукту (ВРП) та іншими показниками, визначено, що найбільший вплив має середньомісячна заробітна плата. Коефіцієнт кореляції складає 0,9864 (98,64%). При цьому зв'язок прямий, тобто при зростанні

середньомісячної заробітної плати зростає і обсяг ВРП.

За даними рис. 1 можна визначити ще ряд факторів впливу. Дуже сильний прямий зв'язок спостерігається і з інвестиціями в основний капітал – 0,9072. Сильний прямий зв'язок (коефіцієнт кореляції – 0,8659) існує і з прямими іноземними інвестиціями на од. населення. Зв'язок із вартістю основних фондів характеризується як достатньо сильний прямий зв'язок (0,7817). Обернений зв'язок – між середньообліковою кількістю штатних працівників – 81,48 %

Вплив факторів на вартість основних фондів графічно зображено на рис. 2.

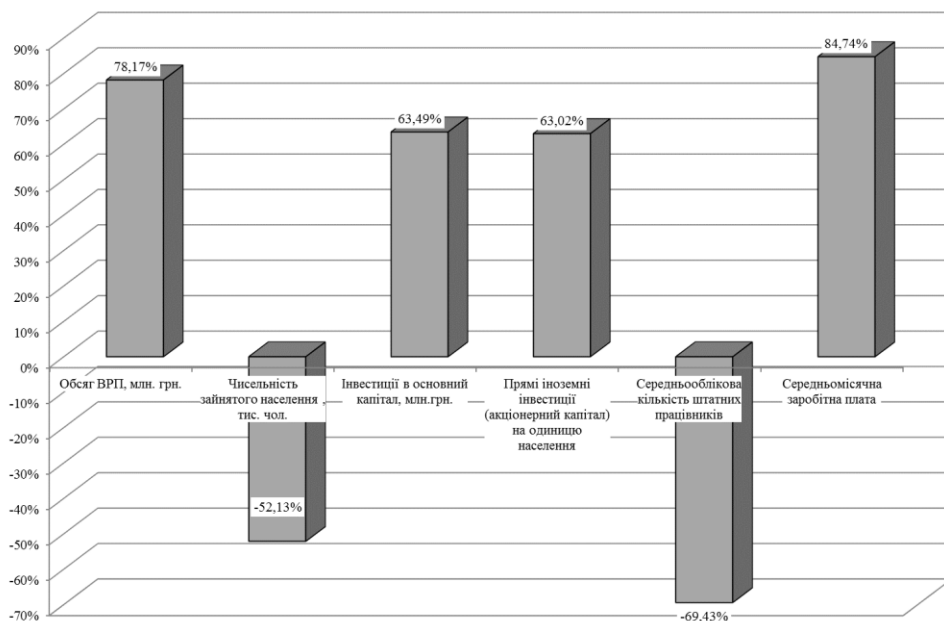

Рис. 2. Кореляційний зв'язок між вартістю основних фондів та іншими показниками

За даними рис. 2 та результатами розрахунку коефіцієнтів кореляції ми дійшли до висновку про існування значно прямого зв'язку між вартістю основних фондів та середньомісячної заробітної плати (коефіцієнт кореляції – 0,8474). Достатньо сильно впливає на вартість основних фондів і обсяг ВРП – 0,7817. Чисельність зайнятого населення на рівні – 0,5213 (зворотній зв'язок), інвестиції в основний капітал – 0,6349; прямі іноземні інвестиції (акціонерний капітал) на од. населення – 0,6302.

Результати проведених досліджень дозволяють визначити тенденції майбутніх змін обсягу ВРП, вартості основних фондів дозволять передбачити можливі зміни обсягу ВРП та вартості основних фондів в залежності від динаміки чисельності зайнятого населення, інвестицій в основний капітал, прямих іноземних інвестиції (акціонерний капітал) на одиницю населення, середньооблікової кількості штатних працівників та середньомісячної заробітної плати.

Література

1. Наконечний С. І. Економетрія : Підручник / С. І. Наконечний, Т. О. Терещенко, Т. П. Романюк. – К. : КНЕУ, 2000. – 296 с.
2. Головне управління статистики у Дніпропетровській області [Електронний ресурс] : офіційний веб-сайт .- Режим доступу: <http://www.dnprstat.gov.ua>

РОЗВИТОК МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

Металургійний комплекс відіграє важливу роль у господарстві нашої країни - це пов'язано з тим, що він визначає її економічний потенціал і зумовлює розвиток інших галузей господарства, передусім машинобудування і металообробки.

Вивчення наукових літературних джерел з досліджуваної проблеми показало, що суттєві пропозиції практичного характеру з проблем дослідження металургійного комплексу розглядаються в багатьох наукових працях, таких як: Качан Є. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В., Шищенко П. Г. та ін. Проте, на сучасному етапі господарювання металургійного комплексу України багато аспектів цієї важливої проблеми вимагають подальших поглиблених досліджень, з метою економічної ефективності розвитку підприємств металургійної промисловості.

Метою статті є вивчення металургійного комплексу України та всіх його складових, а також перспектив розвитку в майбутньому, адже він є невід'ємною частиною народного господарства України і має важливе значення для економіки держави.

Чорна металургія України за сучасної технології і відсталого, спрацьованого обладнання - дуже матеріаломістка галузь, яка споживає близько 30 % палива, майже 20 % електроенергії та води, які використовуються в господарстві країни. Тому основним чинником розміщення підприємств галузі є сировинний, тобто максимальне наближення до джерел сировини.

У розвитку і розміщенні підприємств металургійного комплексу в останні роки зросла дія соціально-економічних чинників. У свою чергу галузь є нині одним з провідних соціально-економічних і екологічних чинників. Тут один з найвищих рівнів заробітної плати. Металургійний комплекс дає близько 50 % усіх валютних надходжень. Разом з тим, підприємства комплексу є провідними забруднювачами довкілля в країні.

Останнім часом посилилася негативна дія чинників, які стримують розвиток металургії. Це призводить до виникнення цілої низки проблем. Одна з них полягає в тому, що з розпалом СРСР Україні вже не потрібна така кількість металу, яка вироблялася раніше. Крім того, десятками років комплекс технічно майже не переоснащувався. Тому близько 90 % обладнання фізично і морально спрацьовано. На світовому ринку продукції металургійного комплексу йде гостра боротьба за ринки збуту, в якій Україні ще потрібно завоювати своє місце. Технологія виробництва металів у нашій країні відстала, внаслідок нього витрачається невиправдано багато палива, електроенергії і води. Металургійний комплекс породжує й екологічні проблеми.

Металургійний комплекс України має значні перспективи розвитку і вдосконалення, які базуються на найкращих у світі умовах для того.

Основну частку залізної руди в Україні дає Криворізький басейн (близько 90 %). Видобуток ведеться переважно відкритим (кар'єрним) способом, але багаті руди добувають і в шахтах з великої глибини. Залізородні басейни є і в інших районах країни - Керченський у Криму, Кременчуцький у Полтавській області, Білозерське родовище в Запорізькій. Відкриті родовища залізної руди в Харківській області та поблизу Маріуполя в Донецькій.

Марганцеворудна база чорної металургії зосереджена в Придніпровському басейні, який складається з Нікопольського, Інгулецько-Дніпровського і Токмацького районів (Нікополь, Марганець, Токмак). У виплавці чорних металів основним технологічним паливом є кокс. Коксівне вугілля видобувають переважно в Донецькій області, а коксохімія зосереджена в Донбасі та Придніпров'ї.

Сировинною базою чорної металургії є і видобуток нерудної сировини - флюсів і вогнетривких глин. Флюсові вапняки і доломіти знаходяться в родовищах Донецької та Дніпропетровської областей. З каоліну, діаспору, доломіту виробляють вогнетривкі матеріали. Каолін і доломіти видобувають у Донбасі, Придніпров'ї та Криму.

Кольорова металургія країни має практично необмежені природні ресурси для розвитку. Титанові руди (ільменіт) є в Житомирській, Дніпропетровській, Київській і Харківській (Краснокутськ) областях. Ртутні руди (кіновар) розробляються в Донецькій і Закарпатській областях. Нікелеві руди знайдено в Кіровоградській і Дніпропетровській областях. Алюмінієві руди: боксити (Черкаська і Херсонська області), нефелінові сієніти (Приазов'я і Хмельницька область), алуніти (Закарпаття). Мідні руди - Харківська, Волинська, Рівненська області. Магнієві руди євоз. Сиваш, Запорізькій області і в Калуші (Івано-Франківська область). Хромітові руди виявлено в долині р. Південний Буг. Олов'яні й цинкові руди - на півночі Житомирської області. Поліметалічні руди (Закарпаття, Луганська і Львівська області) [1, с.257].

З часу досягнення Україною незалежності відкрито великі родовища золота (Закарпаття, Український кристалічний щит, Донбас, шельф Чорного моря), платини (південь Житомирської області), алмазів (Донбас, Приазов'я, Вінницька область). Виявлено родовища цирконію, кобальту, ніобію, гафнію тощо.

Розвиток кольорової металургії в Україні нині вже не відповідає наявній сировинній базі. Тому потреби промисловості і доволі високі ціни на кольорові метали на світовому ринку неминуче стимулюватимуть розвиток галузей у нашій державі.

В Україні є два райони кольорової металургії: Донецький і Придніпровський. У Донецькому районі на привізних цинкових концентратах працює великий Костянтинівський цинковий завод. До складу підприємств кольорової металургії Донецького району входить також Артемівський завод обробки кольорових металів, який виробляє латунь, латунний і мідний прокат. Завод наплавних твердих сплавів знаходиться у Торезі Донецької області, підприємство «Інтерсплав» - у Свердловській Луганської області.

У Придніпровському районі працюють два великих підприємства кольорової металургії в Запоріжжі - алюмінієвий і магнієвий заводи. Ці дуже енергомісткі виробництва орієнтовані за своїм місцезнаходженням на дешеву електроенергію Дніпрогесу. В районі розташований також Верхньодніпровський гірничо-металургійний комбінат. Сировинною базою для нього є Самотканське титанорудне родовище. На електроенергії Кременчуцької ГЕС у Придніпровському районі працює Світловодський завод чистих металів. У Кіровоградській області функціонує Побузький нікелевий завод.

Великі перспективи для розвитку кольорової металургії має Карпатський район, який ще не сформований. Тут є потужна сировинна база. Ядром формування району є Калуське акціонерне товариство «Оріана».

Нині на відміну від чорної кольорова металургія в Україні розвинута порівняно слабо. Пов'язано це з тим, що у минулому на території нашої країни не було відкрито великих покладів руд кольорових металів, а потреби в кольоровому металі задовольняються й досі за рахунок багатих родовищ у різних районах колишнього СРСР. В останні роки ситуація різко змінилася. В нашій країні було відкрито багато найрізноманітнішої сировини для розвитку кольорової металургії.

На узбережжі Чорного моря працює глиноземний завод, що забезпечує сировиною алюмінієві підприємства.

В окремих містах (Харків, Одеса, Київ) кольорові метали виплавляють з металобрухту. В Запоріжжі налагоджено виробництво електродів для кольорової металургії [2, с.134].

Сучасний металургійний комплекс України посідає одне головних місць у господарстві країни і є матеріальною базою всього комплексу важкої індустрії країни.

Металургія впливає на розвиток усіх галузей народного господарства України як найголовніший споживач палива, електроенергії та води. Чорна металургія впливає на формування таких потужних промислових районів і підрайонів, як Донбас, Придніпров'я, Криворіжжя. Розвиток чорної металургії зумовив і стимулював зростання виробництва в ряді галузей промисловості, особливо в залізорудній і кам'яновугільній, у видобутку мінеральної сировини.

Стратегічними напрямками розвитку металургійного комплексу України мають стати підвищення технічного рівня сталеплавильного, прокатного, трубного і метисного виробництва для забезпечення поліпшення якісних і сортаментних показників готової металопродукції з метою задоволення потреб власних метало-споживчих галузей і підвищення ефективності експортного потенціалу.

Література

1. Качан Є. П. Регіональна економіка / Євген Петрович Качан. - К.: Знання, 2011. – 257 с.
2. Олійник Я. Б. Географія : Навч. посіб. для старшокласників та абітурієнтів / Олійник Я. Б., Шищенко П. Г., Степаненко А. В. ; 5-те вид., перероб. і доп. – К. : т-во «Знання», КОО, 2006. – 134 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИРОБНИЧОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Соціокультурні фактори не прямо, але опосередковано впливають на підвищення конкурентоспроможності організації. Організаційна культура розглядається як один з основних соціокультурних факторів підвищення конкурентоспроможності організації, її ресурс. Організаційна культура має великий вплив на поведінку співробітників компаній, на ефективність їх діяльності та конкурентоспроможність організації.

Тому від ефективності формування і розвитку організаційної культури залежить успіх компанії.

Вивченню організаційної культури були присвячені роботи С. Аргеріса, К. Камерона і Р. Куінна, Р. Кілмена, К. Левина, Д. Макгрегора, В. Оучі, Т. Пітерса, Р. Рюттінгера, Р. Уотермена, М. Хатча, Е. Холла, Е. Шейна та інших.

Однак, введення терміну «організаційна культура» і його детальне опрацювання датуються кінцем 70 -х років. З цього ж часу визначилися відмінності в підходах до дослідження організаційної культури.

Метою статті є визначення ролі організаційної культури як соціокультурного фактору в забезпеченні конкурентоспроможності продукції і організації в цілому.

Основу організаційної культури складають цінності, що мають довгострокове значення: вони не зводяться до кількісних показників, характеризуються більшою мірою якісно і задають сенс діяльності членів організації [1]. Їх значення найгостріше проявляється в критичні моменти, коли особливу роль відіграє моральний фактор. Культуру прийнято розглядати у двох аспектах: вузькому і широкому. У вузькому сенсі слова, культура - це духовне життя людей, набір етичних норм, правил, звичаїв і традицій. Згідно з «Великим тлумачним психологічним словником», «культура - система інформації, в якій кодується спосіб, яким люди в організованій групі, суспільстві чи нації взаємодіють зі своїм соціальним або фізичним оточенням». У цьому сенсі термін вживається для позначення набору правил, моральних норм і способів взаємодії всередині групи. Основний сенс тут полягає в тому, що культура розглядається як те, що не передається у спадок. Кожен член суспільства повинен вивчати систему і структуру своєї культури». У цьому плані говорять про моральну, естетичну, політичну, побутову, професійну, фізичну, гуманітарну та науково-технічну культуру. У широкому сенсі слова, культура включає в себе результати діяльності людей у вигляді будівель, техніки, законодавчих норм, загальнолюдських цінностей і соціальних інститутів.

У тлумачному словнику російської мови С. І. Ожегова «культура – це сукупність виробничих, суспільних і духовних досягнень людей». Культура в суспільстві представлена матеріальними предметами, соціальними законами

(інститутами, традиціями), духовними цінностями. Часто організаційна культура трактується як прийняті більшою частиною організації філософія та ідеологія управління, ціннісні орієнтації, вірування, очікування, норми, що лежать в основі відносин і взаємодій як усередині організації, так і за її межами.

Організаційна культура як єдиний соціально - культурний простір організації є частиною соціального простору суспільства, в якому взаємодія працівників здійснюється на основі загальних цілей і цінностей, що визначають орієнтацію на задоволення потреб споживачів і підвищення конкурентоспроможності організації [2]. В організаційній культурі конкурентоспроможної організації пріоритетна цінність співпраці у внутрішньому і зовнішньому її середовищі, цінність високого професіоналізму і максимальної його реалізації, цінність високих морально – етичних стандартів поведінки. Організаційна культура - це також імідж організації, що залежить від управлінської команди і персоналу в цілому. Вона впливає на формування організаційної єдності та підвищення конкурентоспроможності організації [3].

Належність до певної організаційної культури виробляє установку «ми», «внутрішньо організаційний дух», коли всі співробітники підприємства сприймаються як свої, а не як чужі. Проявом цього є свідоме відданість стратегії і філософії своєї організації, прихильність її традиціям і негативне ставлення до всього, що могло б завдати шкоди її конкурентоспроможності. Ефективність діяльності організації безпосередньо залежить від того, як організована робота трудового колективу, психологічної атмосфери, зацікавленості співробітників в конкурентоспроможності підприємства [4]. Формування робочих груп в організації і робота в командах як одне ціле має конкурентні переваги. Командна робота завжди продуктивніше, ніж робота окремих співробітників. Згуртована команда, у якій є сумісність між її членами, які поділяють основоположні цінності, цілі організації, які розуміють один одного, готових прийти на виручку в будь-який час, і в той же час автономно виконують свої професійні функції, є основою досягнення конкурентоспроможності організації.

Організаційну культуру необхідно формувати з метою використання її як визначальних умов підвищення ефективності управління персоналом організації та її конкурентоспроможності. Носіями культури завжди є люди. Взаємодія і взаємозалежність їхніх культур формують єдиний соціально - психологічний простір організації. У компаніях з сильною культурою він ніби відділяється від людей і стає атрибутом всієї організації, надаючи на її членів активний вплив. І в цьому полягає сила її впливу на персонал. Численні дослідження показують, що процвітаючі компанії відрізняються високим рівнем організаційної культури, який формується в результаті продуманих зусиль, спрямованих на розвиток єдиного духу компанії.

А. Л. Журавлев зазначив, що організаційна культура є фон, на якому відбувається діяльність підприємства.

Формування організаційної культури організації відбувається в певному виробничому і соціальному середовищі під впливом вимог ринку і в напрямку задоволення потреб клієнтів. З одного боку, неможливо створити

конкурентоспроможну організацію, якщо вона не буде адаптована до змін зовнішнього середовища і не буд володіти методами гнучкого реагування на вимоги ринку. З іншого, неможливо уявити організацію без внутрішньої організаційного клімату і свого підходу до вирішення завдань внутрішньої інтеграції та згуртованості з метою досягнення конкурентоспроможності організації [5]. Тому при формуванні організаційної культури розробляються цілі організації з досягнення і підвищенню конкурентоспроможності організації за двома основними напрямками: адаптації до зовнішніх чинників і внутрішньої інтеграції. Слід визнати, що в зовнішньому середовищі з іншими організаціями - постачальниками, споживачами, органами державної влади, підприємствами - конкурентами слід підтримувати стратегію соціального партнерства.

Сильна культура є відкритою, легко впізнаваною. Вона виражена у всьому. Символічний блок організаційної культури відбиває в досить образній і лаконічній формі найбільш сильні і значущі сторони організації та її найважливіші орієнтири.

Визнаючи людські ресурси найбільш цінним і унікальним ресурсом організації в процесі підвищення конкурентоспроможності, формування і розвитку організаційної культури можна вважати одним з найважливіших функцій управлінської команди і необхідною умовою конкурентоспроможності організації. Культура організації дозволяє орієнтувати весь персонал на спільні цілі, мобілізувати ініціативу співробітників і полегшувати продуктивне спілкування між ними. Багато сучасних фірм надають великого значення формуванню організаційної культури. Літературні джерела стверджують, що «дух корпорації» збільшує прибуток і якість продукції на 15-20%.

Наявність сильної організаційної культури є одним з конкурентних переваг підприємства. Головним у культурі організації є те, що вона здатна зменшувати ступінь колективної невизначеності, внести ясність у те, що очікується від членів колективу, забезпечити цілісність за рахунок ключових цінностей і норм, сформувати невіддільність від колективу, корпоративний дух, організаційну єдність, відданість загальної справи і висвітлювати перспективу розвитку.

Виділяють сім функцій організаційної культури, що впливають на конкурентоспроможність організації: адаптація до зовнішнього середовища; внутрішня інтеграція; підтримання стратегії організації (стратегічна); підтримання інновацій (інноваційна); розвитку персоналу (когнітивна); мотивації; підтримання дисципліни і порядку (нормативна).

Названі функції організаційної культури знаходяться у взаємозв'язку, взаємодії, впливають на управління конкурентоспроможністю організації.

Підвищенню конкурентоспроможності організації сприяє максимальне задоволення потреб споживачів [6]. У будь-якій державі мають бути закладені законодавчі основи соціальних стандартів. Для нормального функціонування системи управління якістю та конкурентоспроможністю товарів повинні бути відпрацьовані захисні механізми для їх забезпечення у вигляді сукупності систем соціального захисту населення.

Роль організаційної культури як соціокультурного фактору має величезне

значення в забезпеченні конкурентоспроможності продукції і організації в цілому. Формування і підтримка сильної організаційної культури є одним з основних умов підвищення конкурентоспроможності організації і функцій управління. В якості основних принципів організаційної культури як ресурсу конкурентоспроможності організації виділяють наступні: культура виробництва; культура якості професійної діяльності, засновані на професіоналізмі; культура підтримки конкурентної стратегії; культура орієнтації на споживачів; культура підтримки інновацій; націленість на високі виробничо-економічні показники і морально- етичні цінності.

Література

1. Борисенюк А. Л. Понятие организационной культуры как аналог корпоративной культуры / А. Л. Борисенюк // Научно - технический вестник Санкт - Петербургского государственного университета информационных технологий, механики и оптики, 2006. - 210 с.
2. Гончарова Н. Е. Организационная культура. Конспект лекцій. / Н. Е. Гончарова. – М.: Приор – издат, 2007. - 206 с.
3. Замедлина Е. А. Организационная культура. / Е. А. Замедлина. – М.: РИОР, 2009. - 180 с.
4. Нерсисян Т. Я. Организационная культура в современной экономике. / Т. Я. Нерсисян. – М.: Анкил, 2008. - 175 с.
5. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации. / Р. А. Фатхутдинов. – М.: Маркет ДС Корпорейшн, 2008. - 485 с.
6. Чурсин А. А. Управление конкурентоспособностью организации. / А. А. Чурсин. – М.: Информтехника, Редакция журнала « Оборонная техника », 2006. - 420 с.

Ляшенко Ольга

Криворізький факультет ЗНУ

РОЛЬ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ В ПСИХОЛОГІЇ

Психолог, який володіє всебічними знаннями про психологічну реальність, має широкі можливості ефективно впливати на неї. Здобути такі знання з допомогою методології і методів лише гуманітарних наук неможливо. Щоб отримати об'єктивну її картину, потрібне вміння використовувати інформаційні технології та математичні методи.

Дослідженням поняття ролі математичних методів в психології присвячені праці вчених – С. Рубінштейна, К. Платонова, Г. Пирьова, Б. Ананьєва, В. Дружиніна та багатьох інших.

Метою статті є дослідження теоретичних аспектів ролі математичних методів в психології.

В історії застосування психологією математичних методів були різні періоди: від абсолютизації їхніх можливостей та вимог обов'язкового застосування їх в дослідженні психологічних явищ – до повного вилючення їх з психологічної практики. В дійсності ж має бути збережений своєрідний паритет, а основою його встановлення повинен бути один із принципів

психологічного дослідження – вимога змістової та процедурної спорідненості природи досліджуваного явища та методу, який використовується (або системи методів). Математичні методи дають змогу встановити та визначити кількісну залежність явищ, проте не розкриє її змісту; водночас побудова надійних і валідних тестів неможлива без застосування математичних методів. Дотримання принципів організації психологічних досліджень завжди допоможе запобігти неефективним діям та процедурним недолікам дослідження.

Математичні методи – засоби створення математичних моделей, які описують і пояснюють функціонування певного психічного процесу. [1, с. 11].

У психології математичні методи мають широке застосування. Це зумовлене декількома моментами:

- математичні методи дають змогу зробити процес дослідження явищ більш чітким, структуралізованим та раціональним;
- математичні методи необхідні для обробки великої кількості емпіричних даних (їхніх кількісних виразників), для їх узагальнення та організації в «емпіричну картину» дослідження.

Залежно від функціонального призначення цих методів та потреб психологічної науки виділяють дві групи математичних методів, використання яких у психологічних дослідженнях є най частішим: перша – методи математичного моделювання; друга – методи математичної статистики.

У типологіях методів психологічного дослідження місце математичних методів визначають по-різному.

Так, С. Рубінштейн головними методами визнавав спостереження та експеримент. Математичні методи не виділяв окремо, оскільки вони входили до головних методів психології:

- експерименту (лабораторний, природний, фізіологічний, психолого-педагогічний);
- спостережень («зовнішнє» і «внутрішнє»);
- вивчення продуктів діяльності; методу анкет.

За К. Платоновим обробка експериментального матеріалу включає три етапи: вибір міри і проведення вимірювань, графічна обробка та обчислення статистичних показників, статистичне оцінювання і висновки. [2, с. 168].

У своїй класифікації Г. Пирьов математичні методи виокремлював як допоміжні серед основних методів:

- спостереження (безпосереднє й опосередковане);
- експеримент (лабораторний, природний);
- моделювання (фізичне, імітаційне, кібернетичне);
- психологічні характеристики;
- допоміжні методи (математичні, графічні й ін.);
- спеціальні методичні підходи (генетичні, порівняльний).

Б. Ананьєв математичні методи зараховував також до окремої групи (способи обробки даних) у системі методів, яку поділяв на:

- організаційні – порівняльний, лонгітюдний, комплексний;

- емпіричні – обсерваційні методи (спостереження й самоспостереження), експеримент (лабораторний, польовий, природний), психодіагностичний метод, аналіз продуктів діяльності (праксіометричні методи), моделювання, біографічний метод;

- способи обробки даних – методи математико-статистичного аналізу даних і якісного опису; інтерпретаційні - генетичний (філо - й онтогенетичний), структурні методи (класифікація, типологізація й ін.). [4, с. 281].

В. Дружинін пов'язував математичні методи з основними групами методів у психології:

- емпіричні (експеримент, вимірювання, спостереження, бесіда, опитування), коли здійснюють реальну взаємодію суб'єкт і об'єкт дослідження, а результатом є дані, що фіксують стани об'єкта;

- теоретичні (дедуктивний, індуктивний, моделювання), коли суб'єкт взаємодіє з уявною моделлю об'єкта, результатом взаємодії є теорія, закон, індуктивна гіпотеза, закономірність, класифікація, модель об'єкта, процесу, стану; інтерпретація та опис, за яких суб'єкт «зовні» взаємодіє зі знаковим зображенням об'єкта (формулами, графіками, схемами тощо), внаслідок цього відбувається взаємодія теоретичних і експериментальних методів.

Специфіка використання математичних методів у психології визначається нелінійною природою її об'єктів, складністю структури та різноманіттям причинно-наслідкових зв'язків. Певні психологічні властивості мають якісний характер, і нерідко їх вимірюють лише на рівні категоріальних шкал. Це зумовлює застосування таких складних і потужних методів сучасної математики, як багатомірне шкалування, факторний і кластерний аналіз та ін. [3, с. 213].

Таким чином, математичні методи є досить ефективними та корисними в організації і проведенні психологічних досліджень, проте необхідно пам'ятати, що математичний метод, як і будь-який інший, має свою сферу прикладання та певні дослідницькі можливості. Застосування методу зумовлене природою предмета дослідження та завданнями пізнавальних дій дослідника.

Література

1. Руденко В. М. Математичні методи в психології : підручник . / В. Руденко, Н. Руденко. – К. : Академвидав, 2009. – 384 с.
2. Єрмолаєв О. Ю. Математична статистика для психологів : підручник / О. Єрмолаєв. – М. : МПСИ, Флінта, 2002. – 336 с.
3. Суходольський Г.В. Математичні методи в психології. / Г. Суходольний – Харків: Вид-во Гуманітарний Центр, 2004. – 284 с.
4. Сидоренко Є. В. Методи математичної обробки в психології. – СПб. : ТОВ «Мова», 2000. – 350 с.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

В сучасних умовах розвитку економіки зростає роль системи управління персоналом у вирішенні соціально-економічних проблем суспільства. Діяльність будь-якого підприємства розпочинається із формування персоналу, який в процесі роботи буде змінюватися, поповнюватися та оновлюватися відповідно до виробничо-господарських потреб організації. Саме це і обумовлює актуальність даної теми.

Висвітленню цього питання приділено багато уваги у працях таких вчених, як В.М.Данюк, Н.І.Кара, І.Н. Карпунь, О.І.Кузьмак, Т.В. Кулініч, В.О.Лук'янихін, М.Х.Мескон, М.І.Мурашко, Л.С.Федорняк, Ф.І.Хміль та ін.

Кулініч Т.В. звертає особливу увагу при формуванні персоналу на такий важливий аспект, як підготовка і перенавчання кадрів. Вона визначає, що цей аспект дозволить підвищити кваліфікацію персоналу, сформувати необхідний банк знань і досвід підприємств у складних динамічних умовах діяльності підприємств.

Карпунь І.Н. наголошує на необхідності формування системи стимулювання персоналу, важливості мотивації кожного з працівників для досягнення інноваційної спрямованості та конкурентоспроможності підприємства.

Метою даного дослідження є визначення сутності та змісту процесу формування персоналу підприємства в умовах динамічного розвитку та ринкової конкуренції.

Необхідною умовою розвитку інноваційної діяльності є формування нового менталітету персоналу в умовах розробки і впровадження інновацій, освоєння професійних знань працівниками. Сучасні тенденції у виробництві, пов'язані з НТП і посиленням конкуренції, призводять до підвищення вимог до професіоналізму працівників, їх інтелектуального рівня. Уміле використання своїх знань та навичок в праці призводять до виробництва високоякісної продукції.

Враховуючи значення кваліфікованого персоналу в інноваційній діяльності, підприємство використовує персональний підхід до аналізу кількісного і якісного складу кадрів, згідно якого аналіз проводиться по кожному працівнику за характеристиками: характер, професіоналізм, освіта, легкість та здібність у навчанні, творча активність, ставлення до виконання посадових обов'язків.

Існує два основних джерела формування персоналу. Перший через краще використання її власних кадрових можливостей, другий через залучення працівників потрібної кваліфікації із зовнішнього середовища. Поява нових працівників за рахунок надходження нових кадрів зі сторони суттєво підвищує ступінь пристосованості організації до можливих нововведень, або перетворень.

В ході відкритого набору пропонується об'явити про вакансії усім працюючим шляхом розповсюдження бюлетенів, вивішування об'яв, оприлюднити усі можливі посади, відкриті для підвищення або переводу. За певний термін до початку набору зі сторони опублікувати основні підходи, умови та критерії, по яким буде проводитись відбір [1].

До числа методів формування персоналу відносять опитування на основі анкетування, інтерв'ювання співбесіду, тестування, документальний та графічний методи, та інші. Процес формування персоналу включає такі етапи: планування, набір, відбір та професійну адаптацію.

Щодо України, то процес впровадження закордонного досвіду формування та управління персоналом залежить від таких об'єктивних обставин.

По-перше, сьогодні значно змінились умови, в яких розвивається кадрова служба. Головними резервами стають краще використання кадрів, оптимальний їх розподіл по робочих місцях, зростання навантаження на кожного члена колективу. Зменшення кількості працівників повинно компенсуватись більшою інтенсивністю праці, а, отже, і вищою кваліфікацією працівника. У зв'язку з цим зростає відповідальність кадрових служб у виборі напрямків кваліфікаційного зростання працівників та підвищенні ефективності форм навчання та стимулювання їх праці.

По-друге, перебудова кадрової політики спричиняє розширення функціональних обов'язків працівників кадрових служб. Сьогодні кадрові служби не відповідають новим вимогам кадрової політики. Їхня діяльність обмежується переважно вирішенням питань найму та звільнення працівників, оформленням кадрової документації [2].

Отже, ознайомившись з теоретичними аспектами та розглянувши сучасну практику формування та управління персоналом, можна сформулювати основні напрямки перебудови українських кадрових служб, зокрема:

- 1) забезпечення комплексного вирішення завдань якісного формування та ефективного використання кадрового потенціалу;
- 2) широке впровадження активних методів пошуку та цілеспрямованої підготовки необхідних для підприємства працівників;
- 3) активізація діяльності кадрових служб із стабілізації трудових колективів;
- 4) забезпечення соціальних гарантій працівників у сфері зайнятості;
- 5) перехід від адміністративно-командних методів управління кадрами до демократичних форм оцінки, підбору і розстановки кадрів [3].

Отже, в сучасних умовах діяльності підприємств, величезне значення мають інвестиції у персонал, матеріальне стимулювання за якісні показники праці, створення сприятливих умов праці. Навчання і мотивація працівників спрямовані на формування активного і кваліфікованого персоналу, який поряд з матеріальною базою і організацією робіт є одним із основних чинників забезпечення якості праці.

В умовах динамічного розвитку науково-технічного прогресу спеціалісти дійшли висновку, що однією із основних компонент успішної роботи

підприємств є підвищена увага до формування кадрів та методів управління їх спільною діяльністю. Саме тому ті компанії, які раніше за інших приділяли увагу людським ресурсам, змогли ефективніше працювати і тим самим заклали міцний фундамент свого благополуччя.

Література

1. Кара Н.І, Костюк О.С., Янковська Л.А., Пісний В.М. Формування людського капіталу у транснаціональних корпораціях // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. - 2009. - С. 276-282.
2. Кузьмак О.І. Рациональне використання трудового потенціалу: Автореф. Дис. Канд. Екон. Наук. - Львів, 2006. - 20 с.
3. Федорняк Л.С. Формування персоналу підприємства // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. - 2008. - Випуск IV. - Т. I. - С. 253-257.
4. Егоршин А.П. Организация труда персонала: [Учебник] / А.П. Егоршин, А.К. Зайцев. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 320 с.
5. Ільч Л.М. Ефективність відтворення трудового потенціалу України: [Монографія] / Л.М. Ільч. – К.: Енергія плюс, 2007. – 212 с.

Овсієнко Наталя

студентка 3 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук. кер.: к.е.н. Ткаченко О.В.

КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Забезпечення конкурентоспроможності та стабільної діяльності підприємств на галузевих ринках є однією з найбільш актуальних проблем сьогодення. Удосконалення методів та засобів ведення конкурентної боротьби спонукає суб'єктів господарювання до пошуку якісно нових, стратегічних підходів до управління підприємством, використання інструментів забезпечення ефективної та успішної діяльності, створення механізмів забезпечення економічної безпеки.

Одним з таких інструментів є обґрунтована конкурентна політика підприємства.

Відкриття економічних закономірностей видатними вченими-економістами Д. Рікардо, А. Смітом, Ж. Б. Сеєм, Д. С. Міллем, К. Марксом, А. Маршалом, Дж. М. Кейнсом, М. Фрідменом, І. Фішером та іншими відображає історичний розвиток економіки, складає теоретичну скарбницю, за допомогою якої людству в цілому вдається підтримувати економічне зростання, долаючи на цьому шляху складні теоретичні і практичні проблеми, постійно оновлюючи і вдосконалюючи ринкові відносини та економічну діяльність [2]. Теоретичні та практичні аспекти досліджували у своїх працях такі західні вчені – економісти, як І. Ансофф, Ю. Вебер, А. Дайле, Е. Майєр, М. Мескон, Р. Манн, Г. Піч, М. Білуха, І. Булеєв, С. Голов, Т. Головін, Г. Губерна, Н. Гладких, С. Голов, С. Данілочкін, В. Івашкевич, О. Максименко, М. Пушкар, В. Савчук, Г. Семенов, В. Сопко, Л. Сухарева, О. Терещенко, Н. Шульга, Г. Уварова, Е. Уткін та ін.

Метою статті є аналіз проблеми конкуренції як засобу реалізації підприємництва.

Економіка - основа існування і розвитку людської цивілізації. При цьому історичний поступ суспільства характеризується постійним ускладненням економічних процесів, які з часом стають предметом наукового вивчення. Це зумовило зародження економічної думки і згодом економічної теорії. Пізнання законів ринкової економіки - велике досягнення людства. Воно дає змогу приборкувати стихійність і некерованість економічних змін, вносить свідоме і планомірне начало у весь соціально-економічний розвиток суспільства [2].

Суть ринкової системи господарювання нерозривно пов'язане з таким досить поширеним у господарському житті поняттям, як «конкуренція». Цей термін вживається в економіці як синонім суперництва учасників ринкових відносин за найкращу реалізацію своїх інтересів. Серед учасників чільне місце займають підприємці. У своїй діяльності вони зіставляють власні інтереси з інтересами інших учасників ринкової системи. Тож конкуренція, як складова ринкового механізму господарювання, багато в чому визначає ціни, обсяги і структуру ринку споживчих благ та послуг, взаємодію виробників і споживачів. У свою чергу, підприємництво, як особливий тип господарювання, реалізує свою інноваційну, творчу природу лише за умов існування конкурентного середовища. Це дає підстави розглядати конкуренцію як засіб реалізації підприємництва [3].

Важливим складовим компонентом механізму ринкової економіки є конкуренція. Сам ринок, механізм його дії не може нормально існувати без розвинутих форм конкуренції. Як слушно стверджував відомий англійський економіст Ф.Хайєк, «суспільства, які покладаються на конкуренцію, успішніше за інших досягають своєї мети». Конкуренція являє собою економічну боротьбу, суперництво між відособленими виробниками продукції, робіт послуг щодо задоволення своїх інтересів, пов'язаних з продажем цієї продукції, виконанням робіт, наданням послуг одним і тим самим споживачам.

Економічна конкуренція є одним з регуляторів пропорцій суспільного виробництва, що стимулює його ефективність, фактором утворення середньої норми прибутку, формування ринкової вартості товару, диференціації товаровиробників за доходами, реалізації матеріального інтересу товаровиробників [5].

Термін «конкуренція» походить від латинського слова «concurrentia», що означає змагання, суперництво. У підприємницькій практиці суперництво розгорається між виробниками за ринок збуту товарів, завоювання певного сегмента ринку. Воно може також мати місце і між окремими підприємцями, менеджерами, іншими особами, заінтересованими в досягненні певної мети кожний для себе. Конкуренція завжди пов'язана з обмеженістю інтересів підприємця, його дій на ринку з боку інших підприємців. Вона виступає як зовнішня спонукальна сила, яка змушує кожного підприємця в найкращий спосіб вести свій бізнес: одержувати найбільш вигідні умови виробництва й збуту товарів, найбільший прибуток, дбати про подальший розвиток фірми [1].

Завдяки конкуренції досягається загальна ефективність підприємництва. Адже вона дає змогу виявити відповідність обсягу і структури вироблених підприємцями благ та послуг обсягу і структурі суспільних потреб. Іншими

словами, конкуренція перевіряє підприємницьку діяльність на її відповідність потребам та інтересам суспільства.

Таким чином, суть конкуренції полягає в суперництві підприємців, коли їхні самостійні дії обмежують можливості кожного з них впливати на загальні умови реалізації товарів на ринку і стимулювати виробництво товарів, необхідних споживачеві [3].

Наведена суть розкривається в функціях конкуренції (рис.1).

Конкуренція становить могутній засіб розвитку підприємництва. Без неї не можуть існувати і розвиватися ринкові відносини. Саме тому конкуренція всіляко заохочується і підтримується державою шляхом пошуку найбільш ефективних засобів регулювання умов підприємницької діяльності.

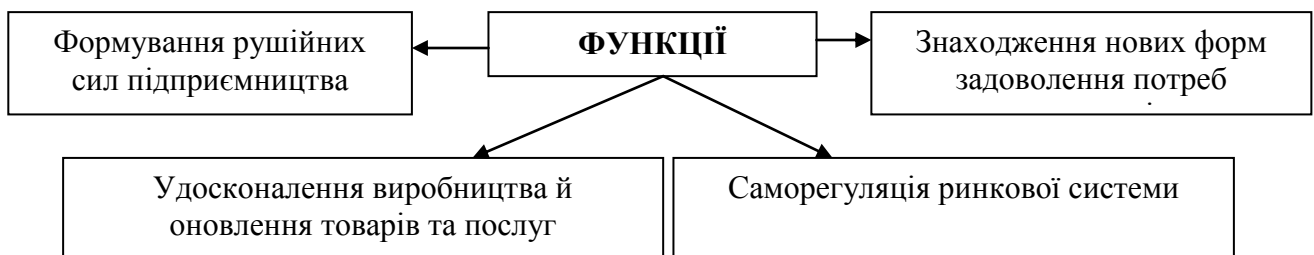

Рис. 1. Функції конкуренції

Ознайомлення з функціями конкуренції дає можливість розглянути її види (рис. 2).

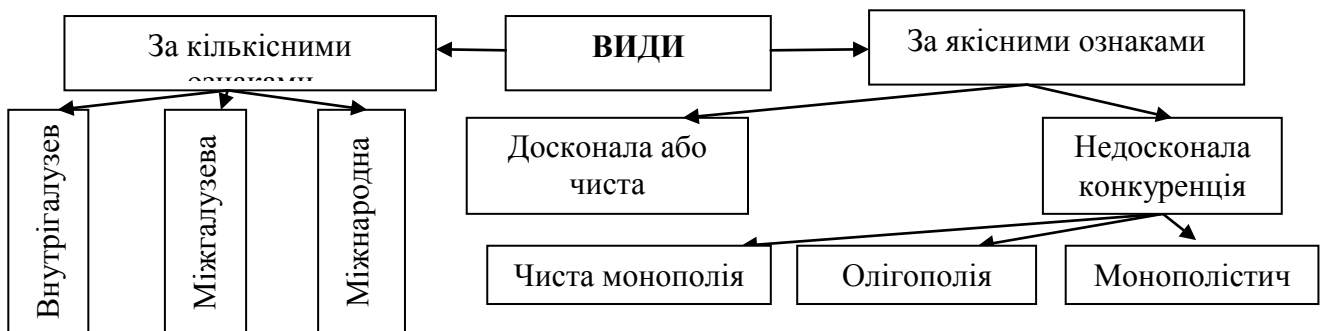

Рис. 2. Види конкуренції

Наведена характеристика різних видів конкуренції дає підставу стверджувати, що гонитва підприємців за прибутком, намагання посилити свої позиції на ринку може не тільки викликати позитивні зрушення, а й призвести до домовленостей, злиття фірм з метою усунення обмежень, зумовлених конкуренцією. Нечесні дії, або дії, що спричиняють збитки, пригнічують конкуренцію, утворюють недобросовісну конкуренцію, її засобами можуть бути цінова дискримінація, фальшива реклама, різні види прямого втручання. Саме тому головною конструкцією сучасної ринкової системи господарювання стає перехід від примітивної до культивованої конкуренції, тобто такої, що свідомо підтримується державою [1].

В Україні діє Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції», який спрямований на встановлення, розвиток і забезпечення

торгових та інших чесних засобів ведення конкуренції при здійсненні підприємницької діяльності в умовах ринкових відносин. Закон створює сприятливі умови захисту прав і інтересів учасників ринкових відносин, формує основи цивілізованої економічної конкуренції [5].

Отже, суть конкуренції полягає в суперництві підприємців, коли їхні самостійні дії обмежують можливості кожного з них впливати на загальні умови реалізації товарів на ринку і стимулювати виробництво товарів, необхідних споживачеві та регулюванні конкуренції, контролю за станом ринків, які відповідають інтересам підприємницького сектора.

Література

1. Гетьман О. О. Економіка підприємства: Навч. посіб. — 2-ге видання. / О.О.Гетьман, В.М.Шаповал. - К.: Центр учбової літератури, 2010. — 488 с.
2. Білецька Л.В.Економічна теорія: політекономія, мікроекономіка, макроекономіка: Підручник. 2-ге вид. перероб. та доп. / Л.В.Білецька, О.В.Білецький, В.І.Савич. - К.: Центр учбової літератури, 2009. - 688 с.
3. Варналій З. С. Основи підприємництва: Навч. посіб. / З. С. Варналій. - К.: Знання-Прес, 2002.— 239 с.: іл..
4. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции. / Дж.Робинсон. - М.: Прогресс, 2007. – 334с.

Подкопайло Аліна

студентка 3 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук.кер.: к.е.н. Ткаченко О.В.

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Підприємці функціонують у певних умовах, що становлять у сукупності підприємницьке середовище, яке надає інтегровану сукупність різних (об'єктивних і суб'єктивних) факторів, що дозволяють підприємцям добиватися успіхів в реалізації поставлених цілей, у здійсненні підприємницьких проектів і договорів, а також отримання прибутку(доходу).

Отже, середовище, у якому здійснюється підприємницька діяльність, можна уявити у вигляді економічної системи, де відбувається активний кругообіг між її складовими елементами — природними ресурсами, державою, домашніми господарствами, підприємництвом. Це основні елементи зовнішнього середовища бізнесу, між якими постійно здійснюється товарний та фінансовий кругообіг, формуються тісні зв'язки та проводяться обмінні операції для забезпечення нормального економічного розвитку системи в цілому.

Метою статті є дослідження поняття підприємницького середовища та його складові елементи.

Підприємницьке середовище — це суспільно-економічна ситуація, яка містить в собі:

- ступінь економічної свободи;
- наявність (чи можливість появи) підприємницького корпусу;

- домінування ринкового типу економічних зв'язків;
- можливість формування підприємницького капіталу та використання необхідних ресурсів.

Підприємницьке середовище можна поділити на внутрішнє та зовнішнє.

Внутрішнє середовище підприємства – це механізм життєздатності підприємства, що забезпечує його самовиживання. Воно відображає процеси та дії, що здійснюються усередині суб'єкту господарювання, основу його функціонування. Головне місце у внутрішньому середовищі займає підприємець, який створив свою фірму та керує нею. Підприємець самостійно приймає рішення з багатьох питань: обсяг ресурсів, організація технології виробництва, наймання персоналу, результат виробництва [2].

Фірма, яка займається підприємницькою діяльністю, може мати виробничий та фінансовий відділи, маркетингову службу, бухгалтерію та ін. Конкретна організаційна структура залежить від специфіки виду підприємства, обсягів господарської діяльності, широти асортименту товарів, що випускаються. Управління цими структурними підрозділами здійснюють вище керівництво та підприємець. На кінцевий результат діяльності фірми впливають фактори середовища, які визначаються станом і розвитком ринкових відносин. Завдання підприємця – виявлення характеру і ступеня дії цих факторів та прийняття рішень, спрямованих на забезпечення стабільності функціонування і розвиток фірми.

Зовнішнє середовище підприємства - це структурно-просторове оточення, яке складається з факторів впливу на функціонування підприємства [3].

Таким чином несприятливе середовище складається при відсутності вищезгаданих умов.

Частково сприятливе середовище виникає в разі нестійкості економіки і стану суспільства. Підприємницьке середовище постійно змінюється під впливом різноманітних циклічних і нециклічних впливів. Циклічні чинники розділяються на еволюційні і хвильові, а нециклічні - постійно діючі і не постійно діючі.

Еволюційні фактори це не обернені чинники, які при відсутності інших впливів діють у визначеному одному й тому ж напрямку (наприклад, тенденція росту населення, зростання загального обсягу виробництва).

Хвильові чинники змінюють підприємницьке середовище в різні проміжки часу з однаковим або схожим збігом обставин (наприклад, продуктивність праці, ціни, відсотки на капітал, відсоток безробітних тощо).

Постійно діючі нециклічні чинники займають зміну рівня економічного розвитку, науково-технічний прогрес, монополізацію, державне регулювання, мілітаризацію економіки, конкуренцію. Непостійно діючі - сезонні коливання, соціальні конфлікти, політичні кризи, стихійні катаклізми .

Рушійною силою розвитку бізнесу є потреби і особистий економічний інтерес, який лежить в основі потреб. Розвиток бізнесу неможливий без забезпечення відповідних умов його функціонування. Вони забезпечують законодавчу і нормативну базу, конкурентне середовище, ринкову інфраструктуру та стимули підприємницької діяльності.

Створення та ефективне функціонування суб'єктів підприємництва забезпечується передусім певними умовами його діяльності.

Отже, природним середовищем успішного розвитку підприємництва є ринкова економіка з притаманними їй розвиненими нормативно-правовими та економічними регуляторами, а також відповідною інфраструктурою.

Література

1. Виноградська А.М. Основи підприємництва: Навч. посіб. / А. М. Виноградська. - К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. — 382 с.
2. Варналій З. С. Основи підприємництва: Навч. посіб. / З. С. Варналій. - К.: Знання-Прес, 2002. - 239 с.

Позняк Яна

студентка 3 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук.кер.: к.е.н. Ткаченко О.В.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНЦІЇ В ТОРГОВЛІ

Інтеграція економіки України у світове господарство актуалізує необхідність дослідження механізмів ринкової конкуренції, різноманітних форм і методів конкурентної боротьби та соціокультурних чинників, які визначають стан конкурентного середовища. Ретельний аналіз механізму економічної конкуренції є необхідним підґрунтям для вироблення ефективної конкурентної політики країни в умовах глобалізації.

Формування конкурентного середовища є принципово новим і перспективним завданням для досягнення конкурентоспроможності вітчизняних торговельних підприємств. Переваги національної економіки, її окремих галузей і підприємств в економічній конкуренції вирішальною мірою зумовлюють динамізм сталого економічного зростання. Рівнем конкурентоспроможності, насамперед, визначаються й глобалізаційні метаморфози, а також виклики, що постали перед підприємствами у процесі розбудови.

У ринковій системі концепція конкурентоспроможності підприємств визначається як їх здатність виробляти, реалізовувати та споживати товари й послуги в умовах конкуренції з товарами й послугами, виробленими в інших країнах. При цьому результатом впливу соціокультурних чинників на формування конкуренції має бути підвищення рівня задоволення споживачів товарами та послугами за умови дотримання міжнародних стандартів.

Проблеми формування і розвитку конкуренції висвітлені в значній кількості економічних теорій та моделей. Основи методології дослідження даних питань заклали у своїх працях такі відомі економісти: Сміт А., Рікардо Д., Маршалл А., Міль Дж., Хікс Дж., Шумпетер Й., Робінзон Д., Чемберлен Е., Курно А., Лернер А. Серед сучасних зарубіжних дослідників, які займаються проблемами конкуренції та конкурентоспроможності, є вчені: Ансофф І., Денісон Е., Кірцнер І., Портер М., Нельсон Р., Уінтер С., Прахалад К., Хемел Г. Свій внесок у розвиток теорії конкуренції зробили внесок українські та російські вчені-економісти Азоев Г., Базилюк Я., Білорус О., Борисенко З.,

Гальчинський А., Геєць В., Єрохін С., Єщенко П., Кваснюк Б., Костусєв О., Крючкова І., Лагутін В., Сіденко В., Старостіна А., Фатхутдінов Р., Федулова Л., Філіпенко А., Чернега О., Шнипко О., Юданов А.

Метою статті є здійснення аналізу розвитку конкуренції в торгівлі.

Конкуренція - це співіснування і боротьба товаро-виробників та інших суб'єктів ринкового середовища за досягнення максимальних прибутків та інших цілей шляхом задоволення різноманітних потреб споживачів з повним використанням при цьому власних сильних сторін і можливостей зовнішнього середовища, усуненням слабких власних сторін і загроз ззовні. Суб'єктів конкурентної боротьби називають конкурентами.

Таким чином, в ринковій економіці підприємство перебуває в певному конкурентному середовищі, а тому змушене брати участь у конкурентній боротьбі. Пропонуємо наступне визначення конкурентного середовища.

Конкурентне середовище підприємства - це суб'єкти конкурентної боротьби (конкуренти) і їх дії із забезпечення власних інтересів, в результаті чого формуються певні умови діяльності підприємства.

Фактори інтенсифікації формування конкурентного середовища в торгівлі можна визначити і згрупувати як посилюючі та послаблюючі. До посилюючих факторів, крім роздержавлення і приватизації, належать: утворення нових організаційних структур, диференціація товарів і послуг, застосування диверсифікації та інших інструментів конкурентної боротьби, бар'єри вступу в галузь і виходу з неї та ін. До послаблюючих інтенсивність конкуренції факторів можна віднести: скорочення кількості підприємств роздрібною торгівлі, низьку забезпеченість населення торговельною площею, несприятливу податкову політику та ін. Найбільше впливають на формування конкурентного середовища створення та розвиток нових організаційних структур у торгівлі, а також диверсифікація діяльності торговельних підприємств.

На розвиток і формування сфери товарного обігу впливають як виробник, формуючи пропозицію товарів, так і споживач, формуючи попит, а також правова та економічна ситуація в країні. Проблеми реалізації товару є проблемами економічного розвитку, узгодження інтересів усіх учасників економічного процесу [4, ст. 59]. Із розвитком товарного обігу в Україні відбувається формування певної системи каналів товаропостачання та товароруху, що являють собою сталі зв'язки виробництва з кінцевим споживанням. За основу дослідження сфери товарного обігу та торгівлі береться саме система товароруху [2, ст. 28].

Головними суб'єктами конкурентного середовища товарного обігу є підприємства, держава, домогосподарства. Кожний суб'єкт виходить на ринок або із грошима, або із товарами, що є їхньою власністю. На роздрібному ринку (у сфері роздрібною торгівлі) підприємства реалізують споживчі товари і послуги, якими користуються переважно домогосподарства. Держава має можливість поставляти на ринок природні, паливно-енергетичні ресурси, що є у її розпорядженні, а також надавати державні послуги і державне майно (під час аукціонів або тендерів у процесі приватизації). Головний товар, який пропонують на ринку домогосподарства, – це робоча сила. Водночас вони

можуть торгувати будь якими товарами. Усі суб'єкти при цьому користуються грошима як засобом оплати за куплені товари й отримують їх у вигляді платежу (готівкового чи безготівкового) за реалізований товар. Підприємства придбають на ринку в домогосподарств робочу силу для використання у процесі виробництва, самі продають державі замовлені нею товари і послуги для задоволення загальнодержавних потреб. Усі ці складні товарно-грошові процеси й формують конкурентне середовище товарного обігу. Механізми та напрями розвитку конкурентного середовища сфери товарного обігу повинні базуватися на економічних принципах.

Конкурентне середовище є саморегульованим, воно розвивається самостійно як явище, але напрями його розвитку значною мірою можуть бути скореговані державою, функція якої полягає у створенні системи заходів щодо заохочення змагальності на ринку (отже, у стимулюванні ділової активності) та забезпеченні дотримання принципу рівних можливостей для всіх суб'єктів підприємницької діяльності.

Для розвитку сприятливого конкурентного середовища товарного обігу в Україні необхідно підтримувати такі умови: велика кількість продавців однорідної продукції, стабільний розвиток малого і середнього бізнесу; наявність ринку нерухомості та землі, чітких правових норм, стійких грошової та фінансової систем, стимулюючої податкової, кредитної, цінової та зовнішньоторговельної політики (вдалої протекціоністської політики держави щодо захисту сфери внутрішнього ринку); відсутність бар'єрів для входу на ринок нових суб'єктів господарювання; контроль запобігання монополістичної діяльності суб'єктів господарювання та припинення проявів недобросовісної конкуренції; забезпечення вільного доступу до інформації про товари та ціни та ін.

Одним із засобів набуття конкурентних переваг для підприємств у сфері товарного обігу є диверсифікація – система заходів, спрямованих на розширення та оновлення діяльності підприємства. Вона нині набуває широкого розповсюдження [1, ст. 50].

Для підвищення ефективності конкурентної політики необхідна дієва система моніторингу товарних ринків і поведінки підприємств, у першу чергу регулярний розрахунок показників концентрації [3, ст. 80].

Сьогодні основними негативними чинниками, які гальмують розвиток конкурентного середовища товарного обігу є неефективність законодавства, корупція та політична нестабільність. Негативні тенденції у конкурентному середовищі пов'язані передусім зі сповільненням ринкових реформ, широким використанням адміністративних методів впливу на діяльність суб'єктів підприємництва. Тому невідкладним завданням економічної політики держави є виправлення деформацій ринкового механізму, здійснення комплексу заходів, які повинні сприяти формуванню ефективного конкурентного середовища. У зв'язку з цим Україні необхідна довгострокова стратегія розвитку та регулювання конкурентного середовища товарного обігу і внутрішньої торгівлі, спрямована на подальшу модернізацію системи захисту конкуренції та антимонопольного регулювання. Крім того, ця стратегія повинна забезпечувати

вільні умови входу підприємств роздрібно́ї торгівлі на ринок та виходу з нього. [5, ст.63]

Отже, розширення та вдосконалення формування конкурентного середовища є об'єктивною передумовою забезпечення стабільності та динамічного розвитку економіки і вирішення важливих соціально-економічних проблем країни.

Формування конкурентного середовища в Україні відбувається без урахування необхідної бази її функціонування: інституціональної структури, інструментів, фахівців, досвіду та ін. Все це зумовлює необхідність та актуальність подальшого дослідження досвіду організації та впровадження механізму конкуренції, накопиченого державами з розвинутою ринковою економікою.

Конкурентна політика хоча й є досить розвинутою і складеною, існує проблема її застосування. І в основному це пов'язано з державним впливом на підприємницьку діяльність, який в більшості випадків тільки стримує розвиток конкурентного середовища, а не стимулює його.

Такі чинники, як господарська діяльність органів влади, в результаті якої ними створюються нові монополізовані ринки товарів і послуг, система управління держмайном і неконтрольоване надання державної допомоги, яка призводить до деформування конкуренції внаслідок отримання конкурентних переваг певними підприємствами, що контролюються державою, і тими, що отримують таку допомогу, стримують нормальний розвиток конкурентних відносин у економіці України.

Шляхами підвищення конкуренції є належний контроль за конкурентним законодавством, скасування бар'єрів в економіці для лібералізації торгівлі, створення простої і уніфікованої схеми оподаткування, усунення проблем процесу приватизації, покращення роботи регуляторних органів, захист прав власності для створення стимулів для підприємницької діяльності. У покращенні міжнародної конкурентоспроможності нашої країни головна роль відводиться залученню інвестицій як основному стимулу до проведення науково-технічних розробок і впровадження їх досягнень у виробництво.

Література

1. Апопій В. В. Сучасні проблеми та стратегічні пріоритети розвитку внутрішньої торгівлі України / В. В. Апопій // Вісн. Дон. Держ. ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. — 2005. — № 4. — С. 50–55
2. Пустовойт О. Удосконалення системи обігу споживчих товарів / О. Пустовойт // Економіка України. — 2003. — № 11. — С. 28–33.
3. Костусев О. О. Малий бізнес та формування конкурентного середовища / О. О. Костусев // Формування ринкових відносин в Україні : Зб. наук. пр. — К., 2004. № 6 (37). — С. 80–85
4. Апопій В. В. Організація торгівлі / В. В. Апопій, І. П. Міщук, В. М. Ребицький. — К. : Центр навч. л-ри, 2005. — 458 с.
5. Голошубова Н. О. Організація торгівлі / Н. О. Голошубова. — К. : Книга, 2004. — 256 с.

Поштенко Володимир
студент 6 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук.кер.: к.е.н. Ткаченко О.В.

АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛЬНО – ТЕХНІЧНОГО ПОСТАЧАННЯ ПІДПРИЄМСТВА

Досвід роботи українських підприємств підтверджує, що втрати, викликані неефективним управлінням сферою постачання, можуть за окремими категоріями досягати 30-40% від загальних витрат на постачання. Закупівлі матеріально технічних ресурсів та послуг складають значну частку витрат будь-якої компанії - залежно від виду її діяльності від 20 до 50 % всіх операційних витрат. Таким чином, оптимізуючи постачальницьку діяльність, можна помітно поліпшити фінансові показники бізнесу: при зниженні цих витрат на 10% цілком реально збільшити прибутковість підприємств на 10-20%. Однак більшість українських підприємств не використовують цей відносно простий важіль для підвищення прибутковості і вельми недалекоглядно відносяться до сфери постачання.

У сучасній економічній літературі дослідженню різних питань організації та управління матеріально - технічним забезпеченням підприємств приділено достатньо уваги як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. Значний внесок у розробку проблеми внесли праці Г.В. Алехиной, А.У. Альбекова, В.П. Альферьева, Н.В. Афанасьєвої, Г.Л. Багиева, В.В. Годіна, Е.А. Голікова, В.Я. Горфінгеля, Р.А. Фатхутдінова та багатьох інших.

У працях П.А. Ватника, А.М. Єрін, Г.Б. Клейнера, С.А. Редкозубова, Б. Ренца, В.І. Сіськова, Л.Н. Трофімової, Е. Ферстера, К. Хеддевіка, та інших вчених викладені теоретичні основи встановлення критеріїв і кількісної оцінки окремих стадій процесу забезпечення підприємства матеріальними ресурсами.

Метою статті є дослідження етапів аналізу організації матеріально-технічного забезпечення підприємств в умовах нестабільної конкурентного середовища ресурсного ринку.

Подальше підвищення ефективності бізнесу в найближчі часи буде прямо пов'язане з оптимізацією системи матеріально-технічного постачання, оскільки необхідною умовою організації виробництва товарів є забезпечення його матеріальними ресурсами: сировиною, матеріалами, паливом, енергією, напівфабрикатами і т.д. У процесі споживання матеріальних ресурсів відбувається їх трансформація в матеріальні витрати, тому економне використання матеріальних ресурсів знижує собівартість продукції. Аналіз матеріальних ресурсів проводиться з метою виявлення резервів зниження собівартості продукції і, відповідно, збільшення прибутку [1].

Умовою безперебійної роботи організації є його повна забезпеченість матеріальними ресурсами. Потреба в матеріальних ресурсах визначається їх витратами на виконання виробничої програми, капітальне будівництво, непромислові потреби і на створення необхідних запасів на кінець періоду.

Джерелами інформації для аналізу матеріальних ресурсів є: план матеріально - технічного постачання, заявки, специфікації, договори на

постачання сировини і матеріалів, планові і звітні калькуляції собівартості виробів, дані про нормативи і норми витрат матеріальних ресурсів.

Розрізняють внутрішні (власні) джерела матеріальних ресурсів і зовнішні.

До внутрішніх джерел відносять скорочення відходів сировини, використання вторинної сировини, власне виготовлення матеріалів і напівфабрикатів, економію матеріалів у результаті впровадження досягнень науково-технічного прогресу. До зовнішніх джерел відносять надходження матеріальних ресурсів від постачальників відповідно до укладених договорів.

Стратегія матеріально-технічного постачання в організації призвана не тільки оцінити безперервність, ритмічність і якість поставок, але і їх ефективність, що виражається в знаходженні таких постачальників, форм і методів постачання, які забезпечили б мінімальні сукупні витрати на придбання та доставку матеріальних ресурсів [2].

Аналіз організації матеріально-технічного постачання починають з оцінки кон'юнктури ринку, тобто вивчення основних постачальників і цін на поставку матеріальних ресурсів з урахуванням транспортно-заготівельних витрат. На основі такого аналізу оцінюють обґрунтованість обраної стратегії організації матеріально-технічного постачання. Потреба в завезенні матеріальних ресурсів з боку визначається різницею між загальною потребою в і-му виді матеріальних ресурсів і сумою внутрішніх джерел її покриття.

Потреба в матеріальних ресурсах визначається в трьох оцінках [3]:

- натуральних одиницях виміру, що необхідно для встановлення потреби в складських приміщеннях тощо;
- за вартістю (в грошовій оцінці) для виявлення потреби в оборотних коштах, для ув'язки з фінансовим планом;
- в днях забезпеченості - для планування і організації контролю.

Ступінь забезпечення організації матеріальними ресурсами оцінюється за допомогою коефіцієнтів забезпечення:

- коефіцієнт забезпечення за укладеними договорами на поставку:

$$\text{Коб. дог.} = (Q_{\text{внут}} + Q_{\text{дог}}) / Q_{\text{план}}, \quad (1)$$

- коефіцієнт забезпечення за фактичним виконання договорів на поставку:

$$\text{Коб. факт.} = (Q_{\text{внут}} + Q_{\text{факт}}) / Q_{\text{план}}. \quad (2)$$

де $Q_{\text{внут}}$ - покриття потреби з внутрішніх джерел;

$Q_{\text{дог}}$ - плановий обсяг поставок відповідно до укладених договорів на поставку;

$Q_{\text{факт}}$ - фактичний обсяг поставок із зовнішніх джерел;

$Q_{\text{план}}$ - планова потреба.

Тут обсяг матеріальних ресурсів оцінюється в натуральних одиницях

виміру.

Після того, як остаточно визначено обсяг закупівель матеріально - сировинних ресурсів з боку (зовнішніх), оцінюють правильність вибору постачальників. Така оцінка проводиться, як правило, у два етапи.

На першому аналізують правильність відбору потенційних постачальників за загальними критеріями: ціна з транспортно - заготівельними витратами, якість і комплектність поставок, виробнича потужність, віддаленість, вид оплати, упаковка.

На другому виробляють остаточний відбір за приватним специфічним критерієм, якими можуть, наприклад, бути фінансові умови та застереження (наприклад , кредит постачальника) , час і періодичність поставок, наявність складів і т.д.

На заключному етапі - ретроспективний аналіз виконання укладених договорів за видами ресурсів (або постачальникам) [4].

Отже, оцінка планів матеріально - технічного постачання - це оптимізація загального розміру і структури резервів матеріальних цінностей, мінімізація витрат з їх обслуговування та забезпечення ефективного контролю за їх рухом. Основними завданнями управління матеріально - технічним постачанням є оцінка виконання плану забезпечення за видами, сортами, марками матеріалів, їх якості і термінів поставок; аналіз рівня матеріаломісткості обсягу продукції в динаміці і в порівнянні з планом; контроль за виконанням завдань по зниженню норм витрати найважливіших видів матеріальних ресурсів.

Література

1. Баркалов С. А. Задачи управления материально-техническим снабжением в рыночной экономике / С. А. Баркалов, В. Н. Бурков, П. Н. Курочка, Н. Н. Образцов. - М.: ИПУ РАН, 2006.- 58 с.
2. Мельник М.М., Экономико-математические методы и модели в планировании и управлении материально-техническим снабжением./Уч. Для ВУЗов.- М.: Высшая школа, 2007. - 208с.
3. Обеспечение материальными ресурсами и коммерческая деятельность предприятий: Учеб. пособие / под ред. Висюлина Л. – Минск, 2005.- 204с.
4. Смирнов П.В. Организация и планирование материально-технического снабжения. / П.В. Смирнов. - М.: Экономика ,2006. - 202с.

Салип Юлія

викладач кафедри економічної кібернетики
Криворізького факультету ЗНУ

МОДЕЛЮВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Ґрунтуючись на основних принципах формування системи показників оцінювання діяльності підприємств (розвитку підприємства), відомі системи показників та багато наукових досліджень, з них можна виділити шість груп показників оцінювання діяльності підприємств, а саме: показники ефективності; показники продукції; показники ресурсів (матеріальних,

фінансових, трудових, енергетичних, інформаційних, нематеріальних); показники операційної діяльності; показники системи менеджменту та показники рівня розвитку. Кожна з цих груп характеризує певний аспект діяльності підприємства. Так, показники ефективності дають змогу оцінити діяльність підприємства, загалом, а показники продукції показують її якість, стадії життєвого циклу, інноваційність тощо. Одними із багатьох представників економічного розвитку підприємства, є собівартість реалізованої продукції, чистий прибуток та оборотні активи [2].

Вагомий науковий внесок у дослідження прогнозування економічного розвитку підприємств зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Анчішкін А., Армстронг Д., Басовський Л., Бесєдін В., Гарднер Е., Геєць В., Глущенко В., Орлов О., Панасюк Б., та інші.

Метою статті є розробка багатофакторної моделі для прогнозування економічного розвитку підприємства.

Методи та методологія прогнозування, це основні компоненти, економічного розвитку підприємства, до яких відноситься кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз, трендовий аналіз, метод перевірки на мультиколінеарність та ін.

На підставі необхідності прогнозування, спочатку досліджується оцінка діяльності показників економічного розвитку підприємства та проводиться аналіз окремо собівартості реалізованої продукції, чистого прибутку та оборотних активів на темп росту на протязі не менше 11 років. За приклад розрахунку показників економічного розвитку обрано підприємство ПАТ «Дизельний завод».

Трендовий аналіз досліджуваних показників визначає трендові рівняння та коефіцієнт детермінації та встановлено, що найбільш близькими значеннями показників до лінії тренду є собівартість реалізованої продукції $R^2 = 0,8676$ та коефіцієнт оборотності активів – $R^2 = 0,73$.

Для визначення зв'язків кореляції, яка є залежністю двох випадкових величин. Введено умовні позначення – y_i приймаємо за показники економічного розвитку: y_1 – собівартості реалізованої продукції; y_2 – чистий прибуток; y_3 – коефіцієнт оборотності активів; x_i – всі абсолютні та відносні чинники впливу. Для проведення кореляційного аналізу сформовано вибірку вихідних даних, яка представляє собою 10 періодів з 2001 – 2011рр. та значення показників – x_i . Для y_1 – собівартості реалізованої продукції та y_2 – чистого прибутку, вибірку X_i формуємо з показників річної звітності – балансу та звіту фінансових результатів підприємства [1].

За проведеними дослідженнями виявлено фактори впливу на результативний показник y , ними є всі економічні показники якими характеризується діяльність підприємства, з них: собівартість реалізованої продукції, чистий прибуток, оборотні активи.

Отже, постає необхідність перевірки отриманих результатів кореляційного аналізу на мультиколінеарність для запобігання тісної лінійної залежності між двома або більше змінними.

За допомогою методу перевірки на мультиколінеарність усунуто існування тісної лінійної залежності, між пояснювальними змінними. Встановлено що для собівартості реалізованої продукції (y_1) найбільш корелюючими факторами є матеріальні затрати (x_{21}) і витрати на оплату праці (x_{22}). Аналогічно для чистого прибутку (y_2) найбільш корелюючими факторами є фінансові результати від операційної діяльності (x_{15}) і фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування (x_{19}). Для оборотності активів (y_3), найбільш корелюючими факторами є частка оборотних коштів у активах (x_9) і оборотність готової продукції (x_{24}).

Провівши кореляційно-регресійний аналіз та спираючись на виявлені раніше залежності між собівартістю реалізованої продукції, чистим прибутком, коефіцієнтом оборотності активів та x_{21} , x_{22} , x_{15} , x_{19} , та x_9 , x_{24} відповідно, побудовано двох факторні моделі залежності y_1 , y_2 , y_3 від змінних x_i , які мають вигляд

$$\begin{cases} y_1 = -0,027046 + 0,983739x_{21} - 0,061477x_{22}; \\ y_2 = -296,053 - 0,114x_{15} + 0,998x_{19}; \\ y_3 = -0,00774 + 1,048788x_9 + 0,01499x_{24}. \end{cases}$$

За допомогою модуля Statistica розраховуються прогнози значення економічного розвитку підприємства які представлені показниками y_1 , y_2 , y_3 . Для розрахунку прогнозного значення визначено середні значення x_i та підставлені у кожне рівняння.

Результати дослідження для y_1 (рис. 1): якщо матеріальні витрати, (млн. грн.) будуть складати 950494, а витрати на оплату праці будуть складати 42852 тис. грн., то значення собівартості реалізованої продукції (тис. грн.) складатиме 932404, та може коливатися в межах від 763013 грн. до 1101795 грн.

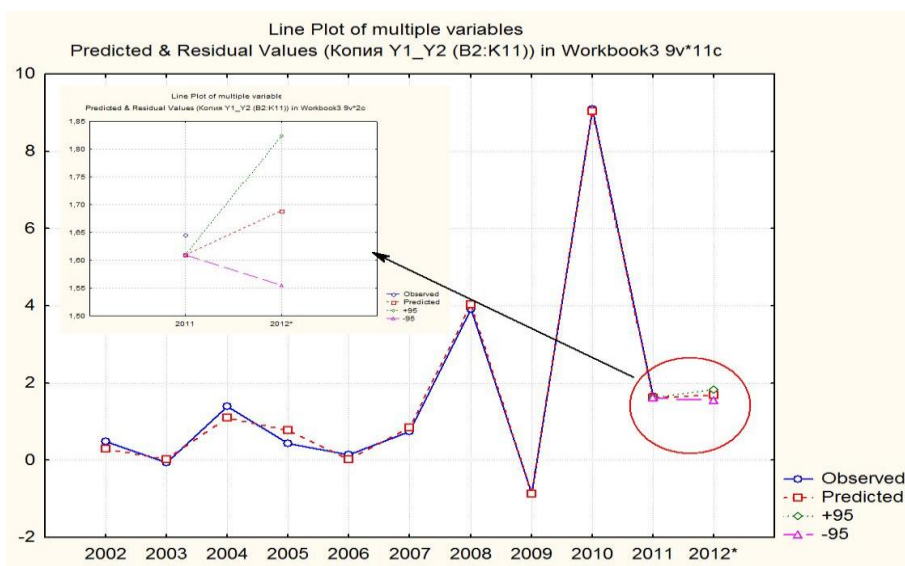

Рис. 1. Прогнозоване значення темпу росту собівартості реалізованої продукції на 2012 рік

Результати дослідження для y_2 (рис. 2): якщо фінансові результати від операційної діяльності (x_{15}), будуть складати 3491,3 тис. грн., а фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування (x_{19}) – складатимуть - 1188,2 тис. грн., то значення чистого прибутку складатиме - 1880,84 тис. грн. та може коливатися в межах від -2287,28 до -1474,40.

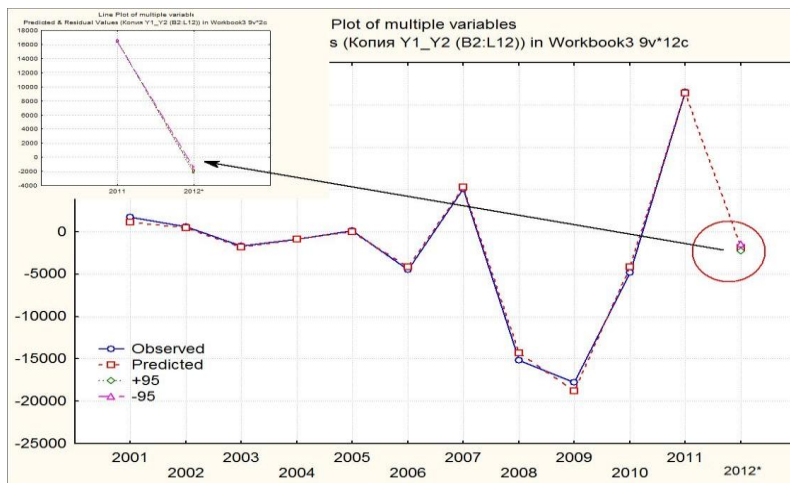

Рис. 2. Прогнозоване значення чистого прибутку на 2012 рік

Результати дослідження для u_3 (рис. 3): якщо частка оборотних коштів у активах (x_9), буде складати 0,5530, а оборотність готової продукції (x_{24}) – складатиме 49,8840, то значення коефіцієнта оборотності активів складатиме 1,320 та може коливатися в межах від 1,030212 до 1,609788.

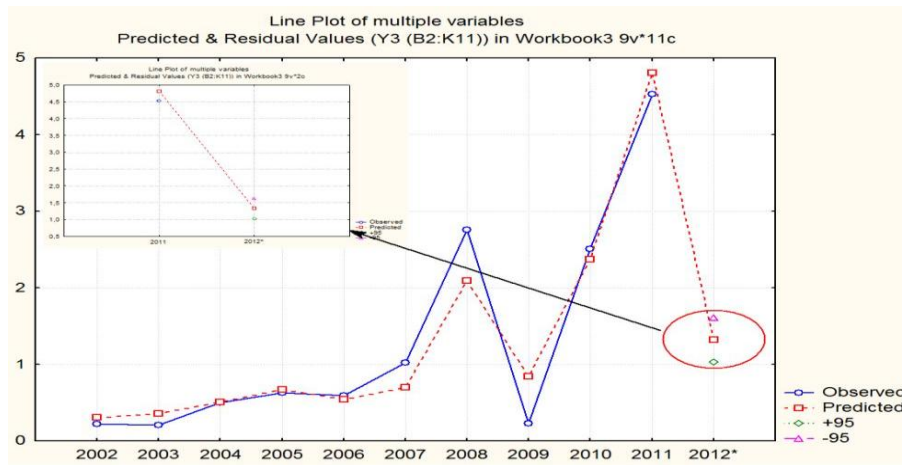

Рис. 3. Прогнозоване значення оборотності активів на 2012 рік

Для перевірки якості та значимості отриманих прогнозних моделей проведено аналіз Фішера та Стюдента, які довели що три моделі є адекватними. Та можливі для використання прогнозування економічного розвитку підприємства.

Література

1. Єдиний інформаційний масив даних про емітентів цінних паперів – інтернет-портал // розробник Державна установа "Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України "[Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.smida.gov.ua
2. Фещур Р. В. Групи показників (індикаторів) оцінювання рівня розвитку підприємств / Р. В. Фещур, В. Ю. Самуляк // Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку : [зб. наук. праць] / за ред. О. Є. Кузьміна. – Львів : Львівської політехніки, 2010. (Вісник / Національного університету "Львівська політехніка" ; № 691). – С. 231-239.

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ В УМОВАХ АСИМЕТРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Ринок нерухомості перебуває у тісному зв'язку та взаємодії з ринками праці, капіталу та інформації. Потенціал ринку нерухомості настільки великий, що навіть незначні коливання або зрушення на ньому можуть суттєво вплинути на економіку країни в цілому, що довели події 2009 р. у США. Якщо раніше ринок нерухомості розглядався як відокремлений сектор економіки, який, відповідно, і функціонує за своїми власними законами, то в теперішніх реаліях він постає як важливий чинник розвитку інших секторів економіки. Це зумовлює необхідність дослідження цінових коливань на ринку нерухомості.

Значний внесок у сфері теоретичного та практичного дослідження процесів на ринку нерухомості зробили такі провідні українські вчені, як: В. Базилевич, О. Гриценко, Ю. Дехтяренко, А. Драпіковський, А. Дронь, О. Євтух, А. Єріна, П. Єщенко, І. Іванова, А. Ігнатюк, А. Третяк, П. Юхименко та інші.

У зарубіжній літературі проблематика моделювання та прогнозування процесів на ринку нерухомості відображена у роботах таких вчених: К. Кейса, Р. Шиллера, Е. Ларсена, Д. Капоцца, Дж. Клаппа, С. Малпецці та інших.

Метою статті є дослідження розвитку вітчизняного ринку нерухомості та розробка економіко-математичних моделей на цьому ринку в умовах асиметричної інформації.

Нами було формалізовано статичну модель оцінювання вартості житлової нерухомості, параметри якої оцінюються ринковим методом. На основі статистичних даних побудовано регресію, виділено та класифіковано якісні характеристики житла (рис. 1).

Рис. 1. Якісні характеристики житла

Розрахунок вартості квартири згідно запропонованої моделі здійснюється із врахуванням її площі, що коригується на оцінку якісних характеристик (виражених булевими змінними). Було виконано порівняльний аналіз впливу якісних факторів на вартість житлової нерухомості у часі. Показано відносні та абсолютні зміни впливу різних факторів на вартість житла у м. Києві, які дозволяють зробити висновки про динаміку споживчих переваг[1].

Модель вартості житла, що враховує лише значущі фактори для м. Києва (x –

загальна площа житла; $D1-D32$ – якісні характеристики житла) станом на квітень 2013 р., виглядає так:

$$y = 1316,53 + 910,84 \times x + 6915 \times D1 + 10662,6 \times D3 + 14927,52 \times D4 + 20830,9 \times D6 + 107595,7 \times D7 + 10649,93 \times D8 + 25894,55 \times D11 + 34445,89 \times D12 + 12346,54 \times D14 + 10271,68 \times D16 + 17205,41 \times D17 + 12025,5 \times D18 + 8386,2 \times D20 + 14469,95 \times D21 + 19321,19 \times D23 - 6368,35 \times D24 + 12344,52 \times D27 + 17607,75 \times D28 + 18654,24 \times D29 - 7006,83 \times D30 + 164366,6 \times D32,$$

$$R^2 = 0,92.$$

Отримані оцінки параметрів моделі в різні періоди (2006 р., 2008 р., 2012 р.) показали, що вартість житлової нерухомості певного регіону в певний момент часу визначають різні споживчі характеристики, інформацію про які можна знайти у відкритих джерелах. Також було встановлено, що суттєвість впливу певної якісної характеристики на вартість житла може значно змінюватися у часі, а тому перед початком оцінювання параметрів моделі необхідно ідентифікувати значущі фактори з поміж усього наявного переліку [2].

Результати оцінювання параметрів моделі (коефіцієнти) вартості житла за 2013 р. в порівнянні з 2009 р. та 2007 р. наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Оцінки якісних характеристик житла скороченої моделі
(в доларах США)

Якісний фактор	Параметр	Квітень 2007 р.	Квітень 2009 р.	Квітень 2013 р.
Площа кухні	D1	1991.35	-3376.64	6915.01
Кількість кімнат	D3	934.27	5169.16	10662.6
	D4	-1389.77	5491.71	15927.52
Тип будинку	D6	4699.18	24534.35	20830.9
	D7	2537.8	95396.06	107595.7
Висота стелі	D8	3230	24056.35	10649.93
Район міста	D11	13670.26	32799.89	25894.55
	D12	24430.20	66013.1	34445.89
Панорама	D14	4758.5	4807.56	12346.54
Фасадний будинок	D16	-100.59	6488.03	10271.68
Санвузол	D17	-2109.64	-598.25	17205.41
Балкони	D19	2191.24	7403.78	12025.50
Стан будинку	D20	707.99	6240.18	8386.2
	D21	4801.19	30231.16	14469.95
Ремонт	D23	11833.33	24382.24	19321.19
Транспортне сполучення	D24	395.85	3940.75	-6368.35
Інфраструктура	D27	-6477.17	7156.27	12344.52
	D28	-7868.82	8259.08	17607.75
Паркування	D29	1365.89	29733.36	18654.24
Заклади освіти	D30	5155.66	6568.88	-7006.83
Елітність	D32	49183.34	111088	164366.6

Використання коефіцієнтів коригування для найбільш впливових факторів (які обумовлюють значну варіацію вартості житла в межах одного міста), таких як місце розташування та інші, дозволяють отримати за короткий час наближену оцінку подібних об'єктів нерухомості. Для цього розраховується бальна оцінка якісної характеристики (x), що потребує обґрунтування складових в кожному окремому випадку, та будується статистична залежність їх скоригованої вартості (y) від даного показника.

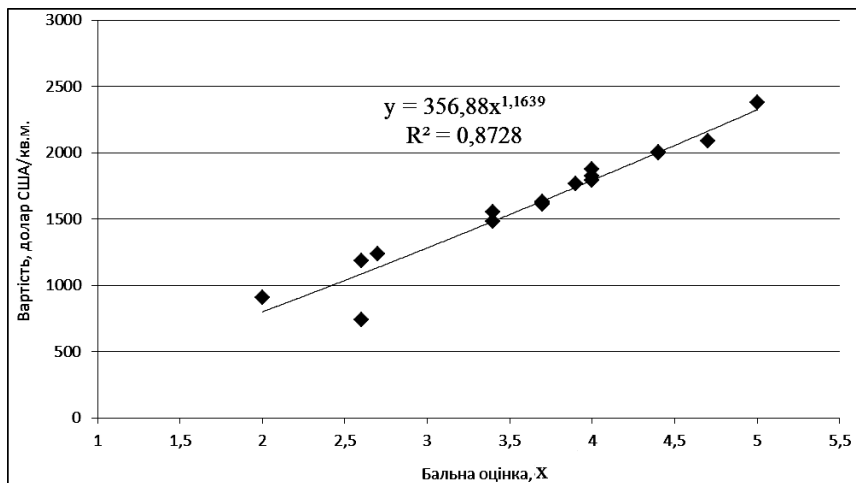

Рис. 2. Залежність вартості нерухомості від місця її розташування

Зокрема, здійснений аналіз впливу місця розташування житла, як суттєвого фактору, на вартість аналогічних об'єктів показав, що використання коефіцієнту коригування на місце розташування дозволяє без значних витрат часу здійснити оцінювання об'єкта нерухомості з використанням інформації щодо аналогічних об'єктів (максимально подібних) в різних частинах міста. Надійність такого коригування проілюстровано на рис. 2 на основі експертних даних.

На основі запропонованої в статті регресійної моделі визначення вартості житлової нерухомості встановлено значущість оцінених параметрів об'єкту. Можливо визначати основні фактори, які мають найбільший вплив на вартість житла, а саме: місцерозташування, технічний стан (ремонт), тип будинку тощо. Також встановлено, що з часом змінюються споживчі переваги покупців нерухомості. Ці зміни обумовлюють перегляд суттєвих параметрів житла та їх впливу на вартість.

Література

1. Черняк О. І. Перспективи розвитку ринку комерційної нерухомості в Україні / О. І. Черняк, О. О. Клименко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2006. – № 88. – С. 15–19.
2. Урсуленко О. В. Кризові явища на ринках нерухомості Києва та Москви / О. В. Урсуленко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 5 (108). – С. 180–184.

Смаль Катерина

студентка 2 курсу Криворізького фак-ту ЗНУ
Наук. кер.: к.пед.н., доц. Богатирьова Г.А.

ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

На сучасному етапі розвитку суспільства особливо значущими стають уміння застосування фахівцями свого професійного досвіду відповідно до обставин і ситуацій. В повній мірі це стосується психологів-практиків, які стикаються у своїй роботі зі складними соціальними й психолого-педагогічними ситуаціями, вирішення яких потребує не лише теоретичних

знань, а й відповідної практики. Саме тому, створення умов для повноцінного процесу самопізнання, саморозвитку й самовдосконалення майбутніх спеціалістів в галузі психології потребує перегляду як навчальних програм, так і впровадження активних форм роботи.

Проблема психологічної підготовки майбутніх фахівців були предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників (М. Бахтін, О. Бондаренко, Н. Каліна, І. Кирилюк, Л. Петровська, Т. Флоренська, Н. Чепелева, К. Роджерс та ін.). Вони зазначали, що важливо максимально реалізувати при підготовці майбутніх спеціалістів можливостей саморозвитку і самоактуалізації шляхом впровадження активних методів роботи.

Метою статті є визначення шляхів формування умінь тренінгової роботи як складової процесу успішної самореалізації майбутніх психологів.

Термін «тренінг» у науковій літературі визначається як область практичної психології, орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку соціально-психологічної компетентності [1, с. 145]. В процесі реалізації тренінгових форм роботи студенти більш ефективно оволодівають психологічними знаннями; навичками комунікативного спілкування; здатністю адекватного пізнання себе й інших людей тощо.

Важливою особливістю тренінгових форм роботи є власна активна позиція його учасників, їх самостійне навчання, створення можливостей для самопізнання й самовдосконалення. При цьому важливим є оволодіння студентами-психологами уміння організації цієї форми роботи.

Серед найважливіших умінь ми вважали за доцільне виділити – уміння реалізувати принцип активності учасників. В процесі тренінгових занять кожен студент включений у різні дії: обговорення і рольове програвання ситуацій, запропонованих самими учасниками; спостереження згідно заданим критеріям за поведінкою учасників тренінгу; виконання спеціальних усних і письмових вправ тощо. Важливим є наявна у студента дослідницька позиція, адже у ході роботи в групах тренінгу створюються такі ситуації, коли учасникам потрібно самим знайти шлях рішення проблеми, самостійно сформулювати закономірності взаємодії і спілкування учасників.

Зазначимо, що провідними у сучасних концепціях тренінгового навчання є поняття психологічного впливу та особистісних змін. Спрямованість будь-якої тренінгової роботи – це намагання сприяти розвиткові особистості шляхом зняття обмежень, комплексів, вивільнення її потенціалу, досягнення різноманітних зміст психологічних, соціально-психологічних та інших характеристик людини, групи та організації (А. Маслоу, В. Моляко, К. Роджерс та ін.).

Одним з важливих умінь тренінгової роботи є оволодіння мистецтвом організувати і вести діалог. При цьому потрібно враховувати такі ознаки діалогу, як: готовність до діалогічного спілкування; зацікавленість і емоційна включеність його учасників; визнання й прийняття його особливостей. Оволодіння діалогічними уміннями сприятиме набуттю власного досвіду партнерського спілкування, на основі визнання цінності іншої особистості, її

думок, інтересів, безцінне ставлення до неї, а також ухвалення рішення з максимально можливим врахуванням інтересів всіх учасників спілкування.

Одним з умінь тренінгової роботи можна вважати здатність студентів до спілкування, рівень сформованості їх комунікативної культури, адже тренінг є одночасно процесом пізнання себе й інших, а також формою розширення досвіду. Важливо є те, що під час тренінгу створюється неформальне, невимушене спілкування, яке відкриває перед групою учасників безліч варіантів розвитку й вирішення проблеми [2, с. 9].

Важливим умінням організовувати тренінгові заняття є здатність студентів до прийняття рішень, адже вони орієнтовані не лише на правильну відповідь, а й на запитання і пошук [4, с. 218]. При цьому пріоритетним повинна стати здатність та оволодіння способами перепрограмування наявних моделей керування поведінкою і діяльністю.

Беручи за основу визначення тренінгу як одного з активних методів навчання ми вважали за доцільне розглянути один з видів роботи – соціально-психологічний театр, який визнаний ефективною формою і методом здійснення соціально-педагогічної корекції та профілактики психічного і соціального здоров'я учасників освітнього процесу.

Зауважимо, що театральне мистецтво часто приходиться на допомогу у вирішенні завдань соціальної та психологічної профілактики негативних явищ, широко розповсюджених сьогодні через духовно-моральну кризу в суспільстві. Соціально-психологічний театр – результат аналізу і трансформації проблеми на рівні групи, психологічна складова якого несе психокорекційне навантаження [3, с. 11]. Метафоричність театральної дії справляє свій магічний вплив на акторів і глядачів, ініціює глибинні процеси особистісних змін.

Участь студентів у реалізації завдань соціально-психологічного театру удосконалює їх знання про сутність, структуру, функції та особливості професійного спілкування, про особливості власного комунікативного стилю; загальнокультурну компетентність; загальні та специфічні комунікативні вміння, які дозволяють успішно встановлювати контакт із іншою людиною, пізнавати її внутрішні стани, керувати взаємодією з нею, застосовувати конструктивні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях; формується культура мовлення; експресивні вміння, які забезпечують адекватний висловлюванням міміко-пантомімічний супровід.

Формування умінь тренінгової роботи забезпечує майбутнім психологам можливість більш активного пізнання внутрішнього світу іншої людини та розуміння самого себе. В процесі реалізації тренінгових форм у студентів формується гуманістична установка на спілкування, інтерес до співрозмовника, готовність вступати з ним у діалогічні взаємини; розвивається емпатія та рефлексія. Форма спеціально-організованого спілкування, психологічний вплив якого засновано на активних методах групової роботи дозволить успішно формувати комунікативні вміння, а також свідомо переглянути раніше сформовані стереотипи і вирішувати свої особистісні проблеми.

Література

1. Головин С. Ю. Словарь практического психолога / С. Ю. Головин. – М. :

АСТ, 1998. – 242 с.

2. Бондаренко О. Ф. Психологічні особливості сучасної студентської молоді та проблеми професійної підготовки психологів-практиків / О. Ф. Бондаренко // Практична психологія та соціальна робота. – № 4. – 2003. – С. 8 – 10.

3. Жеребньова Л. В. Соціально-психологічний театр / Л. В. Жеребньова. – К. : Шкільний світ, 2011 – 120 с.

4. Чепелева Н. В. Особистісна підготовка практикуючого психолога / Н. В. Чепелева // Основи практичної психології. – К. : Либідь, 1999. – С. 216 – 256.

Смушок Ганна

студентка 3 курсу Криворізького фак-ту ЗНУ

Наук. кер.: Дашко І. М.

РОЗВИТОК ПІАР ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Гнучке використання інструментів ПР в економічній сфері нерозривно пов'язане з такими його елементами, як концепція партнерства, злагода, компроміс, імідж, репутація. Для вирішення багатьох проблемних ситуацій, у тому числі публіситі і успішного позиціонування на ринку, комерційна організація змушена проявляти кмітливість, використовувати творчі форми і знахідки, тому непередбачуване ринкове середовище вимагає від учасників маркетингових досліджень встановлення результативних контактів з різними цільовими аудиторіями, а саме: клієнтами, партнерами, інвесторами, представниками владних структур і ділових кіл.

Дану проблему вивчають такі науковці як: Блажнов Е. А., Королько В., Почепцов Г., але необхідно зазначити, що вивчення цієї проблеми не є досконалим, тому необхідно більше уваги приділити вивченню питання розвитку піар послуг в Україні.

Метою статті є дослідження основних організаційних та практичних аспектів функціонування піар-послуг в Україні.

Паблік Рілейшнз, або зв'язки, відносини з громадськістю стають все більш значущою сферою діяльності українських компаній, державних структур, громадських організацій. Нараховуючи більш ніж 90-річну історію існування в США, Паблік Рілейшнз впевнено завойовують тепер свій життєвий простір в Україні.

Загальні уявлення про «паблік рілейшнз», сформувалися в Україні близько 7-10 років тому, коли на вітчизняному ринку з'явилися іноземні компанії та представництва відомих брендів у цей час формується більш глибоке розуміння зв'язків з громадськістю, відповідне нових ринкових умов.

Практика PR в Україні помітно відрізняється від західної, що пояснюється специфікою ринкової ситуацією в країні. Однак переважна більшість клієнтів PR- агентств - великі закордонні компанії. Це пояснюється тією обставиною, що багато з них вже придбали сумний досвід проведення в Україні PR-акцій за рекомендаціями іноземних фахівців, які намагаються застосувати в країнах СНД технології, єдині для всіх цивілізованих країн Заходу [3, с.113].

Не випадково, що більшість професіоналів публік рилейшнз першого покоління це люди, котрі прийшли саме з газет. «Журналісти в цю пору виявилися найбільш підготовленими для такої роботи», – стверджує Валентин Королько, спеціаліст з практики ПР [2, с. 44]. Подібні сентенції можемо простежити і в Георгія Почепцова: «...надзвичайно сильною залишається опора на ЗМІ...» З цієї причини на Заході переважна частина спеціалістів піар-журналісти. Адже саме вони вміють породжувати новини за стандартами ЗМІ, щоб їх сприйняли й пустили в комунікативний простір. Більше того, саме піар є досить сприятливим варіантом продовження кар'єри для журналіста [5, с. 55] .

Сам ринок PR в Україні зародився наприкінці 90-их років минулого століття, і таким чином, саме ці 10 років можна вважати ключовими для його становлення та розвитку [1].

Сьогодні клієнту потрібні професійні структури, які можуть збільшувати активності, розробляти і втілювати стратегічні програми розвитку бізнесу. Зросли вимоги до якості обслуговування і ефективності (досягнення поставлених цілей, отримання результату). Одночасно, клієнти очікують оптимізації вартості на PR- послуги і гнучкості в схемах роботи.

В цілому тенденції на українському ринку PR досить оптимістичні: кількість клієнтів поступово збільшується, з'явилися нові послуги, агентства стали більш гнучкими і креативними. Деякі агентства виробляють нові схеми залучення та обслуговування клієнтів [2].

Очевидно, що в міру розвитку українського ринку, придбання ним більш цивілізованих рис багато проблем, з якими стикаються вітчизняні компанії зі зв'язків з громадськістю, пішло у минуле, а ринок PR почав функціонувати за прийнятими у світі законам.

Самою згадуваної компанією що працює на українському ринку PR-послуг протягом минулого тижня, стала Компанія стратегічних комунікацій Publicity Creating. Ця компанія згадувалася в 61 публікації аналізованих ЗМІ.

Другим за кількістю публікацій стало PR-агентство HOSHVA PR - 40 повідомлень. Можна виділити відразу кілька тем, які викликали найбільший інтерес ЗМІ. Так, самої топовою темою для HOSHVA PR було нагородження винного бутіка LAVINIA дипломом Best of Kyiv 2012, на думку редакції розділу The Guide Kyiv Post винний бутік LAVINIA був названий кращим магазином алкогольних напоїв у Києві. Агентство HOSHVA PR співпрацює з бутиком LAVINIA з травня нинішнього року.

Третє і четверте місця рейтингу розділили відразу два агентства CLEVER group і Mainstream Communication & Consulting - вони згадувалися в однаковій кількості публікацій - по 30 повідомлень. Так, протягом тижня PR -агентство CLEVER group згадувалося як партнер щорічної народної премії «Телезірка», а агентство Mainstream Communication & Consulting як спонсор кліпу на пісню «Любов сильніша війни» української співачки Оксамити, крім того, це агентство виступає в якості партнера Міжнародного фестивалю «Золота Лілія».

Далі в Топ- 10 по згадуваності увійшли наступні аналізовані компанії: "Бюро Маркетингових Технологій" - п'ята позиція рейтингу з 28 публікаціями, Raffinade communications - шоста позиція і 27 публікацій, Key Communications,

PR -Service та «Віллард» - посіли сьоме, восьме і дев'яте місця з 26, 25 і 24 публікаціями відповідно. А замкнуло першу десятку найбільш згадуваних - PR –агентство «Радник» - 23 публікації протягом минулого тижня.

Крім того, протягом тижня також аналізувалася згадуваність наступних компаній (в алфавітному порядку): ideabox momentum, Imageland Ukraine, Mmd Corporate, Pleon Talan, PR.UA, PRP Ukraine, PRT Communication Group, Romur & Associates Ukraine, SPN Ogilvy PR, Starget, the PBN Company, «Гайдай.Ком», «ІР Квадрат» і «Четвертий Рим» (табл. 1) [3] .

Таблиця 1

Рейтинг згадуваності PR-агентств за 2012 р.

Місце в рейтингу	Назва компанії	Кількість публікацій
1	Publicity Creating	61
2	HOSHVA PR	40
3-4	CLEVER Group	30
3-4	Mainstream Communication	30
5	Бюро Маркетинговых Технологий	28
6	Raffinade communications	27
7	Key Communications	26
8	PR-Service	25
9	Виллард	24
10	Радник	23

PR-послуги є важливими в розвитку формування національного ринку України та становлення масової преси, яка вже була здатна оперативно поширювати інформацію у масштабах країни. У цих умовах постійний зв'язок із пресою, безперервний кваліфікований вплив на неї набувають для великого капіталу принципового значення.

Література

1. Блажнов Е. А. Паблік Рілейшнз. Навчальний посібник, / Е. А. Блажнов // М.: "ІМА- прес", 2004 р., 152 с.
2. Итоги-2012 г. на украинском PR-рынке [назва з екрану] – Режим доступу : <http://propr.com.ua/>
3. Королько В. Паблік рилейшнз. Наукові основи, методика, практика: Підруч. – 2-ге вид., доп. // В. Королько // К.: Видавничий дім "Скарби", 2001. – 400 с.
4. О рекламе и маркетинге [назва з екрану] – Режим доступу : <http://reklamist.com.ua/>
5. Почепцов Г. Паблік рилейшнз для професіоналов. / Г. Почепцов // М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2005. – 640 с.

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ВИДІВ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТУВАННЯ

Спільне інвестування відіграє важливе соціально-економічне значення, оскільки передбачає залучення вільних коштів індивідуальних інвесторів з наступним їх інвестуванням у різні активи. Завдяки спільному інвестуванню громадяни можуть зберігати і примножувати свої накопичення, стаючи при цьому інвесторами.

На сьогодні інститути спільного інвестування є новими учасниками фондового ринку України, які покликані консолідувати грошові кошти дрібних інвесторів у великі суми активів для здійснення інвестицій у довгострокові комерційні проекти, муніципальні програми, великі пакети цінних паперів тощо. При цьому правове забезпечення діяльності ІСІ не можна назвати досконалим. Тому з'ясування поняття, сутності та видів інститутів спільного інвестування привертає значної уваги.

В роботі сформульовані теоретичні висновки, які спираються на праці, як вітчизняних так і іноземних вчених, які досліджували питання діяльності фінансових посередників та інститутів спільного інвестування на ринку цінних паперів. Насамперед, це роботи Г.Андрощука, Л.Антонюк, О.Батури, А.Бондаренко, Є.Задорожного, В.Новікова, С.Покропивного, А.Поручника, І.Софіщенко І. Назарчука, Н. Кузнецової, В. Колесника, Е. Крока та А. Фрідмана.

Метою статті є визначення поняття та видів інститутів спільного інвестування, аналіз правового режиму та особливостей їх господарської діяльності.

Правовий механізм спільного інвестування було запроваджено Указом Президента України «Про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії» від 19 лютого 1994 №55/94. Указ заклав нормативно-правову базу для створення інвестиційних фондів та інвестиційних компаній, визначив умови їх діяльності, здійснення державного контролю за ними. Розвиток інвестиційних фондів та компанії показав, що вони були перехідною ланкою спільного інвестування, що слугувала інтересам «прихватизації» української економіки [3].

Більшість норм, що регламентують діяльність ІСІ, закріплена в окремому нормативному юридичному акті - Законі "Про ІСІ", який визначає правові та організаційні основи створення та діяльності ІСІ, особливості управління їхніми активами, вимоги до складу, структури та зберігання активів, особливості розміщення та обігу цінних паперів ІСІ, порядок та обсяг розкриття ними інформації. Цей документ став своєрідним фундаментом для підзаконних нормативно-правових актів. Повноцінно функціонувати ІСІ почали після розробки і прийняття Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку нормативно-правової бази (декількох десятків нормативно-правових актів), у край необхідної для становлення інституту ІСІ в Україні.

В Україні інвестиційні фонди зветься Інститути Спільного Інвестування (ІСІ). Інститут спільного інвестування ІСІ — це інвестиційний фонд, який провадить діяльність зі спільного інвестування — об'єднання (залучення) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість. В Україні юридично активи Інститутів Спільного Інвестування мають контролюватися компаніями керування активами (ККА)(альтернативна назва компанія з управління активами (КУА)). В Україні діяльність ІСІ регулюється Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)». Згідно з даними порталу Української Асоціації Інвестиційного Бізнесу в Україні є більшим 1000 інвестиційних фондів.

Залежно від форми організації ІСІ поділяються на наступні види.

Пайовий інвестиційний фонд (ПІФ) — це інвестиційний фонд, активи якого належать інвесторам на правах спільної часткової власності, та перебувають в управлінні компанії з управління активами КУА і враховуються окремо від результатів її господарської діяльності.

Корпоративні інвестиційні фонди (КІФ) — це інститут спільного, інвестування, який створюється у формі публічного акціонерного товариства і проводить діяльність виключно зі спільного інвестування.

Венчурний інвестиційний фонд — це корпоративний або пайовий недиверсифікований інвестиційний фонд, активи якого більше, ніж на 50 % складаються з корпоративних прав і цінних паперів, які не котируються на фондових біржах, здійснює виключно приватне розміщення емітованих ним цінних паперів і провадить досить ризиковану інвестиційну стратегію, зокрема, інвестиції у інноваційні проекти [2].

Залежно від структури активів, ІСІ поділяються на два види.

Диверсифіковані ІСІ — інвестиційні фонди, структура активів яких відповідає спеціальним вимогам законодавства, що направлені на зменшення ризику вкладників, зокрема, не більше 5 % активів в цінні папери одного емітента.

Недиверсифіковані ІСІ — інвестиційні фонди, структура активів яких не відповідає спеціальним вимогам. Відсутність обмежень, встановлених вимогами, дає можливість здійснювати гнучкіше управління активами.

Інвестиційний фонд — один з учасників фондового ринку. Інвестиційний фонд акумулює кошти інвесторів та передає їх в управління інвестиційному управляючому. Поряд із депозитами в банках, вклади в інвестиційних фондах є найпопулярнішими інструментами для збереження та примноження заощаджень приватних осіб [2].

Прийнятий у липні 2012 року Закон України «Про інститути спільного інвестування» №5080-VI спрямований на забезпечення залучення та ефективного розміщення фінансових ресурсів інвесторів, визначає правові та організаційні основи створення, діяльності, припинення суб'єктів спільного інвестування, особливості управління активами зазначених суб'єктів, установлює вимоги до складу, структури та зберігання таких активів, особливості емісії, обігу, обліку та викупу цінних паперів ІСІ, а також порядок

розкриття інформації про їх діяльність. Закон є підсумком майже двадцятирічного розвитку індустрії інвестиційних фондів в Україні. За системністю правового регулювання та рівню кодифікації він практично не має аналогів в країнах Європейського співтовариства, а також країнах СНД.

Отже, за умов ринкової економіки сфера спільного інвестування потребує як державного регулювання, так і ринкового саморегулювання. При цьому ефективність регулюючого впливу може бути забезпечено за рахунок ефективного функціонування механізму делегування окремих повноважень з регулювання відносин у сфері спільного інвестування від державних органів до відповідних об'єднань професійних учасників фондового ринку.

Особливість гармонізації законодавства в сфері спільного інвестування до європейського законодавства полягає в тому, що вона має відбуватись як складова частина гармонізації ринку фінансових послуг до законодавства ЄС. Тому що, по-перше, діяльність суб'єктів спільного інвестування значною мірою обумовлюється станом розвитку ринку фінансових послуг. По-друге, управління ІСІ належить до фінансової послуги, яку здійснює КУА, що є фінансовою установою.

Література

1. Батищев В.О. Фондовая биржа и инструменты фондового рынка.- М.: Международные отношения, 2002.- 272 с.
2. Положенням про інвестиційні фонди та компанії, затверджено Указом Президента України від 19 лютого 1994 р. N 55/94.
3. Закон України про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди) // Голос України, 26.03.2002.
4. Мертенс А. В. Инвестиции: курс лекций по современной финансовой теории., 7-е изд., - К.: Либідь, 2004.- 679 с.

Тищенко Оксана

студентка 3 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук. кер.: к.е.н. Ткаченко О. В.

ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

Входження України до Світової організації торгівлі (СОТ) підвищує можливості підприємств, установ та організацій щодо формування господарських зв'язків за характерних змін у внутрішньому та зовнішньому середовищах. Одночасно підвищуються вимоги до якості і конкурентоспроможності продукції, яка випускається, та послуг, які повинні відповідати світовим стандартам якості і конкурентоспроможності, втіленим у відповідних стандартах ISO.

Питання якості інтеграції України економіки, на наш погляд, може бути розглянуто з позицій: 1) рівня розвитку внутрішніх продуктивних сил (адекватності їх вимогам часу), а саме впровадження інновацій; 2) реформуванні державних інститутів, розробки нових технологій державного регулювання.

Характерною особливістю сучасного етапу трансформації економіки України є мінливість і невизначеність ринкових умов, у яких функціонують підприємства. Саме це обумовлює пошук нових пріоритетів ефективності діяльності, головним завданням яких є забезпечення стійкого розвитку та стабільності господарювання в умовах конкуренції у довгостроковій перспективі. Тому дослідження конкурентоспроможності підприємств та впровадження інноваційних технологій загалом займає все більше місця в сучасних наукових працях економістів.

Переважає більшість наукових праць вчених-економістів присвячена визначенню чинників, які впливають на рівень конкурентоспроможності підприємства [2].

Останнім часом проведені дослідження щодо розробки інноваційних технологій, інноваційних процесів які створюють умови підвищення конкурентоспроможності економіки України [5].

Австро-американський економіст Й. А. Шумпетер у своїй науковій праці «Теорія економічного розвитку» розмежував дві сторони господарського життя: рутинний кругообіг і розвиток або інновацію. Рутинний кругообіг пов'язаний з постійним повторенням і відновленням виробництва. Підприємства, які в ньому беруть участь спираються лише на досвід. При цьому в економіці, як і в житті взагалі переважає рутинна. Якісні зміни в економіці не можуть вирости з рутини [4].

У даний час здатність до інновацій стала однією з найважливіших детермінант безпеки держави. Це положення має як зовнішню, так і внутрішню складові. Щодо міжнародного аспекту питання, то тут йдеться про забезпечення науково-технологічної безпеки, тобто наявності у країни достатньо потужного науково-інноваційного потенціалу, який би дозволяв протистояти будь-якому диктату із зовні. Водночас інтернаціоналізація науково-технічних та інноваційних процесів зменшує загрозу конфліктів внаслідок посилення технологічної взаємозалежності країн. [3].

Таким чином, не можна не враховувати взаємозв'язок рівнів науково-інноваційного потенціалу країни.

Метою статті є проаналізувати взаємозв'язок конкурентоспроможності на міжнародному ринку та впровадження інноваційних процесів в підприємстві. Визначити завдання умов, сприятливих інноваційним процесам підприємства.

На сьогоднішній день Україна знаходиться в новій складній ситуації. Внутрішній інноваційний попит залишається надзвичайно низьким. Паразитівання на сировинній базі країни, а також розкрадання держмайна, корупція, мізерне фінансування науки та розробки нових технологій привели країну до повної економічної залежності від зовнішніх фінансових надходжень, а оскільки інновації продукують залежність глобальної конкурентоспроможності національної економіки від рівня розвитку інноваційних процесів то конкурентоспроможність вітчизняної продукції на європейському ринку залишається на дуже низькому рівні.

Для підвищення конкурентоспроможності підприємства інноваційна діяльність повинна поширюватись у таких напрямках:

- проведення наукових досліджень і розробок, спрямованих на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції;
- розробка, освоєння, випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології;
- розробка і впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального й екологічного стану;
- технічне переозброєння, реконструкція, розширення, будівництво нових підприємств, здійснювані вперше як промислове освоєння виробництва нової продукції або впровадження нової технології.

Успішний розвиток підприємства пов'язаний з рішенням проблем підвищення його конкурентоспроможності, а саме:

- поліпшення якісного стану сировинної бази;
- розширення виробничої сфери діяльності;
- скорочення витрат на всіх ланках виробничого процесу.

Рішення цих проблем взаємопов'язано з інноваційною діяльністю підприємства.

Для підвищення конкурентоспроможності економіки і підприємства необхідне формування такої ідеології політики, яка була б адекватна умовам ринку, вимогам незалежності держави та її ефективного інтегрування у світову економічну систему [3].

Практичною основою її розробки й реалізації має стати розв'язання таких завдань:

1. Акумуляція коштів на наукові дослідження та інновації. Необхідна концентрація ресурсів може досягатися за рахунок як дії загальних механізмів перерозподілу через бюджет, так і формування спеціальних фондів.

2. Стимулювання інновацій. Центральне місце тут займають заохочення конкуренції, різноманітні фінансові субсидії та пільги учасникам інноваційних процесів. Велике значення має часткове або повне державне страхування інноваційних ризиків. Держава здатна здійснювати «інноваційний тиск» на господарюючих суб'єктів запровадженням санкцій за випуск застарілої продукції або використання застарілих технологій.

3. Створення правової бази для інноваційних процесів. Створення реально діючих механізмів, які забезпечать дотримання закону. Особливе місце належить державному захисту прав авторів науково-технічної продукції та інноваторів, тобто охороні прав інтелектуальної та промислової власності.

4. Кадрове забезпечення інновацій. Зміст програм навчання у державних навчальних закладах повинен сприяти як розвиткові творчого потенціалу генераторів інновацій, так і сприйнятливості спеціалістів до нововведень.

5. Регулювання соціальної та екологічної спрямованостей інновацій. З одного боку, держава покликає надавати особливу підтримку нововведенням, які забезпечують соціальну стабільність і підтримання екологічної рівноваги, а з іншого - тільки на державному рівні можливо запобігти негативним впливам, пов'язаним з НТП, і нейтралізувати їх наслідки.

6. Підвищення суспільного статусу інноваційної діяльності. Держава

організовує пропаганду науково-технічних досягнень і нововведень, моральне заохочення інноваторів, а також забезпечує їх соціальний захист, тощо.

Євроінтеграція України у сучасний цивілізаційний соціально-економічний простір потребує обґрунтування відповідної соціально-економічної політики держави, розробки та запровадження ефективних практичних рекомендацій до плану невідкладних дій усіх гілок влади. Провідне місце в цьому процесі займають дослідження конкурентоспроможності підприємств та впровадження інноваційних технологій.

Література

1. Іванов Ю.Б. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка, діагностика, стратегія: Наук. вид. / Ю.Б. Іванов, А.І.Тищенко, Н.А. Дробітько, О.С. Абрамова - Харків: Вид. ХНЕУ, 2004. - 256 с.
2. Каракай Ю. Роль держави у стимулюванні інноваційної діяльності // Економіка України. – 2007. - № 3. – С. 14 – 21.
3. Сіваченко І. Ю. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств / І. Ю. Сіваченко, Ю. Г. Козак, Ю. І. Єханурова. – К.: Центр навч. літ., 2006. – 456с.
4. Чернега О.Б. Управление конкурентоспособностью в условиях трансформации экономических отношений / Чернега О. Б. - Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999. - 448 с.

Харочкіна Оксана

студентка 6 курсу Криворізького фак-ту ЗНУ
Наук. кер.: к.е.н, доц. Барабанова В.В.

МЕТОДОЛОГІЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

В економіці України останнім часом спостерігається падіння основних показників виробництва починаючи з 2012 року. Більшість експертів та економістів вважають що в Україні економіка знаходиться у кризі. Так за 2013р. зростання ВВП склало 0,2% – найменший показник за усі 23 роки незалежності України. Сучасний стан більшості суб'єктів господарювання в Україні фахівці визнають як кризовий. Суттєвий розвиток кризових явищ, з одного боку, і заінтересованість держави в максимальному збереженні підприємств, які мають необхідний потенціал виживання є стратегічно важливими для України сьогодні. Все це зумовило удосконалення методології специфічного за своїми завданнями й функціями антикризового управління.

Питання антикризового управління підприємством приділялось вченими різних наукових шкіл. Значний внесок у дослідженні цієї проблеми зробили такі вчені-економісти, як: І. Бланк [1], В. Василенко [2], Л. Лігоненко [3], А. Чернявський [5] та інші. Аналіз наукових праць щодо проблем антикризового управління підприємством свідчить, що в більшості з них розглядаються зазначені питання в контексті санації та банкрутства. Невирішеними залишаються проблеми, які безпосередньо стосуються саме економічної сутності, формування методології та інструментів системи антикризового

управління як комплексу заходів для стабілізації економічного стану суб'єктів господарювання в умовах економічної кризи.

Метою статті є теоретичне обґрунтування і вирішення проблеми щодо методологічних підходів антикризового управління підприємством в умовах кризового стану економіки.

Антикризове управління це процес попередження або подолання кризи організації. Антикризове управління в широкому сенсі це збереження і зміцнення конкурентного положення підприємства. Це управління в умовах невизначеності, ризику. В цьому випадку антикризове управління застосовується на будь-якому підприємстві незалежно від його економічного стану (використовується і на прибуткових підприємствах) і від його стадії життєвого циклу (використовується на всіх стадіях життєвого циклу).

Антикризове управління у вузькому сенсі це попередження банкрутства підприємства, відновлення його платоспроможності. Це управління в умовах конкретної кризової ситуації, воно спрямоване на виведення підприємства з цієї кризової ситуації і відновлення його конкурентоспроможності. Антикризове управління у вузькому сенсі найчастіше має місце на стадії спаду.

Чернявський А.Д. при розгляді головних рис антикризового управління відмічає, що «система антикризового управління включає дві підсистеми (зовнішню і внутрішню), реалізація яких може бути досягнута на основі взаємодії держави і підприємства» [5, с. 96].

Причиною виникнення кризової ситуації в діяльності підприємства можуть бути зовнішні або внутрішні чинники: зовнішні чинники:

- тип економічної системи;
- незбалансована кредитна політика або її повна відсутність;
- структура потреб населення;
- рівень доходів і накопичень населення;
- величина платоспроможного попиту клієнтів-підприємств;
- фаза економічного циклу;
- політико-правова нестабільність і економічна невизначеність

державного регулювання;

- темп і розміри інфляції;
- науково-технічний і інформаційний розвиток виробничого циклу;
- рівень культури суспільства;
- міжнародна політика.

внутрішні: помилкова ринкова філософія фірми;

- відсутність або неправильні принципи її дії;
- нераціональне використання ресурсів і низька якість продукції;
- невисокий рівень менеджменту і маркетингу;
- невідповідність рівня управлінської і організаційної культур

підприємства його технологічній структурі.

Отже виходячи із переліку зовнішніх чинників, можна стверджувати що українські підприємства майже усі знаходяться в кризовому стані і потребують негайних антикризових попереджувальних заходів.

В процесі антикризового управління використовується велика кількість

різноманітних способів, прийомів, підходів, які дозволяють узагальнити, ефективно організувати виконання функцій, етапів, процедур, операцій, необхідних для прийняття рішень. В сукупності вони виступають як методи управління.

В теорії антикризового управління методи управління майже не досліджуються. Проф. І.А. Бланк [1, с. 38], як елемент структури механізму антикризового фінансового управління, виділяє систему фінансових методів підприємства: метод техніко-економічних розрахунків, балансовий, економіко-статистичні, економіко-математичні, експертні, методи дисконтування та нарощення вартості, методи диверсифікації, хеджування, інші фінансові методи. На нашу думку методи займають особливе місце в теорії антикризового управління, оскільки допомагають збагатити і теорію і практику антикризового управління як системи. Методи дають відповідь на питання «як виконати роботу» і одночасно слугують цілям практичного антикризового управління оскільки надають йому в розпорядження систему правил, підходів при розробці антикризового механізму.

Методи антикризового управління, як елемент підсистеми, варто досліджувати через способи впливу на групи фахівців, окремих осіб з метою координації їх діяльності для попередження кризових ситуацій. Можна виділити декілька груп таких методів. Антикризове управління є організаційною системою, тому всі методи використовуються у комплексі, єдині для різних ланок господарюючого суб'єкта, але залежно від ознак антикризового управління може виникнути ситуація, при якій необхідно вибрати якийсь конкретний метод для вирішення окремої задачі управління. В кожному методі важливо знати: що він вирішує, яка його мета і які рекомендації надає господарюючому суб'єкту.

До основних принципів організації антикризового управління підприємством належать:

Постійна готовність до можливого порушення фінансової рівноваги організації. Фінансова рівновага організації дуже мінлива в динаміці.

Рання діагностика кризових явищ у фінансовій діяльності підприємства. Враховуючи, що виникнення кризи на підприємстві несе загрозу самому існуванню підприємства і пов'язано з відчутними втратами капіталу його власників, можливість виникнення кризи повинна діагностуватися на самих ранніх стадіях з метою своєчасного використання можливостей її мінімізації.

Терміновість реагування на кризові явища. Кожне кризове явище, що з'явилося, не лише має тенденцію до розширення з кожним новим господарським циклом, але і породжує нові супутні йому явища. Тому чим раніше будуть застосовані антикризові механізми, тим великими можливостями до відновлення розташовуватиме підприємство.

Адекватність реагування підприємства на міру реальної загрози його фінансовій рівновазі. Використовувана система механізмів по нейтралізації загрози банкрутства. При цьому рівень цих витрат і втрат має бути адекватний рівню загрози банкрутства підприємства. Інакше або не буде досягнутий очікуваний ефект (якщо дія механізмів недостатньо), або підприємство нестиме невиправдано високі витрати.

Антикризове управління має два аспекти: недопущення кризи, а також ефективне його подолання. Сучасний менеджер повинен побут постійно готовий до кризових ситуацій і мати план по їх подоланню. Природа кризи і причина його виникнення може бути досить різноманітною, але безпосередня провина в його настанні завжди лягає на менеджерів.

Існує велика кількість методів оцінки фінансового стану організації, які можуть дати уявлення про її слабкі місця і навіть оцінити вірогідність її банкрутства. Методи горизонтального і вертикального аналізів дозволяють судити про структуру і динаміку основних показників балансу підприємства, метод коефіцієнтів безпосередньо вказує на проблемні місця, багатофакторні моделі оцінюють фінансовий стан компанії в цілому, а порівняльний аналіз дозволяє врахувати показники роботи інших підприємств ринку. Суть механізмів антикризового управління полягає у впровадженні системи методів попередньої діагностики загрози банкрутства і своєчасному проведенні фінансового оздоровлення організації, що забезпечує її вихід з кризового стану. Саме по собі фінансове оздоровлення складається з трьох етапів: етап усунення неплатоспроможності, етап відновлення фінансової стійкості, і етап забезпечення фінансового рівноваги.

На наш погляд основними методами антикризового управління можуть бути в період економічної кризи в державі наступні:

1. Моніторинг показників фінансового стану підприємства і його платоспроможності для своєчасної розробки управлінських рішень, спрямованих на підтримку платоспроможності і поліпшення фінансового стану.

2. Розробка антикризової інвестиційної політики, пошук джерел інвестицій в умовах обмежених фінансових ресурсів.

3. Реструктуризація підприємства, у тому числі реструктуризація майнового комплексу, реструктуризація власності (акціонерного капіталу), кредиторської і дебіторської заборгованості, реструктуризація організаційної структури управління кризовим станом.

4. Вдосконалення фінансового планування і фінансового прогнозування неплатоспроможної організації, у тому числі визначення можливості збільшення обороту підприємства за рахунок власних джерел фінансування.

5. Проведення операційного аналізу при розробці антикризової політики, у тому числі визначення порогів рентабельності, необхідного маржинального доходу для покриття боргів, запасу фінансової міцності.

Отже, антикризове управління діяльністю суб'єктів господарювання має важливе значення в сучасних економічних умовах розвитку підприємницьких структур, оскільки забезпечує ефективну діяльність на основі передбачення та своєчасного реагування на негативні ситуації, особливо в умовах економічної кризи держави. Існуюче в Україні антикризове управління ще досить неефективне і підтвердженням цього є випуск неконкурентної продукції, низька рентабельність, дефіцит обігових коштів, неплатоспроможність підприємств. Як на державному так і галузевому рівні необхідно розробити оновлену систему антикризових заходів, які, у випадку їх успішного застосування, здатні допомогти господарюючим суб'єктам вийти із скрутного становища.

Література

1. Бланк И. А. Антикризисное финансовое управление предприятием / И. А. Бланк. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2006. – 672 с.
2. Василенко В.О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник / В. О. Василенко. – К.: ЦУЛ, 2003. – 504 с.
3. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л.О. Лігоненко // К.: КНТЕУ, 2001. – 580 с.
4. Мартиненко В. П. Стратегія життєздатності промислових підприємств: Монографія/ В. П. Мартиненко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 328 с.
5. Чернявський А. Д. Антикризове управління фірмою: Навч. Посібник / А. Д. Чернявський. – К.: Зовнішня торгівля, 2005. – 328 с.
6. Штангрет А. М., Копилюк О. І. Антикризове управління підприємством: Навч. Посібник/ А. М. Штангрет, О. І. Копилюк. – К.: Знання, 2007. – 335 с.

ХрищукМарія

студентка 6 курсу Криворізького факультету ЗНУ
Наук.кер.: к.е.н. Ткаченко О.В.

МАРКЕТИНГОВЕ УПРАВЛІННЯ ТА УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОМ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ

Роль маркетингу зростає в сучасному світі. Управлінська практика показує, що маркетингове управління дозволяє досягати максимального в даних умовах соціального ефекту з оптимальними витратами необхідних ресурсів. Маркетингове управління – це процес планування і реалізації політики ціноутворення, просування і розподілу ідей, товарів і послуг, спрямований на здійснення обмінів, які задовольняють потреби як індивідів, так і організації. Даний процес базується на принципах управління; включає сукупність функцій управління; виробляє ідеї, товари і послуги як основні категорії; ґрунтується на ключовому ринковому понятті – обміні; за основне завдання має досягнення задоволення всіма сторонами обміну. Тобто маркетингове управління має місце тоді, коли одна із сторін потенційного обміну розробляє і використовує засоби досягнення бажаного відгуку інших сторін.

Ф.Котлер постійно підкреслює те, що маркетингове управління, оскільки воно орієнтоване на створення та зміцнення взаємовигідних стосунків зі споживачами, в якості своєї основної цілі має ніщо інше як управління попитом на ринку. Оскільки попит являє собою досить динамічну категорію, тобто схильний до швидких змін, то значення концептуальних підходів маркетингового управління для організацій, та освітніх установ зокрема, важко переоцінити [2, с.634].

Англійський вчений Л. Роджер визначає зміст «marketing management» як координацію та контроль роботи функціональних підрозділів маркетингу. Тобто об'єктами управління являються не елементи структури маркетингу (товар, ціна, канали збуту, маркетингові комунікації), а специфічні функції

маркетингу. Що стосується зарубіжних джерел в цілому, поняття «управління маркетингом» присутнє, як правило, в публікаціях (точніше в перекладах) англомовних авторів. Французькі (А. Дайан, Ф. Букерель, Р. Ланкар), австрійські (Г. Лайс), бельгійські (Ж. - Ж. Ламбен) маркетингологи таким поняттям не оперують.

Вітчизняні спеціалісти активно підхватили естафету неточного перекладу поняття «marketing management». Не звертаючи увагу на процедурний акцент в ньому, вони пропонують власні варіанти насичення поняття і, як правило, ототожнюють його з маркетингом. Так, колектив авторів учбового посібника «Підприємництво: маркетинг та ціни» вважають, що об'єктами (елементами) управління маркетингом являються: товар, споживач, збут, реклама, сервіс.

Метою дослідження є визначення поняття «маркетингове управління», порівняльний аналіз термінів «маркетингове управління» та «управління маркетингом», а також визначення напрямків даних процесів.

Належність маркетингу до управління виправдовує поняття «маркетингове управління», тобто управління, побудоване на принципах маркетингу. Поширене поняття, особливо у вітчизняній літературі, «управління маркетингом» можна назвати тавтологією, оскільки неможливе управління управлінською концепцією або управлінською функцією підприємства.

Управління маркетингом на відміну від маркетингового управління являє собою набір процедур та дій, які направлені на організацію маркетингової діяльності в організації. Можливо, не було б плутанини між цими поняттями, якби замість терміну управління маркетингом застосовувався б термін управління маркетинговою діяльністю. Але якщо вже прижився перший з них, то з цим треба миритись.

Управління маркетингом – це аналіз, планування, втілення в життя та контроль проведення заходів, які розраховані на установку, зміцнення та підтримку вигідних обмінів з цільовими покупцями заради досягнення цілей організації [2, 178 с.].

Управління маркетингом зазвичай включає в себе такі процедури, як розробка планів маркетингу, проектування та розвиток організаційної структури маркетингової служби, в тому числі і розробка документів, які регламентують їх діяльність, підготовку та планування маркетингових досліджень, координація дій не маркетингових підрозділів при вирішенні маркетингових задач. Безумовно, в управління маркетингом слід включати все те, що призводить до узгодженої діяльності підрозділів та окремих працівників маркетингових служб підприємства. Це: накази, розпорядження, інструкції та інше. Таким чином, управління маркетингом являє собою все те, що направлене на упорядкування та узгодження дій і думок, ідей працівників як маркетингових, так інших підрозділів організації, які забезпечують маркетингове управління їх діяльністю, тобто таке управління, яке спрямоване на досягнення організаційних цілей через вирішення проблем споживачів [1, с. 189].

Головними умовами маркетингового управління на підприємстві є: наявність ринкових структур; конкуренція між виробниками; рівні зовнішні умови для продавців та покупців; вільний доступ до інформації.

Головними цілями маркетингової діяльності є:

по-перше, це забезпечення оптимальної пропорційності між попитом та пропозицією продукції певного виду та асортименту завдяки гнучкій реакції на динаміку попиту та маневруванню ресурсами, які є в наявності;

по-друге, це формування системи договірних та ринкових відносин зі всіма елементами та структурами виробництва та споживання, як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівні;

по-третє, вплив на виробничий процес в цілях стимулювання, оновлення та удосконалення асортименту та поліпшення якості продукції, що випускається;

по-четверте, це активний пошук нових ринків збуту, розширення вже існуючих, досягнення оптимального рівня соціально-економічної ефективності ринкових відносин.[5, 274 с.]

Цілі маркетингового управління визначають також його основні принципи. До принципів маркетингового управління на підприємстві відносяться зокрема: виробництво продукції ґрунтується на детальному знанні потреб споживачів, внутрішньої та зовнішньої ситуації, реальних можливостях виробника; максимальне задоволення потреб споживачів досягається забезпеченням їх необхідними засобами для вирішення конкретних проблем, чому сприяє вивчення попиту та реалізації товарів та послуг на конкретних ринках в запланованому обсязі, у намічений термін; забезпечення прибутковості виробництва і комерційної діяльності завдяки постійній розробці та практичній реалізації нових науково-технічних ідей та розробок для виробництва перспективних для ринку товарів; активне пристосування до мінливих потреб споживачів при одночасному впливі на формування на їх потреби та стимулювання продажу. По суті, мова йде про орієнтацію на конкретний кінцевий та довгостроковий результат підприємницької діяльності, а саме: пристосування товарів та послуг до потреб споживачів, як реальних, так і потенційних, активний вплив на них в інтересах компанії [4, с. 261].

Отже, маркетингове управління в якості своєї основної цілі має ніщо інше як управління попитом на ринку. Управління маркетингом являє собою все те, що направлене на упорядкування та узгодження дій і думок, ідей працівників як маркетингових, так інших підрозділів організації, які забезпечують маркетингове управління їх діяльністю, тобто таке управління, яке спрямоване на досягнення організаційних цілей через вирішення проблем споживачів.

Література

Гаркавенко С.С. Маркетинг / С. С. Гаркавенко. – К: 2010. – 287 с.

Корж М.В. Маркетинг. / М. В.Корж. – Л: 2010.- 295 с.

Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. 12-е вид./ Ф. Котлер. – СПб.: Питер, 2012. – 816 с.

Рябков О.А. Сучасні аспекти управління соціально-економічними системами: монографія. / О. А. Рябков. – М.: МПГУ, 2010. – 486 с.

Турченко М. О. Маркетинг : підручник / М. О. Турченко .- К. : Знання, 2011. - 319 с.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Важливу роль у формуванні дитини дошкільного віку відіграє адекватна самооцінка, яка дозволить реально й критично оцінити свої можливості у відповідності до тих вимог, які ставить перед нею оточуючі й суспільство. Формування цієї складної особистісної якості є пріоритетним завданням при підготовці дитини до шкільного навчання, адже від адекватного оцінювання особистістю своїх можливостей залежить ефективність засвоєння знань та оволодіння прийомами розумової діяльності.

Проблемі становлення самооцінки присвячені праці вітчизняних і зарубіжних психологів (Г. Андрущенко, Л. Божович, І. Чеснокова, Т. Полозова, Я. Коломінський, І. Кон та ін.). Більшість авторів схиляються до думки, що самооцінка є відносно стійким і сформованим уявленням дитини про себе (Т. Полозова); процес самооцінювання уявляє собою співставлення власних можливостей, якостей та здібностей з особливостями інших людей.

Психологічні особливості формування самооцінки старших дошкільників в умовах ігрової діяльності висвітлено в дослідженнях Н. Є. Анкудінової, Д. Б. Ельконіна, С. П. Тищенко і Л. І. Уманець. Разом з тим, психологічні особливості проявів та механізми формування самооцінки у старшому дошкільному віці вивчені ще недостатньо.

Метою даної статті є виявлення психологічних механізмів формування самооцінки у старших дошкільників в процесі спілкування з дорослими та однолітками.

Результати аналізу проблеми засвідчують, що у формуванні самооцінки дитини дошкільного віку провідна роль належить оцінкам дорослих, які діти отримують у спільній діяльності і спілкуванні (Б. Г. Ананьєв, Н. Є. Анкудінова, М. І. Лісіна, Г. О. Люблінська, О. Л. Кононко, А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський). Стиль спілкування дорослого з дитиною, його змістове наповнення, в основу якого покладено аналіз і спільне обговорення її діяльності, оптимальне для формування самооцінки дитини старшого дошкільного віку.

Відомо, що самооцінка людини починає утворюватися на рубежі раннього та дошкільного віку в процесі розвитку конкретних видів діяльності; вона розвивається під впливом спілкування з навколишніми та власної діяльності. Психологічний механізм цього процесу уявляє собою поєднання двох способів - звернення до системи зовнішніх оцінок, які вона отримує від оточуючих і через звернення до аналізу самої діяльності, ступеня освоєння її компонентів.

Ми повністю погоджуємося з думкою вчених про те, що протягом перших семи років життя розвиток потреби у спілкуванні з дорослими обумовлює формування ставлення дитини до себе. Ця потреба базується на

прагненні дитини до доброзичливої уваги інших людей, до співпраці з ними. Саме у контактах з дорослими дитина старшого дошкільного віку оцінює себе шляхом порівняння з ідеалом, що вкрай необхідно їй для розвитку самопізнання [3]. Важливо щоб оцінка дорослого дитини не була заниженою або завищеною, адже у цьому випадку спотворюються уявлення дітей про свої можливості в той чи інший бік.

Можна стверджувати, що початок самооцінювання пов'язаний з розвитком мисленневих операцій, що виражають в поняттях результати емоційно-оцінної роботи відносно самого себе (Б. Г. Ананьев); мислення забезпечує пізнавальні аспекти діяльності, яка, в свою чергу, виступає сферою прояву мислення людини (А. Г. Маклаков); показником розвитку мислення старших дошкільників є поява стійкого інтересу до постановки логічних завдань (пізнавальна активність) (І. П. Антонова, С. О. Ладивір); успіх у вирішенні пізнавальних задач залежить не лише від ступеня оволодіння знаннями і прийомами мисленневої діяльності, але й від системи ставлень дитини до своєї діяльності та самої себе (А. І. Ліпкіна).

Суттєву роль у розвитку самооцінки дітей старшого дошкільного віку відіграє спілкування з однолітками. Так, Л. Божович стверджувала, що розвиток самооцінки дітей у старшому дошкільному віці відбувається завдяки спілкуванню з оточуючими, порівнянню себе з ровесниками на основі достатньо розвинутих пізнавальних можливостей, у молодших школярів виникає інтерес до себе, виявлення й оцінка власних можливостей [3].

При обміні впливами виникає певне ставлення до інших дітей і водночас розвивається здатність бачити себе їхніми очима. Вміння дитини аналізувати результати власної діяльності прямо залежить від його вміння аналізувати результати інших. Самооцінка у старших дошкільників виникає у продуктивних видах діяльності і в іграх з правилами, де наочно можна побачити і порівняти свій результат із результатом інших дітей. Спираючись на власний малюнок, конструкцію, дошкільникам легше дати собі власну оцінку. Виконання дитиною будь-якої ролі в грі дає дітям старшого дошкільного віку можливість узгоджувати свої дії з однолітками, розвиває здатність до співпереживання і формує колективістські якості. У процесі гри у дитини задовольняється потреба у визнанні і здійснюється самопізнання, адже гра - це школа соціальних відносин, в якій моделюються форми поведінки дошкільника.

Як показує практика, у різних видах соціальної взаємодії самооцінка різна. Наприклад, у образотворчій діяльності дитини частіше оцінює себе адекватно (правильно), в грамоті – переоцінює; а в співах – може недооцінювати себе. Саме тому, для формування самооцінки важливою є та діяльність, в яку включена дитина і оцінка її досягнень дорослим і однолітками [6]. Стійкою вважається самооцінка, яка протягом певного часу залишається незмінною і не залежить від ситуації і зовнішніх чинників. Стійку самооцінку мають суб'єкти, які досягли досить високого рівня розвитку.

Дослідження І. Кона показали, що вже у дітей старшого дошкільного віку управління своєю поведінкою здійснюється через ставлення до себе, до своїх

можливостей. Розвиток цієї функції самооцінки автор пов'язує зі становленням стійкої самооцінки, в якій кристалізується сформоване ставлення до себе, що і має суттєвий вплив на поведінку. Тому самооцінку можна розглядати як спонукальний механізм, що визначає соціальну активність особистості. Адекватна самооцінка підтримує почуття гідності людини і приносить їй моральне задоволення [2]. Разом з тим, під час саморегуляції поведінки в різних видах соціальної взаємодії, самооцінка безперервно розвивається, коригується, поглиблюється і диференціюється [5].

При вивченні психологічних механізмів формування самооцінки дитини старшого дошкільного віку необхідно враховувати існуючі типи самооцінки: неадекватно завищену, адекватну і занижену самооцінку. При неадекватно завищеній самооцінці бажано стримувати схильність до демонстративної поведінки і домінування; враховувати чутливість цих дітей до невдач і їх прагнення до успіху. Сформованість адекватної самооцінки вимагає від старших налаштованості на співпрацю, диференціацію завдань, які пропонуються дошкільникам.

Особливу увагу потрібно приділити дітям із заниженою самооцінкою, створюючи для них сприятливу емоційну атмосферу спільної діяльності, з використанням ефективних методів роботи.

Важливою складовою реалізації психологічного механізму формування самооцінки старших дошкільнят є створення умов для організованої мисленнєвої діяльності; високий рівень пізнавальної активності дитини; активна допомога дорослих у пізнанні дошкільниками власних психологічних можливостей щодо зміни самооцінки; врахування зв'язку оцінок значущих дорослих з рівнем самооцінки дитини старшого дошкільного віку та ступенем її адекватності.

Врахування психологічних особливостей і механізму формування самооцінки дітей старшого дошкільного віку дозволить більш ефективно використовувати можливості діалогічні форми спілкування з дорослими і однолітками; організовувати спільну діяльність, основою якої повинно стати прагнення до самостійного вирішення тих чи інших завдань. Сформованість адекватної та об'єктивної самооцінки слугуватиме показником готовності як до шкільного навчання, так і до шкільного способу життя.

Література

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: [учебник] / Г. С. Абрамова. – М. : Академический проект, 2001. – 704 с.
2. Авдеева Н. Н. В школу с пяти лет – факторы риска // Психологическая наука и образование. – 2005. – №2. – С. 117 – 123.
3. Божович Л. Избранные психологические труды: Проблемы формирования личности / Под ред. Д. Фельдштейна / Л. Божович. – М. : Международная педагогическая академия, 1995. – 208 с.
4. Полозова Т. Книга для учителей / Т. Полозова. – М. : Просвещение, 1993. – 254 с.
5. Прихожан А. Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст / А. Прихожан. – СПб. : Питер, 2007. - 192 с.

НЕЙРОМЕРЕЖЕВІ МОДЕЛІ ОЦІНКИ МОЖЛИВОСТІ БАНКРУТСТВА НА ОСНОВІ ІНДИКАТОРІВ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ

Україна сьогодні знаходиться на етапі становлення й розвитку ринкових відносин та формування сучасних принципів і механізмів функціонування фінансово-економічних систем різних рівнів. Зважаючи на тривалий кризовий період на світових фінансових ринках, який останнім часом перекинувся і на реальний сектор економіки, особливого значення набувають завдання аналізу економічних систем та процесів, побудови достовірних прогнозів для забезпечення ефективного управління ними.

Однак у зв'язку з постійними змінами умов та тенденцій розвитку сучасної економіки стає проблематичним адекватне проведення аналізу рядів статистичних даних традиційними способами в силу істотної нестационарності економічних процесів, котрі мають стохастичний характер. Це обумовлює важливість розробки та залучення для управління економічними системами нових методів аналізу та прогнозування, які потребують використання сучасного математичного інструментарію, що дозволить більш адекватно врахувати невизначеність.

Вагомий внесок у розробку теоретичних основ і методології аналізу та моделювання економічних систем зробили провідні вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: Е. Альтман, В. Бівер, Д. Е. Бестенс, Дж. Бокс, Г. Дебок, Б. Вільямс, В. В. Вітлінський, В. М. Вовк, В. М. Геєць, К. Ф. Ковальчук, Р. М. Лепа, Ю. Г. Лисенко, І. Г. Лук'яненко, А. В. Матвійчук, О. Ю. Мінц, Е. Петерс, С. К. Рамазанов, Л. Н. Сергєєва, М. І. Скрипниченко, О. П. Суслов, О. О. Терещенко, В. М. Тимохін, О. І. Черняк, О. Д. Шарапов, У. Шарп та ін.

Грунтовний аналіз фундаментальних праць згаданих дослідників та робіт інших науковців виявив низку невирішених питань, які обумовлюють необхідність розробки та практичної реалізації моделей прогнозування та аналізу фінансово-економічних систем і процесів на основі виявлення аналогічних явищ і ситуацій, які їм передували, використовуючи технології розпізнавання образів та сучасний математичний апарат.

Метою даного дослідження є дослідження економіко-математичних моделей аналізу і прогнозування розвитку економічних систем із застосуванням апарату штучних нейронних мереж як інструментарію, що надає можливість ефективно виявляти приховані закономірності у вихідних даних та дозволяє уникнути обмежень, що накладаються на поширені класичні методи моделювання в економіці.

Поставлено задачу розробити модель фінансового стану підприємств і оцінки ризику їх банкрутства на основі нейронних мереж зустрічного розповсюдження. Запропонований підхід здатен класифікувати багатовимірні вектори даних відповідно визначеним класам.

Згідно з цим підходом для оцінки можливості банкрутства проводиться розподіл підприємств на банкрути і фінансово-стабільні компанії з метою

виявлення властивих цим класам характеристик і специфічних значень фінансово-економічних показників їх діяльності[1].

При побудові моделі з'являється завдання відбору найбільш значущих незалежних чинників, враховуючи міру впливу на результативний показник. Для вирішення проблеми передбачення можливого банкрутства підприємств необхідно детально проаналізувати фінансову звітність компаній банкрутів та фінансово стабільних, визначаючи основні показники фінансового стану. У Додатку В наведено баланс та звіт про фінансові результати підприємств.

Фінансовий аналіз базується на визначенні відносних та абсолютних показників. Він включає 65 показників, призначених для детальної та всебічної оцінки фінансового стану підприємства [2]. Однак це не означає, що систематичний аналіз фінансового стану підприємства завжди має здійснюватися за всіма цими показниками.

Найважливішими інструментами фінансового аналізу є фінансові коефіцієнти (відносні показники), які являють собою відношення одного бухгалтерського або фінансового показника до іншого [3]. Аналіз фінансового становища підприємства за допомогою коефіцієнтів полягає в зіставленні показників за поточний рік з аналогічними показниками за минулі роки, а також у визначенні тенденцій розвитку підприємства (прогнозні оцінки) за кожним із них.

В процесі дослідження фінансової звітності (балансу та звіту про фінансові результати) стабільно функціонуючих українських компаній та підприємств банкрутів виявлено, що у більшості компаній задекларовані нульові значення деяких важливих показників. Після проведення первинного аналізу показників відібрано 21 коефіцієнт. Коротку характеристику основних відносних показників, які використовуються в процесі оцінювання фінансово-господарської діяльності підприємства наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні фінансово-економічні показники діяльності підприємств

Позначк	Коефіцієнт	Співвідношення	Розрахунок
K1	Зносу основних засобів	Знос / Первинна вартість основних засобів	ф.1 032 / ф.1 031
K2	Загальної ліквідності	Баланс / Поточні зобов'язання	ф.1 280 / ф.1 620
K3	Швидкої ліквідності	(Дебіторська заборгованість + Грошові активи) / Поточні зобов'язання	ф.1 (160+230) / ф.1 620
K4	Мобільності активів	Оборотні активи / Необоротні активи	ф.1 260 / ф.1 080
K5	Оборотності оборотних активів	Чистий дохід від реалізації / Оборотні активи	ф.2 035 / ф.1 260
K6	Оборотності кредиторської заборгованості	Чистий дохід від реалізації / Поточні зобов'язання	ф.2 035 / ф.1 620
K7	Оборотності власного капіталу	Чистий дохід від реалізації / Власний капітал	ф.2 035 / ф.1 380
K8	Фінансової автономії	Власний капітал / Баланс	ф.1 380 / ф.1 280
K9	Фінансової залежності	Баланс / Власний капітал	ф.1 280 / ф.1 380
K10	Поточної заборгованості	Поточні зобов'язання / Баланс	ф.1 620 / ф.2 280

Позначк	Коефіцієнт	Співвідношення	Розрахунок
K11	Оборотності основних засобів	Чистий дохід від реалізації / Основні засоби	ф.2 035 / ф.1 030
K12	Покриття (загальний)	Оборотні активи / Поточні зобов'язання	ф.1 260 / ф.1 620
K13	Окупності активів	Баланс / Чистий дохід від реалізації	ф.1 280 / ф.2 035
K14	Покриття активів	Чистий дохід від реалізації / Баланс	ф.2 035 / ф.1 280
K15	Покриття інвестицій	(Власний капітал + Дебіторська заборгованість) / Баланс	ф.1 (380+160) / ф.1 280
K16	Фінансового ризику	(Забезпечення наступних витрат і платежів + Довгострокові зобов'язання + Поточні зобов'язання) / Власний капітал	ф.1 (430+480+620) / ф.1 380
K17	Маневреності власного капіталу	(Власний капітал - Необоротні активи) / Власний капітал	ф.1 (380-080) / ф.1 380
K18	Забезпеченості власними оборотними засобами	(Оборотні активи - Поточні зобов'язання) / Оборотні активи	ф.1 (260-620) / ф.1 260
K19	Оборотності дебіторської заборгованості	Чистий дохід від реалізації / Дебіторська заборгованість	ф.2 035 / ф.1 160
K20	Концентрації залученого капіталу	(Довгострокові зобов'язання + Поточні зобов'язання) / Баланс	ф.1 (480+620) / ф.1 280
K21	Покриття боргів власним капіталом	Власний капітал / (Забезпечення наступних витрат і платежів + Довгострокові зобов'язання + Поточні зобов'язання)	ф.1 380 / ф.1 (430+480+620)

Необхідно проаналізувати визначені показники на наявність в них інтеркореляції та функціональної залежності. Таким чином здійснити відбір статистично значущих вхідних чинників, залишивши максимально широкий набір незалежних змінних. Адже у включенні до моделі усіх факторів немає сенсу – це не знижує величину залишкової дисперсії та не збільшує точності класифікації.

Визначаючи ключові фактори моделі діагностики банкрутства підприємств, необхідно зважати на те, щоб врахувати в рамках моделі якомога більше аспектів фінансової та господарської діяльності. Відібрані до моделі вхідні фактори повинні охоплювати різні узагальнені групи фінансово-економічних показників компаній. Особливо важливими для оцінки можливості банкрутства виступають показники фінансової стійкості та стабільності.

Література

1. Матвійчук А.В. Штучний інтелект в економіці: нейронні мережі, нечітка логіка: монографія / А. В. Матвійчук. – К.: КНЕУ, 2011. – 439 с.
2. Фінанси підприємств: Підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А. М. Поддєрьогін. – [3-тє вид., перероб. та доп.] – К.: КНЕУ, 2001. – 460 с.
3. Присенко Г. В. Прогнозування соціально-економічних процесів: Навч. посіб. / Г. В. Присенко, Є. І. Равікович. – К.: КНЕУ, 2009. – 378 с.

ЗМІСТ
СЕКЦІЯ «ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ»

Артеменко Діана <i>ОБРАЗНИЙ СВІТ ДРАМИ МИКОЛИ КУЛІША «МАКЛЕНА ГРАСА» У ШКІЛЬНОМУ ВИВЧЕННІ</i>	3
Бережной Валентин <i>ЖАНРОВАЯ МОДИФИКАЦИЯ СМЕХОВОГО АНТИМИРА В АНЕКДОТЕ</i>	5
Біленко Роксолана <i>ІННОВАЦІЙНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКОМУ ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРІ</i>	7
Большова Людмила <i>ВЛАСНІ ІМЕНА У ДРАМАТУРГІЇ М. СТАРИЦЬКОГО</i>	11
Галько Анастасія <i>ПОВІСТІ ЛЕСІ ВОРОНИНОЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	13
Гапоненко Тетяна <i>КОМПОЗИЦІЙНІ АСПЕКТИ РОМАНУ ТЕТЯНИ САВЧЕНКО «МАНУАЛ ДО ЧЕРЕПАХИ»</i>	17
Гончаренко Інна <i>БЕСТІАРНІ ОБРАЗИ Й МОТИВИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ І ПРО ДІТЕЙ</i>	19
Гребенюк Марина <i>ПІДГОТОВКА УЧНІВ 5 - 8 КЛАСІВ ДО СПРИЙМАННЯ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	22
Гринь Юлія <i>СПЕЦИФИКА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗА МАЗЕПЫ В РОМАНЕ Д. МОРДОВЦЕВА «ЦАРЬ И ГЕТМАН»</i>	25
Гуріна Олена <i>МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИЙ ІДЕАЛ ГЕРОЇНЬ РОМАНУ Н.ДОЛЯК «ГАСТАРБАЙТЕРКИ»</i>	28
Данилюк Наталія <i>ЕПІТЕТ У МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА</i>	31
Денисенко Марина <i>ВИВЧЕННЯ ПОВІСТІ МАРІЇ ПРИГАРИ «МИХАЙЛИК – ДЖУРА КОЗАЦЬКИЙ» НА УРОЦІ ПОЗАКАСНОГО ЧИТАННЯ В 5 КЛАСІ</i>	33
Денисенко Марина <i>ПОЗАНОРМАТИВНА ЛЕКСИКА В УКРАЇНСЬКОМОВНІЙ БЛОГОСФЕРІ</i>	37
Домбровська Ольга <i>ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ КОНФІКСАЛЬНОЇ ДЕРИВАЦІЇ</i>	40
Дроздова Ілона <i>ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ПІДСУМКОВИХ УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	42
Сльнікова Ганна <i>ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СПЕЦИФІКА М. СЛАБОШПИЦЬКОГО В РОМАНІ «ПОЕТ ІЗ ПЕКЛА (ТОДОСЬ ОСЬМАЧКА)»</i>	46
Кардинал Лілія <i>ФОЛЬКЛОРНА ОСНОВА БАЙОК Л. ГЛІБОВА</i>	49
Кваша Людмила <i>РУССКАЯ ЛЕКСИКА СОВРЕМЕННОЙ ЖЕНСКОЙ МОДЫ</i>	51
Кліпіліна Дар'я <i>ІВАН ІВАНОВИЧ КОВАЛИК ТА ЙОГО ВЧЕННЯ ПРО СЛОВОТВІР</i>	53
Клюкіна Анастасія <i>АВТОБІОГРАФІЧНА ПРОЗА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ Ю.АНДРУХОВИЧА «ТАЄМНИЦЯ»)</i>	56
Ковальчук Анастасія <i>КОНЦЕПТ СТРАЖДАННЯ В РОМАНІ Л. КОНОНОВИЧА «ТЕМА ДЛЯ МЕДИТАЦІЇ»</i>	58
Козлова Тетяна <i>ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ В.ВИННИЧЕНКА «ЛЕПРОЗОРИЙ»</i>	61
Корнієць Юлія <i>ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ БАГАТСТВО ПОВІСТІ-ТРИПТИХУ Р. ФЕДОРІВА «МІСТЕРІЇ З ІНШИХ СВІТІВ»</i>	64
Коровка Дарина <i>ДОРОБОК ВІТЧИЗНЯНИХ ДЕРИВАТОЛОГІВ У ГАЛУЗІ КОНФІКСАЛЬНОГО СЛОВОТВОРЕННЯ</i>	66
Ленок Марія <i>«ЛЮБЛЯТЬ СЛОВА, ЩОБ ПРО НИХ ДУМАЛИ ПИЛЬНО СПІВЦІ...»: ОКАЗІОНАЛІЗМИ М. ОРЕСТА</i>	68
Литвинчук Марина <i>ВИВЧЕННЯ БІОГРАФІЧНОГО МАТЕРІАЛУ ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	71
Литвинчук Марина <i>ТОПОС І ЛОКУС ЯК ПРОСТОРОВІ ОБРАЗИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ</i>	73
Логвиненко Катерина <i>ДІСЛІВНІ КОНФІКСАЛЬНІ СТРУКТУРИ У ТВОРЧОСТІ П. КУЛІША</i>	76

Лякун Вікторія <i>ОСОБЛИВОСТІ КАТЕГОРІЇ ЧАСУ У ТВОРІ Б. ГРІНЧЕНКА «БРАТ НА БРАТА»</i>	78
Мазур Анна <i>САМОБУТНЯ ЛЕКСИКА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – НЕВІД’ЄМНИЙ СКЛАДНИК ІДІОСТИЛЮ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА</i>	81
Майданюк Денис <i>ЛОГОЕПІСТЕМАТИКА ЯК НАПРЯМ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ</i>	84
Матійчук Альона <i>КОНЦЕПТУАЛЬНА БІВАЛЕНТНІСТЬ КНИГИ М. МАТІОС «КУЛІНАРНІ ФІГЛІ»</i>	87
Матвєєва Вікторія <i>ТЕРНИСТИЙ ШЛЯХ ДО СЕБЕ (ЗА РОМАНОМ Г.ВДОВИЧЕНКО «ТАМДЕВІН»)</i>	90
Матрос Анастасія <i>ТРАДИЦІЙ И НОВАТОРСТВО В ТВОРЧЕСТВЕ В.Ф. ОДОЕВСКОГО</i>	92
Медвецькая Алена <i>ЧАСТОУПОТРЕБИТЕЛЬНЫЕ ГРЕЧЕСКИЕ ИМЕНА В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ</i>	95
Мірошніченко Лілія <i>КОНЦЕПЦІЯ «МЕЧА І МИСЛІ» В ПОВІСТІ Р. ІВАНИЧУКА «І ЗЕМЛЯ, І ЗЕЛО, І ПІСНЯ»</i>	98
Мустаф Калтум <i>ПОСТРОЕНИЕ МЕЖФРАЗОВЫХ ЕДИНСТВ ПРИ МОРФЕМНО-СМЫСЛОВОМ АНАЛИЗЕ ДЕЕПРИЧАСТИЙ</i>	100
Ніколенко Ярослава <i>МІФИ ТА ЛЕГЕНДИ УКРАЇНЦІВ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 5 КЛАСІ</i>	102
Надзельська Ірина <i>ПОВІСТІ ВАЛЕНТИНА ЧЕМЕРИСА НА УРОКАХ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ У 8 КЛАСІ</i>	104
Надзельська Ірина <i>ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ НАРОДНОПІСЕННИХ ЗВЕРТАНЬ</i>	107
Омельченко Вікторія <i>ВИВЧЕННЯ ТВОРІВ ОЛЕКСАНДРА ГАВРОША ПРО ІВАНА СИЛУ В ШКОЛІ</i>	109
Омельченко Вікторія <i>ПЕРИФРАЗИ ЯК СТИЛІСТИЧНИЙ ЗАСІБ ЗОБРАЖЕННЯ ДІЙНОСТІ В ДІАРІУШАХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА</i>	113
Осепян Карина <i>СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА АСТИОНИМОВ УКРАИНЫ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ</i>	116
Островерхая Анна <i>НАЗВАНИЯ РУССКОЯЗЫЧНЫХ ФАНДОМОВ: СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ</i>	118
Охота Олена <i>ЕВФЕМІЗАЦІЯ НЕЧИСТОЇ СИЛИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ «СЛОВАРЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» ЗА РЕДАКЦІЄЮ Б.ГРІНЧЕНКА)</i> ...	120
Панкрашкіна Жанна <i>ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ПОНЯТТЯ ПРО ОБРАЗ-ПЕРСОНАЖ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НОВЕЛИ МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО «Я (РОМАНТИКА)»</i>	122
Письменна Юлія <i>ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ГАЛИНИ МАЛИК У 5 КЛАСІ</i>	124
Письменна Юлія <i>СЛОВОВІРНА СТРУКТУРА ЛОКАТИВНИХ НАЙМЕНУВАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XI-XIII СТ. (НУЛЬОВИЙ СУФІКС)</i>	128
Поліванчук Ірина <i>КОМПОЗИТНО-СУФІКСАЛЬНА ДЕРИВАЦІЯ ІМЕННИКІВ У ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ СТУСА</i>	130
Поліщук Єлизавета <i>ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ</i>	132
Поліщук Єлизавета <i>КОНЦЕПТ СВОБОДИ У ПРОЗІ І.КАРПИ ТА Л.ДЕНИСЕНКО</i>	135
Поліщук Єлизавета <i>ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СЕМАНТИКИ ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ ЛАРИСИ ДЕНИСЕНКО «ЗАБАВКИ З ПЛОТІ ТА КРОВІ»</i>	138
Потоцька Катерина <i>КАТЕРИНА II В ПІСНЯХ ПРО ЗРУЙНУВАННЯ ЗАПОРОЗЬКОЇ СІЧІ</i>	141
Приймак Оксана <i>МОДИФІКАЦІЯ БІОГРАФІЧНОГО КАНОНУ В РОМАНІ В. ЄШКІЛЄВА «УСІ КУТИ ТРИКУТНИКА: АПОКРИФ МАНДРІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ»</i>	144

Притула Ірина <i>ЗОБРАЖЕННЯ ГУМОРУ ЯК ОДНІЄЇ З ПРОВІДНИХ РИС ХАРАКТЕРУ УКРАЇНЦІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ «УСМІШОК» ОСТАПА ВИШНІ У ШКОЛІ</i>	147
Пупиніна Катерина <i>МАРИНІСТИКА Є. ПЛУЖНИКА ТА М. ДРАЙ-ХМАРИ</i>	149
Пфайфер Юлія <i>ВИВЧЕННЯ ПОВІСТІ ВОЛОДИМИРА МАЛИКА «ФІРМАН СУЛТАНА» В 7-МУ КЛАСІ</i>	152
Рибак Катерина <i>ВИВЧЕННЯ РОЗДІЛУ «ЗАГАДКОВО ПРЕКРАСНА І СЛАВНА ДАВНИНА УКРАЇНИ» НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ У 6 КЛАСІ ЯК ЗАСІБ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ</i>	154
Рибак Катерина <i>КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ УЧНЯМИ У ШКОЛІ</i>	158
Рибак Катерина <i>ПСИХОЛОГІЗМ У ТВОРІ Л.КОСТЕНКО «ЗАПИСКИ УКРАЇНСЬКОГО САМАШЕДШОГО»</i>	161
Романова Юлія <i>ВИВЧЕННЯ РОМАНУ У ВІРШАХ ЛІНИ КОСТЕНКО «МАРУСЯ ЧУРАЙ» НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ В 11 КЛАСІ</i>	164
Савінова Євгенія <i>РІЗНОВИДИ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ О. ГОНЧАРА «СОБОР»</i>	167
Самойленко Олександра <i>КОНЦЕПТ БАТЬКІВЩИНИ У ТВОРАХ В. НАБОКОВА</i>	169
Самуріна Марина <i>ФОЛЬКЛОРИЗМ БУРЛЕСКНО-РЕАЛІСТИЧНОГО ОПОВІДАННЯ «ОТ ТОБІ І СКАРБ» Г.КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА</i>	172
Смьордова Наталя <i>ДІАЛЕКТНА ВЕСІЛЬНА ЛЕКСИКА У ТВОРАХ МАРІЇ МАТІОС (НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ «НАЦІЯ», «...МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ», «СОЛОДКА ДАРУСЯ»)</i>	175
Смьордова Наталя <i>МОРАЛЬНІ КОЛІЗІЇ ПАТРІАРХАЛЬНОГО УСТРОЮ В РОМАНІ М. МАТІОС «...МАЙЖЕ НІКОЛИ НЕ НАВПАКИ»</i>	177
Стасик Андрій <i>АНТОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ В БАНКІВСЬКІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ</i>	180
Тараненко Юлія <i>ІМЕННИКОВІ КОНФІКСАЛЬНІ СТРУКТУРИ У «СЛОВАРІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ» Б. ГРІНЧЕНКА</i>	182
Тараненко Юлія <i>ПРОБЛЕМА ЕМОЦІЙНОГО ВІДЧУЖЕННЯ МІЖ БАТЬКАМИ І ДІТЬМИ В ПОВІСТІ Я. МЕЛЬНИКА «ТЕЛЕФОНУЙ МЕНІ, ГОВОРИ ЗІ МНОЮ»</i>	185
Тверденко Катерина <i>СТИЛІСТИЧНА РОЛЬ ЗВЕРТАНЬ В ТВОРАХ ЛЕСІ УКРАЇНКИ</i>	188
Теодорова Вікторія <i>АФОРИСТИКА «ЩОДЕННИКІВ» ОЛЕСЯ ГОНЧАРА ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ СВІТОГЛЯДУ ПИСЬМЕННИКА</i>	190
Теодорова Вікторія <i>ТВОРЧІСТЬ МАРИНИ ПАВЛЕНКО НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ</i>	192
Тетеріна Єлизавета <i>ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ-ФАУНОНІМОМ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ</i>	195
Ткачук Роксолана <i>КЛАСИФІКАЦІЯ ПОМИЛОК У ТЕКСТАХ ПРИКЛАДНОЇ ГРАФІКИ</i> .	197
Турик Анна <i>ПРИСЛІВНИКОВІ КОНФІКСАЛЬНІ СТРУКТУРИ У ТВОРЧОСТІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА</i>	200
Тютерева Юлія <i>ТРАНСФОРМАЦІЯ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ В ХУДОЖНЮ В РОМАНІ Р. ІВАНИЧУКА «ШРАМИ НА СКАЛІ»</i>	202
Фісун Олена <i>ЗВЕРТАННЯ НА ПОЗНАЧЕННЯ РОДИННИХ СТОСУНКІВ У НАРОДНИХ ПІСНЯХ</i>	205
Черняєва Марія <i>ПАРАТЕКСТУАЛЬНІ ВІДНОШЕННЯ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ ДО СВОГО ЕПІГРАФА ТА ЗАГОЛОВКА (НА МАТЕРІАЛІ ЛІРИКИ Б.ОЛІЙНИКА)</i>	209
Чорна Катерина <i>РОЗМАЇТТЯ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ ТА ЗВЕРТАНЬ У ДРАМІ-ФЕЄРІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ «ЛІСОВА ПІСНЯ»</i>	212
Чумак Інеса <i>АРХЕТИП ЧАРІВНИЦІ У РОМАНІ ТАНІ МАЛЯРЧУК «БІОГРАФІЯ ВИПАДКОВОГО ЧУДА»</i>	214
Шевченко Анастасія <i>ПЕРСОНАЖ ЯК ТОЧКА ЗІТКНЕННЯ В НОВЕЛІСТИЦІ А.П. ЧЕХОВА І О. ГЕНРІ</i>	217
Шилова Людмила <i>НАЗВИ ЇЖИ Й КУХОННОГО НАЧИННЯ В ГОВІРКАХ НИЖНЬОЇ НАДДНІПРЯНЩИНИ</i>	219

Шпильова Анастасія ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОВ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ (НА МАТЕРІАЛІ МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ КРИВОРІЗЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ ДВНЗ «КНУ»)	222
Шугасва Тетяна СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕНДЕРНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ АДРЕСАНТА (НА МАТЕРІАЛІ ЕПІСТОЛЯРІЇ ІВАНА ФРАНКА)	225
Шум Каріна КОНФІКСАЛЬНІ СЛОВОТВІРНІ ТИПИ ПРИКМЕТНИКІВ У «ВЕЛИКОМУ ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»	228
Шурига Дарина ГАЛЕРЕЯ ЖІНОЧИХ ОБРАЗІВ У ТВОРАХ В. ЛИСА «СОЛО ДЛЯ СОЛОМІЇ» ТА З. ЛУЦЕНКО «НЕОБДУМАНА МІЛОВИЦЯ» : СПРОБА ТИПОЛОГІЇ	231
Щербатюк Анна СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ НОМІНАТИВНИХ РЕЧЕНЬ У РОМАНІ ДОКІЇ ГУМЕННОЇ «ДІТИ ЧУМАЦЬКОГО ШЛЯХУ»	233
Юрченко Наталія ПОВІСТІ НІНИ БІЧУЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ	236
Юрченко Наталія ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ МОВЛЕННЄВИХ ЕТИКЕТНИХ ФОРМУЛ У РОМАНІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «ТВОЯ ЗОРЯ»	238
Юрченко Наталія ОСОБЛИВОСТІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ІСТОРИЧНОЇ ПРАВДИ ТА ХУДОЖНОГО ДОМИСЛУ В РОМАНАХ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА «ТАВРІЯ» І «ПЕРЕКОП»	240
Ярош Людмила ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У СУЧАСНИХ «ГЛЯНЦЕВИХ» ЖУРНАЛАХ	243

КРИВОРІЗЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ ЗНУ

Азаренко Наталія ПРОБЛЕМИ ОЦІНКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ	246
Алпєєва Олена СФЕРИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ПІДТРИМКИ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	249
Барткова Ольга ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ В УМОВАХ РИЗИКУ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	252
Борисенко Олександр ВДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО - ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ АПК В РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ АУТСОРСИНГУ	255
Брутян Катерина УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ РЕІНЖИНІРИНГУ НА ПІДПРИЄМСТВІ	258
Брутян Катерина БЕНЧМАРКІНГ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД УПРАВЛІННЯ БІЗНЕСОМ	261
Брутян Катерина, Погребець Алла ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РОБОЧОГО ЧАСУ НА ПІДПРИЄМСТВІ	263
Бужор Дар'я ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОСТОРУ ПЕДАГОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЯК СПРИЯТЛИВОГО СЕРЕДОВИЩА ДЛЯ РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ	266
Верба Юлія ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОГО ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ПЛАНУВАННЯ	268
Денисюк Вікторія ФОРМУВАННЯ ПРИНЦИПІВ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ	272
Дідіченко Н.Г., Устенко В. В. ВИЗНАЧЕННЯ ОСНОВНИХ КОНКУРЕНТНИХ СТРАТЕГІЙ ПІДПРИЄМСТВА	275
Іванова Наталя ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ ІНДИКАТОРАМИ РІВНЯ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ ТА ІНДЕКСОМ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ	277
Карпова Марина ВПЛИВ МАРКЕТИНГОВИХ ЧИННИКІВ НА ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	280
Кириленко Світлана АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ	284
Коваленко Надія БАЗОВІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ШТУЧНИХ НЕЙРОННИХ МЕРЕЖ	286

Кулажко Світлана <i>ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА</i>	289
Лебедюк Ольга <i>КОРЕЛЯЦІЙНИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ ОБЛАСТІ</i>	292
Лисенко Дар'я <i>РОЗВИТОК МЕТАЛУРГІЙНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ</i>	295
Літовченко Анастасія <i>ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ФАКТОР КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ВИРОБНИЧОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ</i>	298
Ляшенко Ольга <i>РОЛЬ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ В ПСИХОЛОГІЇ</i>	301
Мирошниченко Наталія <i>ОСНОВНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА</i>	304
Овсієнко Наталя <i>КОНКУРЕНЦІЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА</i>	306
Подкопайло Аліна <i>ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА</i>	309
Позняк Яна <i>ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНЦІЇ В ТОРГОВЛІ</i>	311
Поштенко Володимир <i>АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ МАТЕРІАЛЬНО – ТЕХНІЧНОГО ПОСТАЧАННЯ ПІДПРИЄМСТВА</i>	315
Салип Юлія <i>МОДЕЛЮВАННЯ І ПРОГНОЗУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА</i>	317
Скрипник Наталя <i>ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ РИНКУ НЕРУХОМОСТІ В УМОВАХ АСИМЕТРИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ</i>	321
Смаль Катерина <i>ФОРМУВАННЯ УМІНЬ ТРЕНІНГОВОЇ РОБОТИ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ</i>	323
Смушок Ганна <i>РОЗВИТОК ПІАР ПОСЛУГ В УКРАЇНІ</i>	326
Тимошевська Ганна <i>ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ВИДІВ ІНСТИТУТІВ СПІЛЬНОГО ІНВЕСТИВАННЯ</i>	329
Тищенко Оксана <i>ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОСТІР РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА</i>	331
Харочкіна Оксана <i>МЕТОДОЛОГІЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ</i>	334
Хрищук Марія <i>МАРКЕТИНГОВЕ УПРАВЛІННЯ ТА УПРАВЛІННЯ МАРКЕТИНГОМ: СПІЛЬНЕ ТА ВІДМІННЕ</i>	338
Чичинська Оксана <i>ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ САМООЦІНКИ У СТАРШОМУ ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ</i>	341
Шамрін Руслан <i>НЕЙРОМЕРЕЖЕВІ МОДЕЛІ ОЦІНКИ МОЖЛИВОСТІ БАНКРУТСТВА НА ОСНОВІ ІНДИКАТОРІВ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ</i>	344

Наукове видання

Збірник наукових праць
студентів, аспірантів і молодих вчених
«Молода наука-2014»

Відповідальна за випуск:
Голова НТСА факультету менеджменту
Пасенко Марина

Дизайн обкладинки:
Горлачов Олег

Адреса редакційної колегії:
Запорізький національний університет
69600, м. Запоріжжя, вул. Лепіка, 33, каб. 327
тел. (061) 289-41-01
E-mail: studnauka.znu@gmail.com

Підп. до друку Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн.друк. арк.
Замовлення № Наклад прим.

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41
вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2952 від 30.08.2007